

ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САМОЙЛИК ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 338.439.5: 339.9 : 005.44

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЗВИТОК АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Спеціальність: 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

Галузь знань 05 – Соціальні і поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Ю.В. Самойлик

Науковий консультант: **Макаренко Петро Миколайович**, д.е.н., професор,
член-кореспондент НААН України

Дисертація є ідентичною іншим екземплярам

Учений секретар ради Д 44.887.01
професор

Аранчій В.І.

Полтава – 2019

АНОТАЦІЯ

Самойлик Ю.В. Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Полтавська державна аграрна академія, Полтава, 2019.

У дисертаційній роботі наведені авторські підходи до обґрунтування теоретико-методологічних та науково-практичних засад розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки.

Розроблено концепцію трирівневої моделі ринку, яка заснована на шести понятійних векторах ринку і формує клімат взаємодії виробників та покупців для задоволення потреб споживачів і забезпечення ефективності функціонування ринкової системи. Перший рівень відносин моделі формує ринкова система, що включає сукупність суб'єктів (агентів, стейкхолдерів), об'єктів та типів ринку; другий рівень відносин оснований на ринковому механізмі і є кон'юнктурним; третій рівень відносин здійснюється в ринковому середовищі, що поділяється на внутрішньодержавне (макросередовище) та глобальне (мегасередовище).

Сформовано стратегічні карти кластеризації країн на основі розробленого інтегрального індексу глобалізаційного розвитку країн (IGD), який включає п'ять складових: валовий внутрішній продукт країни за паритетом купівельної спроможності на одну особу; індекс глобалізації; індекс глобальної конкурентоспроможності; глобальний індекс інновацій; індекс економічної свободи, кожен з яких має різну вагомість, визначену на основі експертної оцінки.

Запропоновано новий економічний напрям “збалансована соціальна ринкова економіка”, в основу якого покладено теорію про особливу роль людини в ринковій системі, яка за рахунок власного потенціалу, продуктивності, знань і вмінь та за допомогою ринкових механізмів на основі принципів сталого розвитку забезпечує процеси задоволення власних та

суспільних потреб. Сформульовано нові економічні категорії: вимушений попит, досконалий попит, мінімально необхідний попит, дефективна пропозиція, досконала пропозиція, дефект агропродовольчого ринку. Визначено в умовах глобалізації економіки напрями щодо імпорто-орієнтованого, експортоорієнтованого, внутрішньоорієнтованого з помірним експортом, внутрішньоорієнтованого розвитку агропродовольчого ринку.

Розроблено підходи щодо організаційно-економічного поділу суб'єктів корпоративного управління акціонерного інтегрованого об'єднання агропромислових формувань, яка сприятиме ефективному розмежуванню його функцій, формуванню дієвого мотиваційного механізму. Перший рівень формують інвестори, які можуть брати або не брати участь у процесі управління виробництвом, реалізацією продукції або послуг та здійснювати контроль над розподілом прибутків; другий рівень – менеджери і працівники різних структурних підрозділів, які здійснюють контроль за цільовим використанням коштів фонду розвитку соціально-економічної інфраструктури; третій – держава і об'єднані територіальні громади, що відповідно створює спрощену систему для первинного розміщення акцій (ІРО) і розвивають соціально-економічну інфраструктуру.

Запропоновано дефініцію “синергічна диверсифікація”, що являє собою розвиток оптимально обґрунтованої максимальної кількості напрямів діяльності інтегрованого об'єднання, а також джерел ресурсного забезпечення виробничо-комерційної діяльності та напрямів розподілу вихідного продукту, що забезпечує отримання додаткових ефектів від поєднання та підвищення продуктивності всіх складових виробничо-комерційного ланцюга інтегрованого об'єднання. Доведено, що детермінанти даної категорії визначаються системою управління, організації діяльності економічного суб'єкта, а також ринковим середовищем його функціонування.

Обґрунтовано, що категорію “ринок” доцільно розглядати з позиції економічної теорії, управління, маркетингу і логістики, інтелектуальної власності та бізнесу та визначати як сукупність економічних відносин між

ринковими суб'єктами з приводу купівлі-продажу ринкових об'єктів на визначеній території, за певний проміжок часу за умови вільного кон'юнктурного ціноутворення, обмеженого державного регулювання, свободи вибору і вільного розпорядження предметами купівлі-продажу в умовах обмежених ресурсів під впливом глобалізації економіки.

Доведено, що агропродовольчий ринок є сукупністю відносин, визначених у часі та просторі з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки та побічної продукції, що об'єднані в складну ієрархічно упорядковану структуровану систему, яка охоплює три підсистеми: ринок тваринницько-промислової продукції; ринок рослинницько-промислової продукції; ринок побічної агропродовольчої продукції та продуктів їх переробки.

Визначено, що глобалізація економіки характеризує закономірний процес поглиблення зв'язків між національними економіками різних держав для одержання синергічного ефекту в процесі задоволення постійно зростаючого попиту на основі комплексного підходу щодо використання економічних ресурсів, виробництва та продажу продукції, робіт, послуг, забезпечуючи баланс між соціальною, економічною, екологічною та енергетичною системами; та проявляється в інтернаціоналізації, міжнародній інтеграції, діяльності ТНК та міжнародних організацій, розвитку інформаційно-комунікаційних систем. Глобалізація економіки забезпечує процес зближення стратегій розвитку держав з метою вирішення глобальних проблем та завдань, тобто таких, які стосуються всього людства.

Визначено місце глобалізаційного розвитку в системі соціально-економічного циклу, розкрито його структуроутворюючі складові. Обґрунтовано, що “глобалізаційний розвиток” є безповоротним, ціленаправленим, закономірним процесом інтеграції об'єкта у глобальне середовище, що передбачає зміну стану, рух вперед за межами оболонки об'єкта у всіх його сферах, поштовхом до чого є синергічний ефект взаємодії всіх елементів системи (об'єкта розвитку) під дією прогресивних чинників, розширеного відтворення та відновлення, і включає в себе ріст, зростання і

трансформацію структуроутворювальних елементів об'єкта за умови збереження цілісності базових складових системи.

Запропоновано концепцію формування моделі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, яка дозволяє підвищити ефективність функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їх конкурентоспроможність на міждержавному ринку в глобальному середовищі і включає економіко-мотиваційний механізм, складниками якого є внутрішні мотиви, зовнішні ринкової стимули, більш досконала система ціноутворення, ефективний менеджмент за рахунок високої кваліфікації працівників та справедливий перерозподіл прибутків.

Обґрунтовано системний підхід щодо формування соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку в ієрархії: “національна економіка – регіон – район” в контексті реформування соціального забезпечення, охорони здоров'я, підтримки незахищених верств населення, подолання наслідків стихійних лих, створення сприятливих умов для реалізації особистісного потенціалу, поліпшення житлово-комунальних умов, екологічної ситуації, транспортного сполучення. Дана розробка дозволяє розвивати інтегральний підхід розбудови соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку як цілісного процесу.

Запропоновано класифікацію агропродовольчої логістики здійснювати за такими ознаками: загальними – рівнем формування, середовищем здійснення, функціональною основою, рівнем охоплення, формою здійснення; та специфічними – організаційно-правовою формою взаємодії елементів економічної системи, характером господарських процесів, сферою управління. Доведено, що умовах глобалізації агропродовольчого ринку розроблені класифікаційні засади логістики дають можливість формувати інноваційний напрям доставки вантажів на державному, міждержавному та міжконтинентальному рівнях.

Обґрунтовано, що діагностику глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку доцільно здійснювати в напрямі: визначення рівнів

глобалізаційного розвитку країни, агропродовольчого сегменту ринку у структурі національного ринку, задоволеності споживчих потреб населення, діагностики попиту, пропозиції, стану партнерських зв'язків, оцінки національних стейкхолдерів ринку та потенціалу зовнішньоекономічної діяльності. Даний методологічний підхід дозволяє визначати роль аграрних галузей країн світу в глобальному агропродовольчому ринку.

Доведено, що з позиції збалансованої соціальної ринкової економіки на агропродовольчому ринку має формуватися досконала ціна, за якої придбання продуктів харчування не зумовлює погіршення загального фінансового стану суб'єкта попиту, а також задовольняє запити виробника, для якого експорт даної продукції не є вигіднішим, ніж продаж на внутрішньому ринку.

Виявлено, що коли потреби на продукти харчування зростають до межі раціональної норми споживання, що є обмежуючою кривою для виробника, а не крива виробничих можливостей, яка розглядається в класичній економічній теорії; якщо крива виробничих можливостей знаходиться далі кривої раціонального споживання, то надлишкове виробництво – це обсяг експорту, за допомогою якого можна задовольнити попит в інших країнах, та якщо крива виробничих можливостей розміщена зліва внизу відносно кривої раціонального споживання, то обсяг виробництва покривається за рахунок імпорту.

Визначено, що органічний напрямок є перспективним сегментом агропродовольчого ринку в глобалізаційному вимірі. Доведено, що управління процесом розвитку органічного виробництва та його сертифікація здійснюється під впливом біфуркаційних тенденцій на національному агропродовольчому ринку, які, з одного боку, можна простежити через його певну монополізацію інтегрованими об'єднаннями агропромислових формувань, а з іншого, – зосередження значної частки виробництва в господарствах населення. Для розвитку органічного напрямку доцільною є кооперація великих і малих форм.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, глобалізація, агропромислова інтеграція, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, органічне виробництво, соціально-економічна інфраструктура, логістична система.

SUMMARY

Samoylyk Iu.V. The agri-food market development under the conditions of economy's globalization. – Qualifying scientific work on the right of manuscripts.

The Thesis for a doctor of economic sciences degree in the specialty 08.00.03 – Economics and National Economy's management. Poltava State Agrarian Academy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2019.

The Thesis has been devoted to importantly scientific and applied problem decision. The theoretical and practical recommendations for the agri-food market development under the conditions of economy's globalization have been substantiated.

The author's approaches to the substantiation of theoretical-methodological and scientific-practical principles of agri-food market development under conditions of economy globalization have been presented in the dissertation.

The concept of a three-level market model based on six categorical market vectors has been developed, and it creates the climate of interaction between producers and customers to satisfaction of consumers' needs and ensures the efficiency of the market system functioning. The first level of model's relations forms a market system that includes a set of actors (agents, stakeholders), objects and market types; the second level of relations is based on the market mechanism and is market-oriented; the third level of relations is carried out in a market environment, which is divided into internal (macro) and global (mega environment).

Strategic maps of countries clustering have been formed on the basis of the developed Integrated Globalization Development Index (IIGD), which includes five components: the gross domestic product of the country, based on purchasing power parity per capita; globalization index; global competitiveness index; global index of innovations; the index of economic freedom, each of which has different weight, determined on the basis of expert judgment.

A new economic way "balanced social market economy" has been proposed, based on the theory of the special role of the person in the market system, which, due to its own potential, productivity, knowledge and skills, and with the help of market

mechanisms based on the principles of sustainable development, provides processes for satisfying their own and social needs. New economic categories have been formulated: forced demand, perfect demand, minimum demand, defective supply, perfect supply, defective agricultural food market. The economy directions concerning import-oriented, export-oriented, domestic-oriented with moderate exports, internal-oriented development of the agri-food market development have been identified under globalization conditions.

Approaches to organizational and economic division concerning corporate governance entities of joint stock integrated association agriindustrial formations have been developed, which will promote effective differentiation of its functions and the formation of an effective motivational mechanism. The first level is formed by investors who can take or not to participate in the process of managing the production, sales of products or services and to control the distribution of profits; The second level is it managers and employees of different structural divisions, which supervising use of funds for the socio-economic infrastructure development; the third is the state and the united territorial communities, which accordingly creates a simplified system for Initial Public Offering (IPO) and develop socio-economic infrastructure.

The definition of “synergistic diversification” has been proposed, which is the development of an optimally justified maximum number of integrated association’s activity directions, as well as sources of resource support for production and commercial activities and output product distribution areas, which provides additional effects from the combination and increase of all production-commercial chains integrated association components productivity. It is proved that the determinants of this category have been determined by the system of management, the organization of the economic entity activity, as well as the market environment for its functioning.

It has been substantiated that the category “market” should be viewed from the economic theory, management, marketing and logistics, intellectual property and business standpoints, and defined as a complex of economic relations between market

actors for the market objects buying and sales in a specified territory, during a certain time period under condition of free market-pricing, limited state regulation, choice freedom and free disposal of sale's objects under conditions of limited resources under an economy globalization influence.

It has been proved that the agri-food market is a complex of relations defined in time and space concerning the sale and purchase of agricultural products, products of its processing and by-products, which are grouped into a complex hierarchically structured system, which covers three subsystems: the livestock-industrial products market; crop-industrial production market; market of collateral agri-food products and products of their processing.

It has been determined that the economy globalization characterizes the natural process of deepening ties between national economies of different states in order to obtain a synergistic effect in the process of the constantly growing demand satisfaction on the basis of an integrated approach to the economic resources use, production and sale of products, works and services, ensuring a balance between social, economic, ecological and energy systems; and manifests itself in the internationalization, international integration, the activities of TNCs and international organizations, the information and communication systems development. The economy globalization ensures the development states' strategies convergence's process for solve global problems, that apply to all mankind.

The place of globalization development in the socio-economic cycle system has been determined; its structural components have been disclosed. It is substantiated that "globalization development" is irreversible, purpose-oriented, logical object's integration process in the global environment, which involves a change in state, moving forward beyond the shell of the object in all its spheres, which is the impetus for what is the synergistic effect of the all system's elements interaction (development object) under the influence of progressive factors, enhanced reproduction and restoration, and includes the growth, increment, transformation of the structure-forming elements of the object, provided that the integrity of the basic system's components is preserved.

The concept of agricultural servicing cooperation model forming has been proposed, which allows to increase of the agricultural service cooperatives functioning efficiency, their competitiveness on the international market in the global environment and includes an economic and motivational mechanism, the components of which are internal motives, external market incentives, a more perfect system of pricing, effective management for due to the high qualification of employees and a fair profits' redistribution.

The systematic approach to the agri-food market's socio-economic infrastructure formation in the hierarchy: "national economy – region – district" has been grounded in the context of reforming social security, health care, support of vulnerable groups of population, overcoming the consequences of natural disasters, creating favorable conditions for the personal potential realization, improvement of housing and communal conditions, ecological situation, transport communications. This improvement allows developing an integrated approach to building the agri-food market's socio-economic infrastructure as a holistic process.

It has been proposed classification of agri-food logistics is carried out on the following grounds: general – level of formation, environment of implementation, functional basis, level of coverage, form of implementation; and specific – organizational and legal form of economic system's elements interaction, the nature of economic processes, the management spheres. It is proved that the developed logistics classification principles have been provide the opportunity to form an innovative direction of goods' delivery at the state, interstate and intercontinental levels in conditions of globalization of the agro-food market.

It has been substantiated that the diagnosis of a agri-food market globalization must be carried out in the direction of: determining of level's the country's globalization's development, the agri-food market's segment in the national market's structure, satisfaction of the population's consumer needs, the demand and supply diagnosis, the partner relations status, the assessment of national market stabilizers and the foreign economic activities potential. This methodological approach allows determining the role world's agrarian sectors in the global agri-food market.

It has been proved that from the a balanced social market economy's standpoint on the agri-food market should be formed a perfect price, in consequence which the food purchase does not predetermine the deterioration of the demand subject's general financial situation, and also satisfies the manufacturer requests for whom the this product's export is not more profitable than selling in the domestic market.

It has been found that when food needs increase to the limit of rational consumption, which is a limiting curve for the producer, rather than the production curve, which has been considered in the classical economic theory; if the production capacity curve is beyond the rational consumption curve, then surplus production is the volume of exports that can be used to satisfy demand in other countries, and if the production capacity curve is located on the lower left with respect to the rational consumption curve, then the volume of production is covered by imports.

It has been determined that the organic direction is a promising segment of the agri-food market in the globalization dimension. It has been proved that the management of the organic production's development process of and its certification have been carried out under the bifurcation trends influence in the national agri-food market, which, on the one hand, can be traced through its certain monopolization by agri-industrial formations integrated associations, and on the other hand, the concentration of a production significant share in household. The cooperate of large and small forms is necessary for the development of the organic direction.

Key words: agri-food market, globalization, agri-industrial integration, agricultural servicing cooperation, organic production, socio-economic infrastructure, logistics system.

Список публікацій здобувача

Праці, у яких опубліковані наукові результати дисертації:

Монографії

1. Самойлик Ю.В. Агропродовольчий ринок: розвиток в умовах глобалізаційних викликів економіки: монографія. Полтава, 2018. 494 с. (28,72 друк. арк.)
2. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку ринку тваринницько-промислової продукції в Полтавському регіоні. *Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах: колективна монографія*. Симферополь: ООО “ДиАйПи”, 2012. С. 130-151. (0,92 друк. арк.)
3. Самойлик Ю.В. Підприємство – основний суб’єкт та генератор ефективної розбудови соціальної інфраструктури. *Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи: колективна монографія* / за заг. ред. професора В.І. Аранчій. Полтава: ТОВ “НВП “Укрпром-торгсервіс”, 2013 р. С. 33-43. (0,61 друк. арк.)
4. **Самойлик Ю.В.**, Гуменна О.В., Матукова Г.І., Сікора Д.Л. та ін. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління підприємствами: теорія, методологія, практика: колективна монографія. Національний університет “Києво-Могилянська академія”. К. Національний університет “Києво-Могилянська академія”, 2015. 534 с. (22,25/1,34 друк. арк.) (*особистий внесок – обґрунтування особливостей управління в аграрній сфері*).
5. Самойлик Ю.В. Конкурентоспроможність суб’єктів ринку м’яса та м’ясопродукції: теорія, методологія, практика. *Конкурентоспроможність підприємств в умовах ринкової економіки: Том 3: Галузеві особливості конкурентоспроможності в умовах глобалізації: монографія* / [Ю.В. Самойлик, Т.Л. Мостенська, В.Я. Омельченко, О.О. Красноручський, Ю.В. Ушкаренко, Н.С. Скопенко та ін.]; за заг. ред. О.В. Захарченка, М.А. Зайця, В.С. Ніценка. Одеса: 2015. С. 168-225. (2,63 друк. арк.)
6. Самойлик Ю.В. Логістична компонента сталого розвитку м’ясної галузі. *Сталий людський розвиток місцевих громад : наукові праці ВНЗ-*

партнерів Проекту ЄС/ПРООН “Місцевий розвиток, орієнтований на громаду”: колективна монографія / укладачі: М.А. Лепський, І.В. Дударєва, за заг. ред. М.А. Лепського. 2015. С. 259-267. (0,81 друк. арк.)

7. Самойлик Ю.В. Європейський досвід державного регулювання розвитку ринку м'яса і м'ясопродукції. *Економіка та управління підприємствами регіонів України в контексті європейської інтеграції [Колективна монографія]* за заг. ред. В.Я. Чевганової. Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 99-107. (0,57 друк. арк.).

8. **Самойлик Ю.В.,** Шашло Н.В. Регіональна політика як основа ефективного місцевого розвитку, орієнтованого на громаду. *Місцевий розвиток за участі громади Міжнародного Проекту ЄС/ПРООН: Колективна монографія. Том 4: Регіональні аспекти та сталий розвиток міст* / за заг.ред. к.пол.н. Г.І.Мелеганич, д.е.н. Ю.М. Петрушенко. К: ВАІТЕ, 2016. С. 198-209. (0,67/0,4 друк. арк.) (особистий внесок – дослідження тенденцій розвитку сільських територій).

9. Samoilyk Iu. Development indicators of agricultural sector in the world. *Mechanisms of interaction between competitiveness and innovation in modern international economic relations: collective monograph* / edited by M.Bezpartochnyi, in 4 Vol. / ISMA University. Riga: “Landmark“ SIA, 2017. Vol.4. pp. 128-137. (0,64 друк. арк.).

10. Samoilyk Iu. Industry features of structuring of agricultural markets. *Formation of modern social, economic and organizational mechanisms development of entities agrarian business: collective monograph.* / edited by M. Bezpartochnyi / ISMA University. – Riga: “Landmark” SIA, 2017. 180 p. (8,2/0,57 друк. арк.).

11. Samoilyk Iu. Strategic estimations and vectors of Ukraine's social and economic development in the conditions of european integration and the world partnership monograph / edited by V. Yatsenko. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom. 2017. pp. 308-318. (0,59 друк. арк.).

12. Самойлик Ю.В. Агропродовольчий ринок в умовах економічних змін: суть і класифікація. *Управління соціально-економічним розвитком в*

умовах змін: монографія / [заг. ред. д. держ. упр., професора Т.М. Лозинської]: Полтавська державна аграрна академія. Полтава : ФОП Гаража М.Ф., ТОВ Сімон, 2017. С. 9-20. (0,61 друк. арк.).

13. Самойлик Ю.В. Механізм підвищення енергоефективності виробництва продукції в аграрному секторі економіки. *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього: колективна монографія* / за заг. ред. В.Я. Чевганової. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 34-46. (0,72 друк. арк.).

14. Самойлик Ю.В. Соціально-економічна сутність ринку в умовах глобалізації. *Соціально-економічні аспекти розвитку економіки підприємства: монографія* / під заг. ред. д.е.н., проф. О.Б. Чернеги, Донецька нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Кривий Ріг. ФОП Залозний В.В., 2017. С. 191-209. (1,23 друк. арк.).

15. Самойлик Ю.В. Пріоритети розвитку альтернативної енергетики в Україні в контексті світових тенденцій. *Розробка та вдосконалення енергетичних систем з урахуванням наявного потенціалу альтернативних джерел енергії : колективна монографія* / за ред. О.О. Горба, Т.О. Чайки, І. О. Яснолоб. Полтава : ФОП Петренко І. М., 2017. С. 68-77. (0,53 друк. арк.).

**Статті, опубліковані у закордонних виданнях та виданнях України,
включених до наукометричних баз**

16. Самойлик Ю.В. Економічний механізм формування стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки: Житомир, Житомирський державний технологічний університет*, 2010. № 3 (53). С. 94-99. (0,53 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, DOAJ, Google Scholar*).

17. Самойлик Ю.В. Механізм структуризації стратегічного потенціалу конкурентоспроможності підприємства. *Технологічний аудит та резерви виробництва: Харків: ПП "Технологічний центр". 2011. № 2 (2). С. 32-36. (0,61 друк. арк.)* (включено до: *Index Copernicus, DOAJ, Google Scholar, EBSCO Publishing, CiteFactor, Ulrichsweb, OpemAire, BASE, ResearchBib, WorldCat та ін.*).

18. Самойлик Ю.В. Методичні підходи до оцінки стратегічного потенціалу конкурентоспроможності підприємства. *Економіка АПК*. 2012. № 3. С. 72-78. (0,58 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, OAJ, Google Scholar, EBSCO HOST, CiteFactor, Ulrichsweb, OpenAire, BASE, E-Library, GIF та ін.*).

19. Самойлик Ю.В. Механізм прийняття управлінського рішення в агроформуваннях корпоративного типу. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. журнал. Серія “Економіка і менеджмент”*: Суми : СНАУ, 2012. № 11 (54). С. 112-117. (0,55 друк. арк.) (включено до: *РІНЦ*).

20. Самойлик Ю.В. Інституціональні основи кооперації та інтеграції виробників м'ясної продукції. *Інноваційна економіка*. 2013 . № 9 [47]. С. 32-38. (0,56 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, РІНЦ*).

21. Самойлик Ю.В. Концептуальні підходи до формування логістичних систем на ринку м'яса та м'ясопродукції. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. Журнал. Серія “Економіка і менеджмент”*. 2013. № 4 (63). С. 97-103. (0,52 друк. арк.) (включено до: *РІНЦ*).

22. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку кредитних обслуговуючих кооперативів на ринку м'ясної продукції. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія “Економіка, аграрний менеджмент, бізнес”*. 2013. Вип.181, ч.5. С. 95-103. 0,58 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, DOAJ, Google Scholar, EBSCO HOST, SIS, Ulrichsweb, MIAR, BASE, E-Library, USJ та ін.*).

23. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку ринку м'яса за рахунок внутрішнього потенціалу. *Науковий вісник Херсонського державного університету: серія “Економічні науки”*. 2014. Вип. 9, част. 6. С. 35-41. (0,52 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, Google Scholar*).

24. Самойлик Ю.В. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як організаційно-економічний засіб підвищення рівня технічного забезпечення АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка і менеджмент”*. Суми : СНАУ, 2014. № 8 (61). С. 112-117. (0,53 друк. арк.) (включено до: *РІНЦ*).

25. Самойлик Ю.В. Ефективність управління розвитком м'ясної галузі та шляхи її підвищення. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія*. 2015. № 11 (231). С. 187-196. (0,61 друк. арк.) (включено до: PИНЦ, Google Scholar, Social Science Open Access Repository та ін.).

26. Самойлик Ю.В. Господарства населення у ринковому середовищі: роль і перспективи розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 244-250. (0,51 друк. арк.) (включено до: Index Copernicus).

27. Самойлик Ю.В. Механізм формування і розвитку логістичних систем скотарства в агроформуваннях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса. МГУ*. 2015. № 11. С. 84-89. (0,54 друк. арк.) (включено до: Index Copernicus, Google Scholar).

28. Самойлик Ю.В. Особенности отношений в системе мясного рынка. *Аграрная экономика : ежемесячный научный журнал. Республика Беларусь: Минск*. 2015. № 5. С. 62-70. (0,55 друк. арк.) (закордонний журнал, Білорусія).

29. Самойлик Ю. Концептуальна сутність і структура агропродовольчого ринку. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. 2016. Vol. 2. №. 4. pp. 161–173. URL: www.are-journal.com.

30. Самойлик Ю.В. Особливості органічного виробництва овочів, плодів і ягід в агроструктурах різного типу. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. журнал. Серія "Економіка і менеджмент"*. Суми : СНАУ, 2016. № 4 (68). С. 112-119. (0,50 друк. арк.) (включено до: PИНЦ).

31. **Самойлик Ю.В.,** Волошина О.А. Конкурентоспроможність продукції вітчизняних підприємств в контексті європейської інтеграції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 413-418. (0,54/34 друк. арк.) (включено до: Index Copernicus). (особистий внесок – розробка рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності).

32. **Самойлик Ю.В.,** Волошина О.А., Миргородська А.О. Проблема конкурентоспроможності української продукції на ринку ЄС. *Економічний форум. № 1. Січень 2016. Луцьк: ЛуцькНТУ, 2016. С. 47-53. (0,55/24 друк. арк.)*

(включено до: *Index Copernicus, Google Scholar, PИИЦ, Ulrichsweb*). (особистий внесок – обґрунтування проблем конкурентоспроможності української продукції).

33. **Samoilyk I.V.**, Berezina L.M., Sosnovska O.O. Problems and prospects of logistics in market of meat and meat products. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie*. 2016. № 21. S.26-36. (0,61/0,43 друк. арк.) (особистий внесок – виявлення особливостей розвитку логістики у м'ясній галузі). (закордонний журнал, Польща).

34. **Samoilyk Iu.** Improvement of scientific conceptual paradigms of market development in conditions of economic globalization. *Технологічний аудит та резерви виробництва* 2017. № 2/5(34). С. 60-65. (0,62 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, DOAJ, Google Scholar, EBSCO Publishing, CiteFactor, Ulrichsweb, OpemAire, BASE, E-Library, ResearchBib, WorldCat*).

35. **Самойлик Ю.В.**, Шашло Н.В., Чи Дэфу. Органическое производство: мировые тенденции, проблемы и перспективы. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2016. Том 6. № 1. С. 27-36. 0,62/0,35 друк. арк.) (особистий внесок – дослідження світових тенденцій розвитку ринку органічної продукції). (закордонний журнал, Росія, PИИЦ).

36. **Samoilyk Iu.**, V. Bilan Yu. V., Nitsenko V. S., Conceptual modeling of agri-food market development under economy's globalization. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 54-61. (0,52/0,27 друк. арк.) (особистий внесок – побудова концептуальної моделі розвитку агропродовольчого ринку). (включено до: *ESCI у Web of Science (Thomson Reuters), Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre), Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Google Scholar, PИИЦ, Index Copernicus та ін.*).

37. **Samoilyk Iu.**, Zos-Kior M., Kuksa I., & Storoška M. Methodology for assessing globalisation development of countries. *Economic Annals-XXI*. 2017. Volume 168, Issue 11-12. pp. 4-8. (0,50/0,20 друк. арк.) (особистий внесок – розробка методики оцінки рівня глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку). (включено до: **Scopus**, *Index Copernicus, EBSCOhost, Ulrich's Periodicals Directory, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), INFOBASE*

INDEX, PIHЦ, The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, (ERIH PLUS) та ін..

38. **Samoiyk Iu.V., Sedláková I.** Globalizations trends of Ukraine socio-economic development. *Perspectives – journal on economic issues*. 2017. № 4. PP. 18-27. (0,58/0,36 друк. арк.) (особистий внесок – дослідження показників соціально-економічного розвитку України у порівнянні з іншими країнами). (закордонний журнал, Словаччина).

39. Самойлик Ю.В. Розвиток: соціально-економічна сутність та класифікація його видів. *Вісник Черкаського університету, Серія: Економічні науки*. 2017. № 2. С. 49-56. (0,52 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, Google Scholar*).

40. Самойлик Ю.В. Рынок продукции животноводства как основная подсистема агропродовольственного рынка. *Аграрная Экономика*. 2017. № 10. С. 56-63. (0,51 друк. арк.) (закордонне видання, Білорусія).

Статті, опубліковані у фахових виданнях України

41. Самойлик Ю.В. Економіко-логістичне обґрунтування стратегії сировинного забезпечення підприємства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ, 2011. № 113. С. 300 - 306.*

42. Самойлик Ю.В. Економічний механізм удосконалення стратегії договірних відносин у м'ясопродуктовому підкомплексі. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та ботехнологій ім. С.З. Гжицького: Економічні науки. Львів, 2011. Т.13. № 1 (47), Ч.2 .С.217 - 222.*

43. Самойлик Ю.В. Оцінка ефективності стратегії агропромислової інтеграції підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Вип. 2. Т. 2. Економічні науки. Полтава : ПДАА. 2011. С. 233-239.*

44. Самойлик Ю.В. Стратегічні напрями соціальної політики підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. 2011. № 4 (49), частина II. С. 198-203.*

45. Самойлик Ю.В. Визначення сутності ринку: політекономічний підхід. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (5) Т. 3. 2012. С. 276-280.

46. Самойлик Ю.В. Державне дотаційне регулювання розвитку тваринництва. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького: Економічні науки*. Львів, 2012. Т.17. № 2 (51). Ч.2. С.208 - 213.

47. Самойлик Ю.В. Розвиток сільських територій як пріоритет соціально-економічної стратегії держави. *Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка*. 2012. № 4 (35). С. 140 - 145.

48. Самойлик Ю.В. Кластерний ABC-XYZ-аналіз як метод формування стратегії збуту продукції підприємства. *Економіка і управління: НАПКС*. 2012. № 3. С.80 - 85.

49. **Самойлик Ю.В.,** Сукач О.О. Агροстрахування як інструмент управління ризиками в сільському господарстві. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки): Мелітополь. 2012. № 2 (18), том. 1. С.345-354. (0,50/0,20 друк. арк.) (особистий внесок – дослідження ринку страхових послуг).*

50. Самойлик Ю.В. Теоретико-методологічні основи економіко-правового регулювання ринку м'яса та м'ясопродукції в Україні. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2012. Випуск 20, Том 2. С. 260 - 264.

51. Samoilyk I.V. Socio-economic infrastructure of agricultural market. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. Мелітополь. 2013. № 2 (22). том. 1. С. 25-32.

52. Самойлик Ю.В. Методологія оцінки ефективності обслуговуючої кооперації на аграрному ринку. *Економіка Крима*. 2013. № 2. С. 43-47.

53. Самойлик Ю.В. Кооперативи та агрохолдинги: концептуальні порівняння організаційних механізмів. *Вісник Житомирського національного*

агроекологічного університету: Науково-теоретичний збірник (економічні науки). 2013. № 1-2 (№37). Т.2. С. 20-28.

54. Самойлик Ю.В. Особливості корпоративного управління в агропромисловому комплексі. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (6). Т. 1. 2013. С. 235-240.*

55. Самойлик Ю.В. Аспекти економічної диверсифікації в системі ринкових відносин. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2 (5) Т. 3. 2014. С. 276-280.*

56. Самойлик Ю.В. Кооперація як передумова ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації економіки. *Наукові праці ПДАА. 2014. № 2 (9). С. 280-290.*

57. Самойлик Ю.В. Організаційно-економічні переваги агролізингу при обґрунтуванні стратегії матеріально-технічного забезпечення підприємства. *Економіка Крима. 2014. № 2 (47). С. 56-61.*

58. Самойлик Ю.В. Матеріально-технічне забезпечення АПК: тенденції, механізми, перспективи. *Економіка і регіон. 2014. № 4 (47). С. 35-41.*

59. Самойлик Ю.В. Організаційно-економічний механізм реструктуризації інтегрованих формувань харчової промисловості *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Вип. 2 (11). Економічні науки. Полтава : ПДАА. 2015. С. 235-242.*

60. Самойлик Ю.В. Органічне виробництво овочів, плодів, ягід: тенденції і перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного аграрного університету. 2015. № 5. С. 261-270.*

61. Самойлик Ю.В. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської промисловості. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2 (5). Т. 3. 2015. № 1. С. 235-245.*

62. Самойлик Ю.В. Особливості виробництва та реалізації м'яса та м'ясопродукції у вертикально інтегрованих структурах. *Формування ринкової економіки: Збірник наукових праць: Проблеми управління у великотоварних агропромислових формуваннях. К. : КНЕУ. 2015. № 33. С. 376-386.*

63. Самойлик Ю.В. Особливості управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств у глобальному середовищі. *Економіка та організація управління*. 2016. № 3. С. 245–253.

64. Самойлик Ю.В. Рослинницько-промислова підсистема агропродовольчого ринку: характеристика та класифікація. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (13). Полтава : ПДАА. 2016. С. 235-242.

Інші закордонні видання

65. Самойлик Ю.В. Инфраструктура и услуги банковского сектора на аграрном рынке Украины и республики Молдовы. *Инновационное развитие Республики Молдова: национальные задачи и мировые тенденции: Материалы международной научно-практической конференции (7-8 ноября 2013 г., Комратский государственный университет)*. Комрат: A&V "POLIGRAF". С. 33-38.

66. Самойлик Ю.В. Экономическая диверсификация: сущность и виды. *Conferința națională cu participare internațională: Strategii și politici de management în economia contemporană (ediția a III-a)*. 28-29 martie 2014. Chișinău, 2014. p. 125-127.

67. Самойлик Ю.В. Перспективы развития международных отношений в мясной отрасли между странами СНГ. *Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость: Материалы VII Международной научно-практической конференции (Минск, 25-26 сентября 2014 г.) : в 2 т.* Минск : БГЭУ, 2014. Т. 1. С. 115-116.

68. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на економічний розвиток України. *Економічний розвиток: теорія, методологія, управління: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Наукові статті та доповіді. Будапешт-Прага-Київ, 2016. С. 228-236.

69. Самойлик Ю.В. Класифікація логістичних систем у м'ясній галузі. *Транскордонне співробітництво: ключові ідеї та перспективи: Матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 травня 2016 р. Чернівці (Україна) – Сучава (Румунія)) – Чернівці: Чернівецький національний університет*, 2016. С. 137-139.

70. Самойлик Ю.В. Концептуальные парадигмы глобализации мировой экономики. *Buletinul Științific al Universității de Stat “Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul ediție semestrială seria: Științe economice*. 2016. № 2. С. 87-99.

71. Самойлик Ю.В. Отраслевые особенности развития рыночных отношений в АПК. *Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 25 годовщине Комратского государственного университета 4 февраля 2016 г. “Наука, Образование, Культура», “Știință, Educație, Cultură” / Том 1 “Экономические науки, сельское хозяйство и перерабатывающая промышленность, право и политические науки, психолого-педагогические науки, информационные технологии, математика и физика” / под. Общ. Ред. Л.В. Федотовой. Комрат: Комратский государственный университет. 2016. С. 97-99.*

72. Самойлик Ю.В. Структуризация агропродовольственного рынка. *Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții “Știință, educație, cultură”, conferința științifico-practică internațională (2017; Комрат). Știință, educație, cultură : Conferința științifico-practică internațională = Наука, образование, культура: Международная научно-практическая конференция, посвященная 26-ой годовщине Комратского государственного университета, 10 февраля 2017 года: сборник тезисов: [în 2 vol.] / науч. ком.: Захария С. К., Раковчена Т. И. Комрат: Комратский государственный университет, 2017 (Tipogr. “A & V Poligraf”). Том 1: Экономические науки. Сельское хозяйство и перерабатывающая промышленность. Право и политические науки. Психолого-Педагогические науки. Информационные технологии, математика и физика / сост.: Т. И. Раковчена, Т. Г. Великова. 2017. С. 78-80.*

73. Самойлик Ю.В. Характеристика видов социально-экономического развития в условиях глобализации. *Современные достижения науки и пути инновационного восхождения экономики региона, страны: международная научно-практическая конференция (18 мая 2017, Комрат) /гл. ред. Д.М. Пармакли Комрат: Комратский государственный университет (Молдова). 2017. С. 142-148.*

74. Samoilyk Iu. The structure of the market system and the peculiarities of its formation in the agro food sector. *Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК : сборник научных статей 9-й Международной научно-практической конференции, Минск, 25–26 мая 2017 г. / редкол.: Г. И. Гануш [и др.]. Минск : БГАТУ, 2017. С. 467-471.*

75. **Самойлик Ю.В.,** Коваленко М.В. Коучинг как инновационный метод кадрового менеджмента в аграрной сфере. *Актуальные проблемы формирования кадрового потенциала для инновационного развития АПК : материалы 4-й Международной научно-практической конференции (Минск, 5–6 октября 2017 г.) / редкол.: Н. Н. Романюк [и др.]. Минск, БГАТУ, 2017. С. 331-336. (0,4/0,2 друк. арк.) (особистий внесок – обґрунтування особливостей кадрового менеджменту в аграрній сфері).*

76. Самойлик Ю. В. Развитие как элемент цикла деловой активности экономики. *Инновационное развитие экономики: предпринимательство, образование, наука : сб. науч. ст. / редкол.: Т.В. Борздова (отв. ред.) [и др.]. Минск : ГИУСТ БГУ, 2017. С. 140-142.*

Інші видання

77. Самойлик Ю.В. Стратегія розробки соціального проекту. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2010 р. (26-27 квітня 2011 р.).* Полтава: РВВ ПДАА, 2011. С. 108-109.

78. Самойлик Ю.В. Оптимізація виробничої стратегії м'ясопереробних підприємств. *Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (17-18 травня 2011 р.).* Полтава: РВВ ПДАА, 2011. С. 151 - 153.

79. Самойлик Ю.В. Сутність стратегічного потенціалу підприємства. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, підприємство, регіон, держава (6-7 жовтня 2011 р.).* Полтава : ВНЗ Укоопспілки “ПУЕТ”, 2011. С. 315-317.

80. Самойлик Ю.В. Алгоритм оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Матеріали Всеукраїнської конференції “Європейські інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи ” (11 жовтня 2011 р.)*. Херсон : Херсонський державний університет, 2011. С. 77.

81. Самойлик Ю.В. Механізм прийняття управлінських рішень щодо агропромислової інтеграції підприємств. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Формування та розвиток інтеграційних процесів в АПК”*. Полтава, ПДАА, 2011. С. 86 – 88.

82. Самойлик Ю.В. Методологічний підхід щодо оцінки та формування корпоративної культури підприємства. *Корпоративна культура організації XXI століття – 2012 : стан і перспективи розвитку : збірник наукових праць*. Краматорськ : ДДМА, 2012. С. 80 - 86.

83. Самойлик Ю.В. Стратегічні аспекти забезпечення соціальної безпеки підприємницької діяльності. *Матеріали науково-практичної конференції “Напрями забезпечення безпеки підприємницької діяльності” (24 квітня 2012 р.)*. ПІБ МНТУ, 2012. С. 18-20.

84. Самойлик Ю.В. Стратегічна модель системи управління збутом продукції підприємств харчової промисловості. *Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2012 р.)*. Полтава: РВВ ПДАА, 2012. С. 76 - 77.

85. Самойлик Ю.В. Механізм державної підтримки агрострахування. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції “Розвиток економіки України на інноваційній основі” (12-15 червня 2012 р.)*. Мелітополь: ТДАТУ, 2012. С.62 - 64.

86. Самойлик Ю.В. Механізм державної фінансової підтримки розвитку ринку продукції тваринництва. *Трансформація управлінської парадигми в аграрному секторі економіки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава 30-31 жовтня 2012 року)*. Полтава: ПДАА, 2012. С.30-32.

87. Самойлик Ю.В. Теоретико-методологічне обґрунтування механізму агрострахування підприємств. *Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку : Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, 4-5 квітня 2012 р.* Харк. Нац. Аграрний університет. Харків: ХНАУ, 2012. С. 218 - 222.

88. Самойлик Ю.В. Особливості функціонування ринку м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2011 р. (травень 2012 р.).* Полтава: РВВ ПДАА, 2012. С. 110-112.

89. Самойлик Ю.В. Типологія сучасних ринків. *Формування і розвиток ринку продукції АПК. Матеріали всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Полтава, 28 березня 2013 р.).* Полтава: РВ ПДАА, 2013. С. 17-20.

90. Самойлик Ю.В. Розвиток кооперації на рику м'яса та м'ясопродукції. *Кооперативні читання: 2013 рік: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 4-6 квітня 2013 р.).* Житомир: Вид-во "Житомирський національний агроекологічний університет", 2013. С.197-202.

91. Самойлик Ю.В. Маркетинговий менеджмент в агрокорпораціях. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції "Маркетингове забезпечення ринку продовольства" (23-24 квітня 2013 р.).* Полтава: РВ ПДАА, 2013. С. 36-38.

92. Самойлик Ю.В. Передумови органічного виробництва м'яса та м'ясопродукції в Україні. *Органічне виробництво і продовольча безпека.* Житомир: Полісся, 2013. С. 190-193.

93. **Самойлик Ю.В.,** Вязовська О.О. Теоретико-методологічні основи формування ресурсного потенціалу підприємства. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2012 р. (12 травня 2013 р.).* Полтава: РВВ ПДАА, 2013. С. 108-110. (особистий внесок – розробка моделі структуризації ресурсного потенціалу).

94. Самойлик Ю.В. Механізм стимулювання внутрішнього попиту на м'ясну продукцію. *Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 червня 2013 р., Одеський державний аграрний університет)*. Одеса : ОДАУ. 2013 р. С. 152-153.

95. Самойлик Ю.В. Переваги малого бізнесу на рику м'яса і м'ясо-продукції. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми та стратегічні напрями розвитку національної економіки", присвяченої 20-річчю факультету "Економіки та бізнесу" / За ред. С.В. Кармана. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська міська типографія, 2013. С. 67-69.*

96. Самойлик Ю.В. Концептуальні основи екологічного менеджменту аграрних підприємств. *Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання: Збірник тез доповідей третьої науково-практичної конференції з міжнародною участю (22 листопада 2013 р.) Харків: Академія Внутрішніх Військ МВС України. 2013. С. 210-212.*

97. Самойлик Ю.В. Ринок як об'єкт і суб'єкт управління. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 28-29 листопада 2013 р. : В 2 т. Том 2. Дніпропетровськ : Видавничо-поліграфічний центр "Гарант СВ", 2013. С. 89-91.*

98. Самойлик Ю.В. Роль суб'єктів аграрного ринку у формуванні соціально-економічної інфраструктури. *Перспективи суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України: виклики XXI століття: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті засновника Міжнародного науково-технічного університету ак. Ю.М. Бугая та двадцятій річниці створення МНТУ. Полтава: ПІБ МНТУ. 2013. С. 78-83.*

99. Самойлик Ю.В. Основні форми агропромислової інтеграції в сучасних умовах. *Матеріали V Всеукраїнської наукової web-конференції молодих вчених “Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах» (6 березня 2014 р.)*. Сімферополь. 2014. С. 96-97.

100. Самойлик Ю.В. Корпоративні аспекти функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Кооперативні читання – 2014 р.: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 27-29 березня 2014 р.)* Житомир: Вид-во “Житомирський національний агроекологічний університет”, 2014. С. 60-65.

101. Самойлик Ю.В. Кон’юнктура фінансово-кредитного ринку в АПК. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу за результатами науково-дослідної діяльності у 2013 році*. Полтава : ПДАА, 2014. С.79-81.

102. Самойлик Ю.В. Детермінанти економічної диверсифікації. *Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції “Напрями економічного розвитку, управління та регулювання в АПК” (м. Полтава, 15 квітня 2014 року)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2014. С. 41-44.

103. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку хутрового звірництва України в нових економічних умовах. *Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, регіону, країни: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 13 – 14 травня 2014 р.* Ч.І. Полтава: ПолтНТУ, 2014. С. 352-354.

104. Самойлик Ю.В. Цифровий маркетинг у м’ясній галузі. *Маркетинг і цифрові технології: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції 29-30 травня 2014*. Одеса: ТЕС, 2014. С. 167-170.

105. Самойлик Ю.В. Тенденції виробництва м’яса у країнах СНД у сучасних динамічних умовах. *Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи: зб. Наук. Праць за матеріалами II Міжнародної наук.-практ. конф., Секція 2. “Економіка та управління підприємствами і галузями агропродовольчого комплексу”, 11 листопада 2014 р.* Інститут продовольчих ресурсів НААН України. К. : ННЦ ІАЕ. 2014. С. 165-168.

106. Самойлик Ю.В. Концептуальна модель ринку. Економіка підприємства: проблеми теорії та практики: *Матеріали науково-теоретичного семінару викладачів кафедри (Полтава 12 листопада 2014 р.)*. Полтава: РВВ ПДАА. 2014. С. 18-20.

107. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації зі спільного використання техніки. *Аграрна наука – освіта – виробництво: сучасний стан, проблеми та перспективи інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю Миколаївського національного аграрного університету, 12-14 листопада 2014 р., м. Миколаїв / Міністерство аграрної політики та продовольства України; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2014. С. 19-21.*

108. Самойлик Ю.В. Засади ефективного розвитку матеріально-технічної бази АПК. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України: матеріали Міжн.наук.-практ. конф. молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів (19 листопада 2014 р.) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. С. 156-158.*

109. Самойлик Ю.В. Лізинг як напрям антикризового управління матеріально-технічним забезпеченням підприємства. *Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання: Збірник тез доповідей Четвертої науково-практичної конференції (м. Харків, 27 листопада 2014 р., Національна академія Національної гвардії України). Х. РВВ НАНГУ. 2014. С. 216-219.*

110. Самойлик Ю.В. Сутність ринку як системи та середовища. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції “Управління соціально-економічним розвитком держави, регіону, підприємства”: збірник наукових праць. (1 листопада – 1 грудня 2014) Полтава: ПНТУ ім. Ю. Кондратюка, видавець ФОП Мирон І.А., 2014. С. 184-187.*

111. Самойлик Ю.В. Теоретичні основи розвитку соціальної ринкової економіки. *Матеріали науково-теоретичного семінару викладачів кафедри*

економіки підприємства “Організаційно-економічні засади ефективного розвитку суб’єктів господарювання в аграрній сфері”. Полтава: ПДАА, 2014. С. 45-48.

112. Самойлик Ю.В. Потенціал національного ринку м’яса та м’ясопродукції. *Актуальні питання економічних наук. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13-14 березня 2015 року). У 2-х частинах.* Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2015. Ч. 1. С. 21-25.

113. Самойлик Ю.В. Органічне виробництво – головна конкурентна перевага господарств населення на аграрному ринку. Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир: Вид-во “Полісся”, 2015. С. 207-210.

114. Самойлик Ю.В. Державне регулювання сільськогосподарської кооперації. *Кооперативні читання : 2015 рік: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 3 квітня 2015 р.).* Житомир: вид-во “Житомирський національний агроєкологічний університет”, 2015. С. 21-25.

115. Самойлик Ю.В. Місце агрохолдингів на ринку м’яса та м’ясопродукції. *Розвиток національної економіки: теорія і практика: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 3-4 квітня 2015 року, проведеної на базі ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, м. Івано-Франківськ.* Тернопіль: Крок. 2015. Ч.2. С. 338-339.

116. Самойлик Ю.В. Проблеми функціонування господарств населення в якості суб’єктів підприємництва на аграрному ринку. *Формування стратегії розвитку та управління підприємствами АПК в ринкових умовах: Матеріали всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Полтава, 29 квітня 2015 року).* Полтава : РВВ ПДАА, 2015. С. 18-21.

117. Самойлик Ю.В. Вплив діяльності агрохолдингів на сільськогосподарську кооперацію. *Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації (12-13 травня 2015 р.)* Львів. Львівський національний аграрний університет С. 308-310.

118. Самойлик Ю.В. Історичний досвід функціонування господарств населення в різних економічних умовах. *Матеріали науково-практичної*

конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії (м. Полтава, 13-14 травня 2015 року). Т. 1. Полтава : РВВ ПДАА, 2015. С. 183-185.

119. Самойлик Ю.В. Інноваційний маркетинг як пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств. *Європейський вибір України: завдання та пріоритети: Матеріали Міжвузівської науково-практичної Інтернет-конференції, 19 травня 2015 року*. Полтава: ПолтНТУ, 2015. С. 281-283.

120. Самойлик Ю.В. Особливості маркетингової діяльності господарств населення. *Маркетингове забезпечення продуктового ринку. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 19-20 травня 2015 р.)*. Полтава: ПДАА, 2015. С. 82-84.

121. Самойлик Ю.В. Передумови інноваційного розвитку господарств населення. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2015 р.: інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери економіки : матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25-28 травня 2015 р.)*. Львів : ЛНАУ, 2015. С. 137-140.

122. Самойлик Ю.В. М'ясопродуктова логістична система: сутність та механізм формування. *Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 червня 2015 р.)*. / відп. ред. І.Б. Садовська. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2015. С. 204-206.

123. Самойлик Ю.В. Особливості створення агрологістичних систем на м'ясному сегменті ринку. *Матеріали VII Міжнародної науково-практична конференції: "Стратегія інноваційного розвитку економіки:бізнес, наука, освіта" (29 вересня – 2 жовтня – 2015 р. м. Харків, НТУ "ХПІ")*. Х. 2015. С. 45-47.

124. **Самойлик Ю.В.,** Курманов Є.К. Оптимізація витрат як механізм забезпечення цінової конкурентоспроможності продукції. *Матеріали Всеукраїнської студентської Інтернет-конференції "Економіка та управління підприємствами регіонів України в контексті європейської інтеграції" (14-*

15 жовтня 2015 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2015. С. 97-99. (особистий внесок – обґрунтування оптимальної структури витрат).

125. Самойлик Ю.В. Сталий розвиток і екологічне тваринництво: механізм формування та розвитку. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Природне агровиробництво в Україні: проблеми становлення, перспективи розвитку”* (Дніпропетровськ, 22–23 жовтня 2015 р.). Дніпропетровськ: ДДАЕУ, 2015. С. 45-47.

126. Самойлик Ю.В. Концептуальні підходи щодо визначення сутності категорії “логістична система”. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 28 жовтня 2015 р.* Тернопіль: ВПЦ “Економічна думка”, 2015. С. 218-221.

127. Самойлик Ю.В. Передумови становлення агрологістики на ринку м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми інвестування та формування інвестиційного клімату в АПК”* (29-30 жовтня 2015 р., Полтава, ПДАА). Полтава, 2015. С. 23-25.

128. Самойлик Ю.В. Механізм реалізації державних програм підтримки розвитку м'ясної галузі в умовах децентралізації. *Управління інноваційним розвитком територій : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Дніпропетровськ, 30 жовт. – 30 листоп. 2015 р. / за заг. ред. Ю. П. Шарова.* Д. : ДРІДУ НАДУ, 2015. С. 227-231.

129. Самойлик Ю.В. Пріоритетні напрями підвищення ефективності виробництва м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України”* (17–18 листопада 2015 р., м. Житомир, ЖНАУ). Житомир, 2015. С. 56-58.

130. **Самойлик Ю.В.** Волошина О.А. Перспективи виходу українського товаровиробника на європейський ринок. *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної*

економіки” 12-13 квітня 2016 р. м. Дніпропетровськ. Частина 3: Секція 3. 2016. С. 402-407. (особистий внесок – діагностика європейського ринку)

131. Самойлик Ю.В. Виробничі тенденції розвитку інтегрованих формувань харчової промисловості України. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2015 році (м. Полтава, 18-19 травня 2016 р.)*. Полтава: РВВ ПДАА, 2016. С. 238-241.

132. Самойлик Ю.В. Напрями реструктуризації сучасних підприємств. *Тези 68-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету*. Том 1. (Полтава, 19 квітня – 13 травня 2016 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 303-305.

133. **Самойлик Ю.В.**, Волошина О.А. Галузеві маркетингові пріоритети в умовах євроінтеграції. *Маркетингове забезпечення продуктового ринку. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 24-25 травня 2016 року)*. Полтава: ПДАА, 2015. С. 81-83. (особистий внесок – дослідження особливостей маркетингу в агросфері).

134. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації економіки на реалізацію концепції сталого розвитку. *Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (08 жовтня 2016 р.)*. / відп. ред. І.Б. Садовська. Ч. 1. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2016. С. 188-190.

135. Самойлик Ю.В. Енергетична потужність аграрного сектору економіки: проблеми та перспективи. *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 жовтня 2016 р.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 19-22.

136. Самойлик Ю.В. Аграрний сектор як джерело сировини для альтернативної енергетики. *Innovative technology and intensification development of national production: materials of III Intern. scient.-pract. confer., October 20–21, 2016*. Р. 1. Ternopil : Krok, 2016. Р. 102-104.

137. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на енергетичну безпеку аграрного сектору економіки. *Національне виробництво й економіка в умовах*

реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції: зб. наук. Праць міжнар. наук.-практ. конф. 28 жовтня 2016 р. (ПДАТУ, м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2016. С. 266-268).

138. Самойлик Ю.В. Енергозбереження як пріоритет забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи : матеріали VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 27-28 жовтня 2016 р. : В 2 т. Том 2. Дніпропетровськ : Видавничо-поліграфічний центр "Тарант СВ", 2016. С. 8-11.*

139. Самойлик Ю.В. Переваги та недоліки органічного виробництва. *Теорія та практика менеджменту: реалії і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет конф. / Упоряд. Боліла С.Ю., Федорова Т.В. Херсон., ХДАУ. 29.06.2016: тези доповідей. 2016. С. 165-168.*

140. Самойлик Ю.В. Розвиток матеріально-технічної бази аграрного сектору в нових економічних умовах. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 27 жовтня 2016 р. Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2016. С. 124-127.*

141. Самойлик Ю.В. Социально-экономические и экологические проблемы развития мясной отрасли в Украине. *Современные энерго- и ресурсосберегающие, экологически устойчивые технологии и системы сельскохозяйственного производства : сборник научных трудов / под ред. Н.В. Бышова. Вып. 12. Рязань: ФГБОУ ВО РГАТУ, 2016. С. 345-347.*

142. Самойлик Ю.В. Управлінські парадигми глобалізації економіки. *Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції науковців, аспірантів та студентів 10 листопада 2016 р. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 267-269.*

143. Самойлик Ю.В. Перспективи виробництва альтернативних видів енергії в сільському господарстві. *Проблеми і тенденції розвитку сучасної*

економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Херсон, 10-11 листопада 2016 р. / Упоряд. К. Мельникова. Херсон, вид-во ПП Вишемирський В.С., 2016. С. 92-94.

144. **Самойлик Ю.В.,** Проскура В.М. Міжнародний маркетинг в умовах глобалізації економіки. *Національна економіка в умовах глобалізації: тенденції, проблеми та перспективи: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 23 листопада 2016 року.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. Т. II. С. 154-155. (особистий внесок – дослідження міжнародних тенденцій розвитку маркетингу).

145. Самойлик Ю.В. Концептуальна сутність агропродовольчого ринку в нових економічних умовах. *Актуальні проблеми управління та економічного розвитку в умовах інформатизації суспільства: Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 20 грудня 2016 р.).* Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва ДУТ. Київ: Державний університет телекомунікацій, Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва, 2016. С. 114-116).

146. Самойлик Ю.В. Етапи входження України у сучасний глобалізаційний простір. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики. Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Полтава, 1 грудня 2016 року).* Полтава, 2016. С. 126-129.

147. Самойлик Ю.В. Багатовекторність глобалізації економіки в сучасних ринкових умовах. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 22 грудня 2016 р. У 2 ч. Ч. 2.* Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Х.: ХНАУ, 2016. С. 270-274.

148. Самойлик Ю.В. Types of markets in the global environment. *Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку: Зб. матеріалів II Всеукр. Наук.-практ. конференції (29-30 березня 2017 р.).* К. : КНЕУ, 2017. С. 12-14.

149. Samoilyk Iu. Impact of global factors on the formation conjuncture of agri-food market. *Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 березня 2017 року)*. Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. С. 12-15.

150. Самойлик Ю.В. Синонімічний ряд категорії “розвиток” та його трансформація в сучасних економічних умовах. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: Збірник наукових статей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 – 14 квітня 2017 р.)*. Частина 1. Дніпро: НМетАУ, 2017. С. 232-235.

151. Самойлик Ю.В. Системний аспект в обґрунтуванні категорії “розвиток”. *Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 19-20 квітня 2017 р.* Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2017. С. 161-164.

152. **Самойлик Ю.В.,** Голос А.Е. Математичне моделювання як основний метод прогнозування. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції докторантів, молодих учених та студентів, м. Харків, 28 квітня 2017 року*. Харків: ФОП Панов А.М., 2017. С. 493-498. (особистий внесок – узагальнення положень про методи прогнозування).

153. Самойлик Ю.В. Історико-концептуальний генезис категорії “розвиток”. *Тези 69-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 1. (Полтава, 19 квітня – 19 травня 2017 р.)*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 313-315.

154. Самойлик Ю.В. Економічна безпека в системі розвитку агропродовольчого ринку. *Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 11-12 травня 2017 р.* Дніпро : ННІЕ, 2017. С. 198-200.

155. Самойлик Ю.В. Особливості формування рослинницько-промислової підсистеми агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2016 році (м. Полтава, 17-18 травня 2017 року)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2017. С. 103-105.

156. Samoilyk Iu. Description basic subsystems of agricultural markets. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 11 травня 2017 р.* Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. С. 128-130.

157. **Самойлик Ю.В.,** Ржепішевська В.В. Інструментарій управління розвитком інноваційних технологій на виробничому підприємстві. *Сучасна глобальна регіонал істика і суб'єкти економіки: напрями впливу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16 травня 2017 р.)*. МГУ, 2017. С. 29-33. (особистий внесок – обґрунтування сутності інноваційного розвитку).

158. **Самойлик Ю.В.,** Ржепішевська В.В. Синергетика в управлінні розвитком соціально-економічних систем. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку: матеріали 2-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф. / упоряд. Федорова Т.В., Боліла С.Ю. Херсон., ХДАУ. 2017. С. 210-212.* (особистий внесок – дослідження сутності ефекту синергії).

159. Самойлик Ю.В. Удосконалення науково-концептуальних підходів щодо класифікації видів соціально-економічного розвитку. *Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції. Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції. 20-22 вересня 2017 року, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького / Відп. редактор І.І. Кукурудза. Черкаси : Вертикаль, видавець Кандич С.Г., 2017. С. 174-178.*

160. Samoilyk Iu.V. Globalization approach to the agri-food market development. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів : матеріали II Міжнар.*

наук.-практ. конф., 25 жовтня 2017 р. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, 2017. 320 с.

161. Samoilyk Iu.V. Synergetic patterns of development management. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р., ПНТУ. Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. С. 203-205.*

162. Самойлик Ю.В. Сільськогосподарське виробництво в умовах глобалізації економіки. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 26-27 жовтня 2017 р. : В 3 т. Том 3. Днупро : Видавничо-поліграфічний центр "Гарант СВ", 2017. С. 117-119.*

163. Samoilyk Iu.V. Synergy effect on the space agri-food market development. *Децентралізація влади в Україні: виклики та можливості для громад міст обласного значення : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. 01 листопада 2017 р., (ПДАА, м. Полтава). Полтава : Вид-во, 2017. 214 с.*

164. Самойлик Ю. В. Оцінка чинників впливу на агреговані фінансові показники розвитку країн. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конфе-ренції, м. Миколаїв; 20-21 листопада 2017 р. Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 64-66.*

165. Samoilyk Yu.V. Socio-economic cycles under conditions globalization. *Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 листопада 2017 року). Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА. 2017. С. 16-18.*

166. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на аграрний сектор економіки. *Сучасний стан і перспективи розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення підприємств агропромислового виробництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 листопада 2017 р., Харк. нац. аграр. ун-т. Харків: ХНАУ, 2017. 342 с.*

167. Самойлик Ю.В. Тенденції інноваційної активності країн: глобальний вимір. *Сучасні тенденції розвитку обліку, оподаткування, аналізу і аудиту* : зб. матеріалів Міжнар. наук. Інтернет-конф., 17 листоп. 2017 р. Київ: КНЕУ, 2017. С. 224-226.

168. Самойлик Ю.В. Характеристика структуроутворювальних елементів соціально-економічного розвитку. *Сучасні механізми забезпечення соціально-економічної безпеки на макро- та макрорівнях* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2017. С. 90-92.

169. Самойлик Ю.В., Ушакова Ю.С. Проблеми та перспективи розвитку міжнародного маркетингу в умовах глобалізації. *Пріоритети розвитку міжнародної економічної діяльності країни в умовах глобалізації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, 23 листопада 2017 року*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 297-299.

170. Samoilyk Iu.V. Diagnostics of macroeconomic financial and socio-economic trends. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Полтава, 1 грудня 2017 року)*. Полтава, 2017. С. 126-128.

171. Самойлик Ю.В. Господарства населення: тенденції розвитку в нових економічних умовах. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку: матеріали 3-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф.* / упоряд. Федорова Т.В., Боліла С.Ю. Херсон., ХДАУ. 2018. С. 310-313.

172. **Самойлик Ю.В., Єкель Г.В.** Особливості запровадження органічних технологій вирощування сільськогосподарських культур. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир. Видавець О.О. Євенок, 2018. С. 47-52. (особистий внесок – узагальнення пропозицій щодо розвитку органічного виробництва).

173. Самойлик Ю.В. Соціально-економічні критерії прийняття рішень щодо розвитку зовнішньої торгівлі. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 14-15 березня 2018 року. Львів: ЛНАУ, 2018. С. 361-364.*

174. Самойлик Ю.В. Концептуальні особливості управління розвитком агропродовольчого ринку в умовах глобалізації. *Імплементація інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу: I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 22 березня 2018 р. / редкол. : О. І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. Х. : ХДУХТ, 2018. С.392-394.*

175. **Самойлик Ю.В.,** Науменко В.С. Факторна модель взаємоз'язку прибутку та ресурсного потенціалу підприємства. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (заочна форма) “Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору”.* Полтава: ПДАА, 27 березня 2018 р. С. 203-206. (особистий внесок – дослідження чинників підвищення прибутковості підприємства).

176. Самойлик Ю.В. Соціальні критерії оцінювання результативності агропродовольчої сфери. Матеріали *III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції “Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку” (29-30 березня 2018 року).* К. КНЕУ. 2018. С. 145-147.

177. Самойлик Ю.В. Особливості споживання продукції рослинництва в регіональному розрізі. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2017 році (м. Полтава, 16-17 травня 2018 року).* Полтава : РВВ ПДАА, 2018. С. 52-54.

178. Самойлик Ю.В. Регіональні тенденції споживання продукції тваринництва: соціально-економічний аспект. “Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення”, матеріали *Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль 19 квітня 2018 р.):* ФОП Паляниця В.А. 2018. С. 248-250.

179. Самойлик Ю.В. Управління внутрішнім потенціалом агропродовольчого ринку в умовах пріоритетності зовнішньої торгівлі. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики”*: збірник наукових праць. Полтава, 19 квітня 2018 р.: ПП “Астроя”, 2018. С. 195-198.

180. Самойлик Ю.В. Управління міграційними процесами в умовах євроінтеграції. *Формування сучасної моделі управління та підвищення якості менеджменту в системі вищої освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Дніпро, 20 квітня 2018 р. : Університет митної справи та фінансів, 2018. С. 33-35.

181. Самойлик Ю.В. Роль зовнішньої торгівлі у забезпеченні продовольчої безпеки. *Тези 70-ої ювілейної наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Т. 1. (Полтава, 23 квітня – 18 травня 2018 р.)* Полтава: ПолтНТУ, 2018. С. 317-318.

182. **Самойлик Ю.В.**, Федін Д.В. Синергічна інтеграція та диверсифікація в інтегрованих об’єднаннях агропромислових підприємств. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 15 травня 2018 р. Ч. 1.* Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2018. С. 389-390. (особистий внесок – обґрунтування моделі інтеграції агропромислових формувань для досягнення ефекту синергії).

183. **Самойлик Ю.В.**, Єсель Г.В. Пріоритети органічного виробництва агропродовольчої продукції. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку”* (м. Мелітополь-Кирилівка, Україна, 14-15 червня 2018 р.). 2018. С. 197-199. (особистий внесок – дослідження світових тенденцій розвитку ринку органічної продукції).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	45
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	65
1.1. Сутнісна характеристика категорій “ринок” і “агропродовольчий ринок”	65
1.2. Інфраструктура ринку та складові агропродовольчого ринку....	86
1.3. Глобалізація ринкової економіки: етапи та концепції.....	106
Висновки до розділу 1	124
Список посилань на літературні джерела.....	127
РОЗДІЛ 2	
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ЗА ВИМОГАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	128
2.1. Методологія обґрунтування глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку	128
2.2. Діагностика процесів і тенденцій глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку: нормативно-правові засади та методи оцінювання.....	152
2.3. Методологічні засади розвитку партнерських відносин між суб’єктами агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки.....	171
Висновки до розділу 2.....	195
Список посилань на літературні джерела	197
РОЗДІЛ 3	
СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ	198
3.1. Діагностика впливу загальних глобалізаційних тенденцій на розвиток агропродовольчого ринку.....	198
3.2. Динаміка світового розвитку агропродовольчого ринку.....	225
3.3. Тенденції та місце агропродовольчого ринку України в глобальному середовищі.....	251
Висновки до розділу 3.....	274
Список посилань на літературні джерела	276

РОЗДІЛ 4

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО
РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....

277

4.1. Інтеграція агропромислових формувань задля їх синергічного ефекту..... 277

4.2. Роль і перспективи розвитку господарств населення у глобальному ринковому середовищі..... 293

4.3. Базові імперативи та мотиваційні чинники розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів..... 312

4.4. Формування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів матеріально-технічного і фінансового забезпечення виробництва..... 330

Висновки до розділу 4 356

Список посилань на літературні джерела 358

РОЗДІЛ 5

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ.....

359

5.1. Розвиток корпоративного управління в інтегрованих агроформувань..... 359

5.2. Організаційно-економічні інструменти розвитку ринку органічної агропромислової продукції..... 380

5.3. Управління логістичною компонентою глобалізації агропродовольчого ринку 402

Висновки до розділу 5..... 417

Список посилань на літературні джерела 419

ВИСНОВКИ..... 420

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 427

ДОДАТКИ..... 517

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АІОАПФ – акціонерне інтегроване об'єднання агропромислових формувань;
- ВВП – валовий внутрішній продукт;
- ВВП за ПКС – валовий внутрішній продукт за паритетом купівельної спроможності;
- ВДВ с/г – Валова додана вартість сільського господарства;
- ЄС – Європейський Союз;
- ЗВТ – зона вільної торгівлі;
- ЗСРЕ – Збалансована соціальна ринкова економіка;
- ІОАПФ – Інтегроване об'єднання агропромислових формувань;
- МВФ – Міжнародний валютний фонд;
- МСБО – Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку;
- МСФЗ – Міжнародний стандарт фінансової звітності;
- НААН України – Національна академія аграрних наук України;
- НП(С)БО – Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку;
- ОЕСР – Організація економічного співробітництва і розвитку;
- ОТГ – об'єднана територіальна громада;
- ПДВ – податок на додану вартість;
- ПКС – Паритет купівельної спроможності;
- СЕІ – соціально-економічна інфраструктура;
- СОК – сільськогосподарських обслуговуючий кооператив;
- СОТ – Світова організація торгівлі;
- ТНК – транснаціональна корпорація;
- DCFTA – The Deep and Comprehensive Free Trade Areas – Глибокі та всеохоплюючі зони вільної торгівлі;
- FAO – Food and Agriculture Organization (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН);
- GII – The Global Innovation Index (ГІІ – глобальний індекс інновацій);

IFOAM – The International Federation of Organic Agriculture Movements (Міжнародна Федерація органічного сільськогосподарського руху);

IIGD – Integral index of globalization development (ІІГР – інтегральний індекс глобалізаційного розвитку);

IPO – Initial Public Offering – первинна публічна пропозиція (акцій) IP – internal potential (ВП – внутрішній потенціал);

MCR – minimal consumption rate – раціональна норма споживання продукту на одну людину;

RCR – rational consumption rate (раціональна норма споживання продукту на одну людину);

USDA – United States Department of Agriculture (Департамент сільського господарства США).

ВСТУП

Актуальність теми. Україна нині перебуває на новому етапі розвитку, пов'язаному із глобалізацією економіки. У таких умовах виникає необхідність переосмислення концепцій управління та господарювання на різних ієрархічних рівнях. Глобалізаційні виклики вимагають структурної перебудови національних економік для формування конкурентних переваг на міжнародному рівні та визначення пріоритетів розвитку в розрізі галузей, секторів та сегментів ринку. Першочергового значення набуває обґрунтування векторів розвитку агропродовольчого ринку, який є провідним та одним з найголовніших сегментів національного ринку, оскільки, з одного боку, забезпечує формування продовольчої безпеки всередині країни, а з іншого боку, у сучасних умовах економічної та політичної нестабільності є мало не єдиною сферою, що забезпечує збільшення валового внутрішнього продукту та розвиток зовнішньоекономічної торгівлі.

Необхідність формування ефективної стратегії розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізаційних викликів зумовлюється збільшенням чисельності населення та потреб у продуктах харчування. За таких умов виникають нові біфуркаційні економіко-технологічні тенденції у виробництві аграрної продукції. З точки зору забезпечення необхідних обсягів виробництва продукції та отримання на цій основі максимального ефекту суб'єкти агропродовольчого ринку ставлять акценти на інтенсифікації та використанні зовнішніх хімічних та синтетичних стимуляторів збільшення обсягів агровиробництва, що забезпечує надприбутки господарюючим суб'єктам та доступну у фізичному та економічному аспектах продукцію для більшості споживачів. У той же час, в умовах глобалізації економіки формуються загальносвітові тенденції здорового способу життя та гармонізації відносин в економіко-соціальній та еколого-енергетичній системах, що є основою сталого розвитку. Такий світогляд здійснює виклики аграрному сектору щодо переорієнтації на органічне виробництво, ментальною основою якого є

насамперед соціальна складова – забезпечення потреб споживачів у безпечних продуктах харчування, виготовлених за технологіями без зміни природніх властивостей використовуваних ресурсів.

Україна посідає чільне місце в глобальному просторі, її інтеграція в глобалізаційні процеси інтенсивно розпочалася з періоду набуття статусу незалежності, однак до сьогодні конкурентні переваги країни не сформовані, незважаючи на значний економічний та природний потенціал. Україна має вигідні передумови для ефективного розвитку агропродовольчого ринку як в національному, так і в глобальному масштабі. Разом з тим, невважені реформи аграрного сектору економіки зумовили суттєве відставання показників розвитку даної сфери від потенційно можливих. Нові структурні зміни, зумовлені глобалізацією економіки, з одного боку створюють загрози до подальшого функціонування агропродовольчого сектору через посилення міжнародної конкуренції, але, з іншого боку, надають можливості зайняти значну нішу на глобальному ринку. Таким чином, розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки потребує формування дієвих механізмів та програм, які забезпечать синергійний ефект від взаємодії всіх ланок даної системи.

Питання розвитку агропродовольчого ринку широко досліджені науковцями. Зокрема, ґрунтовними є праці В.Г. Андрійчука, О.В. Березіна, Л.М. Березіної, А.О. Гуторова, О.І. Гуторова, О.Д. Гудзинського, Ю.І. Данька, В.Є. Данкевича, Н.М. Даценко, В.В. Зіновчука, Т.О. Зінчук, М.В. Зось-Кіора, В.Ю. Ільїна, Н.А. Камінської, А.С. Капліної, Н.В. Карпенко, С.М. Кваші, І.О. Клімової, Ю.С. Коваленко, О.Ф. Кирилюка, Є.М. Кирилюка, І.Г. Кириленка, О.В. Кривончака, Ю.О. Лупенка, Ю.П. Макаренко, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, І.А. Маркіної, Л.О. Мармоль, Х.З. Махмудова, В.Я. Месель-Веселяка, В.С. Ніценка, П.І. Островського, А.О. Павленчика, А.О. Пантелеймоненка, В.В. Писаренка, О.В. Олійника, П.Т. Саблука, Л.В. Страшинської, О.О. Томіліна, О.В. Ульянченка, Д.В. Шияна, О.Г. Шпикуляка та ін. Науковці розглядають різні аспекти розвитку агропродовольчого ринку, зокрема, проблеми формування кон'юнктури даного сегменту, виробництва і збуту продукції,

виходу на міжнародні ринки, формування управлінських та маркетингових механізмів, забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів агропродовольчого ринку, державного регулювання та підтримки, розвитку інфраструктури тощо. Разом з тим, не зважаючи на значну кількість праць у даному напрямі, глобалізація ставить нові виклики економіці та агропродовольчому ринку, що вимагає врахування нових чинників, детермінантів, обмежень та можливостей.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась відповідно до планів науково-дослідних робіт кафедри економіки підприємства Полтавської державної аграрної академії з тем “Розробити теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної і соціальної діяльності та процесів ресурсо-енергозбереження і управління (менеджменту) підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції в умовах ринку сільськогосподарських і переробних підприємств АПК” (номер державної реєстрації 0117U003097), “Розробити теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади ринкового розвитку, прогнозування, макроекономічного планування і державного регулювання в системі управління в економічній, підприємницькій і соціально-економічній діяльності на рівні сільського господарства та сільських територій (номер державної реєстрації 0117U003096), “Розробити наукові напрямки організаційного, економічного, фінансового і соціального розвитку, управління та регулювання в агропромисловому комплексі, на галузевому рівні та в організаційно-правових формах ринкового господарювання” (0111U002780) та “Розробити напрямки розвитку і підвищення економічної ефективності малих форм аграрного господарювання, їх матеріально-технічного, фінансового та інформаційно-консультаційного забезпечення” (0111U002781). Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні напрямів вирішення науково-практичної проблеми розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки, обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічних механізмів діяльності суб'єктів агропродовольчого ринку: інтегрованих

об'єднань агропромислових формувань, фермерських господарств, сімейних ферм, господарств населення, розроблено концепції функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зі спільного використання техніки, кредитних кооперативів, розвинуто підходи щодо ефективного управління виробництвом органічної продукції, логістичною компонентою та соціально-економічною інфраструктурою агропродовольчого ринку.

Дослідження також узгоджені з планом стажування (підвищення кваліфікації) в ННЦ “Інститут аграрної економіки” НААН наукових працівників установ Національної академії аграрних наук України, науково-педагогічних та педагогічних працівників аграрних вищих навчальних закладів з питань аграрної економіки (23-26 квітня 2018 р.), а також з планом стажування по програмі обміну для викладачів з питань аграрної економіки, маркетингу та управління агробізнесом Департаменту сільського господарства США в університеті Міссурі м. Колумбія штату Міссурі (Faculty Exchange Program by the USDA in agricultural economics, marketing, and agribusiness management, University of Missouri (04.08-12.12.2018 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних та науково-практичних засад розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. Мета роботи зумовила постановку й розв’язання таких наукових **завдань**:

- узагальнити сутнісну характеристику категорії “ринок” та його міжгалузевих зв’язків;
- розкрити економічний зміст агропродовольчого ринку, його інфраструктури та складників;
- розробити концепцію моделі ринку;
- визначити етапи та концепції глобалізації ринкової економіки;
- сформулювати методологію обґрунтування глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку;
- систематизувати нормативно-правові та методичні засади діагностики процесів і тенденцій розвитку агропродовольчого ринку;

- визначити методологічні засади оцінки розвитку агропродовольчого ринку та партнерських відносин між його суб'єктами;
- діагностувати стан і динаміку агропродовольчого ринку та визначити його вектори розвитку в глобальному середовищі;
- доповнити положення щодо розуміння економічного закону попиту і пропозиції в глобалізаційному розвитку агропродовольчого ринку;
- обґрунтувати взаємозв'язок виробничих можливостей і раціонального споживання продуктів харчування та його вплив на розвиток глобального агропродовольчого ринку;
- обґрунтувати інтеграційні процеси агропромислового виробництва;
- обґрунтувати перспективи розвитку господарств населення та сформулювати базові імперативи, мотиваційні чинники сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення виробництва;
- розробити системний підхід щодо формування соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку;
- запропонувати підходи щодо розвитку корпоративного управління в інтегрованих об'єднаннях агроформувань;
- розробити організаційно-економічні інструменти управління розвитком ринку органічної агропромислової продукції;
- удосконалити управління логістичною компонентою в концепції розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки.

Об'єктом дослідження є процес розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та прикладні засади розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення тенденцій і явищ у процесі розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізаційних викликів, наукові праці й розробки вітчизняних та зарубіжних

вчених з економічної теорії, державного регулювання, прогнозування, менеджменту, присвячених проблемам розвитку агропродовольчого ринку, законодавчі та нормативні акти України та інших країн.

Для досягнення поставленої мети були використані різні наукові **методи**: наукової абстракції, дедукції та індукції (формулювання гіпотези дослідження, законів, принципів, функцій); аналізу і синтезу, узагальнення (обробка статистичних даних, обґрунтування висновків і пропозицій); монографічний (опис процесів та явищ); історичний (дослідження тенденцій в ретроспективі, структуризація етапів розвитку за часовими критеріями); порівняльного аналізу, розрахунково-конструкторський, економіко-статистичні, кластерного аналізу, економіко-математичного моделювання, балансовий (обґрунтування методологічних засад та причинно-наслідкових зв'язків, які виникають у процесі розвитку агропродовольчого ринку), формалізації, графічний (інтерпретація отриманих результатів).

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України, Європейського Союзу та інших країн, дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів, Європейської комісії, Світового банку, Департаменту сільського господарства США, звітні дані світових організацій, монографії, праці вітчизняних та закордонних економістів, звітні дані суб'єктів агропродовольчого ринку.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних та науково-прикладних аспектів розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. Найвагоміші наукові результати, які відображають новизну виконаного дослідження, полягають у такому:

уперше:

– запропоновано на основі шести понятійних векторів ринку концепцію його трирівневої моделі, перший рівень відносин якої формує ринкова система, що включає сукупність суб'єктів (агентів, стейкхолдерів), об'єктів та типів ринку; другий рівень відносин є кон'юнктурним, який оснований на ринковому

механізмі; третій рівень відносин здійснюється в ринковому середовищі, що поділяється на внутрішньодержавне (макросередовище) та глобальне (мегасередовище). Це формує клімат взаємодії виробників та покупців для задоволення потреб споживачів і забезпечення ефективності функціонування ринкової системи;

– запропоновано інтегральний індекс глобалізаційного розвитку країн (IGD), який включає п'ять складових: валовий внутрішній продукт країни за паритетом купівельної спроможності на одну особу; індекс глобалізації; індекс глобальної конкурентоспроможності; глобальний індекс інновацій; індекс економічної свободи, кожен з яких має різну вагомість, визначену на основі експертної оцінки. Критерії за Інтегральним індексом глобалізаційного розвитку та валовою доданою вартістю на одну особу дозволяють розробляти стратегічні карти кластеризації країн;

– обґрунтовано виокремлення економічного напрямку “збалансована соціальна ринкова економіка”, в основу якого покладено теорію про особливу роль людини в ринковій системі, яка за рахунок власного потенціалу, продуктивності, знань і вмінь та за допомогою ринкових механізмів на основі принципів сталого розвитку забезпечує процеси задоволення власних та суспільних потреб. Це дало змогу сформулювати нові економічні категорії: вимушений попит, досконалий попит, мінімально необхідний попит, дефективна пропозиція, досконала пропозиція, дефект агропродовольчого ринку; та визначати в умовах глобалізації економіки напрями щодо імпорто-орієнтованого, експортоорієнтованого, внутрішньоорієнтованого з помірним експортом, внутрішньоорієнтованого розвитку агропродовольчого ринку;

– обґрунтовано організаційно-економічний поділ суб'єктів корпоративного управління акціонерного інтегрованого об'єднання агропромислових формувань здійснювати за трьома рівнями: перший – інвестори, які можуть брати або не брати участь у процесі управління виробництвом, реалізацією продукції або послуг та здійснювати контроль над розподілом прибутків; другий – менеджери і працівники різних структурних

підрозділів, які здійснюють контроль за цільовим використанням коштів фонду розвитку соціально-економічної інфраструктури; третій – держава і об’єднані територіальні громади, що відповідно створює спрощену систему для первинного розміщення акцій (ПРО) і розвивають соціально-економічну інфраструктуру. Така структуризація рівнів корпоративного управління інтегрованого об’єднання агропромислових формувань сприятиме ефективному розмежуванню його функцій, формуванню дієвого мотиваційного механізму;

– запропоновано дефініцію “синергічна диверсифікація” розглядати як розвиток оптимально обґрунтованої максимальної кількості напрямів діяльності інтегрованого об’єднання, а також джерел ресурсного забезпечення виробничо-комерційної діяльності та напрямів розподілу вихідного продукту, що забезпечує отримання додаткових ефектів від поєднання та підвищення продуктивності всіх складових виробничо-комерційного ланцюга інтегрованого об’єднання. Це дає можливість виявити її детермінанти, що визначаються системою управління, організації діяльності економічного суб’єкта, а також ринковим середовищем його функціонування;

удосконалено:

– науково-концептуальні підходи формування міжгалузевих наукових зв’язків категорії “ринок”, які, на відміну від існуючих, доцільно розглядати з позиції економічної теорії, управління, маркетингу і логістики, інтелектуальної власності та бізнесу та визначати як сукупність економічних відносин між ринковими суб’єктами з приводу купівлі-продажу ринкових об’єктів на визначеній території, за певний проміжок часу за умови вільного кон’юнктурного ціноутворення, обмеженого державного регулювання, свободи вибору і вільного розпорядження предметами купівлі-продажу в умовах обмежених ресурсів під впливом глобалізації економіки;

– трактування категорії “агропродовольчий ринок”, що на відміну від існуючих, є сукупністю відносин, визначених у часі та просторі з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки та побічної продукції, що об’єднані в складну ієрархічно упорядковану

структуровану систему, яка охоплює три підсистеми: ринок тваринницько-промислової продукції; ринок рослинницько-промислової продукції; ринок побічної агропродовольчої продукції та продуктів їх переробки;

– сутність категорії “глобалізація економіки”, яка, на відміну від існуючих, характеризує закономірний процес поглиблення зв’язків між національними економіками різних держав для одержання синергічного ефекту в процесі задоволення постійно зростаючого попиту на основі комплексного підходу щодо використання економічних ресурсів, виробництва та продажу продукції, робіт, послуг, забезпечуючи баланс між соціальною, економічною, екологічною та енергетичною системами; та проявляється в інтернаціоналізації, міжнародній інтеграції, діяльності ТНК та міжнародних організацій, розвитку інформаційно-комунікаційних систем. Це забезпечує процес зближення стратегій розвитку держав з метою вирішення глобальних проблем та завдань, тобто таких, які стосуються всього людства;

– трактування поняття “глобалізаційний розвиток”, що на відміну від існуючих, визначається як безповоротний, ціленаправлений, закономірний процес інтеграції об’єкта у глобальне середовище, що передбачає зміну стану, рух вперед за межами оболонки об’єкта у всіх його сферах, поштовхом до чого є синергічний ефект взаємодії всіх елементів системи (об’єкта розвитку) під дією прогресивних чинників, розширеного відтворення та відновлення, і включає в себе ріст, зростання і трансформацію структуроутворювальних елементів об’єкта за умови збереження цілісності базових складових системи. Це дало змогу визначити глобалізаційного розвитку в системі соціально-економічного циклу, розкрити його структуроутворюючі складові;

– концепцію формування моделі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, яка, на відміну від існуючої, включає економіко-мотиваційний механізм, складниками якого є внутрішні мотиви, зовнішні ринкової стимули, більш досконала система ціноутворення, ефективний менеджмент за рахунок високої кваліфікації працівників та справедливий перерозподіл прибутків. Це дозволяє підвищити ефективність функціонування сільськогосподарських

обслуговуючих кооперативів, їх конкурентоспроможність на міждержавному ринку в глобальному середовищі;

– системний підхід щодо формування соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку в ієрархії: “національна економіка – регіон – район” в контексті реформування соціального забезпечення, охорони здоров’я, підтримки незахищених верств населення, подолання наслідків стихійних лих, створення сприятливих умов для реалізації особистісного потенціалу, поліпшення житлово-комунальних умов, екологічної ситуації, транспортного сполучення. Це дає можливість розвивати інтегральний підхід розбудови соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку як цілісного процесу;

– класифікацію агропродовольчої логістики, що, на відміну від існуючих підходів, здійснюється за такими ознаками: загальними – рівнем формування, середовищем здійснення, функціональною основою, рівнем охоплення, формою здійснення; та специфічними – організаційно-правовою формою взаємодії елементів економічної системи, характером господарських процесів, сферою управління. В умовах глобалізації агропродовольчого ринку розроблені класифікаційні засади логістики дають можливість формувати інноваційний напрям доставки вантажів на державному, міждержавному та міжконтинентальному рівнях;

набуло подальшого розвитку:

– методологічні підходи процесу діагностики глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку в напрямі: визначення рівнів глобалізаційного розвитку країни, агропродовольчого сегменту ринку у структурі національного ринку, задоволеності споживчих потреб населення, діагностики попиту, пропозиції, стану партнерських зв’язків, оцінки національних стейкхолдерів ринку та потенціалу зовнішньоекономічної діяльності. Це дає змогу визначати роль аграрних галузей країн світу в глобальному агропродовольчому ринку;

– положення про те, що з позиції збалансованої соціальної ринкової економіки на агропродовольчому ринку має формуватися досконала ціна, за

якої придбання продуктів харчування не зумовлює погіршення загального фінансового стану суб'єкта попиту, з одного боку, а також задовольняє запити виробника, для якого експорт даної продукції не є вигіднішим, ніж продаж на внутрішньому ринку;

– положення, коли потреби на продукти харчування зростають до межі раціональної норми споживання, що є обмежуючою кривою для виробника, а не крива виробничих можливостей, яка розглядається в класичній економічній теорії; якщо крива виробничих можливостей знаходиться далі кривої раціонального споживання, то надлишкове виробництво – це обсяг експорту, за допомогою якого можна задовольнити попит в інших країнах, та якщо крива виробничих можливостей розміщена зліва внизу відносно кривої раціонального споживання, то обсяг виробництва покривається за рахунок імпорту;

– положення про управління процесами органічного виробництва і його сертифікації, коли біфуркаційні тенденції на національному агропродовольчому ринку, з одного боку, можна простежити через його певну монополізацію інтегрованими об'єднаннями агропромислових формувань, а з іншого, – зосередження значної частки виробництва в господарствах населення. Це дає змогу вийти на перспективний сегмент агропродовольчого ринку в глобалізаційному вимірі.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення дисертаційної роботи доведені до рівня науково-методичних розробок і практичних рекомендацій з розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки, які можуть бути використані державними і місцевими органами влади при розробці програмних документів щодо формування сприятливих умов для отримання Україною конкурентних переваг на даному сегменті ринку в глобальному просторі.

Прикладні аспекти підтверджуються практичним застосуванням окремих результатів дослідження, зокрема: розробки щодо визначення рівня глобалізаційного розвитку України та впливу на цей показник агропродовольчого ринку схвалені та прийняті до впровадження Міністерством аграрної політики та

продовольства України в рамках реалізації Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року (довідка № 37-11-1-13/20947 від 5.06. 2018 р.); розробки механізмів розвитку різних категорій господарств у стратегічному періоді використовуються Департаментом агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації при виконанні Стратегії розвитку Полтавської області до 2020 року, Програми розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року, Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки, Концепції розвитку сільських територій (довідка № 01-17/39 від 01.06.2018 р.); пропозиції щодо врегулювання діяльності інтегрованих об'єднань агропромислових формувань, розвитку органічного виробництва, інфраструктури ринку та логістичної системи використовуються Полтавською районною радою (довідка № 403 від 01.06.2018 р.); пропозиції щодо розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та органічного виробництва впроваджені Відділом агропромислового розвитку, економіки та торгівлі Полтавської районної державної адміністрації для обґрунтування розвитку малого та середнього підприємництва на території району (довідка № 347 від 02.06.2018 р.); розробки щодо визначення впливу глобалізації економіки на агропродовольчий ринок, розвитку акціонерної форми власності в аграрній сфері та сільськогосподарської обслуговуючої кооперації використовуються для формування прогнозів розвитку агропродовольчого ринку в нових економічних умовах ННЦ “Інститут аграрної економіки” НААН України (довідка № 05/195 від 23.04.2018 р.); рекомендації щодо кооперації фермерських господарств та особистих підсобних господарств використані Полтавською обласною асоціацією фермерів і приватних власників землі “Відродження Полтавщини” (довідка № 1-87 від 17.05.2018 р.), а також С(Ф)Г “Сад” Решетилівського району Полтавської області; результати дослідження використані в навчальному процесі Криворізького економічного інституту ДВНЗ “Київський національний економічний університет ім. Вадима

Гетьмана” (довідка № 01/01 від 07.02.2018 р.), Полтавською державною аграрною академією (довідка № 01-11/35 від 06.06.2018 р.), Університетом Міссурі США (довідка від 18.05.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею. Усі результати дослідження, що містяться в дисертації і виносяться на захист, отримані та сформовані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використані лише ті положення, що є результатом власних досліджень здобувача. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, наведено у списку публікацій здобувача за темою дисертації. Дисертація не містить наукових положень і результатів, отриманих у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні, методологічні та практичні результати дослідження доповідались, обговорювались та були схвалені на *міжнародних наукових і науково-практичних конференціях*:

“Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України” (м. Полтава, 17-18 травня 2011 р.); “Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, підприємство, регіон, держава (м. Полтава, 6-7 жовтня 2011 р.); “Формування та розвиток інтеграційних процесів в АПК” (м. Полтава, 2011); “Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції” (м. Полтава 15-16 травня 2012 р.); “Розвиток економіки України на інноваційній основі” (м. Мелітополь, 12-15 червня 2012 р.); “Трансформація управлінської парадигми в аграрному секторі економіки” (Полтава 30-31 жовтня 2012 року); “Формування і розвиток ринку продукції АПК” (м. Полтава, 28 березня 2013 р.); “Актуальні проблеми та стратегічні напрями розвитку національної економіки”, присвяченої 20-річчю факультету “Економіки та бізнесу” (м. Мелітополь, 11 червня 2013 р.); “Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках” (м. Одеса, 13-14 червня 2013 р.); “Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у

сучасних умовах господарювання”(м. Харків, 22 листопада 2013 р.); “Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи” (м. Днупропетровськ, 28-29 листопада 2013 р.); *Инновационное развитие Республики Молдова: национальные задачи и мировые тенденции* (г. Комрат, Молдова, 7-8 ноября 2013 г., Комратский государственный университет); “Маркетингове забезпечення ринку продовольства” (м. Полтава, 23-24 квітня 2013 р.); “Органічне виробництво і продовольча безпека” (м. Житомир, 2013 р.); “*Strategii și politici de management în economia contemporană*” (м. Кишинів, Молдова, 28-29 березня 2014 р.); “Напрями економічного розвитку, управління та регулювання в АПК” (м. Полтава, 15 квітня 2014 р.); “Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, регіону, країни” (м. Полтава, 13 – 14 травня 2014 р.); “Маркетинг і цифрові технології” (м. Одеса, 29-30 травня 2014); “Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость” (г. Минск, Беларусь, 25-26 сентября 2014 г.); “Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи” (м. Київ, 11 листопада 2014 р.); “Аграрна наука – освіта – виробництво: сучасний стан, проблеми та перспективи інтеграції” (м. Миколаїв, 12-14 листопада 2014 р.); “Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України” (м. Луцьк, 19 листопада 2014 р.); “Управління соціально-економічним розвитком держави, регіону, підприємства” (1 листопада – 1 грудня 2014); “Актуальні питання економічних наук” (м. Київ, 13-14 березня 2015 р.); “Органічне виробництво і продовольча безпека” (м. Житомир, 2015 р.); “Розвиток національної економіки: теорія і практика” (м. Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015 року); “Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації” (м. Львів, 12-13 травня 2015 р.); “Маркетингове забезпечення продуктового ринку” (м. Полтава, 19-20 травня 2015 р.); “Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2015 р.: інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери економіки” (м. Львів, 25-28 травня 2015 р.); “Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління

підприємством” (м. Луцьк, 26-27 червня 2015 р.); “Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта” (м. Харків, 29 вересня – 2 жовтня – 2015 р.); “Природне агровиробництво в Україні: проблеми становлення, перспективи розвитку” (м. Дніпропетровськ, 22–23 жовтня 2015 р.); “Проблеми інвестування та формування інвестиційного клімату в АПК” (м. Полтава 29-30 жовтня 2015 р.); “Управління інноваційним розвитком територій” (м. Дніпропетровськ, 30 жовт. – 30 листоп. 2015 р.); “Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України” (м. Житомир, 17–18 листопада 2015 р.); “Наука, Образование, Культура”, “Știință, Educație, Cultură” (г. Комрат, Молдова, 4 февраля 2016 г.); “Економічний розвиток: теорія, методологія, управління” (Будапешт-Прага-Київ, 2016 р.); “Транскордонне співробітництво: ключові ідеї та перспективи” (Чернівці (Україна) – Сучава (Румунія)) – Чернівці, 20-22 травня 2016 р.); “Маркетингове забезпечення продуктового ринку” (м. Полтава, 24-25 травня 2016 р.); “Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки” (м. Луцьк, 08 жовтня 2016 р.); “Енерго-ефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього” (м. Полтава, 12-13 жовтня 2016 р.); “Innovative technology and intensification development of national production” (м. Тернопіль, 20-21 жовтня 2016 р.); “Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції” (м. Тернопіль, 28 жовтня 2016 р.); “Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи” (м. Дніпропетровськ, 27-28 жовтня 2016 р.); “Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки” (м. Полтава, 27 жовтня 2016 р.); “Современные энерго- и ресурсосберегающие, экологически устойчивые технологии и системы сельскохозяйственного производства” (г. Рязань, 2016); “Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти” (м. Кам’янець-Подільський, 10 листопада 2016 р.); “Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти” (м. Херсон, 10-11 листопада 2016 р.); “Національна економіка в умовах глобалізації:

тенденції, проблеми та перспективи” (м. Полтава, 23 листопада 2016 р.); “Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів” (м. Харків, 22 грудня 2016 р.); “Наука, Образование, Культура”, “Știință, Educație, Cultură” (г. Комрат, Молдова, 10 февраля 2017 г.); “Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК” (м. Полтава, 30 березня 2017 року); “Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності” (м. Черкаси, 19-20 квітня 2017 р.); “Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність” (м. Полтава, 11 травня 2017 р.); “Сучасні механізми забезпечення соціально-економічної безпеки на макро- та макрорівнях” (м. Дніпро, 15 травня 2017 р.); “Сучасна глобальна регіоналістика і суб’єкти економіки: напрями впливу” (м. Одеса, 16 травня 2017 р.); “Современные достижения науки и пути инновационного восхождения экономики региона, страны” (г. Комрат, Молдова, 18 мая 2017); “Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК” (г. Минск, Беларусь, 25–26 мая 2017 г.); “Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції” (м. Черкаси, 20-22 вересня 2017 р.); “Актуальные проблемы формирования кадрового потенциала для инновационного развития АПК” (г. Минск, Беларусь, 5–6 октября 2017 г.); “Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів” (м. Харків, 25 жовтня 2017 р.); “Инновационное развитие экономики: предпринимательство, образование, наука” (г. Минск, Беларусь, 2017 г.); “Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів” (м. Харків, 25 жовтня 2017 р.); “Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки” (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.); “Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи” (м. Дніпро, 26-27 жовтня 2017 р.); “Сучасний стан і перспективи розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення підприємств агропромислового виробництва” (м. Харків, 9-10 листопада 2017 р.); “Сучасні

тенденції розвитку обліку, оподаткування, аналізу і аудиту” (м. Київ, 17 листопада 2017 р.); “Імплементація інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу” (м. Харків, 22 березня 2018 р.); “Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору”. (м. Полтава, 27 березня 2018 р.); “Органічне виробництво і продовольча безпека” (м. Житомир, 2018 р.); “Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення” (м. Тернопіль, 19 квітня 2018 р.); “Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність” (м. Полтава, 15 травня 2018 р.); “Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку” (м. Мелітополь-Кирилівка, Україна. 14-15 червня 2018 р.);

всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях:

“Європейські інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи ” (м. Херсон, 11 жовтня 2011 р.); “Корпоративна культура організації XXI століття – 2012 : стан і перспективи розвитку : збірник наукових праць”. (м. Краматорськ, 2012); “Напрями забезпечення безпеки підприємницької діяльності” (м. Полтава, 24 квітня 2012 р.); “Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку” (м. Харків, 4-5 квітня 2012 р.); ”Кооперативні читання: 2013 рік” (м. Житомир, 4-6 квітня 2013 р.); “Перспективи суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України: виклики XXI століття” (м. Київ, 19 травня 2013 р.); “Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах” (м. Сімферополь, 6 березня 2014 р.); “Кооперативні читання – 2014 р.” (м. Житомир, 27-29 березня 2014 р.); “Конференція професорсько-викладацького складу за результатами науково-дослідної діяльності у 2013 році” (м. Полтава, 21 травня 2014 р.); “Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання” (м. Харків, 27 листопада 2014 р.); “Науково-теоретичний семінар викладачів кафедри економіки підприємства “Організаційно-економічні засади ефективного розвитку суб’єктів господарювання в аграрній сфері”.

(м. Полтава, 27 листопада 2014); "Кооперативні читання : 2015 рік" (м. Житомир, 3 квітня 2015 р.); "Формування стратегії розвитку та управління підприємствами АПК в ринкових умовах" (м. Полтава, 29 квітня 2015 р.); "Європейський вибір України: завдання та пріоритети" (м. Полтава, 19 травня 2015 р.); "Економіка та управління підприємствами регіонів України в контексті європейської інтеграції" (м. Полтава, 14-15 жовтня 2015 р.); "Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України" (м. Тернопіль, 28 жовтня 2015 р.); "Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки" (м. Дніпропетровськ, 12-13 квітня 2016 р.); "Наукова конференція професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів ПолтНТУ" (м. Полтава, 19 квітня – 13 травня 2016 р.); "Теорія та практика менеджменту: реалії і перспективи розвитку" (м. Херсон, 29 червня 2016 р.); "Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики" (м. Полтава, 1 грудня 2016 року); "Актуальні проблеми управління та економічного розвитку в умовах інформатизації суспільства" (м. Київ, 20 грудня 2016 р.); "Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку" (м. Київ, 29-30 березня 2017 р.); "Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки" (м. Дніпро, 13 – 14 квітня 2017 р.); "Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти" (м. Харків, 28 квітня 2017 р.); "Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств" (м. Дніпро, 11-12 травня 2017 р.); "Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку" (м. Херсон, 27 червня 2017 р.); "Децентралізація влади в Україні: виклики та можливості для громад міст обласного значення" (м. Полтава, 01 листопада 2017 р.); "Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки" (м. Полтава, 30 листопада 2017 р.); "Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку" (м. Миколаїв, 20-21 листопада 2017 р.); "Пріоритети розвитку міжнародної економічної діяльності країни в умовах глобалізації" (м. Полтава, 23 листопада 2017 р.); "Наукове забезпечення розвитку

національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики” (м. Полтава, 1 грудня 2017 р.); “Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки”(м. Львів, 14-15 березня 2018 р.); “Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку” (м. Київ, 29-30 березня 2018 р.); “Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку” (м. Херсон, 2018 р.); “Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики” (м. Полтава, 19 квітня 2018 р.); “Формування сучасної моделі управління та підвищення якості менеджменту в системі вищої освіти” (м. Дніпро, 20 квітня 2018 р.);

інших конференціях:

“Конференція професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2010 р.” (м. Полтава, 26-27 квітня 2011 р.); “Конференція професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2011 р. (м. Полтава, травень 2012 р.)”; “Конференція професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2012 р.” (м. Полтава, 12 травня 2013 р.); “Науково-теоретичний семінар викладачів кафедри економіки підприємства (м. Полтава 12 листопада 2014 р.); “Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії” (м. Полтава, 13-14 травня 2015 року); “Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2015 році” (м. Полтава, 18-19 травня 2016 р.); “Наукова конференція професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів ПолтНТУ (м. Полтава, 19 квітня – 19 травня 2017 р.); “Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2016 році” (м. Полтава, 17-18 травня 2017 року); “Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2017 році” (м. Полтава, 16-17 травня 2018 року); “Наукова конференція професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 1. (м. Полтава, 23 квітня – 18 травня 2018 р.);

Публікації. Основні результати дисертації викладено в 183 наукових працях загальним обсягом 52,34 ум.друк. арк., з яких автору належать 50,21 ум. друк. арк. Із них 15 монографій (у т.ч. 1 – одноосібна обсягом 28,63 ум. друк. арк., 49 статей у фахових виданнях (21,3 ум. друк. арк.), із них 25 статей у закордонних виданнях та виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, 12 – інших закордонних публікацій, 108 – матеріалів конференцій та інші публікації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг роботи становить 634 сторінки комп'ютерного тексту, основний зміст викладений на 426 сторінках комп'ютерного тексту. Дисертація містить 49 таблиць, 81 рисунок, 33 додатки на 77 сторінках, 9 рисунків та 5 таблиць що займають площу сторінки. Списки використаних джерел налічує 838 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Сутнісна характеристика категорій “ринок” і “агропродовольчий ринок”

Основною ознакою сучасного ділового світу є домінування ринкових економік у глобальному масштабі і невпинна тенденція їх динамічного поширення. Ринкова економіка – це така форма організації господарських відносин, за якої продукція і послуги, що виробляються в середині економічної системи, призначені здебільшого для продажу, тобто набувають форми товарів. Для ринкової економіки характерно: перевага приватної власності, свобода підприємницької діяльності та свобода споживчого вибору, обмежена роль держави в регулюванні ринкових процесів; домінування чистої конкуренції над монополістичною, розвинене антимонопольне регулювання; кон’юнктурне ціноутворення, маркетингова система управління, орієнтована на споживача.

Нині період адаптації національних товаровиробників до ринкових умов господарювання закінчений. По-перше, у 2006 р. Україну визнано країною з ринковою економікою, по-друге, можна стверджувати, що в нашій державі основні ринкові принципи ведення бізнесу чітко виражені, оскільки більшість суб’єктів господарювання працюють є приватними, державне втручання є обмеженим, віссю виробництва є споживач, для задоволення потреб якого застосовується всебічний маркетинговий підхід, чиста конкуренція є розвиненою, активно впроваджуються ресурсо- та енергоощадні технології тощо. Однак, в існуючій національній ринковій системі існує низка недоліків, що гальмують висхідний розвиток як економіки в цілому, так і кожного окремого господарюючого суб’єкта.

Концептуальні основи функціонування ринку, формування його принципів та функцій закладено в працях А. Сміта, Д. Рікардо, А.-О. Курно,

А. Маршалл, К. Макконнелл, С. Брю, П. Хейне та ін. [118, 177, 213, 214, 246, 255, 259, 268]. У роботах цих економістів здійснено спробу сформулювати дефініцію “ринок” для характеристики процесів купівлі-продажу товарів, однак у сучасних умовах це поняття набуває дещо іншого значення. З розвитком товарно-грошових відносин серед науковців проблема розвитку ринку викликала значний інтерес. В Україні це питання набуло особливої актуальності у період організаційно-економічної адаптації до ринкових умов господарювання. Вагомими є дослідження вітчизняних науковців в галузі економічної теорії: В. Д. Базилевича, Л.В. Біленької, О.В. Білецького, Г.І. Башняніна, П.С. Єщенко, В.В. Козюка, С. В. Мочерного, С.М. Панчишина, В.І. Савич та ін. [19, 20, 21, 22, 23, 35, 62, 285, 297, 315, 316, 317]. Крім того, заслуговують на увагу прикладні дослідження ринку та організаційно-економічних механізмів його функціонування таких науковців, як О.В. Березіна, Є.М. Білана, Н.М. Даценко, С.Л. Дусановського, В. Геєця, Є.М. Кирилюка, О.Ф. Киричка, І.О. Клімової, Ю.С. Коваленка, Р.А. Іванух, З.М. Ільїна, П.М. Макаренка, Ю.В. Ніколенко та ін. [31, 77, 106, 181, 182, 192, 197, 588]. Науковцями сформовані ґрунтовні авторські концепції функціонування і розвитку ринку в сучасних економічних умовах, однак з огляду на динамічність та перманентність середовища господарювання, виникнення нових тенденцій, структурних змін, важелів та методів регулювання існуючих механізмів ведення підприємницької діяльності виникає необхідність доповнення існуючих розробок новими актуальними дослідженнями ринкової парадигми.

У процесі еволюції роль і значення ринку постійно змінюється. Як зазначає С.В. Мочерний, “ринок у якості інституції товарно-грошового виробництва функціонує понад 7 тис. років, при цьому, наукове визначення даної категорії вперше було сформульоване лише два століття тому, варто зазначити, що класики економічної теорії А. Сміт і Д. Рікардо розглядали дану категорію як одне з поверхових явищ, і використовували її для характеристики ринкового попиту” [285]. Перші поняття про ринок з’явилися у XII столітті.

Політекономісти, зокрема, С.Л. Брю, О.В. Волкова, К.Р. Макконел, С.В. Мочерний, Ю.В. Ніколенко, С. Панчишин, А.Г. Савченко та ін. [17, 19, 20, 21, 22, 23, 70, 118, 144, 177, 213, 246, 255, 259, 268, 315, 316, 317, 297], у своїх працях систематизують історичні наукові підходи до еволюції поняття “ринок”. На нашу думку, вдалими є узагальнення О.В. Волкової, А.Д. Чикуркової та О.М. Деренко [711], які виділяють чотири напрями визначення сутності ринку згідно політекономічного підходу і розглядають погляди основоположників економічної теорії. На нашу думку, ці концепції доцільно об’єднати в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Узагальнення історичних етапів еволюції категорії “ринок”

Наукова школа	Сутність концепції	Головна ознака
Класична (О. Курно, Дж. М. Кейнс, А. Маршал).	ринок – це будь-яка територія, на якій діють вільні взаємозв’язки між покупцем і продавцем і ціни на аналогічні товари безперешкодно врівноважуються.	місце, територія
Ф. Хайек, А. Сміт	ринок – це природний процес, зумовлений активністю суб’єктів ринку, які прагнуть досягнення своєї мети, при цьому, ринок є нерегульованим та поєднує конкуруючі цілі.	процес
Неокласична (В. Джевонс, Ф. Еджуорт, А. Маршалл)	ринок – сукупність продавців і покупців, які формують кон’юнктуру ринку, а отже і ціну об’єктів ринку.	взаємно-зв’язки
Монетаризм (М. Фрідмен, Ф. Макхлуп, Л. Роббінс)	ринок – спосіб координації дій суб’єктів ринку, що забезпечує економічну свободу вибору.	механізм
Марксизм (К. Маркс, Ф. Енгельс)	Ринок – відносини, а також форма взаємозв’язків між продавцями та покупцями у сфері обігу, що здійснюються на основі законів і ринкових механізмів	відносини

Джерело: узагальнено автором за [70, с.13-14; 711, с. 423-424].

Отже, основоположники економічної теорії розглядали категорію “ринок” з різних точок зору, а саме, як територію, процес, сукупність взаємозв’язків та відносин, механізм.

Макконнелл К. і Брю С. ринок визначають як “інститут або механізм, який зводить разом покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг” [246, с. 45]. У економічному словнику поняття “ринок” сформульовано таким чином: “ринок – це сфера

обміну товарами й послугами між продавцями й покупцями, місце, де здійснюється купівля-продаж; система економічних відносин між виробниками і споживачами продукції” [622].

Серед сучасних політекономічних підходів щодо тлумачення сутності категорії “ринок” доцільно звернути увагу на наступні. Ніколенко Ю.В. зазначає, що “ринок – синтетична категорія, за допомогою якої визначаються різноманітні за змістом і параметрами явища, при цьому, у широкому розумінні ринок означає певний спосіб організації економічного життя, характерними ознаками якого є: комерційний характер взаємодії учасників економічного процесу; їх економічна самостійність; рівень конкуренції господарюючих суб’єктів; забезпечення пропорцій під впливом зміни цін та конкурентної боротьби; рівень цін, сформований на основі співвідношення кон’юнктури ринку” [297]. Мочерний С.В. стверджує, що “ринок є складовою товарно-грошових відносин та являє собою сукупність відносин економічної власності з приводу вторинного привласнення й відповідного відчуження у сфері обміну через механізм цін на товари і послуги, механізм інфляції, а також державного та наддержавного регулювання цін, попиту і пропозиції” [285].

Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. вважають, “що категорія “ринок” пов’язана з економічними відносинами виробників і споживачів стосовно обміну суспільного продукту, при цьому, більш об’єктивне тлумачення даної категорії пов’язане не тільки з товарами особистого споживання, а і з виробничими ресурсами (засобами виробництва, робочою силою), які здійснюють рух за посередництвом ринку, який стає умовою виробництва, визначає механізм поєднання виробничих засобів, що забезпечується товарним виробництвом” [35, с. 82].

Науковці розглядають ринок з двох аспектів – як сферу товарного обігу, об’єктом якого є товар або послуга; і сферу сукупності економічних відносин між суб’єктами ринку з приводу об’єкту ринку. Дослідники також зазначають, що “ринок – це тип господарських зв’язків між суб’єктами економічної системи” [35, с. 82].

Таким чином, наведені політекономічні концепції характеризують сутність і значення категорії “ринок” як певних відносин, які виникають у процесі обміну товарами. Однак, у сучасних умовах ця парадигма потребує певного уточнення та розшифрування. Політекономічний підхід до трактування категорії “ринок” потребує розширення. Дану дефініцію доцільно доповнити міждисциплінарними аспектами. Для цього варто розглянути сучасні концепції, які виходять за межі політекономічного підходу (додаток А).

Розглянувши авторські узагальнення щодо визначення сутності категорії “ринок”, здійснені на основі поглибленого дослідження наукової думки даного питання в ретроспективі, варто зазначити, що ринок – це багатовекторна категорія, для розуміння якої варто використовувати чотири основних підходи, кожен з яких необхідно структурувати, виділивши такі блоки: 1) економічна теорія (соціальна економіка, мікро-, макроекономіка, право, державне регулювання економіки); 2) управлінська парадигма (у її різновидностях: управління потенціалом, стратегічне, виробниче, екологічне управління); 3) маркетингово-логістичний підхід (маркетинг, логістика, інформаційне забезпечення); 4) підхід з точки зору інтелектуальної власності та бізнесу (інтелектуальна власність, бізнес, потенціал). Ці підходи взаємопов’язані і формують системне визначення категорії “ринок”, поєднуючи міжгалузеві наукові зв’язки (рис. 1.1).

Отже, на нашу думку, категорію “ринок” у сучасних умовах можна визначити, як сукупність економічних відносин між ринковими суб’єктами з приводу купівлі-продажу ринкових об’єктів на визначеній території, за певний проміжок часу за умови вільного кон’юнктурного ціноутворення, обмеженого державного регулювання, свободи вибору і вільного розпорядження предметами купівлі-продажу в умовах обмежених ресурсів під впливом глобалізації економіки. Таке трактування категорії “ринок” потребує розширених коментарів. Щодо визначеної території, то вона може бути обмежена фізично, просторово, віртуально або може бути необмеженою. Це залежить від масштабу ринку, його суб’єктів та об’єктів.

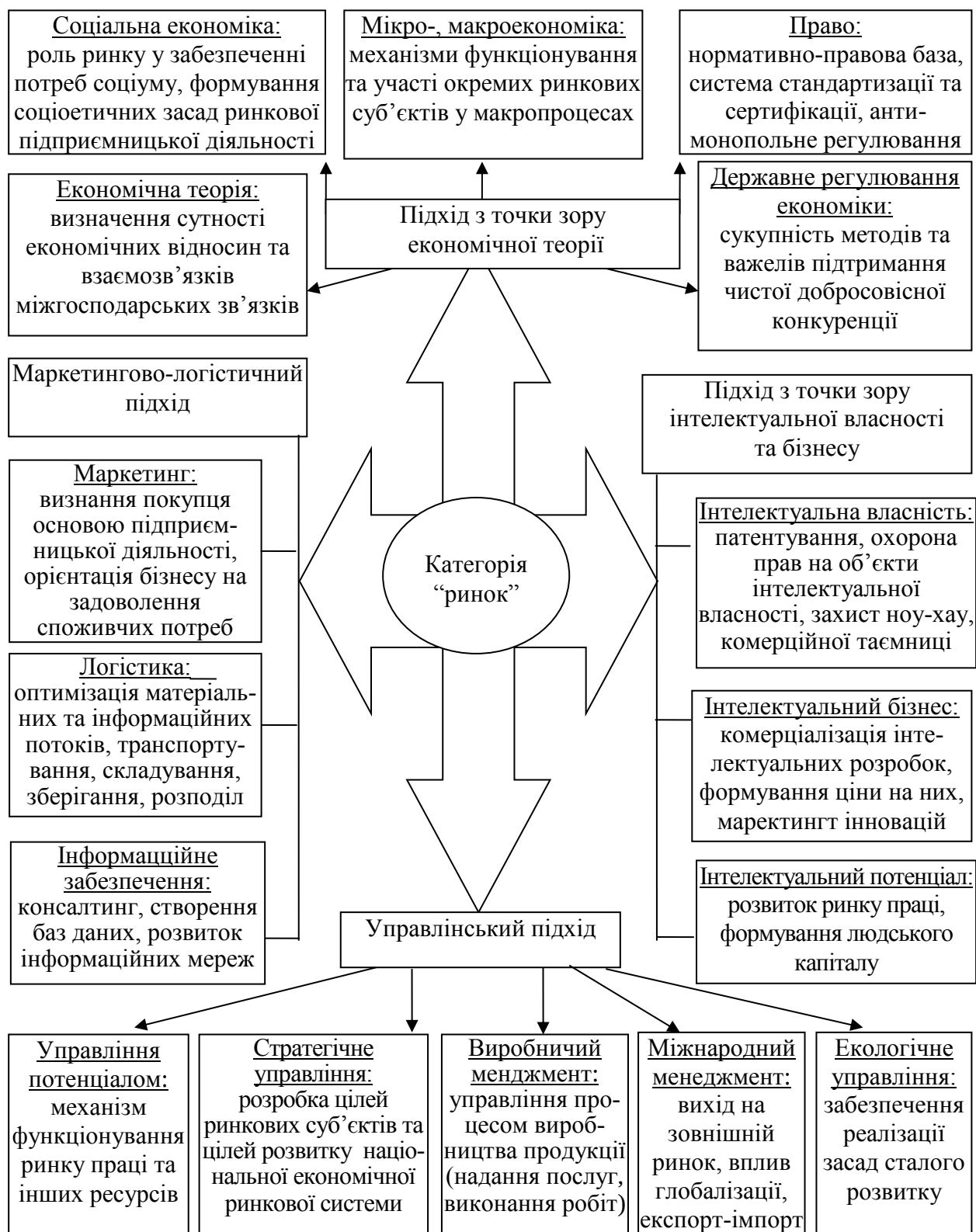

Рис. 1.1. Концепція міжгалузевих наукових зв'язків категорії "ринок"

Джерело: розроблено автором

Наприклад, купівля-продаж може відбуватися на чітко окресленій території, яка має спеціальне призначення для здійснення цих операцій (торгівельний ринок, магазин, торговий центр). Це може бути Інтернет-магазин,

за таких умов спеціально відведеного місця не існує, однак територіально така діяльність може бути обмежена самим продавцем, виходячи з обраної ним стратегії розвитку та захоплення ринку. Крім того, коли мова йде про купівлю-продаж товарів та послуг у міжнародному та глобальному масштабах, то можна говорити про територіальну необмеженість такого ринку. Часові обмеження, про які зазначено в представленій дефініції, визначають швидкість розвитку ринку, його динамічність, напруженість, інтенсивність або екстенсивність товарно-грошових відносин. Вільне кон'юнктурне ціноутворення означає, що у ринкових відносинах ціна формується під впливом співвідношення попиту і пропозиції на певну групу товарів, що є об'єктом ринкової оборудки. Це можливо за умов чистої конкуренції та обмеженої ролі держави.

За умов монополістичної та олігополістичної конкуренції ціну диктує виробник, однак при цьому держава повинна регулювати ринкові процеси щодо ціноутворення та купівлі-продажу продукції (мова йде про природні монополії, оскільки інші форми монополістичних утворень не повинні бути притаманними ринковим економічним системам). Роль держави при цьому має полягати у створенні сприятливого економіко-політичного та правового середовища для розвитку ринкової системи, формуванні заставних цін на стратегічну продукцію для наповнення державного резерву цією продукцією. Свобода вибору означає вільний вибір як споживача, так і покупця у купівлі-продажу продукції відповідної ціни та якості в даний момент часу на визначеній території. Важливим аспектом категорії “ринок” є врахування обмеженості ресурсів, які використовуються у процесі виробництва продукції, виконання робіт, послуг, що зумовлює необхідність розвитку концепцій ресурсозбереження, ресусоощадження та управління економічним потенціалом.

Першочерговим стратегічним завданням національної економіки є забезпечення продовольчої безпеки, провідна роль при цьому належить агропродовольчій сфері, адже одну з найбільших часток у споживчому кошику громадян займає саме аграрна продукція та продукти її переробки. Досягнутий рівень розвитку даного сектору економіки значно нижчий потенційно

можливого, що викликає дисбаланс на цьому сегменті ринку. Механізм розвитку даного сегменту національного ринку є складним і багатоаспектним, що насамперед пов'язано із самою структурою агропродовольчої сфери та її взаємозв'язками із суміжними ринками. Крім того, суттєвий вплив на дану систему здійснює глобалізація економіки, яка, з одного боку, здійснює стимулюючу дію щодо розширення меж агропродовольчого ринку, збільшення обсягів виробництва, підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та формування конкурентних переваг. З іншого боку, глобалізація може здійснювати негативний вплив на дану сферу, витісняючи національного виробника з його традиційних зон господарювання. Розвиток агропродовольчого ринку набуває нових рис під впливом перманентності зовнішнього середовища і, зокрема, глобалізації. Таким чином, виникає необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямі.

Питання розвитку агропродовольчого ринку широко досліджені і привертають увагу низки науковців. Зокрема, ґрунтовними є праці І.В. Бачуріної [18], О.В. Березіна [31], Н.О. Дзюбенко [114], Т.Г. Дудар, В.Т. Дудар [123], Н.М. Даценко [106], Н.А. Камінської [170], Н.В. Карпенко [173], Ю.С. Коваленко [197], Є.М. Кирилюка [178, 179, 180, 181], О.Ф. Кирилюка [182], О.В. Кривончака [219], Ю.П. Макаренко [242], П.М. Макаренка, А.О. Павленчика [243], П.Т. Саблука [697] та ін. Варто звернути увагу також на дослідження закордонних науковців Барнс Т.Р., ДеВіль Р. [745], Еспосо Герреро Б.Дж. [755], Фернандес Ф., Бланко М. [757], Джордан Н., Буді Дж., Броузерд В., Гловер Дж.Д. [780], Ахмет Алі Ког [739], Федеріко Дж. [756], Мазурек Дж., Мількова І. [787], Мбекеані К.К. [788], Паттен І.Е., ван Кульмана С., Тівуд О., Доулінг Н., Гамон К. Г., Гьюттон Т., Паско С. [792], Вьер М. [834], Ву В., Янга П., Танга Г., Жоуа Кв., Чена Ж., Шібасаліс Р. [838]. Іноземні автори акцентують увагу на глобальних аспектах розвитку агропродовольчого ринку, а також проблемах формування продовольчої безпеки країн. Проаналізувавши наукові праці, можна зробити висновок, що серед науковців відсутній єдиний підхід щодо сутності та

структури агропродовольчого ринку. З одного боку, науковці обмежують його лише сільськогосподарською галуззю, з іншого, – включають до його структури ринок ресурсів та інші суміжні ринки. З огляду на неоднозначність категорії “агропродовольчий ринок” виникає необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямі.

Ринок аграрної продукції та продуктів його переробки можна розглядати з різних сторін. Доцільним є визначення концептуальної сутності категорії “агропродовольчий ринок”. У науковій літературі можна зустріти низку підходів до визначення категорії “продовольчий ринок”. Так, Камінська А.І. підкреслює, що “серед усіх ринків найважливіший – продовольчий ринок, оскільки лише його продукція забезпечує існування людства” [170, с. 21]. Карпенко Н.В. розглядає продовольчий ринок як економічну категорію, а саме, як “сукупність відносин між суб’єктами підприємницької діяльності, що складаються з приводу купівлі-продажу продовольства; місце, де формується попит, пропозиції та ціна на той чи інший продовольчий товар” [173, с. 9]. Розвиток даного підходу до визначення сутності категорії “продовольчий ринок” можна простежити у працях З.М. Ільїної, яка вважає, що “продовольчий ринок – це економічна система, що об’єднує вільно взаємодіючих виробників і споживачів продовольчих товарів, які обмінюються між собою на основі повної і достовірної інформації, що призводить до вирівнювання і зниження витрат” [588, с. 83]. У даному визначенні зроблений акцент на вагомості інформаційної складової ефективного розвитку, втім, у сучасних умовах, отримання достовірної інформації є досить складним, тому цей аспект може бути знівельованим іншими чинниками формування та розвитку продовольчих ринків.

Вагомими є узагальнення Н.О. Дзюбенко, яка виділяє спільні риси наукових підходів щодо виявлення сутності категорії “продовольчий ринок”. Науковець зазначає, що “продовольчий ринок розглядають як систему (організаційну чи економічну) або як сукупність відносин чи сферу взаємодії; перелічуються суб’єкти ринкових відносин; у визначенні присутній елемент обміну у явній чи опосередкованій формі” [114, с. 20]. При цьому, автор

пропонує авторське визначення категорії “продовольчий ринок” як “системи економічних відносин між продавцями та покупцями з приводу купівлі-продажу, обміну сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції, що забезпечує врівноваження попиту і пропозиції, а також збалансування інтересів суб’єктів ринку під впливом інструментів державного регулювання” [114, с. 20]. У даному визначенні можна простежити певну невідповідність. Автор включає до об’єктів продовольчого ринку сільськогосподарську сировину та продовольчу продукцію. Такий підхід обумовлює необхідність розширення дефініції “продовольчий ринок” до категорії “агропродовольчий ринок”, про який, на нашу думку, йде мова у зазначеному підході.

Отже, у сучасній літературі можна знайти ототожнення категорій “аграрний ринок”, “сільськогосподарський ринок”, “агропродовольчий ринок”, “продовольчий ринок”.

Так, наприклад, Коваленко Ю.С. вважає рівнозначними поняття “аграрний”, “сільськогосподарський”, “продовольчий” ринки і зазначає, “що цей ринок є частиною національного товарного ринку, де предметом купівлі-продажу є сільськогосподарська продукція та продовольство, аграрний (сільськогосподарський ринок) – це відносини, які складаються між сільським господарством і промисловими підприємствами та іншими споживачами його продукції, а також із сукупності обмінних операцій між самими сільськогосподарськими товаровиробниками, визначення сільськогосподарського ринку містять лише одну ознаку – вид продукції, що виступає предметом купівлі-продажу” [197, с. 10].

Ми вважаємо, що поняття “аграрний” та “агропромисловий ринок” не є тотожними. В основу відмінностей між ними покладено об’єкт купівлі-продажу. Ця теза підкреслюється у працях Н.М. Даценко, яка зазначає, що “продовольчий ринок є частиною національного ринку, на якій предметом купівлі-продажу виступають сільськогосподарська продукція та продовольство. Кінцевою метою і завданням функціонування продовольчого ринку є забезпечення продовольчої безпеки держави” [106, с. 319].

Метою агропродовольчого ринку є створення продовольчої безпеки держави. “Вирішення цієї проблеми зумовлює не тільки подолання кризи у аграрному секторі, але й піднесення розвитку інших галузей народного господарства” [127, с. 15].

У Законі України “Про державну підтримку сільського господарства України” зазначено, що “аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов’язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції” [373]. Тобто сутність даного визначення полягає в ототожненні понять “аграрний ринок” та “сільськогосподарських ринок”. Подібний підхід можна простежити в працях А.О. Павленчика, який трактує категорію “ринок сільськогосподарської продукції” як “систему економічних відносин, яка формується за участю різних інституцій, забезпечує та регулює виробництво продукції аграрного сектора економіки та рух товару до споживача у сфері обміну” [330, с. 5]. Ми погоджуємось з таким науковим підходом, який полягає в доцільності паралельного вживання категорій “ринок сільськогосподарської продукції” і “аграрний ринок”, основними об’єктами на даному ринку виступає продукція галузей рослинництва і тваринництва.

При цьому, ми цілком підтримуємо точку зору І.В. Бачуріної, яка також ототожнює дані поняття і вважає, що “дослідження концептуальних основ ринків сільськогосподарської продукції передусім потребує з’ясування співвідношення таких категорій, як аграрний ринок (або ринок сільськогосподарської продукції) та ринок агропромислової продукції” [18, с. 108]. Науковець виділяє два підходи до визначення співвідношення категорій аграрного та агропромислового ринків: “розподіл аграрного й агропромислового ринків за об’єктами економічних відносин (товаром), так, аграрний ринок будується на торгівлі виключно сільськогосподарськими продуктами (сировина та продукти, що пройшли первинну переробку), натомість агропромисловий ринок, крім названих продуктів, включає й ринок засобів виробництва; ототожнення даних понять, яке відбувається за рахунок змістового розширення поняття “аграрний ринок”, який, відповідно до

зазначеного підходу, охоплює ринок засобів виробництва” [18, с. 108].

Фундаментальними є дослідження П.Т. Саблука, який вважає, що “аграрний ринок – це сфера взаємодії суб’єктів ринку по забезпеченню виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва і послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції” [697, с. 21]. Подібний підхід простежується в наукових працях Ю.П. Макаренко, яка зазначає, що “виходячи із зв’язків сільського господарства з першою й третьою сферами АПК, а також купівлі-продажу землі, аграрний ринок охоплює три види ринків; по-перше, ринок засобів виробництва сільськогосподарського призначення, на якому аграрні виробники їх купують; по-друге, ринок продукції сільського господарства, де сільгоспвиробники виступають як продавці виробленої ними продукції, з погляду виду споживання вона може продаватися переробним підприємствам як сировина або безпосередньо домашнім господарствам як життєві блага; по-третє, ринок землі, якщо його допускає законодавча влада тієї чи іншої країни; крім того, за умови існування “капіталістичних” відносин у сільському господарстві, тобто відносин найму працівників, тут функціонує і ринок праці, а точніше робочої сили” [242, с. 174]. У даних тезах підкреслюється широта меж аграрного ринку, тобто охоплення всіх трьох класичних сфер агропромислового виробництва: засобів праці, сільськогосподарської сировини, продуктів переробки. Втім, на нашу думку, ринок засобів виробництва, праці і аграрної науково-технічної продукції належать до інших сфер, які знаходяться за межами аграрного ринку.

Дудар Т.Г., Дудар В.Г. вважають, що “категорію ринок агропродовольчої продукції слід характеризувати як ефективний механізм задоволення потреб товаровиробників і запитів споживачів, найважливішою властивістю якого є те, що він виступає чутливим регулятором і координатором системи комерційних зусиль суб’єктів ринку, спрямованих на виробництво і реалізацію конкурентоспроможних агропродовольчих товарів для забезпечення продовольчої безпеки і формування експортного потенціалу держави” [123,

с. 22]. Кирилюк О.Ф. пропонує розглядати агропродовольчий ринок з точки зору глобалізації економіки. Науковець зазначає, що “посилення світових глобалізаційних процесів підвищує продовольчу залежність країн та загрозу завоювання внутрішнього ринку країни іноземними сільськогосподарськими товаровиробниками, ці процеси потребують функціонування в державі високорозвиненої структури продовольчого ринку, стійкого до впливів зовнішніх факторів, що у свою чергу, вимагає розробки заходів запобігання загрозам у продовольчій сфері, оскільки продовольча безпека є найважливішою системою життєзабезпечення населення” [182, с. 126]. Дана теза підкреслює важливість розвитку агропродовольчої сфери для вирішення таких завдань, як формування конкурентних переваг національних виробників агропродовольчої продукції на глобальному ринку; забезпечення продовольчої безпеки держави; підвищення рейтингу України на міжнародній арені; формування передумов для ефективної інтеграції у глобальний простір.

Ми підтримуємо точку зору Є.М. Кирилюка, який зазначає, що “формування аграрного ринку відбувається відповідно до загальних закономірностей функціонування і розвитку ринкового механізму; аграрний ринок як певна система економічних відносин поряд з особливостями, що визначаються специфікою самого товару (аграрної продукції), має риси, властиві йому саме як частини цілісної ринкової системи (ринку), тому сутність самого аграрного ринку викристалізовується із загального розуміння економічної категорії “ринок” [179, с. 2]. Отже, агропродовольчий ринок є сегментом загального ринку, тому йому властиві загальні риси, що притаманні всім типам ринків.

Таким чином, ми можемо визначити агропродовольчий ринок як сукупність відносин, визначених у часі та просторі з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки та побічної продукції, що об’єднані в складну ієрархічно упорядковану структуровану систему, яка охоплює підсистеми та сегменти, що можуть бути пов’язаними та непов’язаними між собою.

Ринок являє собою складу економічну категорію, в основі якої знаходиться низка елементів, що пов'язані структурно-логічною схемою взаємодії. Ці елементи є структурованими, незалежними та водночас взаємопов'язаними між собою. Залежно від галузі, у якій виникають ринкові відносини, виявляються особливості, що відрізняють одну ринкову економічну систему від іншої. У той же час не можна стверджувати, що ринкові системи обмежуються лише галузевими особливостями, оскільки національний, а також міждержавний ринок являє собою сукупність міжгалузевих відносин, що виникають у зв'язку із дією ринкових законів та природи об'єктно-суб'єктних відносин, які завжди виходять за рамки уявних меж. Тобто мова йде про міжгалузеву взаємодію, яка створюється при переплетенні інтересів елементів відносно незалежних ринкових систем. Для виявлення особливостей функціонування ринкових систем доцільно розглянути їх структуру із з'ясуванням сутності та значення та ролі кожного із елементів.

Питання структуризації ринкових систем, виявлення особливостей їх функціонування залежно від змін зовнішнього середовища широко досліджені науковцями. Зокрема, фундаментальними є дослідження таких науковців, як М.В. Батуріна [17], В.О. Луцков [17], Г.І. Башнянін [19, 20, 21, 22], Т.А. Дяченко [125], П.Ю. Лазур [228], І.В. Фокіна [696] та ін. Учені наголошують на тому, що ринок – це складна економічна категорія, функціонування ринку дає підґрунтя для розвитку ринкових систем та ринкового середовища. Однак, в економічній літературі спостерігається розбіжності у трактуванні сутності категорій “ринок”, “ринкова система”, “ринкове середовище”.

У більшості наукових праць політекономічного напрямку [17, 19, 20, 21, 22, 23, 70, 118, 144; 315, 316, 317, 297] визначено, що ринкова система являє собою різновид одного з чотирьох типів економічних систем (традиційної економіки, адміністративно-командної економіки, ринкового господарства та змішаної економіки). У словнику економічних термінів визначено, що ринкова система включає сукупність ринків товарів і послуг та систему господарських відносин, в основі яких лежать відносини обміну.

Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. вважають, що “ринок – це цілісна, дуже складна і багатофакторна система, яка включає в себе чотири основних елементи: види ринків, об’єкти ринку, суб’єкти ринку, ринкова інфраструктура, ринкова система – це складний механізм координації, який діє через систему цін і ринків, механізм зв’язку, який застосовується для поєднання дій мільйонів різних індивідів” [22, с. 192]. Ринки включають в себе “механізми або засоби для (1) визначення ціни торгуємого пункту (2) передачі інформації про ціну, (3) сприяння угод та угод, і (4) здійснення розподілу; ринок для конкретного елемента складається з існуючих і потенційних клієнтів, які мають потребу в цьому і є можливість і готовність платити за нього” [746].

Шатілова О.В., Москвін О.Ю. зазначають, що “сучасний ринок – це один з елементів іншої значно складнішої системи господарювання, основними елементами якої є такі: ринкові відносини; регулюючі інститути; законодавча система; стан масової свідомості; ринкова інфраструктура” [714, с. 425]. У даному підході акцентовано увагу на тому, що основною структуризації ринку є ринкові відносини. Таку ж точку зору можна простежити у працях В.Л. Смагіна, який зазначає, що “у вітчизняній економічній теорії, як правило, на перший план при визначенні сутності ринку висувається система або певна сукупність економічних відносин, ці економічні відносини визначаються об’єктивними економічними процесами і явищами, що й формує у кінцевому підсумку зміст категорії “ринок”, при цьому, важливими є відносини як на самому ринку, так і у його взаємозв’язку з іншими сферами економіки” [624, с. 56]. Отже, варто зазначити, що ринкова система у широкому розумінні являє собою сукупність елементів, які взаємодіють між собою та зовнішнім середовищем. У вузькому розумінні ринкова система – це сукупність суб’єктів, об’єктів господарювання та видів ринків.

Розглядаючи категорію “ринкова система”, у науковій літературі можна знайти її ототожнення з категорією “ринкове середовище” або “ринкове конкурентне середовище”. Так, Дяченко Т.А. зазначає, що “ринкове конкурентне середовище – середній ступінь привабливості даного ринку для

діючих підприємств на ньому з позиції можливості протистояння конкурентному тиску суб'єктів, що безпосередньо впливають на них” [125, с. 203]. На думку І.В. Фокіної, ринкове середовище формує інституціональна база ринкової інфраструктури: “ринкова інфраструктура – це сукупність інституцій (організацій) та інститутів (норм), що забезпечують нормальне функціонування ринкової економіки, вони розрізняються за своєю природою і призначенням, ринкове середовище формують правові, фінансові, організаційні, інформаційні елементи інфраструктури, які мають державний і приватний характер та поділяються залежно від ринку, який обслуговують” [696, с. 69]. На нашу думку, ринкове середовище – це досить широка категорія, яка об'єднує сукупність підсистем, стан яких формується під дією ринкового механізму. Отже, можна побудувати концептуальну ринкову модель, сутність якої полягає в тому, що ринкова система – це сукупність ринкових елементів (суб'єктів, об'єктів та видів ринку), взаємодія яких здійснюється під впливом сукупності методів та важелів ринкового механізму, результат дії якого визначає стан ринкового середовища, що, у свою чергу, формує клімат для ефективної взаємодії виробників та покупців для задоволення потреб споживачів та забезпечення ефективності функціонування ринкової системи (рис. 1.2).

Згідно концептуальної моделі, ринок має трирівневу структуру. Перший рівень становить ринкова система, яка об'єднує суб'єкти ринку (виробників виробничих засобів, продукції, робіт, послуг, переробні підприємства та збутові організації), об'єкти ринку (товари, роботи, послуги, ресурси), а також типи ринків, які можна класифікувати за низкою ознак. У зв'язку з розвитком ринкових систем виникає необхідність типологізації сучасних ринків. При цьому можна виділити такі критерії: 1) за об'єктами: ринок товарів і послуг (споживчий ринок); ринок робочої сили; ринок засобів виробництва; ринок цінних паперів, валюти; ринок науково-технічних розробок, патентів; ринок інформації; ринок обігових коштів; ринок окремих товарів або товарних груп (м'яса, одягу, взуття); ринок ліцензій та ін.; 2) за суб'єктами: ринок покупців; продавців; ринок державних структур; проміжних продавців-посередників;

Рис. 1.2. Концептуальна трирівнева модель ринку

Джерело: розроблено автором

3) за географічним положенням: місцевий (локальний) ринок; регіональний ринок; національний ринок; світовий ринок; 4) за галузями: автомобільний ринок; комп'ютерний ринок і т. д.; 5) за характером продажу: гуртовий ринок; роздрібний ринок; 6) за ступенем зрілості: нерозвинутий ринок; ринок, що формується; розвинутий ринок; 7) за ступенем обмеженості конкуренції: вільний ринок; монополістичний ринок; олігополістичний ринок; змішаний ринок; 8) за відповідністю чинному законодавству: легальний ринок; нелегальний (“чорний”) ринок [17, 19, 20, 21, 22, 269, 285, 297; 70, с. 39-50].

Доцільно удосконалити та доповнити типізацію ринку. Зокрема, щодо першої класифікаційної ознаки, доцільно об'єднати ринок цінних паперів і ринок валюти об'єднати в систему фінансового ринку. Ринок науково-технічних розробок, патентів, ліцензій – у систему ринку об'єктів інтелектуальної власності, такий вид, як ринок окремих товарів або товарних груп (м'яса, одягу, взуття) включити до системи споживчого ринку, оскільки він є його підгрупою, крім того дана ознака дублюється четвертою – за галузями. Другу класифікаційну ознаку доцільно вилучити, оскільки виокремлення продавців і покупців в різні групи не є доцільним, так як ринок якраз і об'єднує покупців, продавців, у тому числі, коли мова йде і про державні структури.

Третю ознаку доцільно доповнити глобальним ринком, це поняття, на нашу думку, є дещо ширшим, ніж світовий ринок, оскільки глобалізація передбачає інтеграцію світових систем. П'яту ознаку “за характером продажу” доцільно назвати “за обсягом разового продажу”, оскільки поняття “характер продажу” є досить широким і може означати й інші аспекти товарно-грошових відносин. Класифікаційна ознака “за ступенем зрілості” тотожна такій ознаці, як “стадія життєвого циклу”, її доцільно доповнити такими видами ринків, як стабільні ринки, ті, що знаходяться на стадії спаду, і стадії реструктуризації.

Крім розглянутих ознак, варто доповнити типологію такими видами ринків: за сферою товарообігу: закриті, відкриті; за формою розрахунків: готівкові, безготівкові; за принципом взаємодії ринкових суб'єктів: реальні, віртуальні (табл. 1.2).

Класифікація видів ринків

Класифікаційна ознака	Типи ринків
За об'єктами	ринок товарів і послуг (споживчий ринок); ринок робочої сили; ринок засобів виробництва; фінансовий ринок; ринок об'єктів інтелектуальної власності; ринок інформації; ринок обігових коштів.
За географічним положенням	місцевий (локальний) ринок; регіональний ринок; національний ринок; світовий ринок; глобальний ринок.
За галузями	автомобільний ринок; комп'ютерний ринок; агропромисловий ринок; ринок нерухомості тощо.
За обсягом разового продажу	гуртовий ринок; роздрібний ринок.
За стадіями життєвого циклу	нерозвинутий ринок; ринок, що формується; розвинутий ринок; стабільні ринки; ті, що знаходяться на стадії спаду; ринки, що знаходяться на стадії реструктуризації.
За ступенем обмеженості конкуренції	вільний ринок; монополістичний ринок; олігополістичний ринок; змішаний ринок.
За відповідністю чинному законодавству	легальний ринок; нелегальний ("тіньовий") ринок.
За сферою товарообігу	закриті; відкриті.
За формою розрахунків	готівкові; безготівкові.
За принципом взаємодії ринкових суб'єктів	реальні; віртуальні.

Джерело: удосконалено автором за [17, 19, 20, 21, 22, 23, 70, с. 39-50; 118, 144; 315, 316, 317, 297]

Взаємодія суб'єктів ринку з приводу виробництва та реалізації товарів (робіт, послуг), а також використання ресурсів незалежно від видів ринків формує кон'юнктуру ринку, тобто співвідношення попиту і пропозиції. На їх рівновагу впливає ринковий механізм, який включає державне регулювання, екологічний моніторинг, управління змінами, систему економічного моніторингу та прогнозування, інформаційно-консультативне забезпечення. Ці важелі взаємопов'язані між собою та діють через сукупність методів. Під дією ринкового механізму формується ринкове середовище, яке, у свою чергу, є основою функціонування ринкової системи, тому можна стверджувати, що кожен з рівнів ринкової моделі не виступає послідовним етапом попереднього щабля, а є взаємозалежною підсферою ринкової моделі. Ринкове середовище доцільно розглядати з аспектів макро- та мегасередовищ. При цьому, в економічній літературі можна знайти ототожнення ринкового середовища із зовнішнім середовищем діяльності підприємства. На нашу думку, ці дві сфери є

різними. Зовнішнє середовище підприємства включає в себе мікросередовище, тобто середовище прямого впливу, на яке може вплинути підприємство (виробники, посередники, постачальники, споживачі, конкуренти, фінансові установи тощо), та макросередовище – середовище опосередкованого впливу, на яке підприємство не має впливу (політичний, економічний стан, екологічне законодавство, демографічна ситуація тощо).

Ринкове середовище більш структуроване і насамперед поділяється на внутрішньодержавне (макросередовище) та глобальне (мегасередовище). На рівні окремого суб'єкта господарювання (підприємства) ринкове середовище розглядати не доцільно, оскільки воно обов'язково передбачає взаємодію певної кількості агентів ринку. Внутрішньодержавне середовище включає підприємницьке середовище, що поділяється на конкурентне і бізнес-середовище, маркетингове середовище (сегментація ринку, рівень дослідженості ринку, методологія маркетингових досліджень, рівень впливу PR-заходів на свідомість споживачів), інвестиційно-інноваційне середовище (інвестиційний клімат, рівень впровадження досягнень НТП, діяльність венчурних організацій, захист інтелектуальної власності) та ринкова інфраструктура (фінансово-інвестиційна, маркетингово-логістична, політико-правова, організаційно-економічна, соціальна інфраструктури).

Ринок являє собою економічний кругообіг товарів, послуг, ресурсів, витрат і доходів, що відбувається у процесі взаємодії суб'єктів ринку на основі ринкового механізму, кон'юнктурного ціноутворення під впливом ринкового середовища. На формування ринкового середовища впливає низка чинників, зокрема, устрій держави, форма правління, історичні особливості, менталітет населення, культура споживання, етика ведення бізнесу, кліматичні особливості тощо. Ці чинники можна об'єднати в кілька груп: політичні, економічні, організаційні, управлінські, природні, соціокультурні, міжнародні, поєднання яких і визначає динамічність, швидкість і якість розвитку ринкових відносин (рис. 1.3). Під впливом розглянутих чинників відбувається формування кон'юнктури ринку, його типу та масштабу.

Рис. 1.3. Структура чинників, що впливають на ринкове середовище

Джерело: розроблено автором

Зазначені групи чинників взаємопов'язані і взаємодоповнюючі, їх вага і значення залежать від історії та динаміки економічного розвитку, перманентності середовища існування економічної системи. Отже, розглядаючи модель ринку, можна виділити шість парадигм; в основу кожної з яких покладаються підходи щодо суб'єктно-об'єктних відносин між ринковими складовими:

Парадигма 1. Ринок як система – сукупність відносин між суб'єктами (агентами) ринку з приводу виробництва, переробки та реалізації товарів (робіт, послуг) в умовах обмеженості ресурсів для задоволення потреб споживачів.

Парадигма 2. Ринок як середовище – взаємодія елементів сприятливого або стримуючого характеру, що супроводжують функціонування системи суб'єктно-об'єктних відносин.

Парадигма 3. Ринок як механізм – сукупність та поєднання методів та важелів, що регулюють ринкову систему та сприяють підвищенню її ефективності.

Парадигма 4. Ринок як процес – послідовність технологічних, організаційних, економічних, фінансових, політичних та інших операцій, що супроводжують доведення товарів (робіт, послуг) від виробника до споживача.

Парадигма 5. Ринок як кон'юнктура – співвідношення попиту і пропозиції.

Парадигма 6. Ринок як хронологія – послідовність ринкових операцій у часі та просторі.

Таким чином, категорію ринок можна розглядати з різних точок зору, а саме, як систему, середовище, механізм, процес, кон'юнктуру, хронологію. У загальному розумінні, ринок є основною динамічною системою, що спонукає до руху економіки всіх країн, забезпечує товарообмін, забезпечення суспільних потреб та розвиток складових глобального середовища. Агропродовольчий ринок є невід'ємним сегментом ринку кожної країни, від його розвитку залежить продовольча безпека кожної держави та механізм вирішення глобальної проблеми людства – подолання голоду.

1.2. Інфраструктура ринку та складові агропродовольчого ринку

Для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів ринку необхідна наявність допоміжних установ і організацій, які формують ринкову інфраструктуру. Головним питанням економіки в умовах глобалізації є питання пріоритетності – першочерговий економічний розвиток основного виробництва, чи необхідність базової розбудови інфраструктурних об'єктів для створення умов подальшого ефективного соціально-економічного розвитку. Соціально-економічна інфраструктура ринку включає низку об'єктів, які забезпечують оптимальне функціонування ринкової системи. Проблеми

розвитку та управління ринковою інфраструктурою та удосконалення механізму її функціонування широко досліджені у працях багатьох науковців, а саме: Агарков О.А. [1], Белопольский Н.Г. [29], Бурденко І.М. [50], Гальчинський А.С. [74], Кирилюк Є.М. [180], Кінаш І.П. [188], Коваленко О.В. [198], Корсакова О.С. [209], Кузьміна Т.Л., Позднякова С.В. [223], Малік М.Й. [248], Мозгова Л.О. [280], Новоселов А.С. [302], Онищенко А.М. [312], Погребняк Л.В. [347], Попова О.Л. [355], Притула Х.М. [361], Салій О.М. [434], Степанова О.В. [649]. Зокрема, Погребняк Л.В. зазначає, що “ринкова інфраструктура є системою організацій, що забезпечують взаємодію ринкових контрагентів – структурних елементів товарних ринків, сприяє вільному руху товарів, здійсненню обмінних процесів, вона об’єднує у собі різні підсистеми – організаційну, матеріальну, інформаційну, кредитно-розрахункову, кадрову і нормативно-правову” [347, с. 138]. На нашу думку, дане визначення є досить повним, однак водночас загальним і потребує певного уточнення та структуризації. Заслуговує на увагу концептуальний розподіл підходів щодо визначення ринкової інфраструктури, запропонований А.С. Новоселовим (табл. 1.3) [302].

Досить ґрунтовно проводять аналіз цих концепцій І.І. Рекуненко і Р.В. Коробка, які у підсумку зазначають, що “кожна концепція визначається методологічним підходом до поняття суті ринкової інфраструктури, в основі кожного підходу лежать специфічні функції інфраструктури, які і визначають коло проблем (аспектів) дослідження, інфраструктура зв’язує всі галузі економіки, забезпечує їх стабілізацію і балансовий розвиток, недоліки в роботі об’єктів інфраструктури позначаються зазвичай на всій економіці” [423, с. 50].

Кирилюк Є.М. визначає такі функції ринкової інфраструктури: “інтеграція окремих складових в єдину макросистему, підвищення взаємопов’язаності економіки в цілому й окремих її частин; побудова взаємовідносин на мікрорівні між окремими господарюючими суб’єктами на основі законів ринкового господарювання; надання агентам ринкового середовища спеціалізованих послуг щодо здійснення зв’язків з іншими економічними суб’єктами” [180, с. 23];

Таблиця 1.3

Порівняльна характеристика наукових підходів в дослідженні ринкової соціально-економічної інфраструктури

Концепції ринкової інфраструктури	Підходи до розуміння сутності інфраструктури	Основні конструктивні ідеї, що містяться в концепції
Концепція накладних витрат	Ринкова інфраструктура – система загальних умов розвитку ринку з метою створення сприятливого економічного клімату для функціонування приватного капіталу	Створення комплексу економічних умов для функціонування товарного обігу і розвитку комерційної діяльності
Інституційна концепція	Ринкова інфраструктура – система взаємодії агентів сфери обігу, що забезпечує торговельно-економічні зв'язки між виробництвом і споживанням	Вибір інституційних форм організації ринкової інфраструктури і формування механізму взаємодії ринкових інститутів
Концепція розподільна	Ринкова інфраструктура – система взаємодії агентів сфери обігу, що забезпечує торговельно-економічні зв'язки між виробництвом і споживанням	Вибір ефективних каналів руху товару та інфраструктури, що їх обслуговує для різних типів ринків
Маркетингова концепція	Ринкова інфраструктура – сукупність видів діяльності, що сприяють реалізації товарів на ринку і формуванню нового попиту на товари і послуги	Формування ринкової інфраструктури, що обслуговує всю систему ринків, виходячи з пріоритетності інтересів споживача
Логістична концепція	Ринкова інфраструктура – система матеріально-технічних об'єктів і засобів, що обслуговують процеси фізичного переміщення товарів і опосередковуючи ці процеси інформаційні і фінансові потоки у сфері обігу	Рационалізація транспортно-складських процесів, матеріальних фінансових та інформаційних потоків у сфері обігу
Соціальна концепція	Ринкова інфраструктура – сукупність об'єктів та їх взаємодії, що сприяють формуванню належних умов для відтворення робочої сили та полегшення життєдіяльності	Будівництво і розвиток об'єктів освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, формування сприятливого мікроклімату

Джерело: узагальнено та доповнено автором за [302].

підвищення інформаційної забезпеченості суб'єктів господарювання; надання органам управління можливості економічними важелями ефективно впливати на процес удосконалення ринкового сектора економіки; створення умов для ефективного, динамічного та гнучкого товарообігу, що дозволить швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку; створення організаційно-правової основи економічних відносин за допомогою стійкої динамічної системи договорів; створення умов для поглиблення спеціалізації суб'єктів ринкових відносин: товаровиробників, посередників” [180, с. 23].

Не дивлячись на всю глибину концептуальних досліджень функцій ринкової інфраструктури, варто вказати на необхідність виділення її соціальної функції. На нашу думку, соціальна інфраструктура є головною складовою ринкової інфраструктури, яка з одного боку є передумовою функціонування ринку, оскільки у соціально орієнтованій ринковій економіці, до якої наближається нині національна економіка в період сучасних трансформаційних змін, людина розглядається як соціальний елемент, а не економічний. Тобто вся економіка та ринок як її основа спрямовані на задоволення соціально-економічних потреб людини, а не навпаки – людина створена для економіки. У той же час, рівень розвитку соціальної інфраструктури – це наслідок синергічного функціонування всіх інших складових ринку, оскільки соціальний розвиток прямо пропорційно залежить від економічного ринкового механізму.

Данилишин Б.М., Куценко В.І. під соціальною інфраструктурою розуміють комплекс об'єктів, які створюють загальні умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізичного та інтелектуального розвитку суспільно-активного індивіда [104, с. 4]. Досить схоже визначення дає І.В. Прокопа: “соціальна інфраструктура – сукупність об'єктів (підприємств, організацій, установ, їх підрозділів, а також видів діяльності) різноманітних галузей, функціонування яких підпорядковано задоволенню особистих потреб населення, забезпеченню його життєдіяльності та гармонійного розвитку” [412, с. 9]. “Соціальна інфраструктура – це сукупність матеріально-речових елементів, що забезпечують загальні і специфічні умови для раціональної організації основних видів діяльності людини в усіх сферах громадського життя” [96, с. 392].

Узагальнюючим є визначення І.П. Кінаша, який зазначає, що “соціальна інфраструктура – це стійка сукупність матеріальних об'єктів, з якими взаємодіє соціальний суб'єкт з метою одержання послуг, які створюють умови для раціональної організації всіх його основних видів діяльності” [188, с. 204]. Лаконічно і в той же час влучно соціальну інфраструктуру розглядає О.М. Салій: “сукупність матеріальних об'єктів, що забезпечують загальні

умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах життя” [434 с. 216]. Цікавим є підхід О.А. Агаркова, який розглядає соціальну інфраструктуру як один з напрямів реалізації соціально-державного маркетингу. До особливостей соціальної інфраструктури як напрямку реалізації соціально-державного маркетингу він відносить такі: “має соціально-економічну спрямованість, оскільки створює умови для оптимізації діяльності передусім самої людини; є необхідною умовою життєдіяльності не лише якоїсь окремої соціальної групи, але й усього населення; розвиток соціальної інфраструктури, покликаної задовольняти життєво важливі потреби людей, не можна розглядати у відриві від рівня їх соціально-професійного у і культурного рівня, ціннісних орієнтацій і так далі, таких, що, у свою чергу, є важливим регулюючим механізмом удосконалення самої інфраструктури” [1, с. 126]. Місце соціальної інфраструктури на ринку можна представити у вигляді схеми (рис. 1.4).

Отже, ринкову інфраструктуру формують як матеріальні фізичні об’єкти, такі і інституціональні, які не мають видової та речової форми, але при цьому, створюють необхідні можливості для ефективного розвитку основного об’єкта (ринку). Інфраструктура ринку містить у собі різні елементи, які можна об’єднати у кілька груп. Основною її формування є політико-правова інфраструктура, яка включає в себе законодавчу вазу, антимонопольне регулювання діяльності суб’єктів господарювання, політику протекціоналізму, мережу юридичних закладів, механізм захисту прав споживача, екологічне законодавство, систему стандартизації та сертифікації. Також на рівні з даною групою об’єктів ринкової інфраструктури можна виділити таку групу, як фінансово-інвестиційна інфраструктура: інвестиційне поле та клімат, розвиненість фінансово-кредитних установ, система держаного дотування та субсидування, лізингові компанії.

На другому рівні формування ринкової інфраструктури, який ефективно створюється за умови розвинених об’єктів першого рівня (політико-правової та фінансово-інвестиційної інфраструктури) доцільно виділити маркетингово-логістичну та організаційно-економічну групи.

Рис. 1.4. Модель ринкової інфраструктури

Джерело: розроблено автором

До першої доцільно віднести такі об'єкти, які система комунікацій і зв'язку, мережа консалтингових та дорадчих служб, торгове посередництво, іміджмейкерські організації, логістичні центри, склади, елеватори. До другої – суб'єкти господарювання, які надають послуги, система тренінгових та навчальних закладів з підвищення кваліфікації, у тому числі з техніки безпеки, інжинірингові фірми, аудиторські, бухгалтерські фірми, розробники програмного забезпечення.

Доцільним є розгляд окремих ринкових підсистем аграрної сфери в їх ієрархії та взаємозв'язках. З цією метою розглянемо функції аграрного ринку, які виділяє О.В. Кривончак. Він зазначає, що “за своєю суттю аграрний ринок

являє собою саморегульовану систему відтворення, при аналізі операцій, що здійснюються на сільськогосподарському ринку, виділяють такі його підрозділи і спеціалізовані функції: збір і закупівля продукції, включаючи пошук продуктів і укладення угод (операція здійснюється на рівні ферм і переробно-заготівельних підприємств); продаж продукції, що включає всі види діяльності, пов'язані з торгівлею, встановленням цін, рекламою, до цього також відносять вибір технологій і форм пакування, удосконалення каналів збуту, вибір часу і місця збуту; збереження продукції як найважливіша умова своєчасного задоволення запитів споживача, а також забезпечення мінімальних втрат продукції при русі від поля до споживача; транспортування продукції до продавця, вантажно-розвантажувальні роботи; переробка продукції на шляху проходження до споживача, а також її стандартизація; інформованість всіх учасників ринку про його стан і перспективи; фінансування діяльності ринку; страхування всіх операцій” [219, с. 236-237].

Таблиця 1.4

Узагальнення класифікаційних ознак агропродовольчого ринку

Класифікаційна ознака	Березін О. В.	Клімова І. О.	Страшинська Л. В.	Островський П. І.	Даценко Н. М.	Дзюбенко Н. О.
Характер спрямування продовольчих ресурсів	+	-	-	-	-	+
За видами сировини для виробництва продовольства	+	-	-	-	-	+
За рівнем технологічної обробки вихідної сировини	+	-	-	-	-	+
За видами продуктів	+	+	-	-	-	+
За рівнем розвитку і стадіями життєвого циклу	+	-	-	-	-	+
За походженням продукції	+	+	-	-	-	+
Галузева ознака	+	+	+	+		+
Територіальна ознака	-	-	-	-	+	+
За розміром ринку	-	-	-	-	-	+

Джерело: узагальнено автором на основі [31, с.38; 192, с.141; 654, с.67; 322, с.34; 106, с.322; 114, с. 23].

Узагальнюючи підходи провідних науковців щодо класифікації агропродовольчих ринків можна простежити спільні погляди. Зокрема, стосовно такої класифікаційної ознаки, як “напрямок використання продовольчих

ресурсів”. Так, Березін О.В. [31, с.38] за цією ознакою виділяє за цією ознакою продовольчі ресурси для харчування, для виробництва інших продуктів та нехарчових товарів, наприклад медичних препаратів, шкіри тощо. Спільним у поглядах науковців є поділ агропродовольчих ринків за походженням сировини – рослинного і тваринного походження, продуктів моря, відходів сільсько-господарського виробництва, дикорослого походження. Також схожі погляди простежуються щодо класифікації агропродовольчого ринку за видами продукції: зерно, овочі, цукор, баштанні, плоди і ягоди, фрукти, молоко, м’ясо, м’ясо- і молокопродукти, жири, риба, морепродукти тощо. Поряд з цією ознакою науковці [31, с.38; 114, с. 23] пропонують розглядати технологію виробництва агропродовольчих товарів: ринок сировини, випікання, сушіння, в’ялення, копчення, варіння, соління тощо.

Заслугує на увагу позиція І.О. Клімової [192, с.141], яка виділяє три рівні класифікації агропродовольчих ринків залежно від рівня деталізації продукції, тобто перший рівень – продукція рослинництва, тваринництва, відходів сільського господарства, другий і третій рівень – в межах поділу кожної із ознак першого рівня. Науковець стверджує, що “застосування запропонованої класифікації при проведенні статистичного вивчення ринку забезпечить розширення переліку об’єктів статистичного дослідження, надасть змогу сформувати детальний та повний масив інформації про особливості функціонування різних видів ринків аграрної продукції” [192, с.141].

Страшинська Л.В. вважає галузеву ознаку головною у класифікації агропродовольчих ринків і виділяє “сільське господарство (крім виробництва непродовольчої сировини) та інші види діяльності з виробництва продовольчих ресурсів: рибне господарство, розлив мінеральних вод, соляну промисловість; харчова промисловість та її інфраструктура, що забезпечує зовнішні умови здійснення виробничого процесу: вантажний транспорт, холодильне та складське господарство, технічне та консультативне обслуговування й інші послуги; торгівля продовольчими товарами” [654, с.67]. Галузевий підхід щодо класифікації простежується в П.І. Островського, аграрних ринків [322, с.34].

Товарно-галузову ознаку класифікації пропонує Н.М. Даценко, яка виділяє “внутрішній, національний, регіональний і світовий ринки, а також зазначає, що організаційна структура на внутрішньому ринку виділяє два сектори – оптовий і роздрібний” [106, с.322]. Вартий уваги узагальнюючий підхід, пропонований Н.О. Дзюбенко [114, с. 23], яка пропонує класифікувати продовольчі ринки, як за загальними, так і специфічними ознаками. Дана класифікація є досить повною і відображає сутність продовольчого ринку, втім вона потребує розширення і удосконалення в контексті сутності категорії “агропродовольчий ринок”.

Ми цілком підтримуємо точку зору Х.З. Махмудова, який вважає забезпечуючою основою ринку продовольства сільське господарство, а саме рослинництво і тваринництво: “ринок сільськогосподарської продукції є структурною складовою загальнодержавного ринку продовольства: двома його основними сегментами є ринок продукції рослинництва і ринок продукції тваринництва” [266, с.78].

Отже, агропродовольчий ринок є однією з підсистем національного ринку, і, у свою чергу, складається з підсистем нижчого рівня, тому різновиди ринків агропродовольчої продукції можна класифікувати за низкою ознак. Вважаємо за доцільне виділити три основні підсистеми агропродовольчого ринку: ринок тваринницько-промислової продукції; ринок рослинницько-промислової продукції; ринок побічної агропродовольчої продукції та продуктів їх переробки. Крім традиційних ознак типізації ринків (див. р.1.1), доцільно виділити низку специфічних ознак, які характерні лише для підсистем агропродовольчого ринку.

Найбільшу питому вагу у структурі агропродовольчого ринку займають ринки тваринницько-промислової та рослинницько-промислової продукції. Ці сегменти доцільно класифікувати за такими специфічними ознаками, як традиційність продукції, галузь, сфера (рівень) відносин, масштаб охоплення, види продукції, структура, сегментність, тривалість товарообороту, рівень розвитку, сезонність виробництва. У межах даних класифікаційних ознак

доцільно виділити типи ринків в межах тваринницько-промислового та рослинницько-промислового напрямів. Тваринницько-промисловий сектор належить до найбільших і найскладніших економічних систем агропродовольчого ринку, що включає в себе тваринництво, переробну і харчову промисловості. Основою даного сектору є тваринництво, яке “представляє собою великий комплекс галузей, що виробляють високопоживні, калорійні і дієтичні продукти харчування (м’ясо, молоко, яйця) та цінну сировину (вовну, шкіри, хутро та інші види продукції)” [160, с.85].

Отже, ринок тваринницько-промислової продукції являє собою складну економічну систему, яка має свої взаємозв’язки, закономірності та особливості. Основою ринку тваринницько-промислової продукції є м’ясна та молочна галузі та сфера переробки їх продукції, які в сукупності займають найбільшу питому вагу у структурі даного сегменту агропродовольчого ринку (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

**Специфічні класифікаційні ознаки ринків
тваринницько-промислової продукції**

Класифікаційна ознака	Типи ринків	Основні об’єкти тваринницько-промислової підсистеми агропродовольчого ринку
1	2	3
Традиційність продукції	традиційні	ринок м’яса (яловичини, свинини, конини, баранини, козлятини, птиці (курятини, гусятини) кролятини); ринок молока; ринок продукції бджільництва; ринок продукції рибництва та ін.
	нетрадиційні	ринок продукції страусівництва; ринок продукції буйволівництва; ринок кенгурятини; ринок продукції голубівництва; ринок оленятини та ін.
Галузь	скотарство	ринок м’яса; ринок молока.
	свинарство	ринок м’яса; ринок сала; ринок бекону.
	птахівництво	ринок курятини; ринок гусятини; ринок індюшатини; ринок яєць та ін.
	бджолярство	ринок меду; ринок воску.
	рибництво	ринок риби; ринок супутньої рибної продукції.
	переробка	ринок м’ясопродукції; ринок молокопродуктів.
	інші галузі	ринок продукції нетрадиційних галузей тваринництва та продуктів її переробки.
Сфера (рівень)	I сфера (рівень)	продукція, отримана від галузі тваринництва
	II сфера (рівень)	продукти переробки
Масштаб охоплення	глобальні	усі види ринків продукції тваринництва та продуктів її переробки
	національні	
	міжрегіональні	
	регіональні	
	локальні	

Продовж. табл. 1.5

1	2	3
Вид продукції	основна	м'ясо; молоко; яйця; мед; риба.
	додаткова	віск; шкіра; пір'я; кістки та ін.
Структура	прості	ринки, на яких реалізується один вид продукції (м'ясо, молоко, мед, віск та ін.).
	складні	ринки, на яких реалізується кілька видів продукції (м'ясо та м'ясопродукти; молоко та молокопродукти).
Сегментність	односегментні	ринки, продукція яких реалізується на одному сегменті (роздрібна торгівля м'яса для широкого кола споживачів; ринок страусятини, якщо продукція реалізується, наприклад, через мережу ресторанів)
	багатосегментні	ринки, продукція яких реалізується на кількох сегментах (ринок м'яса та м'ясо-продукції; молока та молокопродукції та ін.).
Тривалість товарообороту	зі швидким оборотом	ринок продукції птахівництва, молочного скотарства, кролярства, рибництва; ринок продуктів переробки тваринницької продукції
	із середнім оборотом	ринок продукції свинарства
	з тривалим оборотом	ринок продукції м'ясного скотарства
Рівень розвитку	розвинені	ринки традиційної продукції
	нерозвинені	ринки нетрадиційної продукції
Сезонність виробництва	з можливістю виробництва продукції лише один раз на рік (в сезон)	ринок продукції бджільництва
	з можливістю виробництва продукції протягом року	всі інші види ринків тваринницько-промислової продукції

Джерело: розроблено автором

Питання вивчення особливостей функціонування ринку тваринницько-промислової продукції широко досліджували науковці: Березін О.В. [31], Гурська І.С. [100], Гуцул Т.А., Рогач С.М. [102], Даценко Н.М. [106], Добрянська Н.А. [116], Драгун Н.П., Карпенко О.М. [119], Зось-Кіор М.В. [155], Івановська І.В. [156], Іванух Р.А., Дусановський С.Л., Білан Є.М. [160], Макаренко П.М. [240–241], Подухович Ю.П. [349], Шевченко Т.Г., Мелай О.Ю. [716]. Дані праці можна розмежувати в межах м'ясного та молочного напрямів. На думку Ю.П. Подухович, “ринок м'яса та м'ясопродуктів є важливою складовою аграрного ринку, аграрний ринок входить до складної системи господарювання, у якій знаходяться в постійній взаємодії ринковий механізм та заходи державного регулювання” [349, с.109].

Шибунько В.В., Васильчик С.В., Жидяк О.Р. зазначають, що “ринок м’ясної, як і будь-якої іншої продукції, визначається передусім попитом і пропозицією; ключовими показниками, які визначають параметри ринку м’яса, є обсяг споживання м’яса на одну особу й загальне його виробництво у забійній вазі, під час планування цих показників повинні враховуватись наявні ресурси виробників, наміри й купівельна спроможність споживачів” [718, с. 147]. “Стрімкі зміни економічної ситуації та збільшення розриву у рівні доходів різних верств населення, провокують зростання цін на ринку м’ясних виробів, основна частина попиту сконцентрована на групі товарів у середньому ціновому діапазоні, проте починає з’являтися сектор ринку, розрахований на людей з високими доходами, і всередині нього виникає вузький сегмент для дуже багатих” – зазначає Н.О. Тихонова [662, с. 287]. Отже, сучасний стан м’ясної галузі характеризується незбалансованістю кон’юнктури ринку, що підкреслює актуальність обґрунтування резервів розвитку м’ясного сегменту агропродовольчого ринку.

Актуальність дослідження молочного напряму як провідного сегменту тваринницько-промислового ринку підкреслюється в працях Т.Г. Шевченка, який стверджує, що “молоко використовується як необхідний продукт харчування для населення; сировина для виробництва молочної продукції; корм у тваринництві; сировина для фармакології, косметології та інших галузей промисловості (казеїн, лактоза, хітозан), що зумовлює необхідність дослідження його пропозиції на ринку” [716, с. 191]. “Кон’юнктура ринку молока та молокопродуктів безпосередньо залежить від пропозиції і попиту молочної сировини та продуктів її переробки, пропозиція – це вся маса запропонованих для продажу товарів” [283, с. 106] або “обсяг товарів, які виробник бажає й може виробити та запропонувати до продажу на ринку протягом певного періоду часу за певною ціною” [716, с. 191]. “Формування й розвиток ринку молока та молочних продуктів відбувається під впливом дії складових ринкового механізму: попиту, пропозиції, ціни і конкуренто-спроможності продукції, який, реагуючи на попит через зміну цін, забезпечує

відповідний баланс виробництва і пропозиції, оскільки це дві протилежні сили, які викликають також зниження ціни” [100, с. 31].

Ми підтримуємо точку зору Т.А. Гуцул, С.М. Рогач, які зазначають, що “основою підвищення ефективності функціонування молокопродуктового підкомплексу та функціонування ринку молока та молокопродукції є раціональна пропорційність у розвитку всіх сфер і галузей інтегрованого агропромислового виробництва, тільки в умовах стимулювання виробників, раціонального регулювання цін, фіскально-кредитної політики можна сформувати конкурентноздатний ринок молокопродуктів” [102, с. 192]. У цілому варто зазначити, що молочний напрямок є домінуючим, порівняно з м’ясним. Якщо досліджувати галузь скотарства, то більшість виробників віддають перевагу саме молочному напрямку, а м’ясний є лише допоміжним. Привабливість молочного напрямку зумовлюється кількома чинниками: по-перше, молоко можна отримувати протягом всього року кожного дня (м’ясо лише після забою тварин), по-друге, більший вихід продукції в розрахунку на одну голову за рік, по-третє, ширший спектр продуктів переробки молока тощо.

Характеризуючи ринок тваринницько-промислової продукції, варто зазначити, що дана підсистема агропродовольчого ринку має суттєво нижчі показники розвитку та ефективності, ніж рослинницько-промислова підсистема. Насамперед, мова йде про низький рівень ефективності виробничої сфери – тваринництва. Переробна ж галузь нині більш розвинута, основна частина прибутку від реалізації тваринницько-промислової продукції залишається саме на рівні переробки. Тому питання перерозподілу прибутку у тваринницько-промисловій підсистемі агропродовольчого ринку та удосконалення інтеграційних зв’язків між суб’єктами виступає провідною проблемою у даній сфері.

Причини низької ефективності розвитку галузі тваринництва виявляють П.М. Макаренко, О.П. Зоря, В.О. Баранова, які зазначають, що “наразі в галузі тваринництва спостерігається стан загальної глибокої трансформаційної кризи та інституційної невірноваженості, нерозвиненості ринкової інфраструктури,

тінізації національної економіки, непрозорості та нестабільності ринкових відносин та соціально-економічної нестабільності” [241, с. 3].

Лихопій В.І. вважає, що “негативні зміни у виробництві основних видів тваринницької продукції є наслідком системних перетворень суспільно-економічних відносин на селі, коли були зруйновані великотоварні та спеціалізовані господарства, за рахунок галузі тваринництва вирішувалися усі виробничі питання: виплата заробітної плати, погашення кредитів, розрахунки за майнові паї, що призвело до зменшення продуктивної худоби у сільськогосподарських підприємствах” [233, с. 325].

На думку Добрянської Н.А., “основними причинами, які зумовили руйнівні наслідки у тваринництві, є: диспаритет закупівельних цін на м’ясо і цін на ресурси для його виробництва; цінова нестабільність, залежність від низької платоспроможності населення; морально застарілі технологічні та технічні умови організації ведення виробництва, що обумовлює високий рівень собівартості продукції; недосконалий механізм державного регулювання імпорту тваринницької продукції; застаріла система підготовки кадрів; слабкий рівень інтеграційних процесів із розвинутими країнами; недостатнє інтегрування виробництва, переробки і реалізації тваринницької продукції; ведення галузі переважно в діапазоні натурального виробництва особистих селянських господарств, що унеможлиблює застосування сучасних технологій виробництва; недосконалий механізм державного регулювання імпорту тваринницької продукції; недостатня ефективність фінансово-економічного механізму державної підтримки тваринництва” [116, с. 404].

Негативні тенденції в галузі тваринництва насамперед пов’язані з ринковими трансформаціями, які тривають на селі і по сьогоднішній день. Нині серед науковців та практиків відсутня єдина думка щодо оптимальної організаційно-правової форми, розміру, типу підприємства в галузі тваринництва, а також механізмів управління та організації виробництва в даній галузі. Як наслідок, відсутні чіткі критерії методології визначення оптимальних ринкових механізмів підвищення ефективності тваринництва.

Для належного функціонування ринкового механізму в тваринницько-промисловій галузі необхідно звернути увагу на вирішення низки проблем. Зокрема, Макаренко П.М., Зоря О.П., Баранова В.О. вважають, що необхідно звернути увагу на такі напрями: “цілеспрямоване та удосконалене ведення селекційно-племінної роботи у молочному скотарстві і свинарстві в великотоварних сільгосппідприємствах та приватному секторі спрямоване на покращення генетичного потенціалу худобу; вирішення проблем кормовиробництва; відновлення роботи недіючих ферм; переведення виробництва продукції тваринництва в індивідуальному секторі на більш організований рівень” [241, с. 4].

Таким чином, ринковий механізм у тваринницько-промисловій галузі є недосконалим, що гальмує розвиток даної сфери. Обсяги виробництва продукції тваринництва є недостатніми для задоволення споживчих потреб населення та повного завантаження виробничих потужностей переробних підприємств, що негативно позначається на якості харчових продуктів. Як наслідок, спостерігаються негативні явища у процесі забезпечення продовольчої, а отже і національної безпеки. Тому виникає гостра необхідність удосконалення методів та важелів розвитку тваринницько-промислового ринку.

Ринок рослинницько-промислової продукції займає домінуюче положення, порівняно з тваринницько-промисловим ринком. Проводячи оцінку специфічних класифікаційних ознак цих двох підсистем агропродовольчого ринку, варто відзначити, що рослинницько-промисловий ринок значно ширший (додаток Б). Найбільш розвинутими є такі сегменти рослинницько-промислової продукції, як зерновий та ринок соняшнику та олії, інші сегменти суттєво відстають у своєму розвитку.

Ми погоджуємось з думкою П.І. Гайдуцького, який зазначає, що “ринок продукції рослинництва є найбільш динамічною структурою, адже рослинництво є особливою галуззю через безпосередню її залежність від численних підгалузей, розвиток яких зумовлюється природно-кліматичними умовами, що поряд з несприятливою виробничою кон’юнктурою створює

ризикові ситуації та негативні передумови забезпечення держави достатньою кількістю рослинницької продукції” [73, с. 5].

Ми підтримуємо точку зору Х.З. Махмудова, який вважає основною ефективного розвитку ринку рослинницько-промислової продукції земельні відносини. Науковець зазначає, що “первинним у формуванні пропозиції на ринку продукції рослинництва є земельний потенціал, його структура та продуктивність” [266, с. 78]. Необхідність розвитку ринку рослинницько-промислової продукції підкреслюють тези М.М. Бакуми: “галузь рослинництва була й залишається єдиною сферою виробничої активності, яка дозволяє здійснювати сільськогосподарським підприємствам хоча б просте відтворення, при цьому, реставрація тваринницької галузі та досягнення агропромисловим виробництвом певної галузевої пропорційності потребує більш ніж суттєвих вкладень інвестиційних ресурсів в поєднанні з системною та цілісною державною підтримкою, однак, внутрішні джерела цих ресурсів на мікрорівні можуть бути сформовані виключно за рахунок результативного функціонування інших галузей, передусім, рослинництва” [15, с. 9].

Заслуговує на увагу підхід О.Ю. Киричка з точки зору глобалізації економіки, який зазначає, що “ознакою глобальної ринкової економіки є здійснення більш активної та жорсткої конкурентної боротьби, особливо це стосується країн, що розвиваються, тому забезпечення продовольчого ринку України товарами вітчизняного виробництва, зокрема рослинництва, а також просування вітчизняних товарів на міжнародні ринки є стратегічним завданням та невід’ємною умовою розвитку нашої держави” [184, с. 287].

Отже, розвиток рослинницько-промислового ринку відіграє важливу роль у формуванні міжнародних конкурентних переваг національної економіки у глобальному середовищі. Рослинницько-промислову і тваринницько-промислову підсистеми можна вважали взаємодоповнюючими, які, у свою чергу, мають незалежні ознаки. Ці елементи агропродовольчого ринку є домінуючими і займають найбільшу вагу в його структурі. Втім, не менш важливе значення має така складова агропродовольчого ринку, як ринок

побічної продукції агропромислового виробництва і продуктів їх переробки. До них відносять солому, гичку, жом, макуху, гній, курячий послід, висівки, кісткове борошно, кров, шкіру, пір'я, мелясу тощо (рис. 1.5).

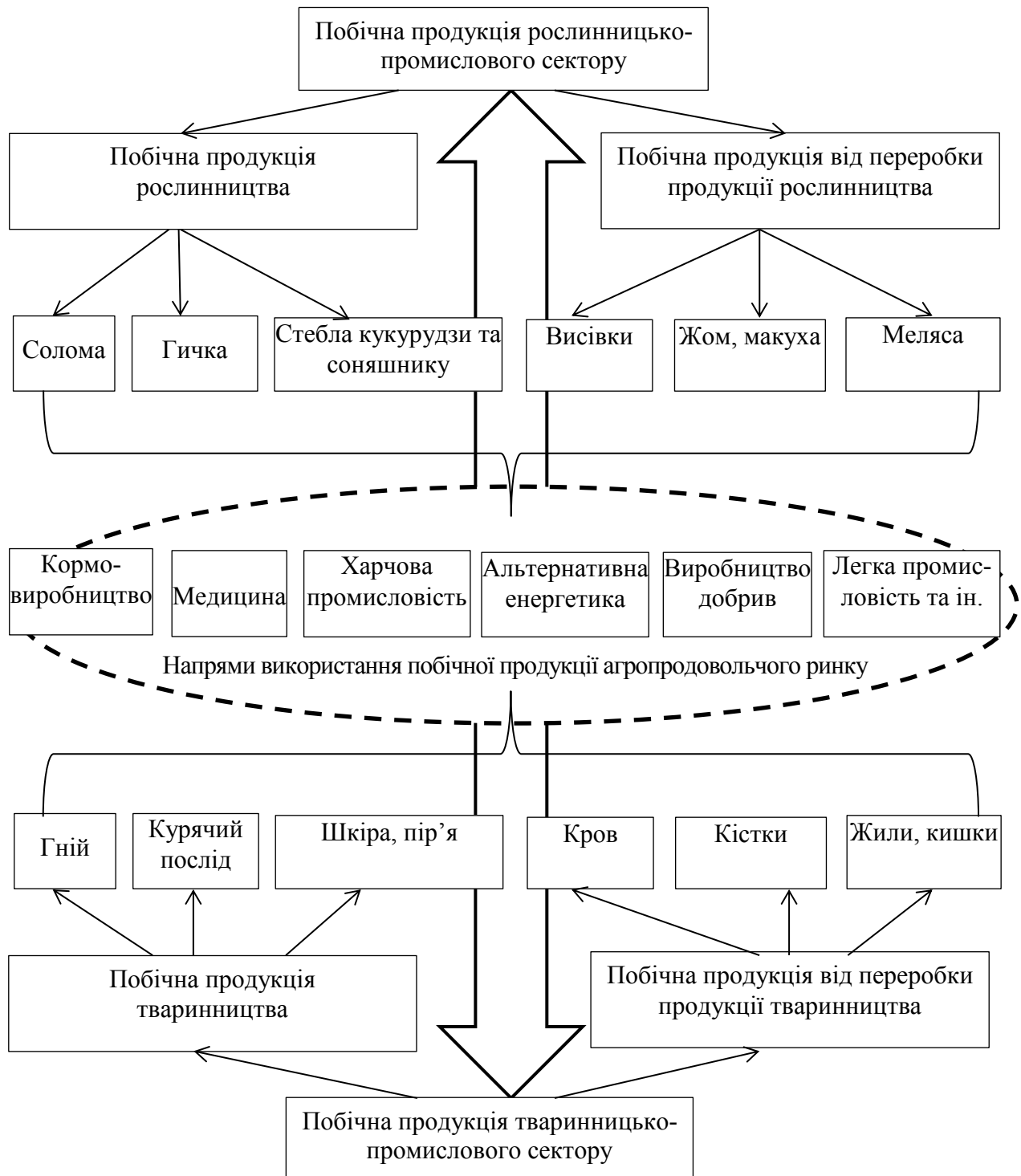

Рис. 1.5. Класифікація побічної продукції агропродовольчого ринку

Джерело: розроблено автором

Побічна продукція агропродовольчого ринку насамперед використовується у взаємозв'язку з галузями рослинництва і тваринництва.

Зокрема, відходи тваринництва, зокрема гній, є органічним добривом для рослинництва, а відходи рослинництва, наприклад, солома, є підстилкою для сільськогосподарських тварин. Крім того, основними напрямками використання побічної продукції агропродовольчого ринку є такі галузі, як кормовиробництво, медицина, харчова промисловість, альтернативна енергетика, виробництво добрив, легка промисловість, будівництво.

При кормовиробництві використовується гичка, макуха, жом; у харчовій промисловості – висівки, меляса, в медицині – кров, з якої зокрема виготовляють альбумін, кишки та жили, з яких виробляють джгути; у легкій промисловості – шкіру, пір'я, виробляють струни, солому також використовують при будівництві. Перспективним напрямком використання відходів сільськогосподарської продукції є виробництво енергії. В умовах глобалізації економіки, провідним напрямком якої є пошук джерел зниження енергозалежності країн світу, важливу роль відіграє альтернативна енергетика, зокрема використання відновлювальних джерел енергії. “У цілому до відновлювальних джерел енергії відносять джерела на основі постійно діючих або таких, що періодично виникають у навколишньому середовищі, потоків енергії” [678, с.12]. Науковий інтерес до відновлювальних джерел енергії зумовив виникнення таких наук, як біоекономіка та біоенергетика. Нині науковці та практики намагаються обґрунтувати економічну доцільність отримання енергії з нетрадиційних ресурсів, основним джерелом яких є відходи від виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

Коваленко О.В. [198, с. 135-136] та інші науковці [335] зазначають, що “найбільш поширеним є поділ біопалива на біопалива першого та другого покоління: до групи біопалив першого покоління відносять біоетанол, виготовлений з цукрової тростини, пшениці, кукурудзи та інших зернових культур; біодизель, вироблений з олійних культур – пальми, сої, соняшнику, ріпаку; біопалива другого покоління зазвичай виробляють з нехарчової сировини, зокрема відпрацьовані рослинні олії, жири, біомасу дерев та іншої трав'янистої сировини; основною перевагою цього палива є те, що для

виращування рослинної сировини не потрібно займати родючі землі і застосувати велику кількість техніки, добрив і хімічних засобів захисту рослин” [198, с. 135-136; 335]. Отже, сільськогосподарська сировина, зокрема, відходи рослинництва може стати перспективним об’єктом купівлі-продажу на агропродовольчому ринку та суміжному ринку – ринку енергетичних ресурсів.

Таким чином, можна визначити структуру агропродовольчого ринку та особливості формування його кон’юнктури в умовах глобалізації економіки (рис. 1.6). Основу агропродовольчого ринку складає сільськогосподарська галузь та переробка сільськогосподарської сировини, зокрема, напрямок виробництва харчових продуктів.

Згідно класифікатора видів економічної діяльності цей напрямок включає виробництво м’яса та м’ясних продуктів; перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків; перероблення та консервування фруктів і овочів; виробництво олії та тваринних жирів; виробництво молочних продуктів; виробництво продуктів борошномельно-круп’яної промисловості, крохмалів і крохмальних продуктів; виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів; виробництво інших харчових продуктів; виробництво готових кормів для тварин. Більш детальна характеристика даного виду економічної діяльності представлена в додатку В.

Крім основних ринкових підсистем (ринок рослинницько-промислової продукції, ринок тваринницько-промислової продукції, ринок побічної продукції агропродовольчого ринку), агропродовольчий ринок має тісну взаємодію із суміжними ринками. Важливе значення мають взаємозв’язки з суб’єктами ринку засобів виробництва. До них належать виробники машин і устаткування для сільського господарства та переробної галузі, а також оборотних засобів – насіння, засобів захисту рослин і тварин, кормів, добрив. Не менш важливе значення для розвитку агропродовольчого ринку має ринок фінансово-кредитних ресурсів, який можна також розглядати як інвестиційний ринок, від масштабів взаємодії з яким залежить можливість розширеного відтворення суб’єктів агропродовольчого ринку.

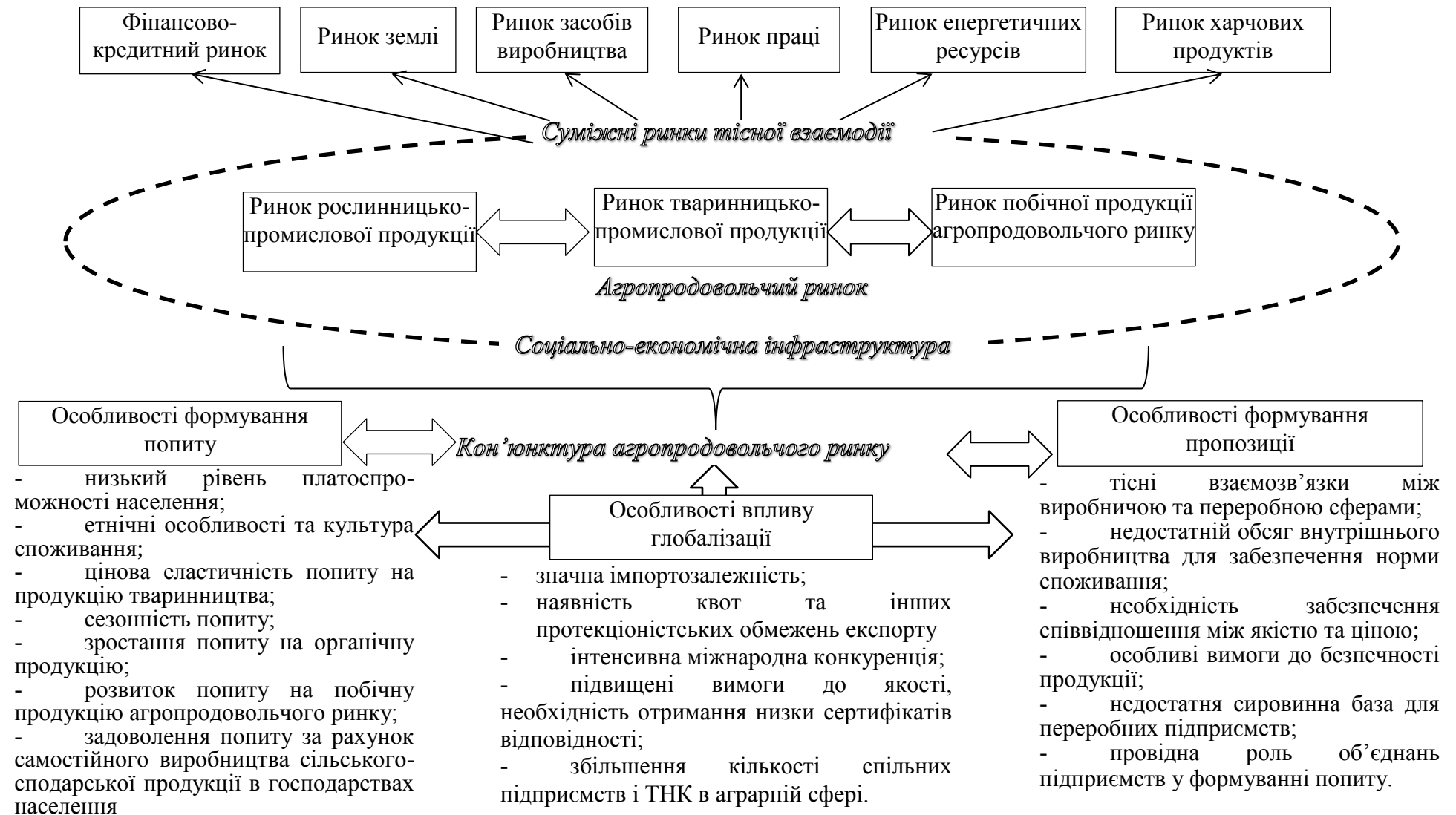

Рис. 1.6. Структура та особливості формування кон'юнктури агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки

Джерело: розроблено автором

Варто звернути увагу на ринок землі. В Україні нині введений мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, втім питання орендних відносин, а також продажу земель несільськогосподарського призначення також входять до сфери даного ринку. Ринок праці також відіграє провідну роль у розвитку агропродовольчого ринку, оскільки значна частина працездатного населення України занята в аграрній сфері.

Вище перелічені види галузевих ринків можна об'єднати в єдину сферу – ринок ресурсів, оскільки товар, що є об'єктом відносин на кожному з даних ринків, виступає ресурсом для сільськогосподарського виробництва або переробки цієї продукції.

Таким чином, прискорення темпів глобалізації економіки зумовлює суттєві зміни у бізнес-середовищі. Прямий вплив дані процес здійснюють на агропродовольчий ринок, оскільки даний сегмент розвивається майже у всіх країнах світу і має стратегічне значення. Агропродовольчий ринок має як загальні для всіх типів ринків риси, так і специфічні ознаки. Основна його суть зводиться до встановлення відносин з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продукції її переробки та побічної продукції на визначеній території в обумовлені терміни.

1.3. Глобалізація ринкової економіки: етапи та концепції

Незалежно від рівня розвитку, спеціалізації, забезпеченості ресурсами, політичного устрою кожна держава є невід'ємним елементом глобального економічного простору. При цьому, кожна країна відіграє свою роль у глобальному середовищі. Статус учасників ринку насамперед визначається рівнем економічного розвитку, ефективністю державного управління, наявністю міжнародних конкурентних переваг, ефективністю інтеграційних зв'язків. Вплив глобалізації на внутрішню економіку країн може бути як позитивним, так і негативним, про це свідчить історичний міжнародний досвід

розвитку глобалізаційних процесів. Як наслідок, у сучасному ринковому середовищі можна простежити активну динаміку біполярних тенденцій, сформованих прихильниками глобалізації та антиглобалістами.

Перші уявлення про глобалізаційні процеси виникли ще до нашої ери, коли відбувалось об'єднання племен, а потім і країн. Наприклад, цар Вавілонії Хаммурапі створив державу на основі об'єднання народів, які проживали поблизу. Яскравим типом історичної глобалізації є діяльність Візантії, Римської Імперії, а згодом і Османської Імперії та інших колонізаторів. Розглядаючи історію глобалізаційних процесів, можна виділити такі спільні риси: прагнення до збільшення об'єднаних територій та структуроутворюючих одиниць; домінування сильніших країн над слабшими; встановлення контролю над діяльністю членів об'єднання; створення єдиного ринкового простору тощо. Поняття глобалізація походить від двох французьких слів “global” – всезагальний та латинського “globus” – куля, і означає: 1) той, що охоплює всю земну кулю; 2) всебічний, повний, універсальний, загальний [128, с. 264-265]. Науковці [37, 87, 737] виділяють чотири хвилі глобалізації (табл. 1.6).

Аналізуючи історичні етапи глобалізації економіки, варто вказати на пришвидшення хвиль глобалізації. Спочатку це були неформальні об'єднання держав та підприємницьких структур, згодом сформувались офіційні глобальні організації, які суттєво вплинули на розвиток світового ринку в глобальному середовищі. З огляду на те, що в новітній світовій історії відбулися масштабні події, які вплинули на розвиток ринку, доцільно внести корективи в історичну модель розвитку глобалізації. Питання глобалізації економіки здебільшого розглядаються однополярно з економічної точки зору, втім в останні роки все більшої вагомості набуває формування взаємозв'язків між політичною, економічною, екологічною, енергетичною та соціальною складовими. У зв'язку з цим, виникає необхідність точнішого визначення початку четвертої хвилі глобалізації – 1991-1992 рр., оскільки саме в цей період відбулися історично значимі події, які носять глобальний характер. Крім того, вважаємо за доцільне виділити п'яту хвилю глобалізації, яка виникла на початку 2000-х років.

Таблиця 1.6

Характеристика етапів глобалізації

Етапи (часовий період)	Характеристика періоду
Перша хвиля глобалізації розвиток Американського та Азійського континентів до епохи промислової революції (XV-XVII ст.)	Освоєння нових контентів сприяло поглибленню зв'язків між різними країнами, побудову логістичних шляхів. Економіка перестає бути закритою, закладаються перші основи міжнародного поділу праці, формується підґрунтя до створення єдиного економічного простору та світового ринку. Буржуазія шляхом експлуатації всесвітнього ринку зробила виробництво і споживання всіх країн космополітичним і що на заміну старої місцевої і національної замкненості та існування на основі продуктів власного виробництва приходить усебічний зв'язок і залежність націй одна від одної [255, с. 64]. Інтернаціоналізація господарського життя має тенденцію до створення єдиного всесвітнього господарства як цілого, що цілком виразно виявлене вже при капіталізмі та завершиться при соціалізмі [231, с. 151].
Друга хвиля глобалізації Період встановлення в Європі Вестфальського миру (середина XVII ст. – початок XX ст.)	Після підписання Вестфальської угоди у 1648 р. було встановлено чіткі межі держав, їхній суверенітет і міжнародні права. Партнерські відносини між країнами Європи та світу почали розвиватись на основі засад конкуренції, процеси індустріалізації пришвидшилися, почали з'являтися світові лідери транснаціонального характеру. Кордони європейських держав було усталено, процеси індустріалізації, спільні дії європейських держав на світовій арені посилено, залізничний і морський транспорт суттєво здешевив логістику товарів, збільшив відстань, на яку їх можна було оперативно перевезти [37, с. 17].
Третя хвиля глобалізації Період переділу світу, зумовлений I і II Світовими війнами (друга половина XX ст.)	Активні процеси глобалізації, які відбувались на початку XX століття, були зупинені численними військовими діями, які охопили всі провідні країни світу. Після закінчення Другої світової війни на Бреттон-Вудській конференції (1944 р.) було закладено нові умови для подальшого розвитку глобалізаційних процесів, пізніше у 1947 р. у Женеві було прийнято Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ), до якої приєдналися 23 держави – світових лідера. Як наслідок, посилюється домінування кількох країн, які контролюють світовий ринок, що породжує незадоволення невеликих країн появою світових монополій.
Четверта хвиля глобалізації Створення Світової Організації Торгівлі (1995 р.)	Створення світової організації торгівлі зумовило лібералізацію кордонів, світовий ринок почали розглядати як контрольовану систему через вплив на нього кожної держави – члена СОТ, яка встановлює свої обмеження, квоти, протекціонізм вітчизняного виробника. Активізується діяльність транснаціональних корпорацій, які збільшують свою присутність на всіх континентах. На передній план виходить питання інтелектуального бізнесу та захисту інтелектуальної власності. Посилюється інтеграція та кооперація виробників як на рівні окремих держав, так і в глобальному масштабі, посилюється поляризація світу.

Джерело: узагальнено та доповнено автором за [37, 87, 231, 255, 737]

Четвертий і п'ятий етапи варто структурувати на періоди і виділити динамічний ряд входження України в глобальний ринковий простір.

Початок четвертої хвилі глобалізації у світі співпадає з отриманням Україною незалежності (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

**Етапи входження України у глобалізаційний економічний простір
протягом четвертої хвилі глобалізації**

Періоди	Світові тенденції	Події в Україні
1991 р.	Припинення Холодної війни. Розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік, поява 15 нових незалежних країн. Створення міжнародної регіональної організації СНД з метою підтримання зв'язків між колишніми країнами-членами СРСР. Розпад Югославії. Незалежність отримала Хорватія і Словенія. Активні бойові дії в Іраку. Розширення групи "Великої сімки" (Великобританія, Франція, Німеччина, Канада США, Японія, Італія) за принципом "7+1" за рахунок Росії. Створення групи "Велика двадцятка" (G20)	Обрання Україною статусу незалежної держави. Перші визнання України Польщею і Канадою. Україна стала співзасновницею СНД, однак не ратифікувала Статут даної організації. Перший призив до Збройних сил України.
1992-1994 рр.	Створення Європейського Союзу на основі Маастрихтської угоди, формування спільного європейського ринку. Розпад Югославії, Чехословаччини на Чехію і Словаччину, Карабахська, Осетинська, Боснійська війни, війни в Сомалі, Алжирі. Конференція у Ріо-де-Жанейро, на якій прийнято Концепцію сталого розвитку	Лібералізація цін, гіперінфляція, введення купоно-кардованців. Ваучерна приватизація. Затвердження прапору, гімну, гербу України. Зареєстровано національний домен .ua Поділ Чорноморського флоту, встановлення дипломатичних зв'язків з низкою країн світу. Україна приєдналась о концепції сталого розвитку. Прийняття Україною без'ядерного статусу
1995-1997 рр.	Створення Світової організації Торгівлі. Декларування Шенгенської зони між сімома країнами (Бельгія, Франція, Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Португалія и Іспанія). Чеченська війна. До Асоціації держав Південно-Східної Азії (геополітичної та економічної міжнародної організація, до якої входять країни, розташовані в Південно-Східній Азії) вперше приєдналась соціалістична держава – В'єтнам. У 1997 р. була сформована G33 - група з 33 країн, на зміну якій у грудні 1999 р. прийшла G22, яка проіснувала менше року і швидко поступилася місцем G20.	1995 р. – Прийняття Закону України "Про Автономну Республіку Крим"; вступ України до Ради Європи; Українська ракета "Циклон-3" вивела на навколоземну орбіту перший український науково-дослідницький супутник "Січ-1". Україна вперше почала обслуговувати зовнішні борги. 1996 р. – прийнято Конституцію України та національну валюту гривню. 1997 р. – "Великі угоди" з РФ про дружбу, співробітництво та партнерство, а також про перебування ЧФ в Україні. Політ Л. Каденюка в космос.
1998-2001 рр.	Введення Євро в безготівкові розрахунки. Деномінація в Росії. Населення на Землі досягло 6 млрд. осіб	Візит Папи Римського Івана Павла II (Кароля Войтили) в Україну. Проведення масових акцій "Україна без Кучми"

Джерело: узагальнено автором

Розпад СРСР і поява на його території незалежних держав зумовило кардинальну зміну ринкових орієнтирів у світовому масштабі. На противагу розпаду Радянського Союзу і створенню Союзу Незалежних Держав було

створено Європейський Союз, що певним чином вплинуло на поляризацію Євразійського ринку. Важливим аспектом глобалізації економіки та ринку в період четвертої хвилі стало розширення групи “Великої сімки” шляхом приєднання Росії та створення групи “Велика двадцятка”, членами якої є Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Корея, Мексика, Німеччина, ПАР, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, Японія і Європейський Союз (G20).

Постійними учасниками зустрічей групи (G20) є Міжнародний Валютний Фонд, Європейський центральний банк і Світовий банк. Згодом у 1997 р. група “Великої двадцятки” була розширена до тридцяти учасників, потім звужена до двадцяти двох, але з 1999 р. її склад знову налічує двадцять учасників. Вагомість самітів даної групи посилилась у 2008 р. під час світової економічної кризи, коли держави намагалися знайти напрями вирішення даної глобальної проблеми. Глобальне значення у світовому масштабі під час четвертої хвилі глобалізації має розпад Югославії, а також численні конфлікти в Африці.

Важливим питанням, яке об’єднало більшість країн світу, стало встановлення балансу між економічною, екологічною та соціальною складовою господарської діяльності. Ця проблема була широко розглянута на конференції ООН у Ріо-де-Жанейро у 1992 р., у результаті якої прийнято концепцію сталого розвитку, принципи якої можна вважати основоположними орієнтирами функціонування ринків країн світу в умовах глобалізації економіки. Сутність концепції полягає у застосуванні еколого-економічного соціально орієнтованого підходу до розвитку господарюючих систем у ринковому середовищі. Основні принципи концепції сталого розвитку тісно взаємопов’язані з особливостями діяльності аграрних підприємств, господарювання яких безпосередньо пов’язане з екологічними чинниками та соціальною спрямованістю бізнесу, оскільки виробництво продуктів харчування має бути екологобезпечним і, у той же час, забезпечувати економічну ефективність.

З часу прийняття концепції сталого розвитку було неодноразово підведено підсумки, визначено вагомі результати та визначено майбутні орієнтири стратегічного розвитку. Управління сталим розвитком набуло нових

особливостей, що насамперед пов'язано з впливом глобалізації на діяльність як окремих підприємств, так і на стан економік різних країн. Глобальне середовище нині здійснює прямий вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств. Зростання чисельності населення та його потреб у продуктах харчування зумовлюють необхідність зміни системи господарювання в аграрному секторі економіки. Товаровиробники шукають резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції насамперед за рахунок підвищення урожайності на основі інтенсивних технологій (максимізації доз внесення мінеральних добрив, гербіцидів та пестицидів). Такі підходи до господарювання суперечать принципам сталого розвитку, оскільки порушують баланс між екологічними, економічними та соціальними чинниками. Таким чином, в умовах посилення впливу глобального середовища на діяльність сільськогосподарських підприємств виникає необхідність пошуку нових методів управління їх сталим розвитком, що визначає актуальність проведення дослідження в даному напрямі.

Сутність концепції сталого розвитку зводиться до того, щоб забезпечити баланс між екологічним та економічним середовищами для забезпечення потреб соціуму як в короткотерміновому, так і в стратегічному періодах. Однак, під впливом глобалізації виникають нові парадигми щодо визначення сутності та основних положень даної концепції. Становлення економічної теорії, присвяченої питанням сталого розвитку, розпочалося в період заснування Римського клубу, коли більшість країн з ринковою системою господарювання усвідомили необхідність зміни економічної стратегії для гармонізації еколого-економічних та суспільних відносин.

Римський клуб – це міжнародна, неприбуткова, неурядова організація, що об'єднує науковців, економістів, бізнесменів, представників міжнародних організацій, урядовців з усіх континентів, які займаються актуальними проблемами людства, їх аналізом і прогнозуванням в контексті “світової проблематики” (“world problematique”). “Римський клуб був заснований у 1968 р. за ініціативою італійського економіста і підприємця доктора Ауреліо

Печчеї, Римський клуб формувався як незалежна експертна група для оцінки довгострокових наслідків існуючих проблем та перспектив розвитку людства, а також інтелектуального сприяння діяльності міжнародних організацій і національних урядів. Від початку до нього увійшло близько 30 експертів світового рівня, що представляли 10 країн. В Україні діє Українська асоціація Римського клубу [87, 126]. Римський клуб в своїй діяльності дотримується трьох основних принципів: “глобальний погляд на комплексні, масштабні світові проблеми, що відображає дедалі зростаючу взаємозалежність країн в рамках єдиної планетарної системи; міждисциплінарний (“холістичний”) підхід та розгляд сукупності актуальних проблем – політичних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних, культурних і соціо-психологічних – в їхній взаємодії як частин єдиного цілого; розгляд довгострокових наслідків нинішніх проблем, а також політичних рішень і практичних заходів, що знаходяться в арсеналі сучасної політики” [87, 126]. Найбільш значимою публікацією Римського клубу була доповідь *Limits to Growth* (“Межі зростання”, 1972 р. [87, 126]), у якій розглядалися глобальні проблеми людства, зокрема зростання чисельності населення, наслідки науково-технічного прогресу, підвищення рівня забрудненості навколишнього середовища, вичерпання природних ресурсів. Дана доповідь заклала основи концепції сталого розвитку і викликала значний інтерес до глобальних проблем людства.

Один із авторів наукової праці “Межі зростання” Д. Медоуз зазначав, що “матеріальне зростання не може продовжуватись до безкінечності на планеті, яка має обмежені ресурси, та вимагала відмовитись від підвищення кількості (росту) на користь якості (розвитку), людство очікує екологічна революція, яка повинна змінити його пріоритети і ціннісні орієнтири” [268, с. 8-9]. Перше офіційне трактування поняття “сталий розвиток” (*sustainable development*) “з’явилося у 1987 р. і було запропоноване прем’єр-міністром Норвегії Гру Харлем Брундтланд, яка сформулювала його у звіті “Наше спільне майбутнє”, підготовленому для ООН Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку і визначала його як розвиток, який задовольняє потреби

теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби” [357, с. 146]. Даний підхід ліг в основу концепції сталого розвитку, яка була офіційно прийнятою на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Самміт Землі, 1992 р.) в Ріо-де-Жанейро, де було визначено, що “сталий розвиток дає можливість на довгостроковій основі забезпечити стабільний економічний ріст, не допускаючи деградації природного середовища, право на розвиток має бути реалізоване таким чином, щоб задовольнити потреби у розвитку і охороні навколишнього середовища існуючого і майбутніх поколінь” [357].

Варто звернути увагу на концепцію Р.І. Буряка. Розвиваючи загальноприйняті підходи трактування сутності категорії “сталий розвиток”, науковець пропонує виділяти “три зони компромісів: стерпний розвиток; справедливий розвиток; життєздатний розвиток – досягнення узгодженості між екологічною та економічною підсистемами, тобто забезпечення раціонального природокористування та збалансування економічних потреб з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії” [52, с. 90]. Крім зазначеної концепції, у сучасній науковій літературі зустрічаються різні підходи до трактування категорії “сталий розвиток” [54, 80, 131, 339, 355, 709, 722]. Узагальнюючи погляди науковців стосовно концептуальної сутності поняття “сталий розвиток”, доцільно запропонувати таке трактування: сталий розвиток – це процес здійснення господарської діяльності, що передбачає виробництво та реалізацію товарів, робіт, послуг на основі синергетичного підходу до процесу взаємодії економічних, екологічних соціальних та енергетичних систем, що забезпечує ефективність функціонування господарського елементу в оперативному та стратегічному періодах.

Важливе значення має виявлення особливостей сталого розвитку в сільському господарстві. У науковій літературі [59, 193, 705, 731] можна зустріти різну інтерпретацію даної дефініції. Більшість зазначених праць присвячені загальним питанням сталого розвитку сільського господарства. Однак, формування механізму управління сталим розвитком окремих суб’єктів

господарювання даної сфер потребує поглибленого підходу до діагностики чинників мікросередовища функціонування сільськогосподарських підприємств. Для більшості сільськогосподарських суб'єктів господарювання важливим залишається питання відновлення темпів відтворення, від вирішення якого залежить формування ефективного механізму господарювання. Аграрний сектор економіки потребує впровадження принципів сталого розвитку, оскільки саме в даному секторі економіки зосереджено найбільше стратегічно важливих ресурсів, використання яких зумовлює виробництво продуктів харчування, що є основною продовольчої безпеки держави. Доцільно виділити такі принципи управління сталим розвитком в аграрній сфері:

- синергійний підхід до поєднання природних та економічних ресурсів;
- підтримання балансу між економічними, екологічними та соціальними чинниками;
- поєднання ринкових та державних механізмів регулювання;
- забезпечення розширеного відтворення у сільському господарстві;
- застосування енерго- та ресурсозберігальних технологій та відновлювальних джерел енергії;
- підвищення ефективності енергоощадження в галузі, використання нетрадиційних джерел енергії;
- розвиток біоекономіки та органічного виробництва;
- застосування програмно-цільового та системного підходів до управління;
- поглиблення зв'язків між суб'єктами господарювання різних ланок;
- охоплення всіх напрямків діяльності сільськогосподарських підприємств;
- забезпечення стратегічної конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- врахування інтеграційних механізмів міждержавного та глобального рівнів при обґрунтуванні стратегії розвитку підприємства;
- орієнтованість на довгострокову перспективу.

Таким чином, глобалізація економіки вносить свої корективи в систему управління агропродовольчою сферою. Прийнята у 1992 р. концепція сталого

розвитку набуває нової актуальності і потребує певних змін та доповнень з огляду на появу нових тенденцій. Особливої уваги потребує сільське господарство, яке є основною продовольчої ланки національної економіки. Управління сталим розвитком сільського господарства у глобальному середовищі – це комплексно-системний процес, який пов'язаний з такими аспектами корпоративного управління, як управління конкурентоспроможністю, стратегічний менеджмент, екологічний менеджмент, управлінням соціальним розвитком, міжнародний менеджмент, метою якого є виробництво еколого безпечних продуктів харчування, що задовольнятимуть потреби споживачів, враховуючи сформовану культуру споживання, та прогнозовані потреби майбутніх поколінь.

На четверту хвилю глобалізації припадає створення Світової Організації Торгівлі у 1995 р. та введення у 1998 р. в безготівковий обіг єдиної європейської валюти євро, а також досягнення чисельності населення на Земній кулі 6 млрд. осіб. Входження незалежної України у глобалізаційний економічний простір протягом четвертої хвилі глобалізації характеризується складними процесами пристосування до ринкових відносин, гіперінфляцією, зміною форм та методів державного управління, налагодженням нових партнерських зв'язків з іншими країнами, входження до міжнародних організацій. У 1996 р. в Україні прийнято Конституцію та валюту гривню. П'ята хвиля глобалізації, на нашу думку, почалася у 2002 р., коли було введено євро в готівковий обіг (табл. 1.8). Повний перехід на єдину європейську валюту створив підґрунтя для розвитку єдиного європейського ринку, встановлення паритету цін між країнами-членами Євросоюзу. Разом з тим, глобалізаційні процеси, що поглибилися після запровадження євро, негативно відобразилися в настроях населення європейських країн, оскільки політика єдиної валюти зумовила суттєве підвищення цін на основні групи товарів. Створення єдиного економічного простору на європейському континенті зумовило загострення конкуренції та посилення вимог щодо конкурентних параметрів товарів, що беруть участь у міжнародній торгівлі.

**Характеристика п'ятої хвилі глобалізації економіки
(2002 р. – теперішній час)**

Світові тенденції	Події в Україні
2002 р. Введення в готівковий обіг спільної європейської валюти євро. 2008 р. – початок світової економічної кризи 2008 р. – Мальта, Кіпр, Акротірія і Декелія увійшли в єврозону (ввели євро). 2009 р. – заборона використання в Євросоюзі ламп розжарювання потужністю понад 100 Вт, активне впровадження енергозберігальних технологій, розвиток альтернативної енергетики. 2010 р. – створення Митного Союзу між Росією, Білоруссю, Казахстаном. 2011 р. – перехід Естонії на євро. Землетрус у Японії. 2012 р. – на території Росії, Білорусії, Казахстану створено єдиний економічний простір. Росія увійшла у СОТ. 2014 р. – Латвія перейшла на євро. 2014 р. – вихід Росії з “Великої вісімки”. 2015-2016 рр. – суттєве зниження світових цін на нафту. 2016 р. – на щорічній зустрічі в Давосі засновник Всесвітнього Економічного Форуму Клаус Шваб оголосив про початок Четвертої промислової революції. 2016 р. – початок виходу Великобританії з Євросоюзу.	2002 р. – вибори до Верховної ради України 2003 р. – початок конфлікту між Росією та Україною за острів Тузла. 2004 р. – Майдан, Помаранчева революція. Перехід на парламентсько-президентську форму державного управління. 2005 р. – початок газових конфліктів з Росією. Перехід української освіти на європейські стандарти освіти, початок впровадження Болонського процесу. 2006 р. – Україні надано статус країни з ринковою економікою. 2008 р. – Україна увійшла в СОТ 2011 р. – з травня по листопад Україна головує в Комітеті Міністрів Ради Європи, визнала пріоритетними цілями дотримання прав дитини, а також розвиток місцевого самоврядування. 2012 р. – проведення футбольного чемпіонату “Євро-2012” разом з Польщею. 2013-2016 рр. – військові дії на території України. 2014 р. – початок процедури виходу України з СНД. 2016 р. – підписання угоди між Україною та Євросоюзом про вільну торгівлю. Відмінено візовий режим з Румунією.

Джерело: розроблено автором

При цьому, було закладено підґрунтя для домінування на даному ринку країн, що мають вищий рівень економічного розвитку. Важливим моментом п'ятої хвилі глобалізації є значна увага до енергетичної безпеки в глобальному середовищі. Домінуючу роль у процесі удосконалення виробничих технологій відіграють енергозберігальні технології та розвиток альтернативної енергетики. Неоднозначні тенденції в енергетиці викликало суттєве зниження світових цін на нафту у зв'язку зі зняттям обмежень щодо видобутку цього ресурсу Іраном. Така динаміка зумовлює появу на світовому ринку вагомого учасника.

Рейхенбах Т.М. вважає, що “Україна – за економічними критеріями – країна, бідна на сировину, необхідну для виробництва енергії, незважаючи на те, що в надрах України є 1,2 млрд. т у нафтовому еквіваленті розвіданих

запасів і підготовлених до експлуатації родовищ та 4,9 млрд. т прогнозних ресурсів (на 1200 років за щорічної потреби 40 млн. т нафти на рік), а перспективні запаси вуглеводнів оцінюються у понад 1130 млн. т умовного палива – лише близько 15 % споживання енергії без збитків покриваються за рахунок вітчизняних ресурсів” [416, с. 276].

Питання енергозбереження та енергоефективності останнім часом набуває все більшої актуальності у світі та в Україні зокрема. Підвищення цін на енергоносії для України, ускладнення процесів укладання договорів щодо енергопоставок, вичерпування наявних енергетичних ресурсів зумовлює необхідність розробки програм підвищення енергоефективності. Заходи щодо енергозбереження нині розробляються в різних сферах національної економіки, втім варто визначити пріоритетні з них, де вирішення даної проблеми є особливо значимим. Такою економічною сферою є аграрний сектор економіки. По-перше, сільськогосподарська продукція та продукти її переробки є енергомісткими, що суттєво підвищує собівартість її виробництва, по-друге, у процесі виробництва даної продукції відбувається взаємодія з живими організмами, що потребує застосування особливих технологій, по-третє, виробництво продуктів харчування має стратегічне значення для національної економіки, тому зниження енергомісткості в даній сфері сприятиме зміцненню продовольчої безпеки держави.

Білан Л.В. та Гуцуляк Ю.В. аналітично підтверджують актуальність пошуку резервів енергозбереження в сільському господарстві, науковці зазначають, що “одним із найбільших споживачів енергії у народному господарстві є сільське господарство: агропромисловий комплекс України споживає 35 млн. т умовного палива за рік, половина якого – у вигляді дефіцитного рідкого палива; сільське господарство споживає близько 30 % рідкого палива, що становить близько 8 млн. т і більше 9,2 % електроенергії від її споживання в народному господарстві України” [34, с. 255].

Проекти з енергозбереження мають важливе як економічне, соціальне та екологічне значення, оскільки з одного боку, вони забезпечують зменшення

витрат, а з іншого підвищують рівень соціального комфорту та екологічну ситуацію на різних рівнях. Таким чином, можна зробити висновок, що програма енергозбереження є складовою стратегії сталого розвитку. Для забезпечення сталого розвитку в сільському господарстві необхідно розвивати інноваційну діяльність та забезпечувати розширене відтворення. Вирішити ці завдання можна за допомогою впровадження програм енергозбереження. Високі енерговитрати в аграрній сфері насамперед пов'язані з неефективним використанням техніко-технологічної бази, значна частина машинно-тракторного парку має високий коефіцієнт спрацювання, тому розширене відтворення у цій сфері не відбувається. Впровадження інновацій, зокрема спрямованих на оновлення техніко-технологічної бази, сприятиме зменшенню енергетичних затрат та збільшенню нагромаджень амортизаційного фонду.

Оптимізація рівня аграрного виробництва має здійснюватись за різними критеріями: економічними, енергетичними, екологічними, соціальними. Це ще раз підкреслює вагомість енергетичної складової у концепції сталого розвитку. Отже, в сучасній інтерпретації сталий розвиток аграрної сфери – це процес вирощування сільськогосподарських культур та розведення тварин, виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки за допомогою ресурсо- та енергоощадних технологій на основі синергетичного підходу до процесу взаємодії економічних, екологічних та соціальних систем, що забезпечує ефективність в оперативному та стратегічному періодах.

Таким чином, енергетична складова економічного розвитку – це та ланка, яка об'єднує держави в глобальному середовищі. Пошук джерел зниження енерговитрат, активне використання відновлювальних ресурсів для виробництва енергії виступають основними орієнтирами стратегій більшості країн світу. У вирішенні цього питання Україна відіграє важливу роль, оскільки володіє значними обсягами сировини для виробництва енергії з альтернативних ресурсів.

П'ята хвиля глобалізації економіки починається для України з наростання масових протестів, що спровокувало "Помаранчеву революцію". Україною

обрано курс на євроінтеграцію. Вагомими етапами при цьому, є визнання України державою з ринковою економікою у 2006 р., її вступ до СОТ (2008 р.) та військові дії, які розпочалися у 2013 р. у зв'язку з масовими протестами проти відступу від курсу на євроінтеграцію і тривають по теперішній час. Таким чином, глобальні тенденції та інтеграційні події в Україні підкреслюють актуальність переосмислення підходів щодо сутності ринку та принципів його функціонування в умовах глобалізації економіки.

Питання входження України в глобальний економічний простір останнім часом привертають увагу низки науковців. З огляду на значний вплив глобальних систем та зв'язків на національну економіку та суспільство у науковій літературі з'являється все більше праць, присвячених питанням глобальної економіки та глобалізації. З розвитком досліджень даної проблематики виникла нова наука глобалістика.

Серед праць, у яких розглядається вплив глобалізації на економіку України, варто звернути увагу на точку зору С.С. Якубенко, яка зазначає, що “нині відбувається перехід світової економіки до індустріального та постіндустріального етапу розвитку, що зумовлює глобальні соціально-економічні, культурні, етнічні та політичні зміни, неоднозначне ставлення до глобалізації ґрунтується на положеннях про її небезпеку для країн з менш розвинутим рівнем економіки” [734]. На думку науковця, “необхідним на даному етапі розвитку України і її входженні в глобалізаційний простір є: захист внутрішнього ринку; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників товарів та послуг; контроль над трудовою міграцією та відтоком кваліфікованих кадрів; поліпшення інвестиційного клімату; співпраця зі світовими організаціями на умовах партнерства та співпраці” [734].

Питання впливу глобалізації на економіку України досліджує В. Геєць, який зазначає, що “серед загальних трансформаційних процесів, які домінують у світі та впливають на хід перетворень в економіці України, визначальною є глобалізація, посилення взаємозалежності у світі й поглиблення інтеграційних процесів” [77, с.15]. Головня О.М. вважає, що “глобалізація економічних

ринкових сил є важливим чинником, який визначає сферу практичної діяльності, яка має найповніше використати глобальні ринкові сили в якості продуктивних сил національної економіки, основою якої можуть бути конкурентні переваги в галузі ресурсного, транспортного, виробничого, науково-технічного потенціалу та геополітичного положення України” [86, с.9].

Поняття “глобалізація” є багатовекторним і може розглядатись як в цілому у світовому масштабі, так і в конкретних умовах, зокрема з точки зору інтеграції України у глобальний економічний простір. Уперше поняття “глобалізація” було запропоновано Т. Левітом у 1983 р., який застосував його для характеристики процесу злиття ринків окремих продуктів, що виробляються великими транснаціональними корпораціями” [83, с. 7]. Після відкриття цього нового наукового напрямку у літературі почали з’являться різні підходи до трактування даного поняття. На нашу думку, їх доцільно об’єднати в чотири напрямки (рис. 1.7).

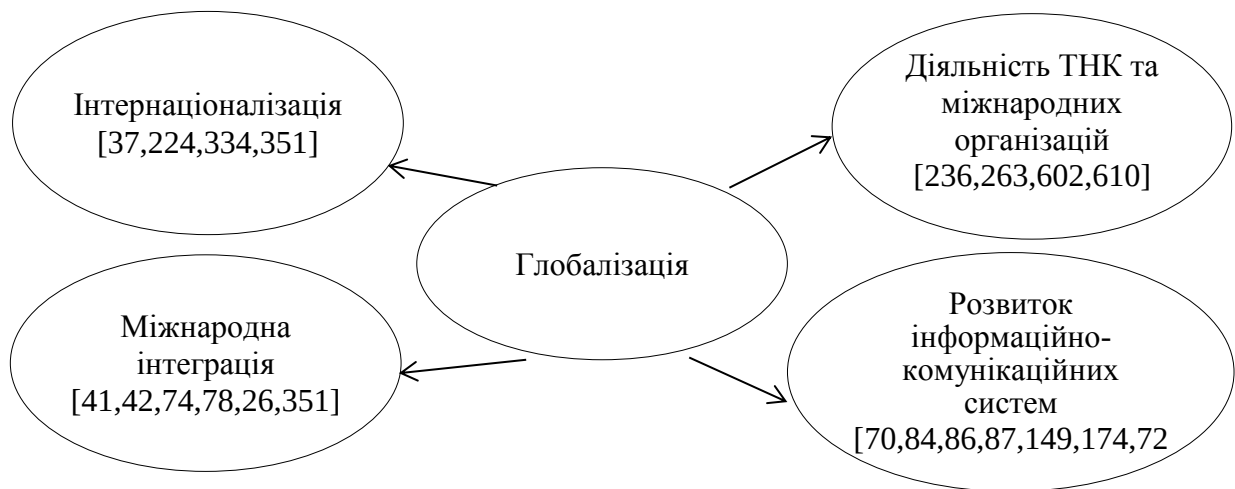

Рис. 1.7. Концептуальні парадигми щодо сутності категорії “глобалізація”

Джерело: узагальнено автором

Детальніше проаналізувати сутність даних підходів можна за даними табл. Г.1 додатку Г, де наведені трактування категорії “глобалізація” з різних точок зору. Узагальнюючи підходи щодо трактування поняття “глобалізація”, вважаємо за доцільне дати йому уточнення. На наше переконання, глобалізація

– це процес зближення стратегій розвитку держав з метою вирішення глобальних проблем та завдань, тобто таких які стосуються всього людства. Отже, в основі глобалізації знаходяться постійно зростаючі потреби людей, що є причиною виникнення й інших глобальних проблем (війни і миру, екологічні проблеми, вичерпності ресурсів, проблеми світового океану, бідності та соціальної нерівності тощо). Тобто прерогативою глобалізації є економічний аспект, значення якого полягає у пошуку можливостей задоволення світового попиту. Виходячи з цього, варто зазначити, що глобалізація економіки – це закономірний процес поглиблення зв'язків між національними економіками різних держав для одержання синергічного ефекту в процесі задоволення постійно зростаючого попиту на основі комплексного підходу щодо використання економічних ресурсів, виробництва та продажу продукції, робіт, послуг, забезпечуючи при цьому баланс між соціальною, економічною, екологічною та енергетичною системами.

Вплив глобалізації на економічні процеси, що відбуваються у країнах світу, зумовив зміну підходів до трактування категорії “ринок”. Ринок є інтегрованою складовою глобального середовища, що функціонує у взаємопов'язаній системі ринкових економік країн світу. Отже, основою глобалізації економіки є глобалізація ринків. Питання розширення меж ринків набуває все більшої актуальності. Виникає дискусія щодо доцільності тотожного вживання понять “глобальний ринок” та “світовий ринок”, а також “глобальна економіка” та “світова економіка”.

Досить ґрунтовно сутність та структуру світового ринку досліджують О.Р. Кайряк і О.Б. Гамуга, які зазначають, що “світовий ринок – це сукупність національних ринків, поєднаних між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва і збуту товарів і послуг” [168, с. 10]. На думку М. Батуріної та В. Лукова, “до категорії світових належать усі товарні ринки, на яких виключно велику частку складають зовнішні торговельні операції, наприклад, світовий ринок олова, де експортна квота сягає 90 % від його

виробництва, і ті, де вона помірна 30-50 % (ринок автомобілів) і незначна – 10-20 %” [17, с. 156]. Як зазначає О.Ю. Бобловський, “глобальний ринок усуває національні та територіальні сегментації розподілу споживання товарів і формує ринкову сегментацію, яка ґрунтується на задоволенні потреб, що пов’язані з бажаннями і перевагами певного роду штучних задовольень, які пропонує інтеркультурне масове виробництво, ринок, як система “біополітичного структурування” життєвого ладу створює стилі життя, дизайнерський простір, які уніфікують символічне оточення людей по всьому світу, залучаючи специфіку культурних локальностей як чергову товарну пропозицію, що поширює товарний вибір” [42, с. 438].

На думку М. Кастельса, “починаючи з 1980-х років, глобалізація ринків і капіталу створили нову інфраструктуру – структуру світової економіки, а разом з цим утворилась і глобальна організація життєдіяльності регіональних і тотальних спільнот, склався глобальний інтегрований ринок, в який об’єднались фірми різних регіонів, але не змогли подолати специфіку цих регіонів” [174, с. 95].

Науковці [239, с. 76] вважають, що “міжнародні економічні відносини реалізуються через їх суб’єкти, до суб’єктів глобального ринку належать міжнародні організації, держави (органи законодавчої та виконавчої влади), транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціональні банки (ТНБ), асоціації виробників, приватні особи та ін.” [239, с. 76].

Для товаровиробників важливе значення має глобальна сегментація ринку. На думку Н.Б. Мязіної, це “процес ідентифікації специфічних сегментів потенційних споживачів у вигляді групи країн або груп індивідуальних покупців з однаковими характеристиками, що з великою вірогідністю продемонструють схожу поведінку під час купівлі” [288, с. 337]. “Глобальна економіка – це сукупність національних господарств, пов’язаних один з одним системою міжнародного поділу праці (МПП), економічними і політичними відносинами” [606]. “Універсальний зв’язок між національними господарствами здійснюють міжнародні економічні відносини” [92, с. 365].

На переконання представників економічної теорії [285, с. 283], “глобальна економіка базується на внутрішньогалузевому міжнародному поділі праці, який передбачає виготовлення будь-якого кінцевого продукту, придатного для споживання, у якості окремої галузі, таким чином, поряд із продукцією кінцевого попиту на світовий ринок почала надходити і продукція проміжного попиту, що забезпечувало зниження сукупних витрат, а іноді й економію на масштабах виробництва” [285, с. 283].

Глобальна економіка являє собою нову історичну реальність. Вона, на відміну від світової економіки, “спроможна працювати як єдина система у режимі реального часу в масштабах усієї планети” [174, с. 67]. “Глобальна ринкова економіка передбачає активізацію конкурентної боротьби, особливо серед країн, що розвиваються, тому забезпечення продовольчого ринку України товарами вітчизняного виробництва, зокрема рослинництва, та просування українських товарів на міжнародні ринки є стратегічним завданням та невід’ємною умовою розвитку нашої держави” [166, с. 533].

Таким чином, можемо запропонувати авторський підхід щодо взаємозв’язків понять “глобальний”, “світовий”, “міжнародний”, “зовнішньоекономічний” в контексті їх вживання щодо ринкової економіки.

На нашу думку, термін “світовий” доцільно вживати до явищ та процесів, які мають одновекторний характер, тобто сприяють вирішенню однієї або незначної кількості взаємопов’язаних завдань у межах охоплення більшості країн, при цьому зберігається самотність держав, важливу роль відіграє політика протекціонізму кожної з них, учасники світового простору є незалежними і, вступаючи у міжнародні відносини, легко можуть їх розірвати. Дефініцію “міжнародний” доцільно вживати, якщо явище чи процес передбачає взаємодію з однією або кількома державами (на противагу зі світовим великомасштабним охопленням). Світовими та міжнародними можуть бути економіка, ринки, їх сегменти, відносини, діяльність, середовище, простір.

Поняття “зовнішньоекономічний” передбачає розгляд явищ та процесів, які відбуваються зовні відносно даної країни. Даний термін доцільно вживати

разом з категоріями “діяльність” та “відносини”, також досить часто в науковій літературі зустрічається поняття “зовнішній ринок”, яке означає продаж продукції за межами національного ринку та встановлення відповідних ділових відносин.

Глобальний підхід передбачає вирішення низки взаємопов’язаних завдань, при цьому держави максимально близько інтегрують між собою. Розірвання зв’язків між державами в умовах глобалізації економіки призведе до структурної перебудови глобального середовища, дисбалансу між елементами ринкової системи. Отже, глобальний ринок – це система поглиблених економічних відносин між країнами з приводу купівлі-продажу товарів, робіт, послуг, що відбувається на територіях всіх держав-учасників обміну за певний проміжок часу на принципах ринкової економіки, що забезпечує збалансування економічного розвитку країн-учасників глобального ринкового середовища. Аналогічним є формулювання дефініції “глобальний агропродовольчий ринок”, на якому об’єктом купівлі-продажу є сільськогосподарська сировина і продукти харчування.

Таким чином, процес глобалізації охоплює різні аспекти розвитку держав, середовища та простору, при цьому домінуючим напрямком є економічна глобалізація, що передбачає об’єднання держав для формування спільного ринку ресурсів та споживчих товарів, обміну технологіями, підвищення ефективності використання інтелектуальних ресурсів.

Висновки до розділу 1

1. У сучасних умовах більшість країн світу функціонують на основі ринкової моделі економіки, при цьому, виникає необхідність удосконалення трактування базових категорій. Зокрема, категорію “ринок” доцільно розглядати з позиції підходу економічної теорії (економічна теорія, мікро-, макроекономіка, соціальна економіка, право, державне регулювання

економіки), управлінського підходу (управління потенціалом, стратегічне управління, управління виробництвом, міжнародне та екологічне управління), маркетингово-логістичного підходу (маркетинг, логістика, інформаційне забезпечення), підходу з точки зору інтелектуальної власності та бізнесу (інтелектуальна власність, інтелектуальний бізнес, інтелектуальний потенціал). Ринок являє собою сукупність економічних відносин між ринковими суб'єктами з приводу купівлі-продажу ринкових об'єктів на визначеній території, за певний проміжок часу за умови вільного кон'юнктурного ціноутворення, обмеженого державного регулювання, свободи вибору і вільного розпорядження предметами купівлі-продажу в умовах обмежених ресурсів під впливом глобалізації економіки.

2. Ринок має складну ієрархічну структуру, яка сприяє ефективному функціонуванню всіх його елементів. У концептуальному плані ринок можна описати моделлю, яка має охоплювати: перший рівень відносин якої формує ринкова система, що включає сукупність суб'єктів (агентів, стейкхолдерів), об'єктів та типів ринку; другий рівень відносин є кон'юнктурним, який оснований на ринковому механізмі, що включає сукупність методів та важелів; третій рівень відносин здійснюється в ринковому середовищі, що поділяється на внутрішньодержавне (макросередовище) та глобальне (мегасередовище); кінцевою метою якої є задоволення потреб споживачів з найвищою ефективністю функціонування ринкової системи, при цьому, запропоновано шість ринкових парадигм.

3. Базовим сегментом глобального та національного ринків є агропродовольчий ринок, який є сукупністю відносин, визначених у часі та просторі з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки та побічної продукції, що об'єднані в складну ієрархічно упорядковану структуровану систему, яка охоплює підсистеми та сегменти, що можуть бути пов'язаними та непов'язаними між собою.

4. Агропродовольчий ринок поділяється на три основні підсистеми: ринок тваринницько-промислової продукції; ринок рослинницько-промислової продукції; ринок побічної агропродовольчої продукції та продуктів їх

переробки, кожен з цих підсистем доцільно класифікувати за специфічними ознаками, які підкреслюють їх значимість і структуроутворювальну роль у розумінні сутності агропродовольчого ринку.

5. Розвиток сучасних економічних систем здійснюється під впливом глобалізації. Концептуальні парадигми щодо сутності категорії “глобалізація” доцільно об’єднано в чотири групи: інтернаціоналізація, міжнародна інтеграція, діяльність ТНК та міжнародних організацій, розвиток інформаційно-комунікаційних систем; запропоновано авторське визначення категорії “глобалізація”, яке, на відміну від існуючих, передбачає процес зближення стратегій розвитку держав з метою вирішення глобальних проблем та завдань, тобто таких які стосуються всього людства.

6. Прерогативою глобалізації є економічний аспект, значення якого полягає у пошуку можливостей задоволення світового попиту. Категорія “глобалізація економіки” характеризує закономірний процес поглиблення зв’язків між національними економіками різних держав для одержання синергічного ефекту в процесі задоволення постійно зростаючого попиту на основі комплексного підходу щодо використання економічних ресурсів, виробництва та продажу продукції, робіт, послуг, забезпечуючи при цьому баланс між соціальною, економічною, екологічною та енергетичною системами.

7. Концепція сталого розвитку посідає чільне місце в теорії глобалізації, при цьому сталий розвиток означає процес здійснення господарської діяльності, що передбачає виробництво та реалізацію товарів, робіт, послуг на основі синергічного підходу до процесу взаємодії економічних, екологічних соціальних та енергетичних систем, що забезпечує ефективність функціонування господарського елементу в оперативному та стратегічному періодах; доцільним є вживання нової категорії в галузі управління – “управління сталим розвитком сільського господарства у глобальному середовищі”, доцільним є залучення до класичних складових сталого розвитку (економічної, соціальної, екологічної) енергетичної.

8. Глобалізація здійснюється в п’ять етапів, зокрема початок четвертої хвилі глобалізації припадає на 1991-1992 рр., оскільки саме в цей період

відбулася низка історично значимих подій, які носять глобальний характер; обґрунтовано доцільність виділення п'ятої хвилі глобалізації, яка виникла на початку 2000-х років; побудовано динамічний ряд входження України в глобальний ринковий простір.

9. У економічному тезаурусі часто вживаними є такі економічні категорії: “глобальний”, “світовий”, “міжнародний”, “зовнішньоекономічний” в контексті їх вживання щодо ринкової економіки. Між цими категоріями існують відмінності. Глобальний ринок – система поглиблених економічних відносин між країнами з приводу купівлі-продажу товарів, робіт, послуг, що відбувається на територіях всіх держав-учасників обміну за певний проміжок часу на принципах ринкової економіки, що забезпечує збалансування економічного розвитку країн-учасників глобального ринкового середовища. Найбільш повними є десять класифікаційних ознак, що характеризують типи ринків.

Список посилань на літературні джерела

[1, 26, 15, 17-23, 26, 29- 42, 50, 52, 54, 59, 62, 149, 70, 71, 73, 74, 77, 78, 80, 83, 84, 86, 87, 224, 96, 236, 100, 102, 104, 263, 106, 114, 116, 118, 119, 334, 123, 125, 351, 127, 128, 130, 131, 136, 144, 148, 149, 155, 156, 160, 168, 170, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 188-602, 192, 193, 197, 198, 209, 213, 214, 219, 223, 224, 228, 231, 233, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 248, 255, 259, 263, 266, 268, 269, 280, 283, 285, 297, 302, 312, 315, 316, 317, 322, 330, 334, 335, 347, 349, 351, 355, 357, 361, 373, 339, 412, 416, 423, 434, 588, 602, 610, 622-624, 649, 654, 662, 678, 684, 693, 696, 697, 705, 709, 711, 714, 716, 718, 722, 731, 734, 737, 739, 745, 746, 755, 756, 757, 780, 787, 788, 792, 834, 838].

За розділом 1 опубліковано праці

[437-440, 443-445, 447, 448, 450, 461-463, 478-480, 484, 498, 514, 521, 523, 532, 543, 547, 554, 555, 562, 569-571, 577, 581, 797].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

2.1. **Методологія обґрунтування глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку**

Сучасний ринок можна охарактеризувати як динамічну, гнучку систему яка стрімко переходить з одного стану в інший, набуваючи нових рис. При цьому змінюються функції та структура ринку, поєднання галузей та їх розміри, змінюються межі ринкових систем. У процесі таких змін відбувається перехід від застарілого, неактуального, незатребуваного до нового, інноваційного, того, що має попит. Явища та процеси набувають нових рис, які відповідають потребам суб'єктів сучасного середовища. В умовах глобалізації економіки такі тенденції стають все більш вираженими і частоповторюваними. Процес змін ринкових систем у глобальному середовищі є динамічним, безповоротним і багатостороннім, що суттєво впливає на суміжні системи, які є державотворчими елементами. Для ефективного управління, передбачення та прогнозування ринкових змін необхідне чітке розуміння категорії “розвиток”, яка характеризує динамічні процеси функціонування ринку.

Генезис категорії “розвиток” починається з часів давньогрецької філософії. Перші уявлення про розвиток були відображені у працях Аристотеля, як визначав “розвиток як певний принцип, згідно з яким сутність явища є елементом, що є необхідним в системі цілого” [234, с. 62].

Слово “розвиток” походить від дієслів “розвивати”, “розвинути”, що є аналогом німецького “entwicklung”, що, у свою чергу, копіює латинське “evolutio” – еволюція (від *evolvere* – розгортання) [286, с. 29]. В енциклопедії зазначається, що “розвиток – це процес, у результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого” [628, с. 827]. Також в енциклопедичних узагальненнях зазначається, що “розвиток –

необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів, тільки одночасна наявність всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін: оборотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної схеми функцій); відсутність закономірності характерно для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, і тому процес втрачає характерної для розвитку єдиної, внутрішньої взаємозалежної лінії; у результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформації або зникнення його елементів і зв'язків), здатність до розвитку становить одну із загальних властивостей матерії й свідомості” [692, с. 561].

Таке явище, як розвиток, науковці детально досліджують в різних аспектах господарювання, а також становлення соціуму. Історичні основи наукових досліджень категорії “розвиток” можна простежити у працях Г. Гегеля, який визначав розвиток як “характеристику діяльності світового духу, його надрухи в царині чистої думки у висхідному ряду чимраз конкретніших категорій” [76]. Науковець сформулював закон переходу кількісних змін в якісні і визначив, що основою його виникнення є боротьба і подолання протилежностей [76]. Класиками теорії розвитку можна вважати О. Канта [204], Г. Спенсера [638], Р. Карнапа [172], К. Поппера [356]. Їхні дослідження ґрунтувались на діалектичному підході до суспільних явищ, вони вважали, що розвиток здійснюється по висхідному принципу на основі історичного досвіду за рахунок соціально-господарської діяльності народу. Поняття розвитку займає чільне місце у капіталістичній теорії, де “розвиток розуміється як універсальна властивість матерії, як достовірно загальний принцип, слугує також (у формі історизму) основою пояснення історії суспільства і пізнання. Причина історичного розвитку лежить не в сфері духу, держави, права, моралі, а в сфері реальної практичної життєдіяльності людей. Принципова відмінність і в той же час, органічна єдність двох основних типів розвитку суспільства - еволюція і революція” [254, с. 264]. Класичні науково-концептуальні основи категорії “розвиток” доцільно узагальнити у табл. 2.1.

Історико-концептуальні основи категорії “розвиток”

Автор	Сутність концепції
П. Сорокін [635]	Сутність розвитку формується на основі системно-процесуального підходу
П. Бурдьє [51]	Розвиток є результатом взаємодії соціокультурних векторів
В. Соловійов [634, с. 51]	Розвиток проходить кілька глобальних фаз: єдності (синкретичності) – відокремлення (свободи) – норми–ідеального стану.
Р. М. Нурєєв [307, с. 132]	Розвиток – особливий вид змін, який відрізняється якісними перетвореннями, що призводять до виникнення нового
У.У. Ростоу [794, с.18, 20]	Теорія розвитку є частиною кейнсіанської парадигми щодо самопідтримуючого росту. При цьому розвиток розглядається як ріст високих темпів.
П. Розенштейн-Родан [793]	Розвиток розглядається в теорії “великого поштовху” і пов’язується з глибокими структурними змінами, що охоплювали основні галузі народного господарства
Х. Ченері, М. Бруно, А. Страут [747]	Розвиток – це витіснення зовнішніх джерел фінансування внутрішніми, як заміна імпортованих товарів вітчизняними, як створення посилок для подолання зовнішньої фінансової залежності (модель економічного росту з двома дефіцитами)
У. Люес, Г. Мюрдаль та Р. Солоу [287].	Розвиток розглядається в контексті неокласичної економічної моделі. При цьому вважається, що основою зростання є швидкий розвиток промисловості, а загальне зростання досягається в результаті взаємодії промислового та сільськогосподарського секторів економіки.

Джерело: узагальнено автором за [51, 287, 307, 634, 635, 747, 793, 794]

Сутність категорії “розвиток” підлягала постійному переосмисленню під впливом зміни філософії буття, загальнонаукових концепцій, політичних процесів, соціокультурних та економічних тенденцій тощо. Як зазначає К.Л. Тужик “у 50–60-ті роки ХХ століття переважали наукові і соціально-політичні концепції і доктрини, відповідно яких процес розвитку визначався як сукупність стадій економічного росту, через які повинна пройти будь-яка країна, перевага віддавалась кількісним критеріям економічного розвитку, які асоціювалися з високими загальними темпами економічного росту [673, с. 31]. Продовжуючи дослідження еволюції економіки в глобальному масштабі, науковець зазначає, що “у 70-ті роки ХХ століття енергетична, а після, і економічна кризи виявили слабкість та, в деяких випадках, неможливість виміру господарського росту за допомогою лише кількісних підходів та критеріїв, у зв’язку з цим в західній економічній науці значна увага почала

приділятися структурним змінам, які повинні були б забезпечувати самопідтримуючий ріст, у 80-ті роки під значним впливом кризових явищ у світовому господарстві, передові позиції зайняла неокласична концепція, основний акцент у якій ставився на необхідності вільного ринку, ліберизації економіки, її зовнішній відкритості та приватизації, що вплинуло на змістовне розуміння наукової категорії “розвиток” [673, с. 31].

Таким чином, у сучасний період категорія “розвиток” вживається в різних сферах: економічній, політичній, історичній, гуманітарній, медичній, біологічній, соціальній, педагогічній; стосовно різних об’єктів: розвиток людини, економіки, науки, ринку, техніки, країни, регіону; в різних масштабах: просторовий, локальний, розвиток підприємства тощо. З огляду на широту значень даної категорії в сучасній літературі можна простежити різні підходи до її трактування.

У загальному розумінні категорію “розвиток” визначають таким чином: “поглиблення складу чогось, внесення в нього чогось нового, раніше не відомого” [621 с. 467]; “процес зміни структур суспільства пов’язаний з економічним зростом, що охоплює економічні та соціальні структури” [32, с. 572]; “незворотна, спрямована закономірна зміна матеріальних (організм, екосистема, підприємство) та ідеальних (мова, культура, релігія) об’єктів” [626, с. 20]; “безперервний процес різних форм взаємодій, тобто вплив зовнішнього середовища на систему та системи на зовнішнє середовище” [29, с. 17]; “закономірна, спрямована якісна зміна матеріальних і ідеальних об’єктів” [691, с. 379]; “незворотні, спрямовані, закономірні зміни матерії та свідомості” [625, с. 174]; “вищий тип руху, зміни матерії і свідомості; перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового” [145, с. 34]; “являє собою не всяку зміну в структурі об’єкта, а тільки якісну зміну, зв’язану з перетвореннями у внутрішній будівлі об’єкта, у його структурі, що представляє собою сукупність функціонально зв’язаних між собою елементів, зв’язків і залежностей” [690, с. 453]; “перехід від одного якісного стану до іншого” [261, с. 419]; “це в першу чергу зміна, рух” [163, с.120].

Узагальнюючи зазначені підходи до трактування категорії “розвиток”, варто зазначити, що спільними для даних концепцій є такі аспекти: по-перше, розвиток однозначно можна трактувати як зміну стану об’єкта, при цьому дану категорію доцільно вживати лише відносно об’єкта вивчення, на який спрямовується його вектор, а не самостійно; по-друге, розвиток – це рух, результатом якого є безповоротні перетворення. Ми погоджуємось із зазначеними концептуальними положеннями, однак, вважаємо, що деякі авторські твердження є дискусійними та недостатньо обґрунтованими.

Насамперед слід детально розглянути питання системності розвитку. Ця теза простежується у О.В. Раєвнєва, який виділяє три підходи до розуміння розвитку: “через вивчення і виділення властивостей систем, які розвиваються; через формування трактувань цієї дефініції; як порівняльної характеристики об’єкта” [415, с.108]. Використання теорії систем [13, 29, 75, 97, 135, 196, 201, 232, 638, 729] відносно категорії “розвиток” дає змогу стверджувати, що розвиток може бути тільки системним. Основною ознакою системи є наявність сукупності взаємопов’язаних елементів, які взаємодіють між собою та зовнішнім середовищем (коли мова йде про відкриту систему). Саме взаємодія є основною відмінною рисою системи від комплексу, який є лише сукупністю елементів. Під час взаємодії можливе створення ефекту синергії. Отже, можемо стверджувати, що розвиток є результатом синергії системи – об’єкта, на який спрямований вектор розвитку. Розвиток настає на тому етапі, коли можливості об’єкта виходять за його межі за рахунок синергетичної взаємодії елементів. Розвиток охоплює всі елементи та сфери об’єкта.

Леонтьев В. зазначає, що “концепція розвитку не може існувати відокремлено від парадигми самоорганізації і синергетики, бо синергетика дозволяє розкривати лише конкретні механізми переходу від одного якісного стану до іншого, що знайшло відображення у природі обміну енергії і речовини із зовнішнім середовищем, але разом з тим існують критичні точки, де можливе виникнення нових динамічних структур, а також створення ладу із безладу, що ще раз підтверджує закон діалектики – це перехід кількісних змін у якісні; саме

розвиток через протиріччя, діалектичне заперечення старого новим, перетворення випадкового у необхідне знаходять своє відображення у поняттях і принципах синергетики” [232, с.184].

Сутність розвитку тісно пов’язана із проявом синергічного ефекту. Нині синергетика набуває все більшого поширення в різних проявах та сферах як економічної науки, так і інших галузях. Етимологічна сутність терміну “синергія” походить з біології та медицини і означає злагоджену роботу органів всього організму в цілому, крім того, синергетична теорія широко використовується у процесі здійснення фізико-хімічних процесів для опису взаємодії атомів і молекул.

У перекладі з давньогрецької “synergetikos” (“синергетика”) означає “співробітництво, спільна дія”. У сучасній теорії і практиці виникла окрема наука синергетика, яка почала активно розвиватися з 80-х років ХХ століття. Першими ґрунтовними дослідженнями в даних напрямках вважаються праці Г. Хакена [699]. Крім того, доцільно звернути увагу на дослідження Є.Н. Князевої [195], Є.М. Кирилюка, А.М. Прощаликіної [181], М.В. Овчинникова [308], А.І. Пригожина [360], Н.Г. Протасової [414], які акцентують увагу на тому, що синергія передбачає узгодженість взаємодії елементів при створенні єдиної цілісної структурованої системи.

Овчинникова М.В. досить ґрунтовно визначає основні елементи синергетики: “синергетика, синергетичний підхід виникли в процесі розвитку теорії складних систем; об’єктом вивчення синергетики є складні системи, що самоорганізуються, при цьому, під самоорганізацією розуміється безповоротний процес, що приводить в результаті кооперативної дії підсистем до утворення складніших структур усієї системи; основною відмінністю самоорганізації від інших процесів, наприклад від процесів зростання, являється якісна зміна стану, в якому знаходиться система, і те, що ця зміна відбувається стрибком; у загальному смислі, синергетика – це наука, що досліджує процеси у нестабільних системах, етапи переходу від стану порядку до стану хаосу, стан максимальної хаотичності неврівноваженого процесу називають точкою біфуркації” [308, с. 263].

Розглядаючи розвиток з точки зору синергетики, варто проаналізувати ключові положення синергетичної методології: “складно організованим системам не можна нав’язувати шляхи розвитку, а необхідно сприяти їхнім власним тенденціям розвитку; хаос може бути конструктивним джерелом, з нього може народжуватися нова організація системи; у певні моменти нестабільності малі збурення можуть мати макронаслідки й розвиватися у макроструктури, зокрема, дії однієї конкретної особистості можуть впливати на макросоціальні процеси; для складних систем існує декілька альтернативних шляхів розвитку, але на певних етапах еволюції проявляє себе певна переддетермінованість розгортання процесів і теперішній стан системи визначається не лише її минулим, а й майбутнім; складно організована система вбирає в себе не лише простіші структури і не є звичайною сумою частин, а породжує структури різного віку у єдиному темпо-світі; з урахуванням закономірностей та умов перебігу швидких, лавиноподібних процесів і процесів нелінійного саморозвитку систем, можливо ініціювати ці процеси шляхом управлінських дій людини” [195, с. 4]; “у конструктивному включені нестабільності в картину універсума (як зовнішнього, так і внутрішнього світу людини) спостерігається зближення внутрішнього і зовнішнього світів” [699, 195, 308, 359, 360, 414]. Розглядаючи дані методологічні принципи синергії, можна простежити взаємозв’язок еволюційного розвитку із самоорганізацією елементів складних систем, при цьому невід’ємним є вплив людини на стан даних складних систем, їх перетворення та реструктуризацію.

Отже, синергія, так само, як і розвиток, виникають під час взаємодії елементів, які трансформуються і об’єднуються у системи. При цьому, синергетичні системи мають низку особливостей: “1) для синергетичних систем характерне переважання кооперативних форм взаємодії компонентів як усередині самої системи, так і поза нею; 2) за результати функціонування синергетичної системи, і здатність бути наділеними тими або іншими властивостями “відповідають” не окремі компоненти системи, а їх колективні взаємодії – узгодженості, синхронізації, когерентності; 3) випадковість, реальна

ситуація є конструктивний початок, основа для процесу розвитку; процес самоорганізації відбувається в результаті взаємодії випадковості і необхідності і завжди пов'язаний з переходом від нестійкості до стійкості; 4) синергетика виходить з принципу, що навколишній світ еволюціонує за нелінійними законами; 5) синергетична система чітко визначає енергетичні чинники – появлення потужного потоку енергії, і її вихід з системи; 6) синергетичній системі властивий конструктивний характер протиріч, що виникають в процесі взаємодії; 7) у синергетичній системі одночасно представлено дві тенденції – прагнення до зростання ентропії і до її зниження (неентропійна тенденція); переважання однієї з цих тенденцій визначає або перехід системи на вищий рівень розвитку, або розгортання процесу ентропії занепаду; самоорганізація проявляється в здатності протистояти тенденціям ентропії” [68, 699, 195, 308, 359, 360, 414, 815, 816, 787, 784, 770, 772].

Отже, з точки зору синергічного підходу можна виділити низку синергетичних закономірностей розвитку:

в основі розвитку знаходиться процес перетворення існуючих статичних та динамічних систем, їх реструктуризація та трансформація в нову, або нові, складніші системи, при цьому їх складність визначається не стільки більшою кількістю структуроутворювальних елементів, скільки наявністю нових унікальних взаємозв'язків та векторів із низьким рівнем прогнозованості їх подальшої зміни та впливу один на одного, а також можливістю подальших змін у вже новій системі; варто зауважити, що динамічні системи, які є елементами загального цілого, змінюються швидше і з меншими наслідками для базового стану, ніж статичні, оскільки для останніх характерні більші відстані розривів між початковим та майбутнім станами;

у процесі розвитку виникає зміна стану об'єкта, його рух до вищої точки, що зумовлює появу позитивного явища (ефекту), який можна вважати синергією, тобто отриманий результат розвитку перевищує очікувані результати від зміни окремих елементів;

синергія у процесі розвитку проявляється насамперед у збереженні цілісності якісних властивостей базових елементів, при цьому можливе руйнування базової системи, що пов'язано насамперед з її відкритістю, а саме впливом елементів зовнішнього середовища на трансформаційні процеси;

розвиток передбачає вихід за межі оболонки існуючої системи і охоплює прямо чи опосередковано всі елементи даної системи та аспекти її функціонування, створюючи на основі цього синергічний ефект.

Кільченко М.І., досліджуючи синергію в розвитку, звертає увагу на наявність в поведінці синергетичної системи “різного роду стрибків, або “катастроф”, коли система, при безперервній зміні керуючих параметрів різко і стрибком змінює значення керованих параметрів, такого роду катастрофи вдається описувати як процеси перетину особливостей на поверхні станів системи, у цьому випадку керуючі параметри належать площині проекції поверхні, а керовані параметри відчувають “біфуркацію” (роздвоєння або розмноження), вибираючи один з безлічі прообразів, створюючи нову структуру” [187, с.88].

Аналізуючи дану точку зору стосовно поведінки синергетичних систем та їх розвитку, можна простежити спільні риси із циклічним розвитком. Це досить масштабна сфера досліджень, при цьому, цикли можуть розглядатися на різних рівнях: глобальному, національному, регіональному, локальному і т.п. Існування циклічних коливань в розвитку економіки було помічено ще в XIX ст., при цьому одним із засновників теорії циклічності був Карл Маркс, який розробив “концепцію коротких ринкових циклів або криз перевиробництва, які мають місце на будь-якому товарному ринку” [703, 254]. Свого часу він писав: “Економіка капіталізму циклічна, вона рухається від кризи до кризи” [650].

Основоположником теорії “довгих хвиль” є М.Д. Кондратьєв, який вважає основою циклічного зростання науково-технічний прогрес [203], послідовник науковця Й. Шумпетер [728, 729] запропонував теорію інноваційного розвитку. Він вважав, що “саме поява інновацій є імпульсом

появи наступного циклу”. На сьогоднішній день феномен циклічності є широко дослідженим з різних сторін. Усик Ю.О. зазначає, що циклічність – “форма прогресивного розвитку, найбільш характерна риса циклічності – рух відбувається не по колу, а по спіралі, тому циклічність – форма прогресивного розвитку, циклічний розвиток – це прояв самої сутності розвитку виробництва, його природна властивість, спосіб його прогресивного руху, тим самим циклічність – свідцтво життєздатності даного суспільного ладу, свідцтво його права на існування; основним завданням будь-якої економічної системи є нівелювання результатів циклічного розвитку, передбачення кризових явищ та найшвидше їх подолання” [683, с. 78]. Тобто науковець пов’язує циклічний розвиток з прогресом. Така теза є суперечливою. По-перше, дискусійною є сама сутність поняття “прогрес”, по-друге, ототожнення циклічного розвитку з прогресом є обмеженим, оскільки нівелює фази циклу. Варто зауважити, що розглядаючи циклічний розвиток, доцільно звузити дослідження до категорії “економічний цикл”, або “цикл ділової активності”.

Смірнова К.В. і Богдан Н.І. зазначають, що “економічний цикл – регулярні коливання рівнів виробництва, зайнятості і доходу, що тривають зазвичай від двох до десяти років, причинами є: періодичне виснаження автономних інвестицій; ослаблення ефекту мультиплікації; коливання обсягів грошової маси; оновлення основного капіталу, економічний розвиток завжди пов’язаний з порушенням рівноваги, з відхиленням від середніх показників економічної динаміки” [626, с. 199]. При цьому, науковці пропонують розділяти цикли на два періоди – спадний (падіння виробництва) і висхідний (зростання виробництва); та чотири фази – експансія, спад, депресія, пожвавлення. Значну роль дослідники відводять такому етапу економічного циклу, як криза. На їх думку, “головною фазою циклу є криза (спад виробництва), оскільки вона представляє собою механізм руйнування старих пропорцій, що створює умови для майбутнього розвитку виробництва, криза насамперед усуває свою безпосередню причину – перенакопичення капіталу, так як в фазі кризи економіка позбавляється від частини основного капіталу

шляхом його знецінення і навіть знищення, це стимулює початок масового оновлення виробничого капіталу на новій технічній основі, у результаті автоматично народжується новий попит, за кризою йде депресія, на фазі депресії мета, що стоїть перед фірмами (максимізація прибутку), знову стає привабливою, так як у виробництві відбулося зниження витрат” [626, с. 200]. Отже, науковці розглядають кризу як основу для подальшого розвитку, так званий “природний відбір” перспективних господарюючих систем та елімінаційних (тих, які не мають можливостей подальшого зростання). Ми підтримуємо цю тезу і вважаємо, що криза є поштовхом для подальшого розвитку та початку нового економічного циклу. Для ефективного розвитку в післякризовий період необхідне досконале антикризове управління спрямоване на скорочення кризової фази та зменшення негативних наслідків її дії.

Інші назви стадій економічного циклу пропонує Т.О. Білоброва Т.О. [36]: “плавне зростання, бум, стабілізація, криза”. Привертають увагу дослідження Ю.В. Чершнева [710], який пов’язує зміни фаз ділових циклів з такими показниками як інфляція та обсяг реального ВВП. Автор базує свої дослідження на працях Й. Шумпетера [728, с. 1478], при цьому, виділяє такі фази економічного циклу: пожвавлення, зростання, рецесія, депресія; і виявляє особливості їх проходження від таких чинників, як рівень відсоткової ставки, рівень вартості активів, рівень доходів суб’єктів економіки, прибутковості економічної діяльності, рівень інфляції.

Ми підтримуємо точку зору науковця в тому, що зміна фаз циклу ділової активності залежить від вищеперелічених чинників і зумовлює зсуви кривих пропозицій, попиту і виробничих можливостей, що порушує кон’юнктуру рівновагу.

Таким чином, незалежно від рівня, на якому розглядається цикл, він має закономірні фази: зростання, стабілізації, спаду, кризи, після чого настає новий цикл, при цьому кожна із фаз можна розділити на етапи. На нашу думку, розвиток є тією стадією життєвого циклу, яка є рухом вперед за межами оболонки об’єкта у всіх його сферах. Разом з тим, у сучасній літературі можна зустріти протилежні підходи щодо визначення вектора розвитку (табл. 2.2).

Характеристика полярних підходів щодо трактування категорії “розвиток”

Розвиток – це лише позитивний рух	Розвиток – це як позитивний, так і негативний рух
- розвиток – це процес, в наслідок якого відбувається зміна якості чогонебудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [63, с. 538]; - розвиток – це просування від простого до більш складного та ефективного [138, с. 42]; - розвиток – рух уперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об’єкта, його еволюцію, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також ріст і розширення [75, с. 11]; - розвиток – процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [310, с. 643]; - розвиток – процес кількісно-якісних змін в системі, ускладнення структури і складу, в результаті чого підвищує її протидію дестабілізаційному впливу зовнішнього середовища і ефективність функціонування [352, с. 62].	- розвиток – філософська категорія, що виражає процес руху, зміну цілісних систем. До найбільш характерних рис даного процесу відносяться: виникнення якісне нового об’єкта, спрямованість, необоротність, закономірність, єдність кількісних і якісних змін, взаємозв’язок прогресу і регресу, суперечливість, спіралевидність форми (циклічність), розгортання в часі [629, с. 65]; - розвиток виникає в результаті протиріч, боротьби нового і старого, боротьби “суперечливих, взаємовиключних, протилежних тенденцій”, властивим об’єктам “природи”, їхнього подолання, перетворення в нові протиріччя. “Розвиток є “боротьба” протилежностей” [690, с.454]; - розвиток – система протиріч, система якісно різних етапів, щаблів, система оборотних і необоротних процесів, система поступального росту й внутрішньої цілісності розвитку [216, с. 234]; - розвиток – сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища [208, с. 296]; - розвиток – це об’єктивний багатовимірний (через революційні чи еволюційні перетворення) процес змін, який характеризується цілеспрямованістю, незворотністю, структурними та функціональними зрушеннями в певній соціально-економічній системі, що призводить до покращення, погіршення чи врівноваження, гармонізації її якісного та кількісного стану [218, с. 18].

Джерело: узагальнено автором

Прихильники теорії негативного розвитку стверджують, що на стадії спаду розвиток стає негативним або регресивним. Втім, ми не зовсім згодні з таким підходом. Оскільки загальний вектор циклічного розвитку завжди є висхідним. Розвиток є елементом (фазою) циклу.

Розглядаючи цикли в економіці, на нашу думку, доречно вживати дефініцію “соціально-економічний цикл”, оскільки ці дві складові є взаємозалежними і взаємодоповнюючими. Результати розвитку економіки є поштовхом до соціального розвитку, і навпаки, розвинутий соціум формує

передумови для економічного розвитку. У науковому світі виникає полеміка щодо ототожнення таких категорій і понять: “розвиток”, “ріст”, “зростання”, “рух,” “прогрес”, “регрес”, “еволюція”, “відтворення”, “трансформація”. Привертають увагу узагальнення З.В. Герасимчука [80, с. 5], І.В. Крив’язка [218, с. 18-19], які розглядають спільні та відмінні риси між даними категоріями і поняттями і вважають дані поняття синонімами. На нашу думку, ці поняття і категорії близькі за значенням, часто їх ототожнюють між собою, однак, на нашу думку, між ними існує суттєва різниця. Ріст – це збільшення кількісних показників, зростання – це позитивна зміна (покращення) якісних показників. Прогрес – це складніше поняття, яке, з одного боку, можна розглядати як фактор розвитку, а з іншого, – як його результат. Так само ріст і зростання – це елементи розвитку, крім того, вони можуть бути і його результатом, причому їх доцільно розглядати як в сукупності, так і розділено.

Рух – це динамічний процес зміни стану, який може здійснюватись в різних напрямках, при цьому зміни в об’єкті можуть взагалі не відбуватися; рух є невід’ємним елементом розвитку, оскільки у будь якому випадку розвиток є динамікою. Зміна – це перетворення об’єкту, зокрема його стану, виду, структури, властивостей, заміна одного елементу на інший, декомпонування; зміна не обов’язково означає рух, а може здійснюватись у статичному об’єкті. Будь який розвиток включає в себе трансформацію – процес зміни структури, пристосування об’єкта до нових умов (рух і зростання однозначно провокують трансформацію, оскільки структура при цьому змінюється).

Регрес і деградація – це результат розвитку, який виник унаслідок деструктивного впливу чинників, і є етапами фази занепаду соціально-економічного циклу. Важливими детермінантами розвитку є відтворення і відновлення, які є невід’ємними елементами функціонування системи, однак не завжди передбачають розвиток. Відтворення – постійно повторюваний процес повернення до початкового стану об’єкта за допомогою зовнішніх дій (втручання), може бути простим (відтворення до початкового стану), розширеним (відтворення, у результаті якого відбувається збільшення

кількісних та (або) покращення якісних характеристик) та звуженим (відтворення, у результаті якого відбувається зменшення кількісних та (або) погіршення якісних характеристик). Відновлення – це природний процес повернення до попереднього стану (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Місце розвитку в системі соціально-економічного циклу
Джерело: розроблено автором інтерпретувати інакше

Розглядаючи сутність розвитку, доцільно розглянути його види. Питання класифікації видів розвитку широко досліджене у сучасних працях. Зокрема, Капліна А.С. [171], Федорченко В.К., Лук’янова Л.Г., Мініч І.М. [687] досліджують такі види розвитку: “екстенсивний, інтенсивний, екзогенний, індивідуальний” [171], [687]. Афанасьєв І.В. пропонує розглядати розвиток “за напрямками (кількісний, структурний, якісний)” [13]. Забродська Л.Д. пропонує

такі види розвитку, як “ринковий, організаційний, діловий” [138]. Дєєва К.А. виділяє дві групи видів розвитку: “перша група – антикризовий, сталий, екологічний, економічний; друга група – розвиток продукту, розвиток технологій, розвиток персоналу, екстенсивний розвиток, інтенсивний розвиток, розвиток ринку” [112]. Науково обґрунтованим є підхід І.В. Міняйленко, яка детально досліджує прояви просторового розвитку і виділяє такі його види: “економічний, інноваційний, соціальний, екологічний” [276]. Крім зазначених підходів, доцільно розглянути узагальнення, які представлені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Концептуальні підходи щодо класифікації видів розвитку

Автор	Класифікаційні ознаки	Види розвитку
1	2	3
Погорєлов Ю.С. [346, с. 53]	Характер змін	екстенсивний (еволюційний), інтенсивний (трансформаційний)
	Джерело	екзогенний, ендогенний
	Масштаб та складність об'єкта	індивідуальний, загальний
	Форма	прямолінійний, драбинно-поступальний, ламаний, хвилеподібний, спіралеподібний
	Представлення суб'єкту	проективний, непротективний
	Виділення вектору розвитку	векторний, квазі-хаотичний
	Комплексність змін	однопроектний, односферний, багатосферний, холічний
	Кількісна характеристика	прогресія, дегресія, пульсація, незмінність
Бога-тирьов І.В. [43, с. 79]	Масштаби змін	загально-корпоративний, локальний
	Якість змін	прогресивний, регресивний
	Об'єкт змін	організаційний, техніко-технологічний, соціальний, економічний
	Характер змін	спрямований, циклічний, спіральний
	Тип тренда	лінійний, нелінійний
	Динаміка змін	рівномірний (еволюційний), нерівномірний (революційний)
	За природою ключового критерію	абсолютний, відносний
	Від рівня невизначеності процесів	прогнозований (достовірний), випадковий
	Від основи змін	екстенсивний (кількісний), інтенсивний (якісний)
	Можливості управління змінами	керований, спонтанний
	Від корпоративної стратегії	адаптивний, реактивний, випереджаючий
	Від складності змін	елементний, інтегральний, системний
	Від мети змін	простий, розширений

1	2	3
Л.М. Шимановська-Діанич [719, с. 58]	Об'єкт змін	організаційний, техніко-технологічний, соціальний
	За масштабом змін	загальносистемний, локальний
	За характером зміни якісних параметрів	прогресивний, економічний, регресивний
	За типом тренду	лінійний, нелінійний
	За характером змін	спрямований, спіральний, циклічний
	За швидкістю	еволюційний (рівномірний), революційний (нерівномірний)
	За природою ключового критерію	абсолютний, відносний
	За рівнем невизначеності критерію	реальний (прогнозований), випадковий
	За рівнем ресурсного забезпечення	екстенсивний (кількісний), інтенсивний (якісний)
	За можливістю управління змінами	керований, спонтанний
	За загально корпоративною стратегією	адаптивний, випереджаючий, реактивний
	Залежно від мети	простий, розширений
	За рівнем складності	елементний, системний, інтегральний
	За середовищем розвитку	внутрішній, змішаний, зовнішній
	За терміном розвитку	ретроспективний, поточний, перспективний
	За потенціалом розвитку	виробничий, маркетинговий, трудовий, фінансовий, управлінський, інноваційний, інформаційний, інтелектуальний, організаційний, технологічний, креативний
Запас-на Л.С. [145, с. 34]	За середовищем	внутрішній, зовнішній, загальний
	За видом потенціалу	комунікаційний, інноваційний, маркетинговий, фінансовий, управлінський, виробничий, трудовий, мотиваційний
	За часом	ретроспективний, поточний, перспективний
Ткач К.І. [664, с. 110]	За темпом	повільний; помірний; швидкий

Джерело: узагальнено автором

Доцільно звернути увагу на точку зору Ю.С. Погорелова [345, 346], який запропонував поділяти розвиток за характером змін на екстенсивний та інтенсивний, при цьому автор ототожнює їх відповідно з еволюційним і трансформаційним. У той же час, І.В. Богатирьов [43] і Л.М. Шимановська-Діанич [719] ідентифікують еволюційний розвиток із рівномірним, а революційний з нерівномірним і виділяють їх в межах ознаки динаміка (швидкість) змін, а за характером змін науковці пропонують розглядати спрямований, циклічний і спіральний види розвитку. Шимановська-

Діанич Л.М. екстенсивний (кількісний) та інтенсивний (якісний) розглядає за рівнем ресурсного забезпечення. Тобто в межах перелічених ознак присутня наукова полеміка. На нашу думку, ознака “характер змін” є досить узагальненою, її доцільно вживати для поділу розвитку на еволюційний та революційний, оскільки саме такі види змін дали поштовх до формування “теорій розвитку”. Еволюційний розвиток передбачає поступові зміни, революційний – стрибкоподібні. Ототожнення еволюційного розвитку з екстенсивним є недоцільним, оскільки еволюція може передбачати зміну як кількісних, так і якісних параметрів. Екстенсивний та інтенсивний види розвитку доцільно розглядати за такою ознакою, як фактор змін. Говорити про трансформаційний розвиток не доцільно, оскільки трансформація (перебудова структури) – це складова будь-якого розвитку, а не його вид.

Вважаємо за необхідне удосконалити класифікацію за ознакою “об’єкт розвитку”, на нашу думку, в її межах варто виділити такі види розвитку: організаційний, зокрема розвиток підприємства, розвиток ринку, регіональний розвиток, розвиток продукту, розвиток соціуму, держави. Поділ розвитку за джерелом на екзогенний та ендегенний доцільно розглядати за такою ознакою, як середовище впливу. Більш вдалою, на нашу думку, є класифікаційна ознака, запропонована Богатирьовим І.В. за типом тренда – лінійний і нелінійний, ніж за формою (Погорєлов Ю.С.) – прямолінійний, драбинно-поступальний, ламаний, хвилеподібний, спіралеподібний. Оскільки згідно наших концептуальних підходів, розвиток – це лише висхідний рух, тому вищеперелічені види не відповідають даній концепції, так як передбачають рух назад. Ця ознака більше властива для характеристики соціально-економічного циклу. Доцільно виключити із загальної класифікації ознаки “якість змін” (прогресивний, регресивний), а також “кількісна характеристика” (прогресія, дегресія, пульсація, незмінність), оскільки вони передбачають негативний вектор.

Потребують детального розгляду такі ознаки, як представлення суб’єкту (проектований, непроектований) та виділення вектору розвитку (векторний, квазі-хаотичний). Ми вважаємо, що будь-який розвиток має вектор, який

направлений від початкової точки до наступної, тому стверджувати про існування розвитку без вектору не доцільно. Досить схожі ознаки можна простежити у І.В. Богатирьова (рівень невизначеності процесів: прогнозований (достовірний), випадковий; можливості управління змінами: керований, спонтанний). Ці ознаки можна об'єднати в одну. При цьому: ознаку “представлення суб'єкту” можна назвати “залежно від ролі суб'єкту”, в її складі доцільно виділити такі види розвитку, як проєктований (програмно-цільовий, прогнозований, керований) та непроєктований (квазі-хаотичний, спонтанний, непрогнозований). Класифікувати розвиток за ознакою невизначеності процесів не доцільно, оскільки невизначеність – це чинник, який впливає на процес розвитку. Ознака “від мети змін” (простий, розширений) стосується не розвитку, а відтворення, що може бути лише елементом розвитку. У той же час, за метою пропонуємо розглядати такі види розвитку: антикризовий, сталий, реструктуризаційний, наступальний.

Ми цілком погоджуємось із доцільністю виділення розвитку за ознакою “від складності змін” (елементний, інтегральний, системний) і вважаємо за доцільне доповнити її такими видами розвитку, як просторовий та глобальний.

Шимановська-Діанич Л.М. виділяє таку ознаку, як потенціал розвитку (виробничий, маркетинговий, трудовий, фінансовий, управлінський, інноваційний, інформаційний, інтелектуальний, організаційний, технологічний, креативний), таку ж ознаку пропонує і Л.С. Запасна (комунікаційний, інноваційний, маркетинговий, фінансовий, управлінський, виробничий, трудовий, мотиваційний). На нашу думку, доречніше дану ознаку назвати “за функціональною сферою”, оскільки саме всі перелічені види розвитку залежать від функцій, що виконує об'єкт. Також вважаємо за доцільне уточнити класифікаційну ознаку терміном розвитку, пропоновану Л.М. Шимановською-Діанич: ретроспективний, поточний, перспективний. Даний підхід суперечить нашій концепції висхідного розвитку, проте виділення такої ознаки є доцільним. Ми вважаємо за необхідне її удосконалити таким чином: за тривалістю (довгостроковий (тривалий), середньостроковий, коротко-

строковий). Схожу ознаку пропонує Ткач К.І.: за темпом (повільний, помірний, швидкий). Не дивлячись на семантичну схожість, дані ознаки мають різне значення. Отже, можемо запропонувати авторський підхід щодо класифікації видів розвитку (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Класифікація видів розвитку (авторський підхід)

Класифікаційні ознаки	Види розвитку
За характером змін	- еволюційний; - революційний.
За фактором змін	- екстенсивний; - інтенсивний.
За об'єктом	- організаційний, зокрема розвиток підприємства, - розвиток ринку, - регіональний розвиток, - розвиток продукту, - розвиток соціуму, - держави.
За середовищем впливу	- екзогенний; - ендогенний.
За типом тренда	- лінійний; - нелінійний.
Залежно від ролі суб'єкту	- проєктований (програмно-цільовий, прогнозований, керований); - непроєктований (квазі-хаотичний, спонтанний, непрогнозований).
За метою	- антикризовий; - сталий; - реструктуризаційний; - наступальний.
Залежно від складності змін	- елементний; - інтегральний; - системний; - просторовий; - глобальний.
За функціональною сферою	- виробничий; - інноваційний; - маркетинговий; - інтелектуальний; - персоналу; - організаційний; - мотиваційний; - технологічний; - економічний; - комунікаційний; - фінансовий; - екологічний; - інвестиційний; - інформаційний; - управлінський; - креативний.
За комплексністю змін	- однопроєктний; - односферний; - багатосферний; - холічний.
Залежно від корпоративної стратегії	- адаптивний; - реактивний; - випереджаючий.

Джерело: розроблено автором

Згідно даної класифікаційної системи можна зробити висновок про багатогранну сутність розвитку. Будь-який розвиток є поєднанням нижче наведених видів, оскільки дані класифікаційні ознаки характеризують різні сторони і сфери розвитку.

Результати і темпи розвитку залежать від його потенціалу, який характеризує сукупність властивостей об'єкта приймати зміни та перетворювати їх на позитивні ефекти, а також ступінь докорінності та частота змін. У сучасних умовах розвиток відбувається у досить швидких темпах, що пов'язано із прискоренням усіх процесів функціонування соціуму, ринку та

інших систем. Динамічність розвитку та його багатогранність зумовлені багато в чому впливом глобалізації на стан соціально-економічних систем та їх взаємозв'язки.

Глобалізаційні підходи до трактування розвитку можна простежити у цивілізаційній теорії А. Тойнбі і О. Шпенглера [665, 723]. У працях О. Шпенглера розвиток розглядається в контексті еволюції цивілізацій. Науковець вважав, що “до вивчення історії не можна підходити з позицій строгого наукового аналізу; в історії головне – уловити унікальність, а в цьому інтелект неспроможний – потрібна інтуїція; зрозуміти, оцінити культуру можна тільки зсередини, відчувши її, у житті культури є два етапи: етап підняття культури – органічна еволюція; етап занепаду культури – цивілізація – механічний тип еволюції (окостеніння творчих початків; омасовлення життя (символ омасовлення – міста); глобалізація (принцип простору перемагає принцип часу, звідси неминучі світові війни), бездуховність життя (перехід від творчості до спорту, від літератури – до вар'єте, від героїв – до інженерів, заміна поезії механікою)” [98, с. 372; 723].

Тойнбі А. вважав, що “логіку розвитку можна досягнути тільки стосовно окремих цивілізацій, одиниця вивчення історії – окремо взяте суспільство, яке ділиться на два типи: перший тип – “примітивне”; другий тип – “цивілізаційне”, розвиток суспільства здійснюється через “мімесис” – наслідування; перший тип – це суспільства, які дозволяють старим, минулому, опиратися на традиції і авторитет предків; другий тип наслідує своїм героям, лідерам, творчим особистостям” [98, с. 372; 665]. Тойнбі А. вважає, що “людина досягає цивілізації не внаслідок біологічного дарування (спадковості) або сприятливих умов географічного оточення, а у відповідь на виклик в ситуації особливих труднощів, що надихає його на безпрецедентне дотепер зусилля, таким чином, внутрішній механізм історії, по А. Тойнбі, можна представити: виклик відповідь, “виклики”, на його думку, діляться на три види: несприятливі погоди і умови (наприклад, болота в дельті Ніла – виклик для древніх єгиптян, ліси і морози – для росіян); напад іноземців; гниття попередніх цивілізацій

(наприклад, падіння елліноримської цивілізації зумовило розвиток Візантійської і Європейської культур) [98, с. 372; 665].

Аналізуючи дані глобалізаційні теорії, можна простежити протиріччя в розумінні сутності категорії “розвиток” з точки зору глобалізаційного підходу: з одного боку, глобалізація насамперед передбачає стирання кордонів, максимальне зближення та уподібнення систем, у той же час, основою розвитку є збереження цілісності системи та об’єкта розвитку. Таким чином, розвиток з урахуванням глобалізаційного підходу (глобалізаційний розвиток) можна визначити як безповоротний, ціленаправлений, закономірний процес інтеграції об’єкта у глобальне середовище, що передбачає зміну стану, рух вперед за межами оболонки об’єкта у всіх його сферах, поштовхом до чого є синергічний ефект взаємодії всіх елементів системи (об’єкта розвитку) під дією прогресивних чинників, розширеного відтворення та відновлення, і включає в себе ріст, зростання і трансформацію структуроутворювальних елементів об’єкта за умови збереження цілісності базових складових системи.

Особливості розвитку визначаються його об’єктом. Глобалізаційний розвиток агропродовольчого ринку можна представити у вигляді схеми (рис. 2.2). Агропродовольчий ринок може розвиватися в одному або кількох пріоритетних векторах залежно від мети, передумов та чинників, що впливають на даний процес. Зокрема, агропродовольчий ринок може розвиватись в напрямку покращення економічних результатів господарської діяльності як окремих суб’єктів ринку, так і ринкової системи в цілому. Також розвиток даного сегменту ринку може бути направлений на поліпшення соціальних результатів, зокрема формування продовольчої безпеки, зростання культури споживання продуктів харчування, створення нових робочих місць, розвиток соціально-економічної інфраструктури. Важливим вектором сучасного розвитку агропродовольчого ринку є інноваційний розвиток. Інноваційний розвиток агропродовольчого ринку можна визначити як позитивну зміну існуючого стану суб’єктів та ринкової системи в цілому на основі активізації інноваційного процесу на різних етапах створення агропродовольчої продукції.

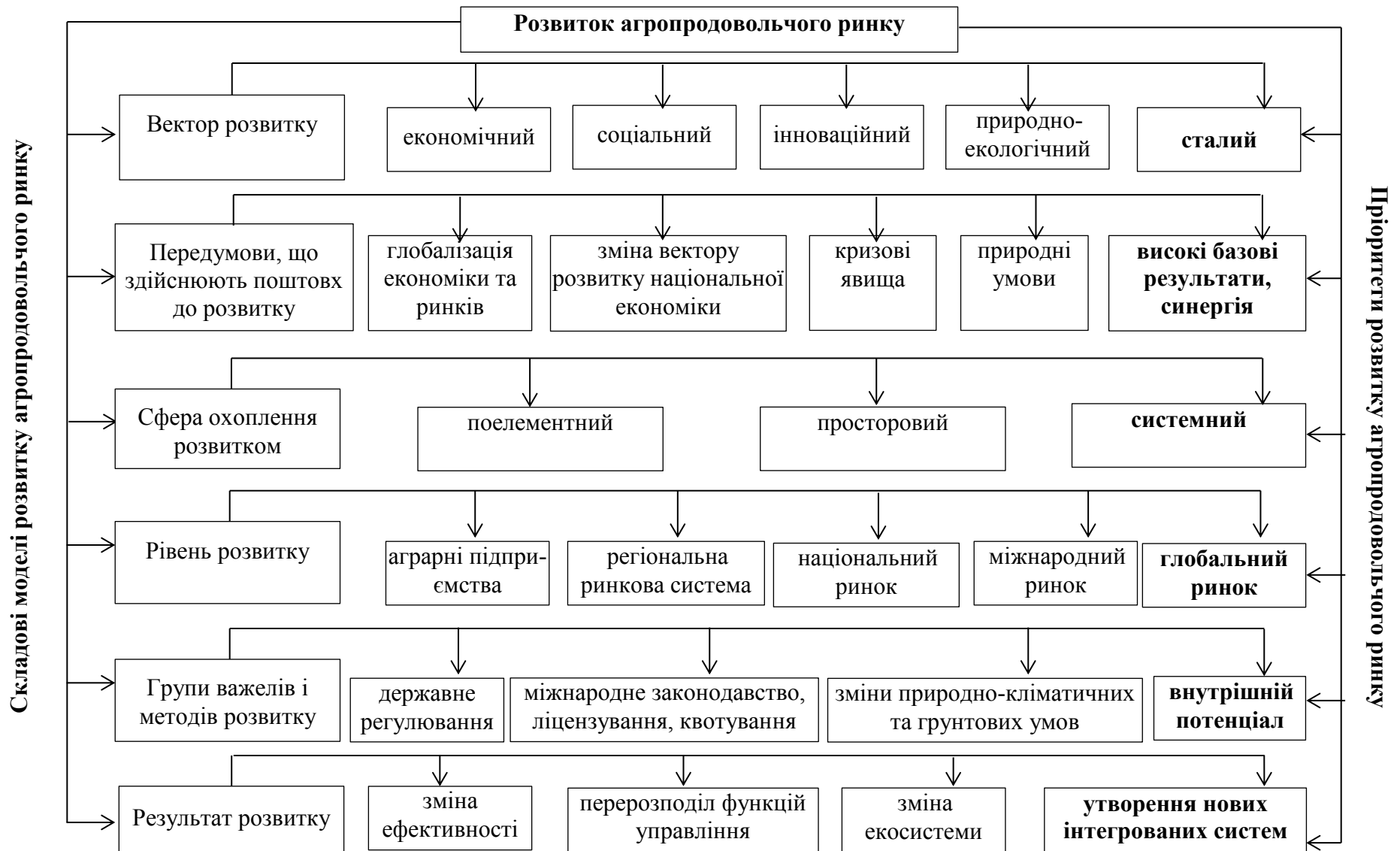

Рис. 2.2. Концептуальна модель глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки

Джерело: розроблено автором

Тобто, говорити про інноваційний розвиток агропродовольчого ринку можна за умови створення нового продукту (нових сортів рослин, порід тварин, а також продуктів переробки продукції рослинництва і тваринництва), виникнення та використання інноваційних технологій виробництва продукції, організації виробничого процесу та системи продажів. У сучасних умовах все більшого значення набуває природно-екологічна складова розвитку агропродовольчого ринку, тобто його вектор може бути направлений на зменшення негативного впливу на екологію, збереження природних ресурсів та їх розширене відтворення у процесі здійснення господарської діяльності в аграрній сфері. В умовах глобалізації економіки найбільш бажаним виступає вектор сталого розвитку агропродовольчого ринку, який поєднує всі вище перелічені вектори і забезпечує збалансований соціально-економічний та екологічний розвиток на інноваційній основі.

Передумовами, тобто поштовхом, до розвитку агропродовольчого ринку насамперед можуть виступати процеси глобалізації економіки і виклики, що супроводжують інтеграцію національних ринків у глобальне середовище. Зміна курсу національної економіки та політики відображається на станові ринкових систем, таким чином, агропродовольчий ринок пристосовується, до динаміки загальної економічної системи, у якій він функціонує, а отже і розвивається. Згідно теорії соціально-економічних циклів розвиток – це фаза, якій передують криза, тому негативні тенденції, які носять системний і тривалий характер, у подальшому зумовлюють пожвавлення діяльності суб'єктів ринку, виникнення інноваційних технологій, і як наслідок, вихід на новий кращий етап функціонування.

Поштовхом до розвитку агропродовольчого ринку може стати зміна природно-кліматичних умов, що є особливо актуальним в умовах збільшення антропогенного навантаження та посилення глобальних екологічних проблем. В умовах кліматичних змін виникає необхідність винайдення нових сортів рослин та порід тварин, вичерпування природних копалин, зокрема енергетичних ресурсів, зумовлює появу альтернативної енергетики. Таким

чином, відбувається розвиток агропродовольчого ринку з метою пристосування до нових природно-кліматичних змін.

За умови ефективної стратегії, яка застосовується суб'єктами агропродовольчого ринку, після стадії стабілізації не обов'язкове настання стадії спаду. Акумуляція ресурсів, отримання надлишкових прибутків, ефективне поєднання управлінських механізмів зумовлюють виникнення синергічного ефекту, що є основною передумовою подальшого розвитку.

Розвиток агропродовольчого ринку може охоплювати різні масштаби. Зокрема, розвиватися можуть лише окремі елементи ринкової системи, наприклад, переробні підприємства, об'єкти інфраструктури, сільськогосподарські підприємства, такий розвиток доцільно вважати поелементним. Також розвиток агропродовольчого ринку можна розглядати як просторовий. Сутність його полягає в охопленні певної території та суб'єктів, які знаходяться на цій території, позитивними змінами і трансформацією, у результаті чого можливе виникнення нових суб'єктів і об'єктів та зникнення старих. Найбільш масштабним є системний розвиток, який охоплює всі елементи ринку та їх взаємозв'язки. Саме такий розвиток характеризується значними змінами і може зумовити перерозподіл сфер впливу в глобальному масштабі. Розвиток агропродовольчого ринку здійснюється під дією сукупності методів та важелів, основні з яких визначаються системою державного регулювання економіки, впливом міжнародних компонентів регулювання, а також природно-кліматичних умов. При цьому, головним поштовхом до розвитку виступає внутрішній потенціал ринкової системи, зокрема, наявність ресурсів, їх комбінація та взаємозв'язки, динамічність та готовність до трансформації, передумови виникнення синергії.

У результаті розвитку може бути отриманий результат, що стосується ефективності (економічної, соціальної, екологічної, технологічної). Агропродовольчий ринок здійснює значний вплив на екосистему, тому в результаті його розвитку можливі зміни в екосистемі, причому як в кращу, так і в гіршу сторону. Також, у процесі та в результаті розвитку відбувається

перерозподіл функцій, сфер управління, важелів впливу, змінюються суб'єктно-об'єктні відносини, формується нова управлінська ієрархія. Синергія розвитку агропродовольчого ринку проявляється в побудові нових інтегрованих систем, зокрема, відбувається входження національного ринку в глобальне середовище.

Таким чином, розвиток агропродовольчого ринку – це динамічний процес, який володіє всіма рисами, характерними для розвитку будь-яких еколого-соціально-економічних систем і який в умовах глобалізації відбувається безперервно, що проявляється у виникненні нових галузей, появою нових технологій, підвищенням ефективності господарських процесів, виникненням нових партнерських зв'язків. Для досягнення позитивних результатів розвитку необхідне поєднання сукупності методів та важелів зовнішнього та внутрішнього впливу, при цьому виникає синергічний ефект, що є поштовхом до формування нових систем.

2.2. Діагностика процесів і тенденцій глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку: нормативно-правові засади та методи оцінювання

Агропродовольчий ринок, як і будь-яка складова національної економічної системи, має низку зовнішніх і внутрішніх методів та важелів, які в сукупності складають механізм регулювання відносин між суб'єктами господарювання. Одним із таких регуляторів виступає економіко-правовий важіль. Правове поле є фундаментальною основою виробничо-комерційної діяльності суб'єктів господарювання. Оптимальне економіко-правове регулювання сприяє встановленню міцних як внутрішніх, так і зовнішніх міжгосподарських зв'язків в межах ринкової системи; налагодженню ефективного взаємодоповнення окремих ланок регулювання: економічної, управлінської, законодавчої, фінансової, технологічної, інноваційної та ін.; створення сприятливого клімату для розвитку міжнародного співробітництва. Агропродовольчий ринок є стратегічним сегментом національного ринку, тому

потребує першочергової уваги в плані економіко-правового регулювання. Економіко-правовий механізм регулювання даного сегменту постійно перебуває в стадії реорганізації, що пов'язано з низкою чинників: нестабільність загальної економічної та політичної ситуації в Україні, залежність даного сегменту від кон'юнктури зовнішнього ринку, специфіка продукції, що реалізується тощо.

Питання економіко-правового регулювання ринкової системи в цілому, та ринку м'яса і м'ясопродукції зокрема, привертають увагу таких науковців, як Безверхий К.В. [24], Гелюх О.В. [79], Діброва А.Д., Діброва Л.В. [115], Куценко А.О. [225], Майорова Т.В. [238], Макин Г.И. [245], Солдатенко Л.В. [633], Титарчук І.М. [661]. Так, Куценко А.О. акцентує свої дослідження на механізмі економіко-правового регулювання ринку м'яса у Європейському Союзі і зазначає, що “базовим регулюючим документом в ЄС є постанова 178/2002 Європейського Парламенту і Ради від 28 січня 2002 р. про встановлення загальних принципів та вимог Харчового кодексу, створення європейського органу з безпечності харчових продуктів, яка заклала базу для всеохоплюючого стандарту з гігієни на харчові та кормові продукти” [225, с. 225].

Заслуговує на увагу систематизація методів та важелів, запропонована О.В. Гелюх, який класифікує їх за сферою застосування (ринок ресурсів та ринок продукції) і розділяє методи “залежно від характеру впливу на економічні та адміністративні, які, у свою чергу, поділяються на прямі та непрямі” [79]. Солдатенко Л.В. зосереджує дослідження на нормативно-правових аспектах регулювання реалізації м'яса на ринках, при цьому особливу увагу приділяє порядку проведення ветеринарно-санітарної експертизи [633].

Таким чином, зважаючи на різноманітність підходів серед науковців щодо опрацювання економіко-правового механізму регулювання ринку агропродовольчого ринку виникає необхідність систематизації його методів та важелів з урахуванням даного сегменту ринку – табл. 2.5, де представлено класифікацію загальних методів економіко-правового регулювання, тобто тих, які можуть бути застосовані до об'єктів регулювання незалежно від галузі.

Таблиця 2.5

**Класифікація загальних методів економіко-правового регулювання
агропродовольчого ринку**

Класифікаційна ознака	Види методів
За характером дії	Економічні
	Організаційні
	Правові
	Адміністративні
За рівнем регулювання	Глобальні
	Міжгалузеві
	Національні
	Регіональні
	Локальні
За суб'єктом регулювання	Ті, що застосовуються Верховною Радою України
	Ті, що застосовуються Кабінетом Міністрів України
	Ті, що застосовуються галузевими міністерствами
	Ті, що застосовуються відомствами
За теоретико-методологічною основою	Теоретичні
	Прикладні
За обсягом фінансування	Малобюджетні
	Великобюджетні
За напрямом фінансування	Ті, що фінансуються з Державного Бюджету
	Ті, що фінансуються з місцевого бюджету
	Ті, що фінансуються спеціалізованими фондами
	Ті, що фінансуються за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання
	Ті, що фінансуються за рахунок залучення інвестицій
	Ті, що фінансуються за змішаною системою
За періодичністю	Разові
	Повторювані
За вимірюваністю очікуваних результатів	Кількісні
	Якісні
За періодичністю виконання	Першочергові
	Другорядні
За ступенем впливу	Прямі
	Непрямі
За рівнем взаємозв'язку	Абстраговані
	Взаємопов'язані
За рівнем перебудови економічної системи	Кардинальні
	Реформуючі
	Удосконалюючі
	Підтримуючі
	Антикризові
За очікуваним ефектом	Спрямовані на розвиток ринку
	Спрямовані на розвиток міжнародних відносин
	Спрямовані на розвиток інфраструктури

Джерело: розроблено автором

У той же час, кожен загальний метод має свою специфіку залежно від сфери застосування. Наприклад, до економічних методів належить система ліцензування і квотування. На агропродовольчому ринку ці дозволи та

обмеження насамперед визначаються вимогами щодо якості продукції та санітарно-епідеміологічними нормами.

Галузевою особливістю організаційних методів виступає необхідність регулювання об'єднань підприємств як по вертикалі, так і по горизонталі, оскільки агропродовольчому ринку особливого значення набуває поглиблення зв'язків між виробничими та переробними підприємствами, крім того, останнім часом на продовольчому ринку все більше зростає роль інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств. Таким чином, насамперед виникає необхідність регулювання з точки зору антимонопольного законодавства. Розглядаючи методи за суб'єктом регулювання, особливої уваги заслуговують ті з них, що застосовуються галузевими міністерствами, насамперед мова йде про Міністерство аграрної політики та продовольства України: його Постанови й Програми. Особливістю застосування економіко-правових методів регулювання за напрямом фінансування розвитку агропродовольчого ринку є існування дотаційного механізму, відшкодування вартості кредитів, відшкодування часткової вартості інвестиційних проектів (додаток Д).

Отже, економіко-правове регулювання агропродовольчого ринку – це складна система абстрагованих і, в той же час, взаємопов'язаних між собою методів та важелів, які прямо або опосередковано впливають на рівень розвитку ринку, об'єктів його інфраструктури, внутрішню та міжнародну кон'юнктуру.

Також варто зазначити, що агропродовольчий ринок – це ринок продукції, а не ринок ресурсів. З іншого ж боку, у даній системі присутні елементи обох ринків, оскільки сільськогосподарську продукцію можна розглядати як готову продукцію, яка реалізується кінцевому споживачеві, та як сировину, тобто виробничий ресурс для переробних підприємств. У зв'язку з цим і виникають особливості застосування економіко-правових методів регулювання в даній галузі (рис. 2.3).

Основою економіко-правового регулювання будь-якого ринку є законодавча база. Законодавство, яке регулює відносини на агропродовольчому ринку можна поділити на загальне та специфічне.

Рис. 2.3. Класифікаційна схема специфічних методів економіко-правового регулювання агропродовольчого ринку

Джерело: розроблено автором

До загальних нормативно-правових актів, які визначають правові основи ринкових відносин на національному ринку в цілому, так і на даному галузевому сегменті зокрема, доцільно віднести низку документів, які доцільно об'єднати в такі групи:

1). Кодекси: Бюджетний, Господарський [89], Земельний, Кримінальний, Митний [274], Податковий [348], Трудовий та ін.;

2). Закони України щодо розвитку та захисту конкуренції, зокрема “Про антимонопольний комітет України” № 3659-ІІІ від 26.11.1993 р. [363], “Про захист від недобросовісної конкуренції” № 237/96-ВР від 07.06.96 [385], Закон України “Про захист економічної конкуренції” № 2210-ІІІ від 11.01.2001 [386];

3). Закони України, які регламентують право інтелектуальної власності, зокрема Закон України “Про охорону прав на сорти рослин” від 21.04.1993 р.

№ 3116-XII [393], Закон України “Про племінну справу у тваринництві” від 15.12.1993 р. № 3691-XII [394];

4) Закони і Постанови, які регламентують якість продукції та умови її виробництва, зокрема Закони України “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів” від 23.12.1997 р. № 771/97-ВР [390], “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: від 03.09.2013 р. № 425-VII [365];

5). Закони України, що визначають правовий статус різних організаційно-правових форм та ринкових суб’єктів [369, 371, 392, 402, 404];

6). Закони України, що впливають на формування кон’юнктури ринку, зокрема регламентують механізм ціноутворення: “Про ціни і ціноутворення” від 21.06.2012 № 5007-VI [405];

7). Закони України, що регламентують трудові відносини;

8). Закони України, що сприяють розвитку ринкової інфраструктури;

9). Постанови Кабінету Міністрів України та галузевих міністерств, відомств, комітетів [205, 108, 652, 653];

10). Закони, що регламентують зовнішньоекономічну діяльність [387];

11). Міжнародні нормативно-правові, регулюючі та дозвоільні акти [364].

Для аналізу специфічного законодавства, що є основою функціонування агропродовольчого ринку в Україні, доцільно розглянути систему економіко-правового регулювання на трьох рівнях (рис. 2.4).

Особливе місце в механізмі економіко-правового регулюванні агропродовольчого ринку займають такі групи нормативно-правових актів, які регламентують якість та безпечність продукції, обсяги виробництва та торгівлі на національній території, умови державної підтримки.

У цілому варто зазначити, що основною ознакою ринкової економіки є обмежене державне втручання у процеси формування кон’юнктури. Тобто основним регулятором розвитку має виступати співвідношення попиту і пропозиції. Однак, абстрагування держави від ринку може призвести до стихійності, розбалансованості та неефективного перерозподілу ресурсів.

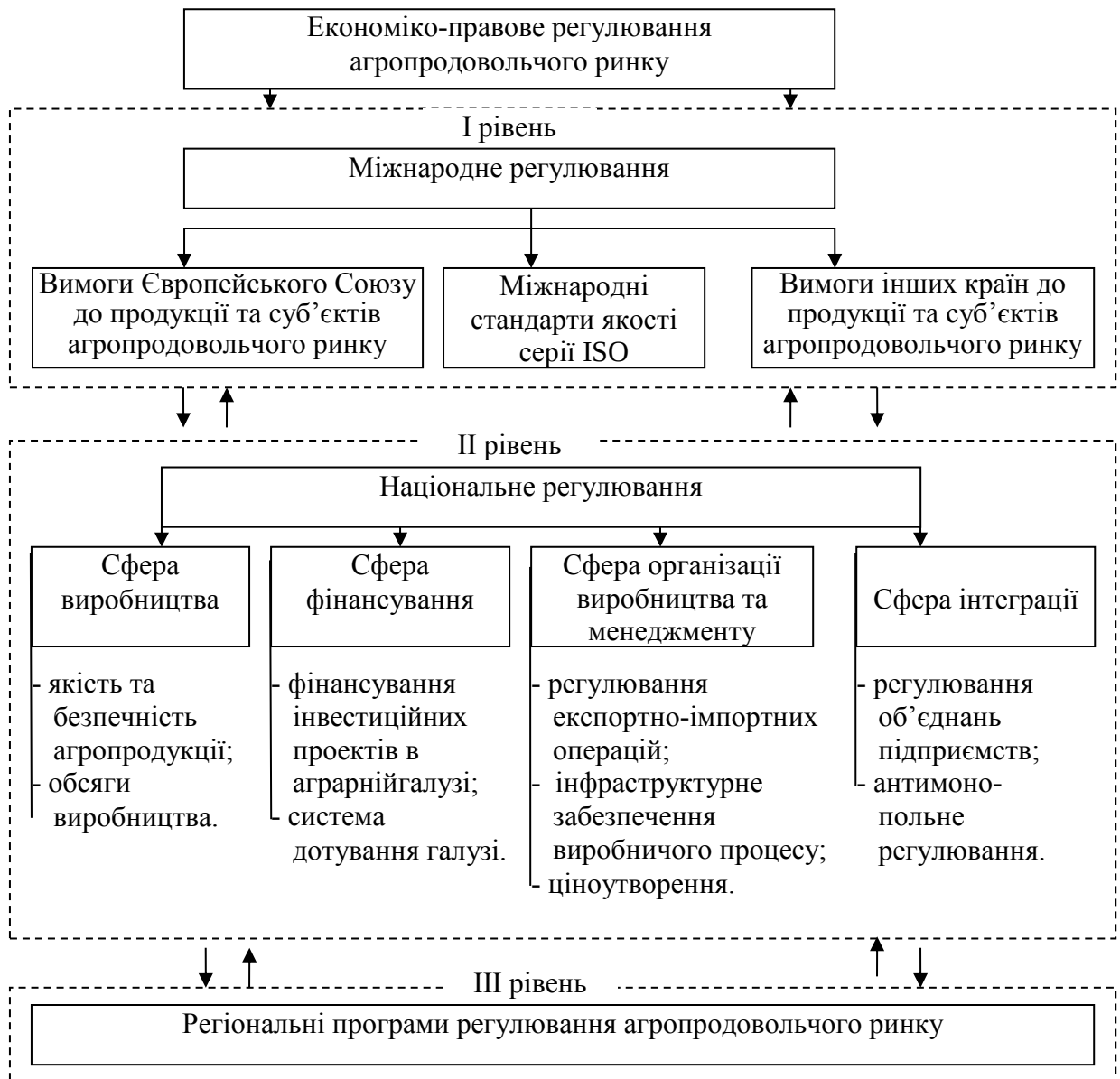

Рис. 2.4. Система рівнів економіко-правового регулювання агропродовольчого ринку

Джерело: розроблено автором

Повна обмеженість державного регулювання ринкових процесів здебільшого призводить до виникнення монополістичних утворень, які з часом починають виконувати роль регулятора пропозиції і тим самим обмежувати конкуренцію. Крім того, у національній економіці існують стратегічні галузі, які потребують уваги та застосування особливих методів державного регулювання. Насамперед мова йде про продовольчий ринок. Тенденції та показники ефективності розвитку даної сфери свідчать про необхідність її підтримки.

У зв'язку з цим, у рамках державного регулювання і підтримки підприємств агропромислового комплексу розроблено механізм дотування сільгоспвиробників.

Безверхий К.В. підкреслює, що “потреба в дотації викликана невідповідністю рівня цін реальним умовам виробництва, недоліками в організації виробництва та освоєнні потужностей новозбудованих підприємств, різким скороченням потреби в продукції, що виготовляється підприємством, і неможливістю перепрофілювання його за короткий термін, переорієнтація на випуск продукції, що має попит, у ринковій економіці державна дотація обмежується тими сферами, які не можуть ефективно регулюватися ринковим механізмом, що базується на самоокупності підприємницької діяльності” [24, с.69]. Діброва А.Д. і Діброва Л.В. вважають, що “особливого значення фінансова підтримка сільського господарства потребує насамперед в умовах світової фінансової кризи” [115, с.95]. Науковці зазначають, що “в умовах суттєвого обмеження фінансових ресурсів держави, у 2009 р. порівняно з 2008 р. майже вдвічі зменшено обсяги прямої державної підтримки та втричі менше залучено кредитних ресурсів у сільське господарство України, як наслідок, за цей період значно ускладнилася цінова ситуація на вітчизняному агропродовольчому ринку, підвищення цін на агропродовольство стимулює також нарощування обсягів імпорту” [115, с.95]. Титарчук І.М. вважає за необхідне зміну системи державної підтримки у зв'язку зі вступом України до СОТ: “Вступ України до СОТ та співпраця з іншими міжнародними економічними структурами і виникнення у цьому зв'язку проблемних аспектів щодо конкуренто-спроможності сільського господарства та суміжних з ним галузей АПК обумовлює необхідність розроблення нової стратегії формування ефективного механізму державної підтримки, спрямованого на поліпшення умов відтворення виробництва та робочої сили в аграрному секторі економіки України, що є важливим народногосподарським завданням” [661, с. 197].

Таким чином, роль державних дотацій у підтримці та регулюванні розвитку сільського господарства і зокрема тваринництва беззаперечна, однак

виникає необхідність удосконалення даного механізму. Дотаційне регулювання аграрної сфери насамперед здійснюється відповідно до Законів України: Про державну підтримку сільського господарства України від 24.06.2004 № 1877-IV [373]; Про Державний бюджет України на 2018 рік від 07.12.2017 № 2246-VIII [372]; Про податок на додану вартість від 03.04.1997 № 168/97-ВР [395]; Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 р. від 07.12.2017 № 2245-VIII [370].

Урядовими програмами передбачено різні напрями державної підтримки сільськогосподарських виробників [108]. “На 2018 р. у Державному бюджеті України закладені 6,3 млрд. грн на підтримку сільського господарства (у 2017 р. ця цифра складала 5,5 млрд. грн), з них 1 млрд. грн спрямовано на підтримку фермерів; у 2017 р. гроші цілеспрямовано під розвиток фермерства не виділялися, фінансування тваринництва зросло із 170 млн. грн у 2017 р. до 2,3 млн. грн у проекті на 2018 р., близько 3 млрд. грн буде направлено на фінансову підтримку виробників через повну або часткову компенсацію ПДВ, що є аналогом пільгового режиму сплати ПДВ для аграріїв, який діяв протягом 1999-2016 рр., у 2018 р. передбачено надання дотацій платникам ПДВ пропорційно сплаченому податку, якщо на всіх повністю грошей в бюджеті в певний місяць не вистачає, всі отримують, наприклад, на компенсацію вартості сільськогосподарської техніки закладено 1 млрд. грн., скорочено фінансування програми зі здешевлення кредитів – з 300 млн. грн у 2017 р. до 66 млн. грн у 2018 р. [108, 370, 372, 373, 395, 730].

Увага Уряду до підтримки є позитивною, втім, даних механізмів не достатньо для забезпечення ефективного розвитку агропродовольчого ринку. Так, система здешевлення кредитів є позитивною, однак, не зважаючи на часткову державну компенсацію купівлі техніки, її вартість залишається зависокою для дрібних фермерів. Крім того, даний напрямок підтримки розповсюджується лише на купівлю вітчизняних засобів, які не завжди задовольняють запити виробників.

Дискусійним є питання нарахування та дотування за напрямом ПДВ. Згідно чинного законодавства, “протягом 2017-2021 рр. для сільськогосподарських підприємств платників ПДВ, внесених до Реєстру отримувачів бюджетної дотації, розраховують розмір бюджетної дотації виходячи з обсягу податкових зобов’язань із ПДВ по постачанню товарів, розрахованого за даними зареєстрованих податкових накладних” [370, 395].

Як показала практика, “у 2017 р. відбувалися суттєві затримки з відшкодуванням податку на додану вартість, разом з тим, близько половини дотаційних коштів були спрямовані на підтримку економічно стійкого інтегрованого об’єднання агропромислових формувань АХ “Миронівський хлібопродукт”, що стало резонансним питанням в галузі державної підтримки агросектору; варте уваги питання відміни відшкодування ПДВ при експорті олійних культур” [370], з одного боку, ця дія має сприяти розвитку внутрішньої переробки сої та ріпаку, зміцнення кормової бази, вагому частку в якій складає соєвий шрот, але з іншого боку, можна чекати скорочення обсягів вирощування даної культури у сільськогосподарських підприємствах.

Сучасні процеси розвитку агропродовольчого ринку зумовлені зростанням ролі глобалізації, яка охоплює різні сфери. В умовах глобалізації економіки формуються нові тенденції соціально-економічного розвитку. Зростання чисельності населення, зміна структури та культури споживання є поштовхом до підвищення як кількісних, так і якісних показників. Виникає потреба комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку країн світу та окремих їх галузей з метою виявлення чинників та складових ефективного глобалізаційного розвитку. Провідні світові інститути використовують різні підходи і показники для здійснення такої оцінки, однак, вони не охоплюють всього спектра чинників розвитку. Тому актуальним є питання проведення досліджень для обґрунтування оптимальної методології оцінки соціально-економічного розвитку країн світу та визначення місця в глобалізаційних тенденціях агропродовольчого ринку.

Питання соціально-економічного розвитку країн та окремих галузей в умовах глобалізації економіки привертають увагу низки науковців. Одними із перших дослідників в галузі методології глобалістики є праці П. Діккена [751], Ю. Доза [753], О.І. Соскіна [818], Л.С. Леонідова, Д. Паліхавадана, М. Теодосію [783], С. Мітчельмор, Й. Ровлей [789]. Так, Соррелс К. [817] розглядає загальні проблеми глобалізації в сучасних умовах. Сардак С., Бильська О., Сімахова А. вважають, що “розвиток світової економіки супроводжується багатьма негативними явищами: значною нерівністю в особистих доходах, дисбалансом можливостей особистості, економічною кризою тощо, хоча глобальні тенденції зумовлюють те, що держави втрачають статус головного суб’єкта у світовій економічній системі, оскільки транснаціональні компанії та регіональні мегаблоки набувають більшої важливості, навіть у ХХІ столітті суверенні держави як і раніше залишаються головним гарантом відтворення людських ресурсів та забезпечення стандартів життя для людей” [812].

Мороз, С., Надьова, Л., Білан, Ю., Горська, Є., Полякова, З. вважають, що “однією з актуальних питань для України є визначення способів підвищення ефективності та конкурентоспроможності її економік, країна повинна визначити власну нішу в світовій економічній системі, нові можливості для країни можуть бути відкриті внаслідок створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом” [790]. Фіцов Х. і Зідек Л. [758] аналізують вплив міжнародної торгівлі на економічне зростання Чеської Республіки та Словачької Республіки. Духінець Дж. та Тронько В. [754] звертають увагу на те, що можна поліпшити економічну ситуацію українських підприємств за рахунок їх інтеграції у глобальні цінові ланцюги та розвитку імпортової заміни на основі DCFTA.

Глибокі та всеохоплюючі зони вільної торгівлі (The Deep and Comprehensive Free Trade Areas (DCFTA) – це “три зони вільної торгівлі між Європейським Союзом та Грузією, Молдовою та Україною відповідно; DCFTA є частиною Угоди про асоціацію в ЄС кожної країни, вони дозволяють Грузії, Молдові та Україні отримати доступ до європейського єдиного ринку в

окремих секторах та надавати інвесторам ЄС у цих секторах таке ж регуляторне середовище в асоційованій країні, як і в ЄС; угоди з Молдовою та Грузією були ратифіковані та офіційно введені в дію в липні 2016 року, угода з Україною набрала чинності 1 вересня 2017 року; на відміну від стандартної зони вільної торгівлі, DCFTA має на меті запропонувати асоційованій країні “чотири свободи” єдиного ринку ЄС: вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та людей” [67, 820].

Отже, у сучасній теорії і практиці проблеми сучасного розвитку країн і зокрема України досить широко досліджені. Однак, у даних працях розглядається не повний спектр чинників, які зумовлюють досягнутий рівень розвитку, тому доцільним є удосконалення методологічних підходів до оцінки розвитку країн світу.

Для оцінки соціально-економічного розвитку держав в умовах глобалізації економіки існує низка методик. Для комплексної оцінки глобалізаційних процесів в розрізі країн світу доцільно проаналізувати індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization). “Цей показник був розроблений Швейцарським економічним інститутом і розраховується з 2002 р. і характеризує рівень глобалізованості країн, даний інтегральний показник об’єднує три напрямки глобалізації: економічну (потoki товарів, послуг, капіталів, інформації); політичну (поширення державної політики); соціальна (поширення ідей, образів), в цілому методикою передбачається розрахунок 24 основних показників” [67, 781].

Оцінюючи рівень глобалізації країн, важливо провести аналіз індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Report), який запропонований Всесвітнім економічним форумом. “Даний показник складається із 113 змінних, які на дві третини є результатом глобального опитування керівників компаній, а на одну третину із загальнодоступних джерел, усі змінні об’єднані в 12 контрольних показників, а саме: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров’я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і

послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал, Всесвітній економічний форум щорічно публікує дані про глобальну конкурентоспроможність, аналізуючи в розрізі країн тенденції та причини змін основних складових показників глобальної конкурентоспроможності” [825, 837, 821-825].

Актуальність оцінки глобального індексу конкурентоспроможності обумовлюється необхідністю визначення передумов до подальшого розвитку в умовах четвертої промислової революції, виявлення макроекономічних викликів, сильних та слабких сторін в економіках країн світу, чинників, що зумовлюють поляризацію світу, пріоритетів розвитку, конкурентних переваг, внеску країн у вирішення глобальних проблем людства.

Сучасний розвиток країн світу характеризується абсолютно новими тенденціями, важелями управління, механізмами міждержавної співпраці. В умовах глобалізації економіки наростає актуальність четвертої хвилі революції, основою якої є інноваційна діяльність у різних галузях та функціональних сферах. Активізація інноваційної діяльності суттєво сприяє загальному розвитку держави і визначає рівень інтегрованості країни у світовий інноваційний простір.

Для порівняння інноваційної активності країн на глобальному рівні розроблено низку показників та агрегованих індексів. При цьому, найбільш узагальнюючим, на нашу думку, доцільно вважати глобальний інноваційний індекс (GII – The Global Innovation Index), який з одного боку характеризує інноваційний потенціал країни, а з іншого – фактичну реалізацію цього потенціалу в практичній діяльності суб’єктів господарювання та країни в цілому. “Вхідний субіндекс включає такі показники, як інституційне середовище, людський капітал і дослідження, інфраструктуру, ринковий досвід, бізнесовий досвід; вихідний субіндекс характеризує отримані знання та технології (науково-практичні результати та результати творчої діяльності), визначення даного індексу дозволяє приймати управлінські рішення щодо

розвитку інноваційного потенціалу, формування конкурентних переваг, розширення своєї ніші в глобальному масштабі, а також виявлення слабких місць в інноваційній діяльності та їх мінімізації, аналіз глобального індексу інновацій у порівнянні з країнами світу дозволяє виявити лідерів за даним показником в цілому, а також за окремими його складовими, і на цій основі запозичити закордонний досвід у найбільш прогресивних інноваторів” [67, 759-766]. Постійне дослідження тенденцій зміни глобального індексу інновацій дозволяє реагувати на виклики зовнішнього середовища, підвищувати ефективність урядових програм в напрямку стимулювання інновацій, уникати кризових явищ на різних ієрархічних управлінських рівнях.

Основною характеристикою сучасного соціально-економічного розвитку є переорієнтація з ринкових важелів на соціально пріоритети розвитку. Важливого значення набуває розрахунок індексу економічної свободи.

“Індекс економічної свободи – показник, який щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation для більшості країн світу з 1995 року. Економічна свобода – це фундаментальне право кожної людини управляти її власною працею та майном, в економічно вільних суспільствах, особи вільні у виборі роботи, виробництві товарів, витратах та інвестиціях будь-яким шляхом, яким забажають, індекс економічної свободи базується на 10-ти індексах, які оцінюються за шкалою від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі: свобода бізнесу, свобода торгівлі, податкова свобода, державні витрати, грошова свобода, свобода інвестицій, фінансова свобода, захист прав власності, свобода від корупції, свобода трудових стосунків, з 2017 р. до індексу економічної свободи додано ще дві складові – показник судової ефективності та фінансового здоров’я; вага кожного з факторів вважається однаковою, тому загальний індекс являє собою середнє арифметичне від показників; усі країни за цим індексом діляться на такі групи: вільні – з показником 80-100, в основному вільні – з показником 70–79,9, помірно вільні – з показником 60–69,9, в основному невольні – з показником 50–59,9, деспотичні – з показником 0–49,9” [67, 773-778].

Основним показником, що характеризує розвиток держави є валовий внутрішній продукт, який характеризує загальний обсяг виробництва товарів і послуг, вироблених в країні. Разом з тим, для порівняння даний показник не є об'єктивним, оскільки значні обсяги виробництва можуть бути зумовлені екстенсивними чинниками – територія держави, чисельність населення. Більш точним є показник – валовий внутрішній продукт за паритетом купівельної спроможності в розрахунку на одну особу.

“Паритет купівельної спроможності (ПКС) є своєрідним просторовим “дефлятором”, аналогом динамічних індексів цін, якщо динамічні індекси цін вимірюють зміну купівельної спроможності валюти однієї країни в часі, то ПКС вимірює розходження “в просторі” – в купівельній спроможності валют різних країн, причому користуючись показником ПКС, можна протягом базисного року порівнювати країни, різні за масштабами національних економік” [609].

Для обчислення валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності використовується індексний метод з використанням набору стандартних товарів. “Проведення робіт із добору й оцінювання товарів-представників можна розділити на кілька етапів, першим етапом є підготовка основних робочих матеріалів (списки товарів, специфікації, прейскуранти); на другому етапі відбувається аналіз цін і збирання інформації щодо якісних розходжень однотипних товарів, потім відбувається узгодження списків товарів-представників і цін на них і тільки після цього можна починати розрахунок індивідуальних і групових паритетів купівельної спроможності, базою для впорядкування списку товарів-представників є детальна класифікація витрат ВВП для цілей міжнародних зіставлень” [609].

Товари і послуги-представники мають задовольняти такі дві основні вимоги: “порівнянності, що означає, що всі чинники, які впливають на утворення фактичної ціни, є ідентичними в порівнюваних країнах; репрезентативності, що означає, що відібрані товари є характерними для структури витрат і на них припадає значна частина витрат у рамках даної

первинної групи в країнах, що їх зіставляють, основними критеріями репрезентативності окремих видів продукції є масовість їх виробництва і висока частка у вартісному обсязі товарної групи, у процесі добору вітчизняних товарів-представників експерту необхідно використовувати інформацію про аналогічні або ідентичні вироби в країні, що порівнюється, груповий індекс цін обчислюється як середньгеометричне з індивідуальних індексів цін товарів-представників відповідної групи” [609].

Для комплексної оцінки соціально-економічного розвитку країн в умовах глобалізації економіки необхідно розрахувати інтегральний показник. Нами розроблена методика розрахунку даного показника. Загальна формула розрахунку інтегрального індексу глобалізаційного розвитку (Integral index of globalization development (IIGD) має вигляд:

$$IIGD = 0.333K_b GDP_{onPPP_p} + 0.067K_b IG + 0.2K_b IGC + 0.133K_b IGI + 0.267K_b IEF \quad (2.1)$$

де GDP_{onPPP_p} – Валовий внутрішній продукт країни за паритетом купівельної спроможності на одну особу; IG – індекс глобалізації; IGC – індекс глобальної конкурентоспроможності; IGI – глобальний індекс інновацій; IEF – індекс економічної свободи; K_b – коефіцієнт бенчмаркінгу; коефіцієнти у кожному доданку розраховані як зважена оцінка кожного показника.

Для розрахунку даного інтегрального індексу обрано п’ять показників, кожен із яких уже і є інтегральним. Кожен із цих складових розраховується світовими науковими, соціальними, економічними, дослідними інститутами і охоплює всі країни світу. Експертним методом визначається вагомість кожної складової. Так, ВВП за ПКС на одну особу має найвищу оцінку – 5, індекс економічної свободи – 4, індекс глобальної конкурентоспроможності – 3, глобальний індекс інновацій – 2, індекс глобалізації – 1. Таким чином, розраховується зважена оцінка (weighted assessment integral index of globalization development(WA_{iigd}):

$$WA_{iigd} = \frac{Aiigd_i}{\sum_{i=1}^n Aiigd_i}, \quad (2.2)$$

де A_{iigD_i} – експертна оцінка i -ї складової інтегрального індексу глобалізаційного розвитку; i – порядковий номер складової IIGD; n – кількість складових IIGD.

Згідно розробленої методики обираються показники для кожної із досліджуваних країн за кожною складовою IIGD, формується бенчмаркер – країна-еталон з найвищими показниками за кожною складовою IIGD. На основі даних показників розраховується коефіцієнт бенчмаркінгу (K_b):

$$K_b = \frac{I_i}{B_i}, \quad (2.3)$$

де I_i – показник i -ї складової інтегрального індексу глобалізаційного розвитку країни, що оцінюється; B_i – показник i -ї складової IIGD країни-бенчмаркера.

Певні особливості має оцінка розвитку агропродовольчого ринку, яку доцільно здійснювати в кілька етапів (рис. 2.5). Нові умови господарювання вимагають з'ясування місця аграрних галузей країн світу в глобальному агропродовольчому ринку. Тому першим етапом процесу аналізу розвитку національного агропродовольчого ринку є оцінка глобалізаційного розвитку країни та визначення позиції агропродовольчого ринку в національному та глобальному масштабах.

З огляду на стратегічну роль агропродовольчого ринку для кожної країни в контексті формування продовольчої безпеки базисом для оцінки рівня його розвитку є діагностика показників забезпеченості населення країн за рахунок внутрішнього потенціалу, при цьому, насамперед необхідно врахувати обсяги виробництва і споживання основних продовольчих товарів згідно раціональних норм харчування. Діагностика розвитку агропродовольчого ринку має здійснюватись на основі оцінки кон'юнктури ринку – попиту і пропозиції. Щодо попиту, то для українських споживчів домінуючим чинником його формування виступає платоспроможність, оскільки у зв'язку з низькими доходами низка споживачів відмовляються від купівлі деяких продуктів харчування, зокрема м'яса і м'ясопродуктів.

Рис. 2.5. Етапи процесу діагностики агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки

Джерело: розроблено автором

Оцінюючи пропозицію, варто звернути увагу на цінову конкурентоспроможність пропонованих товарів, оскільки саме ціна спонукає товаровиробників реалізовувати агропродовольство за межами країни. Нині у виробників немає проблем зі збутом продукції. Рослинницька продукція, яка все більше характеризується моновиробництвом, переважно реалізується зернотрейдерам, які значну її частку експортують. При цьому, спостерігається експорт тих товарів, внутрішній попит на які не задоволений.

Подібна ситуація спостерігається і з продукцією тваринництва, споживання якої в Україні відбувається за нижчими від раціональних нормами. Розвиток експортного потенціалу доцільний за умови задоволення внутрішнього попиту згідно раціональної норми. Важливу роль при діагностиці рівня розвитку агропродовольчого ринку відіграє оцінка партнерських зв'язків, оскільки аграрний сектор економіки суттєво залежить від ефективності інтеграції між всіма ланками агровиробництва – засобів виробництва, безпосередньо сільського господарства, переробних підприємств та сфери торгівлі. Нині в аграрній сфері присутні дві основні форми поглиблення зв'язків між виробниками: агропромислова інтеграція та кооперація. Першу форму доцільно розглядати насамперед з позиції антимонопольного контролю та регулювання, оскільки нарощування масштабів діяльності існуючих інтегрованих підприємств здійснює негативний вплив на розвиток конкуренції. Кооперативний рух в Україні набув поширення в останнє десятиліття, втім, в останні роки спостерігається зменшення активності цього руху. Дана форма об'єднання є досить ефективною для малих суб'єктів агропродовольчого ринку, у тому числі господарств населення, які нині виробляють значну часту сільськогосподарської продукції.

Заключним етапом діагностики розвитку національного агропродовольчого ринку є оцінка основних стейкхолдерів, до яких належать виробники сировини, сільськогосподарської продукції, переробні підприємства, торговельні та інші організації, що формують соціально-економічну інфраструктуру ринку, а також суб'єкти державного регулювання та контролю.

Лише після цього доцільною є оцінка експортного потенціалу. Отже, діагностика розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки має носити системний характер і враховувати глобальні тенденції розвитку цієї та суміжних сфер.

Таким чином, основою ефективного розвитку ринкових відносин є наявність відповідного правового поля. Агропродовольчий ринок потребує особливого економіко-правового регулювання з огляду на стратегічне значення галузі як в національному, так і в міжнародному масштабі. Методи економіко-правового регулювання агропродовольчого ринку можна поділити на загальні та специфічні. Механізм економіко-правового регулювання національного агропродовольчого ринку являє собою трирівневу структуровану систему, важливе місце в якій посідають три основні групи нормативно-правових актів, що регламентують виробничі, торгівельні, фінансові аспекти функціонування даного ринку.

2.3. Методологічні засади розвитку партнерських відносин між суб'єктами агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки

Розвиток агропродовольчого ринку не можливий без поглиблення партнерських зв'язків між його суб'єктами. Даний сегмент, у порівнянні з іншими, найбільше залежить від досконалості та конструктивності відносин між різними рівнями виробництва і реалізації аграрної продукції. Перехід до ринкових відносин вніс кардинальні зміни у побудову ланцюгів поставок. Низка ключових структур, які існували за часів колективізації і виконували посередницькі функції (установи споживчої та обслуговуючої кооперації, заготівельні пункти, машинно-тракторні станції), втратили своє значення, натомість не було побудовано нових механізмів ефективної взаємодії підприємств аграрної сфери. В умовах глобалізації економіки все більшого значення набуває побудова ефективних партнерських зв'язків. Кожне

підприємство самостійно обирає форму відносин із ринковими контрагентами, при цьому, сутність такої взаємодії зводиться до агропромислової інтеграції.

“Інтеграційні взаємозв’язки, включаючи обмін інформацією, стають найбільш значущим чинником конкурентоспроможності, здійснюючи визначальний вплив на продуктивність решти всіх чинників” [152, с. 46].

Термін “інтеграція” (від латинської – відновлення і цілий) означає поєднання окремих частин в єдине ціле” [81, с. 73; 350, с. 64], а з економічної точки зору – “поступове зближення та об’єднання економічних суб’єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.)” [130, с. 668]. Для більш поглибленого розуміння сутності економічної інтеграції доцільно проаналізувати точку зору Є.Ф. Герштейна, який зазначає, що “інтеграція в економіці виявляється у розвитку взаємодії між її елементами при виробництві, розподілі, обміні й споживанні, проявах нових форм взаємодії, зростання цілісних властивостей системи, сутність інтеграції проявляється через: 1) установлення зв’язків між раніше розрізненими підприємствами-елементами системи; 2) поглиблення, посилення і надання системного характеру існуючим зв’язкам; 3) збільшення кількості зв’язків і встановлення нових; 4) поява нових інтегрованих (цілісних) властивостей у системі, узгодження зв’язків між підприємствами, зміна структури системи” [82, с. 259]. Дане визначення підкреслює тезу про те, що основою економічної інтеграції є формування міцних партнерських зв’язків. Заслуговує на увагу точка зору О.М. Коростишевської: “економічна інтеграція – особлива складна форма усупільнення праці та виробництва, якісно нова об’єднуюча структура зі спільною (загальною) цільовою функцією, що виникла на сучасному етапі розвитку виробничих сил, які в умовах нової інформаційної хвилі науково-технічного прогресу характеризуються все більш активним застосуванням науки” [207, с. 58]. Ми погоджуємось з тим, що економічна інтеграція передбачає наявність спільної цільової функції, втім, в цілому, дане визначення ми вважаємо дещо узагальненим, яке не враховує специфіки економічної діяльності при здійсненні інтеграційних процесів.

Дискусійним є визначення О.Й. Бабаєва, який стверджує, що “інтеграція – об’єднання двох і більше підприємств під загальним контролем у межах однієї організаційної структури” [14, с. 7]. На відміну від попереднього визначення, даний підхід є дещо звуженим, а тому потребує певних уточнень. По-перше, економічна інтеграція не обов’язково передбачає об’єднання підприємств, існують більш м’які форми інтеграції без злиття і створення нової юридичної особи, по-друге, загальний контроль за діяльністю інтегрованої структури може не здійснюватись, при цьому регулюючі функції рівномірно розподіляються за центрами відповідальності, по-третє, економічна інтеграція може передбачати лише часткове зближення окремих функцій, а не економік в цілому.

Економічна інтеграція набуває нових рис залежно від галузі її прояву. Досить поширеною економічна інтеграція є в аграрній сфері і визначається у багатьох науковців (Андрійчук В. Г. [11], Бабаєв О.И. [14], Березін О.В. [31], Буряк П. Ю. [52], Буряк П.Ю., Татарин Н.Б. [72], Габор В.С. [81], Пасхавер Б.Й., Онищенко О.М., Молдаван Л.В. [90], Гостева І. С. [91], Дудар Т.Г., Дудар В.Т [123], Заболотній В.М. [137], Забродська Л.Д. [138], Завальнюк К. С. [139], Калініченко Л.Л. [169], Зінченко Н.В. [152], Мостенська Т.Л. [284], Нестерчук Ю.О. [294, 295], Нечаєва І.А. [296], Ніценко В.С. [298, 299], Онищенко А. М. [312], Пілявський В.І. [342], Пістун М.Д. [343, 344], Рогоза М.Є., Вергал К.Ю. [425], Саблук П.Т. [432, 433], Саркісов А. [603], Скопенко Н.С. [615, 616, 618], Стегній О.В. [648], Тараймович І.В., Сай В.А. [657], Тенюх З.І. [658], Ткач К.І. [664], Чмельова О.С., Дергачова А.К. [712] як агропромислова інтеграція (додаток Е). Проаналізувавши наукові підходи до трактування категорії “агропромислова інтеграція”, можна виділити спільні риси та водночас дискусійні положення.

По-перше, науковці зазначають, що агропромислова інтеграція у будь-якому випадку передбачає об’єднання, при цьому дискусійним моментом є рівень такої інтеграції і ступінь втрати незалежності суб’єктами господарювання, які залучаються до даного формування. На нашу думку, агропромислова інтеграція не обов’язково передбачає об’єднання, це може бути

зближення господарських інтересів шляхом укладання альянсів, удосконалення договірних відносин тощо.

Другим важливим аспектом агропромислової інтеграції є визначання оптимальних сфер, виробничих рівнів, спорідненості галузей, до яких належать підприємства, що інтегрують. Для обґрунтування оптимальності поєднання підприємств в даному напрямі доцільно виявити особливості вертикальної та горизонтальної інтеграції, а також з'ясувати сутність економічної диверсифікації.

По-третє, поряд з агропромисловою інтеграцією існують альтернативні варіанти поглиблення зв'язків, зокрема сільськогосподарська кооперація, яка в останні роки набуває все більшої актуальності і стає дієвим механізмом конкурентного протистояння агропромисловим інтегрованим формуванням.

По-четверте, більшість наукових досліджень у сфері агропромислової інтеграції присвячені загальнонаціональним аспектам даного процесу. Втім, за умови активної інтеграції економіки України на європейський ринок та посилення впливу глобалізації на державу і зокрема на агропродовольчий сегмент ринку, агропромислову інтеграцію доцільно розглядати як інструмент гармонійного входження суб'єктів даної сфери на міжнародний аграрний ринок та як механізм формування конкурентних переваг на ньому.

По-п'яте, неоднозначним є вплив агропромислової інтеграції в цілому на національну економіку, соціальну сферу та діяльність окремих господарських суб'єктів різних форм, тобто є низка позитивних та негативних детермінантів агропромислової інтеграції, які діють не тільки на даний процес, а і на розвиток агропродовольчого ринку в цілому.

Для з'ясування сутності агропромислових структур, глибини зв'язків між їх структуроутворювальними складовими, особливостей товароруху доцільно розглянути організаційно-правові форми об'єднань підприємств. У сучасній теорії та практиці можна зустріти різні форми об'єднань підприємств, а також назви цих об'єднань. Насамперед, необхідно звернути увагу на види об'єднань підприємств, які представлені у Господарському кодексі [89]. Форми об'єднань

підприємств згідно Господарського кодексу представлені в додатку Є. Проаналізувавши нормативно-правові особливості функціонування об'єднань підприємств згідно Господарського кодексу, слід відзначити той факт, що учасники об'єднання підприємств незалежно від організаційно-правової форми, вступаючи в об'єднання зберігають статус незалежної юридичної особи.

Крім офіційних, юридично закріплених організаційно-правових форм об'єднань підприємств, у науковій літературі зустрічаються інші назви, які характеризують інтеграцію підприємств. Варто звернути увагу на деякі з них. Так, наприклад, Драчова О.Л. [120], Сокирник І.В. [631] та ін. вживають таку категорію як “інтегрована корпоративна структура (або система)”. Зокрема, Сокирник І.В. вважає, що “у вітчизняній та зарубіжній літературі загально корпоративними або організаційними формами інтеграції виступають: конгломерати, консорціуми, картелі, корнери, синдикати, трести, концерни, союзи, асоціації, пули, франчайзингові підприємства, холдингові компанії, стратегічні альянси (бізнес-альянси), промислово-фінансові групи (ПФГ або ФПГ), комплекси, транснаціональні корпорації чи банки (ТНК та ТНБ), контрактні групи, компанії з дивізіональною структурою, технополіси, кластери, “підприємницькі мережі”, спілки, торгові палати, галузеві об'єднання, при цьому, під “інтегрованою корпоративною структурою” (ІКС) розуміють групу юридично або господарсько-незалежних організацій, що ведуть спільну діяльність на основі консолідації активів або договірних відносин для досягнення спільних цілей” [631, с. 45]. Проаналізувавши дану точку зору, можна дійти до висновку, що науковець вживає категорію “корпоративна інтегрована структура” як узагальнюючу назву для всіх можливих форм об'єднань підприємств.

Уманців Ю. [682], Федулова Л. [688] вважають, що застосування терміна “корпорація” для українських підприємств є дещо умовним. При цьому, Федулова Л. пропонує під корпоративною структурою розуміти “сукупність окремих одиниць господарської системи, де кожна складова може функціонувати на основі взаємодії з іншими елементами і є організацією, що

розвивається за певними законами, така структура працює в умовах інтеграції на основі виробничо-технологічних і фінансових зв'язків, беручи участь у капіталі учасників корпоративної структури, взаємодіючи між собою та маючи єдиний координаційний центр – головну або керуючу компанію” [688, с. 19]. На нашу думку, таке визначення є досить узагальненим, яке уніфіковано застосовуватись до підприємств та їх об'єднань різного типу, при цьому не розглядається основна суть корпоративної структури – це розподіл власності між учасниками об'єднання, зокрема їх поділ на акції.

Уманців Ю. пропонує такі форми функціонування корпоративних структур: “компанія з холдинг, фінансово-промислова група, консорціум, концерн, конгломерат, транснаціональна корпорація, дивізіональною структурою, стратегічний альянс, керуюча компанія, японський сюдан, південнокорейський чеболь, мережева організація, картель” [682, с. 13-16]. Ми лише частково можемо погодитись з автором, віднісши до корпоративних структур з даного переліку лише перші шість форм об'єднань підприємств. При цьому вважаємо, що поняття “корпоративний” насамперед відноситься до акціонерних підприємств, тому вживати дану категорію для узагальнення всіх форм об'єднань підприємств не зовсім доречно.

Подібну думку можна простежити у Гулевич О.І., яка зазначає, що “інтегрована корпоративна структура (ІКС) – група юридичних чи господарсько самостійних підприємств, що проводять спільну діяльність на засадах консолідації активів для досягнення загальної мети (холдинги, ПФГ, консорціуми)” [99, с. 351]. Також науковець порівнює характеристики національних ІКС із закордонними ознаками, наприклад, таких країн, як США, Німеччина, Великобританія, Франція, де поділяють товариства на “об'єднання осіб (товариства з обмеженою відповідальністю, командитні товариства) та об'єднання капіталів (акціонерні товариства – корпорації)” [99, с. 351]. Тобто автор, використовуючи закордонний досвід, підкреслює доречність вживання назви “інтегрована корпоративна структура” до підприємств акціонерної форми власності. Іншої точки зору дотримується В.С. Ніценко, який вживає назву

“вертикально-інтегровані корпоративні структури” до об’єднань підприємств, що утворюють повний технологічний цикл “виробництво – переробка – реалізація”. Автор вважає їх “найбільш ефективними і пристосованими до сучасних умов ринкової економіки” [298, с. 64], при цьому виділяє основні характерні ознаки вертикально-інтегрованих корпоративних структур як форми організації трансакцій [298, с. 65].

Варто звернути увагу на позицію автора в тому, що “поняття агропромислової корпоративної структури не зводиться тільки до акціонерної форми, що базується на злитті капіталів, а відображає досить широкий спектр організаційно-економічних відносин учасників міжгосподарської інтеграції. Корпоративна структура являє собою господарську систему, створювану самостійними суб’єктами економіки з метою ведення спільної діяльності й керівництва нею на основі об’єднання капіталів і регламентації фінансово-господарської діяльності її учасників” [298, с. 65]. У даній точці зору можна простежити певні дискусійні моменти. Зокрема, автор наголошує на тому, що поняття “корпоративна структура” може вживатись не тільки до підприємств акціонерної форми власності, а й до інших господарських суб’єктів, разом з тим, автор зазначає, що корпоративна структура передбачає об’єднання капіталів та проведення спільної фінансово-господарської діяльності. На нашу думку, просте об’єднання капіталів не передбачає побудову корпоративної структури. Саме форма власності є основою для побудови організаційної та управлінських структур, систем внутрішньогосподарського та ринкового розрахунків, культури організації, економічного механізму організації в цілому.

Інститут власності – це один з найважливіших елементів ринкової економічної системи, який є поштовхом до формування конкурентного середовища та ефективного розвитку. Власність є предметом суспільних відносин, яка передбачає обмін засобами та предметами праці, крім того, власність виступає механізмом, який сприяє формуванню партнерських зв’язків, як всередині економічної системи, так і поза нею, структури управління, мотиваційних методів і важелів тощо. Власність поділяється на

індивідуальну і колективну, водночас корпоративне підприємство поєднує в собі ці дві форми. Корпорації утворені кількома засновниками шляхом об'єднання їх капіталів. Корпорацією є акціонерне товариство, капітал якого розподілений на акції, що розповсюджуються як всередині підприємства (приватне товариство), так і за його межами (публічне товариство).

Щодо агропромислової інтеграції, то для сільського господарства мало характерною є корпоративна форма власності. Акціонерні товариства створюються у переробній галузі, зокрема у харчовій. Однак, така форма господарювання, як корпорація, має низку переваг, які при ефективній системі управління можуть суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності аграрних структур.

Окремим аспектам корпоративного управління приділяють увагу багато науковців, зокрема І.Б. Івасів [161], І.В. Бурачек [49], Н.В. Давиденко [103], Н.Г. Пікуль [341], В.В. Свительська [49] та ін. Так, Пікуль Н.Г. акцентує увагу на перевагах корпоративної форми господарювання та проблемах корпоративного управління: “до основних переваг даної форми господарювання належать: високий ступінь мобілізації фінансових ресурсів; обмежена відповідальність учасників, тобто кожний акціонер в і доповідає за боргами корпорації тільки в межах своїх акцій; можливість легкої зміни власника цінних паперів; колегіальність прийняття основоположних рішень загальними зборами акціонерів як найдемократичніша форма управління бізнесом; практична придатність для будь-якої галузі економічної діяльності” [341, с. 239].

Івасів І.Б. розглядає корпоративне управління у контексті глобального фінансового регулювання і наголошує на тому, що “у системі глобального фінансового регулювання потрібно враховувати стандарти корпоративного управління, котрі використовуються міжнародними та національними фінансовими інститутами” [161, с. 312]. Давиденко Н.В. акцентує свої дослідження на фінансових аспектах корпоративного управління і стверджує, що “особливість акціонерного товариства щодо організації управління фінансами полягає у відокремленні функції володіння капіталом (який

належить широкому колу юридичних і фізичних осіб – акціонерам) від функції управління, яка переходить до рук фахівців – менеджерів” [103, с. 156]. Бурачек І.В., Свіцельська В.В. зосереджують свої дослідження на питаннях корпоративного контролю в акціонерних товариствах і зазначають, що “під моделлю корпоративного контролю слід розуміти розроблену конструкцію, що відображає ефективний розподіл контролю в акціонерному товаристві між власниками і менеджерами” [49, с. 42].

Отже, розгляд особливостей функціонування корпоративних структур та сутності акціонерної форми власності підкреслює тезу про те, що вживання назви “корпоративне підприємство” та поняття “корпоративна структура” доречно лише для акціонерних товариств.

У сучасній теорії і практиці в галузі аграрної економіки досить часто можна зустріти назву “агрохолдинг” [11, 105, 298, 299, 342], яку прийнято вживати до характеристики об’єднань підприємств в аграрній сфері із замкнутим циклом виробництва – “сільськогосподарська сировина – переробка – реалізація”. Але з точки зору господарського права існує дискусія щодо легітимності назви даної форми інтеграції. У Законі України “Про холдингові компанії в Україні” прописано, що “холдингове підприємство – це господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується і розпоряджається холдингова компанія – акціонерне товариство, яке володіє, користується і розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств” [372]. Подібне визначення прописано в ст. 126 Господарського Кодексу України: “холдингова компанія – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності)” [89]. При цьому, у Господарському Кодексі визначаються правові засади відповідальності в холдингові компанії – “якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним

та визнається банкрутом, то холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства” [89]. Це положення підкреслює взаємозалежність та обмежену самостійність між підприємствами, які входять до складу холдингу.

Таким чином, формування холдингу передбачає створення акціонерного товариства, а більшість агрохолдингів засновуються, як товариства з обмеженою відповідальністю. Але саме корпоратизація дозволить підвищити ефективність функціонування цієї структури, як з точки зору самого підприємства, так і з боку зовнішнього середовища. Поширення акцій дозволить залучити додаткові капітали до підприємств, і з іншого боку забезпечить участь інвесторів (власників акцій) в діяльності підприємства.

Назву “агрохолдинг” доречно вживати до “групи компаній, які функціонують в аграрній сфері і включають холдингову (батьківську) компанію і її філії (дочірні компанії); компанія є дочірньою (subsidiary) по відношенню до іншої, якщо ця інша володіє більш ніж половиною номінальної вартості її акціонерного капіталу або має в ній скільки-то акцій і контролює склад ради її директорів; якщо якась компанія має дочірні, а ті в свою чергу теж мають дочірні компанії, всі вони утворюють одну групу; групи компаній повинні мати групові рахунки (group accounts), які зазвичай включають консолідований балансовий звіт і консолідований рахунок прибутків і збитків за всією групою” [694]. “Складання консолідованої фінансової звітності за міжнародними стандартами регламентується: МСБО 1 “Подання фінансової звітності”; МСФЗ 10 “Консолідована фінансова звітність”, особливості складання консолідованої фінансової звітності за національними стандартами регламентуються: НП(с)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”; НП(с)БО 2 “Консолідована фінансова звітність” [320]; Наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 “Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” затверджено норми щодо фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності юридичних осіб усіх форм власності (крім банків і бюджетних

установ), а також форми фінансової звітності, які застосовуються починаючи зі звітності за I квартал 2013 року” [368]. В Україні принципи складання консолідованої фінансової звітності розкрито в НП(С)БО 2.

“Створення групи підприємств відбувається тоді, коли одне підприємство (материнське) контролює інше підприємство (дочірнє), це можливо: у разі купівлі материнським підприємством більше як половини акцій (часток) у статутному капіталі дочірнього підприємства; у разі отримання контролю (вирішального впливу на фінансову та господарську політику дочірнього підприємства) в інший спосіб, на підставі передбачуваного впливу материнської компанії на діяльність підконтрольних компаній останні в МСФЗ поділяються на асоційовані, дочірні та спільні” [320, 694].

Розвиток корпоративного управління в агропромисловому комплексі має низку переваг, зокрема: широке залучення капіталів формування інституту власності на селі, стимулювання працівників через їх участь в прибутках, збільшення вартості підприємства, залучення пайовиків у вигляді акціонерів. При цьому основні причини незначного поширення корпоративної власності в агропромисловому комплексі і зокрема в сільському господарстві пов’язані з особливостями управління в даному секторі економіки і полягають в складнощах створення в порівнянні з такими формами, як товариство з обмеженою відповідальністю, приватне підприємство тощо; значному статутному капіталі – 1250 мінімальних заробітних плат; особливості сільського господарства, пов’язаних з використанням землі як фактора виробництва; існування часткової власності та недосконалого механізму відносин по використанню, присвоєння і розпорядження паями; складності управління корпорацією; посиленому контролю з боку акціонерів, якого немає при створенні іншого господарського суб’єкта.

У контексті наукових досліджень агропромислової інтеграції в сучасній науковій літературі, окрім розглянутих вище, можна зустріти такі загальні назви об’єднань підприємств: інтегрована структура, інтегроване підприємство, інтегрована структура бізнесу, інтегрована компанія, інтегроване об’єднання, агроформування тощо (табл. 2.6).

Наукові концепції щодо виявлення сутності об'єднань підприємств на основі інтеграції

Автор	Назва об'єднання	Сутність концепції
1	2	3
Левківська Л.М., Швець Г.Б. [230, с. 234]	Інтегрована структура	Метою створення інтегрованих структур є спільне вирішення конкретних задач (проектів), підвищення ефективності використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, організація спільної діяльності, акумуляція знань та інформації, спеціалізація та кооперування, а також проведення інших заходів виробничого, комерційного чи природоохоронного характеру
Скопенко Н.С. [618, с. 8]	Інтегроване об'єднання	сукупність підприємств (як з однієї галузі, так і різногалузових), що функціонують як єдина система та мають спільну мету господарювання. Підприємства, що входять до складу інтегрованої структури, є цілісними фінансово-майновими комплексами, які можуть самостійно виконувати виробничо-комерційні операції, ефективно здійснювати господарсько-фінансову діяльність і бути конкурентоспроможними на ринку
Буряк П.Ю. [52, с.50]	Інтегрована підприємницька структура	об'єднання економічно самостійних підприємств (організацій), що створюються на основі консолідації активів або реалізації договірних (контрактних) відносин для здійснення спільної діяльності та досягнення спільної мети в умовах ринкової трансформації української економіки
Гостева І.С. [91]	Інтегровані підприємства	це структури, утворені двома або більше економічними суб'єктами (що мають майно у власності) шляхом встановлення цивільно-правових відносин з метою отримання прибутку або іншого виду ефекту від діяльності та її координації, з встановленням організаційних та владних відносин та визначенням керівного органу на основі договору або інших підстав
Вергал К.Ю., Рогоза М.Є. [425, с. 18]	Інтегрована структура	складна соціально-економічна система, яка визначається організаційною підсистемою та підсистемою управління (управління інтеграційним розвитком та управління інтеграційними процесами), що знаходяться у взаємозв'язку та визначають тип інтеграції
Мостенська Т.Л. [284]	Інтегроване об'єднання	Ефективна конкурентоспроможна бізнес-система, що здатна завоювати та утримувати значну частку ринку, а, отже, забезпечувати зростання прибутків та покращення фінансової стабільності кожного члена структури, розглядає
Клейнер Б. [190, с.19]	Інтегрована структура	суб'єкт господарювання, який створює відповідний інститут, тобто відносно стійкі по відношенню до змінної поведінки або до інтересів окремих суб'єктів або груп, що продовжують діяти протягом значного періоду часу, формальні і неформальні норми чи системи норм, які регулюють прийняття рішень, діяльність і взаємодію соціально-економічних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб, організацій) та їх груп
Драчова Е. Л. [120, с. 22]	Інтегрована структура	система координації економічних агентів в процесі розподілу ресурсів, що гетерогенно розподілено за окремими напрямками життєдіяльності та всередині них
Уманців Ю. [682, с. 19]	Мережева організація	Сукупність фірм, діяльність яких координується ринковими механізмами, системою замовлень на постачання продукції та розвитком гнучких взаємовідносин з іншими фірмами на основі використання інформаційних технологій

1	2	3
Уманців Ю. [682, с. 19]	Компанія з дивізіональною структурою	Група підприємств, які здійснюють відносно самостійну господарську діяльність на чолі з центром управління, що забезпечує виконання загальних функцій регулювання їхньої спільної діяльності
Пилипенко А. А. [338, с.86]	Інтегрована бізнес-структура	сукупність неоднорідних за складом економічних агентів, кожен з яких має властиві тільки йому характеристики, між якими виникають істотні й регулярні взаємозв'язки, що спричиняють взаємообумовлений вплив один на одного
Куцик В. І., Гатала О. В. [226, с.73]	Інтегрована бізнес-структура	сукупність неоднорідних за складом економічних одиниць, які мають свої особливості, та повні зв'язки, що є важливою складовою зворотного впливу один на одного
Паппе Я. [332, с. 176]	Мета-корпорація	об'єднання декількох юридичних осіб, з яких хоча б частина є комерційними організаціями; причому в більшості випадків саме об'єднання статусом юридичної особи не є
Паппе Я.Ш. [332, с. 176]	Інтегровані бізнес-групи	сукупність підприємств і організацій, діяльність яких виходить за межі звичайних контрактних відносин на ринках виробничих товарів і капіталу, однак зберігається статус партнерства по групі як окремих господарюючих суб'єктів. Промислово-фінансову групу в цьому випадку слід розглядати як приватний випадок ІБГ – це сукупність кредитно-фінансових організацій, виробничих і збутових компаній, що пов'язані між собою довгостроковими виробничими, кредитними, фінансовими та іншими відносинами
Корсакова О.С. [209, с.74]	Мета-корпорація	В економіці багатьох країн метакорпорації часто зустрічаються у формі картелів, синдикатів, трестів, консорціумів, концернів, господарських асоціацій, корнерів, холдингів, віртуальних компаній, стратегічних альянсів, промислово-фінансових груп, транснаціональних корпорацій, промислових вузлів, контрактних груп, компаній з дивізіональною структурою і т. ін.

Джерело: узагальнено автором

Проаналізувавши концептуальні підходи щодо сутності об'єднань підприємств, варто зазначити, що науковці використовують різні назви даних об'єднань, при цьому, можна простежити, як спільні, так і відмінні риси. Науковці схилиються до єдиної думки, що об'єднання підприємств обов'язково мають спільну мету та поглиблені зв'язки. Разом з тим, дискусійним є питання доречності вживання запропонованих авторами назв у різних контекстах.

На нашу думку, розглядаючи об'єднання підприємств як господарський суб'єкт, необхідно вживати юридичну назву даного об'єднання, яка відповідає положенням нормативно-правових актів, зокрема Господарського кодексу. При цьому, використання назв “холдинг” та “корпорація”, “група компаній” доречне для об'єднання акціонерних товариств. Категорії “інтегроване об'єднання” та “об'єднання підприємств” не можна вважати тотожними. Об'єднання підприємств є групою суб'єктів господарювання, між якими взагалі можуть

бути відсутні зв'язки, наприклад, це може бути стратегічний альянс, асоціація, мережева організація тощо. Разом з тим, ці ж форми об'єднань можуть бути й інтегрованими, залежно від галузі і мети утворення. Суть інтегрованого об'єднання полягає в тому, що до нього входять підприємства, які пов'язані між собою продовольчим, маркетинговим, управлінським або іншими ланцюгами. Категорію “інтегрована структура” не доцільно вживати до підприємства або їх об'єднань в цілому. Дана дефініція характеризує внутрішню побудову економічної системи, причому стверджувати про її інтегрованість доречно у випадку наявності тісних взаємозв'язків між ланками даної структури.

Таким чином, у контексті агропромислової інтеграції доцільним є вживання такої категорії, як “інтегроване об'єднання аграрних (агропромислових) формувань” – це сукупність господарюючих суб'єктів аграрної (агропромислової) сфери, діяльність яких є взаємопов'язаною і взаємодоповнюючою, характеризується координацією функцій управління, розподілу ресурсів, перерозподілу доходів і прибутків, що створюється з метою узгодження соціально-економічних інтересів, посилення впливу на контрагентів ринку, мінімізації трансакційних витрат, забезпечення ефекту масштабу виробництва та синергічного ефекту.

Науковці пропонують кілька інтеграційних моделей: “комерційна угода, при якому інтеграція мінімальна – немає участі в капіталі компанії або обміну акціями; спільне підприємство (СП), коли партнерами створюється абсолютно нова організація (СП дозволяє розділити витрати та знизити ризик); пряма купівля або поглинання; перехресне володіння акціями за допомогою обміну; злиття” [169, с. 394]. При цьому, розглядають вертикальну і горизонтальну інтеграцію. Вертикальна інтеграція передбачає упорядковане поглиблення зв'язків між виробниками різного рівня – “виробники сировини – переробні підприємства – торгівельна мережа”. Горизонтальна інтеграція передбачає об'єднання підприємств, які знаходяться на одному рівні.

Агропромислова інтеграція проявляється як у вертикальній, так і у горизонтальній формах, при цьому, даний процес може охоплювати і суміжні з

аграрною сфери (машинобудування, фінанси, страхування, будівництво, побутова сфера тощо). У наукових працях, присвячених питанням агропромислової інтеграції, часто зустрічається категорія “агроформування”. Втім, у науковій літературі відсутнє чітке визначення даної категорії, з одного боку, дану категорію вживають для характеристики інтегрованих об’єднань аграрних підприємств, з іншого боку, – у контексті аналізу будь-яких підприємств і організацій аграрної сфери.

У широкому розумінні “формування – процес надання форми чогось; будь-який процес, в якому чомусь надається стійкість, завершеність, певний тип або щось створюють, організовують, складають, з’єднують” [67]. У вузькому економічному розумінні формуванням є комплекс, система, що має свою структуру. По-суті, будь-який суб’єкт господарювання є формуванням, оскільки відповідає даним критеріям. Отже, категорія “агроформування” має широкий зміст, вона є узагальнюючою і може вживатись для характеристики як інтегрованих об’єднань аграрних підприємств, такі і окремих сільськогосподарських підприємств, які не входять до жодних об’єднань. При цьому, правовий статус сільськогосподарських підприємств визначається відповідно до абзацу 6 статті 1 Закону України “Про внесення зміни до статті 1 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” (щодо уточнення терміну “сільськогосподарський товаровиробник”) від 29.06.2004 № 1929-VI, де зазначається, що “сільськогосподарський товаровиробник – фізична або юридична особа незалежно від форми власності та господарювання, в якій валовий дохід, отриманий від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, за наявності сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень тощо) та/або поголів’я сільськогосподарських тварин у власності, користуванні, в тому числі й на умовах оренди, за попередній звітний (податковий) рік перевищує 75 відсотків загальної суми валового доходу” [371].

Досить новою для аграрної сфери є така форма інтеграції, як створення стратегічних альянсів. Як зазначають Г.В. Козаченко, Л.Є. Шульженко,

“стратегічні альянси як організаційна форма співпраці є порівняно новим явищем у світовій економіці. Їхнє виникнення спричинено впливом сил зовнішнього (збільшення конкуренції, її глобалізація, активізація інноваційних процесів) та внутрішнього середовища (наявність ресурсів, можливостей та компетенції у підприємств, якими вони в силу певних обставин повною мірою ефективно не можуть розпорядитися)” [200, с. 123]. Тезу про вплив глобалізації на розвиток стратегічних альянсів можна простежити у працях С. Носова, який зазначає, що “на мега- та макрорівні інтеграція розвивається шляхом формування стратегічних альянсів, які все більше впливають на забезпечення стабільності та прозорості світогосподарських відносин” [306, с. 141]. Науковці [200, 303, 306, 258] вбачають у стратегічних альянсах важливі інструменти світового бізнесу та глобального корпоративного зростання: “стратегічні альянси є найперспективнішою формою інтеграції компаній, саме вони з усіх можливих форм опинилися в центрі уваги транснаціональних корпорацій у XX ст., останніми роками у світі було сформовано приблизно 20000 стратегічних альянсів, сьогодні кожна з 500 найбільших компаній світу бере участь у середньому в 60-х подібних альянсах” [279; 142, с. 346].

Отже, науковці схильні вважати, що стратегічні альянси більш характерні для транснаціональної співпраці і виникають під впливом глобалізації. Разом з тим, створення стратегічних альянсів може відбуватись на різних рівнях ринкового середовища. У контексті інтеграції підприємств доцільно розглядати міжфірмові стратегічні альянси.

На думку А.О. Машлякевич, “міжфірмовий стратегічний альянс – форма довгострокової взаємодії фірм з метою координації виробничої й ринкової діяльності для досягнення стійких переваг на ринку, у стратегічному альянсі модель “ціль – спосіб – результат” трансформується в модель “сукупність цілей – сукупність способів – сукупність результатів” [267, с. 11]. “Вступ підприємств до стратегічного альянсу передбачає певні ризики та загрози, тому, хоча основою партнерських відносин має бути повна взаємодовіра, компаніям важливо у письмових контрактах не лише зафіксувати місію альянсу, цілі та

терміни їх досягнення, а й визначити межі партнерства, глибину інформації, що може бути надана, внесок кожної сторони з погляду технологій, ноу-хау, прав власності, взаємну відповідальність, гарантії та розподіл ризику для уникнення проблем у спільній діяльності” [142, с. 348]. “Життєздатність стратегічних альянсів зумовлена тим, що їх не нав’язано згори, а вони є закономірним результатом самоорганізації господарських суб’єктів за горизонталлю в умовах ринку: по-перше, у стратегічному альянсі не можливе встановлення переваг одного партнера за рахунок іншого, по-друге, залежність від партнерів має знаходитись у певних межах і не може заміняти власну компетенцію” [304, с. 141]. Стратегічний альянс досить опосередковано відноситься до інтегрованих об’єднань, оскільки це тимчасове об’єднання не передбачає поглиблення зв’язків між підприємствами та підрозділами, які входять до даного об’єднання. Стратегічний альянс можна віднести до форми контрактних відносин, при цьому, такий вид відносин не обов’язково має юридичне вираження у вигляді укладання офіційних договорів.

Подібна думка простежується у Р.Б. Ноздревої [303], яка вважає стратегічний альянс формою партнерських зв’язків. Науковці [303, 200] вважають, що “стратегічні альянси у світовій економіці виконують подвійну роль: з одного боку, вони виступають свого роду “чистильниками” ринку, які, діючи без сумнівів та компромісів, витискують з ринку слабких учасників, які не змогли вижити, тому сьогодні існує думка, що стратегічні альянси певною мірою порушують антимонопольне законодавство окремих країн, адже найбільші компанії за рахунок об’єднання зусиль в ринковій сфері отримують монопольні переваги на національних і міжнародних ринках, що потрібно захищати і споживачів, але з іншого боку, стратегічні альянси сприяють значній інтеграції капіталу, виробництва, розробці та швидкій комерціалізації інновацій та найшвидкішого доведення їх до споживача і не лише за рахунок цієї інтеграції, а й усунення з ринку слабкіших його учасників” [303; 200, с. 124].

Для аграрної сфери створення стратегічних альянсів нині є мало характерним, однак, така форма співпраці є досить перспективною і може

забезпечити формування стратегічних конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Таким чином, агропромислова інтеграція є важливим важелем розвитку агропродовольчого ринку. В умовах глобалізації економіки даний процес набуває нових рис, форм і значення.

Дієвим механізмом поєднання зусиль агровиробників є кооперація. Існує низка переваг і недоліків механізму функціонування кооперації на аграрному ринку, що визначає кооперативний рух неоднозначним в контексті його впливу на розвиток ринкових відносин в агропромисловому комплексі. Тому виявлення основних тенденції розвитку кооперативного руху, переваг та недоліків даної форми об'єднання зусиль сільськогосподарських товаровиробників є актуальним, своєчасним та необхідним.

Питання розвитку кооперації беруть початок у працях таких класиків, як І. Ємельянова, М. Кондратьєва [203], Б. Мартоса, М. Туган-Барановського [672], О. Чаянова [706, 707]. Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних та практичних аспектів діяльності обслуговуючих кооперативів у ринкових умовах зробили такі науковці, як М.П. Гиценко [93, 94] О.В. Довгань [117], В.В. Зіновчук [150-151], М.Й. Малік [250, 251, 252], В.Я. Месель-Веселяк [272], Л.В. Молдаван [151, 281], Т.С. Ожелевська [311], А.О. Пантелеймоненко [331], В.А. Рульєв [429], Н.С. Скопенко [615, 616, 617, 618], А.П. Смоленюк [627], Г.В. Черевко [708, 709], В.В. Якімець [733] та ін.

Так наприклад, Смоленюк А.П. зазначає, що “сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи мають в повній мірі замінити і поповнити сервісні послуги в умовах, коли держава поступово відходить від таких функцій, як заготівля, збут та переробка сільськогосподарської продукції, забезпечення виробників матеріально-технічними засобами, надання технічних і технологічних послуг, створення та підтримка виробничої інфраструктури. Найбільш ефективним буде створення товаровиробниками повністю ними контрольованих кооперативних” [627, с. 64]. Довгань О.В. стверджує, що “сільськогосподарська кооперація дає можливість поліпшити становище

сільських товаровиробників в умовах ринку, зберегти для них сприятливі комерційні умови, зменшити диктат галузей переробки і торгівлі, які традиційно ще зберігають за собою монополізм” [117, с.74]. Черевко Г.В., Горбонос Ф.В., Черевко Д.Г. вважають, що “можливість досягнення синергійного ефекту в результаті кооперації робить її реальним шляхом підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств” [709, с. 271]. Науковці акцентують увагу на позитивних моментах кооперації. Ми підтримуємо їхню точку зору, однак вважаємо, що кооперація має низку особливостей залежно від типу підприємств – учасників кооперативу, мети його створення, розміру, перманентності середовища функціонування, напрямів діяльності.

Функціонування аграрних підприємств характеризується низкою особливостей, які насамперед пов’язані з поглибленими міжгосподарськими відносинами ринкових суб’єктів агропромислового комплексу, а також з необхідністю укрупнення своїх розмірів для досягнення ефекту синергії, масштабу виробництва та концентрації ресурсів. Для ефективного розвитку аграрних підприємств необхідне поєднання як їхніх окремих функцій чи підрозділів, так і підприємств у цілому. Нині найбільш поширеними є інтегровані об’єднання агропромислових підприємств та сільськогосподарські кооперативи (розвиток яких набув поширення в останні роки). Ці дві форми мають абсолютно різну мету створення та діяльності, а також правові основи функціонування, однак спільним для них є те, що за своєю природою вони є інтеграційними утвореннями, в основу яких покладено інтерес підвищення конкурентоспроможності за рахунок об’єднання зусиль. Таким чином, актуальним є концептуальне порівняння інтеграційних механізмів функціонування сільськогосподарських кооперативів та інтегрованих об’єднань агропромислових підприємств в умовах глобалізації економіки.

Мірзоева Т.В. аналізує переваги та недоліки існування інтегрованих об’єднань агропромислових підприємств і акцентує увагу на таких позитивних моментах: “характерними ознаками агрохолдингів є орієнтація виробництва на експорт продукції, інтеграція виробництва з переробкою сільськогосподарської

продукції, а також збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства за рахунок ефекту масштабу, а також на відміну від дрібних і середніх операторів ринку сільськогосподарської продукції, агрохолдинги мають потужну матеріально-технічну базу” [277, с. 93]. У той же час, досить категоричними є тези Т.С. Ожелевської щодо негативних наслідків діяльності інтегрованих об’єднань агропромислових підприємств на сільських територіях: “подальший розвиток сільського господарства через розширення й процвітання агрохолдингів призведе до повного знищення сільської території у соціальному, економічному та екологічному аспектах, альтернативним шляхом розвитку сільського господарства є об’єднання сільгоспвиробників у потужні обслуговуючі кооперативи, які могли б скласти гідну конкуренцію агрохолдингам і зупинити стрімке зuboжіння сільських територій” [311, с. 68].

Характеризуючи передумови розвитку агропромислової інтеграції, Макаренко П.М. зазначає, “що агропромислова інтеграція зумовлює об’єднання зусиль і засобів у єдиний процес виробництва високо-спеціалізованих і всебічно розвинутих галузей з виробництва, переробки, зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції” [240, с.4]. Цікавою є теза Н.С. Скопенко щодо кооперації та інтеграції сільськогосподарських виробників: “З одного боку, кооперація та інтеграція взаємовигідні для суб’єктів господарювання різних сфер АПК, з іншого боку, існує дисбаланс економічних інтересів, характерний для продавців і покупців сільськогосподарські підприємства вимушені будувати власні переробні цехи, міні-заводи, млини, пекарні та самостійно реалізовувати свою продукцію споживачам через мережу власних магазинів” [616, с. 198]. Науковець акцентує увагу на перевагах кооперації та інтеграції, що безумовно є беззаперечним фактом. Однак, паралельне вживання понять “кооперація” та “інтеграція” є не зовсім доречне. На нашу думку, поняття “інтеграція” набагато ширше, включає різні форми об’єднань підприємств, у тому числі і кооперацію.

Томілін О.О. вважає обслуговуючу кооперацію одним з проявом вертикальної інтеграції при міжгалузевій взаємодії і стверджує, що “основою функціонування організаційно-правових виробничих структур горизонтального

і вертикального типів є кооперація, при кооперації основний та обіговий капітал застосовують спільно, розподіляючи його на більшу масу готової продукції, при цьому собівартість одиниці продукції знижується” [666, с.40]. Ми підтримуємо точку зору науковця у тому, що агропромислова інтеграція та кооперація мають схожу мету, при цьому, вважаємо за доцільне глибше дослідити інституціональні основи цих форм об’єднання агроформувань.

На думку М.А. Крутька, “заслугує на увагу кооперація всіх учасників агропромислового виробництва і торгівлі в межах району в такі інтегровані системи, як агрофірми, вони реально вписуються в перехідний період ринкової економіки, їх діяльність дозволяє уникнути цінового тиску на галузь рослинництва і тваринництва з боку переробних підприємств і торгівлі при одночасному досягненні ефективного кінцевого результату” [221, с.153]. Така організаційно-правова форма, як агрофірма, дійсно передбачає інтеграцію та кооперацію праці в ланцюгу “виробництво-переробка-реалізація”. Нині на ринку присутня значна кількість агрофірм, однак їх інтеграційні механізми є недосконалими порівняно з агроформуванням інтеграційного та кооперативного типу. Переробні комплекси та заготівельні пункти, що входять до структури агрофірм, не здатні забезпечити повний виробничо-реалізаційний цикл, тому такі підприємства звертаються до інших ринкових суб’єктів для переробки продукції, її збуту, постачання тощо. Таким чином, організаційно-економічний механізм агрофірми також потребує вдосконалення.

Ми підтримуємо точку зору Ю.В. Ушкаренка та В.І. Грека про те, що кооперація найбільш характерною є для фермерства. Науковці зазначають, що “однією з форм сільськогосподарського виробництва, покликаною забезпечити потреби держави і населення в продукції сільського господарства, стало фермерство, проте, одноосібне ведення сільськогосподарського виробництва, за незначним винятком, не забезпечує високої його ефективності і виникає потреба об’єднати зусилля для продуктивної діяльності, тобто скооперуватися” [685, с. 39]. Порівнюючи масштаби діяльності інтегрованих об’єднань агропромислових формувань та сільськогосподарських обслуговуючих

кооперативів, можна чітко простежити значне домінування перших. Однак, з огляду на динамізм і перманентність ринкового середовища, дані тенденції можуть змінитися, тому доцільним є визначення концептуальних засад господарювання цих форм об'єднань сільськогосподарських виробників на основі порівнянь їх організаційних механізмів (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Концептуальні порівняння організаційних механізмів інтегрованих
об'єднань агропромислових формувань і сільськогосподарських
обслуговуючих кооперативів**

Концепція	Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи	Інтегровані об'єднання агропромислових формувань
Інститу- ціональна	Збереження і посилення інституту власності на селі. Моральний аспект відповідальності за результати діяльності.	Делегування повноважень власності. Усвідомлення масштабу діяльності
Інтегра- ційна	Порівняно вузька виробнича спеціалізація членів кооперативу. Збереження економічної та організаційно-правової незалежності членів кооперативу.	Широка диверсифікованість виробництва Вертикальна та горизонтальна інтегрованість підрозділів.
Марке- тингова	Аутсорсінг маркетингових функцій членами обслуговуючого кооперативу.	Інтеграція маркетингових функцій у діяльність суб'єкта господарювання.
Соціальна	Взаємодія з територіальною громадою з питань розвитку соціально-економічної інфраструктури. У створеному кооперативі її член розглядається з точки зору теорії соціальної економіки як "людина соціальна", тобто агроформування створене для забезпечення потреб людини	Необов'язковість і незацікавленість у виконанні соціальних функцій. В ІОАПФ працівник сприймається як "людина економічна", тобто створена для формування економічного блага, зокрема доходів та прибутків.
Органі- заційно- еконо- мічна	Самостійне управління через делегування повноважень. Неприбуткова основа функціонування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Розподіл прибутку членів кооперативу пропорційно авансованому капіталу.	Необхідність ефективного менеджменту на всіх рівнях. Переважання роботи за наймом.
Політико- правова	Договірна основа входу і виходу в кооператив. Співпраця з державними органами влади. Державна підтримка в рамках кооперації	Відносна незалежність від держави. Вплив Антимонопольного комітету на діяльність ІОАПФ.

Джерело: розроблено автором

Організаційні механізми створення та функціонування інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств та сільськогосподарських кооперативів суттєво відрізняються. Основна відмінність закладена в меті

створення цих об'єднань. Мета створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – це забезпечення потреб сільськогосподарських виробників у виконанні невиробничих функцій. При цьому, варто зауважити, що істинну кооперативну природу мають саме обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, а не виробничі. По суті, організаційно-економічні основи діяльності виробничих кооперативів кардинально не відрізняються від товариств з обмеженою відповідальністю або приватних підприємств. Метою створення інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств є отримання прибутку та його максимізація. При цьому, соціальний ефект стає дещо знівельованим. Ще однією різницею у створенні цих двох агрооб'єднань є розмір та організаційно-правова форма суб'єктів інтеграції. У кооперативи здебільшого об'єднуються дрібні власники, які потребують якісного виконання допоміжних функцій (збут, переробка продукції, маркетинг, технічне обслуговування тощо). Інтегровані об'єднання агропромислових формувань створюються як на основі приєднання паїв фізичних осіб, так і шляхом поглинання сільськогосподарських підприємств різних розмірів, у тому числі й інших інтегрованих об'єднань агропромислових формувань.

Звичайно, після передачі землі або сільськогосподарського підприємства у володіння інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств, відбувається делегування відповідальності за кінцеві результати діяльності та передача управлінських функцій. Але при цьому втрачається і право участі в управлінні та розподілі прибутків. При створенні кооперативів посилюється інститут власності та відповідальності за результати діяльності, зокрема соціальної, що сприяє розвитку сільських територій та, в національному масштабі, розбудові соціально орієнтованої ринкової економіки. Проводячи концептуальні порівняння організаційних механізмів ІОАПФ та кооперативів в контексті їх впливу на ринкову економіку, доцільно акцентувати увагу на загрозі монополізації аграрного ринку у зв'язку із збільшення масштабів діяльності ІОАПФ та посиленням інституту латифундизму. Особливо

небезпечною дана ситуація може стати після відміни мораторію на продаж землі, коли ринок землі може перетворитися на олігополістичний. Таким чином, діяльність агрооб'єднань має бути чітко регламентована з правової точки зору. Провівши концептуальні порівняння організаційних механізмів кооперативів та ІОАПФ, можна стверджувати, що кооперація та інтеграція мають свої переваги та недоліки, які і визначають інституціональні основи функціонування даних форм об'єднань (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Переваги та недоліки інституціональних основ кооперації та інтеграції суб'єктів аграрного ринку

Форми об'єднань	Переваги		Недоліки	
Кооперація	Забезпечення ефекту масштабу виробництва та синергічного ефекту; часткова незалежність від державних дотацій	Збереження статусу юридичної особи та існуючої форми власності, що забезпечує формування міцного інституту власності; участь в управлінні та прийнятті господарських рішень; ефект від аутсорсінгу; державна підтримка в рамках програм Мінагрополітики та продовольства України; перевага соціальних інтересів над економічними.	Значна взаємозалежність між учасниками об'єднання	Недосконалий механізм обґрунтування розміру підприємств-членів кооперативів та перерозподілу прибутку; конкурентоспроможність функціонування лише за умов значного масштабу діяльності; потреба в швидкому реагуванні на ринкову кон'юнктуру у зв'язку зі специфічними характеристиками аграрної продукції; неефективний контролінг функцій управління.
Інтеграція		Зниження собівартості за рахунок трансфертного ціноутворення; можливість корпоратизації за рахунок створення акціонерного товариства; ефективна координація всіх функцій на аграрному ринку; інтегрована система управління; досконала логістика та мінімізація трансакційних витрат; наявність передумов для збалансованого розвитку галузей сільського господарства.		Обмеження діяльності Антимонопольним комітетом; складність управління; значна залежність від головного стратегічного плану, розробленого вищим керівництвом; низька гнучкість та адаптивність до змін зовнішнього середовища; перевага економічних інтересів над соціальними.

Джерело: розроблено автором

Отже, у ринковій економіці мають право на існування різні форми господарювання сільськогосподарських об'єднань, у тому числі агрохолдинги

та сільськогосподарські кооперативи, однак при цьому необхідно дотримуватись певних обмежень у діяльності. Організаційно-правовим основами функціонування інтегрованих об'єднань агропромислових формувань та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів мають бути: обмеження монополізації ринку та домінуючого становища на ньому; захист інтересів членів інтегрованої структури, власників, управлінців та працівників; розвиток соціально-економічної інфраструктури сільських територій; співпраця з місцевими та державними органами влади та територіальними громадами; самоокупність функціонування (держава не повинна фінансувати сільськогосподарські об'єднання, а має створювати належне правове поле для їх діяльності та, за необхідності, проводити контроль та регулювання у сфері агроінтеграції); досягнення ефекту масштабу виробництва та синергії; розвиток конкуренції та підвищення рівня конкурентоспроможності як окремого товаровиробника, такі сільського господарства в цілому; підвищення рівня національної продовольчої безпеки.

Таким чином, в останні роки у сільському господарстві спостерігається зростання ролі інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств. Поряд з ними, дрібні сільськогосподарські виробники виявляються не конкурентоспроможними за розмірами, обсягами діяльності, ресурсними можливостями. Отже, виникає потреба в об'єднанні виробничих зусиль у вигляді кооперативів.

Висновки до розділу 2

1. Соціально-економічний розвиток доцільно розглядати з позиції системного, синергічного та глобалізаційного підходів, при цьому, виявлено низку синергетичних закономірностей розвитку, на основі розгляду полярних підходів щодо визначення сутності розвитку та теорії циклів виявлено місце розвитку в системі соціально-економічного циклу. Основними структуроутворюючими складові категорії “розвиток” є: елементи (рух, зміна, ріст,

зростання, трансформація), види розвитку, детермінанти розвитку (прогрес, відтворення, відновлення), результати розвитку (прогрес, регрес, деградація, зростання, ріст, зміна фаз).

2. Розвиток з урахуванням глобалізаційного підходу (глобалізаційний розвиток) – це безповоротний, ціленаправлений, закономірний процес інтеграції об'єкта у глобальне середовище, що передбачає зміну стану, рух вперед за межами оболонки об'єкта у всіх його сферах, поштовхом до чого є синергічний ефект взаємодії всіх елементів системи (об'єкта розвитку) під дією прогресивних чинників, розширеного відтворення та відновлення, і включає в себе ріст, зростання і трансформацію структуроутворювальних елементів об'єкта за умови збереження цілісності базових складових системи.

3. Концептуальна модель розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки має шість елементів: вектор розвитку, передумови, що здійснюють поштовх до розвитку, сфера охоплення розвитку, рівень розвитку, групи важелів і методів розвитку, результат розвитку.

4. Потребують удосконалення організаційно-правові підходи щодо розвитку партнерських відносин між суб'єктами агропродовольчого ринку в контексті з'ясування сутності такої форми агропромислової інтеграції як “агрохолдинг”. Доцільним є використання категорії “інтегроване об'єднання аграрних (агропромислових) формувань” як сукупності господарюючих суб'єктів аграрної (агропромислової) сфери, діяльність яких є взаємопов'язаною і взаємодоповнюючою, характеризується координацією функцій управління, розподілу ресурсів, перерозподілу доходів і прибутків, що створюється з метою узгодження соціально-економічних інтересів, посилення впливу на контрагентів ринку, мінімізації трансакційних витрат, забезпечення ефекту масштабу виробництва та синергічного ефекту.

5. Методологічний підхід щодо визначення рівня глобалізаційного розвитку країн та виявлення впливу на цей показник рівня розвитку агропродовольчого ринку передбачає розрахунок інтегрального індексу глобалізаційного розвитку (PIGD), що включає п'ять складових: валовий внутрішній продукт країни за паритетом купівельної спроможності на одну

особу; індекс глобалізації; індекс глобальної конкурентоспроможності; глобальний індекс інновацій; індекс економічної свободи, кожен з яких має різну вагомість, визначену на основі експертної оцінки; та побудову стратегічної карти кластеризації провідних країн світу за інтегральним індексом глобалізаційного розвитку та валовою доданою вартістю на одну особу.

6. Діагностику агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки доцільно здійснювати за такими етапами: визначення рівня глобалізаційного розвитку країни, визначення місця та рівня розвитку агропродовольчого сегменту ринку у структурі національного ринку та рівня задоволеності споживчих потреб населення, діагностика попиту, пропозиції, стану партнерських зв'язків, оцінка національних стейкхолдерів ринку та потенціалу зовнішньоекономічної діяльності.

Список посилань на літературні джерела

[11, 13, 14, 24, 29, 31, 32, 43, 49, 51, 52, 61, 67, 68, 72, 75, 76, 79, 81, 82, 89, 90, 91, 93, 94, 97-99, 103, 105, 108, 112, 115, 117, 120, 123, 130, 135, 137-139, 142, 145, 150-152, 161, 163, 169, 171, 172, 181, 187, 190, 195, 196, 200-205, 207, 209, 218, 221, 222, 225, 226, 230, 232, 234, 238, 240, 245, 250, 251, 252, 254, 261, 267, 272, 274, 276, 277, 279, 281, 284, 286, 287, 294, 295, 296, 298, 299, 303, 304, 306, 307, 308, 311, 312, 320, 331, 332, 338, 341-346, 348, 350, 356, 359, 360, 363, 364, 365, 368, 369-373, 385-387, 392-395, 402, 404, 405, 414, 415, 425, 419, 429, 432, 433, 603, 609, 615-618, 621, 626-628, 631, 633, 634, 635, 638, 638, 648, 650, 652, 653, 657, 658, 661, 664, 665, 666, 672, 673, 682, 683, 685, 687, 688, 691, 692, 694, 699, 703, 706-709, 712, 719, 723, 728-730, 747, 751, 753, 754, 758-766, 770, 772, 783, 784, 787, 789, 790, 793, 794, 812, 815, 816-818, 821-825, 837].

За розділом 2 опубліковано праці

[436, 441, 451, 454, 455, 458-460, 464, 465, 471, 472, 475, 481, 485-487, 493, 495-497, 501, 503, 507, 513, 542, 556, 557, 561, 575, 578, 583, 584, 591, 594, 597, 800-808, 811].

РОЗДІЛ 3

СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

3.1. Діагностика впливу загальних глобалізаційних тенденцій на розвиток агропродовольчого ринку

Розвиток світового ринку та економіка більшості країн характеризуються значними структурними змінами. Ці зміни проявляються у різних сферах та, зокрема, в агропродовольчому секторі економіки. Взагалі, сучасні процеси трансформації ринку сільськогосподарської продукції обумовлені зростанням глобалізації. Він охоплює всі сфери діяльності, розвиток та взаємодію суб'єктів та об'єктів соціально-економічних та екологічних відносин. Отже, можна сформулювати системні групи тенденцій, які характеризують наслідки структурних змін, спричинені процесами глобалізації та впливають на нову трансформацію агропродовольчого ринку.

“Глобалізація ринків та виробництва створила низку можливостей та нових загроз для підприємств, які до цього часу звикли до домінування на своїх внутрішніх ринках, глобалізація може бути визначена як сукупність економічних, соціальних, технологічних, політичних та культурних структур та процесів, що виникають внаслідок зміни характеру виробництва, споживання та торгівлі товарами та активами, які є основою міжнародної політичної економії” [771]. “В останні десятиліття глобалізація викликала дедалі більший інтерес до багатьох наших сфер сучасної культури, від економіки та політики до етики та антропології, і думки щодо цього великого явища, як правило, не мають єдиного бачення” [748]. “Глобалізація означає фундаментальний зсув у світовій економіці, в якій країни рухаються до взаємозалежної глобальної економічної системи” [770].

“Глобалізація була представлена на початку 1990-х як остаточний етап розвитку галузі міжнародного менеджменту, глобалізація вимагатиме від

великих підприємницьких фірм висококваліфікованих менеджерів, щоб вони впоралися із викликами та відповідальністю так званого світового ринку. Через десять років сценарій значно змінився, оскільки глобалізація призвела до надзвичайної кількості влади у руках великих корпорацій, міжнародне управління стало головною проблемою не лише бізнесових фірм та їхніх керівників, а й урядів та інших установ” [742]. “Глобалізація може призвести до визнання імперських або колоніальних питань – щодо відповідних політичних, економічних, соціальних та правових сфер, вона зосереджена на національних кордонах і відмовляється від переважного представлення світового ринку як свого роду “вільного ринку”, керованого “вільними підприємствами”, такий скептичний підхід підтримує діяльність антиглобалістських течій, іншими словами, ця теоретична перспектива заперечує основні інтереси ТНК” [769].

“Глобалізація призвела до ринків, в яких раніше історично відокремлені ринки стали одним величезним світовим ринком через зменшення торговельних бар’єрів та досягнення прогресу в інформаційних та транспортних технологіях, у результаті, малі фірми тепер можуть брати участь у міжнародній торгівлі з самого початку, іншою стороною глобалізації є глобалізація виробництва, компанії можуть розміщувати виробничі потужності в країнах, де трудомісткість та інша продукція поступово дешевшають, однією з найсильніших свідчень глобалізації є взаємозалежність світових економік. з постійною глобалізацією світового ринку відбувся перехід від постачання зовнішніх ринків з внутрішньої бази до створення дочірніх компаній у багатьох країнах, придбання або злиття з іноземними фірмами або створення міжнародних спільних підприємств” [770]. “Глобалізація – процес, що триває в усьому світі, інтегруючи нації, економіку та культуру тощо” [740].

“Розвиток України також знаходиться під значним впливом глобалізації, аналізуючи основні світові економічні та соціально-політичні показники, можна вказувати на факт відсутності системних змін та реформ в існуючих економічних системах багатьох країн, у тому числі Україні, зважаючи на широкий спектр економічних показників, Україна займає одне з останніх місць

у регіоні у своєму розвитку, і цей факт відображає сучасний стан соціально-економічного середовища країни” [786].

Отже, глобалізація, взаємозалежність та поглиблення інтеграційних процесів є вирішальними процесами, які домінують у світі та впливають на хід економічних реформ України. Глобалізація економічних ринкових сил є важливим фактором. Він визначає практичну сферу діяльності. Глобалізація повинна повною мірою використовуватись на світових ринках у ролі продуктивних сил національної економіки. Глобалізація може сприяти формуванню конкурентних переваг для різних галузей України, зокрема агропродовольчої, враховуючи геополітичну позицію України.

Отже, глобалізація має значний вплив на всі країни економіки країн світу. Виникають нові тенденції розвитку. Таким чином, можна сформувати системні групи тенденцій, які характеризують наслідки структурних змін, зумовлених глобалізаційними процеси, і впливають на нову трансформацію агропродовольчого ринку.

Перша група тенденцій пов'язана із зміною закономірностей у циклічному розвитку соціально-економічних систем. Циклічний розвиток економіки характеризується постійними спадами і підйомами, періоди між якими можуть бути довгими (кілька десятиліть), середніми (одне-два десятиліття) та короткими (до десяти років). Втім, із входженням у нове третє тисячоріччя період між циклами скорочується, що породжує хаотичність розвитку, нестабільність соціоекономічних систем, постійний перерозподіл важелів впливу. У таких умовах нівелюється стимулююча дія економічних циклів, сутність якої полягає в тому, що криза дає поштовх до подальшого розвитку по висхідній лінії, забезпечує “оздоровлення” економіки, відмирання нестійких та неефективних систем, стає каталізатором до проявлення і використання прихованих резервів. В умовах пришвидшення темпів економічного розвитку за рахунок скорочення тривалості соціально-економічних циклів виникають біфуркаційні тенденції. Тобто великі інтегровані системи (як підприємства, так і об'єднання держав) виявляються

стійкішими до структурних коливань за рахунок того, що в певній мірі вони і є суб'єктами та каталізаторами зміни фаз циклів. В умовах спаду світової економіки такі утворення стають більш масштабними і впливовими, за рахунок встановлення контролю над менш розвинутими гравцями світової системи або їх поглинання. Наслідками таких тенденцій стають посилення поляризації світових економік та поглиблення залежностей слабких економічних систем від більш могутніх.

Друга група тенденцій пов'язана з тим, що в умовах глобалізації економіки все більшої актуальності набуває найголовніша глобальна проблема людства – демографічна криза. За даними Департаменту сільського господарства США (USDA [829]) у 2016 р. чисельність населення світу становила 7251 тис. осіб. За прогнозами USDA до 2026 р. цей показник становитиме 8025 тис. осіб.

За іншими даними цей показник у 2042 р. становитиме 9 млрд. осіб. Найбільш населеними територіями Землі є Південно-Східна Азія – долини річок Янцзи та Хуанхе у Китаї, річки Меконг у В'єтнамі, річки Брахмапутри (одна з найбільших рік Азії, що протікає територією Китаю, Індії та Бангладеш). Загалом в Азії проживає понад 60 % світового населення. Друге місце посідає Африка (12 %), Європі належать 11 %, Північній Америці – 8 %, Південній – 5,3 %. Найменше населення серед усіх континентів має Австралія [836]. Детальніше розподіл населення світу у 2016 р. демонструє рис. 3.1.

У розрізі континентів найбільшу чисельність має населення Південної Азії – 1710 млн. осіб, що складає 22 % загального показника світу. У цьому регіоні найбільшу чисельність має Індія – 1267 млн. осіб. Друге місце займає Східна Азія, населення якої становить 1585 млн. осіб, що складає 21 % загального показника світу. При цьому, найбільшою є чисельність населення Китаю – 1374 млн. осіб. Населення Африки за чисельністю знаходиться на третьому місці і складає 1149 млн. осіб, або 15 %, даний регіон поділений на Північну Африку (186 тис. осіб), включаючи Єгипет та Марокко; Африку на південь від Сахари (963 тис. осіб).

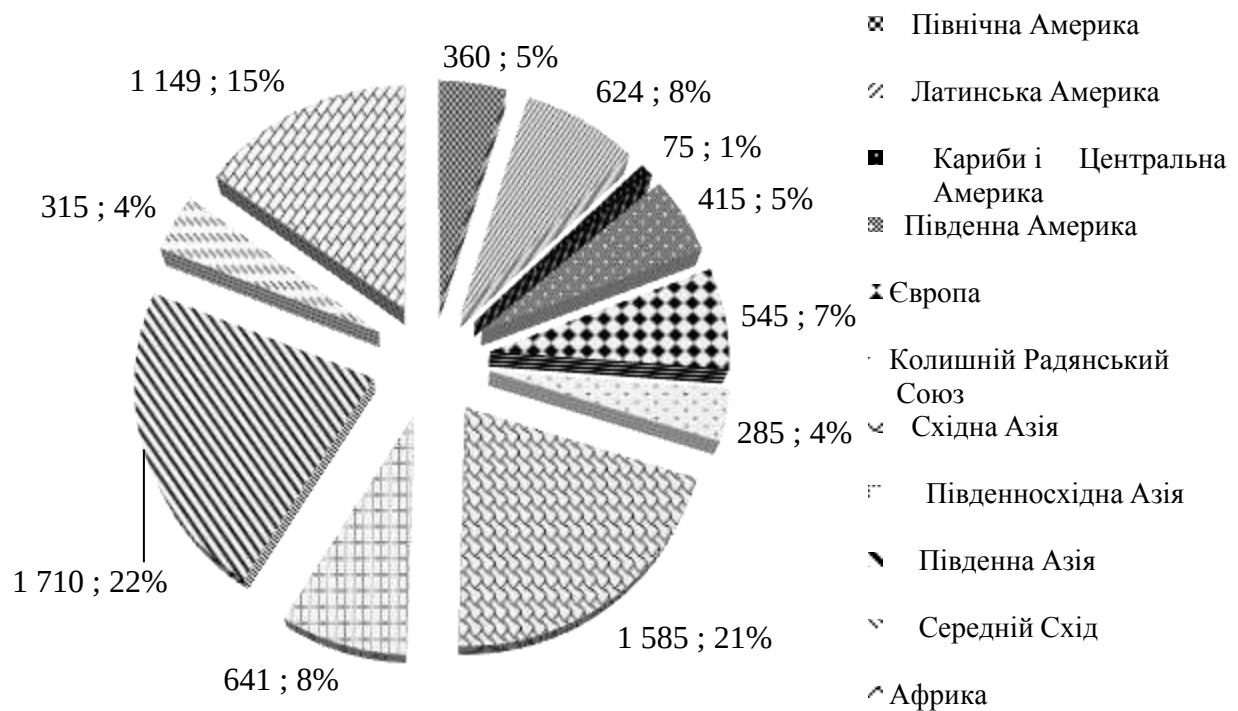

Рис. 3.1. Розподіл населення за регіонами світу, 2016 р., тис. осіб

Джерело: узагальнено автором за даними [836]

Європейський континент має 545 млн. осіб, або лише 7 % від загального населення світу, з них на країни Євросоюзу припадає 515 млн. осіб. Країни колишнього Радянського Союзу мають населення 285 млн. осіб. Варто зауважити, що за прогнозами USDA чисельність населення України має негативну тенденцію до зниження, у середньому відсоток зниження становить 0,4 % щорічно, з такими темпами змін у 2026 р. чисельність населення України становитиме 42,2 млн. осіб.

Розподіл населення за регіонами і країнами світу не пропорційний соціально-економічним показникам розвитку держав. Такі глобалізаційні тенденції зумовлюють поглиблення поляризації світу та посилюють нерівність, яка проявляється в економічних, екологічних та соціальних показниках тим самим ставлячи під загрозу сталий розвиток держав та світу в цілому, що можна виділити в третю групу сучасних тенденцій глобалізації.

Яскравим свідченням нерівності у сучасному світі є дані Всесвітнього економічного форуму [837] про те, що у 2017 р. загальний дохід (1,7 трильйон доларів) 85 людей, які є найбагатшими у світі, дорівнює сукупним доходам 3,5 млрд. осіб, тобто майже половині населення, при цьому 1 % населення світу

володіє 46 % світового багатства (110 трильйонів доларів) [837]. За іншими даними [835], вісім осіб володіє 426 млрд. дол., що більше, ніж отримують 3,6 млрд. людей – 409 млрд. дол. Таким чином, світова нерівність поглиблюється і виступає суттєвим ризиком глобалізації, формуючи загрози для ефективного соціально-економічного розвитку значної частини країн світу.

Для скорочення нерівності В.В. Опалько пропонує чотири імперативи: “прискорення економічного зростання країн та відповідно зростання доходів населення; міграція населення з бідних країн з більш розвинених; різні форми інвестування; обмеження переваг для багатих при запровадженні податків на багатство, боротьба з ухиленням корпорацій і фізичних осіб від сплати податків, або надання рівного доступу до освіти, охорони здоров’я та інших благ для всіх людей незалежно від рівня їх доходів” [313]. Кожна із запропонованих імператив є досить дискусійною. По-перше, для бідних країн досить проблематично забезпечити швидке економічне зростання, особливо у сучасних умовах, коли стратегічні ресурси в основному вже є розподіленими. Для забезпечення економічного зростання необхідний комплексний підхід, починаючи від підвищення рівня освіти і закінчуючи відкриттям унікального потенціалу, який дасть можливість сформувати конкурентні переваги в глобальному масштабі. Крім того, сучасне суспільство переорієнтовується від ринкової економіки, у якій людина розглядається як фактор виробництва, до соціально орієнтованої економіки, при якій людина є віссю економіки, тобто розвиток економіки потрібен для задоволення потреб людей, а не людина створена для забезпечення економічного зростання. Отже, важливого значення набуває мотивація населення до здійснення діяльності, яка призводитиме до економічного зростання. За відсутності такої мотивації буде посилюватись міграція (друга імператива скорочення нерівності).

На сьогоднішній день міграція стає глобальною проблемою. З одного боку, вона носить позитивні ефекти, зокрема для людей, які знаходять можливості в інших країнах, покращуючи при цьому свій добробут та частково інвестуючи у свою країну (якщо відбувається трудова міграція без зміни громадянства). Крім того, багатші країни отримують дешеву робочу силу, а

також кваліфіковані кадри, які за умов високої мотивації ефективно реалізовуватимуть свій інтелектуальний потенціал. Разом з тим, розвинені країни нині вже перевантажені впливом мігрантів, трудовий потенціал яких та рівень соціалізації не завжди відповідає вимогам приймаючої сторони.

Таким чином, більш дієвими механізмами є залучення інвестицій. У той же час, надмірна залежність від іноземного інвестування створює підґрунті для економічної колонізації слабких країн, вони втрачають свою автентичність і певною мірою втрачають економічну свободу. На нашу думку, глобальна проблема нерівності не може бути вирішена швидко. Необхідність перерозподілу соціально-економічних благ шляхом підвищення податків на багатство і т.п. досить суб'єктивний чинник, оскільки не має стимулюючої сили для бідних підвищувати свій рівень розвитку та покращувати матеріальний стан. Головною причиною нерівності є різні можливості доступ до ресурсів, а головне, – до освіти та системи охорони здоров'я. Саме освіченість нації і визначає потенціал країни до ефективного соціально-економічного розвитку. Відсутність більшості матеріальних ресурсів можна компенсувати за рахунок їх купівлі при налагоджених міжнародних відносинах (як приклад, Японія, яка не володіє жодним природними ресурсами, однак входить у трійку лідерів за номінальним ВВП).

Аналіз рейтингу країн за рівнем ВВП показав [836, 779, 748], що найвищими ці показники у 2016 р. були у США – 18561,9 млрд. дол., Китаю – 11391,6 млрд. дол., Японії – 4730,3 млн. грн., Німеччині – 3494,9 млрд. дол., Великобританії – 2649,9 млрд. дол. (рис. 3.2). Також високі показники ВВП мають Франція, Індія, Італія, Бразилія, Канада, Південна Корея, Австралія, Іспанія, Мексика, Росія. Для даних країн показник ВВП перевищує значення 1000 млрд. дол. США. Формування рейтингу країн лише за показником номінального ВВП не відображає загальну картину досягнутого рівня розвитку держав світу, оскільки високі значення такого показника можуть бути досягнуті за рахунок екстенсивних чинників, таких як значна територія і чисельність населення, при цьому добробут громадян може залишатись низьким не дивлячись на загальні високі показники зростання валового виробництва.

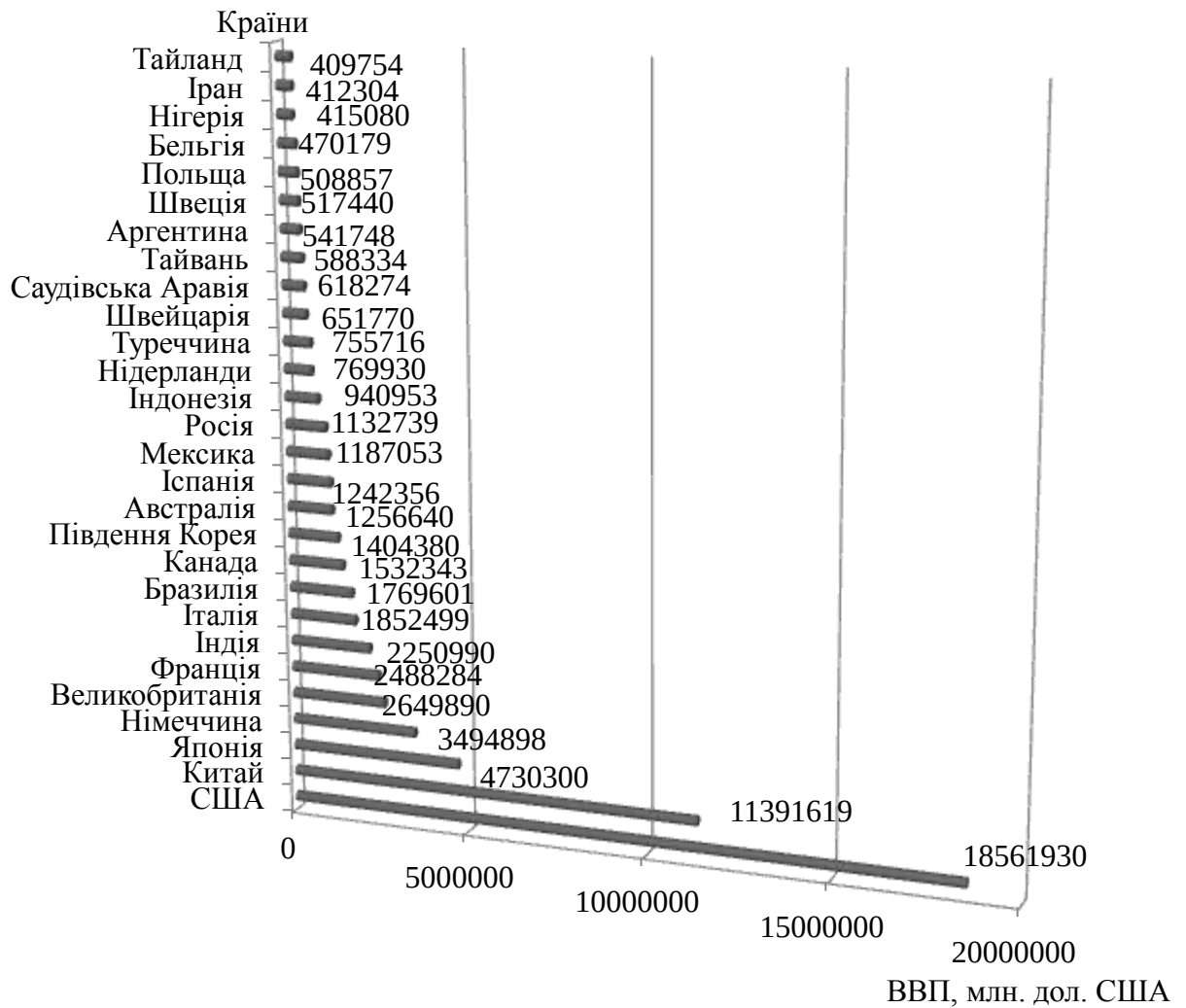

Рис. 3.2. Рейтинг країн за номінальним ВВП, млн. дол. США, 2016 р.

Джерело: узагальнено автором за [836, 779, 748]

Найбільш точним показником, який відображає рівень економічного розвитку держави є валовий внутрішній продукт на одну особу за паритетом купівельної спроможності. За цим показником найбільш розвинутими є такі країни, як Катар – 127,9 тис. дол./особу, Макао – 124,7 тис. дол./особу, Люксембург – 101,9 тис. дол./особу (рис. 3.3).

Також високими дані показники є для Сінгапуру, Ліхтенштейну, Брунею, Норвегії, Кувейту, Ірландії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Сан-Марино, Швейцарії. Варто зауважити, що такі країни, як США, Китай, Японія, Німеччина, Великобританія (які є лідерами за номінальним ВВП), за показником ВВП ПКС на одну особу займають відповідно 14, 86, 32, 22, 29 місця.

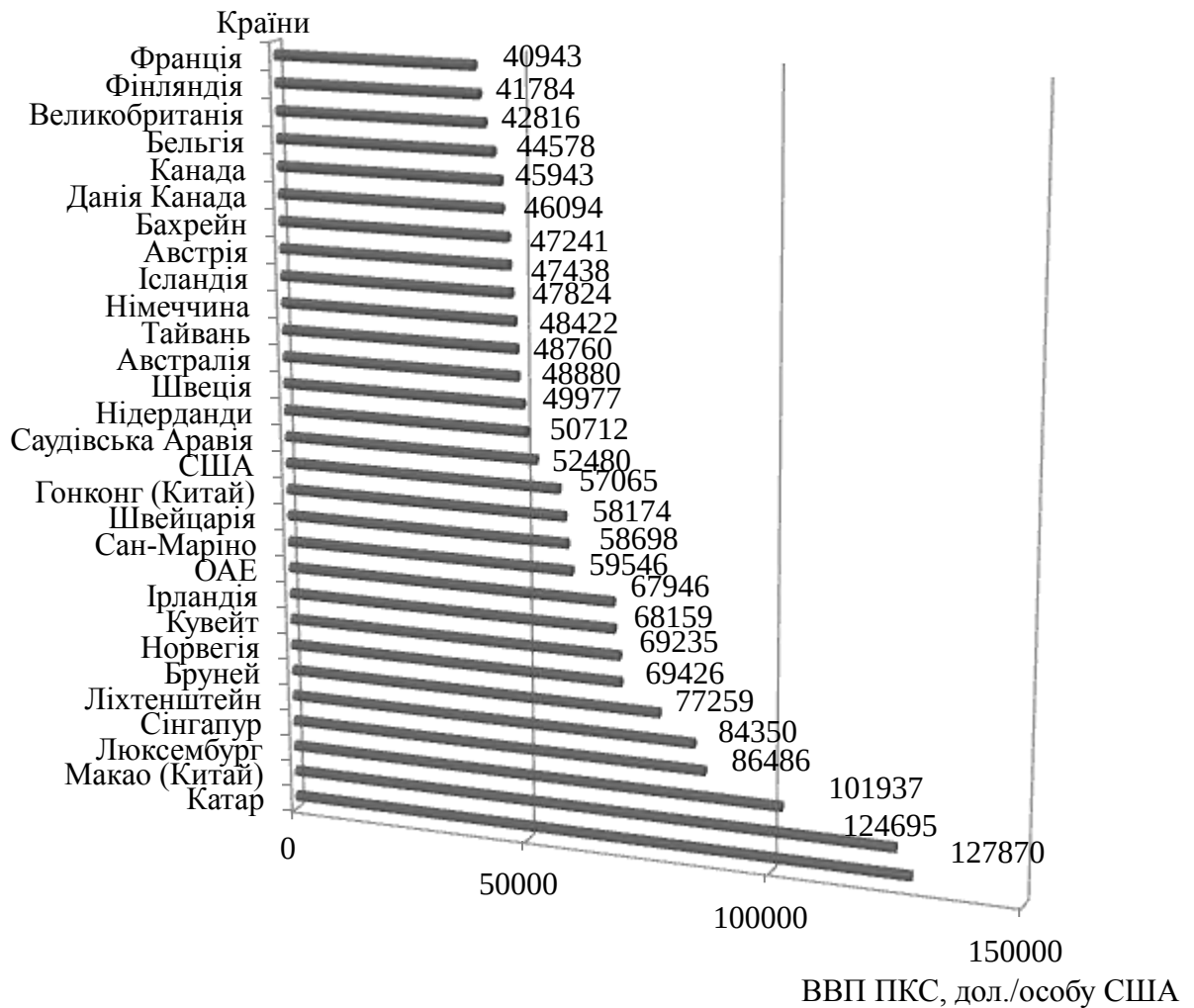

Рис. 3.3. Рейтинг країн за показником ВВП за паритетом купівельної спроможності на одну особу, дол. США/особу, 2016 р.

Джерело: узагальнено автором за [749]

Отже, проведені розрахунки підкреслюють тезу про наявність екстенсивних тенденцій розвитку країн світу, про що також свідчать результатами кореляційно-регресійного аналізу (рис. 3.4). Проведений кореляційно-регресійний аналіз за допомогою програми Statistica залежності ВВП за паритетом купівельної спроможності на одну особу від території країни, чисельності населення та номінального ВВП дав змогу отримати такі результати: взаємозв'язок між цими ознаками є тісним, про свідчить коефіцієнт кореляції 0,995; на 98,1 % зміна ВВП ПКС на особу зумовлена наведеними чинниками, на що вказує коефіцієнт детермінації; критерій Фішера складає $F(3,197)=5962,1$, що свідчить про високу якість моделі і можливість її використання для прогнозування.

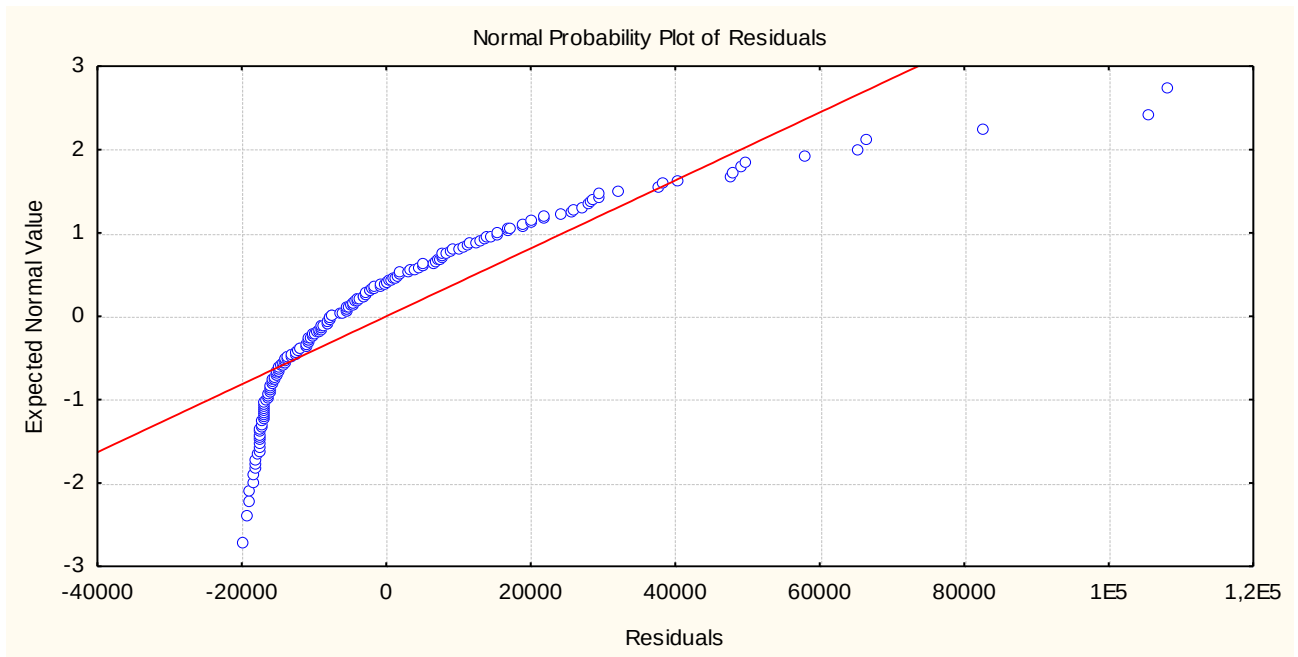

Рис. 3.4. Нормальний розподіл показників кореляційно-регресійного аналізу ВВП ПКС на одну особу залежно від факторів в розрізі країн, 2016 р.

Джерело: розраховано автором

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції вказує на те, що ВВП за паритетом купівельної спроможності на одну особу найбільше залежить від номінального ВВП (парний коефіцієнт кореляції між цими ознаками становить 0,736), залежність від чисельності населення та площі країн слабка (парні коефіцієнти кореляції відповідно становлять 0,337 та 0,04). Спостерігається також помірна залежність номінального ВВП від території країн та чисельності їх населення. Взаємозв'язок між цими ознаками є помірним, про свідчить коефіцієнт кореляції 0,64; на 41 % (коефіцієнт детермінації) зміна номінального ВВП зумовлена наведеними чинниками; критерій Фішера складає $F(2,198)=68,7$, що свідчить про високу якість моделі і можливість її використання для прогнозування. Парні коефіцієнти кореляції між номінальним ВВП чисельністю населення та територією відповідно становлять 0,433 та 0,311. Проведений аналіз підкреслив те, що високі показники соціально-економічного розвитку країн у більшій мірі зумовлюються інтенсивними чинниками.

Четверта група тенденцій глобалізації пов'язана з попередніми і характеризується посиленням продовольчої кризи та збільшенням загроз

продовольчій безпеці. У межах даної проблеми можна виділити такі особливості: збільшення чисельності населення зумовлює дефіцит продовольчих ресурсів; природний потенціал (грунтів, сільськогосподарських тварин і рослин) є вичерпним, тому не в змозі забезпечувати зростаючі потреби людства; в умовах зростаючого попиту на продовольство, з одного боку, та неспроможністю природних ресурсів в його забезпеченні, з іншого, відбувається розвиток технологій, які сприяють інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, у той же час, дають поштовх до розвитку нетрадиційних технологій, зокрема генної інженерії, вплив якої на організм людини не доведений; в умовах недосконалості міжнародних відносин проявляється неефективність механізмів міжнародної торгівлі агропродовольством; культура споживання в країнах світу різна, що не дозволяє уніфікувати методи управління в агропродовольчій сфері в глобальному масштабі; проявляється економічний парадокс, який полягає в тому, що у країнах з домінуючим аграрним напрямком агреговані показники економічного розвитку нижчі, ніж в індустріальних країнах, що зумовлено світом диспаритетом цін на продовольчі та промислові товари; ефективність розвитку аграрної сфери в контексті глобальної конкурентоспроможності проявляється лише за умови виробництва товарів з високою доданою вартістю; у сучасних умовах більшість країн з високим агропродовольчим потенціалом експортують переважно сировину, втрачаючи при цьому значну частку можливого ВВП.

У цілому глобальні тенденції розвитку агропродовольчого ринку свідчать про зниження частки доданої вартості сільського господарства у світовому виробництві (рис. 3.5). У 1995 р. цей показник становив 8 %, у наступні періоди спостерігається стійка тенденція до зниження даного показника до 3,79 % у 2015 р. Таке зменшення зумовлено насамперед не зменшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а розвиток промислового виробництва інших товарів з високою доданою вартістю. У розрізі регіонів світу, то найбільша частка сільського господарства у світовій доданій вартості спостерігається у бідних країн із значним зовнішнім боргом – 27,8 % у 2016 р.

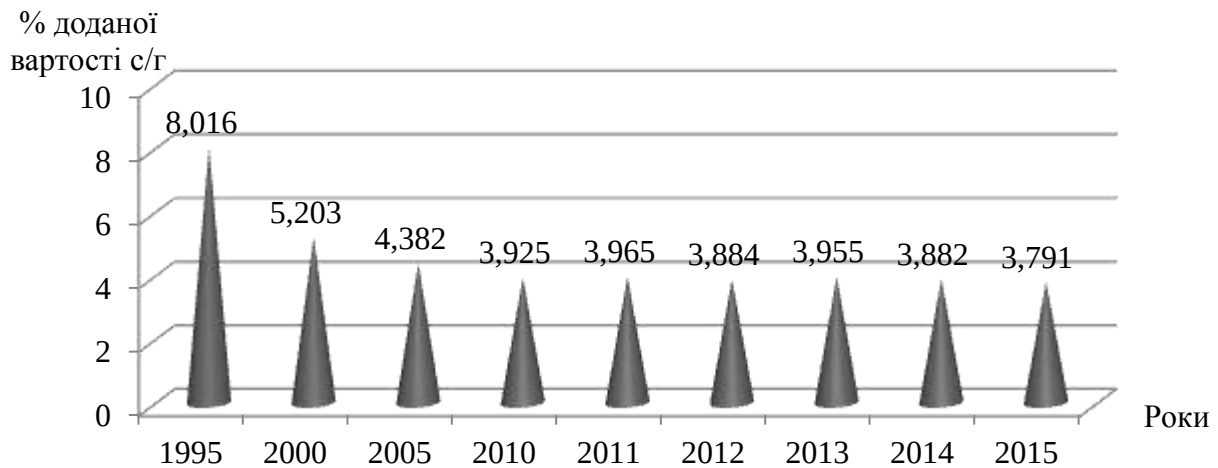

Рис. 3.5. Динаміка показників частки сільського господарства у світовій доданій вартості, %, 1995-2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [738]

У найменш розвинутих країнах (за класифікацією ООН) цей показник становить 26 %. Найменша частка сільського господарства сформована у доданий вартості країн Північної Америки та Євразії – 1,5 %. Для країн Європи і Центральної Азії з невисокими доходами цей показник є дещо вищий – 6,2 %. Частка сільського господарства у Східній Азії і Тихоокеанському регіоні складає 5,2 % (рис. 3.6).

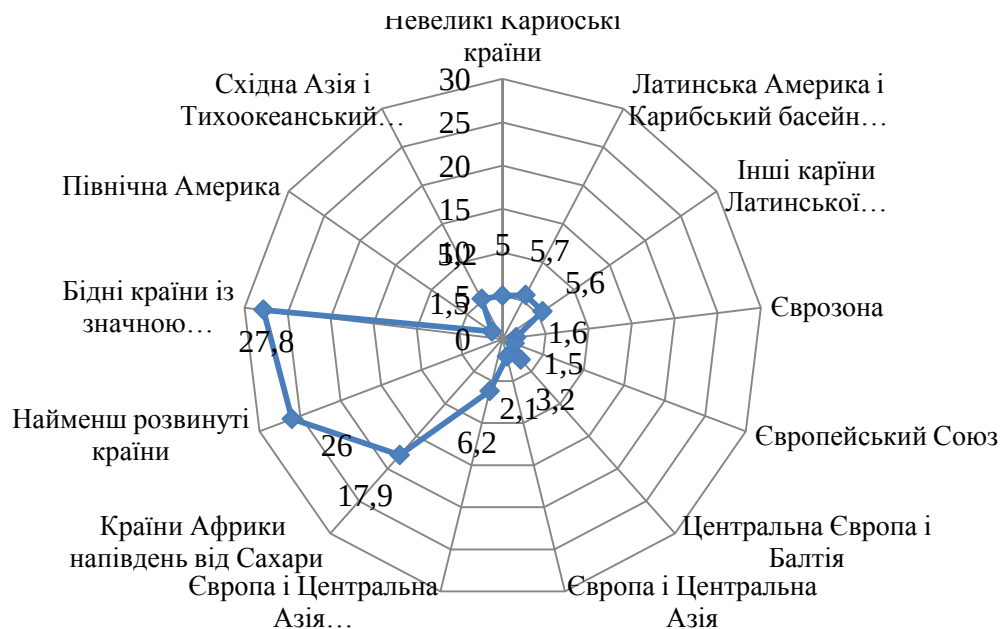

Рис. 3.6. Показники частки сільського господарства у світовій доданій вартості за регіонами світу, %, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними [738, 836]

Найбільшу частку сільське господарство займає у таких країнах, як Сієра-Леоне – 61,4 %, Чад – 50,1 %, Центральноафриканська Республіка – 42,9 %, Тоголезька Республіка – 41,3 %, Малі – 40 % та інші країни Центральної Африки, Центральної та Східної Азії, у яких частка сільського господарства складає понад 25 % (додаток Ж).

Серед країн Європи найбільшу залежність від сільського господарства має Албанія, частка сільського господарства у ВВП якої складає 21,83 %. Країна спеціалізується а вирощуванні кукурудзи та пшениці, а також тютюну і бавовни. Друге місце в рейтингу займає Молдова (13,8 %), половину експорту у структурі зовнішньої торгівлі займає агропромисловий комплекс. Україна займає третє місце з часткою сільського господарства 10,43 %. Також до залежних від сільського господарства країн належать Македонія, Чорногорія, Сербія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Румунія, частка сільського господарства у ВВП яких складає від 10,2 % до 6,4 % відповідно (рис. 3.7).

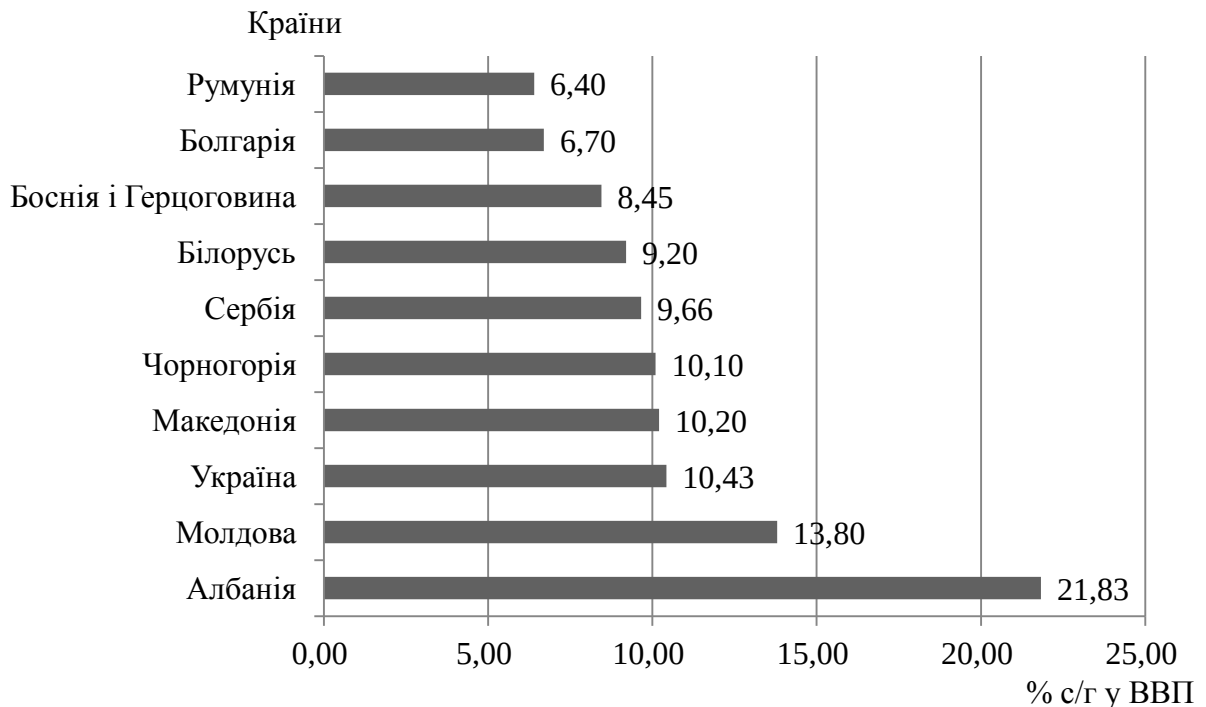

Рис. 3.7. Рейтинг країн Європи за часткою сільського господарства у ВВП, 2016 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [324, 327]

За допомогою методики кластерного аналізу можна згрупувати країн Європи за агрегованими показниками розвитку, у тому числі часткою сільського господарства у ВВП, номінальний ВВП та ВВП за ПКС на одну особу, територією країни, чисельністю населення (табл. 3.1). У додатку Ж представлено показники рейтингів.

Таблиця 3.1

Кластери країн Європи, з найбільшою часткою сільського господарства у структурі ВВП, 2016 р.

Кластери	Країни	% с/г у ВВП	ВВП номін, млн. дол. США	ВВП ПКС, млн. дол. США	Населення, тис. осіб	Територія, км ²	Щільність, насел., км ²	ВВП номін млн. дол. США	ВВП ПКС, дол. США на особу
Кластер 1	Україна	10,43	83550	347885	42620	577500	74	1960	8162
	Румунія	6,40	186514	441032	19760	238391	83	9439	22319
	Білорусь	9,20	48126	165363	9505	207595	46	5063	17397
Кластер 2	Болгарія	6,70	50446	143102	7144,6	110994	64	7061	20029
	Сербія	9,66	37755	101458	7076,4	88361	80	5335	14338
	Чорногорія	10,10	4242	10613	621,8	13812	45	6822	17068
Кластер 3	Македонія	10,20	10492	30127	2071,3	25713	81	5065	14545
	Боснія і Герцеговина	8,45	16532	42529	3861,9	51197	75	4281	11012
	Молдова	13,80	6650	18539	3553	33846	105	1872	5218
	Албанія	21,83	12144	34214	3038,6	28748	106	3997	11260

Джерело: розраховано автором

Серед досліджуваних країн найвищі показники соціально-економічного розвитку має Румунія, втім за часткою сільського господарства у ВВП дана країна на десятому (останньому) місці в рейтингу. Країни-лідери за часткою сільського господарства у ВВП можна об'єднати у три кластера. Перший кластер об'єднує три країни – Україну, Румунію та Білорусь. Домінуючими характеристиками даної групи країн є показники розміру, а саме найбільша територія, чисельність населення, а також номінальний ВВП та його показник за купівельною спроможністю. Щодо України, то приналежність її до першого кластеру насамперед зумовлена найбільшою територією та чисельністю населення, якісний показник – ВВП за ПКС на одну особу в Україні один з найнижчих.

Другий кластер (Болгарія, Сербія, Чорногорія) характеризується середньою часткою сільського господарства у ВВП, середніми показниками розміру та обсягам виробництва ВВП за ПКС на одну особу (Болгарія, Сербія), щодо Чорногорії, то це найменша серед досліджуваних країн за абсолютними агрегованими показниками, однак за рахунок високих відносних показників, зокрема ВВП за ПКС на одну особу, ця країна увійшла до другого кластеру. Третій кластер об'єднує чотири країни (Македонію, Боснію і Герцеговину, Молдову, Албанію). Ці країни мають найвищу частку сільського господарства у ВВП і найнижчі показники ВВП за ПКС на одну особу. У Македонії основними напрямками сільськогосподарського виробництва є овочівництво, плідівництво, вівчарство, також вирощують пшеницю, кукурудзу, соняшник, тютюн, рис, бавовник, виноград. У сільському господарстві працює близько 20 % населення. Боснія і Герцеговина спеціалізується на вирощуванні кукурудзи, цукрових буряків, пшениці, тютюну, винограду, фруктів та овочів, займаються розведенням овець і кіз. Результати кластерного аналізу демонструє рис. 3.8.

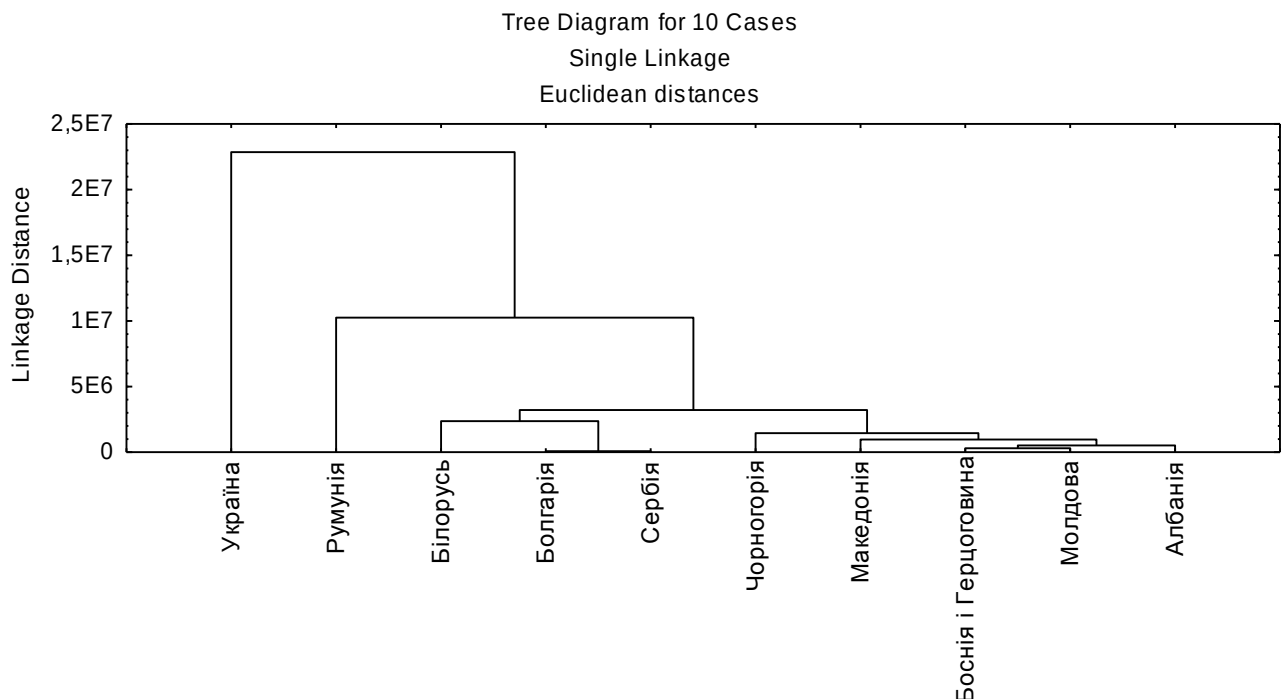

Рис. 3.8. Ієрархічна вертикальна дендрограма кластеризації країн Європи за агрегованими показниками розвитку, 2016 р.

Джерело: розраховано автором

Кореляційно-регресійний аналіз дав змогу з'ясувати, що взаємозв'язок між часткою сільського господарства у ВВП та ВВП ПКС на одну особу є низьким, про свідчить коефіцієнт кореляції 0,551; на 30,3 % зміна ВВП ПКС на особу зумовлена наведеним чинником, на що вказує коефіцієнт детермінації; критерій Фішера складає $F(3,197)=3,48$, що свідчить про високу якість моделі і можливість її використання для прогнозування.

Отже, проведений аналіз підкреслив те, що значна частка сільського господарства не визначає високий соціально-економічний рівень розвитку країн. Тому для його підвищення за рахунок розвитку агропродовольчого сегменту ринку необхідне використання резервів ефективного виробництва товарів з високою доданою вартістю або унікальної продукції, яка б могла бути паритетною за ціною. Поряд з розглянутими вище ключовими глобалізаційними тенденціями на розвиток агропродовольчого ринку впливають ще такі: поглиблення інтеграційних процесів, як всередині окремих держав, так і в глобальному масштабі; посилення нестабільності на валютних ринках, неспроможність світових валют виконувати ролі стандартів, які є мірилом розвитку економіки; нестабільність міжнародного середовища; домінування світових прагнень країн до збереження суверенітету та протекціонізму (особливо розвинених країн). Для комплексної оцінки глобалізаційних процесів в розрізі країн світу доцільно проаналізувати індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization). Даний інтегральний показник об'єднує три напрямки глобалізації: економічну, політичну, соціальну (див. розділ 2.3, табл. 3.2).

Найвищі показники глобалізації мають Нідерланди, Ірландія, Бельгія, у 2016 р. цей показник становив відповідно 91,7 91,64; 90,51. Також високі показники глобалізації характеризують такі країни, як Австрія, Швейцарія, Сінгапур, Данія, Швеція, Угорщина, Канада. Зміни в десятці лідерів протягом 2010-2016 рр. були несуттєвими. Кількість країн, індекс глобалізації яких перевищує значення 75 складає 37. Таблицю рейтингу за індексом економічної глобалізації очолюють Сінгапур, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Мальта з показником понад 90.

Таблиця 3.2

**Розподіл країн за індексом глобалізації (KOF Index of Globalization),
2010-2016 рр.**

Країни	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг
Нідерланди	91,88	3	92,08	2	92,03	1	91,70	1	91,33	3	91,24	2	91,7	1
Ірландія	92,51	1	92,27	1	91,59	2	91,64	2	92,17	1	91,3	1	91,64	2
Бельгія	92,17	2	91,81	3	91,18	3	90,51	3	91,61	2	91	3	90,51	3
Австрія	90,63	4	90,65	4	90,62	4	89,83	4	90,48	4	90,24	4	89,83	4
Швейцарія	88,19	7	86,68	9	87,04	7	87,01	5	85,74	11	86,04	9	87,01	5
Сінгапур	88,31	6	87,95	5	87,37	5	86,93	6	88,63	5	87,49	5	86,93	6
Данія	87,91	8	87,95	6	86,89	8	86,44	7	87,43	6	86,3	7	86,44	7
Швеція	88,50	5	87,77	7	87,05	6	85,92	8	87,39	7	86,59	6	85,92	8
Угорщина	87,07	10	86,23	11	85,81	12	85,78	9	85,91	9	85,49	11	85,78	9
Канада	86,72	11	86,28	10	85,89	11	85,67	10	85,63	12	85,03	12	85,67	10
Фінляндія	85,70	13	86,07	12	86,12	10	85,47	11	85,87	10	85,64	10	85,47	11
Португалія	87,70	9	87,07	8	86,66	9	85,08	12	87,01	8	86,29	8	85,08	12
Норвегія	83,54	20	83,32	21	84,17	15	84,24	13	82,83	20	83,3	18	84,24	13
Кіпр	86,20	12	85,54	13	84,34	14	84,07	14	85,27	13	83,54	16	84,07	14
Іспанія	84,88	14	85,00	14	84,36	13	83,73	15	84,66	14	83,71	14	83,73	15
Словаччина	84,75	15	84,38	15	83,58	18	83,62	16	83,55	18	83,52	17	83,62	16
Чехія	84,27	17	83,61	18	84,09	16	83,60	17	83,97	16	84,1	13	83,6	17
Люксембург	84,64	16	84,37	16	83,64	17	83,55	18	84,57	15	83,56	15	83,55	18
Франція	83,76	19	83,46	20	83,43	19	82,61	19	82,76	21	82,65	20	82,61	19
Велико-британія	83,93	18	83,82	17	83,06	20	81,97	20	83,72	17	82,96	19	81,97	20
Австралія	83,50	21	83,59	19	82,69	21	81,93	21	82,93	19	81,64	21	81,93	21
Греція	81,35	22	80,94	22	79,97	22	80,40	22	80,29	23	79,08	25	80,4	22
Польща	80,10	24	79,23	15	78,97	27	79,90	23	79,52	25	79,43	23	79,9	23
Італія	81,02	23	80,68	23	79,83	23	79,59	24	80,31	22	79,51	22	79,59	24
Малайзія	78,92	27	79,19	26	79,00	26	79,14	25	79,55	24	79,05	26	79,14	25
Естонія	78,82	28	79,03	27	79,09	25	78,46	26	79,38	27	79,35	24	78,46	26
Німеччина	79,90	25	79,81	24	79,22	24	78,24	27	79,47	26	78,86	27	78,24	27
Нова Зеландія	79,21	26	78,79	28	78,48	28	78,15	28	78,82	28	78,29	28	78,15	28
Литва	72,06	36	73,22	34	72,83	36	77,26	29	73,27	34	72,71	35	77,26	29
Болгарія	71,40	37	70,89	37	76,11	32	77,16	30	71,38	39	76,11	31	77,16	30
Катар	73,17	35	72,66	35	72,42	37	77,04	31	72,86	36	72,25	38	77,04	31
Словенія	76,87	29	76,67	29	76,49	29	76,24	32	76,86	29	76,34	30	76,24	32
ОАЕ	76,23	32	76,06	30	76,37	30	75,92	33	76,02	30	76,71	29	75,92	33
США	75,67	31	75,74	31	75,87	33	75,71	34	74,94	32	74,81	34	75,71	34
Хорватія	75,53	33	75,11	33	76,25	31	75,59	35	74,92	33	75,69	32	75,59	35

Джерело: розраховано автором за даними [781]

Лідерами за індексом соціальної глобалізації є Австрія, Сінгапур, Швейцарія, Ірландія, Нідерланди, Бельгія, Пуерто Ріко. Високі індекси політичної глобалізації мають Італія, Франція, Бельгія, Австрія, Іспанія, Великобританія, Швеція, Бразилія, Нідерланди, Швейцарія, Канада, Єгипет. Отже, високі збалансовані показники глобалізації можна простежити у

Нідерландах та Бельгії. Місце України в загальному глобалізаційному просторі демонструють данні рис. 3.9.

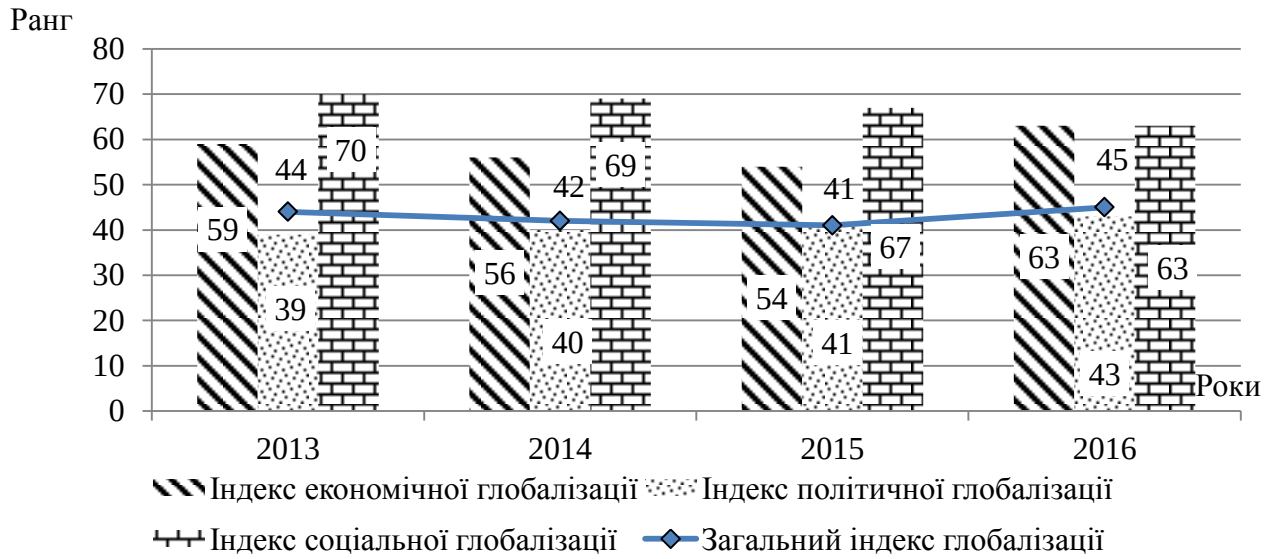

Рис. 3.9. Динаміка показників глобалізації України, 2013-2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [781]

Протягом останніх років індекс глобалізації України коливався від 68,85 у 2013 р. до 70,24 у 2016 р., при цьому ранг у рейтингу країн світу становив у 2016 р. 45, найвищим цей показник був у 2015 р. – 41 місце в рейтингу зі значенням 70,71. Серед складових індексу глобалізації найвищими є значення індексу політичної глобалізації – 41 ранг зі значенням 84,9; індекс соціальної глобалізації має найнижчі значення – 67 ранг зі значенням 61,05 у 2016 р. Індекс економічної глобалізації коливався від 65,7 (59 місце) у 2013 р. до 68,42 (54 місце) у 2016 р. Оцінюючи рівень глобалізації країн, важливо провести аналіз індексу глобальної конкурентоспроможності, який запропонований Всесвітнім економічним форумом. Рейтинг країн за рівнем глобальної конкурентоспроможності протягом останніх п'яти років очолила Швейцарія з показником 5,86 у 2017/2018 рр. (рис. 3.10).

До лідерів світу за показниками глобальної конкурентоспроможності входять США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія та Фінляндія. При цьому, суттєво піднявся рейтинг Нідерландів з 8 позиції до 4, а рейтинг Фінляндії опустився з 3 до 10 місця в рейтингу.

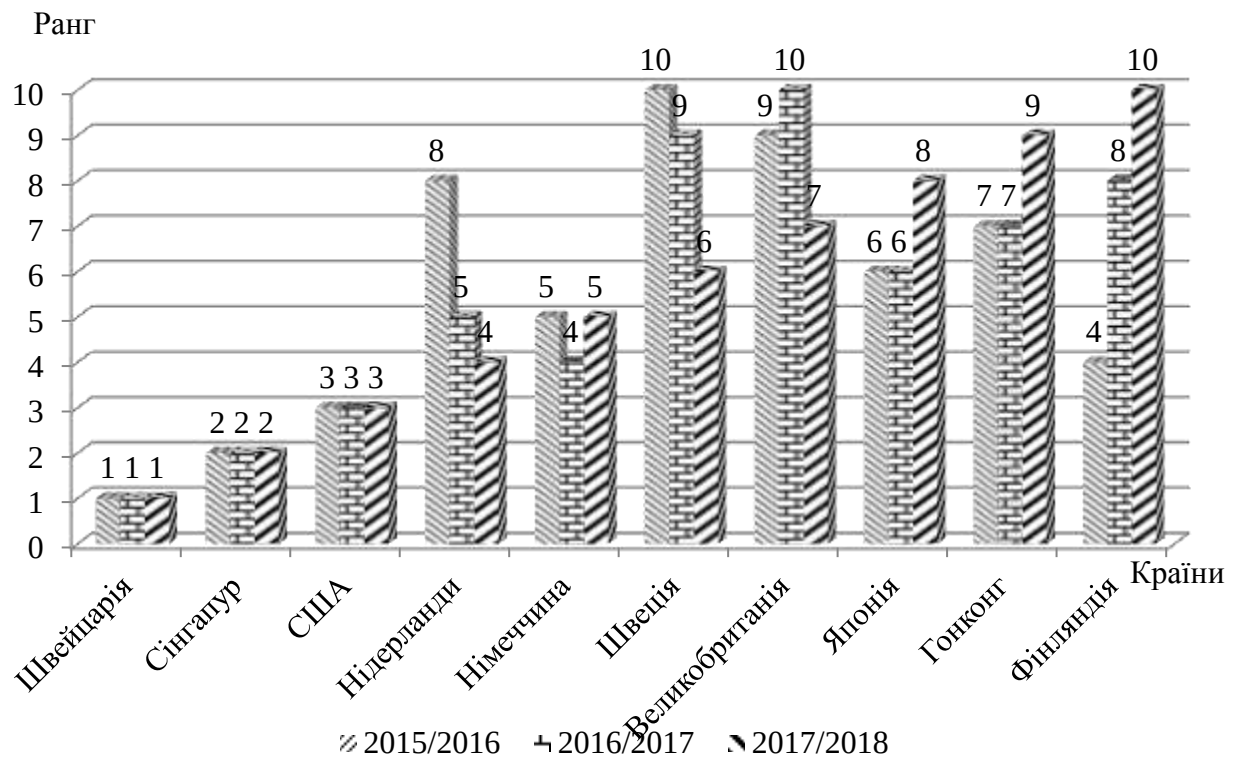

Рис. 3.10. Рейтинг країн за індексом глобальної конкурентоспроможності, 2015-2018 рр., станом на 1 січня

Джерело: побудовано автором за даними [821, 822, 823, 824, 825]

Рухи вгору в таблиці рейтингів спостерігаються для таких країн, як Великобританія, Данія, Нова Зеландія, Ізраїль, Ірландія. Зниження позицій найсуттєвіше відбулось для Австрії з 16 до 19 місця.

Україна покращила свій рейтинг, перемістившись із 85 на 81 місце. Саме у 2016-2017 рр. індекс глобальної конкурентоспроможності України за останні п'ять років був найнижчим. Найвищим він був у 2012-2013 рр. – 73. Найнижчі рейтинги України серед країн за індексом глобальної конкурентоспроможності спостерігаються в розрізі таких показників, як стан макроекономічного середовища – 121 місце у 2017-2018 рр., однак це на 13 позицій, або на 9,7 % вище, ніж у 2015-2016 рр.; розвиток інституцій – 118 місце – на 12 позицій, або на 9,2 % вище, ніж у 2015-2016 рр. Найвищими в рейтингу є значення таких показників, як охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, а також розмір ринку відповідно 53, 35 та 47. Щодо останнього показника, то це екстенсивний чинник, який визначений насамперед площею

території України, тому вважати цей показник вагомим індикатором економічного розвитку даної країни не зовсім доцільно. Україна погіршила свої позиції за останні три роки за такими показниками, як інфраструктура – на 9 позицій (13 %) зі значенням у 2017-2018 рр. 78; ефективність ринку праці – на 30 позицій (53,6 %) зі значенням 86 (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Динаміка агрегованих складових індексу глобальної конкурентоспроможності України, 2015-2018 рр., станом на 1 січня

Скалові індексу глобальної конкуренто- спроможності	Періоди				Відхилення рейтингів, 2017-2018 рр. від 2015-2016 рр.	
	2015- 2016 рр. (140 країн)	2016- 2017 рр. (138 країн)	2017-2018 рр. (137 країн)			
	Місце в рейтингу			значення ІГК*	абсо- лютне, +,-	від- носне, %
Загальний індекс глобальної конкурентоспроможності	79	85	81	4,1	2	2,5
Основні вимоги	101	102	96	4,2	-5	-5,0
інституції	130	129	118	3,2	-12	-9,2
інфраструктура	69	75	78	3,9	9	13,0
макроекономічне середовище	134	128	121	3,5	-13	-9,7
охорона здоров'я та початкова освіта	45	54	53	6,0	8	17,8
Підсилюючі	65	74	70	4,1	5	7,7
продуктивності	34	33	35	5,1	1	2,9
вища освіта і професійна підготовка	106	108	101	4,0	-5	-4,7
ефективність ринку товарів	56	73	86	4,0	30	53,6
ефективність ринку праці	121	130	120	3,1	-1	-0,8
розвиток фінансового ринку	86	85	81	3,8	-5	-5,8
технологічна готовність	45	47	47	4,5	2	4,4
розмір ринку	72	73	77	3,5	5	6,9
Інновації та фактори вдосконалення	91	98	90	3,7	-1	-1,1
відповідність бізнесу сучасним вимогам	54	52	61	3,4	7	13,0
інновації та фактори вдосконалення						

* ІГК – Індекс глобальної конкурентоспроможності, оцінюється за шкалою від 0 до 7, при цьому більше значення показника вважається кращим

Джерело:[821, 822, 823, 824, 825], авторські розрахунки

Таке погіршення показників насамперед зумовлене скороченням робочих місць в українських підприємствах, значною трудовою міграцією, що в цілому пов'язано із нестабільною економічною та політичною ситуацією в країні.

Основним чинником, що зумовив погіршення показників у наступні роки була нестабільна політична та економічна ситуація в Україні, військові дії, переміщення акцентів у розвитку. При цьому, основними економічними причинами, що зумовлюють низькі показники в рейтингу глобальної конкурентоспроможності є такі:

- нестабільність банківської системи та національної валюти, збільшення зовнішнього державного боргу;

- зниження інвестиційної привабливості країни у зв'язку із ускладненням процедур укладання договорів, погіршенням системи захисту іноземних інвесторів, неефективністю функціонування вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку;

- зростання монополізації національного ринку, недосконалість методів антимонопольного контролю та регулювання економіки;

- недосконалість системи державного управління та менеджменту на рівні підприємництва;

- відсутність дієвих стимулів для розвитку малого та середнього бізнесу;

- надмірна міграція населення, зокрема “відтік людського капіталу”;

- відсутність інтелектуального бізнесу та неефективний розвиток інституту інтелектуальної власності;

- низький рівень розвитку соціально-економічної інфраструктури, зокрема дорожньо-транспортної мережі, системи логістики;

- відсутність чіткої стратегії розвитку з покроковим планом дій у різних соціально-економічних сферах;

- відсутність зрозумілих в глобальному масштабі конкурентних переваг та виділених пріоритетів розвитку;

- поглиблення залежності від сировинного сільського господарства, що не передбачає виробництва товарів з високою доданою вартістю і зайняття сформованої захищеної ніші на глобальному ринку.

Детальний аналіз показників глобальної конкурентоспроможності України (додаток 3) дає підстави стверджувати, що слабкими місцями є фінансові показники, такі як стабільність банків (135 позиція в рейтингу країн світу у 2017-2018 рр.), регулювання фондових бірж (134 місце), інфляція (129 місце), причому даний показник знизився на 54 позиції (на 72 %) порівняно з 2013-2014 рр. У зв'язку із суттєвим зростанням державного боргу у % від ВВП позиція України за цим показником знизилася на 46 позиції (69,7 %). Низькими є показники якості доріг – 130 місце в рейтингу, зловживання впливом, здатності країни утримувати таланти, право власності. Варто вказати на підвищення показників, що характеризують інноваційну діяльність в Україні у 2017-2018 рр. порівняно з 2013-2014 рр. У цілому за даною групою показників Україна посідає 61 місце у 2017-2018 рр., що на 20 позицій (24,7 %) вище, ніж у 2013-2014 рр., проте на 9 позицій нижче попереднього року. У цілому за всіма показниками групи “Інновації” рейтинг України порівняно з 2016-2017 рр. знизився. Порівняно із 2013-2014 рр. зменшилися витрати компаній на дослідження і розробки (76 місце в рейтингу).

Активізація інноваційної діяльності суттєво сприяє загальному розвитку держави і визначає рівень інтегрованості країни у світовий інноваційний простір. Для порівняння інноваційної активності країн на глобальному рівні розроблено низку показників та агрегованих індексів. При цьому, найбільш узагальнюючим, на нашу думку, доцільно вважати глобальний інноваційний індекс (GII – The Global Innovation Index).

Аналіз глобального індексу інновацій у порівнянні з країнами світу дозволяє виявити лідерів за даним показником в цілому, а також за окремими його складовими, і на цій основі запозичити закордонний досвід у найбільш прогресивних інноваторів. Постійне дослідження тенденцій зміни глобального індексу інновацій дозволяє реагувати на виклики зовнішнього середовища, підвищувати ефективність урядових програм в напрямку стимулювання інновацій, уникати кризових явищ на різних ієрархічних управлінських рівнях (додаток И рис. 3.11).

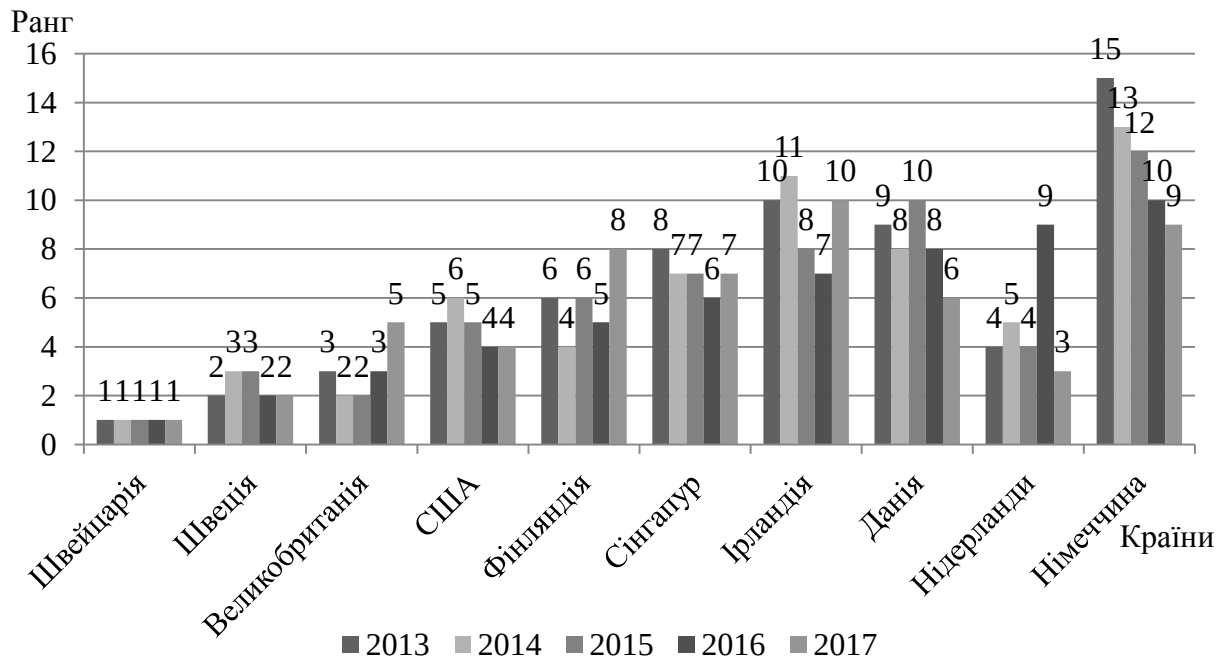

Рис. 3.11. Рейтинг країн за глобальним індексом інновацій (GII – The Global Innovation Index), 2013-2017 pp.

Джерело: узагальнено автором за [759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766]

Протягом останніх років лідируючі позиції в рейтингу за інтегральним показником ГІІ займає Швейцарія зі значенням 67,69. У десятку лідерів за глобальним інноваційним індексом входять такі країни, як Швеція, Великобританія, США, Фінляндія, Сінгапур, Ірландія, Данія, Нідерланди, Німеччина. При цьому, Німеччина за останні п'ять років суттєво піднялась в рейтингу – із 15 позиції до 9. Суттєве зростання глобального інноваційного індексу спостерігається відбулося для Японії (із 21 позиції до 14), Ісландії (із 19 позиції до 13), Південної Кореї (із 16 позиції до 11), Франції (із 22 позиції до 15). У той же час, знизилась показники для Австралії (із 17 позиції до 23), Норвегії (із 14 позиції до 19), Бельгії (із 23 позиції до 27). Глобальний індекс інновацій України протягом останніх п'яти років підвищився із 35,8 у 2013 р. до 37,62 у 2017 р., що дозволило країні піднятися відповідно із 71 місця в рейтингу країн до 50 місця (табл. 3.4). Вищі показники мають значення вхідного глобального індексу інновацій, який характеризує інноваційний потенціал країни.

**Динаміка глобального індексу інновацій України та його складових,
2013-2017 рр.**

Складові глобального індексу інновацій	2013		2014		2015		2016		2017	
	зна-чення	ранг (із 142)	зна-чення	ранг (із 143)	зна-чення	ранг (із 141)	зна-чення	ранг (із 128)	зна-чення	ранг (із 127)
складові вхідного субіндексу (інноваційний потенціал країн)										
Інституційне середовище	51,4	105	52,9	103	52,2	98	35,7	56	47,9	101
Людський капітал і дослідження	37,9	44	36,6	45	40,4	36	40,8	40	39,6	41
Інфраструктура	26	91	27,1	107	26,3	112	32,3	99	39,3	90
Ринковий досвід	44	82	45,1	90	43,9	89	42,1	75	43,2	81
Бізнесовий досвід	30,2	79	29,1	87	32,4	78	30,6	73	35,3	51
Середнє значення вхідного субіндексу	38	80	38	86	39	83	36	69	41	73
Складові вихідного субіндексу (фактична реалізація інноваційного потенціалу в практичній діяльності)										
Отримані знання та технології (науково-практичні результати)	32	45	38,2	32	36,4	34	34,1	33	32,8	32
Результати творчої діяльності	35,3	81	30,6	77	31,3	75	31	58	35,6	49
Середнє значення вихідного субіндексу	34	63	34	55	34	55	33	46	34	41
Глобальний інноваційний індекс	35,8	71	36,26	63	36,45	64	35,72	56	37,62	50

Джерело: узагальнено автором за [759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766]

У 2013 р. середнє значення цього під індексу становило 38, що забезпечило ранг у рейтингу країн світу 80, а у 2017 р. цей під індекс становив 41, а ранг – 73. Серед п'яти складових цього субіндексу найнижчий ранг має інституційне середовище – 101 місце у 2017 р., найнижчим цей показник був у 2013 р. – 51,4 (ранг 105). Такі значення підкреслюють недосконалість інституціонального управління, слабким розвитком державних інститутів, незбалансованістю їх розвитку, слабкою довірою до їх діяльності, незрозумілістю виконуваних функцій. Порівняно високими є значення такої складової, як людський капітал і дослідження – 39,6 (41 місце в рейтингу). Найвищим це значення було у 2015 р. – 40,4 (36 місце). Населення України має

високий рівень освіти та інтелектуальний рівень, втім, у зв'язку із низькою мотивацією відбувається міграція (“відтік мізків”, “відтік людського капіталу”), що не дозволяє Україні зайняти лідируючі позиції на ринку інновацій та в рейтингу показників людського капіталу та інтелектуальних досліджень. Низькими є значення показників розвитку інфраструктури – 39,3 (90 місце), зокрема за якістю доріг Україна займає 134 місце серед 144 країн світу. За ринковим та бізнесовим досвідом місце України становить відповідно 81 та 51 у 2017 р. При цьому, протягом 2013-2016 рр. ранги цих показників знаходились майже на одному місці.

Вихідний субіндекс глобального індексу інновацій підвищився і становив у 2017 р. 34 і забезпечив 41 місце України в рейтингу країн світу, тоді як у 2013 р. цей показник становив 34, а місце в рейтингу становило 63. Отримані знання та технології (науково-практичні результати) були оцінені у значення 32,8, що забезпечило 32 місце в рейтингу, тоді як у 2013 р. значення 32 забезпечило 45 місце в рейтингу. У 2014 р. 32 місце в рейтингу Україна посідала зі значенням 38,2. Тобто протягом останніх років спостерігається несуттєве зниження загального індексу науково-практичних результатів інноваційної діяльності країн світу, при цьому, потенціал реалізації інновацій залишається на рівні, нижче середнього. За результатами творчої діяльності спостерігається суттєвий рух вгору в рейтингу – із 81 місця у 2013 р. зі значенням 35,3 до 49 місця зі значенням 35,6.

Таким чином, Україна має значний інноваційний потенціал, однак використовує його не повністю. Суттєві перспективи розвитку має потенціал людського капіталу, для його реалізації необхідна відповідна мотивація, а також розвиток інститутів. Необхідно звернути значну увагу на формування відповідної інфраструктури, ринкового та бізнес середовища.

Вагому роль в оцінці глобалізаційного розвитку країн відіграє діагностика індексів економічної свободи (рис. 3.12). Згідно методики (див. р. 2.3) індекс економічної свободи розраховується як середнє арифметичне десяти субіндексів.

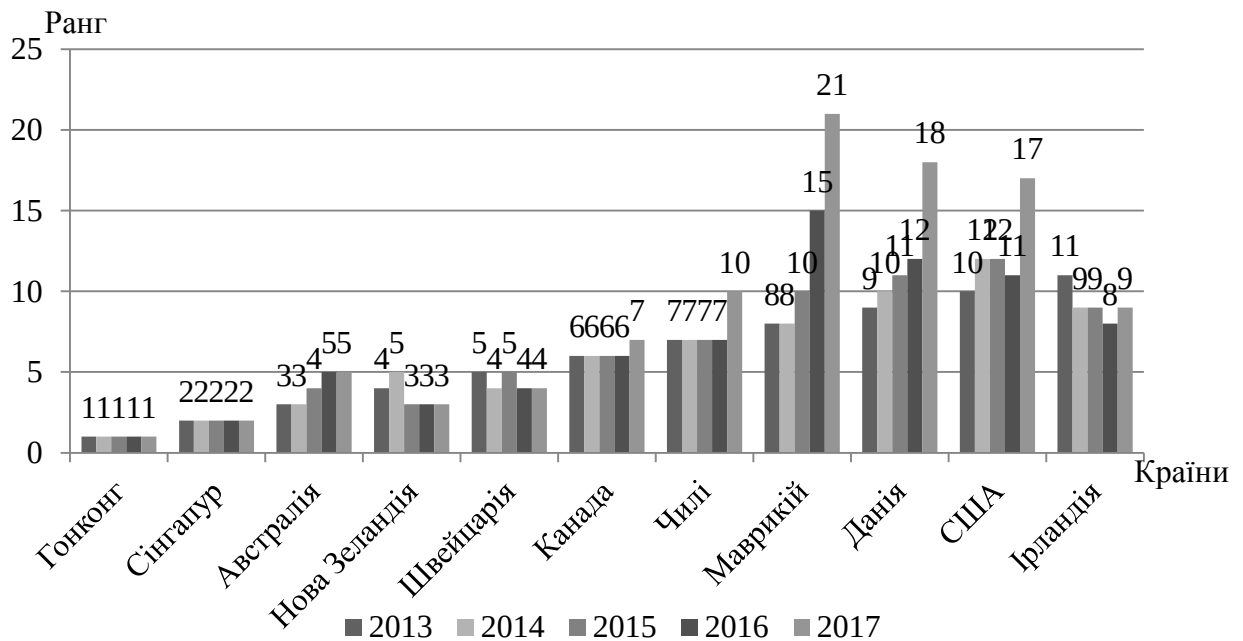

Рис. 3.12. Рейтинг країн за індексом економічної свободи (Index economic freedom), 2013-2017 рр.

Джерело: узагальнено автором за даними [773, 774, 775, 776, 777, 778]

Але у 2017 р. було враховано ще два компоненти – показник ефективності судової діяльності (для України він склав 22,6 бали зі 100, а також показник фінансового здоров'я (для України – 67,9 бали із 100). За основними індексами економічної свободи Україна посідає такі місця серед країн світу: права власності – 123, свобода від корупції – 154, державні витрати – 161, фіскальна свобода – 100, свобода бізнесу – 111, свобода ринку праці – 146, монетарна свобода – 184, інвестиційна свобода – 165, фінансова свобода – 160, свобода торгівлі – 54 (табл. 3.5).

За інтегральним індексом економічної свободи протягом 2013-2017 рр. перше місце займає Гонконг, друге місце – Сінгапур. Також до першої п'ятірки лідерів входять Австралія, Нова Зеландія, Швейцарія. Стабільні позиції протягом останніх років займають Канада та Чилі – відповідно шосте і сьому місця. Щодо динаміки змін індексу економічної свободи України, то за період 2010-2017 рр. найвищим цей показник був у 2014 р. – 155 місце. У 2017 р. цей показник був найнижчим. Найвищими є значення індексу свободи торгівлі – 85,9 та податкової свободи – 78,6. Найгірший показник – свобода від корупції.

Таблиця 3.5

Динаміка складових індексу економічної свободи України, 1995-2017 рр.

Роки	місце в загальному рейтингу	Загалом	Свобода бізнесу	Свобода торгівлі	Податкова свобода	Державні витрати	Грошова свобода	Свобода інвестицій	Фінансова свобода	Захист прав власності	Свобода від корупції	Свобода трудових стосунків
1995	-	39,9	55	55	61,8	47,1	0	50	50	30	10	-
2000	-	47,8	55	70	62,3	41,9	63	50	30	30	28	-
2005	-	55,8	55	76,2	83	78,6	76,2	30	50	30	23	55,8
2010	162	46,4	38,7	82,6	77,9	41,1	61,2	20	30	30	25	57,7
2011	163	45,8	47,1	85,2	77,3	32,9	63,2	20	30	30	22	50
2012	163	46,1	46,2	84,4	78,2	29,4	67,7	20	30	30	24	51,2
2013	161	46,3	47,6	84,4	78,2	29,4	71	20	30	30	23	49,9
2014	155	49,3	59,8	86,2	79,1	37,5	78,7	20	30	30	21,9	49,8
2015	162	46,9	59,3	85,8	78,7	28	78,6	15	30	20	25	48,2
2016	162	46,8	56,8	85,8	78,6	30,6	66,9	20	30	25	26	47,9
2017	166	48,1	62,1	85,9	78,6	38,2	47,4	25	30	41,4	22,6	48,8

Джерело: [773, 774, 775, 776, 777, 778]

Отже, у цілому Україна має значний потенціал до ефективного глобалізаційного розвитку, але він не розкритий. Найбільший негативний вплив здійснює недосконала і незбалансована державна політика, нерозвинена соціально-економічна інфраструктура ринку, низька інноваційна активність суб'єктів господарювання. Значна частка створеної доданої вартості в Україні припадає на сільське господарство. Втім, тенденції розвитку європейських країн та інших країн з розвиненою ринковою економікою свідчать, що надмірна залежність від сировинного сільського господарства характерна для групи країн, загальний рівень соціально-економічного розвитку яких значно нижчий, ніж у країн-лідерів.

3.2. Динаміка світового розвитку агропродовольчого ринку

В умовах глобалізації економіки формуються нові тенденції розвитку агропродовольчого ринку. Зростання чисельності населення, зміна структури та культури споживання є поштовхом до підвищення як кількісних, так і якісних показників. Однак, в сучасних умовах посилення індустріалізації та інформатизації розвиток агропродовольчого ринку є лише основою для простого відтворення соціально-економічних та екологічних процесів держав. Для більшості провідних країн сільське господарство є лише базовою галуззю, яка формує продовольчу безпеку, при цьому, пріоритетними є високоіндустріальні та високотехнологічні сфери зі значною доданою вартістю. Питання розвитку агропродовольчого ринку як пріоритетного сегменту національної економіки є дискусійним (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Стимулюючі чинники пріоритетного розвитку сировинної сфери та сфери виробництва готових продуктів агропродовольчого сектору економіки

Стимулюючі чинники пріоритетного розвитку сировинної сфери агропродовольчого сектору економіки	Стимулюючі чинники пріоритетного розвитку виробництва готових продуктів агропродовольчого сектору економіки
наявність значного природного, ресурсного, виробничого потенціалу	наявність потенціалу для виробництва готових агропродовольчих товарів
ефективні міжнародні зв'язки з імпортерами аграрної продукції (при цьому експорт доцільно вважати ефективним за таких умов: повне задоволення внутрішнього попиту; досконала цінова політика при здійсненні експортних операцій; оптимальна система ліцензування, квотування, стандартизації, сертифікації)	наявність власної сировинної зони та ефективних поглиблених господарських зв'язків з переробною сферою
наявність суттєвих конкурентних переваг в аграрному секторі, у тому числі за рахунок унікальності (наприклад, розвиток таких галузей сільського господарства, які в інших країнах не можуть ефективно розвиватись у зв'язку з відсутністю ресурсів, технологій, природно-кліматичних умов)	відсутність потенціалу для розвитку сировинної аграрної сфери та можливість ефективного імпорту сільськогосподарської сировини
відсутність умов для створення індустрії в аграрному секторі (неможливість залучення інвестицій в дану сферу, значна вартість засобів виробництва готової агропромислової продукції)	можливість формування унікальних конкурентних переваг готових товарів
відсутність ринків збуту та конкурентних переваг при виробництві готової агропромислової продукції	наявність перспективних ринків збуту готової продукції та незаповненої ніші
	перспективи створення доданої вартості при виробництві готових товарів вищі, ніж витрати на придбання та експлуатацію засобів виробництва
	наявність інвестицій для розвитку сфери виробництва готових агропродовольчих товарів

Джерело: розроблено автором

Ахмед Алі Коч вважає, що “наявність багатонаціональних фірм як у харчовій промисловості (Danone-Tikvesli, Unilever, Kraft тощо), так і у секторі роздрібної торгівлі (Tesco, Metro and Carrefour та ін.), нові стандарти якості, безпеки та регулювання ЄС, а також зростаюча споживча спроможність споживачів та зростання рівня освіти можуть розглядатися як основні чинники, що покращують конвергенцію ситуацій у розвинених країнах, з іншого боку, є низка характеристик, таких як низький споживчий попит на якісні та безпечні продукти, слабка система забезпечення якості та перевірки на внутрішньому ринку та чисельність сільського населення, як і раніше, дозволяють багатьом місцевим агропродовольчим підприємствам брати участь у харчовому ланцюжку, особливо в невеликих сільських районах і містах, а також постачання товарів для різних соціально-економічних груп у великих містах, всі ці характеристики відіграють важливу роль у галузі продуктів харчування агропромислового комплексу” [739].

“У глобалізованому світі економічний розвиток зовнішньої торгівлі та мереж є важливими факторами функціонування будь-якої національної економіки та держави, оскільки це має не тільки економічний сенс, але і політичний характер, крім того, виклики, пов’язані з глобалізацією агропродовольчих систем, ведуть до прискорення розширення світової торгівлі продуктами харчування в порівнянні з зростанням сільськогосподарського виробництва та продуктів харчування, протягом 2013-2014 рр. Україна втратила контроль над територією Криму та частини Донбасу, що призвело до змін зовнішньої торгівлі конкретним сільським господарством. У таких умовах вважають, що найбільш важливими питаннями інтеграції у світове економічне співтовариство є перехід до якісно нових та ефективних зовнішньоекономічних зв’язків у аграрному секторі України” [750].

Загальний обсяг світового виробництва сільськогосподарської продукції постійно зростає. Так, індекс зростання обсягів світового виробництва сільськогосподарської продукції у 2016 р. порівняно із 2015 р. становив відповідно 1,001 і 1,017 у фактичних і постійних цінах (рис. 3.13).

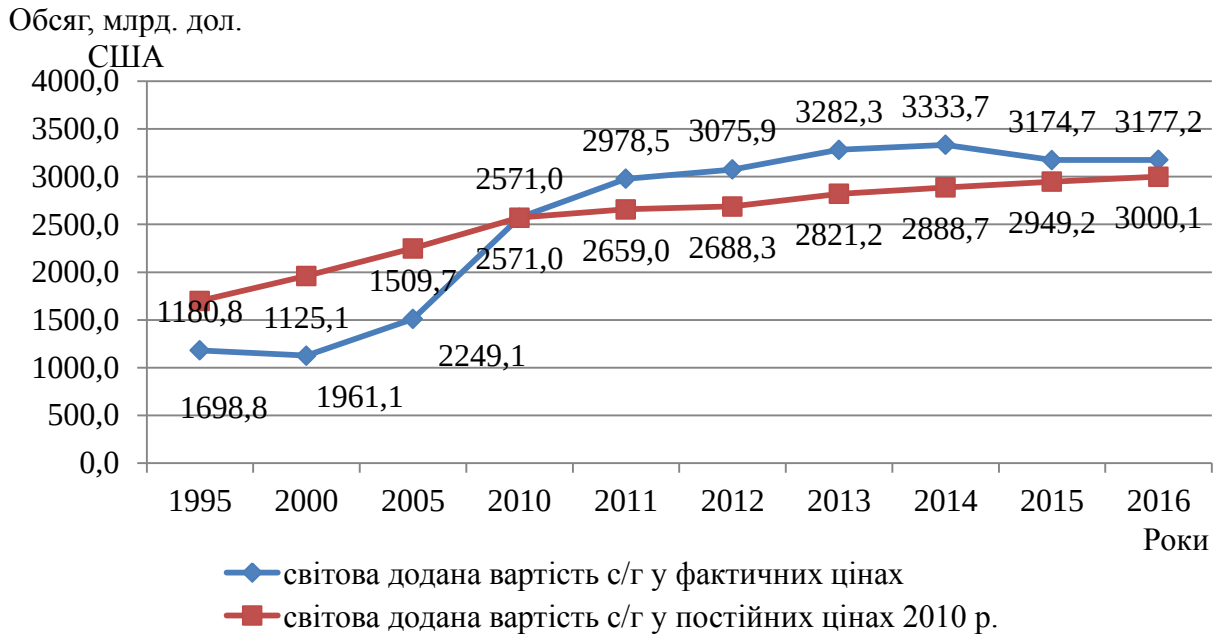

Рис. 3.13. Динаміка світової доданої вартості сільськогосподарської продукції, 1995-2016 рр., млрд. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [829, 836]

Порівняно з 2010 р. загальне збільшення виробництва доданої вартості сільського господарства становив відповідно 23,6 % і 16,7 %. До 2010 р. середній темп збільшення обсягів виробництва кожні п'ять років у постійних цінах становив 14,8 %. У фактичних цінах суттєвим було збільшення виробництва у 2010 р. порівняно із 2005 р. – 70,3 %. У цілому, додана вартість сільського господарства у 2016 р. становила 3000,1 млрд. дол. США у постійних цінах 2010 р і 3177,2,0 млрд. дол. США у фактичних цінах. За регіонами світу найбільші обсяги виробництва припадають на країни Східної Азії та Тихоокеанські країни (додаток І, рис. 3.14). У 2016 р. у фактичних цінах цей показник становив 1378,2 млрд. дол. США, а в постійних цінах 2010 р. – 1159,1 млрд. дол. США. Порівняно з 2015 р. додана вартість сільського господарства в регіоні Східна Азія і Тихоокеанські країни збільшилася на 26,9 млрд. дол. США, або на 2,4 % у постійних цінах, а порівняно із 2010 р. це збільшення становить 194,4 млрд. дол. США, або 20,2 %. Також збільшилося сільськогосподарське виробництво у країнах Європи та Центральної Азії – на 16,7 млрд. дол. США, або на 4,02 %, порівняно із 2015 р. у порівняльних цінах і на 40 млрд. дол. США, або на 18,1 %, більше, порівняно із 2010 р.

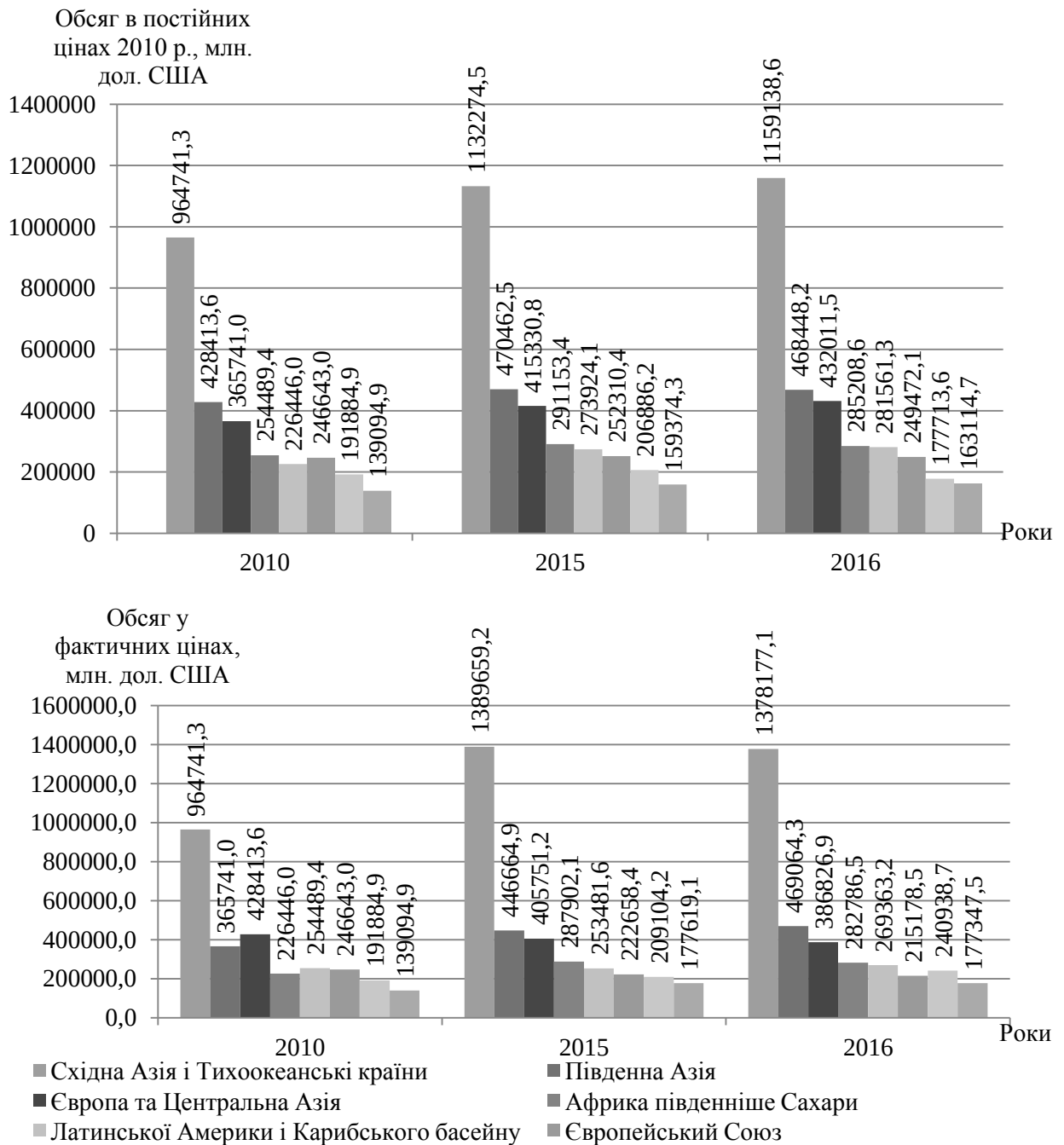

Рис. 3.14. Динаміка доданої вартості сільськогосподарської продукції за регіонами світу, 2010-2016 рр., млн. дол. США

Джерело: побудовано автором за [829, 836]

Збільшилися обсяги виробництва в країнах Латинської Америки і Карибському басейні – на 7,6 млрд. дол. США, або на 2,8 %, порівняно із 2015 р. і на 55,1 млрд. дол. США, або на 24,3 %, порівняно із 2010 р. У табл. 3.7 наведено країни, частка доданої вартості сільського господарства яких у світовому виробництві складає понад 1 %.

Таблиця 3.7

**Динаміка доданої вартості сільського господарства в розрізі країн світу,
2012-2016 рр., млн. дол. США (у фактичних цінах)**

Назва країн	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Структура, 2015 р., %
Світ в цілому	3075855,2	3282276,0	3333716,5	3174669,9	3177208,8	100,0
Китай	806398,6	893009,8	949694,0	977311,9	958246,7	30,78
Індія	307872,5	318398,6	338376,8	335784,3	353620,3	10,58
США	194255,0	230399,0	210715,0	183721,0	-	5,79
Індонезія	122755,7	121883,1	118805,8	116192,3	125410,0	3,66
Нігерія	100419,9	106899,9	113644,4	99253,1	84908,7	3,13
Бразилія	102757,2	111446,1	106236,7	77025,2	84610,8	2,43
Пакистан	53201,9	55104,3	58022,4	64701,9	67478,2	2,04
Туреччина	67757,7	63930,6	61559,1	59244,9	52326,1	1,87
Росія	68720,6	74175,6	73013,4	55921,1	54791,6	1,76
Японія	70828,0	56928,8	51174,8	46408,7	-	1,46
Іран	45868,5	45814,4	38900,4	41250,7	-	1,30
Мексика	40495,9	42707,9	43573,0	39107,7	37713,0	1,23
Франція	43785,5	41003,3	44038,3	37546,3	32515,3	1,18
Єгипет	31493,0	32536,2	34640,1	37431,4	39595,9	1,18
Італія	40727,4	44630,9	41761,2	36995,7	34918,0	1,17
Таїланд	45747,1	47606,8	40953,3	34824,8	33919,5	1,10
В'єтнам	29950,8	30757,6	32956,7	32835,9	33066,2	1,03
Австралія	35188,7	36288,1	32739,4	32097,5	29355,0	1,01
Канада	30051,4	31790,7	-	-	-	-
Судан	22579,1	24331,3	26166,3	30525,1	36456,1	0,96

Джерело: узагальнено автором за [829, 836]

У розрізі країн світу найбільшу частку в обсягах виробництва доданої вартості сільського господарства займають Китай (958,2 млрд. дол. США) та Індія (353,6 млрд. дол. США), їх частки у загальносвітовому виробництві у 2015 р. відповідно становили 30,78 % і 10,58 %. Також до лідерів агропродовольчого ринку за даним показником є США, Індонезія, Нігерія, Бразилія, Пакистан, Туреччина, Росія. Значні обсяги виробництва продукції в даних країнах значною мірою визначаються розмірами країн, тому для оцінки масштабів розвитку аграрної сфери доцільно розрахувати відносні показники. Варто акцентувати увагу на тому, що додана вартість сільського господарства Китаю становить лише 1,27 % від загального ВВП країни, причому, починаючи із 1995 р. цей показник має стійку тенденцію до зниження. В Індії даний показник становить 32,57 % від ВВП, що свідчить про значну залежність країни

від сільського господарства. Найбільшу частку займає сільське господарство у ВВП таких країн, як Сієра-Леоне – 61,4 %, Чад – 50,1 %, Центральноафриканська республіка – 42,9 %, Тоголезька республіка – 41,3 %, Малі – 40,7 %, а також інші республіки Африканського континенту. Більшість цих країн мають низький рівень індустріалізації, причому, загальні показники соціально-економічного розвитку є низькими. Серед країн Європи найбільші обсяги виробництва доданої вартості сільського господарства сформовані у Франції – 37,8 млрд. дол. США у постійних цінах 2010 р. (рис. 3.15).

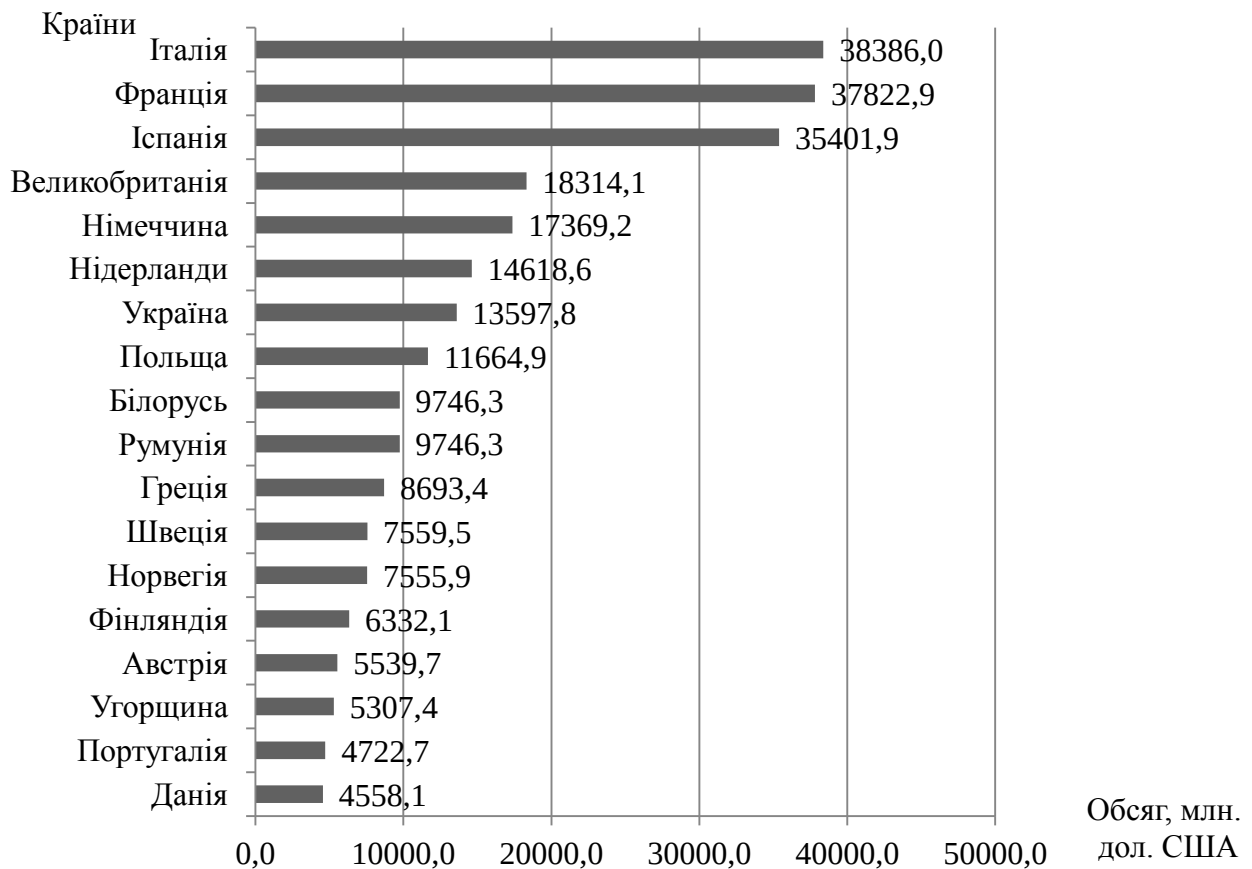

Рис. 3.15. Рейтинг країн Європи за доданою вартістю сільського господарства, 2016 р., млн. дол. США

Джерело: узагальнено автором за [829, 836]

Порівняно із 2010 р., цей показник знизився на 4,7 млрд. дол. США, або на 11 %. Також високі показники сформовані в Італії – 38,4 млрд. дол. США, що на 0,8 млрд. дол., або 2 %, більше, ніж у 2010 р. та Іспанії – 35,4 млрд. дол., що на 2 млрд. дол., або на 5,8 % більше, ніж у 2010 р. (додаток Й). До лідерів

Європейського аграрного ринку також належать Великобританія (збільшення становить 14,7 %), Німеччина (обсяги виробництва зменшилися на 21,5 %), Нідерланди (збільшення 1,9 %). Позитивно слід відзначити, що протягом останніх років в десятку лідерів за доданою вартістю сільського господарства в розрізі європейських країн входить Україна (13,6 млрд. дол. США, що на 3,5 млрд. дол., або на 34,2 %, більше, ніж у 2010 р.). Значні обсяги доданої вартості сільського господарства мають такі європейські країни, як Польща, Білорусь, Румунія, Греція, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Австрія, Угорщина, Португалія, Данія.

Для більш точного співставлення рівня розвитку агропродовольчого сектору в розрізі країн світу доцільно розрахувати показник доданої вартості на одну особу. Варто зауважити, що розрахунок даного показника на одного робітника, зайнятого у сільському господарстві характеризує лише ефективність праці в цій галузі, але в цілому не може відобразити досягнутий рівень розвитку аграрного сектора. Кількість аграрної продукції на одного жителя відображає досягнутий рівень продовольчої безпеки, сформованого за рахунок внутрішнього потенціалу (рис. 3.16).

Найвищий обсяг доданої вартості сільського господарства на одну особу сформований у Норвегії – 1438,4 дол. США/особу та Фінляндії – 1150,6 дол. США/особу. Ці країни мають нижчий природний потенціал для ведення сільського господарства порівняно з іншими країнами, які в даному рейтингу займають нижчі позиції. Дане дослідження ще раз підкреслює те, що у створенні доданої вартості в сільському господарстві провідну роль відіграють задіяні технології та інтенсивні чинники. Лідируючі позиції у представленому рейтингу займають такі країни, як Австралія, Туреччина і Малайзія – відповідно 1046,5 дол. США/особу, 1007,1 дол. США/особу, 869,5 дол. США/особу. Дана група країн має вищий природний потенціал, порівняно із Норвегією та Фінляндією, що відіграло вирішальну роль у визначенні місця країн у даному рейтингу. Україна має показник виробництва доданої вартості в розрахунку на одну особу 319 дол. США.

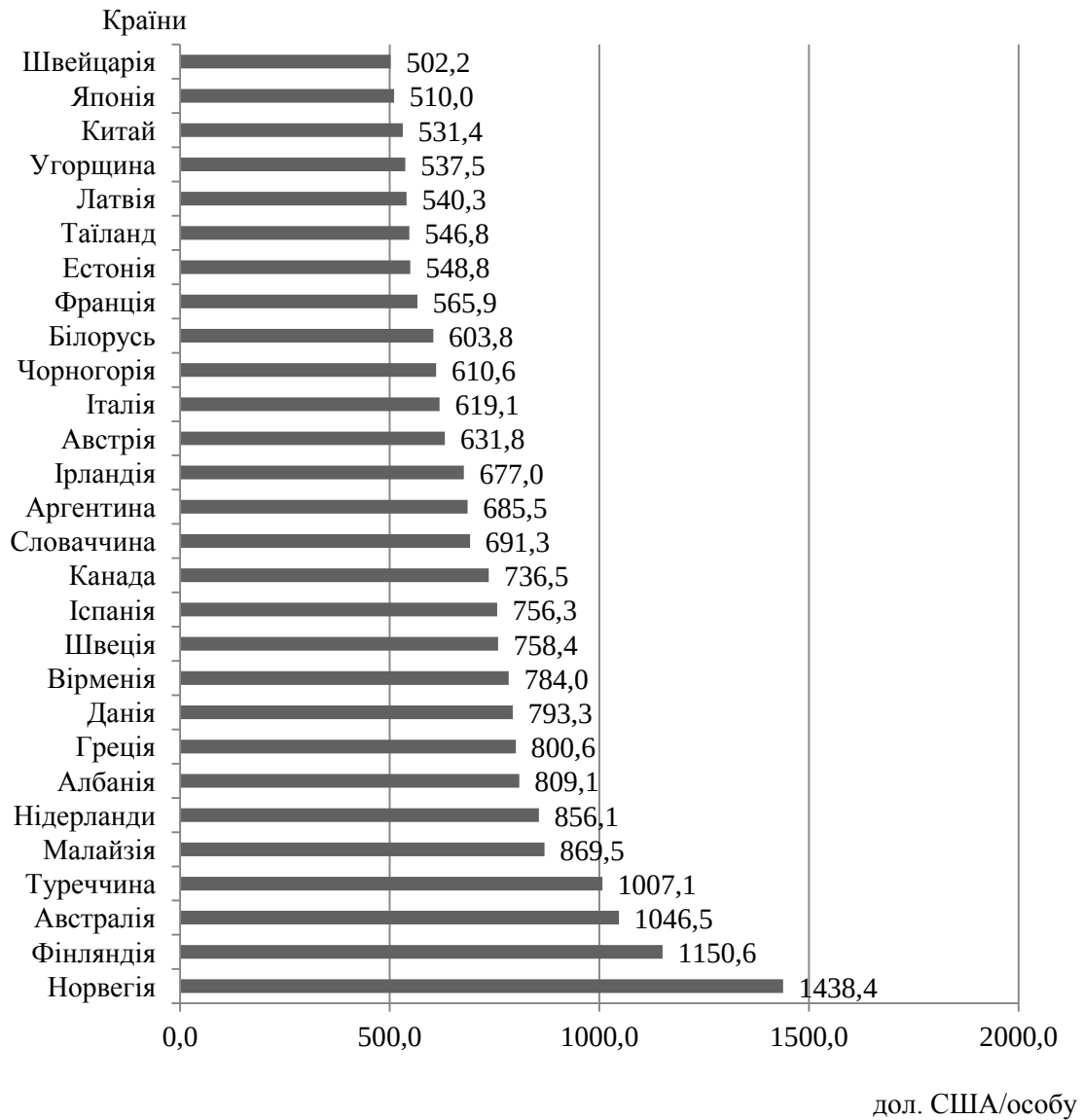

Рис. 3.16. Рейтинг країн світу за обсягами доданої вартості сільського господарства на одну особу, дол. США /особу, 2016 р.

Джерело: узагальнено автором за [829, 836]

Це середнє значення серед країн світу, яке значно нижче можливого рівня, особливо враховуючи високий природний потенціал країни, що ще раз підкреслює необхідність розвитку технологій в аграрній сфері України для забезпечення високого рівня сільськогосподарського виробництва, зокрема в розрахунку на одну особу.

Для оцінки рівня розвитку агропромислового комплексу в умовах глобалізації економіки доцільно розрахувати інтегральний показник

глобалізаційного розвитку країн світу за методикою, наведеною в р. 2.3, і виявити вплив на нього показника доданої вартості сільського господарства на одну особу. У додатку К представлено розрахунок інтегрального показника глобалізаційного розвитку провідних країн світу, які займають вигідні положення за окремими складовими індексу ІПГР. Щодо України, то значення даного інтегрального показника нижче середнього (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

**Показники складових інтегрального індексу глобалізаційного розвитку
України, 2016 р.**

Складові ІПГР	Показ-ник	Бенч-маркер	Країна-бенч-маркер	Коефіцієнт бенч-маркінгу	Оцін-ка	Зважена оцінка	Інтеграль-ний показ-ник ГР	Відсот-кове значення ІПГР
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	8162	127870	Катар	0,064	5	0,333	0,021	6,4
Індекс глобалізації	70,24	91,7	Нідерланди	0,766	1	0,067	0,051	76,6
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,1	5,86	Швейцарія	0,700	3	0,200	0,140	70,0
Глобальний індекс інновацій	37,62	67,69	Швейцарія	0,556	2	0,133	0,074	55,6
Індекс економічної свободи	48,1	89,8	Гонконг	0,536	4	0,267	0,143	53,6
Всього	х	х	х	х	15	1,000	0,429	42,9

Джерело: розроблено та розраховано автором

Країною-бенчмаркером, тобто за країною з найвищим значенням відповідної складової інтегрального індексу глобалізаційного розвитку, за такою складовою, як ВВП за ПКС на одну особу є Катар. Експертна оцінка даного показника є найвищою і становить 5. Для України дана складова ІПГР становить 0,021, це лише 6,4 % потенційно можливого значення і найнижчий показник серед усіх складових ІПГР. Бенчмаркінгове значення для індексу глобалізації взято як показник Нідерландів (91,7), для України дана складова рівна 70,24, вагомість показника дорівнює одиниці, інтегральне значення – 0,051, що у відсотковому еквіваленті становить 76,6 %, що є найвищим серед

досліджуваних показників. За індексом глобальної конкурентоспроможності та глобальним індексом інновацій лідером є Швейцарія, для України інтегральне значення цих складових становить відповідно 0,14 (70 %) і 0,074 (55,6 %). За індексом економічної свободи країною-бенчмаркером є Гонконг. Інтегральний індекс економічної свободи для України становить 0,143, або 53,6 %. Загальний показник – інтегральний індекс глобалізаційного розвитку України становить 0,429, або 42,9 %. Найвищий рівень глобалізаційного розвитку серед досліджуваних країн за інтегральним індексом займає Люксембург з показником 0,842 (рис. 3.17).

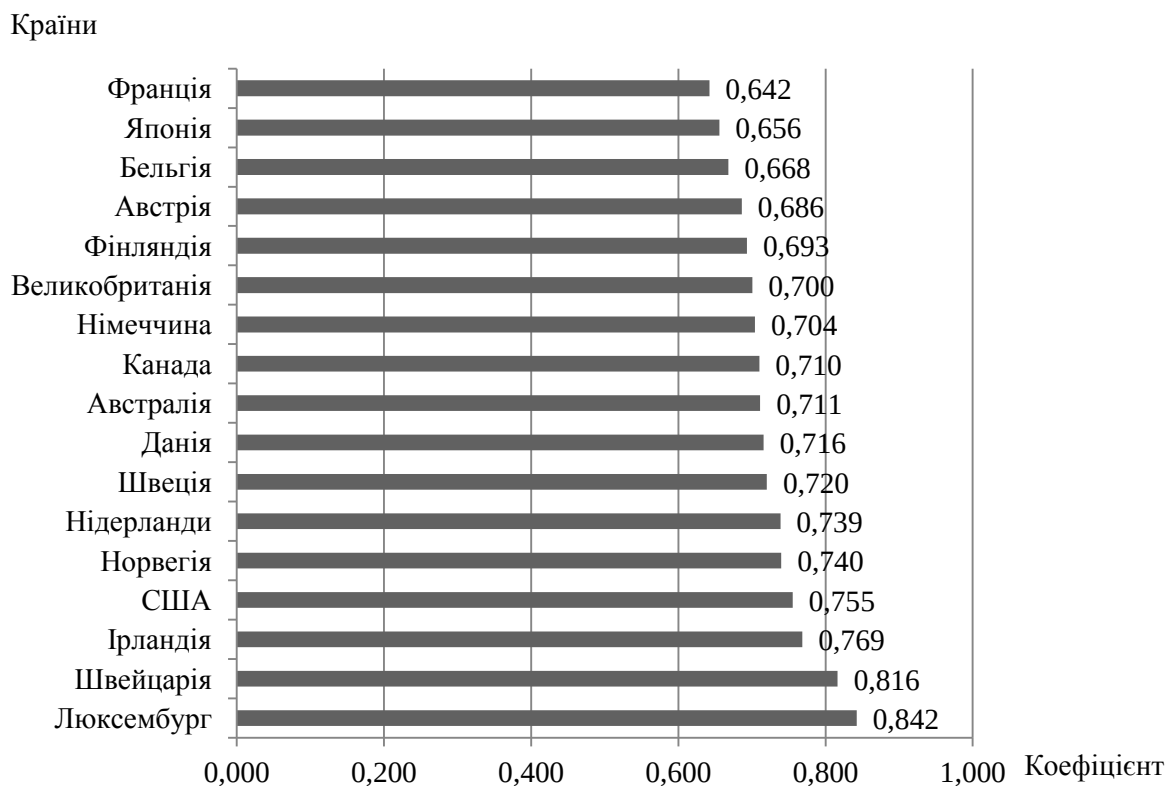

Рис. 3.17. Рейтинг країн світу за інтегральним показником глобалізаційного розвитку, 2016 р.

Джерело: розроблено та розраховано автором

При цьому резерв зростання індексу становить 15,8 %. У п'ятірку лідерів входять такі країни, як Швейцарія (0,816), Ірландія (0,769), США (0,755), Норвегія (0,740), Нідерланди (0,739). Японія та Китай мають відповідно показники 0,656 та 0,514, причому Японія має досить високий інтегрований

індекс глобальної конкурентоспроможності – 0,937. У цілому, Україна знаходиться на рівні глобалізаційного розвитку поряд з такими країнами, як Боснія і Герцеговина (0,439), Молдова (0,432), при цьому, перевищує значення Таджикистану (0,414) і Пакистану (0,386).

Для визначення впливу аграрної сфери на загальний рівень глобалізаційного розвитку країн доцільно провести кореляційно-регресійний аналіз (додаток Л). За результатами проведеного аналізу виявлено, що взаємозв'язок між досліджуваними ознаками слабкий.

Коефіцієнт кореляції становить 0,334, лише на 11,2 % досягнутий рівень глобалізаційного розвитку залежить від створеної доданої вартості сільського господарства на одну особу. Критерій Фішера складає $F(1,51) = 6,42$, що свідчить про високу якість моделі і можливість її використання для прогнозування. Рівняння регресії має вигляд:

$$Y = 0,132 + 0,5 x \quad (3.1)$$

Отримане рівняння регресії означає, що при збільшенні доданої вартості сільського господарства на 1 млн. дол. США інтегральний індекс глобалізаційного розвитку збільшиться на 0,5. Аналіз гістограми розподілу залишків регресії свідчить про високу якість моделі, оскільки отримана гістограма знаходиться максимально близько до кривої нормального розподілу. Тому отримане рівняння регресії доцільно використовувати для побудови подальших прогнозів соціально-економічного глобалізаційного розвитку країни з урахуванням аграрної сфери (рис. 3.18).

Для більш глибокої діагностики взаємозв'язків між інтегральним індексом глобалізаційного розвитку та створеною доданою вартістю на одну особу проведено кластерний аналіз за допомогою програми Statistica. У результаті розрахунку сформовано 11 кластерів провідних країн, об'єднаних за подібністю базових показників, які лягли в основу кластерного аналізу. Формування кластерів відбувалось на основі оцінки відстаней між країнами (додаток М, рис. 3.19). Таким чином, до першого кластеру входять такі країни, як Люксембург, Великобританія, Грузія, Болгарія, Індія, Молдова.

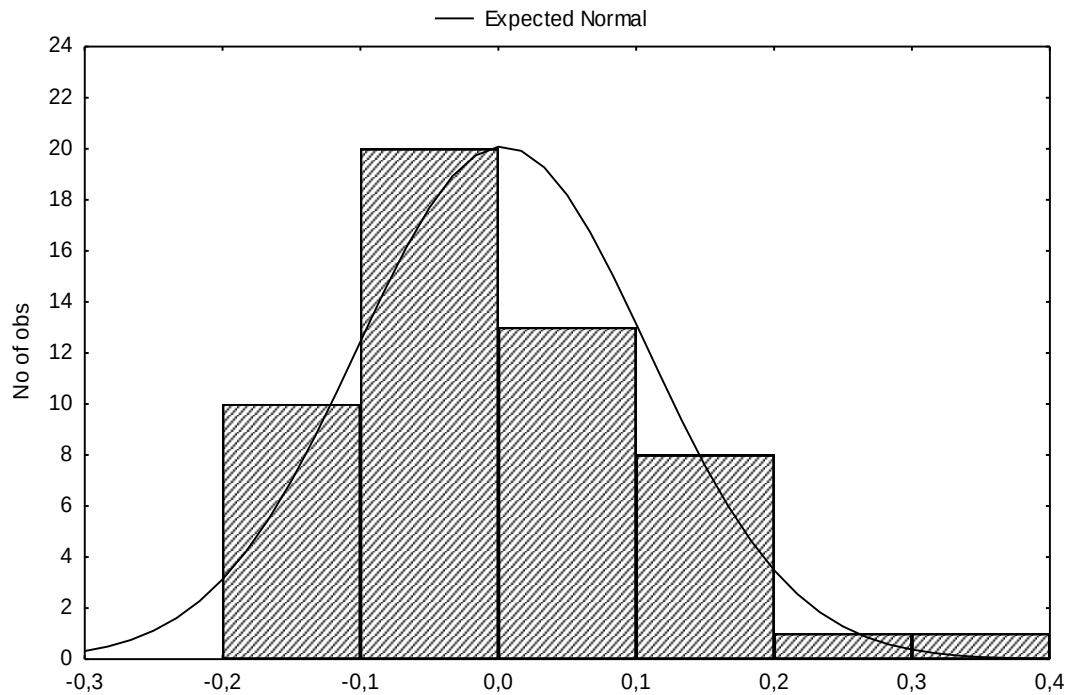

Рис. 3.18. Нормальний розподіл показників кореляційно-регресійного аналізу PGD залежно від доданої вартості сільського господарства на одну особу в розрізі країн світу, 2016 р.

Джерело: розраховано автором

Для цих країн характерний низький обсяг виробництва доданої вартості на одну особу (середнє значення 271,6 млн. дол. США/особу, останнє місце в рейтингу кластерів) та невисокі значення інтегрованого індексу глобалізаційного розвитку (0,558). При цьому, в окремий підкластер можна виділити Люксембург та Великобританію, які мають високі значення ПГР. Другий кластер подібний до першого, при цьому інтегральний індекс глобалізаційного розвитку дещо нижчий, ніж у першого кластера, і складає 0,517, а за показник валової доданої вартості сільського господарства на одну особу вищий і становить 280,6 млн. дол. США / особу, позиції в рейтингу за обома показниками 9. До цього кластеру належать Бельгія, Польща, Боснія і Герцеговина, Україна, Пакистан, Німеччина. У даному кластері Україна має найвищий показник ВДВ с/г / особу – 319 млн. дол. США, а за ПГР має найнижчий показник після Пакистану.

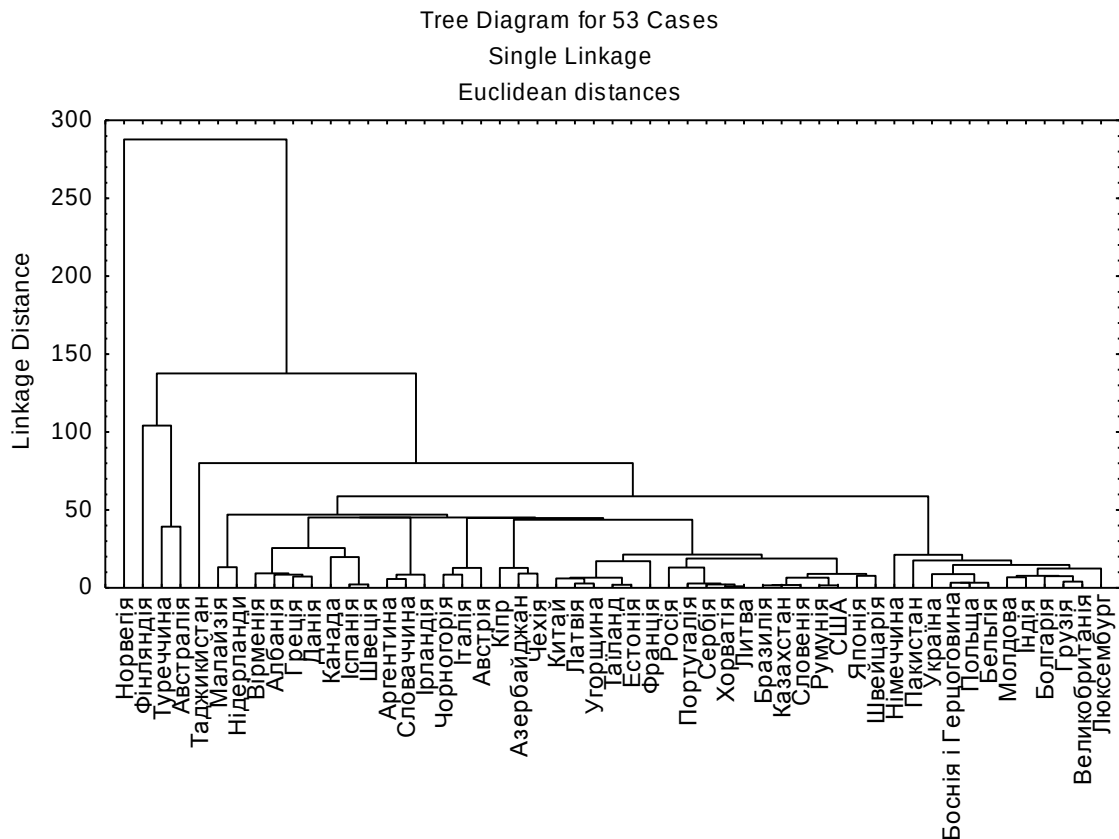
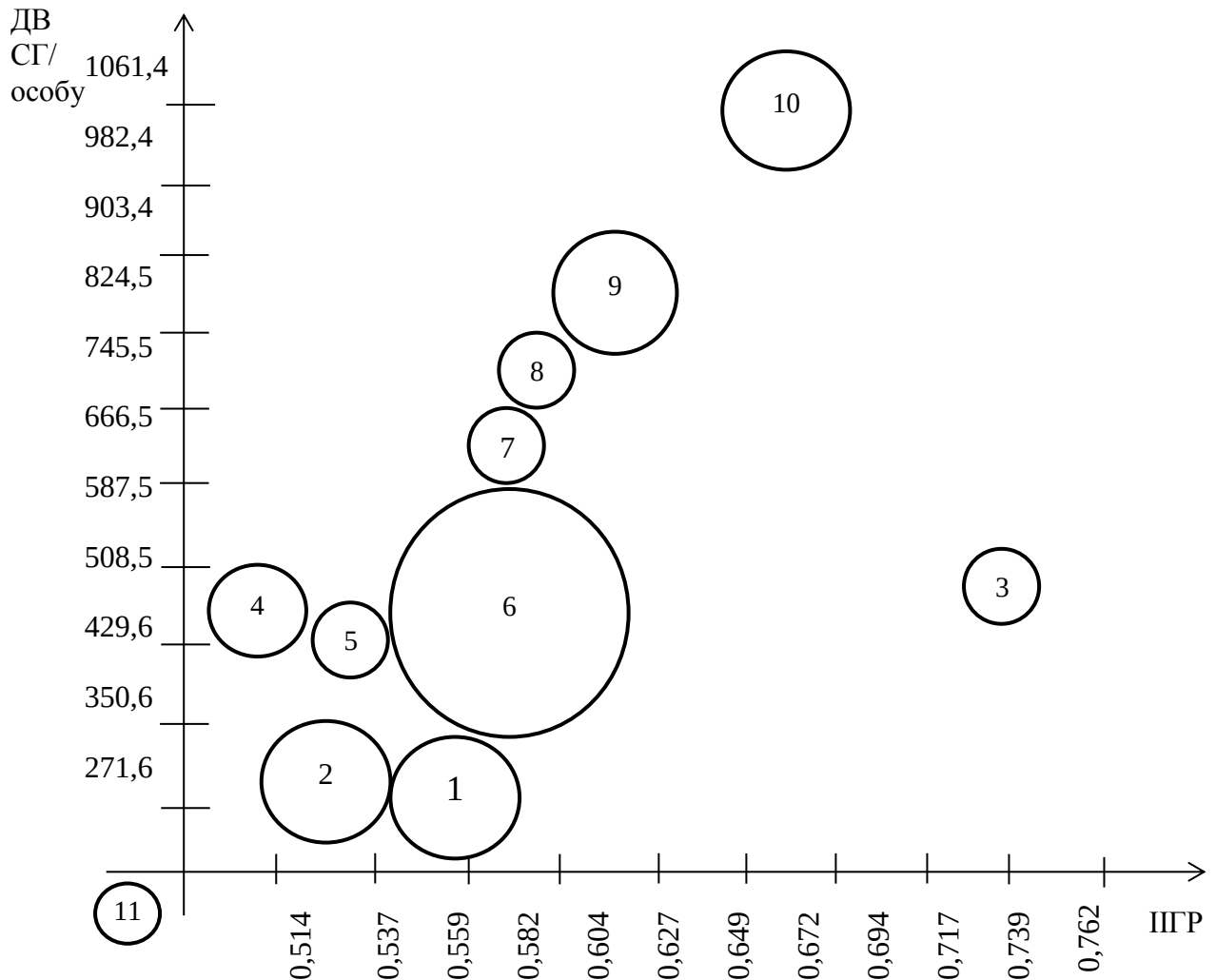

Рис. 3.19. Ієрархічна дендрограма кластеризації провідних країни світу за інтегральним індексом глобалізаційного розвитку та доданою вартістю сільського господарства на одну особу, 2016 р.

Джерело: розраховано автором

До третього кластеру належать лідери за рівнем глобалізаційного розвитку – Швейцарія, Японія, США, при цьому рейтинг за ВДВ с/г / особу становить 5 із середнім значенням 501,3 млн. дол. США. Четвертий кластер – це країни з найнижчим інтегральним індексом глобалізаційного розвитку та середнім рівнем розвитку сільського господарства (Румунія, Словенія, Казахстан, Бразилія). П'ятий кластер (Литва, Хорватія, Сербія) мають рівні ранги досліджуваних показників – 8 місце. Шостий кластер об'єднує найбільшу кількість країн (Португалія, Росія, Франція, Естонія, Таїланд, Угорщина, Латвія, Китай, Чехія, Азербайджан, Кіпр) з відповідними місцями в рейтингу досліджуваних показників 6 і 7. Сьомий кластер (Австрія, Італія, Чорногорія) мають показники, вище середнього значення, країни восьмого (Ірландія, Словаччина, Аргентина) та дев'ятого (Швеція, Іспанія, Канада, Данія, Греція,

Албанія, Вірменія) послідовно підвищують свої показники як загального глобалізаційного розвитку, так і створення доданої вартості сільського господарства на одну особу. Найкращі позиції мають країни десятого кластера (Нідерланди, Малайзія, Австралія, Туреччина, Фінляндія, Норвегія), однак за ПГР дана група поступається третьому кластеру (рис. 3.20).

Примітка: умовні позначення: ПГР – інтегральний індекс глобалізаційного розвитку, ДВ СГ/ особу – додана вартість сільського господарства на одну особу

Рис. 3.20. Стратегічна карта кластеризації провідних країн світу за інтегральним індексом глобалізаційного розвитку та валовою доданою вартістю сільського господарства на одну особу, 2016 р.

Джерело: розроблено автором

Окремий кластер утворює Таджикистан, який має низькі значення обох показників, однак загальний обсяг виробництва сільськогосподарської

продукції в даній країні значний, що насамперед зумовлено наявністю природного потенціалу.

На основі проведеного кластерного аналізу побудовано стратегічну карту кластеризації провідних країн світу (див. рис. 3.20). Вона відображає місце країн, об'єднаних в кластери, у системі координат. По осі ОХ відкладено значення ІГР від мінімального (0,514) до максимального (0,762), по осі ОУ – показники валової доданої вартості сільського господарства на одну особу від 271,6 млн. дол. США до 1061,4 млн. дол. США. Кластери зображені у вигляді кола, діаметр якого пропорційний кількості країн, які входять до відповідного кластера. Дана карта дозволяє визначити потужних сільськогосподарських виробників, інтенсивність конкуренції (кількість конкурентів, які мають схожі параметри розвитку), а також дозволяє проаналізувати роль сільського господарства в глобалізаційному розвитку провідних країн світу.

Агропродовольчий ринок відіграє важливу соціальну роль у глобалізаційному розвитку, тому не доцільною є постановка даної сфери на другорядний план порівняно із високоіндустріальними і технологічними сферами, які формують високу додану вартість. Крім того, експорт технологій та інновацій в аграрній сфері дозволяє зайняти країні лідируючі позиції в глобальному середовищі. Протягом останніх років спостерігається динаміка збільшення обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції (табл. 3.9).

Світове виробництво зерна становить 2569 млн. тонн, середній індекс зростання протягом 2012-2016 рр. становить 1,022. Найбільша частка зерна виробляється у країнах, що розвиваються – 1446,4 млн. тонн. У розрізі країн світу, то серед азійських країн лідерами з виробництва зерна є Китай та Індія, відповідно 500,4 млн. тонн та 244,8 млн. тонн у 2016 р. Також суттєві виробничі показники мають Бангладеш, Пакистан, Туреччина і В'єтнам (додаток Н). Найбільшими імпортерами зерна в азійському регіоні є Китай та Японія, відповідно 28,3 млн. тонн та 24,3 млн. тонн. Щодо експорту, то країни даного регіону не належать до провідних продавців зерна на світовому ринку.

Таблиця 3.9

**Показники динаміки обсягів виробництва основних видів аграрної
продукції у світі, 2012-2016 рр.**

Види країн	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	середній індекс зростання
Зерно – всього, млн. тонн				
Світ	2458,4	2530,7	2569	1,022
Країни, що розвиваються	1426,1	1457,6	1446,4	1,007
Розвинуті країни	1032,3	1073,1	1122,6	1,043
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	426,1	413,8	432,9	1,008
Найменш розвинені країни	164,2	165	168,6	1,013
Олійні культури – всього, млн. тонн				
Світ	515,1	534,1	556,9	1,040
Країни, що розвиваються	320,8	321,1	334,8	1,022
Розвинуті країни	194,3	213	222,1	1,069
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	55,7	50,6	55,8	1,001
Найменш розвинені країни	10,7	10,9	10,8	1,005
М'ясо всіх видів, тис. умовних тонн				
Світ	-	319216	319821	1,001
Країни, що розвиваються	-	200470	199428	0,997
Розвинуті країни	-	118747	120393	1,007
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	-	19351	19578	1,006
Найменш розвинені країни	-	9882	9889	1,000
Молоко, млн. тонн				
Світ	773456	808705	817243	1,028
Країни, що розвиваються	395651	417470	423371	1,034
Розвинуті країни	377805	391235	393872	1,021
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	187769	202424	209941	1,057
Найменш розвинені країни	32336	32545	32522	1,003

Джерело: узагальнено автором за [646, 836]

Серед країн Африки провідними виробниками цієї продукції є Ефіопія (23,3 млн. тонн) та Єгипет (20,2 млн. тонн), при цьому Єгипет значну часту зерна імпортує (20,6 млн. тонн). Серед країн американських континентів лідерами є Мексика (36,5 млн. тонн), Аргентина (63,3 млн. тонн), Бразилія (81,1 млн. тонн), Канада (55,2 млн. тонн), США (472,3 млн. тонн). Ці ж країни, за винятком Мексики, є провідними експортерами даної продукції. Серед країн Європи на Європейський Союз припадає 301,5 млн. тонн зерна, на Росію – 110,4 млн. тонн, Україну – 62,6 млн. тонн, які значну частку виробленої продукції експортують. Також вагомим виробником зерна у світі є Австралія (42,1 млн. тонн), яка експортує 25,7 млн. тонн.

Світовий обсяг виробництва олійних культур складає 556,9 млн. тонн, середній індекс зростання виробництва досягає 1,04, при цьому, країни, що розвиваються виробляють 334,8 млн. тонн (60,1 %), розвинуті країни – 222,1 млн. тонн (39,9 %). У розрізі континентів та країн світу (додаток О), то лідерами світового ринку є Американські континенти – в цілому у Південній Америці вироблено у 2016 р. 183 млн. тонн зерна (провідним виробником є Бразилія 105,3 млн. тонн), у Північній Америці – 150 млн. тонн (США виробили 124,8 млн. тонн). В Азії в цілому вироблено 132 млн. олійних культур, у тому числі Китай – 57 млн. тонн, Індія 36,9 млн. тонн. Європейський континент не є лідером в даній галузі, у цілому в регіоні вироблено 66,7 млн. тонн продукції, у тому числі Європейський Союз – 31,2 млн. тонн, Україна – 18,5 млн. тонн. Найбільшими експортерами є Бразилія (57,3 млн. тонн) та США (55,2 млн. тонн), імпортерами – Європейський Союз (19,1 млн. тонн).

Світовий обсяг виробництва м'яса складає 319821 тис. ум. тонн, середній індекс зростання виробництва досягає 1,01, при цьому, країни, що розвиваються виробляють 199428 тис. ум. тонн (62,4 %), розвинуті країни – 120393 тис. ум. тонн (37,6 %). У розрізі континентів та країн світу (табл. Н. 4 додатку Н), то лідерами є країни Європейського континенту – в цілому у 2016 р. вироблено 616,2 млн. ум. тонн м'яса, у тому числі країнами Євросоюзу – 47,2 млн. ум. тонн, Росією – 9,1 млн. ум. тонн, Україною – 2,4 млн. ум. тонн. При цьому Європейський континент значний обсяг м'яса імпортує – 3,3 млн. ум. тонн. Також потужним виробником м'яса у світовому масштабі є Китай (84,6 млн. ум. тонн виробництва і 5 млн. ум. тонн імпорту). Крім того, у даному регіоні значні обсяги виробництва має Індія (6,7 млн. ум. тонн), однак обсяги виробництва у даній країні значно нижчі потенційно можливих, що зумовлено культурою споживання. У Бразилії виробляється 27,2 млн. ум. тонн м'яса, у США – 44,8 млн. ум. тонн, ці країни є найбільшим експортерами. Обсяги виробництва молока у світі складали у 2016 р. 817243 млн. тонн, середній індекс зростання становить 1,028, при цьому, країни, що

розвиваються, виробляють 423371 млн. тонн (51,8 %), розвинуті країни – 393872 млн. тонн (48,2 %). Лідерами даного сегменту ринку (табл. АБ.4 додатку АБ) є Азійський континент – 326945 млн. тонн, зокрема Індія (160377 млн. тонн) та Європа – 223624 млн. тонн, у тому числі країни Європейського Союзу виробляють 165700 млн. тонн молока, Росія – 30085 млн. тонн, Україна – 10369 млн. тонн. Найбільшим імпортером світу є Китай (11943 млн. тонн). У цілому у світі спостерігається нарощування обсягів експортно-імпортних операцій, що свідчить про поживлення зовнішньоекономічної діяльності країн та підприємств (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

**Показники динаміки світового імпорту та експорту основних видів
аграрної продукції, 2012-2016 рр.**

Види країн	Імпорт				Експорт			
	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	середній індекс зростання	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	середній індекс зростання
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Зерно – всього, млн. тонн								
Світ	347,6	394,1	384,8	1,052	353,6	394,1	384,8	1,043
Країни, що розвиваються	274,7	315,7	305,7	1,055	121,1	132,2	119	0,991
Розвинуті країни	72,8	78,4	79,1	1,042	232,4	261,8	265,8	1,069
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	51,3	57,6	58,5	1,068	27,2	18,6	19,2	0,840
Найменш розвинені країни	30	34,3	34,7	1,075	9,4	9,6	8,9	0,973
Олійні культури – всього, млн. тонн								
Світ	135,5	156,8	159,8	1,086	135,9	156,8	159,8	1,084
Країни, що розвиваються	105,7	126,8	129,6	1,107	68,7	79	81,3	1,088
Розвинуті країни	29,8	30,1	30,2	1,007	67,1	77,8	78,6	1,082
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	1,7	2,6	2,6	1,237	1,5	1,6	1,9	1,125
Найменш розвинені країни	0,8	1,5	1,6	1,414	0,5	0,5	0,5	1,000
М'ясо всіх видів, тис. умовних тонн								
Світ	-	29128	30425	1,022	-	29787	31103	1,022
Країни, що розвиваються	-	19309	20513	1,031	-	13131	13747	1,023
Розвинуті країни	-	9818	9912	1,005	-	16656	17356	1,021

Продовж. табл. 3.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	-	1328	1317	0,996	-	1868	1840	0,992
Найменш розвинені країни	-	1353	1243	0,958	-	24	25	1,021
Молоко, млн. тонн								
Світ	65298	68326	68406	1,024	68453	72069	72339	1,028
Країни, що розвиваються	52815	56412	56007	1,030	12580	12080	11932	0,974
Розвинуті країни	12483	11914	12400	0,997	55873	59989	60407	1,040
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	7110	8134	7968	1,059	1444	978	1012	0,837
Найменш розвинені країни	3300	3797	3728	1,063	191	155	158	0,910

Джерело: узагальнено автором за [646, 836]

Так, світовий експорт та імпорт зерна у 2016 р. становив 384,8 млн. тонн, середній індекс зростання цих показників протягом 2012-2016 рр. склав 1,043, при цьому, країни що розвиваються, більше імпортують даної продукції (305,7 млн. тонн), тоді як їх експорт становить 119 млн. тон. Розвинуті країни, навпаки, більше експортують (265,8 млн. тонн), при цьому, їх імпорт складає 79,1 млн. тонн.

Світовий імпорт-експорт олійних культур становив у 2016 р. 159,8 млн. тонн, спостерігається подібна тенденція до зернової галузі, країни, що розвиваються, переважно імпортують насіння олійних культур (129,6 млн. тонн), а розвинуті країни – експортують (78,6 млн. тонн).

Світовий імпорт м'яса усіх видів у 2016 р. складає 30425 тис. умовних тонн, у тому числі країни, що розвиваються, м'яса імпортують більше – 20513 млн. ум. тонн (67,4 %), а експортують меншу частку цієї продукції 13747 млн. ум. тонн (44,2 %). Світовий імпорт молока складає 68406 млн. тонн, імпорт країн, що розвиваються, складає 56007 млн. тонн (81,9 %), частка експорту розвинутих країн становить 60407 млн. тонн (83,5 %). Структура виробництва за регіонами представлена на рис. 3.21.

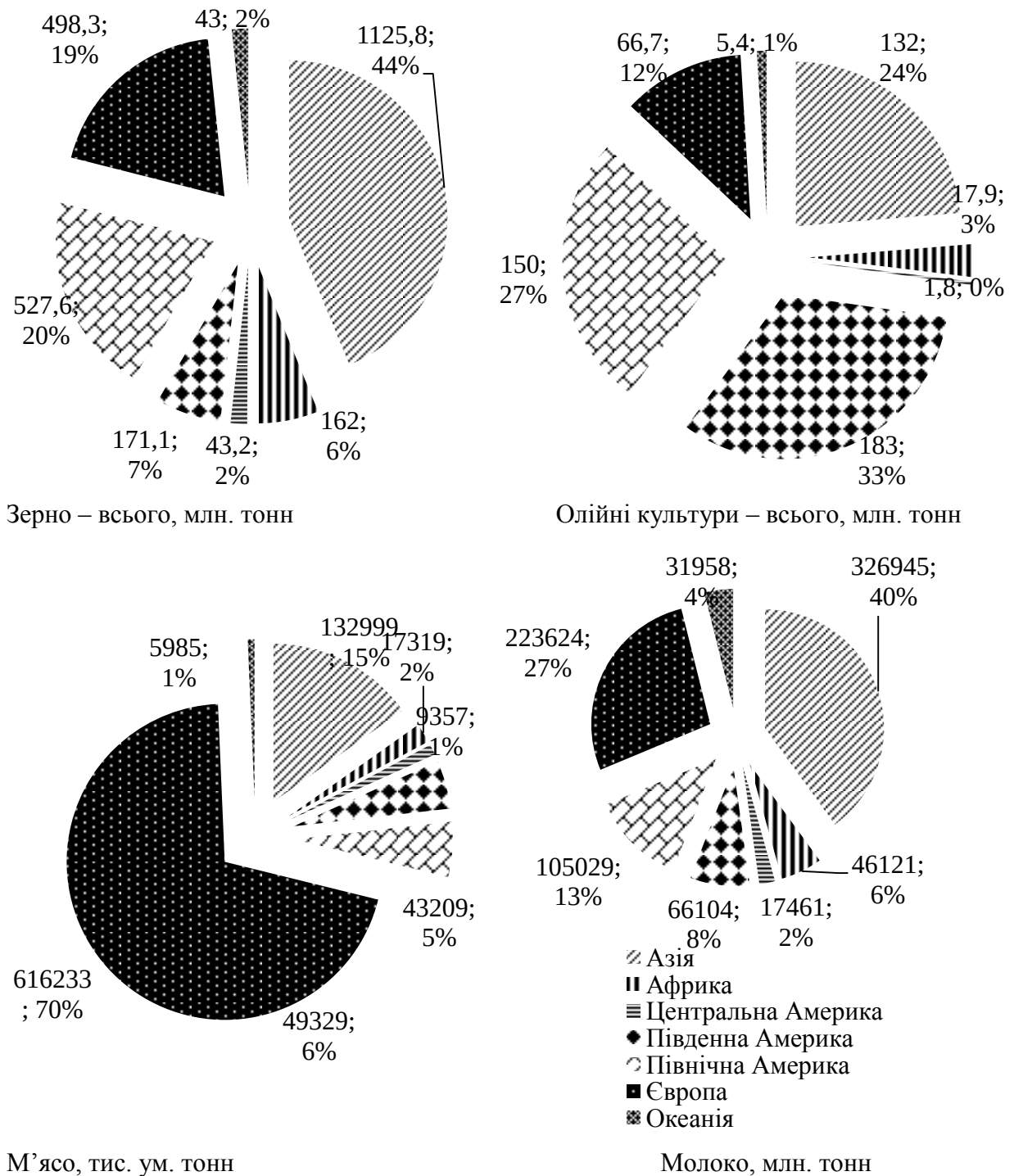

Рис. 3.21. Структура виробництва основних видів аграрної продукції за регіонами світу, 2016 р.

Джерело: узагальнено автором за [646, 836]

Як свідчать дані рис. 3.21, кожен регіон світу спеціалізується на різних видах сільськогосподарської продукції. Зокрема, по виробництву зерна лідером є Азія, по олійним культурам – Північна Америка, по м'ясу – Європа, по молоку – Азія. За даними OECD FAO USDA [646, 738, 829] обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції будуть зростати (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

**Прогноз виробництва основних видів агропродовольчої продукції,
2016-2025 рр., млн. тонн**

Види продукції	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2020 р.	2025 р.	Індекс зростання, 2025 р. до 2016 р.
Пшениця	721,7	733,2	739,8	753,9	791,3	1,096
Кукурудза	1006,0	1041,3	1048,5	1075,1	1146,0	1,139
Інші велико-зерністі зерна	294,1	295,2	296,9	304,2	324,2	1,102
Рис	503,6	510,5	517,7	531,0	562,6	1,117
Сухі зернові продукти	54,3	55,8	55,9	55,4	53,5	0,985
Соя	318,7	324,5	334,7	351,3	393,9	1,236
Інші олійні культури	143,6	145,9	148,0	151,7	160,7	1,119
Білки	317,0	322,7	330,6	346,8	385,7	1,217
Рослинні олії	180,5	184,2	188,5	197,1	218,9	1,212
Меляса	60,4	61,2	62,3	65,8	73,4	1,214
Цукор	173,7	177,8	181,9	191,4	210,0	1,209
Сирий цукор	35,5	35,8	36,2	39,1	44,3	1,249
Білий цукор	18,6	18,6	19,3	19,9	22,6	1,211
Кукурудзяний сироп з вмістом фруктози	12,8	13,5	13,7	14,1	14,9	1,166
Цукровий буряк	268,2	271,9	274,2	278,9	284,1	1,059
Цукрова тростина	1850,3	1875,1	1908,5	1976,0	2151,9	1,163
Яловичина і телятина	69,1	70,0	70,9	73,1	77,8	1,125
Свинина	118,4	119,9	121,5	124,5	131,0	1,106
М'ясо птиці	115,2	117,6	119,3	122,8	131,3	1,139
М'ясо овець	14,5	14,8	15,1	15,8	17,4	1,205
Молоко	817,0	830,6	846,7	878,2	959,1	1,174
Свіжі молочні продукти	425,8	435,1	445,2	465,5	517,7	1,216
Масло	10,7	10,9	11,1	11,5	12,5	1,167
Сир	22,9	23,4	23,7	24,4	26,0	1,135
Знежирене сухе молоко	4,4	4,4	4,4	4,6	5,2	1,162
Цільне сухе молоко	4,1	4,3	4,4	4,5	5,0	1,213
Порошок сироватки	17,5	17,8	18,0	18,3	19,2	1,099
Казеїн	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	1,105
Етиловий спирт	119,3	122,0	123,2	125,1	128,4	1,077
Біодизель	33,2	34,5	35,3	37,9	41,4	1,245
Риба	170,9	173,6	177,1	185,7	195,9	1,147
Риба із захвата	93,2	93,4	93,6	94,1	94,1	1,011
Риба із аквакультур	77,7	80,2	83,5	91,6	101,8	1,310
Рибні продукти	4,5	4,6	4,7	4,9	5,1	1,132
Рибний жир	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,095
Бавовна	23,6	23,9	24,3	25,2	28,0	1,187
Коренеплоди і бульби	219,1	223,1	226,2	233,2	251,1	1,146
Добриво	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	1,075
Олія	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	2,117

Джерело: узагальнено автором за [646, 738, 829]

Серед зернової продукції найбільші обсяги виробництва у світі має кукурудза – 1006 млн. тонн у 2016 р., до 2025 р. цей показник збільшиться до

1146 млн. тонн, або на 13,9 %. Популярність даної культу у світі зумовлена її широкими можливостями використання – харчова промисловість (зерна кукурудзи, виробництво круп, борошна, крохмалю), виробництво кормів, етилового спирту, використання відходів з кукурудзи в альтернативній енергетиці та в якості добрива тощо. Пшениця знаходиться на другому місці серед зернових за популярністю, прогноз її виробництва у 2025 р. складає 791,3 млн. т, що на 9,6 % більше, ніж у 2016 р. Суттєве збільшення виробництва прогнозується для сої – до 393,9 млн. т, або на 23,6 %. Це важлива олійна культура, яка характеризується значним вмістом білка, тому вона широко використовується в різних продовольчих сферах. Втім, її вирощування є ресурсозатратним і потребує використання технологій з відновлення ґрунтового потенціалу.

Значними є обсяги виробництва цукрової тростини, у 2016 р. цей показник становив 1850,3 млн. тонн, за прогнозами у 2025 р. він становитиме 2151,9 млн. тонн, що на 16,3 % більше, ніж у 2016 р. Затрати при вирощуванні тростини є значно нижчі, ніж, наприклад, при вирощуванні цукрового буряку, крім того, кліматичні умови екваторіальних країн сприятливі для даної рослини, том вирощування цукрової тростини в цілому у світі є популярним. Для порівняння, виробництво цукрового буряку становить лише 268,2 млн. тонн у 2016 р., прогноз збільшення складає 5,9 % (284,1 млн. тонн). Щодо світових тенденцій розвитку м'ясної галузі, то найбільше виробляється м'яса птиці – 115,2 млн. тонн у 2016 р., до 2025 р. прогнозується збільшення до 131,3 млн. тонн, або на 13,9 %; та свинини – 118,4 млн. тонн у 2016 р., з майбутнім прогнозним виробництвом 131 млн. тонн.

Суттєвим є прогноз збільшення обсягів виробництва молока – з 817 млн. тонн у 2016 р. до 959,1 млн. тонн, або на 17,4 %. При цьому, прогнозується збільшення виробництва свіжих молочних продуктів, масла та сиру. До 2025 р. можна простежити динаміку до розвитку рибного господарства, зокрема виробництво риби із аквакультур має зрости на 31,1 %, що зумовлено змінами культури споживання м'ясної та рибної продукції.

Важливим показником, що визначає потенціал країн до розвитку агропродовольчої сфери є наявність сільськогосподарських угідь (додаток О). Протягом останнього десятиліття площа сільськогосподарських угідь в розрізі країн та у світі в цілому суттєво не змінювалась, що зумовлено обмеженістю даного ресурсу. Збільшення даного виду угідь можливе за рахунок освоєння земель несільськогосподарського призначення (наприклад осушення боліт та інших водойм, розчищення чагарників, ліквідація будівель, окультурення териконів та інших земель, зайнятих відходами промисловості). Загальна площа сільськогосподарських угідь у світі становить 48937,7 тис. км², найбільше угідь зосереджено в Китаї – 5145,5 тис. км², США – 4082 тис. км², Австралії – 4062,7 тис. км², Бразилія – 1815,9 тис. км², Росія – 2177,2 тис. км², Казахстан – 2169,9 тис. км². Значними є площі сільгоспугідь в Індії, Аргентині, Монголії, Мексиці – понад 1 млн. км². Україна за площею сільськогосподарських угідь в рейтингу країн світу знаходиться на 24 місці з показником 412,7 тис. км².

Доцільно також розглянути такий відносний показник, як землезабезпеченість, що визначається як відношення площі сільськогосподарських угідь, а також ріллі на чисельність населення країни. Розрахунок даного показника важливий з кількох аспектів: по-перше, даний показник визначає потенціал країни щодо розвитку сільського господарства і зокрема рослинництва, по-друге, визначає схильність сільгоспвиробників до монополізації ринку; по-третє, визначає необхідні базові параметри продуктивності праці та фондоозброєності. (рис. 3.22).

Найвищі показники землезабезпеченості сформовані в Австралії, Казахстані, Канаді, Аргентині, Росії, Нігерії та Литві – понад 0,8 га/особу. Щодо України, то значення землезабезпеченості становить 0,705 га/особу, що подібно показниками Парагвая (0,733 га/особу) та Уругвая (0,705 га/особу). Серед європейських країн високі показники мають Латвія (0,606 га/особу), Молдова (0,511 га/особу), Естонія (0,493 га/особу), а також Фінляндія, Данія, Румунія, Угорщина та Болгарія (відповідно від 0,408 га/особу до 0,483 га/особу).

Рілля, га/особу

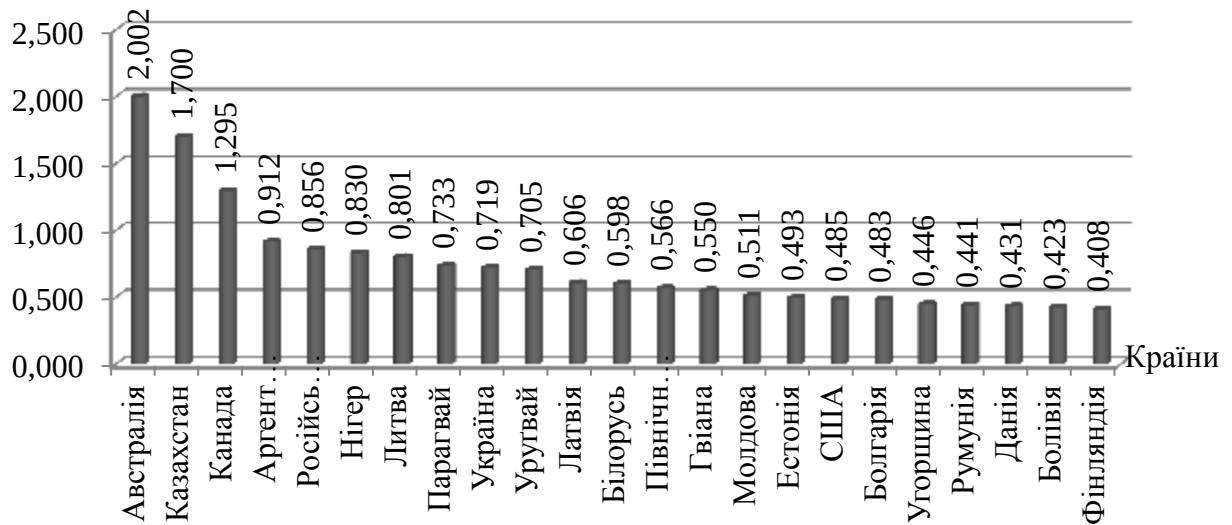

Рис. 3.22. Рейтинг країн із найвищою землезабезпеченістю, 2014 р.

Джерело: розраховано автором за [738, 836]

Можна зробити висновок, що високі показники землезабезпеченості характерні для країн із значною загальною площею сільськогосподарських угідь, тому ці країни мають переваги екстенсивного та інтенсивного розвитку.

Значну питому вагу у структурі посівної площі у світі займають такі традиційні для більшості країн сільськогосподарські культури, як пшениця – 15,7 % (222,6 млн. га), кукурудза – 12,7 % (178,9 млн. га), рис – 11,3 % (160,2 млн. га). У цілому питома вага площі вирощування зернових культур у світі займає 50,9 % (рис. 3.23). Значна питома вага площі вирощування зернових культур насамперед зумовлена попитом на дану продукцію. Так, рівень споживання пшениці у світі є досить високим – 66,92 кг/особу, при цьому до 2025 р. цей показник буде стабільним (табл. 3.12). Високим є рівень споживання рису – 55,03 кг/особу, причому прогнозується зростання даного показника на 1,3 % до 55,76 кг/особу. Споживання кукурудзи на даний час майже втричі нижче, ніж пшениці і рису – 18,34 кг/особу, однак прогнозується підвищення даного показника до 19,54 кг/особу, або на 6,5 %. Обсяг рослинної олії на одну особу становить 19,78 кг/особу, у 2025 р. споживання зросте до 21,88 кг/особу, або на 10,6 %.

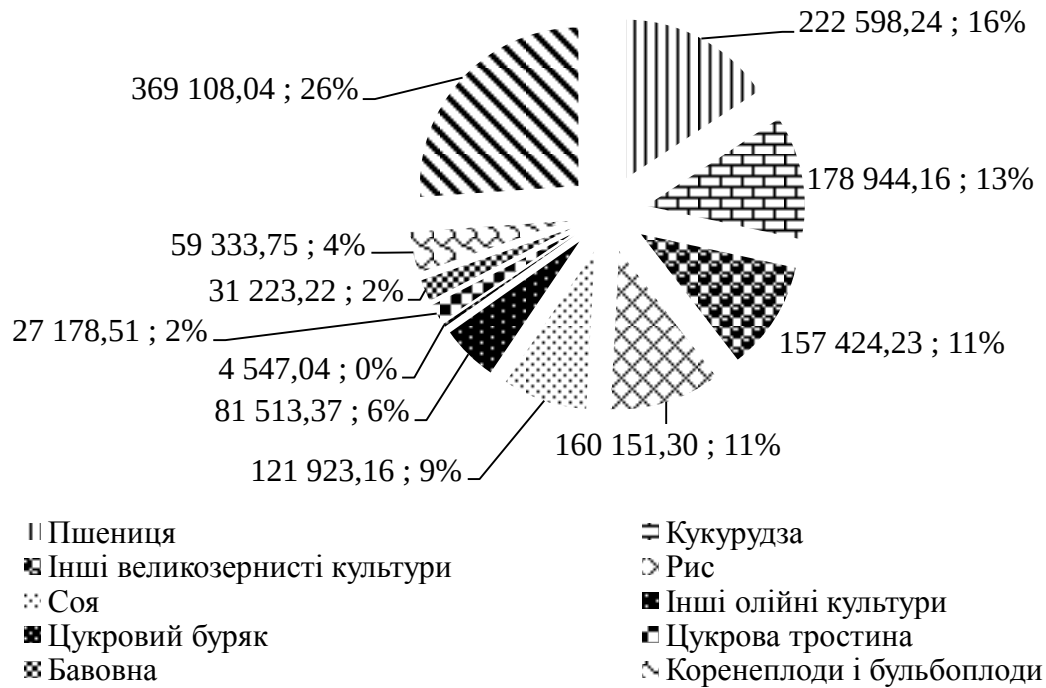

Рис. 3.23. Склад (га) і структура (%) посівної площі у світі, 2016 р.

Джерело: розраховано автором за [738, 836]

Подібна тенденція спостерігається зі споживанням цукру, фактичний показник становить 23,28 кг/особу, до 2025 р. він зросте до 25,17 кг/особу (8,1 %). Прогноз споживання м'яса також має тенденцію до підвищення в розрахунку на одну особу. Так, рівень споживання м'яса птиці у 2025 р. становитиме 14,2 кг/особу, що на 4 % вище, ніж у 2016 р.

Прогнози зростання споживання свинини незначні (0,9 %) – 12,54 кг/особу. Споживання яловичини та м'яса овець порівняно із м'ясом птиці і свининою нижчі і фактично становлять 6,49 кг/особу та 1,72 кг/особу. Споживання свіжих молочних продуктів зросте і становитиме 63,64 кг/особу, що на 11 % більше, ніж у 2016 р. Також прогнозується зростання споживання масла, сиру, знежиреного сухого молока та цільного молока, однак значення цих показників порівняно із іншою агропродовольчою продукцією значно нижчі. Обсяги споживання риби зростуть на 7,1 % і становитимуть 21,84 кг/особу. Споживання коренеплодів і бульби становитиме 21 кг/особу.

**Динаміка показників споживання основних видів агропродовольчої
продукції на душу населення, 2016-2025 рр., кг/особу**

Види сільськогосподарської продукції	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2020 р.	2025 р.	індекс зростання, 2025 р. до 2016 р.
Пшениця	66,92	67,02	66,98	66,82	66,84	0,999
Кукурудза	18,34	18,41	18,55	18,81	19,54	1,065
Інші великозерністі зерна	10,41	10,44	10,51	10,66	11,12	1,068
Рис	55,03	55,10	55,26	55,48	55,76	1,013
Соя	2,23	2,23	2,24	2,25	2,27	1,019
Інші олійні культури	2,71	2,68	2,67	2,61	2,48	0,918
Рослинні олії	19,78	19,90	20,12	20,55	21,88	1,106
Цукор	23,28	23,34	23,46	23,95	25,17	1,081
Кукурудзяний сироп з високим вмістом фруктози	1,66	1,74	1,76	1,77	1,78	1,070
Яловичина і телятина	6,49	6,50	6,51	6,58	6,67	1,028
Свинина	12,43	12,43	12,46	12,50	12,54	1,009
М'ясо птиці	13,65	13,78	13,83	13,93	14,20	1,040
М'ясо овець	1,72	1,73	1,75	1,80	1,89	1,098
Свіжі молочні продукти	57,32	57,92	58,63	60,04	63,64	1,110
Масло	1,43	1,45	1,46	1,48	1,53	1,070
Сир	3,05	3,08	3,09	3,11	3,17	1,037
Знежирене сухе молоко	0,56	0,57	0,57	0,58	0,61	1,107
Цільне сухе молоко	0,54	0,55	0,56	0,57	0,60	1,114
Риба	20,39	20,54	20,78	21,46	21,84	1,071
Коренеплоди і бульби	19,91	20,12	20,19	20,43	21,00	1,055

Джерело: розраховано автором за [836]

Таким чином, даний прогноз свідчить про збільшення майбутнього споживання всіх видів агропродовольчої продукції в розрахунку на одну особу. Тобто прогноз збільшення загального обсягу виробництва зумовлено з одного боку прогнозом збільшення чисельності населення, а з іншого – зростанням споживчих потреб в агропродовольстві.

У підсумку можна виділити загальносвітові тенденції розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки:

зменшення частки доданої вартості сільського господарства у загальному світовому виробництві та в розрізі провідних країн;

найбільша частка доданої вартості сільського господарства створена у країнах Східної Азії та Тихоокеанських країнах;

серед європейських країн лідерами за валовою доданою вартістю сільського господарства є Італія, Франція, Іспанія, Великобританія, Німеччина, Україна;

взаємозв'язок між створеною доданою вартістю сільського господарства та індексом глобалізаційного розвитку (який враховує рейтинги країн за рівнем глобалізації, індексом глобальної конкурентоспроможності, глобальним індексом інновацій, індексом економічної свободи та ВВП за паритетом купівельної спроможності на одну особу) слабкий, що підкреслює необхідність розвитку інших сфер, які визначають високий рівень соціально-економічного розвитку;

з огляду на прогнози щодо зростання обсягів споживання всіх видів агропродовольчої продукції необхідних пошук резервів нарощування потенціалу даного сектору економіки;

провідними виробниками агропродовольчої продукції є країни із значними площами сільськогосподарських угідь, високим рівнем землезабезпеченості, природно-кліматичним потенціалом, що передусім важливо для розвитку рослинництва, а також розвинутими технологіями.

3.3. Тенденції та місце агропродовольчого ринку України в глобальному середовищі

В умовах глобалізації економіки та посилення глобальної конкуренції у всіх соціально-економічних аспектах господарювання виникають нові умови розвитку агропродовольчого ринку. Перед Україною формуються виклики щодо завоювання сприятливих ринкових позицій як в національному, так і в глобальному масштабі. Агропродовольчий сектор є базовою структуроутворюючою складовою національної економіки. Аграрна сфера є провідною в

національному масштабі, при цьому, є експортоорієнтованою і займає вагоме місце в зовнішньоторговельному балансі України. Глобалізаційний розвиток зумовлює потребу змін національних умов управління агропродовольчим ринком, при цьому, необхідно враховувати: посилення інтеграційних процесів у світі; високий рівень інформатизації усіх сфер життєдіяльності; зростання чисельності населення і, як наслідок, підвищення потреб, а отже, і попиту на продовольство; підвищення світових цін на продовольчі товари; перерозподіл агропродовольчого ринку між провідними виробниками; нові вимоги до якості продукції і технологій; посилення науково-технічного прогресу в агропродовольчій сфері; зменшення доданої вартості сільського господарства у ВВП розвинутих країн світу у зв'язку із розвитком інших високотехнологічних сфер. Проблеми та перспективи сучасного розвитку агропродовольчого ринку України проявляються в таких особливостях:

1. Природно-кліматичний і територіальний потенціал дозволяє виробляти значні обсяги сільськогосподарської продукції, разом з тим, зміни клімату вимагають удосконалення технологій, пристосування та переорієнтації сільського господарства до нових природно-кліматичних умов.

2. Домінування сировинного сільськогосподарського виробництва, необхідність створення нових та розвиток існуючих переробних потужностей.

3. Низький рівень розвитку соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку, маркетингово-логістичних та інформаційно-консалтингових систем.

4. Незбалансований галузевий розвиток в агропродовольчій сфері. Галузь рослинництва в Україні здійснила крок вперед, порівняно із тваринництвом за такими показниками, як рівень автоматизації та інтенсифікації виробництва, частка ручної праці, орієнтація на експорт, продуктивність, рівень витрат, прибутковість.

5. Незадовільний стан національних сфер з виробництва основних і оборотних засобів (відсутність підприємств з виробництва техніки відповідної якості та потужності порівняно із закордонною; нерозвинена селекційна справа,

що зумовлює необхідність придбання насіння та гібридів, що дають лише одну репродукцію, за високими цінами).

6. Посилення антропогенного навантаження на середовище, загострення екологічних проблем, виснаження ґрунту, нівелювання екологічної складової агропромислового виробництва.

7. Монополізація агропродовольчого ринку, невизначений статус різних форм господарювання в аграрній сфері.

8. Недосконалість державного регулювання аграрної сфери, зокрема, нормативно-правової бази, невідповідність національних стандартів міжнародним.

Основним критерієм, що характеризує рівень розвитку агропродовольчого ринку, є обсяг споживання основних продуктів в розрахунку на одну особу. Даний показник характеризує рівень продовольчої безпеки, задоволеність найнижчого рівня потреб – фізіологічних, культуру споживання, традиції, а також передумови до здоров'я нації. Проблема споживання основних видів продуктів харчування виходить за межі лише фізіологічних потреб, а більше перетворюється в економічну. Платоспроможність населення, схильність до споживання і заощадження більшою мірою визначають обсяг і структуру споживання, ніж необхідність задоволення фізіологічних потреб.

Розробкою норм споживання основних видів продуктів в Україні займається низка експертів на державному рівні, зокрема це Міністерство охорони здоров'я. Так, МОЗ України було затверджено “Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005-2015 роки” [422], при цьому, дана установа пропонує застосовувати визначення “Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005-2015 роки” без зміни кількісних показників таких наборів. Постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 “Деякі питання продовольчої безпеки” затверджено методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, а також дано розпорядження Міністерству охорони здоров'я визначати кожні п'ять років рекомендовані раціональні норми споживання основних

продуктів у середньому на одну особу [110]. При цьому, Міністерство економічного розвитку і торгівлі має готувати та оприлюднювати щороку до 1 вересня наступного періоду звіт про стан продовольчої безпеки України.

Можна простежити певну невідповідність соціальних стандартів щодо споживання продуктів харчування. МОЗ України відповідно до частини другої статті 3 Закону України “Про прожитковий мінімум” [398], керуючись пунктом 8 Положення про Міністерство охорони здоров’я України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267 [381], затверджено “Норми фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії” від 03.09.2017 р. № 1073, зареєстрований Міністерством юстиції 02 жовтня 2017 р. за № 1206/31074, що стало підставою до втрати чинності наказу Міністерства охорони здоров’я України від 18 листопада 1999 року № 272 “Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії”, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02 грудня 1999 року за № 834/4127 [380].

Також норми споживання продуктів харчування розглядаються у Постанові Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 р. № 656 “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” [377], яка втратила чинність відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України 11.10.2016 р. № 780 “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” [376].

Якщо порівняти вище перелічені стандарти, то можна виявити певні відмінності в рекомендаціях щодо харчування, однак в даних документах не обґрунтовані чинники, які могли б зумовити дані зміни. Крім того, норми споживання мають переглядатися кожні п’ять років, на практиці це відбулося через 16 років. Таким чином, можна порівняти норми споживання та визначити тенденції щодо задоволення потреб населення України в основних продуктах харчування (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

**Показники динаміки обсягів виробництва основних продуктів харчування
в розрахунку на одну особу, кг, 1990-2016 рр.**

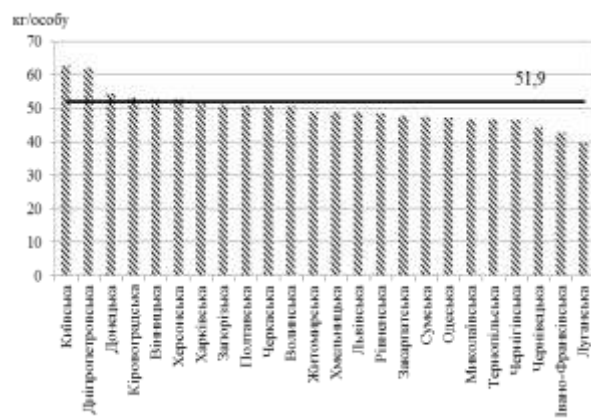
Види продуктів харчування	Мінімальні норми КМУ		Раціональні норми [422]	Роки									2016 р. у % до 2012 р.
	2000 р. [377]	2016 р. [376]		1990	1995	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
М'ясо і м'ясопродукти	52	51,9	80	68	39	32,8	52	54,4	56,1	54,1	50,9	51,4	94,5
Молоко і молокопродукти	341	327,6	380	373	244	199,1	206,4	214,9	220,9	222,8	209,9	209,5	97,5
Яйця, штук	231	220	290	272	171	166	290	307	309	310	280	267	87,0
Хліб і хлібопродукти	94	94,7	101	141	128	124,9	111,3	109,4	108,4	108,5	103,2	101	92,3
Картопля	96	95	124	131	124	135,4	128,9	140,2	135,4	141	137,5	139,8	99,7
Овочі й баштанні	105	110	110	103	97	101,7	143,5	163,4	163,3	163,2	160,8	163,7	100,2
Плоди, ягоди, виноград	68	85,2	90	47	33	29,3	48	53,3	56,3	52,3	50,9	49,7	93,2
Риба і рибодукти	12	13,7	20	18	3,6	8,4	14,5	13,6	14,6	11,1	8,6	9,6	70,6
Цукор	32	30,6	38	50	32	36,8	37,1	37,6	37,1	36,3	35,7	33,3	88,6
Олія	8	8,1	13	12	8,2	9,4	14,8	13	13,3	13,1	12,3	11,7	90,0

Джерело: узагальнено автором за [16, 66, 376, 377, 422]

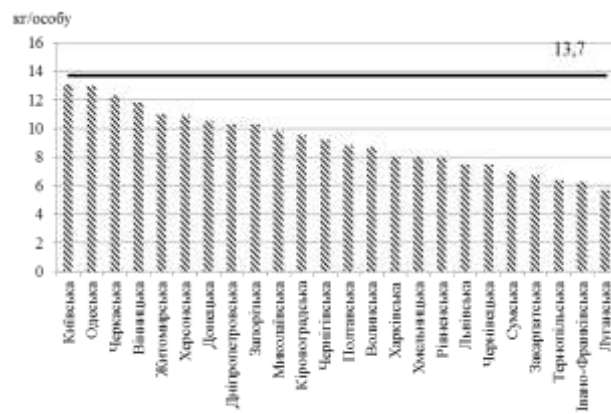
Як свідчать показники табл. 3.5, мінімальні норми споживання основних продуктів харчування в Україні суттєво нижчі раціональних норм. При цьому, фактичний рівень споживання нині є суттєво нижчим за раціональні норми та показник 1990 р. Споживання м'яса і м'ясопродуктів у 2016 р. в цілому відповідало показникам Кабінету міністрів України, також в межах норми є споживання цукру. Значно менше потреби споживається молока і молокопродуктів, плодів, ягід, винограду, риби і рибодуктів. У межах раціональної норми знаходиться споживання хліба і хлібобулочних виробів. Щодо картоплі, овочів і баштанних, олії, то ці продукти споживаються в надлишку. Порівняно із мінімальною нормою споживання у 2016 р. молока і

молокопродуктів споживають на 36,1 % менше норми, плодів, ягід, винограду – на 41,7 %, риби і рибопродуктів – на 29,9 %. Яєць споживається на 21,4 % більше норми, картоплі – на 47,2 %, овочів і баштанних – на 48,8 %, олії – на 44,4 % (додаток П). Наведені показники свідчать про нераціональну структуру та обсяг споживання продуктів харчування в Україні. Також варто зауважити, що дана статистика не враховує якість продуктів, що споживаються, а тому висновок про рівень задоволення фізіологічних потреб у поживних речовинах за даними офіційної статистики є умовним. Важливу роль у зміні тенденцій споживання відіграють особисті вподобання населення. Так, в останні роки все більше стає популярним вегетаріанство.

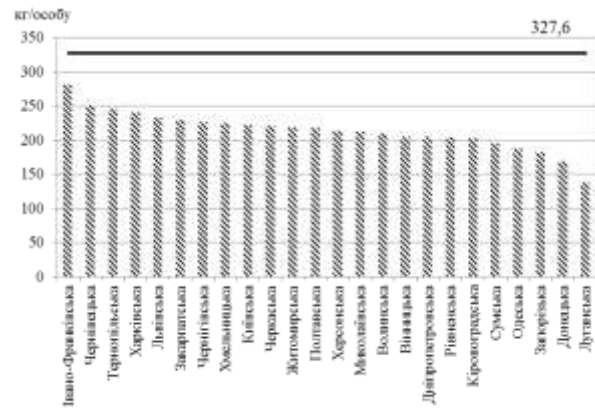
За даними, отриманими під час соціологічного дослідження у вересні-жовтня 2017 року зоозахисної організації “Відкриті клітки” та Київського міжнародного інституту соціології: “5,2 % населення України (2 млн. осіб), не споживає м’яса, статистична похибка вибірки не перевищує 2%, згідно з дослідженням, більшість тих, хто відмовляється від споживання тваринних продуктів молоді люди від 18 до 29 років, крім того, у цій віковій категорії більше людей обирають повну відмову від продуктів тваринного походження (веганство), порівняно зі старшим поколінням; вегетаріанство є більш популярним у західних та центральних областях України, серед тих, хто все ж споживає тваринні продукти, більше як три мільйони людей свідомо зменшують кількість м’яса в своєму раціоні” [57]. З одного боку, дані тенденції обумовлені модою, пропагандою спорту, здорового способу життя, охорони тварин, а з іншого – купівельною спроможністю населення та відповідно суттєвим зростанням цін на продукти харчування тваринного походження. Також важливим чинником, що впливає на споживання даної продукції, є погіршення якості, що зумовлює зменшення споживання. Споживання продуктів харчування має відмінності в регіонах (рис. 3.24). Як підкреслюють дані рис. 3.24, споживання продукції тваринництва серед регіонів України є суттєво менше за мінімальну норму, за винятком яєць, споживання яких перевищує мінімально необхідний показник в обсязі 220 шт./особу за рік.

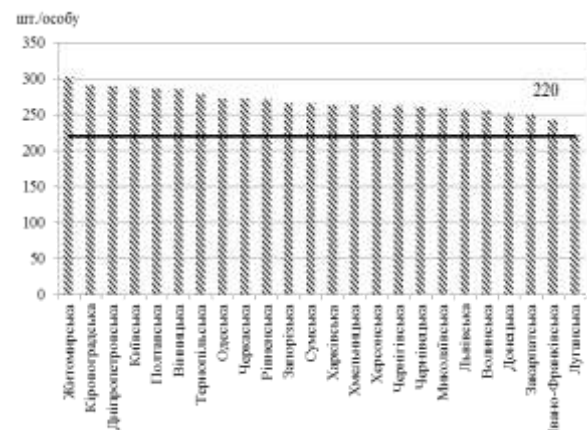
М'ясо та м'ясопродукти

Риба і рибопродукти

Молоко і молокопродукти

Яйця

Рис. 3.24. Рівень споживання продукції тваринництва за регіонами, 2016 р.
Джерело: узагальнено автором за [16, 66, 376, 377, 422]

Найвищим цей показник є в Житомирській області – 302 шт./особу, Кіровоградській – 290 шт./особу, Дніпропетровській – 289 шт./особу, Київській – 287 шт./особу, Полтавській – 286 шт./особу областях. Найменше споживають яєць у Луганській області – 222 шт./особу, при цьому даний показник знаходиться в нормі мінімального споживання. Щодо раціональної норми споживання (290 яєць на одну особу в рік), то вона споживається в Житомирській та Кіровоградській областях. Такі позитивні тенденції пояснюються ефективним розвитком галузі птахівництва як м'ясного, так і яєчного напрямку, як наслідок, економічна доступність даних товарів знаходиться на високому рівні, порівняно із іншими продуктами тваринного

походження. Споживання м'яса в розрахунку на особу перевищує мінімальну норму лише у Київській (62,5 кг/особу), Дніпропетровській (61,9 кг/особу), Донецькій (54,3 кг/особу), Кіровоградській (53,1 кг/особу), Вінницькій та Херсонській (52,6 кг/особу). Найменшим цей показник є у Луганській (39,6 кг/особу) та Івано-Франківській (42,6 кг/особу) областях. Раціональна норма споживання м'яса і м'ясопродуктів не досягнута в жодному регіоні. Негативною є ситуація зі споживанням молока та молокопродуктів, у жодному з регіонів не спостерігається досягнення мінімальної норми споживання цієї продукції. Найвищими показники споживання є у західних регіонах – Івано-Франківській, Чернівецькій, Тернопільській (відповідно 281,4 кг/особу, 251 кг/особу, 245,7 кг/особу; найнижчими – у східних областях (Донецькій і Луганській, відповідно 169,3 кг/особу і 138,2 кг/особу). Щодо споживання риби, то наближеними до мінімальної норми є показники споживання у Київській (13,1 кг/особу) та Одеській (13 кг/особу) областях; найменшим є споживання у Сумській, Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській та Луганській областях (менше 7 кг/особу).

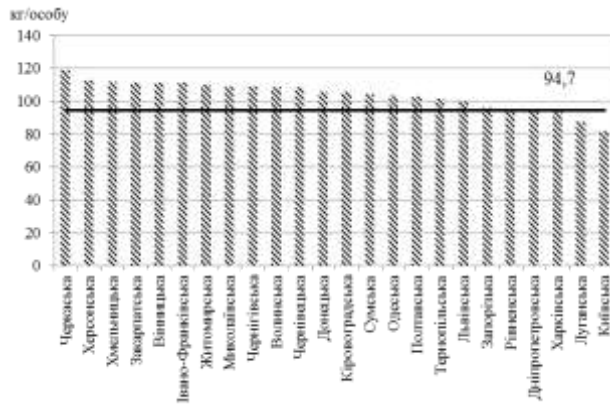
Щодо продукції рослинництва, то спостерігаються дещо інші тенденції. Майже у всіх регіонах споживають дану продукцію в межах мінімальної норми, за винятком плодів, ягід, винограду. Такі тенденції зумовлені тим, що нестача в продуктах тваринництва покривається за рахунок рослинницької продукції (рис. 3.25). Найвищий рівень споживання хліба і хлібних продуктів спостерігається у Черкаській, Херсонській, Хмельницькій, Закарпатській, Вінницькій, Івано-Франківській та Житомирській областях – понад 110 кг/особу. Найменшим споживання цієї продукції є у Харківській, Луганській, Київській – менше мінімальної норми споживання (94,7 кг/особу). Картоплі вживають в надлишку, понад 180 кг/особу споживають в Івано-Франківській, Житомирській, Вінницькій, Волинській, Львівській областях. Овочі та баштанні також споживаються в надлишку, зокрема в Полтавській, Миколаївській, Дніпропетровській областях (понад 180 кг/особу). Нижче норми споживають плоди, ягоди, виноград, найвищим цей показник є у Київській

області – 73,1 кг/особу та Чернівецькій – 60,1 кг/особу, найменшим є споживання (менше 40 кг/особу) у Чернігівській, Рівненській, Донецькій, Сумській, Луганській регіонах.

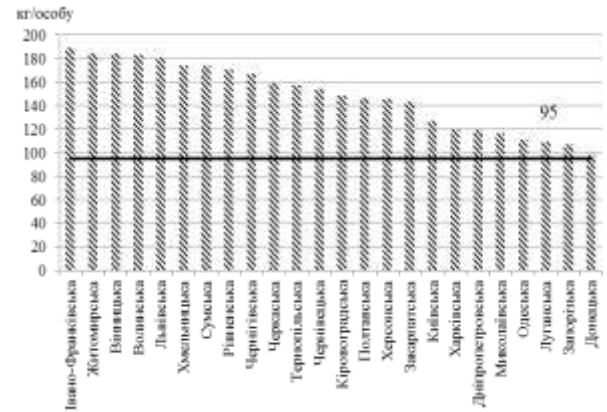
Вище норми споживають цукор, зокрема в Черкаській цей показник становить 42,3 кг/особу, високим є рівень споживання цукру також у Херсонській (37 кг/особу) та Кіровоградській областях (36,2 кг/особу). Найбільшими споживачами олії є Черкаська (13,5 кг/особу), Одеська (13,2 кг/особу), Миколаївська області (12,9 кг/особу). Надлишок споживання рослинної олії свідчить про заміну цим продуктом жирів тваринного походження, що свідчить про низьку якість раціону харчування населення.

Діагностика показників динаміки обсягів виробництва харчових продуктів і напоїв в Україні свідчить про наявність позитивних тенденцій в окремих харчових галузях (Додаток Р).

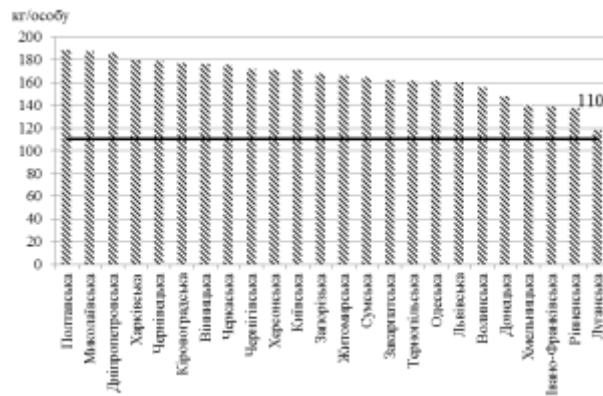
Так, суттєвим є зростання м'ясного птахівництва – у 3,3 рази у 2016 р. порівняно із 2012 р. Цей показник становив у 2016 р. 248 тис. т. Даний напрямок є найбільш привабливий порівняно із іншими сферами м'ясопродуктового сегменту ринку. По-перше, птахівництво є найбільш скоростиглою галуззю. По-друге, дана галузь може ефективно функціонувати на засадах вузької спеціалізації на відміну від інших агропродовольчих сфер, що дозволяє максимально точно і ефективно використовувати засоби виробництва. По-третє, низька собівартість виробництва порівняно із свинарством та скотарством. Щодо інших видів м'яса, то суттєвого зростання не спостерігається, при цьому, зменшилось виробництво замороженого м'яса великої рогатої худоби на 6,2 %. Виробництво ковбасних виробів залишається на стабільному рівні, у порівнянні із 2012 р. можна простежити зменшення виробництва цих виробів на 18,7 %, однак це зумовлено неврахуванням тимчасово окупованих територій, на долю яких припадає значна частка виробництва цієї продукції. Спостерігається суттєве зменшення виробництва соків та їх сумішей відповідно на 46,2 % і 34,3 % у 2016 р. порівняно із 2012 р. У той же час, виробництво овочів консервованих збільшилось на 14,4 %.

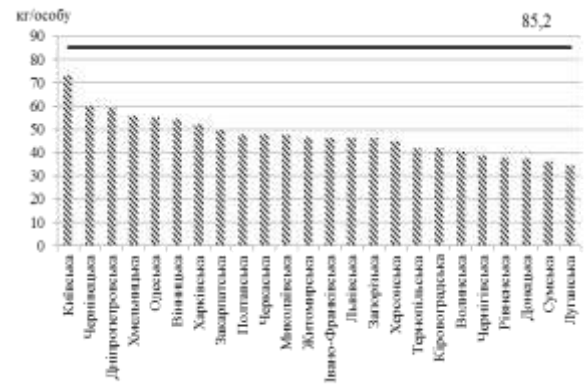
Хліб і хлібні продукти

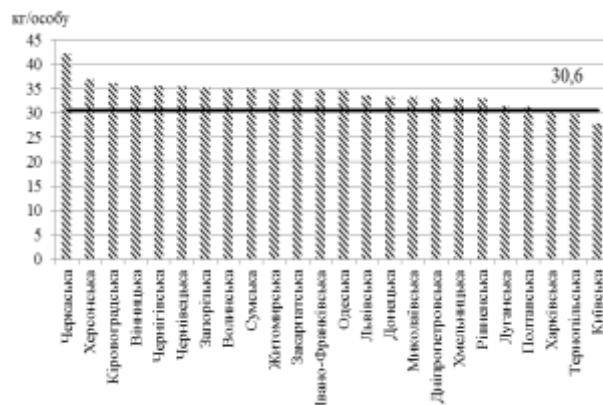
Картопля

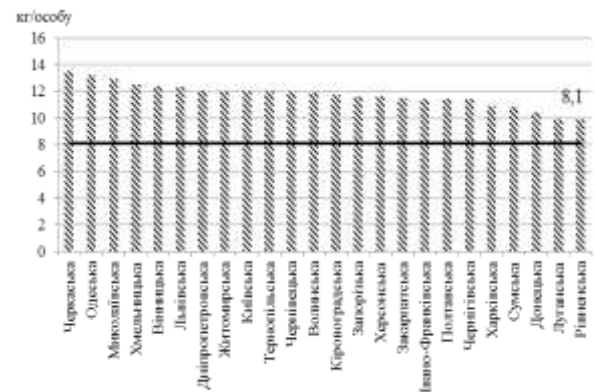
Овочі і баштанні

Плоди, ягоди, виноград

Цукор

Олія

Рис. 3.25. Рівень споживання продукції рослинництва за регіонами, 2016 р.
Джерело: узагальнено автором за [16, 66, 376, 377, 422]

Виробництво олії соняшникової нерафінованої збільшилось на 16 % і становило у 2016 р. 4412 тис. т. Позитивною є тенденція збільшення обсягів виробництва молока обробленого – на 5,4 % (961 тис. т у 2016 р.), а також молока та вершків жирністю понад 6 % – 178,7 % (64,5 тис. т у 2016 р.).

Збільшилось виробництво масла – на 16,3 %, однак, виробництво сирів зменшилось – неферментованого – на 11,3 % (70,1 тис. т у 2016 р.), сичужних та плавлених – на 32,7 % (113 тис. т у 2016 р.). Таке зменшення зумовлене насамперед закриттям ринків Росії, які були основними для продажу українських сирів. Щодо статистики виробництва хліба і хлібних продуктів, то їх виробництво в цілому зменшилось, за винятком круп, обсяг виробництва яких становив у 2016 р. 373 тис. т, що на 2,2 % більше, ніж у 2012 р. Виробництво шоколаду зменшилось вдвічі і становило у 2016 р. 171 тис. т, що можна пояснити неврахуванням статистичних даних тимчасово окупованих територій. Виробництво цукру становило 1997 тис. т, що на 6,8 % менше показника 2012 р.

Для забезпечення потреби у продуктах харчування кожна країна намагається максимально застосовувати внутрішній потенціал. Рівень його використання насамперед залежить від природних умов, диверсифікованості напрямів розподілу цих ресурсів, зовнішньоекономічних торгівельних зв'язків у продовольчому сегменті (табл. 3.14). Протягом 2013-2016 рр. рівень виробництва м'яса та м'ясопродуктів залишався майже незмінним і становив у 2016 р. 2324 тис. тонн, при цьому, частка експорту становила 13 % (303 тис. тонн), імпортовано продукції в обсязі 182 тис. тонн, що склало 7,3 %, рівень самозабезпеченості становив 105,4 %, однак, не було досягнуто раціональної і мінімальної норми споживання цих продуктів. Щодо молока та молокопродуктів, то динаміка їх виробництва має стабільну тенденцію до зниження (додаток С). Так, порівняно із 2013 р. цей показник знизився на 1106 тис. тонн, або на 9,6 %. При цьому, частка експорту знизилась із 7,2 % у 2012 р. до 4,2 % у 2016 р. Імпорт даної продукції незначний – 1 %. В умовах суттєвого незадоволення раціональної та мінімальної норми споживання молока та молокопродуктів в Україні пріоритети розвитку даного сегменту агропродовольчого ринку мають бути направлені на задоволення внутрішнього попиту за рахунок внутрішнього потенціалу. Позитивною ситуацією характеризується розвиток яєчного напрямку.

Таблиця 3.14

**Показники динаміки самозабезпеченості України м'ясом та
м'ясопродуктами, 2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	1663	2059	2210	2389	2360	2323	2324	-65,0
Зміна запасів на кінець року	-82	-3	23	-20	-18	-1	-2	18,0
Імпорт	38	378	423	332	201	158	182	-150,0
Усього ресурсів	1783	2440	2610	2741	2579	2482	2508	-233,0
Експорт	163	48	125	182	218	245	303	121,0
Витрачено на нехарчові цілі (на корм, втрати та ін.)	9	8	7	9	8	8	10	1,0
Фонд споживання	1611	2384	2478	2550	2325	2179	2195	-355,0
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	102,7	86,1	88,9	93,4	101,2	106,2	105,4	12,0
Частка експорту від виробництва, %	9,8	2,3	5,7	7,6	9,2	10,5	13,0	5,4
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	2,1	15,5	16,2	12,1	7,8	6,4	7,3	-4,8
Зовнішньоторгівельний баланс, %	7,7	-13,2	-10,6	-4,5	1,4	4,2	5,8	10,3
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,410	0,650	0,680	0,701	0,676	0,636	0,643	-0,1
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	0,632	1,002	1,048	1,081	1,042	0,981	0,990	-0,1

Джерело: розраховано автором на основі [16, 66]

Внутрішні потреби населення в цій продукції задоволені, частка експорту є суттєвою (12,8 % у 2016 р.), яка збільшилась порівняно із 2013 р. на 3,6 %. Вектор розвитку даного сегменту можна вважати найбільш оптимальним. Загальні натуральні показники балансу споживання зернових і зернобобових свідчать про в цілому свідчать по високий рівень розвитку галузі, оскільки норма споживання даної продукції забезпечена в повній мірі, при цьому, частка експорту є значною – 62,7 %, імпортована продукція на українському ринку майже відсутня. Інша ситуація на ринку картоплі. Дана продукція споживається в надлишку, що свідчить про незбалансований раціон харчування і низьку культуру споживання. Основна причина – економічна недоступність продуктів тваринного походження, зокрема м'яса, які замінюють доступнішими

продуктами, у тому числі картоплею. Аналогічна тенденція спостерігається із споживанням овочів і баштанних. Дану продукцію споживають у надлишку на 48,8 %, при цьому, частка експорту є незначною (2,2 %). З одного боку, споживання овочів у значній кількості є позитивним явищем, оскільки дані продукти містять низку корисних елементів, втім, надлишок їх споживання призводить до негативних наслідків для організму людини. Такі тенденції зумовлені заміною овочами та баштанними продуктів тваринного походження, що також пов'язано із низькою платоспроможністю споживачів. Враховуючи дані показники, варто вказати на доцільність розвитку даної галузі в експортоорієнтованому векторі. Протилежні тенденції простежуються із балансом споживання плодів, ягід і винограду. Мінімальна норма споживання даного продукту задовольняється лише на 58,3 %, при цьому, у даному показникові 23,7 % – це імпорتنі товари. Експорт становить 11,9 %. Дана галузь потребує особливої уваги, оскільки Україна має значний потенціал до її розвитку, однак через недосконале управління в цій сфері не використовує його в повній мірі.

Експортоорієнтований тип розвитку можна простежити в цукровій промисловості. Даний продукт споживається в достатній кількості. Частка експорту складає 25 %, що суттєво перевищує показник 2015 р. – на 9,5 %, та 2013 р. – на 12,4 %. Найбільші обсяги виробництва, споживання та експорту досягнуті в олійній галузі. У 2016 р. вироблено 5409 тис. тонн рослинної олії, що на 1697 тис. тонн, або на 45,7 %, більше показника 2013 р. Частка експорту становить 94,1 %. Отже, олійна галузь має найвищі показники розвитку як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, порівняно із іншими основними сегментами агропродовольчого ринку.

Проведена діагностика балансів виробництва, споживання та зовнішньої торгівлі основними видами продовольчими товарами свідчить про “продовольчий дисбаланс” – заміна в раціоні харчування людини одних видів продуктів харчування іншими у зв'язку із низькою платоспроможністю населення при наявному потенціалі до забезпечення збалансованого попиту.

Зовнішня торгівля, безумовно, відіграє важливу роль у розвитку країни, особливо в умовах глобалізації економіки. Даний напрям діяльності має свої особливості залежно від сегменту ринку. Актуальним дане питання є для агропродовольчого ринку як стратегічного сегменту. В останні роки спостерігається зміна вектору зовнішньоекономічної діяльності держави в цілому і даного сегменту зокрема. Значні зусилля покладаються на розвиток інтеграційних відносин та налагодження партнерських зв'язків із іноземними контрагентами.

Концепція управління розвитком національного агропродовольчого ринку має враховувати закордонний досвід та його вплив на глобалізаційні процеси. На думку Т.О. Зінчук, “засновуючись на перевагах економіки відкритого типу та активній державній підтримці, європейський агробізнес надає можливість сільськогосподарським товаровиробникам реалізовувати свій потенціал у виробництві високорентабельної продукції та досягати конкурентних переваг на зовнішньому ринку” [154, с. 96]. Важливим напрямком управління розвитком агропродовольчого ринку є “підвищення ефективності використання внутрішнього потенціалу, насамперед на інноваційній основі, що підкреслює група науковців” [433], які зазначають, що “серед напрямків інноваційного розвитку аграрного сектора слід визначити такі: 1) створення та впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин і птиці; 2) стимулювання агроекологічної діяльності, зокрема розвитку альтернативного органічного агровиробництва; 3) формування високоосвічених професійних кадрів” [433, с. 10].

Згідно Аналітичної доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “сучасний стан зовнішньоекономічних відносин у світі характеризується активізацією економічної дипломатії, що є проявом загальносвітової тенденції економізації зовнішньої політики, вирішальним кроком у цьому протистоянні стала переорієнтація українського експорту на спільний ринок Євросоюзу з використанням можливостей Угоди про Асоціацію та ЗВТ з ЄС; загалом частка ринку ЄС у загальному експорті товарів із України

в I півріччі 2017 р. становила 39,8 %, що значно перевищує частку країн СНД (16,8 %); водночас зовнішньоторговельна орієнтація української економіки на ринок ЄС вимагає запровадження притаманних йому макроекономічних принципів та орієнтирів державного регулювання, імплементації європейських стандартів і технічних норм, створення країнами ЄС спільних “ланцюжків доданої вартості”, імпорту найсучасніших технологій виробництва тощо; визначальною тут є співпраця України з країнами Західної Європи, а також країнами, які мають із ЄС спеціальні угоди щодо співробітництва” [10].

Український товаровиробник зацікавлений у розвитку експорту, насамперед у зв'язку із суттєво вищою ціною на зовнішньому ринку. Основною проблемою при цьому виступає сировина орієнтованість експортерів. За рахунок того, що українські виробники постачають товари низького ступеня обробки, вони недоотримують значної суми можливих прибутків. Основними агропродовольчими товарами, частка яких зростає в долі українського експорту, є зерно (насамперед кукурудза), соняшникова олія (наливна), овочі, фрукти, курятина, мед, незначною мірою молоко.

Підписання асоціації з Європейським Союзом частково спростило доступ українського виробника на європейський ринок за рахунок формування квот. Але український виробник лише частково їх використовує. Максимально вони використовуються за такими групами товарів, як мед, цукор, крупи та борошно, виноградний та яблучний соки, кукурудза, оброблені томати, м'ясо птиці. Головним бар'єром доступу на зовнішній ринок для українського виробника є отримання сертифікату якості, тому покращення якісних параметрів аграрної продукції потребує першочергової уваги. Позитивно оцінюючи прагнення товаровиробників до розширення експорту продукції, варто вказати на недоліки такої орієнтації.

Агропродовольча продукція є базою продовольчої безпеки країни, тому головною метою держави має бути насамперед забезпечення населення продуктами харчування в достатній кількості і якості. Тобто вироблена продукція має бути спрямована на внутрішній ринок у першу чергу, а за умови

надлишку, доцільним є розвиток експорту. Звісно, таке твердження не є парадигмою і не виключає експорт взагалі. Однак, в умовах відкритості ринків і їх глобалізації спостерігається явище взаємозамінності експорту імпортом, тобто коли значна частка товару продається за межами країни, при цьому, такий же товар, але іншої країни-виробника, імпортується.

Розглядаючи агропродовольчий ринок, необхідно провести аналіз в розрізі його сегментів і визначити тип розвитку за вектором зовнішньої торгівлі. Основою такого підходу є соціально-економічні чинники, а саме рівень задоволення потреб населення в основних видах продуктів харчування, які розроблені Міністерством охорони здоров'я, та іншими експертами. Для реалізації даного завдання пропонується застосування нового підходу, який доречно виокремити в окрему науку, щодо розуміння сутності розвитку національної економіки в цілому, та агропродовольчого сегменту ринку зокрема. Для даної науки пропонується назва “збалансована соціальна ринкова економіка” – це фундаментально-прикладна галузь знань, основана на соціально орієнтованому підході до розвитку ринкової економіки, основним вектором якого є задоволення потреб суспільства на основі принципів сталого розвитку з найвищою ефективністю для стейкхолдерів ринку та ринкового середовища в цілому.

Збалансована соціальна ринкова економіка, як і будь-яка інша наука, має свою структуру, яку формують наукову ідею, гіпотезу, теорію, закони, методи, принципи, об'єкт, предмет, категорії (рис. 3.26). Збалансована соціальна ринкова економіка (ЗСРЕ) – це міжгалузєва наука, тобто її основні положення є актуальними для більшості сфер національної економіки. Однак її базовим сегментом є агропродовольчий ринок, оскільки, з одного боку, – це основа задоволення потреб людини, з іншого боку, – у цій сфері працює значна частина зайнятого населення країн світу, особливо високим цей показник є для України. Для обґрунтування законів, принципів та категорій соціориніміки доцільно провести діагностику агропродовольчого ринку в контексті концепції збалансованої соціальної ринкової економіки (рис. 3.27).

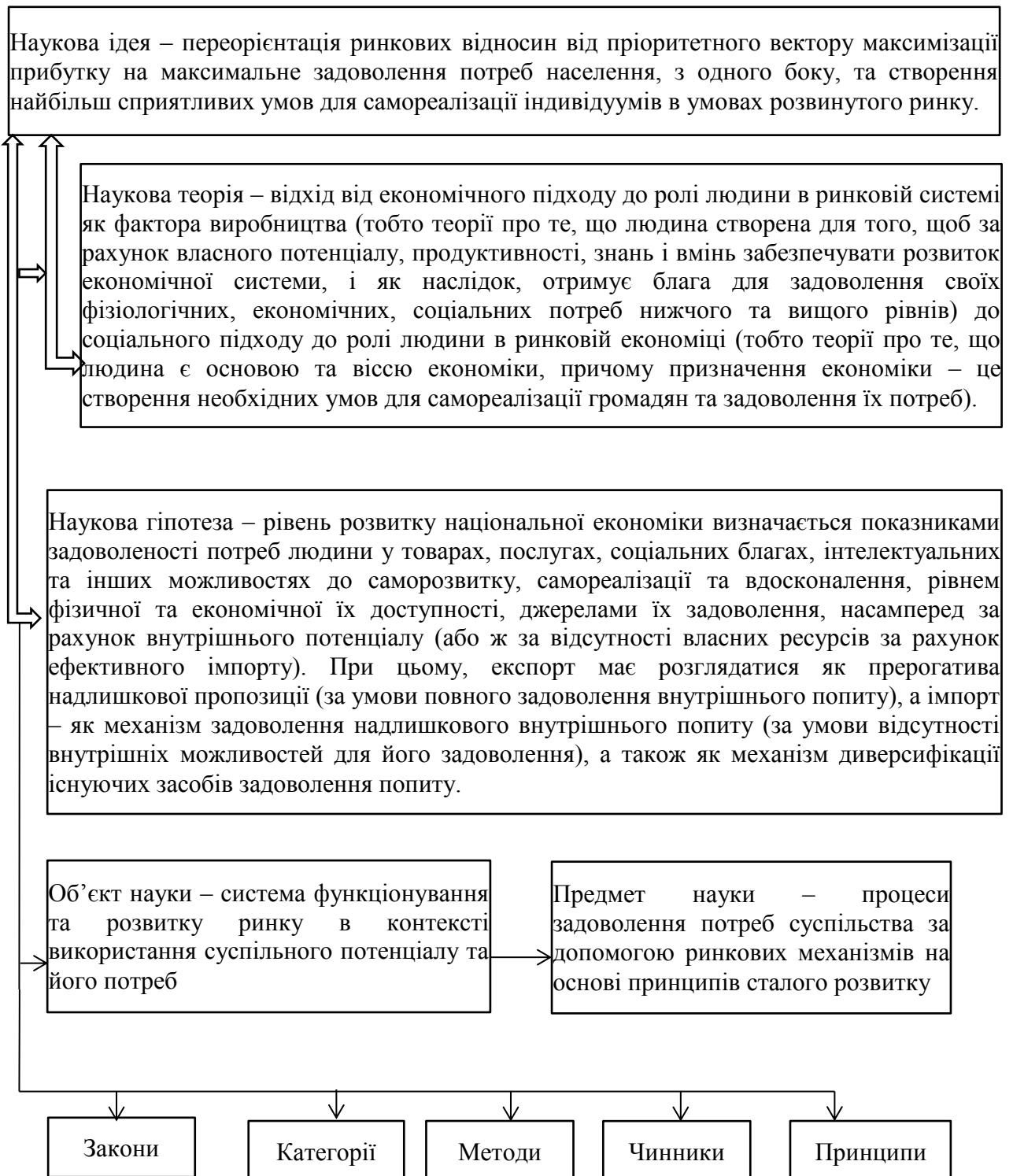

Рис. 3.26. Модель структури науки “збалансована соціальна ринкова економіка”

Джерело: розроблено автором

Початковим етапом прийняття рішення щодо визначення типу розвитку агропродовольчого ринку за зовнішньоторгівельним вектором в умовах глобалізації на принципах збалансованої соціальної ринкової економіки є оцінка внутрішнього потенціалу для виробництва продукції.

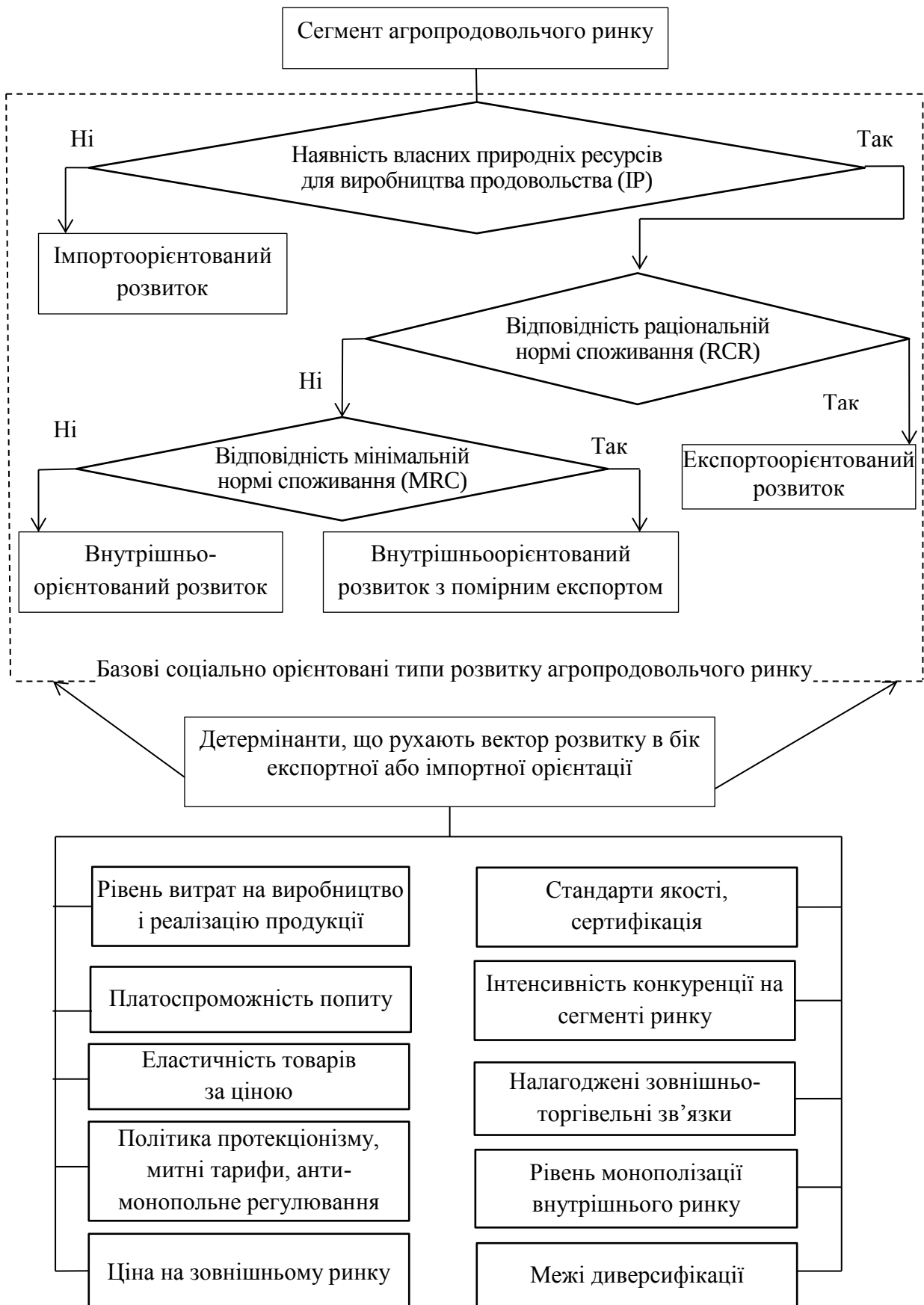

Рис. 3.27. Схема прийняття управлінських рішень щодо розвитку агропродовольчого ринку за зовнішньоторгівельним вектором згідно концепції збалансованої соціальної ринкової економіки в умовах глобалізації

Джерело: розроблено автором

Якщо він відсутній або незначний, то рішення є однозначним – імпортоорієнтований розвиток.

$$IP_{min \rightarrow 0} \text{ – імпортоорієнтований розвиток,} \quad (3.2)$$

де IP – внутрішній потенціал (internal potential)

Далі доцільною є оцінка відповідності споживання конкретного продукту раціональній нормі. За умови задоволення даної потреби в повній мірі необхідним є експортоорієнтований розвиток:

$$Q(IP)_{max \rightarrow RCR} \text{ – експортоорієнтований розвиток,} \quad (3.3)$$

де $Q(IP)$ – обсяг виробництва продукції за рахунок внутрішнього потенціалу, RCR (rational consumption rate) – раціональна норма споживання продукту на одну людину.

На етапі порівняння споживання з мінімальною нормою можливе визначення двох векторів розвитку – внутрішньо орієнтований з помірним експортом, рішення про який приймається за умови задоволення мінімальної норми споживання, при цьому, експорт носить стратегічну стимулюючу дію більш інтенсивного продажу за кордон після нарощування внутрішніх обсягів виробництва до раціонального споживання):

$$Q(IP)_{max \rightarrow MCR} \text{ – внутрішньоорієнтований розвиток} \\ \text{з помірним експортом,} \quad (3.4)$$

де MCR (minimal consumption rate) – раціональна норма споживання продукту на одну людину.

Якщо не задоволена мінімальна норма споживання, то розвиток має бути внутрішньо орієнтованим:

$$Q(IP)_{max \leq MCR} \text{ – внутрішньоорієнтований розвиток} \quad (3.5)$$

Пропонована схема прийняття управлінських рішень є базовою, оскільки розвиток за зовнішньоторгівельним вектором формується під впливом низки

детермінантів, головним з яких є ціновий. З одного боку, низька купівельна спроможність населення, а отже низький попит та висока еластичність за ціною на деякі продовольчі товари, не стимулює виробників працювати на внутрішній ринок. З іншого боку, перспективи продажу продовольства за високими цінами на зовнішньому ринку є більш привабливими для національних підприємств.

У таких умовах виникає явище “дефекту агропродовольчого ринку” – це таке співвідношення кон’юнктури агропродовольчого ринку, за якого попит на продукти харчування є еластичним за ціною, взаємозалежним від субститутів, причому, зростання внутрішнього попиту не стимулює зростання пропозиції, яка орієнтована на зовнішній ринок, а зростаючий попит задовольняється аналогічними імпортованими товарами. У таких умовах закон попиту і пропозиції можна представити у відмінному від класичного підходу вигляді (рис. 3.28).

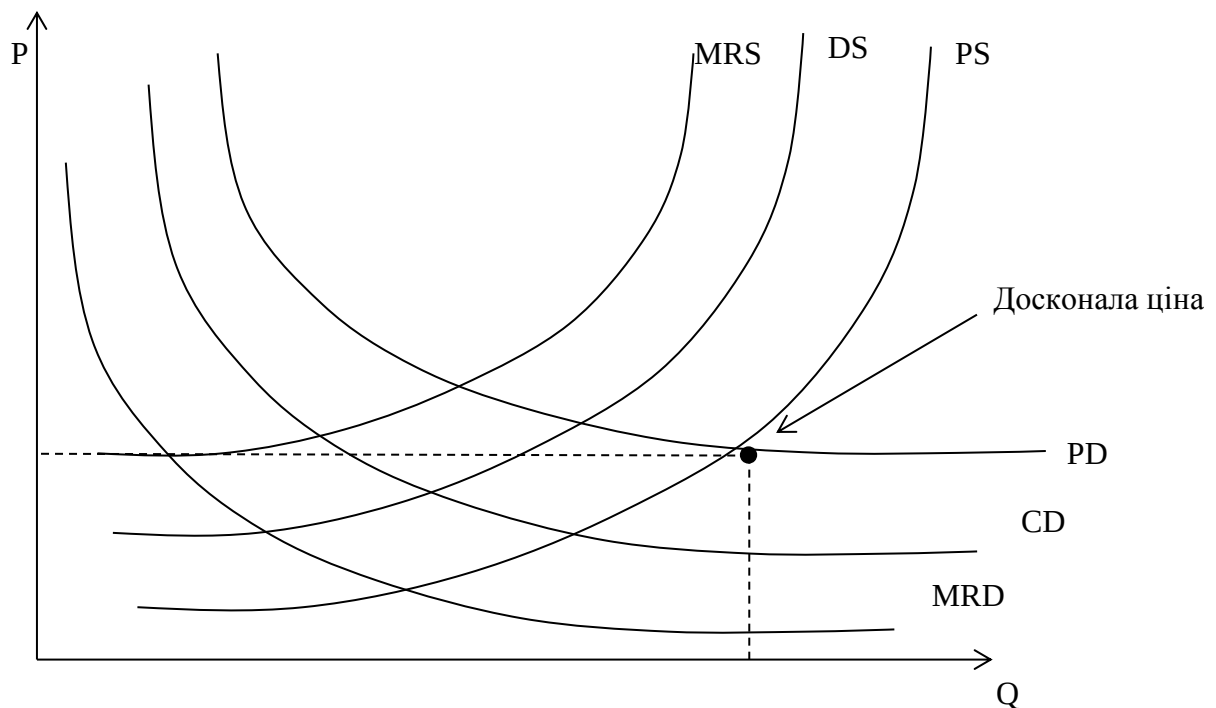

Рис. 3.28. Теоретико-концептуальна модель формування кон’юнктури внутрішнього ринку товарів першої необхідності (агропродовольчого ринку) згідно підходу збалансованої ринкової економіки

Джерело: розроблено автором

Для інтерпретації рис. 3.28 введено нові категорії збалансованої соціальної ринкової економіки, які наведені нижче.

Вимушений попит (compelled demand) – це попит, сформований під впливом необхідності задоволення мінімальних потреб у товарах першої необхідності, який при цьому суперечить економічній спроможності своєчасно і безперешкодно для інших першочергових потреб задовольняти цю потребу (CD):

$$CD = MCR \geq I_c \quad (3.6)$$

де I_c – частина доходу, спрямована на споживання даного блага згідно раціонального розподілу бюджету (income to consumption)

Досконалий попит (perfect demand) – це попит на товари першої необхідності, придбання яких не зумовлює погіршення загального фінансового стану суб'єкта попиту і при цьому в повній мірі задовольняє раціональну потребу (PD):

$$PD = RCR = I_c \quad (3.7)$$

Мінімально необхідний попит (minimum required demand) – це попит на товари першої необхідності, придбання яких не зумовлює погіршення загального фінансового стану суб'єкта попиту, однак, при цьому в повній мірі раціональна потреба не задовольняється (MRD).

$$MPD = MCR = I_c \quad (3.8)$$

Дефективна пропозиція (defective supply) – це пропозиція товарів першої необхідності, яка не збільшується на внутрішньому ринку при збільшенні внутрішнього попиту у зв'язку із збільшенням можливостей продажу на зовнішньому ринку (DS):

$$MPD \geq DS_{const \rightarrow E} \quad (3.9)$$

Досконала пропозиція (perfect supply) – це пропозиція товарів першої необхідності на внутрішньому ринку за ціною, яка в повній мірі задовольняє запити виробника, при цьому надлишкові товари можуть бути ефективно продані на зовнішньому ринку (PS):

$$PS = PD \quad (3.10)$$

Мінімально необхідна пропозиція (minimum required supply) – це пропозиція товарів першої необхідності, яка розрахована на внутрішній ринок для забезпечення мінімальної норми споживання, за ціною, яка є нижчою, ніж на зовнішньому ринку, а отже, передбачає недоотримання доходу та прибутку (MRS).

$$MRS = MCR \quad (3.11)$$

Таким чином, закон попиту і пропозиції, який класично, з точки зору економічної теорії, характеризує зменшення обсягу попиту при зростанні ціни на товар, доцільно інтерпретувати з точки зору збалансованої соціальної ринкової економіки у такому вигляді: на ринку товарів першої необхідності (агропродовольчому ринку) формується досконала ціна, тобто ціна за якої придбання товарів першої необхідності не зумовлює погіршення загального фінансового стану суб'єкта попиту, з одного боку, а також задовольняє запити виробника, для якого продаж даної продукції не є вигіднішим, ніж продаж на внутрішньому ринку.

Згідно концептуальних положень збалансованої соціальної ринкової економіки виникає необхідність уточнення економічного закону зростаючих потреб, згідно якого існуючі потреби людини зростають із мірою їх задоволення. Коли мова йде про продукти харчування (товари першої необхідності), то потреби зростають до межі раціональної норми споживання (curve of rational consumption), що є обмежуючою кривою для виробника (а не крива виробничих можливостей (production possibilities curve), яка розглядається в класичній економічній теорії).

Якщо крива виробничих можливостей знаходиться далі кривої раціонального споживання (положення а, рис. 3.9), то надлишкове виробництво – це обсяг експорту, за допомогою якого можна задовольнити попит в інших країнах, у яких обмежені можливості для власного виробництва, якщо крива виробничих можливостей розміщена зліва внизу відносно кривої раціонального споживання, то неможливий обсяг виробництва покривається за рахунок імпорту (положення б, рис. 3.29).

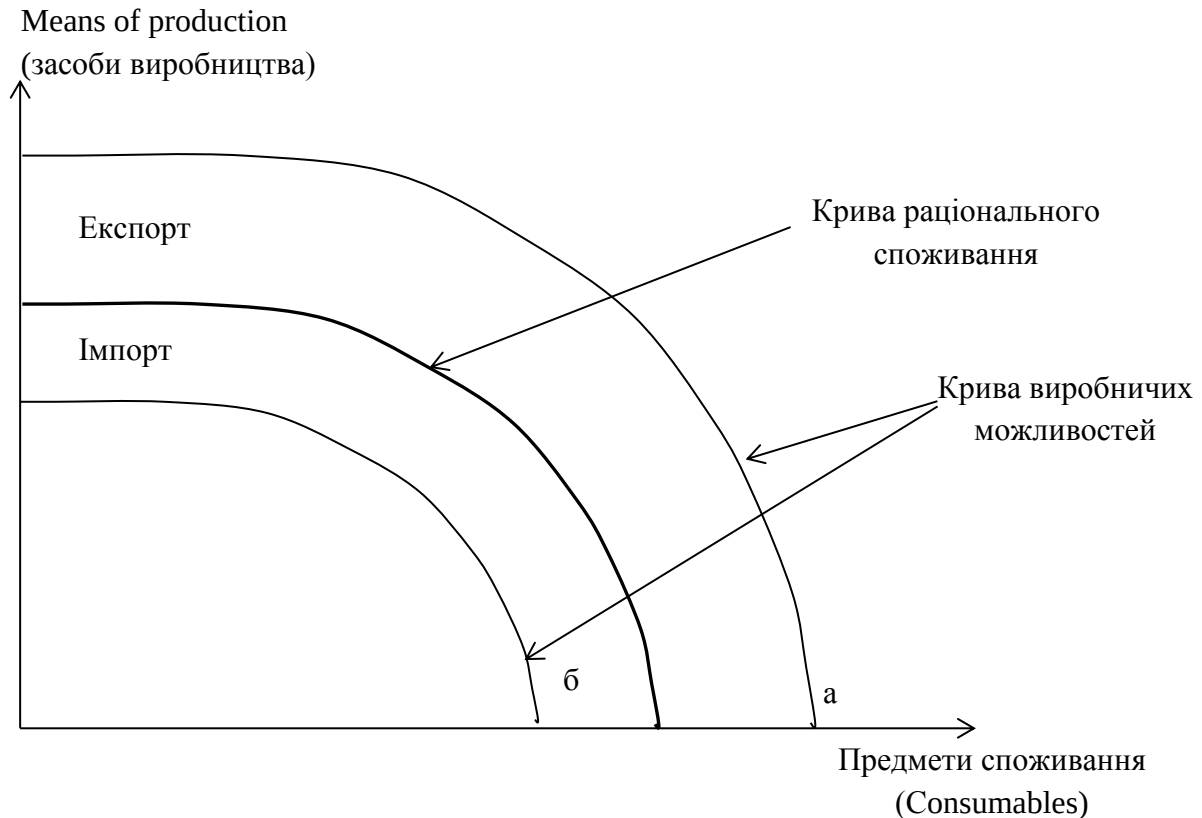

Рис. 3.29. Графічна інтерпретація законів зростаючих потреб та обмежених виробничих можливостей згідно концептуального підходу збалансованої соціальної ринкової економіки на агропродовольчому ринку
Джерело: розроблено автором

Пропонована теорія не обмежує зовнішньої торгівлі. Обмін товарами агропродовольчого ринку має розглядатись як детермінант диверсифікації пропозиції асортименту, причому вся продукція (внутрішнього виробництва або імпортована) має бути стандартизована за критеріями безпечності, а також знаходитись в одному діапазоні “ціна-якість”.

Таким чином, залежно від того, чи задовольняються внутрішні потреби споживачів за рахунок власного виробництва, виникає доцільність щодо розвитку. Відповідно щодо імпорту, його розвиток доцільний за умови відсутності внутрішніх можливостей до виробництва даного товару, а також для диверсифікації представлених продуктових позицій.

Висновки до розділу 3

1. Країни Європи можна об'єднати в кластери на основі кореляційно-регресійного та кластерного аналізу за показниками соціально-економічного розвитку та часткою сільського господарства у доданій вартості країни, виявлено закономірність – чим вищий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим менша частка сільського господарства у ВВП країни.

2. Концепція розвитку агропродовольчого ринку має бути основана на новому підході, який доречно виділити в окремий напрям “збалансована соціальна ринкова економіка” (ЗСРЕ), що являє собою фундаментально-прикладну галузь знань, основану на соціально орієнтованому підході до розвитку ринкової економіки, основним вектором якого є задоволення потреб суспільства на основі принципів сталого розвитку з найвищою ефективністю для стейкхолдерів ринку та ринкового середовища в цілому.

3. В основу “ збалансованої соціальної ринкової економіки” покладено наукову ідею щодо переорієнтація ринкових відносин від пріоритетного вектору максимізації прибутку на максимальне задоволення потреб населення, з одного боку, та створення найбільш сприятливих умов для самореалізації індивідуумів в умовах розвинутого ринку.

4. Наукова гіпотеза ЗСРЕ зводиться до того, що рівень розвитку національної економіки визначається показниками задоволеності потреб людини у товарах, послугах, соціальних благах, інтелектуальних та інших можливостях до саморозвитку, самореалізації та вдосконалення, рівнем фізичної та економічної їх доступності, джерелами їх задоволення, насамперед за рахунок внутрішнього потенціалу (або ж за відсутності власних ресурсів за рахунок ефективного імпорту). При цьому, експорт має розглядатися як прерогатива надлишкової пропозиції (за умови повного задоволення внутрішнього попиту), а імпорт – як механізм задоволення надлишкового внутрішнього попиту (за умови відсутності внутрішніх можливостей для його задоволення), а також як механізм диверсифікації існуючих засобів задоволення попиту.

5. Доцільним є вживання нових економічних категорії тезаурусі соціориноміки для пояснення практичних явищ у розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки: вимушений попит, досконалий попит, мінімально необхідний попит, дефективна пропозиція, досконала пропозиція, дефект агропродовольчого ринку.

6. Механізми прийняття управлінських рішень щодо розвитку агропродовольчого ринку за зовнішньоторгівельним вектором згідно концепції ЗСРЕ в умовах глобалізації має здійснюватись в межах таких напрямів: імпорто-орієнтований розвиток, експортоорієнтований розвиток, внутрішньоорієнтований розвиток з помірним експортом, внутрішньоорієнтований розвиток.

7. Потребують уточнення постулати економічної теорії щодо закону попиту і пропозиції в частині обґрунтування теоретико-концептуальної моделі формування кон'юнктури внутрішнього ринку товарів першої необхідності (агропродовольчого ринку) згідно підходу ЗСРЕ, згідно даної концепції запропоновано сформулювати закон попиту і пропозиції у такому вигляді: на ринку товарів першої необхідності (агропродовольчому ринку) формується досконала ціна, тобто ціна за якої придбання товарів першої необхідності не зумовлює погіршення загального фінансового стану суб'єкта попиту, з одного боку, а також задовольняє запити виробника, для якого продаж даної продукції не є вигіднішим, ніж продаж на внутрішньому ринку.

8. Необхідно удосконалити інтерпретацію економічного закону зростаючих потреб, згідно якого існуючі потреби людини зростають із мірою їх задоволення. Коли мова йде про продукти харчування, то потреби зростають до межі раціональної норми споживання, що є обмежуючою кривою для виробника, а не крива виробничих можливостей, яка розглядається в класичній економічній теорії. Якщо крива виробничих можливостей знаходиться далі кривої раціонального споживання, то надлишкове виробництво – це обсяг експорту, за допомогою якого можна задовольнити попит в інших країнах, у яких обмежені можливості для власного виробництва, якщо крива виробничих можливостей розміщена зліва внизу відносно кривої раціонального споживання, то неможливий обсяг виробництва покривається за рахунок імпорту.

Список посилань на літературні джерела

[10, 16, 57, 66, 110, 154, 313, 324, 327, 376, 377, 380, 381, 398, 422, 433, 646, 738-740, 742, 748-750, 759-779, 781, 786, 821-825, 829, 835-837]

За розділом 3 опубліковано праці

[435, 446, 448, 449, 475, 477, 502, 508, 519, 522, 524, 525, 534, 535, 537, 538, 540, 544, 546, 552, 554, 555, 559-561, 563, 564, 567, 568, 572, 573, 576, 579, 580, 587-589, 592, 593, 596, 599, 798-802, 805, 806, 810].

РОЗДІЛ 4

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Інтеграція агропромислових формувань задля їх синергічного ефекту

Виробництво товарів масового використання тим ефективніше, чим більшими є його обсяги – це пояснює закон масштабу виробництва. Сутність якого, по-перше, проявляється в розподілі постійних витрат на більшу кількість продукції, а по-друге, збільшення обсягів виробництва сприяє підвищенню продуктивності ресурсів, задіяних у виготовленні кінцевої продукції, а також зумовлює створення синергічного ефекту від їх поєднання. Однак, на практиці на діяльність економічних систем впливає низка чинників, які обмежують дані ефекти. Особливого значення набуває дослідження питання укрупнення виробничих систем в агропромисловій сфері. Кількість суб'єктів господарювання, які перевищують розміри середніх агроформувань постійно збільшується. Причому така тенденція характерна не тільки для України, а і для низки країн із значним аграрним потенціалом.

Агропромислова інтеграція проявляється в трьох основних напрямках – горизонтальна, пряма та зворотна вертикальна інтеграція. На практиці, може застосовуватись один із зазначених векторів або всі три одночасно. Останній варіант є найбільш поширеним для сучасних інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств. Для пояснення такого виду інтеграції доцільно вживати категорію “синергічна інтеграція”. Дана дефініція зустрічається лише у працях [701, 686]. При цьому, жоден із авторів не розкриває її сутності. Так, І.Г. Фадєєва розглядає синергічний підхід у координуванні підсистем нафтогазовидобувних підприємств корпоративних структур [686], при цьому, вживає категорію організаційно-синергічна інтеграція, але не дає їй визначення. Однак, виходячи із пропонованої автором моделі, можна зробити висновок, що основними складовими організаційно-синергічної інтеграції є механізми

вертикальної і горизонтальної інтеграції. Хитра О.В., розглядаючи синергічну орієнтацію стратегій міжнародної корпорації [701], пропонує схему багаторівневості її стратегічного синергізму, у якій синергічна інтеграція разом із синергічною диверсифікацією розглядається як чинник досягнення ринкової, виробничої та управлінської відповідності. Таким чином, з огляду на відсутність наукових праць, присвячених дослідженню феномену синергічної інтеграції в цілому та в аграрній сфері зокрема, виникає необхідність з'ясування концептуальної сутності даної дефініції (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Смислова схема синергічної інтеграції та диверсифікації агропромислових формувань

Джерело: розроблено автором

Отже, синергічна інтеграція агропромислових формувань – це їх об'єднання одночасно в трьох напрямках (вертикальному прямому і зворотному та горизонтальному), що зумовлює синергічну диверсифікацію.

Для формулювання об'єктивного визначення категорії “синергічна диверсифікація” доцільно дослідити генезу та сучасні підходи до дефініції “диверсифікація”. Ефективне функціонування ринкової економіки ґрунтується на диверсифікації всіх сфер функціонування економічної системи. Диверсифікація може проявлятися на різних рівнях, як на державному, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. Актуального значення набуває обґрунтування аспектів розвитку диверсифікації з різних концептуальних позиції з огляду на роль, механізми та значення цього процесу в системі розвитку ринкових відносин. Розмаїття напрямів господарювання, джерел фінансування підприємницької діяльності, різноманіття методів управління впливає на головний принцип ринкової економіки – свободу вибору, яка проявляється, по-перше, у можливості вільного доступу до виробничих ресурсів, а по-друге, до готових товарів та економічних благ у виробників та споживачів.

Економічну сутність диверсифікації досліджували різні науковці, зокрема таких, як Андрійчук В.Г. [11], Джолдибаева С. [113], Захарін С.В. [146], Ніценко В.С. [300], Фадєєва І.Г. [700], Хитра О.В. [701], Цимбал С.В. [704], Шкварчук Л. О., Коваленко К.С. [720]. Більшість вчених розглядають диверсифікацію з позиції товарного, галузевого розширення або фінансово-інвестиційного формування бізнес-портфеля економічного суб'єкта з різних джерел. Крім того, науковці розглядають диверсифікацію в аспекті інтеграції, як один з механізмів одержання синергічного ефекту. На нашу думку, диверсифікація має ширші межі і глибше значення. Дану категорію можна розглядати з різних позицій, однак з точки зору розвитку ринкових відносин найбільшого значення набуває саме економічна диверсифікація, оскільки від її ефективності залежить збалансований розвиток національного та світового господарства, що і визначає актуальність даного дослідження.

Для ефективного розвитку економічної системи в ринкових умовах необхідно гнучко реагувати на перманентність зовнішнього середовища, при цьому важливого значення набуває мінімізація господарських ризиків, чого можна досягти за рахунок їх розподілу або диверсифікації. Крім того,

актуальним питанням є обґрунтування оптимальної галузевої (виробничої), організаційної та управлінської структур суб'єкта господарювання, що, у свою чергу, передбачає формування синергічного бізнес-портфелю. Таким чином, у системі ринкових відносин проявляються різні аспекти диверсифікації. У науковому світі існує низка підходів до трактування категорії “диверсифікація” (додаток Т). Як видно з аналізу поглядів науковців щодо сутності диверсифікації, її значення зводиться переважно до товарної політики, зокрема розширення асортименту та номенклатури продукції, а також розвитку різних напрямів діяльності та галузевого розмаїття. Однак, значення даної категорії дає можливості її вживання набагато в ширших аспектах.

Виходячи з точного перекладу слова “диверсифікація” (новолат. *diversificatio* – зміна, різноманітність; від лат. *diversus* – різний і *facere* – робити [630]), доцільно зазначити, що дану категорію можна вживати у різних суспільно-економічних сферах. В економічному словнику викладено наступне: “диверсифікація – розосередження капіталу між різними об'єктами вкладень з метою зниження економічних ризиків, розрізняють: а) диверсифікацію банківських активів; б) диверсифікацію валютних резервів банків і держави; в) диверсифікацію інвестицій; г) диверсифікацію вкладень у цінні папери; д) диверсифікацію продукції; е) диверсифікацію виробництва; ж) диверсифікацію економічної діяльності; з) диверсифікацію імпорту” [132].

У науковій літературі найчастіше вживаються такі словосполучення, як “диверсифікація виробництва”, “диверсифікація діяльності”, “диверсифікація економіки”, “диверсифікація інвестиційного портфеля”. На нашу думку, у контексті формування стратегії розвитку підприємства або держави в цілому доцільним є вживання саме категорії “економічна диверсифікація”, оскільки вона має на меті, по-перше, максимізацію прибутку, по-друге, спрямована на мінімізацію ризиків. Однак, у класичній та сучасній науковій літературі словосполучення “економічна диверсифікація” зустрічається лише у С.В. Захаріна [146], проте науковець у своїх працях не дає їй визначення. Виявлення сутності даної категорії є досить важливим, оскільки дає змогу

узагальнити концептуальні підходи щодо значення, механізму та стратегії диверсифікації в різних аспектах господарювання на різних рівнях.

Отже, на нашу думку, у широкому розумінні категорії “економічна диверсифікація” можна дати таке трактування: це стратегічний механізм структуризації господарської діяльності, що передбачає розширення, розподіл і розвиток пов’язаних або непов’язаних між собою елементів економічної системи з метою розподілу ризиків, максимізації економічного блага, досягнення цілей та ефекту синергії. Економічну диверсифікацію доцільно розглядати на макро- (державному), мезо- (регіональному) та мікрорівнях (рівень підприємства), на кожному з яких діють певні особливості. У той же час, економічна диверсифікація проявляється у різних видах.

Андрійчук В.Г. виділяє в сільському господарстві за критерієм сфери здійснення три форми диверсифікації: виробничу, фінансову і маркетингову [11, с. 580]. Науковці [11, 124, 146] пов’язують диверсифікацію з інтеграцією, виділяючи горизонтальну інтегровану і горизонтально неінтегровану [11, с. 581] або зв’язану (концентричну), яка, у свою чергу, поділяється, на “вертикальну зворотну та пряму та незв’язану (конгломератну), яка поділяється на горизонтальну, що проявляється в розширенні спектра продуктів та географічному розширенні” [65]. Переглянуті підходи щодо виділення видів диверсифікації є однобічними, оскільки характеризують механізм диверсифікації в одному аспекті. Тому доцільно запропонувати класифікаційну систему економічної диверсифікації (додаток У). У даній класифікації особливу увагу доцільно приділити такій ознаці, як функціональна сфера впливу, згідно якої економічну диверсифікацію можна поділити на такі види: фінансово-інвестиційна – розподіл інвестицій та інших фінансових ресурсів між різними напрямками діяльності; галузева – розвиток різних напрямів діяльності та галузей; організаційна – формування системи різноманітних функціональних структурованих напрямків діяльності, що створюють умови для ефективного розвитку. Кожен з цих видів економічної диверсифікації можна розглядати більш широко, поділяючи їх на підвиди. (рис. 4.2).

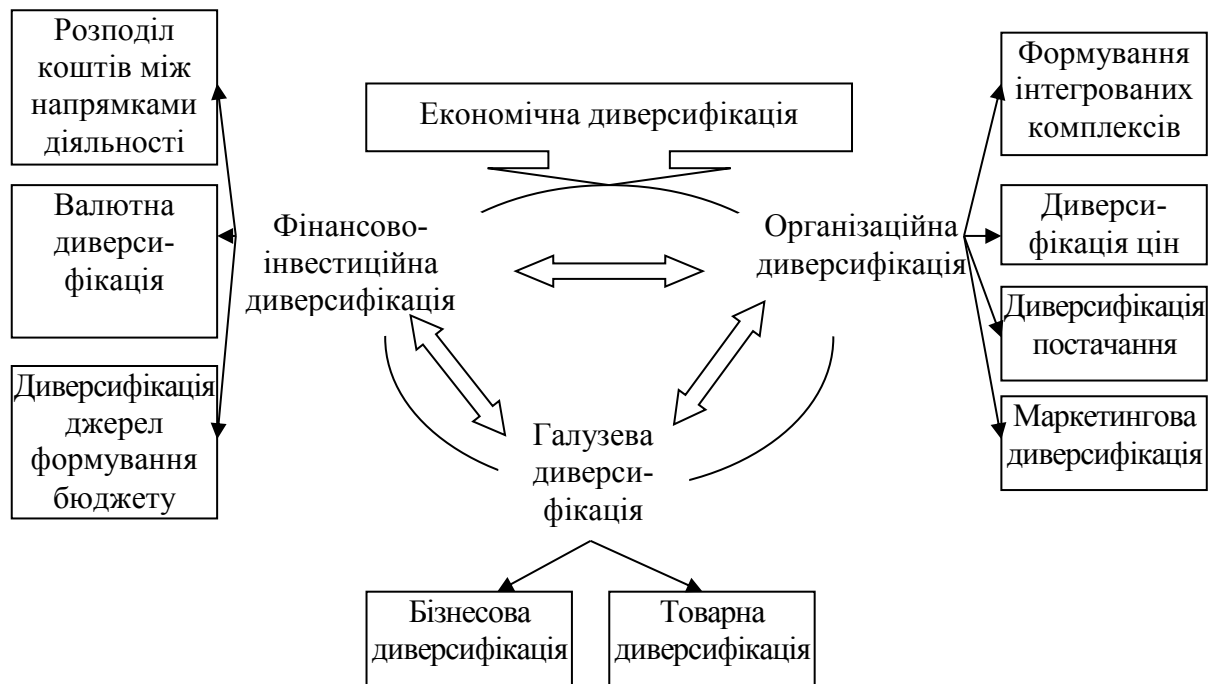

Рис. 4.2. Види економічної диверсифікації за функціональною сферою

Джерело: розроблено автором

Отже, класифікація видів економічної диверсифікації за різними ознаками є досить умовною. Наприклад, галузева диверсифікація неможлива без фінансово-інвестиційної та організаційної економічної диверсифікації, оскільки розвиток галузей на рівні підприємства потребує насамперед розробки комплексу маркетингу, що включає дослідження ринку, формування асортименту та номенклатури продукції в межах галузі. Крім того, ефективність функціонування галузі залежить від напрямків капіталовкладення та обсягів фінансування, а також економічного обґрунтування ефективності її розвитку. З огляду на проведені дослідження сутності економічної диверсифікації можна сформулювати визначення категорії “синергічна диверсифікація інтегрованого об’єднання агропромислових підприємств”. Це розвиток оптимально обґрунтованої максимальної кількості напрямів діяльності інтегрованого об’єднання, а також джерел ресурсного забезпечення виробничо-комерційної діяльності та напрямів розподілу вихідного продукту, що забезпечує отримання додаткових ефектів від поєднання та підвищення продуктивності всіх складових виробничо-комерційного ланцюга інтегрованого об’єднання. Синергічна диверсифікація залежить від низки детермінантів (рис. 4.3).

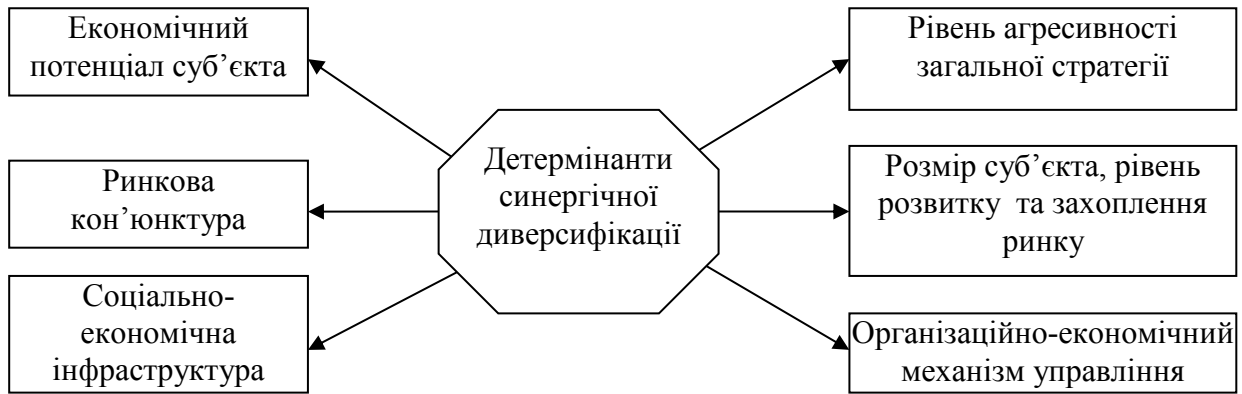

Рис. 4.3. Детермінанти синергічної диверсифікації, що визначають механізм її впровадження

Розроблено автором

Отже, основні детермінанти синергічної диверсифікації визначаються системою управління, організації діяльності економічного суб'єкта, а також ринковим середовищем його функціонування.

Щодо світових тенденції інтеграції агропромислових підприємств, то лідерами за масштабами об'єднання є такі країни, як Австралія, Китай, Аргентина, Росія, Казахстан, Україна (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Рейтинг найбільших інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств світу, 2017 р.

Назва інтегрованого об'єднання	Основна країна	Площа, млн. га	Характеристика діяльності
1	2	3	4
S. Kidman & Co Ltd	Австралія	10,1	Спеціалізація – виробництво яловичини, історія діяльності охоплює 117 років. Земельні ресурси займають 1,3 % площі країни і 2,5 % сільськогосподарських угідь. Поголів'я ВРХ – понад 185 тис. голів, вартість компанії – понад 266 млн. дол. США. Експортують яловичину в Японію, США, Південно-Східну Азію
Australian Agricultural Company	Австралія	6,4	Спеціалізація – виробництво яловичини, у 2016 р. вироблено і експортовано 48,3 тис. т продукції. Заснована у 1824 р. Земельний банк складає 1 % території.
The North Australian Pastoral Company	Австралія	5,8	Спеціалізація – виробництво яловичини. Заснована у 1877 р. Включає 14 ферм-станцій, має заповідник площею 200 тис. га
Beidahuang Group	Китай	5,62	Спеціалізація – зернові. Заснована у 1998 р. землі розталовані в Китаї, Південній Америці, Австралії. Щорічний обсяг виробництва зернових 10 млн. т. Має 9 філіалів, які об'єднують 104 господарства, 1136 підприємств з переробки, торгівлі, транспортуванню, будівництву, наданню послуг. Статутний капітал – близько 1 млрд. дол. США, співпрацює з 60 країнами світу на 5 континентах.

Продовж. табл. 4.1

1	2	3	4
Consolidated Pastoral Company (CPC)	Австра- лія	5,6	Спеціалізація – виробництво яловичини. Заснована у 1860 р., консолідація відбулась у 1983 р. Вартість компанії 850 млн. дол. Поголів'я ВРХ 367,5 тис. голів. Головний акціонер – Terra Firma (Великобританія), землі в Австралії та Індонезії.
Cresud	Арген- тина, Бразилія, Болівія	1	Спеціалізація – зернові, цукрова тростина, молочне і м'ясне скотарство. Має 33 ферми
Холдинг “Каз- ЕкспортАстик” (KEA)	Казах- стан	1	Спеціалізація – зернові, олійні культури, зокрема ріпак і олійний льон. Створена у 1999 р. 13 % капіталу належить ЄБРР.
NCH Capital	Росія (250 тис. га), Україна (450 тис.га)	0,82	Спеціалізація – зернові. Заснована у 1993 р. Сукупний капітал 3 млрд. дол. США. Головний офіс знаходиться в Нью-Йорку. На даний момент компанія збрала близько 820 тис. га в Україні, Росії, Молдові, Болгарії, Казахстані та Румунії, сформувавши одну з найбільших у Східній Європі мережу елеваторів. NCH контролює землі в 14 областях України, а також володіє 12 елеваторами потужністю 536 тис. т одноразового зберігання.
Група компаній “Продімекс”	Росія	0,79	Спеціалізація – виробництво білого цукру. Заснована у 1992 р. Контролює 15 цукрових заводів, має штат із 15 тис. осіб. За рік вирощують 3,5 млн. т цукрового буряку та 0,5 млн. т зернових, покриває 23 % російського ринку цукру. Продуктивність заводів – 70 тис. т цукрового буряку за добу
Turkish General Directorate of Agricultural Enterprises (TIGEM)	Туре- ччина	0,78	Спеціалізація – зернові та олійні культури, розведення ВРХ. У 2014 р. Судан надав турецькому генеральному управлінню сільськогосподарських підприємств в 99-річну оренду 780 тис. га
Агропромисло- вий холдинг “Міраторг”	Росія	0,75	Спеціалізація – виробництво яловичини і свинини. Має повний цикл – від виробництва кормів до власної торгівельної мережі.
Balfour Downs Pastoral Co Ltd	Австра- лія	0,706	Спеціалізація – виробництво яловичини, виробництво вина. Основний ринок збуту – Китай.
Агропромисло- вий холдинг “Агроцентр- Астана”	Казах- стан	0,7	Спеціалізація – зернові. Має 27 підприємств, 5 елеваторів, 3 хлібоприймальних пункти, 4 млина, 4 хлібозаводи, 2 нафтобази, сервіс-центр з обслуговування комбайнів, авіапарк, молоко- і м'ясопереробні заводи.
Група компаній “Русагро”	Росія	0,67	Спеціалізація – цукор, рослинництво, тваринництво, м'ясо, масла, жири. Реалізує продукцію в 15 країн, налічує понад 14 тис. працівників.
Агрокомплекс ім. М. Ткачова	Росія	0,64	Спеціалізація – рослинництво, вирощування рису, м'ясне і молочне скотарство, птахівництво, садівництво, переробна промисловість. Має 60 підприємств, понад 24 тис. працівників, 600 торгових точок
UkrLand- Farming	Україна	0,605	Спеціалізація – рослинництво; насінництво; молочне і м'ясне скотарство; промислове виробництво яєць і яєчних продуктів; виробництво цукру; переробка, зберігання та торгівля зерновими і технічними культурами; дистрибуція агротехніки, запчастин, засобів захисту рослин, мінеральних та спеціальних добрив, насіння.

Продовж. табл. 4.1

1	2	3	4
ПрАТ “Кернал”	Україна	0,602	Експортує щорічно близько 5 млн. т сільськогосподарської продукції, є найбільшим постачальником соняшникової олії (“Щедрий Дар”, “Стожар”, “Чумак Домашня”, “Чумак Золота”) і шроту на міжнародний ринок і одним з найбільших експортерів зернових з Чорноморського регіону.
Ак Барс Холдинг	Росія	0,505	Річний обсяг виробництва зерна - близько 330 тис. т, цукрових буряків – 240 тис. т, картоплі – 30 тис. т. Потужності одноразового зберігання – понад 200 тис. т зернових. Продуктивність зернопереробних підприємств – 200 тис. т комбікормів і 165 тис. т борошна на рік. Загальна стадо ВРХ – 73,5 тис., у тому числі 25 тис. дійних корів. Обсяг виробництва молока – 104,5 тис. т в рік, яловичини – 7,5 тис. т в рік. Поголів’я свиней – 35 тис., обсяг виробництва свинини – 3,7 тис. т в рік. Сумарне середньорічне поголів’я бройлерів на двох птахофабриках – 2,5 млн, виробництво м’яса птиці сягає 3 тис. т в рік в живій вазі – близько третини всього обсягу в Татарстані.

Джерело: узагальнено автором за даними агроформувань та [668, 679, 785]

Найбільші інтегровані об’єднання агропромислових підприємств зосереджені в Австралії – перша трійка лідерів за площею сільськогосподарських угідь. Варто звернути увагу на історію створення даних консолідованих підприємств. Більшість з них були створені понад 100 років тому, таким чином, процес їх інтеграції здійснювався на основі еволюційного розвитку. Австралійські об’єднання спеціалізуються на м’ясному напрямку. Російські та Казахстанські агрооб’єднання перевагу віддають рослинництву, їх домінуючим напрямком діяльності є зерновий або олійний. У ТОП-20 найбільших інтегрованих об’єднань агропромислових підприємств світу входять два українських формування – UkrLandFarming, яке є багатогалузевим, та ПрАТ “Кернал”, основним напрямком діяльності якого є виробництво олії. В цілому інтегровані об’єднання агропромислових підприємств є диверсифікованими і розвивають різні напрямки діяльності, при цьому, виділяють домінуючу галузь.

Протягом останніх років в Україні спостерігається збільшення консолідації сільськогосподарських угідь (табл. 4.2).

Укрупнений розподіл сільськогосподарських підприємств України, які мали угіддя, 2007-2016 рр.

Показники	Площа сільськогосподарських угідь				
	до 100 га	100,1 - 2000	2000,1 - 7000	7000,1- 10000	понад 10000
2007 р.					
Кількість підприємств	34936,0	13533,0	2795,0	128	64
Питома вага підприємств у загальній кількості, %	59,8	23,2	4,8	0,2	0,1
Площа с.-г. угідь, тис. га	1030,3	8185,8	9324,8	1044,7	905,4
Питома вага с.-г. угідь у загальній площі, %	5,0	39,9	45,5	5,1	4,4
2012 р.					
Кількість підприємств	32286,0	12450,0	2573,0	179	164
Питома вага підприємств у загальній кількості, %	57,8	22,3	4,6	0,3	0,3
Площа с.-г. угідь, тис. га	986,2	7344,9	8722,3	1504,3	3356,5
Питома вага с.-г. угідь у загальній площі, %	4,5	33,5	39,8	6,9	15,3
2013 р.					
Кількість підприємств	32148,0	12455,0	2528,0	166	178
Питома вага підприємств у загальній кількості, %	57,8	22,4	4,5	0,3	0,3
Площа с.-г. угідь, тис. га	1007,4	7323,7	8561,3	1401,4	3466,2
Питома вага с.-г. угідь у загальній площі, %	4,7	33,7	39,2	6,4	15,9
2015 р.					
Кількість підприємств	29295,0	11889,0	2179,0	141	161
Питома вага підприємств у загальній кількості, %	56,4	22,9	4,2	0,3	0,3
Площа с.-г. угідь, тис. га	937,7	6978,0	7355,0	1172,3	3527,9
Питома вага с.-г. угідь у загальній площі, %	4,7	34,9	36,8	5,9	17,7
2016 р.					
Кількість підприємств	27370,0	12034,0	2120,0	152	150
Питома вага підприємств у загальній кількості, %	57,4	25,2	4,4	0,3	0,3
Площа с.-г. угідь, тис. га	900,1	7030,8	7107,0	1268,2	3515,1
Питома вага с.-г. угідь у загальній площі, %	4,5	35,5	35,9	6,4	17,6

Джерело: розраховано автором за [611]

У наступні роки динаміка кількості малих підприємств та площі, яку вони займають, зменшувалась. Так, у 2016 р. питома вага підприємств з площею до 5 га зменшилась до 7,6 %, в цілому питома вага підприємств з площею до

100 га зменшилась до 57,4 %, їх сукупна площа складала 900,1 тис. га (4,5 %). У той же час, спостерігається суттєве збільшення кількості великих підприємств та їх консолідованої площі. Так, у 2007 р. кількість підприємств з площею понад 10000 га становила 64, у 2012 р. вона збільшилась до 164, у 2016 р. їх налічувалось 150, що складало 0,3 % від загальної кількості сільськогосподарських підприємств, при цьому, їх консолідована площа становила понад 3,5 млн. га, або 17,6 % (тоді, як у 2007 р. цей показник складав 905,4 тис. га, або 4,4 %). За даними дослідження асоціації “Український клуб аграрного бізнесу” [679] нині інтегрованими агрооб’єднаннями консолідовано 5,75 млн. га, що складає 27,6 % площі сільськогосподарських угідь (рис. 4.4).

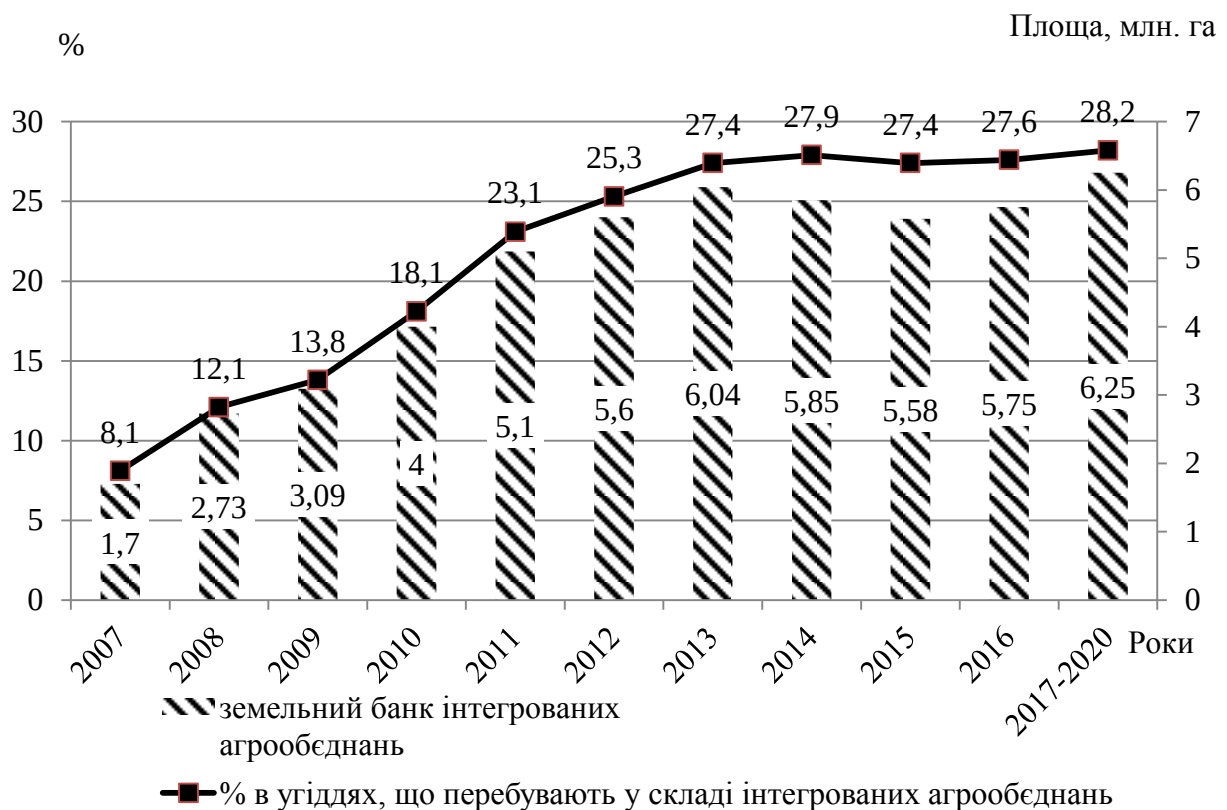

Рис. 4.4. Показники динаміки землекористування інтегрованих об’єднань агропромислових підприємств, 2007-2020 рр.

Джерело: узагальнено автором за [679]

Суттєве перевищення показників консолідації земельних ресурсів інтегрованими об’єднаннями (рис. 4.4) над офіційними статистичними даними земельних банків великих підприємств (за даними табл. 4.3 сукупна площа сільськогосподарських підприємств розміром понад 7000 тис. га у 2016 р.

складала 4783,3 тис. га, або 24 %) пояснюється неформальністю інтегрованих об'єднань, які не враховуються в офіційних даних. За прогнозами асоціації “Український клуб аграрного бізнесу” у 2017-2020 рр. відбуватиметься нарощування земельних банків інтегрованих агропромислових підприємств, їх частка становитиме 28,2 %.

У 2007 р. 10,5 % підприємств мали площу сільськогосподарських угідь до 5 га, 24,9 % підприємств – до 50 га, в цілому малі форми сільськогосподарського виробництва (до 100 га) склали 59,8 %, які займали площу 1030,3 тис. га (або 5 %). Втім, з огляду на низку деструктивних чинників та тенденцій щодо дефолтів кількох провідних агроформувань даний прогноз може бути скоригований в песимістичному напрямку.

Щодо динаміки землекористування провідними інтегрованими агрооб'єднаннями України, то протягом останніх період на лідируючих позиціях знаходяться ті ж самі підприємства: UkrLandFarming, КернелГруп, Агроіндустріальний холдинг “Миронівський хлібопродукт”, “Агропросперис” (New Century Holding), агрохолдинг “Мрія”, Астарта-Київ (рис. 4.5, додаток Ф).

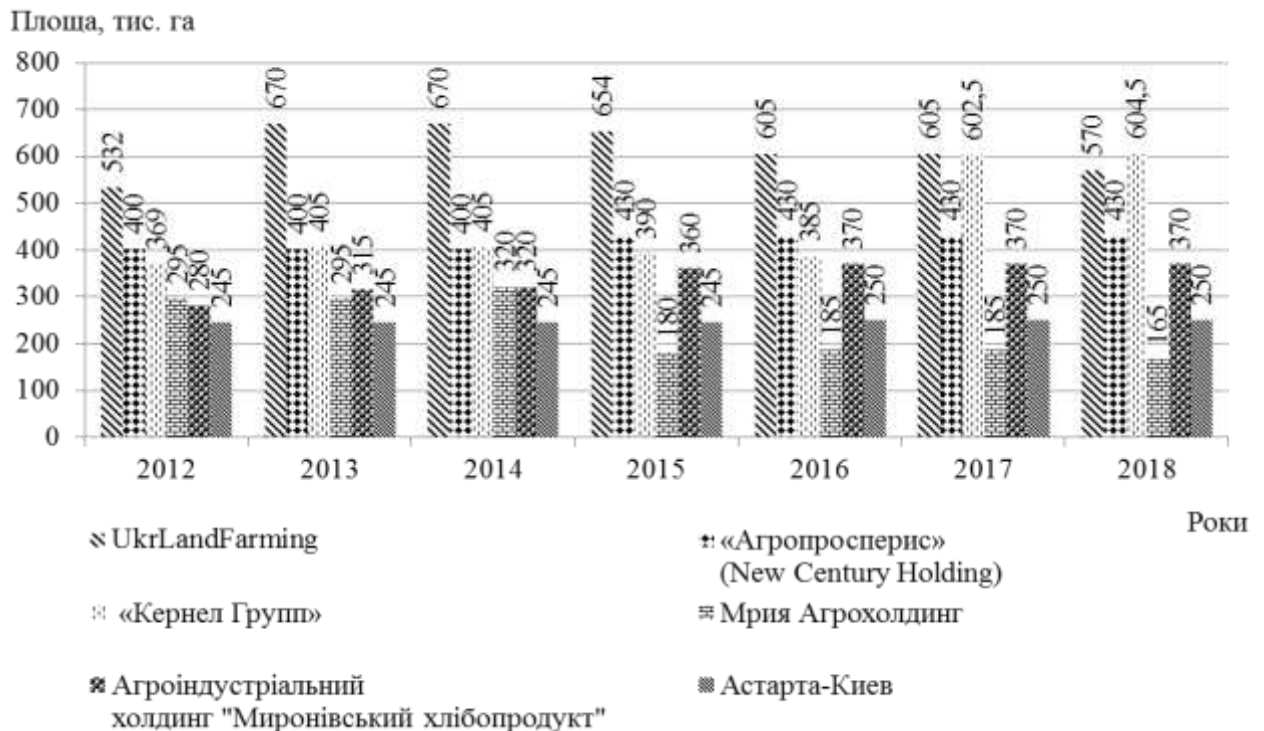

Рис. 4.5. Показники динаміки землекористування провідних інтегрованих об'єднань агропромислових формувань, 2012-2018 рр. (на 1 січня), тис. га

Джерело: узагальнено автором за даними підприємств та [785]

До 2017 р. абсолютним лідером за розміром було об'єднання підприємств UkrLandFarming з площею 605 тис. га, однак, станом на 1 січня 2018 р., втративши 35 тис. га, підприємство перемістилось на друге місце, поступившись Агрохолдингу “Кернел Групп”. Земельні ресурси не належать підприємствам, згідно законодавства України, на продаж землі встановлено мораторій, тому підприємства їх орендують. У зв'язку з цим, оцінювати ефективність діяльності агроформувань за площею земельного банку не доцільно. Важливим показником є виручка від реалізації продукції, обсяг якої характеризує масштаби діяльності підприємства, його позицію в конкурентному середовищі, ефективність діяльності (рис. 4.6).

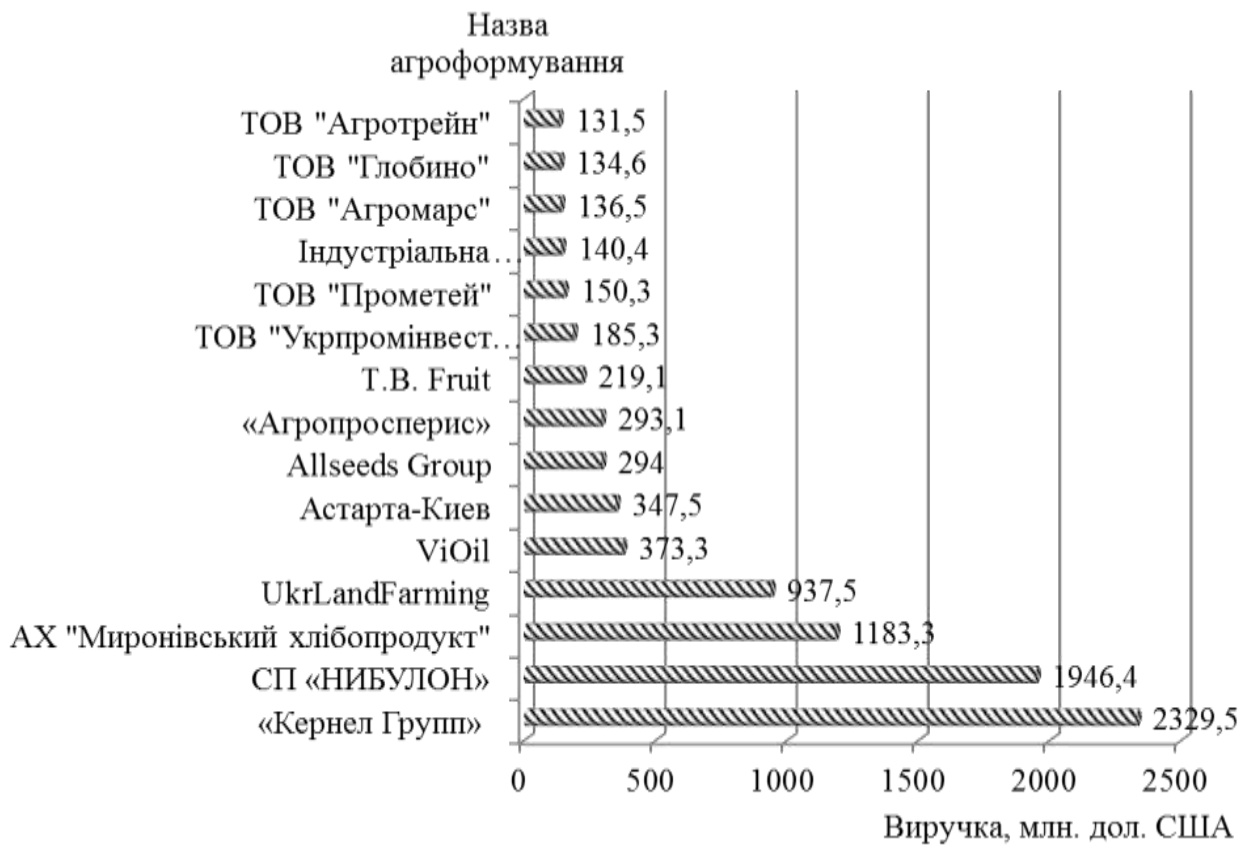

Рис. 4.6. Виручка від реалізації продукції провідних інтегрованих об'єднань агропромислових формувань, 2016 р., млн. дол. США

Джерело: узагальнено автором за даними підприємств та [785]

За рейтингом виручки від реалізації продукції лідируючу позицію займає компанія “Кернел Групп” з показником 2329,5 млн. дол. США, на другому

місці знаходиться СП “Нібулон” – 1946,4 млн. дол. США, на третьому – компанія “Миронівський хлібопродукт”. Ukrlandfarming PLC знаходиться на четвертому місці (937,5 млн. дол. США).

Компанія Ukrlandfarming PLC зареєстрована на Кіпрі, організаційно-правова форма – публічна акціонерна компанія з обмеженою відповідальністю, тобто капітал компанії розділений на акції. Основними напрямками її діяльності є вирощування зернових культур, які забезпечують 38 % виручки, виробництво яєць і яєчної продукції – 33 % виручки, виробництво цукру – 7 %, тваринництво і виробництво м’яса – 6 %, дистрибуція сільськогосподарської техніки та інших товарів – 16 %.

Компанія “Кернел Групп” входить до лідерів світу та України в галузі експорту соняшникової олії та іншої сільськогосподарської продукції в більш ніж 60 країн світу. З листопада 2007 р. акції компанії торгуються на Варшавській фондовій біржі (WSE).

З одного боку, формування інтегрованих об’єднань у даній сфері сприяє створенню синергічного виробничого ефекту. Однак, з іншого боку, має низку негативних соціально-економічних наслідків. За даними табл. 4.3 визначено вплив діяльності інтегрованих об’єднань великих підприємств та господарств населення, які виробляють значну сільськогосподарської продукції, на розвиток аграрної сфери в розрізі регіонів.

Результати кореляційно-регресійного аналізу представлено в додатку Ф. Даний аналіз проведений за допомогою програми Statistica, за його допомогою визначено вплив трьох факторів (X_1 – кількість інтегрованих об’єднань агропромислових формувань, X_2 – частка земель в оренді інтегрованих об’єднань, %, X_3 – частка продукції, виробленої господарствами населення, %) на результативну ознаку (Y – продукція сільського господарства в розрахунку на 1 га, млн. грн). Взаємозв’язок між цими ознаками є помірно тісним, про свідчить коефіцієнт кореляції 0,745; критерій Фішера складає $F(3,18)=7,4867$, що свідчить про високу якість моделі і можливість її використання для прогнозування.

Показники для проведення кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів на обсяги виробництва продукції сільського господарства на 1 га (млн. грн) за регіонами України, 2016 р.

Регіони України	Продукція сільського господарства на 1 га, млн. грн	Кількість інтегрованих об'єднань агропромислових формувань	Частка земель в оренді інтегрованих об'єднань, %	Частка продукції, виробленої господарствами населення, %
Вінницька	11,60	23	27,20	35,3
Волинська	7,87	8	12,00	60,8
Дніпропетровська	6,90	17	8,18	39,8
Житомирська	7,29	13	12,40	54,2
Закарпатська	10,23	7	25,79	91
Запорізька	4,67	9	4,70	45,1
Івано-Франківська	11,74	9	20,26	68,8
Київська	10,27	27	23,12	34
Кіровоградська	6,72	15	14,52	38,2
Львівська	9,17	15	34,67	64,1
Миколаївська	5,47	10	20,82	41,8
Одеська	5,38	15	4,53	41,8
Полтавська	9,37	27	29,94	33,5
Рівненська	8,51	7	12,66	66,4
Сумська	7,04	16	24,17	32,8
Тернопільська	8,81	14	36,18	47,9
Харківська	7,15	16	16,46	43,3
Херсонська	6,30	9	14,59	48,5
Хмельницька	8,45	12	33,69	39,9
Черкаська	11,38	23	26,58	24,1
Чернівецька	9,68	8	22,59	78,6

Джерело: узагальнено та розраховано автором за даними [2, 321, 421, 645, 679, 785]

Аналіз парних коефіцієнтів кореляції вказує на те, що на обсяг продукції сільського господарства в розрахунку на 1 га, млн. грн найбільший вплив здійсню третій фактор – частка продукції, виробленої господарствами населення, парний коефіцієнт кореляції між цими факторами становить 0,788, також суттєвий вплив на розвиток аграрного сектору здійснює кількість інтегрованих агроформувань, що працюють в регіоні (коефіцієнт кореляції становить 0,710). Від частки земель в їх користуванні результати залежать не суттєво (коефіцієнт кореляції 0,339).

Проведений кореляційно-регресійний аналіз підкреслив те, що високі показники виробництва продукції сільського господарства в розрахунку на 1 га насамперед зумовлені діяльністю господарств населення. Чим вища частка продукції виробляється в господарствах населення, тим більший обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в розрахунку на 1 га. Також значну роль відіграє кількість агроформувань в регіоні, тобо конкуренція в галузі також позитивно позначається на загальних результатах. Рівняння регресії має вигляд:

$$Y = -1,469 + 0,234 X_1 + 0,075 X_2 + 0,097 X_3 \quad (4.1)$$

Дане рівняння можна інтерпретувати таким чином: якщо кількість інтегрованих підприємств збільшиться на одне формування, обсяг продукції сільського господарства на 1 га зросте на 234 тис. грн; якщо збільшиться частка земель в оренді інтегрованих агроформувань на 1 %, то обсяг продукції відповідно збільшиться на 75 тис. грн, при зміні частки виробленої продукції господарств населення на 1 % обсяг продукції зміниться на 97 тис. грн.

Таким чином, можна зробити висновок, що діяльність інтегрованих формувань в Україні набуває все більшого поширення, подібні тенденції спостерігаються і у світі, насамперед в країнах із значними площами земельних угідь. Негативним фактором діяльності об'єднання агроформувань в Україні є неврегульованість їх господарювання, недосконалість організаційно-економічних механізмів регулювання, негнучкість систем управління. Тенденції останніх років свідчать про суттєві перетворення – на ринку відбувається поглинання одних підприємств іншими, реструктуризація організаційно-правових форм, укрупнення та вихід провідних гравців з ринку, що свідчить про нестійкість даних формувань до зовнішніх викликів. Вагому роль у розвитку агропродовольчого ринку відіграють господарства населення, однак вони до нині не розглядаються як повноцінні контрагенти ринку, не дивлячись на те, що дані формування виробляють значну частку аграрної продукції.

4.2. Роль і перспективи розвитку господарств населення у глобальному ринковому середовищі

У процесі аграрного виробництва важливу роль відіграє діяльність господарств населення – домогосподарств, які задіяні в сільському господарстві, виготовляючи продукцію даної сфери для задоволення власних потреб та подальшого продажу. У ринковій економіці господарства населення в якості потужного суб'єкта ринку не розглядаються, оскільки їх діяльність здебільшого носить хаотичний характер без ефективних механізмів формування конкурентоспроможності та підвищення ефективності. У той же час, в умовах різних трансформаційних та перехідних періодів, які супроводжували розвиток національного аграрного сектора, саме домогосподарства, зайняті в сільському господарстві, показали свою життєздатність, гнучкість, адаптивність до екзогенних стримуючих чинників та змін зовнішнього середовища.

З огляду на зростання ролі господарств населення на аграрному ринку з одного боку, та посилення конкурентного тиску на них зі сторони сільськогосподарських підприємств, зокрема інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств, насамперед за рахунок ефекту масштабу виробництва, з іншого боку, виникає необхідність виявлення перспектив розвитку господарств населення на аграрному ринку.

Перші ґрунтовні праці, у яких розглядаються проблеми їх функціонування належать Л. Абалкіну, І. Беккеру [322], Б. Кніповичу, С. Маслову [262], Н.П. Огановському [309], В. Островському, В. Самсонову [322], М. Туган-Барановському [672], О. Чаянову [707]. З початком трансформаційних процесів в Україні роль і місце господарств населення різко змінилася. У зв'язку з деколективізацією в аграрному секторі економіки частка продукції, виготовленої господарствами населення для реалізації на ринку, суттєво зросла в розрізі всіх підгалузей сільського господарства. Тому питання розвитку даних форм господарювання почали привертати увагу науковців з

новим інтересом. Серед сучасних досліджень проблем функціонування господарств населення заслуговують на увагу праці [9, 122, 309, 322, 354, 411, 732].

Роль господарств населення у ринковому середовищі, їх місце та значення викликають значні дискусії у дослідників. Невирішеними залишаються проблеми трансформації господарств населення у підприємницькі структури в ринковому середовищі і доцільність таких перетворень. Частка господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства досить вагома. У 2016 р. у господарствах усіх категорій в Україні було вироблено валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. 254640,5 млн. грн, у тому числі продукція рослинництва складала 185052,1 млн. грн, тваринництва – 69588,4 млн. грн, тобто продукція рослинництва перевищує продукцію тваринництва у 2,7 рази. Для порівняння у 2010 р. загальна вартість валової продукції становила 187526,1 млн. грн, що на 35,8 % менше, ніж у 2016 р., при цьому, перевищення обсягів рослинницької продукції над тваринницькою складало 80,2 %. Частка господарств населення у виробництві продукції рослинництва у 2016 р. складала 38,7 %, у виробництві продукції тваринництва – 54,4 %. У 2010 р. ці показники становили відповідно 46,2 % і 61,3 % (додаток Ц).

За останні три роки (2015-2018 рр.) спостерігається зменшення кількості особистих підсобних господарств із 4108,4 тис. од. станом на 1 січня 2016 р. до 4031,7 тис. од. станом на 1 січня 2018 р. Зменшення кількості даних господарств зумовлене трансформацією незначної їх частини у підприємницькі структури – фермерські господарства, з одного боку, та відмовою від сільськогосподарської діяльності – з іншого боку. Не зважаючи на зменшення кількості господарств населення зростають масштаби їх діяльності, про що свідчать обсяги виробництва. Частка земельних угідь, що перебуває у населення складала у 2016 р. 43,1 %, протягом останніх п'яти років цей показник залишався майже незмінним, тоді як у 2000 р. їх питома вага складала лише 15,5 % (табл. 4.4). Загальна площа землекористування господарств населення у 2016 р. складала 15706,4 га.

Таблиця 4.4

Землекористування особистих селянських господарств, 2000-2016 рр., га

Показники	Роки						2016 р. у % до	
	2000	2012	2013	2014	2015	2016	2000 р.	2012 р.
Сільськогосподарські підприємства	34064,6	20499,3	20665,5	20437,2	20548,9	20746,9	60,9	101,2
Громадяни	6243,2	15984	15815,1	15958,2	15868,7	15706,4	251,6	98,3
у тому числі особисті селянські господарства та ділянки для будівництва, обслуговування житлового будинку та господарських будівель	4029,9	4984,3	5032,3	5040,4	5045,5	5056,4	125,5	101,4
товарне виробництво	427,1	9471,9	9281,2	9504,3	9424,6	9286,7	2174,4	98,0
колективні та індивідуальні сади	180,4	184,6	186,8	187,6	187,7	188,1	104,3	101,9
колективні та індивідуальні городи	299,9	184,7	183,8	177,6	175,4	174,1	58,1	94,3
ділянки для сінокосіння та випасу худоби	1303	1150,6	1122,7	1040,3	1027,2	993,2	76,2	86,3
Частка сільськогосподарських угідь господарств населення у загальній площі в Україні, %	15,5	43,8	43,4	43,8	43,6	43,1	x	x

Джерело: узагальнено автором за [321, 611]

Для товарного виробництва (вироснування сільськогосподарських рослин і тварин) відведено 9286,7 га (або 59,1 % загальної площі особистих господарств населення), для будівництва, обслуговування житлового будинку та господарських будівель вико рис-товується 5056,4 га (32,2 %). Колективні та індивідуальні городи, сади, ділянки для сінокосів та випасу худоби складають незначну частку – 8,7 %. Групування особистих господарств населення в розрізі регіонів за площею земельних наділів свідчить про нерівномірний розподіл.

За всіма регіонами України найбільша кількість сільських домогосподарств має земельні наділи в розмірі 0,51-1 га, разом з тим, найбільша площа угідь зосереджена в господарствах, що мають наділи понад 1 га. Найбільше господарств з великими земельними наділами знаходяться в Полтавській, Вінницькій, Сумській областях України. Щодо малих господарств населення з площею до 0,5 га, то їх найбільше розташовано у Донецькій, Житомирській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій областях. Такі тенденції зумовлені регіональною забезпеченістю земельними

ресурсами. Західні області мають менші площі земельних угідь, тому кількість і обсяг угідь в розпорядження населення також є меншими. Найбільша частка земель сільських домогосподарств зайнята під рілля – 89,6 %, сіножаті і пасовища при цьому складають 8,3 % (рис. 4.7).

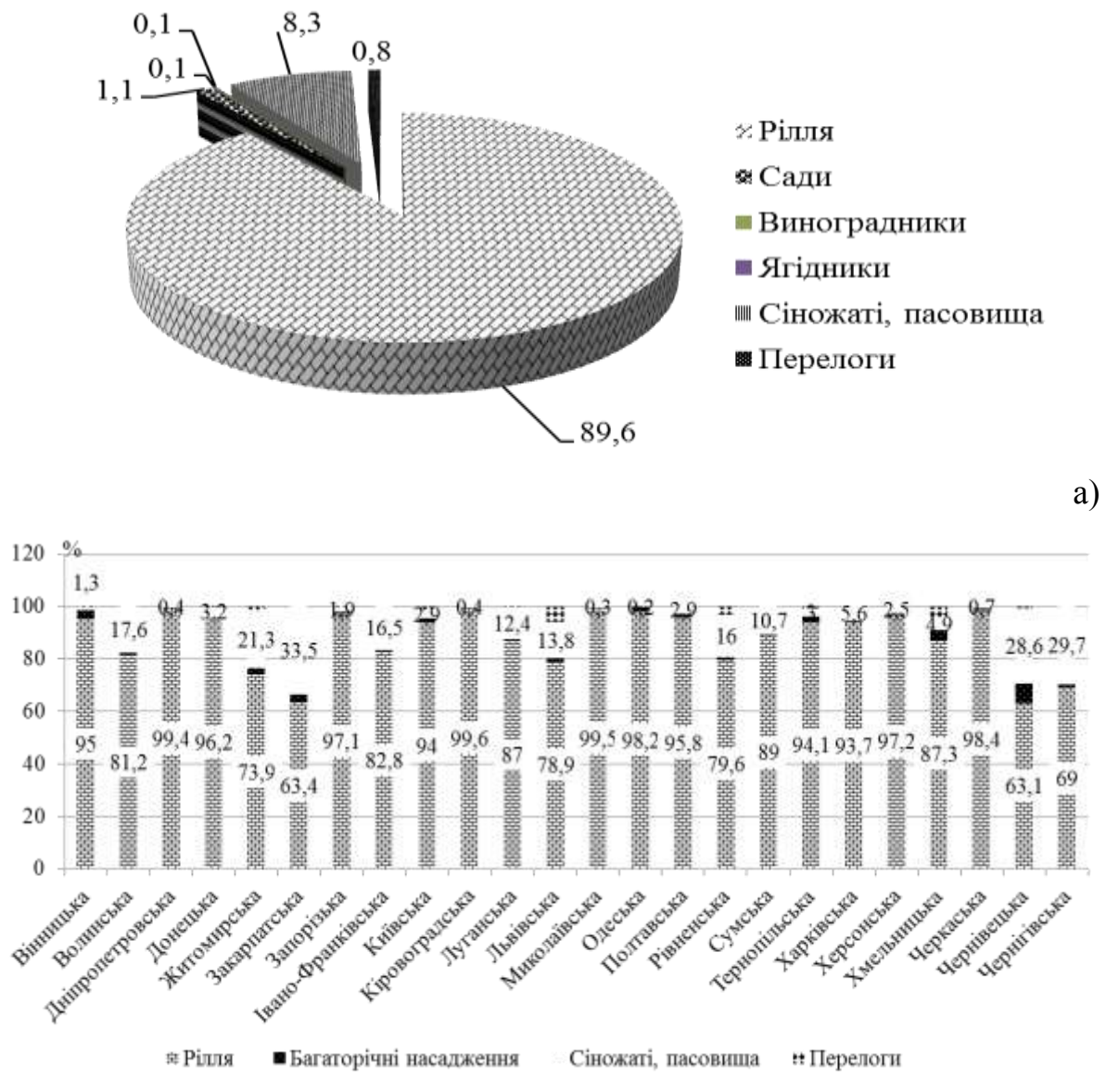

Рис. 4.7. Структура сільськогосподарських угідь за їхнім фактичним використанням у сільських домогосподарствах у 2017 р. у цілому (рис. а) та за регіонами (рис. б), %

Джерело: узагальнено автором за [321, 611]

У розрізі регіонів найбільший рівень розораності сільськогосподарських угідь спостерігається у Вінницькій – 95 %, Дніпропетровській – 99,4 %, Чернівецькій – 98,4 %, Чернігівській – 98,4 %, Тернопільській – 97,2 %, Хмельницькій – 97,2 %, Херсонській – 97,2 %, Миколаївській – 97,2 %, Львівській – 97,2 %, Рівненській – 97,2 %, Житомирській – 96,2 %, Волинській – 81,2 %, Івано-Франківській – 97,1 %, Київській – 98,2 %, Одеській – 98,2 %, Черкаській – 98,4 %, Чернівецькій – 98,4 %, Чернігівській – 98,4 %, Вінницькій – 95 %, Дніпропетровській – 99,4 %, Тернопільській – 97,2 %, Хмельницькій – 97,2 %, Херсонській – 97,2 %, Миколаївській – 97,2 %, Львівській – 97,2 %, Рівненській – 97,2 %, Житомирській – 96,2 %, Волинській – 81,2 %, Івано-Франківській – 97,1 %, Київській – 98,2 %, Одеській – 98,2 %, Черкаській – 98,4 %, Чернівецькій – 98,4 %, Чернігівській – 98,4 %.

Донецькій – 96,2 %, Запорізькій – 97,1 %, Кіровоградській – 99,6 %, Миколаївській – 99,5 %, Одеській – 98,2 %, Полтавській – 95,8 % та Черкаській – 98,4 % областях. Щодо площі сіножатей і пасовищ, то їх найбільше зосереджено в Чернігівській – 29,7 % та Чернівецькій – 28,6 % регіонах. Провідними культурами для вирощування у господарствах населення є пшениця (21,9 %), ячмінь (14,7 %), кукурудза (11,4 %) (рис. 4.8).

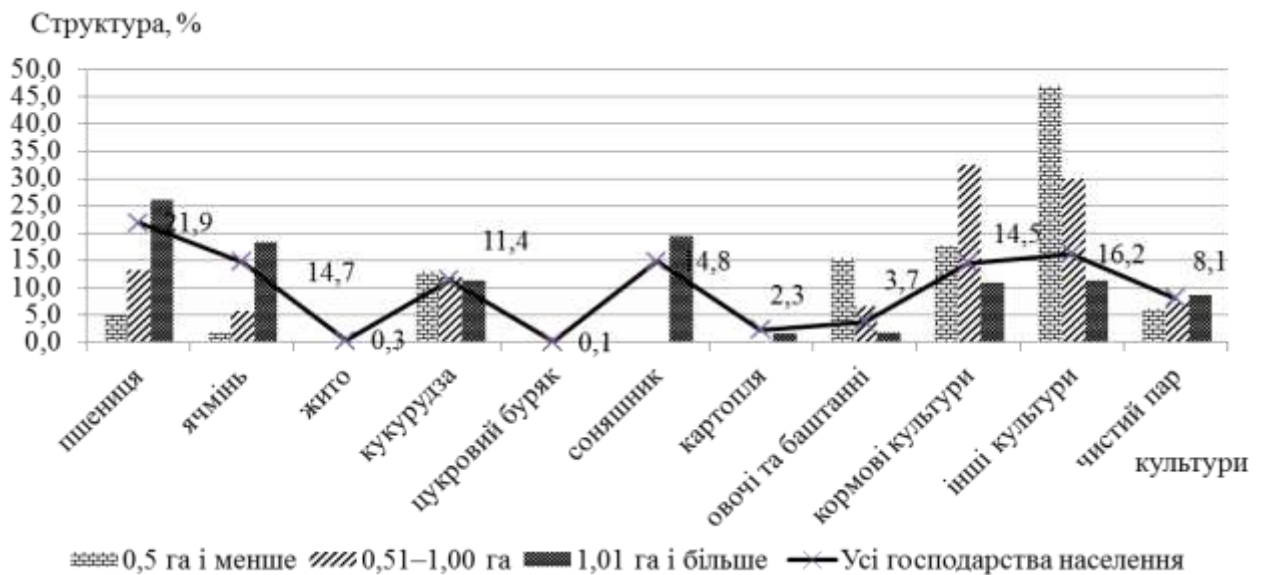

Рис. 4.8. Структура посівних площ у сільських домогосподарствах у 2017 р., %

Джерело: узагальнено автором за [321, 611]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**

Щодо розвитку тваринництва у господарствах населення, то 84,8 % домогосподарств з розміром землі понад 1 га утримують сільськогосподарських тварин. Майже всі домогосподарства (96,4 %) займаються птахівництвом, 40,1 % – свинарством. Корів утримують 33,3 % домогосподарств, відповідно по 6,8 % і 6,5 % домогосподарств утримують кролів і кіз (табл. 4.6). Провідну роль господарства населення відіграють у виробництві картоплі – 97,8 % даної продукції виробляється в даній категорії господарств, відповідно овочі та плодів і ягід в господарствах населення виробляється 85,9 % і 81,5 %.

Найменшу увагу господарства населення приділяють вирощуванню технічних культур, зокрема цукрового буряка – 4,7 % у 2016 р. При цьому, у

2000 р. дана продукція рослинництва на 12,2 % вироблялась у господарствах населення. Частка соняшнику складає 13,9 %. Протягом досліджуваного періоду цей показник був стабільним (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Показники динаміки питомої ваги господарств населення у виробництві продукції рослинництва, 2000-2016 рр.

Сільськогосподарські культури	Роки							2016 р. +,- до	
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2000 р.	2010 р.
Обсяги виробництва продукції рослинництва – всього, тис. тонн									
Зернові та зернобобові	24459	39270,9	46216,2	63051,3	63859,3	60125,8	66088	41629	26817,1
Буряк цукровий фабричний	13198,8	13749,2	18438,9	10789,4	15734,1	10330,8	14011,3	812,5	262,1
Соняшник	3457,4	6771,5	8387,1	11050,5	10133,8	11181,1	13626,9	10169	6855,4
Картопля	19838,1	18704,8	23250,2	22258,6	23693,4	20839,3	21750,3	1912,2	3045,5
Культури овочеві	5821,3	8122,4	10016,7	9872,6	9637,5	9214	9414,5	3593,2	1292,1
Культури плодові та ягідні	1452,6	1746,5	2008,7	2295,3	1999,1	2152,8	2007,3	554,7	260,8
Питома вага господарств населення у виробництві продукції рослинництва, %									
Зернові та зернобобові	18,4	24,2	21,9	21,2	21,9	22,7	21,3	2,9	-2,9
Буряк цукровий фабричний	12,2	7,9	8,7	15,7	7,2	7,5	4,7	-7,5	-3,2
Соняшник	12,5	17,5	15	14,5	14,3	14,6	13,9	1,4	-3,6
Картопля	98,6	97,4	96,7	97	96,8	97,8	97,8	-0,8	0,4
Культури овочеві	83,1	88,1	85,7	88,3	86,1	86,1	85,9	2,8	-2,2
Культури плодові та ягідні	81,8	83,6	81,6	80,6	83,4	80,9	81,5	-0,3	-2,1

Джерело: узагальнено автором за [321, 611]

Ефективність вирощування продукції рослинництва в господарствах населення суттєво нижча, ніж в сільськогосподарських підприємствах (табл. 4.6). Так, урожайність зернових і зернобобових в господарствах населення складала у 2016 р. 35,7 ц/га, тоді як у підприємствах – 50 ц/га, у тому числі у фермерських господарствах – 39,2 ц/га. Урожайність цукрових буряків та соняшнику також є заниженою у господарствах населення – відповідно 319,1 ц/га та 17,2 ц/га. Урожайність овочів майже вдвічі нижча, ніж у сільськогосподарських підприємствах і становить 196,1 ц/га.

Таблиця 4.6

Показники динаміки урожайності основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств, 2010-2016 рр.

Сільськогоспо- дарські культури	Роки							2016 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Сільськогосподарські підприємства								
Зернові та зернобобові	27,9	39,2	34	43,7	47,5	43,8	50	179,2
Буряк цукровий фабричний	281,5	370,9	420,6	419,4	490,2	448,2	494	175,5
Соняшник	15,4	19,2	17,5	23	20,5	23	23,5	152,6
Картопля	172,3	219,6	194,3	223,3	256,4	198,6	212,1	123,1
Культури овочеві	205,2	281,2	314,1	311	346,4	363,4	382,7	186,5
Культури плодові та ягідні	34,8	39,5	47,3	59,9	53,7	70,8	72,5	208,3
у т.ч. фермерські господарства								
Зернові та зернобобові	22	30,5	24,3	32,6	35,3	33,4	39,2	178,2
Буряк цукровий фабричний	250,8	326,8	387,2	376	507,1	422,3	486,4	193,9
Соняшник	13,4	17,1	15,5	21	18,2	20,8	21,2	158,2
Картопля	162,1	119,5	172,8	229,1	227	163,2	182,6	112,6
Культури овочеві	161,2	241,2	267,2	291,9	297	316,3	307,9	191,0
Культури плодові та ягідні	51,6	49,7	51,1	58,8	68,2	69,8	91,3	176,9
Господарства населення								
Зернові та зернобобові	25,3	31,5	25,8	32,2	33,9	33,9	35,7	141,1
Буряк цукровий фабричний	257,3	298,1	329,6	316	350,7	325,3	319,1	124,0
Соняшник	13,1	15,6	12,9	16,9	14,7	16,1	17,2	131,3
Картопля	131,6	166,5	160,5	158,1	174,6	160,8	165	125,4
Культури овочеві	170,1	185	189,1	190,4	195,2	192,6	196,1	115,3
Культури плодові та ягідні	97,7	105,9	108	121,7	112,5	117,8	112,2	114,8

Джерело: узагальнено автором за [321, 611]

Такі тенденції зумовлені тим, що підприємства здебільшого використовують інтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур, зокрема мінеральне удобрення, хімічний захист рослин, використання високоврожайних гібридів, що в комплексі сприяє формуванню значних врожаїв. Разом з тим, надмірна інтенсифікація може негативно відображатись на якості продукції. Тому господарства населення мають переваги щодо розвитку органічного напрямку виробництва. Варто відмітити, що урожайність плодів і ягід у господарствах населення є вищою і становить 112,2 ц/га, у сільськогосподарських підприємствах цей показник становить 72,5 ц/га. Отже,

дана галузь є ефективнішою в господарствах населення. Внесок господарств населення у виробництво продукції тваринництва також значний (рис. 4.9).

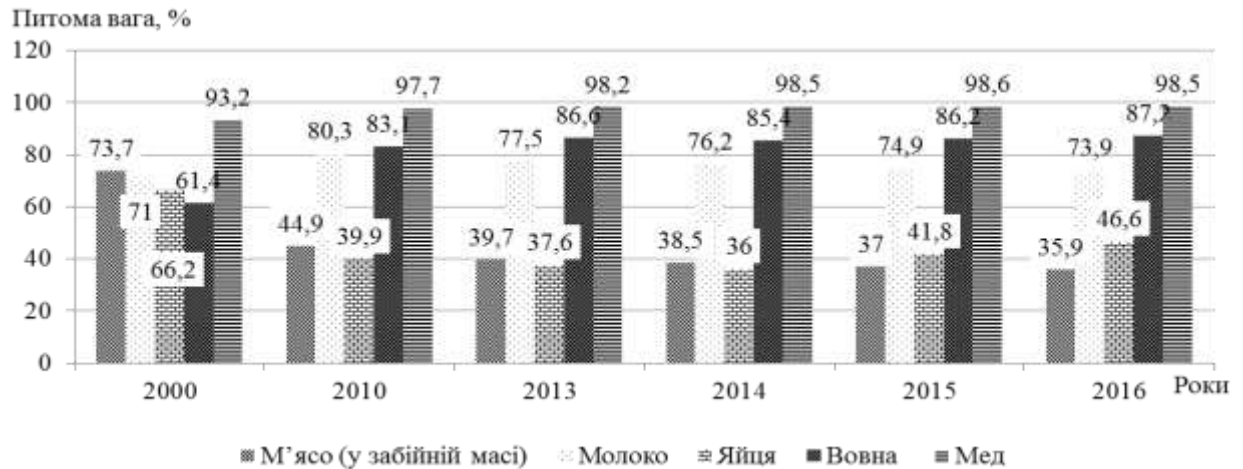

Рис. 4.9. Показники динаміки питомої ваги обсягів виробництва продукції тваринництва господарств населення, 2000-2016 рр., %

Джерело: узагальнено автором за [321, 611]

Виробництво меду на 98,5 % зосереджено в господарствах населення, так само, як і 87,2 % вовни також виробляється населенням. Частка виробленого молока в даній категорії господарств становить 73,9 %. Протягом останніх років дані тенденції були стабільними, що підкреслює провідну роль господарств населення у розвитку ринку продукції тваринництва. Однак, продуктивність корів в господарствах населення нижча, ніж у підприємствах (рис. 4.10).

Рис. 4.10. Продуктивність корів у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, 2000-2016 рр. кг/гол.

Джерело: узагальнено автором за [321, 611]

Господарства населення у всі періоди свого існування займали особливе місце у ринковому середовищі. Островський В., Самсонов В., Беккер І., розглядаючи відмінності домашніх господарств від особистих підсобних господарств, зазначають, що останні являють собою форму виробництва продуктів і доходу, відтворення особистої власності [322, с.13]. Отже, у дослідженнях ставився акцент на тому, що особисті підсобні господарства належать до особистої власності громадян. Основним дискусійним моментом в наукових працях виступають питання конкурентоспроможності особистих господарств населення, особливо порівняно з великими формами господарювання. Виступаючи на підтримку дрібного сільськогосподарського виробництва, М. Туган-Барановський зазначав, що “головною підвалиною стійкості дрібного сільського господарства є не економічні переваги його над великим господарством, а та поважна обставина, що господарство провадиться як капіталістичне підприємство заради прибутку і ренти, а дрібне – для забезпечення існування самого виробника” [672, с. 57]. Саме стійкість особистих господарств населення до негативних змін зовнішнього середовища, їх гнучкість та адаптивність, першочергова орієнтованість на задоволення власних потреб, а потім вже на отримання прибутку робить їх невід’ємними суб’єктами аграрного ринку.

Спосіб, масштаб виробництва, напрями розподілу продукції, механізм використання засобів і предметів праці робить особисті господарства населення досить диференційованими. Перші праці, у яких здійснено їх класифікацію, належать О. Чаянову, Б. Кніповичу, С. Маслову, які розподіляли особисті господарства залежно від характеру виробництва і використання продукції [262, 707]. Островський В., Самсонов В., Беккер І. класифікували особисті підсобні господарства за рівнем товарності, об’єднуючи їх у три групи: підсобні, багатогалузеві споживчі господарства, власники яких споживають всю вироблену продукцію; споживчо-товарні господарства, які реалізують надлишки продукції на ринку чи заготівельним організаціям; товарні, монокультурні, спеціалізовані ринкової господарства [7, с. 19]. В інших

наукових дослідженнях [253] пропонують наступну класифікацію особистих підсобних господарств: багатогалузеве споживче господарство, орієнтоване на забезпечення внутрішніх споживчих потреб домогосподарства; товарно-споживче господарство – більшу частину виробленої продукції спрямовує на внутрішнє споживання, надлишки реалізовує на ринку; товарне – моногалузеве спеціалізоване ринкове господарство [253, с. 5].

Таким чином, частину особистих господарств, які активно реалізують сільськогосподарську продукцію, можна віднести до суб'єктів ринку, що впливають на формування конкурентного середовища. А інші господарства, які виготовляють таку продукцію і повністю її споживають, не є ринковими агентами, але при цьому вони створюють особливий сегмент споживачів аграрного ринку, які лише в обмежених обсягах купують продукцію, виготовлену сільськогосподарськими підприємствами.

Вивчення історичного досвіду функціонування господарств населення свідчить, що “великий поштовх розвитку селянських господарств дала столипінська аграрна реформа початку ХХ століття, за прийнятим у листопаді 1906 р. законом селяни отримали право на вільний вихід з общини із зміцненням власності окремих домохазяїн, саме з цього часу було узаконено функціонування сімейних селянських господарств, селяни отримували у власність общинну землю без викупних платежів, крім цього, їм виділялися вільні державні землі, зокрема на необжитих територіях, під мінімальні відсотки селянський банк надавав кредити для придбання селянами земельних ділянок у поміщиків, частину відсотків сплачувала держава, кредити надавалися довготермінові до 55,5 року, типовим їх розміром стало 14–15 десятин землі (середняцьке господарство)” [413, с. 493-494].

Важливим етапом у визначенні статусу господарств населення було прийняття Закону України “Про особисте селянське господарство” у 2003 р., у ст.1 якого зазначається, що “особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних або родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих

потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму” [392]. Згідно даного Закону діяльність господарств населення не відноситься до підприємницької. У той же час, значна чисельність науковців вважає господарства населення підприємницькими структурами. Так, колектив науковців [5] пропонує до підприємницьких відносити ті особисті селянські господарства, “розмір сільськогосподарських угідь яких перевищує норму 2 га за рахунок приєднання земельних часток (паїв) членів господарства”. При цьому, трудовою зайнятістю буде вважатися “період, коли на громадянина – члена господарства припадає доходу більше за прожитковий мінімум” [5, с. 433]. Доцільність віднесення господарств населення до підприємницьких форм також розглядається у працях М.В. Дубініна, П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г. Мазнева, які зазначають, що “особисті селянські господарства можна розглядати як особливу форму підприємницької діяльності, як фермерські господарства споживчого типу, у яких праця селянина в умовах кризового стану економіки направляється переважно на те, щоб вижити, а не “робити бізнес” [122, с. 161].

Варто звернути увагу на тези Т.І. Яворської та І.Б. Франчука щодо потенціалу господарств населення як суб’єктів підприємництва: “по-перше, ділянки, які використовуються особистими селянськими господарствами перевищують встановлену Земельним кодексом України граничну для сільських присадибних ділянок площу (0,25 га); по-друге, наприклад у 2012 р., 46,1 % цих господарств розширили своє землекористування понад граничну норму особистих селянських господарств, визначену Земельним кодексом України (2 га); по-третє, можливості зазначеного розширення площ супроводжуються певними ознаками капіталізації, представленими тенденцією до розширення власної технічної бази та використання сторонньої робочої сили” [732, с.48].

На думку В.А. Пехова, “підприємництво в аграрній сфері – складне та багатогранне явище, яке набуває різних форм, ця різноманітність дозволяє

організовувати підприємницьку діяльність конкретною особою на конкретній території таким чином, щоб найкращим чином використовувати ресурсну базу та отримувати максимальну вигоду” [336, с. 35]. Розглядаючи перспективи розвитку підприємництва на селі у формі господарств населення, доцільно звернути увагу на комплекс проблем, що гальмують розвиток бізнес-середовища, які виділяють В.М. Русан, О.В. Собкевич, А.Д. Юрченко: “низька ефективність сільськогосподарського виробництва в Україні, порівняно з іншими країнами світу; загострення продовольчої проблеми через незбалансоване споживання продуктів харчування населенням, низький рівень споживання продуктів тваринного походження та імпортозалежність за окремими групами продовольства, передусім по рибі і рибопродуктах, плодах, ягодах та винограду; зниження рівня зайнятості на селі та відсутність якісних робочих місць; відставання доходів сільського населення від доходів міських жителів та зростанні трудової міграції; зменшення чисельності сільського населення; погіршення соціальної інфраструктури на селі; виснаження ґрунтів, погіршенні екології агротериторій” [430, с. 21-23].

В умовах деструктивних процесів на селі, а також у зв’язку із зростанням ролі великих підприємств та їх об’єднань, які обмежують конкуренцію та розвиток соціально-економічної інфраструктури на селі, господарства населення відіграють важливу роль і як суб’єкти ринку та підприємницької діяльності, і як соціальні інститути. Ще на початку ХХ століття С. Маслов зазначав, що “головним фундаментом дрібного виробництва є не його технічні переваги над крупним, а сама мета заради якої ведеться селянське господарство, крупне капіталістичне підприємство ведеться заради прибутку і ренти, а дрібноселянське – для забезпечення існування самого виробника і його сім’ї” [262, с. 309]. Такої ж точки зору притримувався і Н.П. Огановський, на його думку, “перед крупним господарством середнє має великі переваги у скороченні простору, що сприяє зменшенню непродуктивних витрат, дрібне господарство, порівняно із середнім, має на одиницю площі більші запаси праці і капіталу, тому за інших рівних умов, воно є більш інтенсивним і розвиває

максимум продуктивності землі, а середнє індивідуальне – максимум продуктивності праці” [309, с.147].

Певний стимул щодо реорганізації господарств населення в підприємницькі структури, а саме, у сімейні фермерські господарства, очікується після прийняття Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про фермерське господарство” щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств” від 31.03.2016 № 1067-VIII [369]. Даний Закон чітко розмежовує статуси фермерського господарства і сімейної ферми. Основна відмінність полягає в тому, що у сімейній фермі працюють лише члени однієї сім’ї, фермерське ж господарство може використовувати найману працю.

Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства, за умови, що “в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім’ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України” [612]. Фермерським господарствам зі статусом сімейних фермерських господарств надається додаткова державна підтримка у порядку, передбаченому Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24.06.2004 № 1877-IV (з наступними змінами) [373].

Ринкова економіка передбачає існування різних форм господарювання, як за організаційно-правовим статусом, так і за розміром. Тому малі форми господарювання на селі, враховуючи їхні конкурентні переваги та соціально-економічне значення, повинні зайняти свою нішу на ринку аграрної продукції. Варто звернути увагу на передумови функціонування малих форм у сільському господарстві, які виділяють І.В. Прокопа і Т.В. Беркута [411, с. 149-151]:

“виробники сільськогосподарської продукції повинні свою діяльність вписувати у сформовані екосистеми, останні ж характеризуються багатьма відмінностями, зокрема ландшафтними: існують невеликі за розміром земельні ділянки (поряд з крупними земельними масивами), залучати які в господарський оборот найдоцільніше за малих форм господарювання; на

користь функціонування малих форм свідчать організаційно-технологічні особливості окремих галузей сільського господарства;

механізація процесів, у яких призводить до зниження продуктивності та якості продукції; у сільському господарстві, як в жодній з інших сфер економічної діяльності, надто важливим є поєднання в одній особі господаря, організатора виробництва і виконавця робіт, малі форми господарювання дозволяють зберігати традиційну власницьку, підприємницьку і господарську психологію землероба, яка означає, що різноманітні сільськогосподарські операції будуть виконані у найкращі строки, і буде забезпечене турботливе ставлення до землі, вирощування рослин і тварин; проблемою найманої праці у великих сільськогосподарських підприємствах є те, що примусити найманого працівника якісніше виконувати свою роботу складно;

у сільському господарстві сама природа ставить природний поріг збільшення розміру сільськогосподарських підприємств, малі форми господарювання здійснюють менший екологодеструктивний пресинг на використуванні природні агресурси і навколишнє середовище, на невеликих земельних ділянках зберігаються елементи природного каркасу: зелені межі, окремі дерева, природні осередки; у невеликих приміщеннях дотримується менша забрудненість та кращі умови утримання худоби, індивідуальний догляд сприяє кращому стану тварин; загальне локальне забруднення повітря, води ґрунту відходами невеликих тваринницьких ферм менше, ніж великих промислових;

сама земля, дім і господарство є головними умовами, які “прив’язують” громадян, сім’ї до проживання в сільській місцевості; за їх відсутності сільських мігрантів до міст виявилось б ще більше, наслідки такої міграції—обезлюднення сільських територій, деградація виробничого агропотенціалу, втрата соціального контролю за цими територіями” [411, с. 149-151].

Також доцільно визначити функції особистих підсобних господарств. На думку групи науковців [413], “перша функція полягає у виробництві сільськогосподарської продукції, поповненні продовольчого фонду країни, друга функція особистих підсобних господарств населення полягає в участі у

формуванні сукупних доходів сімей, третя їх функція – трудове виховання підростаючого покоління, сфера відпочинку, зокрема, коли мова йде про колективне садівництво та городництво, крім цих основних функцій особистих підсобних господарств, дослідники виділяють й інші, зокрема, через явно занижений рівень цін на сільськогосподарську продукцію особисті підсобні господарства виконують функцію соціального захисту не тільки сільського, але й міського населення” [413, с.497]. Отже, господарства населення у ринковій економіці займають важливе місце (рис. 4.11). Варто чітко розмежувати господарства населення згідно їх функцій та кінцевої мети діяльності. Так, доцільно виокремлювати виробничі господарства, які вирощують сільськогосподарську продукцію для реалізації на ринку; споживчі, які повністю споживають вироблену сільськогосподарську продукцію; а також змішані, які частково реалізують вироблену сільськогосподарську продукцію, а частково споживають. Функціонування господарств населення в ринковому середовищі супроводжується низкою проблем, які варто об’єднати в чотири групи:

По-перше, господарства населення мають невизначений статус в якості суб’єкта ринку. Законодавчо розміри та масштаби діяльності господарств населення є обмеженими, зокрема щодо площі (2 га), однак, значна частина з них виходить за межі, здебільшого перетворюючись у підприємницькі структури. Нормативно-правовою базою не передбачено чіткого механізму регулювання процесу реорганізації господарств населення у фермерські господарства, сімейні ферми, підприємства або об’єднання підприємств. При цьому, мотивація до створення юридичної особи у господарств населення є низкою. У той же час, обов’язкова трансформація господарств населення у фермерські господарства не доречна. Тому необхідний різновекторний підхід до забезпечення ефективного механізму набуття господарствами населення статусу ринкового суб’єкта.

По-друге, недосконала система оподаткування. Дана проблема пов’язана з попередньою, оскільки набуває особливого значення саме з моменту виходу масштабів діяльності господарств населення за законодавчо встановлені межі.

Рис. 4.11. Модель механізму функціонування господарств населення в ринковому середовищі

Джерело: розроблено автором

Нині не розроблено ефективної фіскальної політики у сфері функціонування господарств населення. Відповідно до чинного законодавства господарства населення здійснюють плату за землю або орендну плату та ринкові збори, якщо реалізують вирощену продукцію на спеціалізованих торгових майданчиках. По-суті, мають ще сплачуватись податки з доходу фізичних осіб, однак, здебільшого через складність обліку товарообігу господарств населення та відсутність контролю за масштабами їх діяльності цей податок недотримується. У той же час, надмірне податкове навантаження на господарства населення знижуватиме їх мотиваційний механізм до інтеграції в ринкове середовище. Необхідно чітко визначити базу оподаткування (обсяг товарообігу) та масштаб діяльності господарства населення, за якого необхідне його реформування у підприємницьку структуру. При цьому, необхідна розробка системи фінансових пільг, які мотивуватимуть господарства населення до повноцінної діяльності в якості суб'єкта ринку. Насамперед доцільною є їх фінансова підтримка при створенні сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів, а також поглибленні інтеграційних зв'язків з переробними підприємствами.

По-третє, недосконалі трудові відносини. Основною ознакою господарств населення є безпосередня участь членів родини в сільськогосподарському виробництві, при цьому, облік затрат та оплати їх праці не ведеться, таким чином, їх трудовий внесок може бути оцінений трьома методами: 1) витратним – за обсягом виробленої сільськогосподарської продукції в грошовому вигляді за ринковими цінами; 2) середньостатистичним – шляхом оцінки трудових затрат за середньостатистичними показниками оплати праці в сільськогосподарських підприємствах; 3) альтернативним – шляхом оцінки можливих середніх заробітків членів господарства в даній місцевості. Даний механізм оцінки затрат праці є досить приблизний, а тому нівелює трудовий внесок членів господарств населення.

Варто зауважити, господарства населення інколи використовують найману робочу силу, при цьому їхня праця здебільшого не оформляється

трудовою угодою, що суперечить нормам соціально-трудоких відносин на ринку праці, оскільки таким працівникам господарств населення не зараховується трудовий стаж. Крім того, заслуговує на увагу проблема відносин господарств населення з Держаною службою зайнятості. Здійснення сільськогосподарської особистої діяльності може стати на заваді звернення громадян до центрів зайнятості. Такі правові норми урівнюють вимоги до господарств населення незалежно від отримуваних доходів і обсягів діяльності, обмежують трудові права сільського населення та суперечать принципам соціального захисту. Таким чином, урегулювання трудових відносин у господарствах населення потребує легалізації праці їх учасників, нарахування їм страхового стажу та забезпечення соціального захисту.

По-четверте, господарства населення є неконкурентоспроможними на аграрному ринку порівняно із сільськогосподарськими підприємствами та їх об'єднаннями. Їх поодинокі функціонування не забезпечує ефекту масштабу виробництва та ефекту синергії. Малі форми не мають можливості впроваджувати сучасні інноваційні технології та здійснювати технічне переоснащення. Собівартість сільськогосподарської продукції, вирощеної господарствами населення, є вищою, ніж при крупнотоварному виробництві, що зумовлює низьку цінову конкурентоспроможність. Крім того, господарства населення не надають значення системі менеджменту та маркетингу, налагодженню партнерських зв'язків, а також консалтинговим послугам, що не дає можливості прогресивного розвитку.

Для вирішення даної проблеми та перелічених вище групи проблем дієвим механізмом може бути участь господарств населення у сільськогосподарській виробничій та обслуговуючій кооперації. Це дозволить збільшити масштаби своєї діяльності, отримати доступ до прогресивних інноваційних технологій, ринків збуту та економічної інформації. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація надасть можливості господарствам населення використовувати у своїй діяльності сучасну техніку та інші засоби виробництва. Важливою є державна підтримка кооперативного руху та участі в

ньому господарств населення. Важливе значення має формування конкурентних переваг господарств населення, якою може стати органічна орієнтація виробництва. Дані суб'єкти господарювання мають кращі передумови щодо органічного землеробства порівняно з іншими учасниками ринку, які проявляються в такому: порівняно невеликі площі вирощування сільськогосподарських культур, що дозволяє обробляти землю на органічній основі; заміна технологічних процесів із боротьби зі шкідниками та бур'янами власною працею, що є дешевшим; власне споживання виробленої сільськогосподарської продукції, що мотивує до вирощування органічної продукції; можливість встановлення вищої ціни, яка забезпечить цінову конкурентоспроможність.

Доцільно розглянути доцільність створення сільськогосподарського кооперативу, наприклад, молочарського або м'ясопереробного, оскільки ефективною є не реалізація сільськогосподарської сировини (органічних кормів для сільськогосподарських тварин), а кінцевої продукції (молока, м'яса, м'ясопродукції). За таких умов сільськогосподарських обслуговуючий кооператив повинен набути спеціального статусу органічного. Необхідно розробити договір, у якому будуть сформульовані чіткі вимоги до членів кооперативу щодо виробництва органічної продукції та сформувати спеціальну службу контролю за дотриманням технологій в кооперативі. Крім того, органічне виробництво на кооперативній основі має підтримуватись з боку держави, як із законодавчої точки зору (прийняття відповідних Законів, Програм та інших нормативно-правових актів), так і з організаційно-економічної та фінансової – надання пільгових кредитів, сприяння отримання відповідних сертифікатів якості.

Таким чином, на сучасному агропродовольчому ринку присутня значна кількість суб'єктів різних організаційно-правових форм, важлива роль тут належить господарствам населення, які, особливо в останні роки, виступають потужними виробниками сільськогосподарської продукції, частка якої у середньому складає 40 %. Малі форми господарювання на селі, враховуючи їхні конкурентні переваги та соціально-економічне значення, повинні зайняти свою

нішу на ринку аграрної продукції. Їх основною конкурентною перевагою порівняно з іншими суб'єктами аграрного ринку, зокрема агрохолдингами, є орієнтація на органічне землеробство. Для розвитку даного органічного напрямку доцільна кооперація господарств населення з набуттям спеціального статусу та державною підтримкою.

4.3. Базові імперативи та мотиваційні чинники розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації

Основною передумовою розвитку кооперації є неспроможність ефективної реалізації функціональних стратегій підприємств. Основними функціональними стратегіями є виробнича, фінансова, маркетингова, збутова, інноваційна, інвестиційна, інформаційна, ресурсна та ін. Для раціонального використання потенціалу підприємства в межах виконання цих стратегій необхідна досконала система менеджменту, суттєві ресурсні можливості, стійкі конкурентні позиції. Крім того, з розвитком ринкових відносин суттєво підвищується роль консалтингу, який у сільському господарстві має проявлятися у таких напрямках: дорадча діяльність, правовий захист, управлінський консалтинг. Отже, для суб'єктів господарювання, що не володіють значним стратегічним потенціалом, доцільним є кооперування з іншими підприємствами.

Розвиток кооперації підприємств у ринкових умовах має низку передумов. Кооперативний рух має тривалу історію, при цьому з кожним еволюційним етапом виявлялися нові чинники та атрибути, що визначають параметри розвитку даного процесу. “У країнах з розвинутою ринковою економікою кооперативи забезпечують до 50 % обсягів виробництва продукції харчової промисловості, комбікормів; через кооперативи постачається значна частина паливно-мастильних матеріалів (у США – 44%, у Фінляндії – 40%); через кооперативи реалізується товарної продукції аграрного сектора: у країнах

ЄС – більше 60%, у скандинавських країнах – 80%, у Японії та Китаї – 90%. Близько 2/3 сільськогосподарської продукції переробляється та/або реалізується кооперативними/ асоціативними господарськими об'єднаннями в країнах” [248]. В основному у світі створюються молочарські та багатофункціональні сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (додаток Ч). В Україні переважають багатофункціональні СОК – 44,7 %, також поширеними є сервісні кооперативи – 27,6 %, частка заготівельно-збутових СОК становить 13,9 % (рис. 4.12).

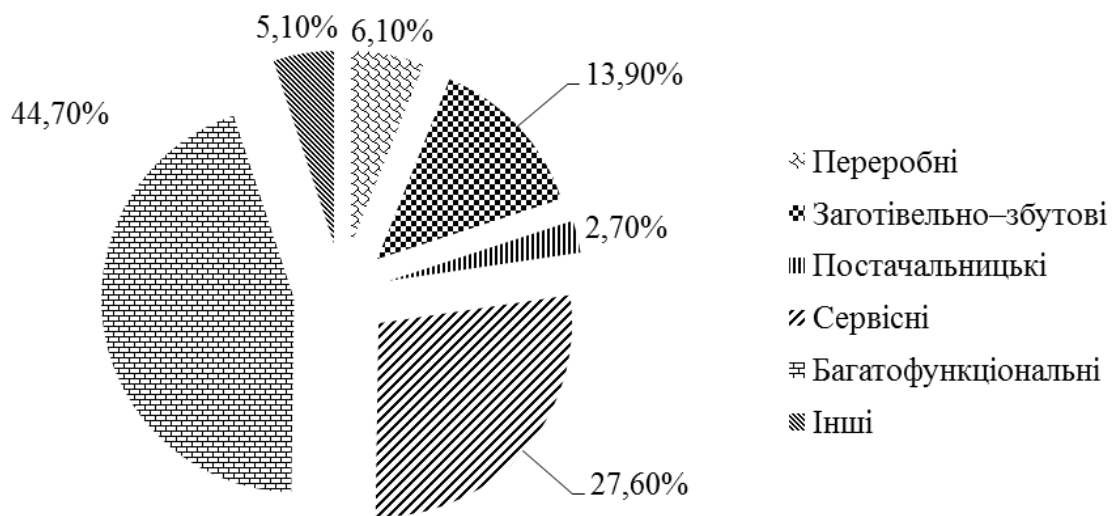

Рис. 4.12. Структура сільськогосподарських кооперативів в Україні, 2016 р.
Джерело: побудовано автором за [248].

Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація останніми роками характеризується новими позитивними тенденціями розвитку. Після прийняття Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 20.11.2012 р. № 5459-17 та поточною редакцією від 19.01.2013 р. [367, 399] та виголошенням ініціативи Міністерства аграрної політики та продовольства України під назвою “Рідне село” [164] кількість обслуговуючих кооперативів почала суттєво збільшуватись. Метою Ініціативи “Рідне село” є підвищення якості життя сільського населення через зміцнення сільської економіки, налагодження соціальної інфраструктури, покращення довкілля.

“Економіко-виробнича аграрна складова Ініціативи має на меті підтримку сільських громад через зміцнення економічної основи сільського розвитку – господарств населення, малих та середніх товаровиробників сільськогосподарської продукції, тому основним принципом виробничої частини Ініціативи “Рідне село” є перенесення акценту державної підтримки на малого та середнього сільськогосподарського виробника, ключовими партнерами у реалізації Ініціативи “Рідне село” є Мінагрополітики, сільські громади, аграрії-виробники, освітяни та науковці” [164].

Важливу роль у розвитку кооперації відіграє Союз сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України, який “заснований 5 грудня 2008 р. з метою підвищення прибутковості особистих селянських господарств та фермерських господарств, подолання бідності, забезпечення умов для розвитку сільських територій, зупинення деградації села, поліпшення його соціально-побутового стану, покращення забезпечення продуктами харчування населення. Союзом розроблено Програму розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013-2020 рр.” [408, 329, 331]. Метою Програми є “удосконалення правових, соціально-економічних та організаційних умов для створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, формування їх інфраструктури, зняття перешкод на шляху до організованого аграрного ринку особистим селянським, фермерським господарствам та фізичним особам – сільськогосподарським товаро-виробникам, підвищення рівня добробуту і зайнятості сільського населення, збереження сільської поселенської мережі” [408]. Реалізація програми має здійснюватися у два етапи:

I етап (2013-2016 рр.): “формування законодавства та нормативно-правової бази; розробка системного плану заходів, як в центрі так і на місцях щодо розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації; розробка освітніх, інших програм; підтримка створених сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; створення не менше 4000 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; створення 1 млн. робочих місць в сільській місцевості; реалізація продукції через обслуговуючі сільськогосподарські

кооперативи молочної продукції – не менше 10 %, картопля та овочі – 25 %, фрукти – 20 %” [408]. II етап (2017-2020 рр.): “створення 1000 нових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; створення кооперативів першого та другого рівнів, тобто районних та обласних; створення національних кооперативів (спеціалізованих в першу чергу, молочних, овочевих, фруктових, зернових), їх активний вихід на зовнішні ринки та охоплення реалізації продукції через обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи: молочної – не менше 40 %, овочі, картопля – 60 %, фрукти – 50 %, зерно – 20 %; розширення сфери діяльності, охоплюючи 60 % сільської місцевості; створення 1,6 млн. робочих місць” [408]. “Очікувані результати реалізації даної програми полягають в таких показниках: кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – 5000, чисельність членів кооперативів 2000 тис. осіб, чисельність населення охопленого кооперативними послугами – 5500 тис. осіб, кількість населених пунктів охоплених системою кооперації – 8000, кількість робочих місць створених в сільській місцевості – 1600, кількість фермерських господарств 120 тис., площа землі в користуванні фермерськими та особистими селянськими господарствами 20000 тис. га” [408].

Окрім даної програми та Ініціативи “Рідне село”, вагомими спонукальними чинниками щодо розвитку кооперації послугувало удосконалення відповідного законодавства (від 19.01.2013 р. [367, 399]), а також внутрішні мотиви сільськогосподарських виробників до підвищення свого рівня конкурентоспроможності. Основними мотивами щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є насамперед підвищення рівня конкуренто-спроможності сільгоспвиробників, збільшення обсягів їх діяльності за умови збереження юридичної та практичної самостійності з одночасним формуванням сильного інституту власності на селі, досягнення ефекту масштабу виробництва та синергії, підвищення якості виконуваних функцій завдяки аутсорсінгу. Загальна кількість зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів в Україні протягом 2013-2017 рр. суттєво зросла – з 885 у 2013 р. до 1097 у 2017 р. (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Динаміка кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, 2013-2017 рр.

Регіон	Роки										2017 р. у % до 2013 р.	
	2013		2014		2015		2016		2017			
	з*	д**	з*	д**	з*	д**	з*	д**	з*	д**	з*	д**
АР Крим	66	60	76	52	76	52	76	52	76	52	115,2	86,7
Вінницька	84	84	86	33	93	39	95	37	95	33	113,1	39,3
Волинська	35	13	37	18	35	17	32	16	27	16	77,1	123,1
Дніпро- петровська	34	29	31	31	33	33	35	27	37	29	108,8	100,0
Донецька	10	8	13	11	13	7	8	5	8	5	80,0	62,5
Житомирська	105	66	104	66	98	66	93	24	94	25	89,5	37,9
Закарпатська	13	4	13	6	15	4	13	4	10	3	76,9	75,0
Запорізька	16	16	22	14	25	15	28	16	28	16	175,0	100,0
Івано- Франківська	71	65	94	86	80	72	79	73	78	72	109,9	110,8
Київська	37	20	56	56	60	60	60	60	59	59	159,5	295,0
Кіровоградська	26	16	29	16	32	14	32	14	32	14	123,1	87,5
Луганська	21	14	22	14	22	14	22	14	22	14	104,8	100,0
Львівська	42	17	52	22	53	22	53	23	61	23	145,2	135,3
Миколаївська	13	13	16	16	16	16	17	17	19	19	146,2	146,2
Одеська	44	40	41	18	41	18	39	17	39	17	88,6	42,5
Полтавська	35	14	37	13	41	14	38	12	45	17	128,6	121,4
Рівненська	38	13	40	26	42	21	39	17	40	14	105,3	107,7
Сумська	38	14	20	3	41	16	44	15	46	15	121,1	107,1
Тернопільська	18	3	16	5	21	6	27	7	30	9	166,7	300,0
Харківська	15	4	41	41	16	5	16	4	16	3	106,7	75,0
Херсонська	32	28	13	11	42	38	52	45	55	47	171,9	167,9
Хмельницька	11	7	13	11	13	11	11	9	17	7	154,5	100,0
Черкаська	55	55	65	61	63	29	58	29	103	52	187,3	94,5
Чернівецька	14	11	27	16	28	16	33	16	33	16	235,7	145,5
Чернігівська	12	12	25	19	23	8	26	11	27	12	225,0	100,0
Всього	885	626	1017	668	1022	613	1026	564	1097	589	124,0	94,1

з* – зареєстровані, д** – діючі

Джерело: [248, 186], авторські розрахунки

Негативним є факт зменшення кількості діючих СОК відповідно з 626 до 589, або на 5,9 %. Питома вага діючих СОК у загальній їх кількості зареєстрованих становила у 2017 р. 53,7 %, тоді як у 2013 р. цей показник становив 70,7 %. Такі тенденції підкреслюють недієвість стимулюючих механізмів та низький рівень конкурентоспроможності даної форми об'єднань агровиробників. Найбільше СОК зареєстровано у 2017 р. у Вінницькій (95), Житомирській (94) та Черкаській (103) областях. Найбільше зменшення кількості діючих СОК спостерігається у Вінницькій – на 60,7 %, Житомирській – 62,1 %, Одеській – 57,5 % областях. Суттєво збільшилась кількість діючих

СОК у Київській області – у 3 рази, однак, загальна їх кількість є незначною (59). Найменш поширеним кооперативний рух є в Донецькій області – 8 діючих СОК, Закарпатській – 3, Харківській – 3, Хмельницькій – 7. Для забезпечення ефективності господарської діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів доцільним є залучення закордонного досвіду, зокрема Франції, Польщі, де кооперативний рух давно набув поширення і є дієвим у забезпеченні конкурентоспроможності суб'єктів аграрного ринку.

Однак, діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів має бути адаптована до національних особливостей господарювання, економіко-правового регулювання та специфічних ринкових принципів, що діють у конкретному середовищі функціонування підприємств даної сфери. Таким чином, виникає необхідність обґрунтування методології оцінки ефективності обслуговуючої кооперації на агропродовольчому ринку залежно від національної специфіки.

Науковці значну увагу приділяють методологічним аспектам оцінки ефективності обслуговуючої кооперації. Так, Корягіна А.Д. [210, с. 57] пропонує методологічний підхід щодо оцінки ефективності персоналу сільськогосподарських кооперативів. Ми погоджуємось з точною зору науковця, але вважаємо, що, по-перше, дані підходи є узагальнюючими і не враховують специфіки такої організаційно-правової форми об'єднань підприємств, як сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, а по-друге, методологія оцінки ефективності функціонування кооперативів включає й інші аспекти, крім аналізу результативності використання персоналу.

Рульєв В.А., Лобанов М.І., Григор'єв С.М. комплексно характеризують роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на ринку аграрної продукції. Значну увагу науковці приділяють методологічному обґрунтуванню ціни на кінцеву аграрну продукцію, що реалізується посередництвом кооперативу, і вважають, що ефективність функціонування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу суттєво залежить від механізму ціноутворення та перерозподілу прибутку. Вчені зазначають, що “кооператив

має специфічну систему ціноутворення, що надає можливість діяти на неприбутковій основі і надавати послуги за собівартістю, у кінці року в кооперативі за рахунок кращої реалізації продукції, придбання матеріально-технічних ресурсів за нижчими оптовими цінами або здешевлення послуг одержує економічний результат, цей результат, за вичитом витрат на здійснення організаційно-управлінської діяльності кооперативу, розподіляється пропорційно серед членів кооперативу згідно наданим послугам” [428, с. 11-12].

Ми підтримуємо точку зору науковців щодо їх методологічних підходів до оцінки ефективності обслуговуючої кооперації на ринку, однак з огляду на появу нових тенденцій у кооперативному русі і виникнення нових мотиваційних механізмів, що спонукають до об’єднання сільськогосподарських виробників в обслуговуючі кооперативи, дана проблема потребує поглибленого методологічного обґрунтування. Обґрунтування методологічних засад створення СОК має розпочинатися з побудови мотиваційного механізму кооперативного руху, оскільки саме в зацікавленості членів коопераційного формування залежить кінцевий ефект створення даної структури (рис. 4.13). У контексті аналізу даної схеми необхідно приділити увагу поняттю неприбутковості функціонування даного об’єднання.

Згідно чинного законодавства “сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності” [399]. Тобто основна мета даної структури є сприяння розвитку членів даної організації, а не особисте зростання. На нашу думку, поняття неприбутковості несе в собі подвійний зміст і його суть можна розглядати з двох аспектів. З одного боку, неприбутковість розглядається як кредо, що, у свою чергу, є частиною місії даної організації. Тобто працівники СОК отримують визначену в договорі заробітну плату, але при цьому вони не мають права на прибуток, отриманий за посередництвом даної структури. Прибуток, отриманий за допомогою діяльності СОК, має бути пропорційно розподілений між його учасниками.

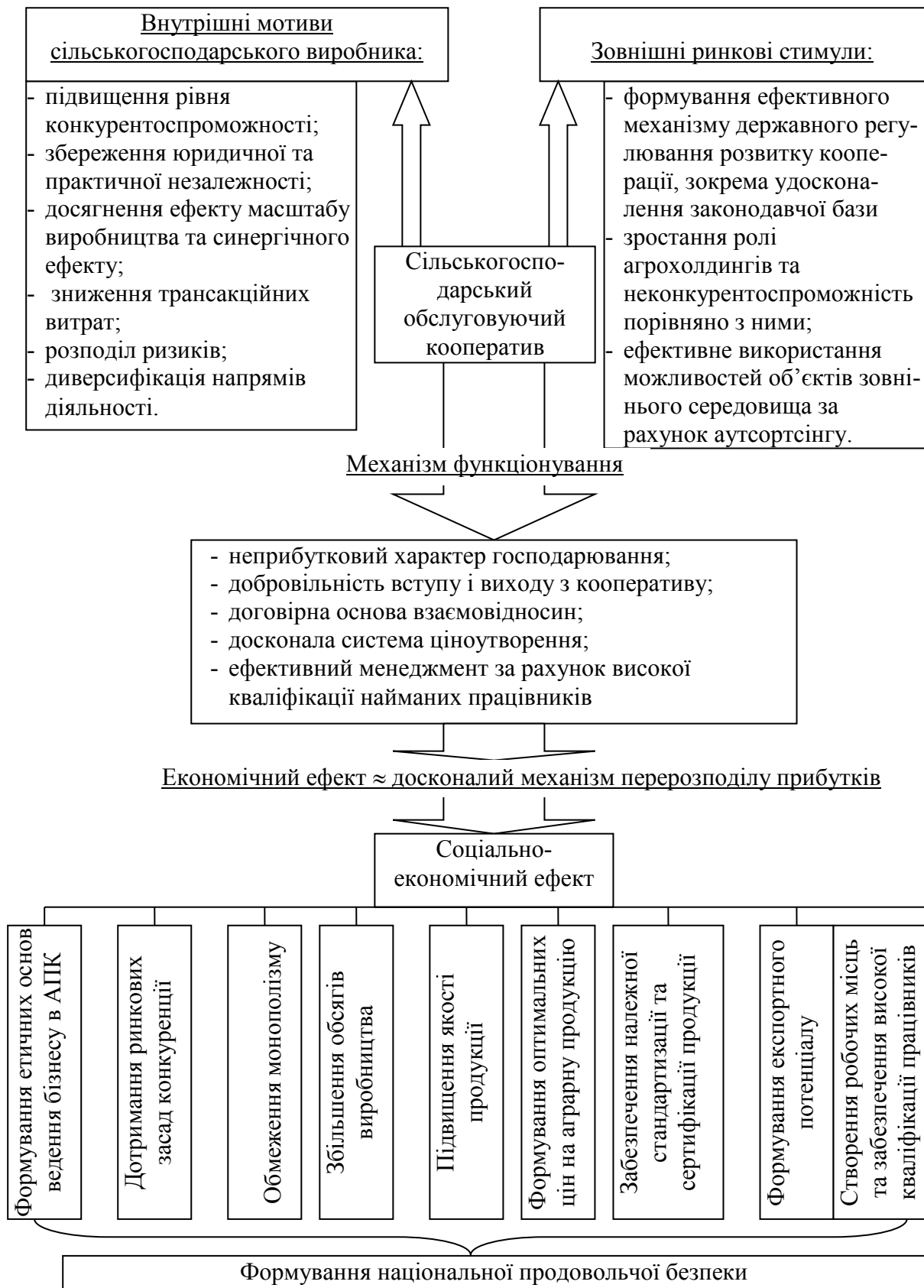

Рис. 4.13. Модель економіко-мотиваційного механізму функціонування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Джерело: розроблено автором

Отже, з точки зору методології трактування поняття “неприбутковість” як економіко-правового аспекту діяльності СОК є недосконалим, оскільки основною метою даного формування є забезпечення прибутковості його членів при неприбутковості діяльності працівників кооперативу. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив можна розглядати як відокремлений структурний підрозділ кожного з підприємств, що створили дане формування. Тому на нашу думку, замість вживання словосполучення “неприбуткова основа функціонування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу” доцільно використовувати словосполучення “повний розподіл прибутку між членами сільсько-господарського обслуговуючого кооперативу”. Виникає необхідність у методо-логічному обґрунтування механізму перерозподілу прибутків між членами кооперативу.

Для того, щоб оцінити ефективність функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, вважаємо доцільним запропонувати їх класифікацію за такою ознакою, як характер діяльності: заготівельно-збутові, переробні, консультаційно-аутсортсінгові (рис. 4.14).

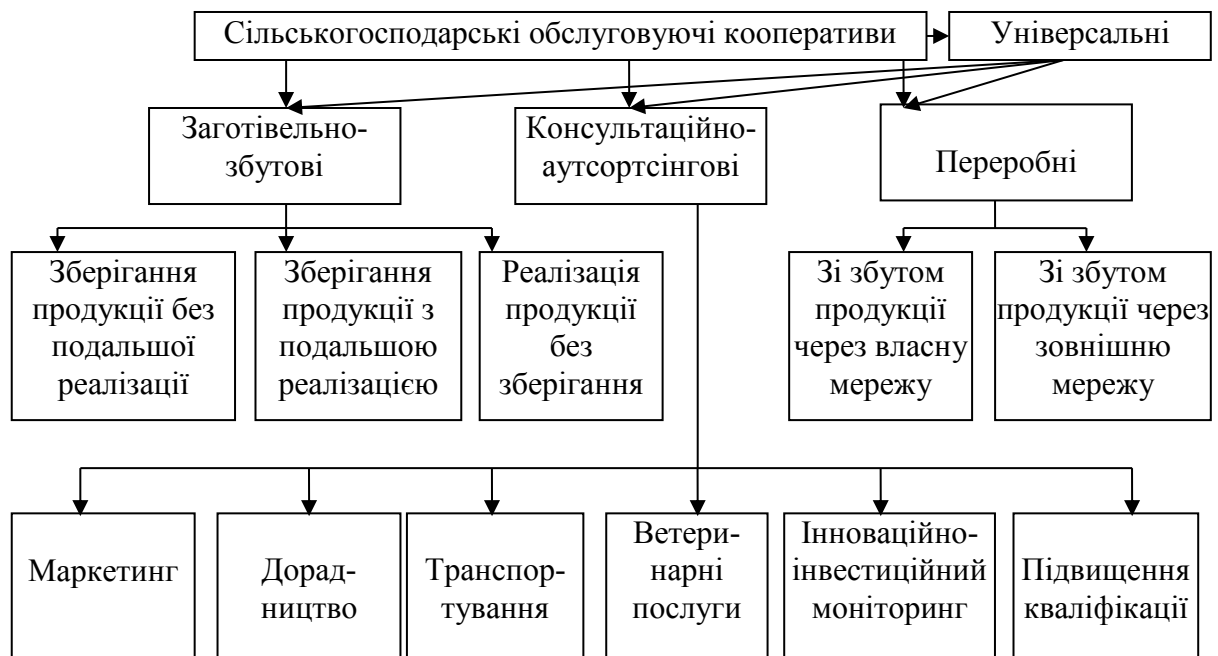

Рис. 4.14. Схема класифікації сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за характером діяльності

Джерело: розроблено автором

Метою створення заготівельно-збутових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є зберігання продукції або з подальшою її реалізацією через цей же кооператив, або зберігання без реалізації (наприклад, кормосховище, склад для зберігання добрив тощо), або збут продукції без зберігання (відразу у післяжнивний період, а також мова йде про молочарські кооперативи, де тривале зберігання молочної продукції не передбачено). Щодо переробних кооперативів, то вони створюються для переробки сільськогосподарської продукції з подальшою її реалізацією через власні магазини, дилерсько-дистриб'юторську мережу чи продаж напряму торговій мережі на договірних умовах. Розглянемо механізм розподілу прибутку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що займаються збутом аграрної продукції, оскільки саме процес реалізації є проблематичний з точки зору ціноутворення та перерозподілу прибутку між сільськогосподарськими виробниками та посередницькими структурами. Ціна продукції, що збуватиметься через кооператив має розраховуватись за формулою (4.1):

$$C_{зк} = C_n + 10\%C_n + KB + BЗ_k, \quad (4.1)$$

де $C_{зк}$ – ціна одиниці продукції, що реалізовується за посередництвом збутового обслуговуючого кооперативу; C_n – найвища собівартість одиниці продукції підприємства, що має найбільші витрати і є членом кооперативу, KB – кооперативні витрати (адміністративні витрати на організацію роботи сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу – заробітна плата, організація робочого місця тощо, розподілені пропорційно обсягу продукції, наданої виробником кооперативу для реалізації); $BЗ_k$ – витрати на збут продукції, понесені кооперативом та розподілені пропорційно обсягу продукції, наданої виробником до кооперативу для реалізації (витрати на транспортування, укладення договорів, пошук каналів реалізації тощо), грн.

У даній формулі на увагу заслуговує механізм формування такої складової як C_n . Сільськогосподарські виробники, що є членами сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, мають різні витрати на виробництво та реалізацію продукції, а кооператив має сформувати єдину ціну,

за якою буде здійснюватись продаж. Тому саме собівартість продукції підприємства, що має найвищі витрати буде закладена у кінцеву формулу ціни, що буде збільшена на 10 %. Таке ціноутворення має виконувати стимулюючу функцію. З одного боку, вступаючи у будь-яке об'єднання, суб'єкт господарювання прагне до отримання прибутку, тому закладення в кінцеву ціну десятивідсоткової надбавки до собівартості гарантовано забезпечить виробникові прибуток. Але при цьому, має бути встановлений контроль за механізмом формування собівартості в кожному з підприємств-членів кооперативу з метою уникнення зловживанням даною методикою розрахунку ціни. З іншого боку, такий механізм ціноутворення має стимулювати учасників кооперативу до пошуку резервів щодо зниження собівартості для отримання більшого прибутку, який буде розподілятися пропорційно обсягам продукції наданої для реалізації через кооператив у натуральному виразі.

Для забезпечення ефективності господарської діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів доцільним є залучення закордонного досвіду, зокрема Франції, Польщі, де кооперативний рух давно набув поширення і є дієвим у забезпеченні конкурентоспроможності суб'єктів аграрного ринку. Однак, діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів має бути адаптована до національних особливостей господарювання, економіко-правового регулювання та специфічних ринкових принципів, що діють у конкретному середовищі функціонування підприємств даної сфери. Розглядаючи кооперативи як конкурентоспроможного суб'єкта ринку в глобальному середовищі, необхідно розробити механізм регулювання їх розвитку в напрямі збільшення масштабів їх діяльності при забезпеченні незалежності кожного із членів кооперативного об'єднання (рис. 4.15).

Таким чином, кооперація – це дієвий механізм забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств різних розмірів та організаційно-правових форм в глобальному середовищі. Для того, щоб кооперативи могли конкурувати на міждержавному ринку, необхідне їх об'єднання в регіональні та міждержавні кооперативи на асоціативній основі.

Рис. 4.15. Концептуальна модель підвищення ефективності господарської діяльності сільськогосподарських підприємств у глобальному середовищі за рахунок кооперації

Джерело: розроблено автором

За таких умов, при збереженні незалежного статусу сільськогосподарських виробників можна підсилити їхні конкурентні переваги та масштаб діяльності та розширити ринки збуту. Для участі у міждержавному об'єднанні необхідне посилення контролю за якістю продукції, отримання відповідних міжнародних сертифікатів. У результаті розвитку кооперації на агропродовольчому ринку можна досягти синергічного ефекту від максимальної реалізації проектованої потужності стратегічного потенціалу кожного підприємства у межах кооперативного утворення; ефекту від масштабу

виробництва за рахунок пропорційного розподілу витрат і ризиків між функціональними підрозділами кооперативу. За рахунок створення кооперативів можливе впровадження сучасних логістичних систем (ефективний розподіл продукції, оптимальне транспортування), у результаті чого досягається скорочення транзакційних витрат.

Заслужують на увагу механізми створення та розвитку кооперативів на ринку м'яса та м'ясної продукції, оскільки саме в ця сфера знаходиться у кризовому стані, що проявляється у скороченні поголів'я, обсягів виробництва м'ясної продукції, зменшенні споживання. На даному сегменті ринку кооперативи можуть створюватись з метою спільної переробки сировини, тобто кілька сільськогосподарських підприємств, які розвивають м'ясну галузь, можуть побудувати переробний комплекс. Створюючи маркетинговий кооператив, його учасники можуть вирішити питання спільного дослідження ринку, пошуку ринків збуту м'яса або м'ясопродукції, цінового моніторингу. Збутовий кооператив може мати вигляд спільного магазину, де буде реалізована м'ясна продукція. З розвитком ринкових відносин суттєво підвищується роль консалтингу. Консалтинговий кооператив має функціонувати в таких напрямках: дорадча діяльність, правовий захист, управлінський консалтинг.

У м'ясній галузі доцільним є створення таких видів кооперативів, як заготівельний, зокрема заготівля кормів (або власне виробництво, або купівля в оптимальних постачальників), при цьому важливого значення має розвиток логістичних систем. Крім того, ефективним може бути створення кооперативної ветеринарної лікарні або аптеки, яка обслуговуватиме кілька підприємств. Для зберігання продукції можлива побудова єдиного складу для готової продукції, оснащеного відповідними технічними засобами, зокрема холодильними камерами. Таким чином, кооперація на ринку м'яса і м'ясопродукції може проявлятися в різних напрямках, що в цілому сприятиме одержанню синергічного ефекту, скороченню витрат та ефективній реалізації стратегії як кожного господарюючого суб'єкта зокрема, так і ринку даної продукції в цілому (рис. 4.16).

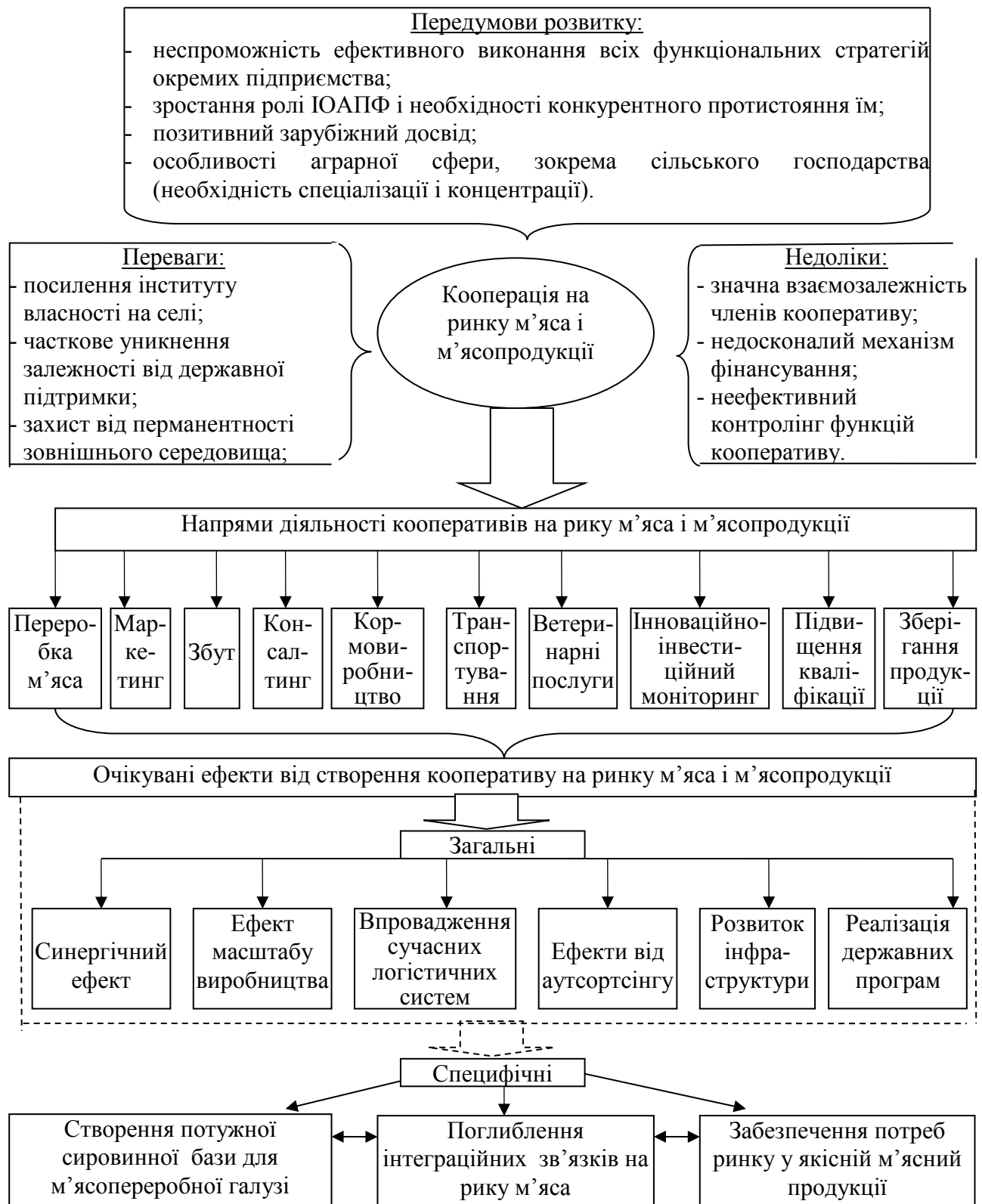

Рис. 4.16. Стратегічна модель розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на ринку м'яса і м'ясопродукції

Джерело: розроблено автором

Отже, розвиток кооперації агроформувань у ринкових умовах має низку передумов. Кооперативний рух має тривалу історію, при цьому з кожним

еволюційним етапом виявлялися нові чинники та атрибути, що визначають параметри розвитку даного процесу. Кооперація в агропромисловому комплексі має особливості, пов'язані із специфікою самої галузі, крім того, кожна підгалузь має окремі властивості, які доцільно враховувати при побудові стратегічної моделі розвитку кооперації.

Основною передумовою розвитку кооперації є неспроможність ефективної реалізації функціональних стратегій підприємств. Основними функціональними стратегіями є виробнича, фінансова, маркетингова, збутова, інноваційна, інвестиційна, інформаційна, ресурсна та ін. Для раціонального використання потенціалу підприємства в межах виконання цих стратегій необхідна досконала система менеджменту, суттєві ресурсні можливості, стійкі конкурентні позиції. Тому для суб'єктів господарювання, що не володіють значним стратегічним потенціалом, доцільним є кооперування з іншими підприємствами.

Вагомою є роль сільськогосподарської обслуговуючої кооперації при формуванні соціально-економічної інфраструктури. Головним елементом ринкової інфраструктури є соціальна складова. З одного боку, вона є передумовою функціонування ринку, оскільки у соціально орієнтованій ринковій економіці, до якої наближається нині національна економіка в період сучасних трансформаційних змін, людина розглядається як соціальний елемент, а не економічний. Тобто вся економіка та ринок як її основа спрямовані на задоволення соціально-економічних потреб людини, а не навпаки – людина створена для економіки. А з іншого боку, рівень розвитку соціальної інфраструктури – це наслідок синергічного функціонування всіх інших складових ринку, оскільки соціальний розвиток прямо пропорційно залежить від економічного ринкового механізму. Тому доцільним є вживання поняття не “соціальна інфраструктура”, а “соціально-економічна інфраструктура”, що означає сукупність матеріальних та нематеріальних допоміжних об'єктів, які створюють продуктивне ринкове середовище для ефективної господарської діяльності з метою досягнення економічного та соціального ефекту в аспекті

задоволення потреб життєдіяльності працівників підприємства та споживачів його продукції. Основними об'єктами соціально-економічної інфраструктури є житлово-комунальне господарство, система охорони здоров'я, система освіти і науки, розвиток фізичної культури і спорту, транспортна система тощо. В аграрному секторі формування соціально-економічної ринкової інфраструктури має певні особливості, які насамперед пов'язані з розподілом відповідальності між суб'єктами господарювання за ці об'єкти. Дискусійним є питання щодо того, хто має займатися соціально-економічними питаннями на селі. На нашу думку, це має буди комплексний і системний підхід, який об'єднуватиме інтереси різних учасників агропродовольчого ринку (рис. 4.17).

Насамперед має формуватися соціально-економічна стратегія в такій ієрархії: “національна економіка – регіон – район”. Ці функції повинні бути покладені на профільні Міністерства та Голів об'єднаних територіальних громад, селищ та сіл, при цьому, доцільною є співпраця із міжнародними організаціями, зокрема, Проектом ООН “Місцевий розвиток, орієнтований на громаду”. Обов'язковою має бути співпраця з територіальною громадою для прийняття управлінських рішень в галузі як “згори-вниз”, так і “знизу-вгору”.

Невід'ємною у розбудові соціально-економічної інфраструктури сільських територій є роль агроформувань, які господарюють в даному регіоні. Звичайно, дрібний сільськогосподарський виробник не має необхідних ресурсів для виконання функцій з розвитку соціально-економічної інфраструктури, тому ці завдання мають вирішувати з одного боку сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, а з іншого боку інтегровані об'єднання агропромислових формувань. У вирішенні питань соціально-економічного розвитку важливе значення має діяльність підприємств, що займаються ландшафтним дизайном та зеленим туризмом.

Таким чином, повноцінний розвиток агропродовольчого ринку можливий за умов відповідної розбудови соціально-економічної інфраструктури. Особливого значення це питання набуває для розвитку сільських територій, оскільки нині спостерігається значна різниця у розвитку міста і села.

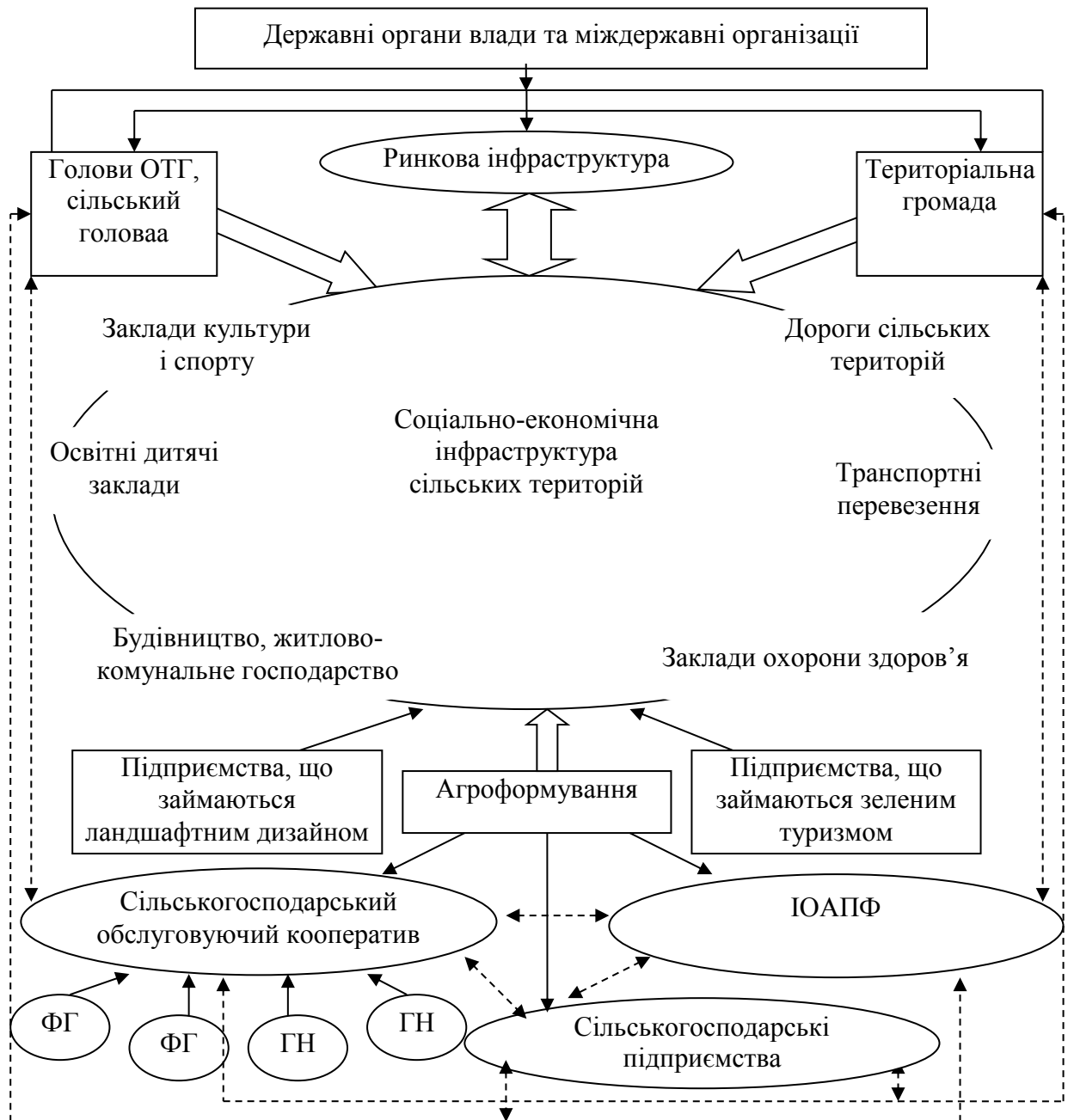

Рис. 4.17. Модель розвитку соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку

Джерело: розроблено автором

У розвитку соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку повинні бути задіяні всі стейколдери. За таких умов важливого значення набуває формування соціальної відповідальності при веденні господарської діяльності, а також виховання у свідомості особистості засад людяності, моральності та гуманізму. Досягненню цієї мети сприяє участь окремих індивідів, груп та організацій у соціальних проектах.

Соціальний проект в контексті розвитку агропродовольчого ринку передбачає реформування системи соціального забезпечення, охорони здоров'я, соціальний захист незахищених верств населення, подолання наслідків стихійних лих, створення сприятливих умов для реалізації особистісного потенціалу, поліпшення житлово-комунальних умов, екологічної ситуації, транспортного сполучення тощо.

Стратегія розробки соціальних проектів, на відміну від інших проектів, має певні особливості, а саме: цілі формулюються тільки приблизно і коригуватися у міру досягнення їх проміжних результатів; кількісна та якісна оцінки прогнозованих результатів істотно ускладнені, оскільки кінцева мета є більш глобальною та абстрактною, порівняно із економічними або виробничими проектами; строки і тривалість соціального проекту можуть змінюватись під дією чинників зовнішнього, зокрема глобального, середовища; соціальні проекти не спрямовані на отримання прибутку, хоча, при цьому, сприяють його підвищенню (наприклад, поліпшення умов для проживання і проведення дозвілля в сільській місцевості сприятиме залученню в даний регіон висококваліфікованих фахівців, які забезпечать економічне зростання агроформуванням); масштабність проекту залежить від джерел фінансування, спонсорів, меценатів, а також інших стейкхолдерів.

Важливим етапом стратегії розробки соціального проекту є пошук ресурсів для його впровадження. При цьому, важливого значення набуває фандрайзинг – залучення ресурсів, які можна отримати безкоштовно. Існує кілька способів фандрайзингу: збір грошей (приватні кошти, спонсорська допомога, пожертви, аукціони, благодійні акції); залучення волонтерів; державне фінансування, кошти комерційних організацій, спеціальних фондів, грандових організацій на безповоротній основі.

Таким чином, в основі концепції розвитку соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку має бути закладений інтегральний підхід до розвитку як цілісного процесу. Схематично розвиток сільської місцевості можна визначити як взаємопов'язаний ланцюг “людина – природа –

господарство”, або ж, з наукової точки зору, мова йде про взаємозв’язок соціальної сфери, екології та економіки, що сприятиме розвитку агропродовольчого та суміжного з ним ринків. Основні напрями розвитку соціально-економічного розвитку агропродовольчого ринку полягають у такому: урегулювання земельних відносин на селі; сприяння розвитку агробізнесу шляхом створення сприятливих умов для ефективного функціонування агроформувань різних форм власності та організаційно-правових форм та їх об’єднань; розвиток соціально-економічної інфраструктури ринку; доступність системи кредитування; підвищення ефективності кооперації праці на селі; розвиток дорадництва та консалтингу; розвиток зеленого туризму та ландшафтного дизайну; побудова ефективних логістичних систем.

4.4. Формування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів матеріально-технічного і фінансового забезпечення виробництва

Для одержання синергічного ефекту в господарській діяльності необхідна злагоджена робота всіх елементів та важелів організаційно-економічного механізму підприємства. Для суб’єктів агропродовольчого ринку насамперед необхідно забезпечити оптимальний взаємозв’язок між підсистемами ресурсного забезпечення, виробництва та реалізації продукції. При цьому, саме матеріально-технічне забезпечення виступає підґрунтям для ефективного сільськогосподарського виробництва та переробки продукції, оскільки забезпеченість сировиною, матеріалами та технікою відповідно до внутрішньогосподарських потреб забезпечує процес реалізації місії та генеральної стратегії підприємства, а також сприяє формуванню конкурентних переваг суб’єкта господарювання. Нині значна частина суб’єктів агропродовольчого ринку мають проблеми з реалізацією стратегії матеріально-технічного забезпечення відповідно до виробничих потреб та тенденцій інноваційного розвитку. Суттєве подорожчання виробничих засобів, недоско-

налість кредитних, інвестиційних та лізингових механізмів їх придбання, диспаритет цін та інші чинники унеможливають інноваційний розвиток.

Перспективи розвитку організаційно-економічного механізму підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення суб'єктів агропродовольчого ринку широко досліджені такими науковцями, як І.В. Біла [33], Т.Я. Білоусько [38], Я.К. Білоусько [39], О.М. Гнезділова [85], О.В. Захарчук [147], К.Ф. Ковальчук [199], Л.В. Косовець [211], О.Д. Ладюк [227], О.А. Луценко [237], А.М. Михайлов [275], В.О. Науменко [290], В.Є. Скоцик [619], Є.О. Стаднік [640], Г.В. Станко [642], В. Трегобчук [670], В.Є. Тредіт [671], Г.В. Черевко [708] та ін. Дослідники наголошують на негативних тенденціях в системі матеріально-технічного забезпечення агропродовольчого сектору економіки. Зокрема, Тредіт В.Є. зазначає, що “матеріально-технічне забезпечення аграрного сектора України в сучасних умовах досягло тієї критичної межі, коли, навіть за умови існуючої динаміки та незастосуванні кардинальних заходів стосовно її покращення, уже в найближчий час вплине на порушення технологічних процесів у тваринництві й рослинництві та суттєву екстенсивність виробництва в сільському господарстві взагалі” [671, с. 3]. Науменко А.О. і Науменко І.В. акцентують увагу на тому, що “рівень забезпечення більшості сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами не перевищує 50 % від нормативної технологічної потреби” [290, с. 145]. Отже, для суб'єктів агропродовольчого ринку в контексті реалізації стратегії матеріально-технічного забезпечення найбільш гостро стоїть питання оновлення техніко-технологічної бази. Для більшості суб'єктів господарювання досить складним виявляється процес придбання новітньої техніки у зв'язку із браком фінансових ресурсів, а тому основні засоби, які є в наявності, морально та фізично застарілі. Різні передумови щодо забезпеченості технікою мають підприємства та господарства населення (рис. 4.18). За кількістю одиниць вся сільськогосподарська техніка, крім комбайнів, більше зосереджена в господарствах населення. Так, кількість тракторів у 2016 р. у господарствах населення становила 207143 од., що на 56,1 % більше, ніж у підприємствах.

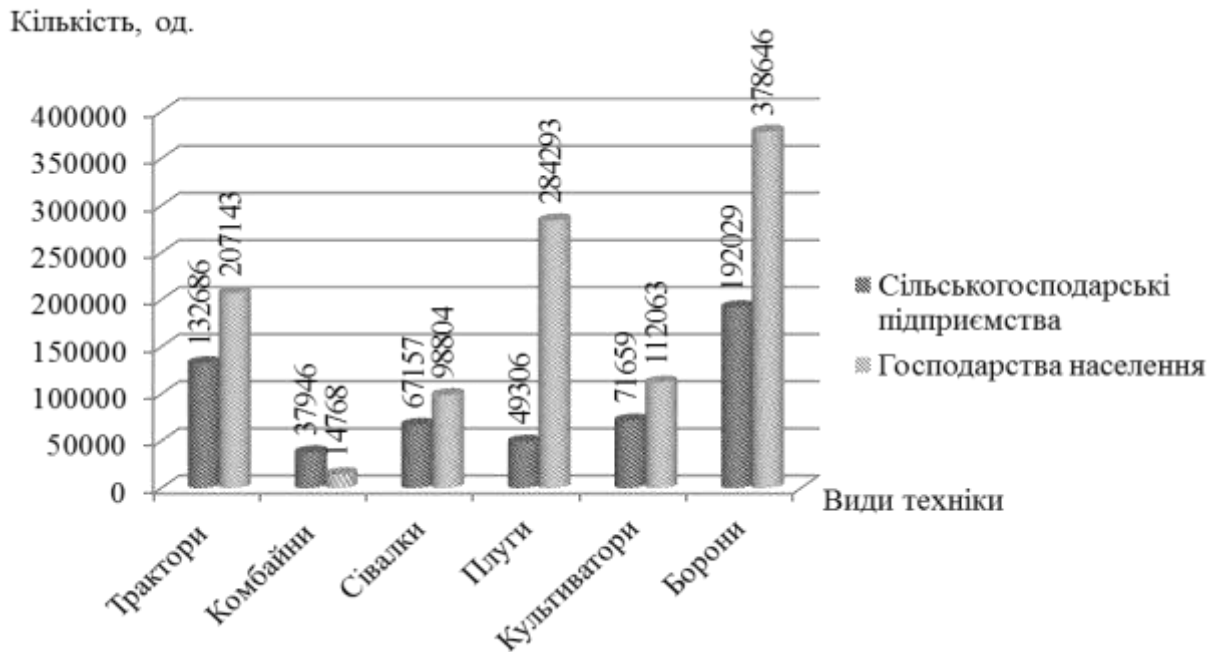

Рис. 4.18. Наявність основних видів сільськогосподарської техніки за категоріями господарств, 2016 р., од.

Джерело: узагальнено автором за [293, с. 6]

Значно перевищує наявність плугів та борон у господарствах населення відповідно у 5,8 разів та у 2 рази. Такі показники пояснюються тим, що сільськогосподарські підприємства використовують більш потужну техніку, тому не мають потреби у збільшенні їх кількості, при цьому, дана техніка є універсальною і використовує меншу кількість націпного обладнання, на відміну від господарств населення, які здебільшого працюють за екстенсивними (кількісними) технологіями. Господарства населення мають порівняно значну кількість тракторів малої потужності, менше 40 кВт, такі як “Агромаш”, “Білорус”, “ХТЗ” та ін., які фінансово доступні для домогосподарств. Протягом останніх років кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах зменшилась не суттєво і становила у 2016 р. 132686 одиниць (табл. 4.8). Кількість зернозбиральних комбайнів, а також вантажних та вантажно-пасажирських автомобілів зменшилась відповідно на 14,6 % і 15,4 %. Дана техніка переважно зосереджена в сільськогосподарських підприємствах. Це пояснюється тим, що така техніка є великогабаритною та дорогою для придбання.

Таблиця 4.8

Наявність окремих видів техніки за категоріями господарств, 2011–2016 рр.

Види сільськогосподарської техніки	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2011 р.
Трактори всіх марок без тракторів, на яких змонтовані машини	134554	137958	134177	130811	127852	132686	98,6
Зернозбиральні комбайни	32062	31997	30061	27196	26735	27366	85,4
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	100944	104367	99298	87307	83567	85417	84,6

Джерело: [293], розрахунки автора

Для господарств населення їх купівля не є доцільною, вони віддають перевагу придбання міні-тракторів та мотоблоків. Середня кількість тракторів в одному підприємстві становить 3 од., вантажно-пасажирських автомобілів – 2, зернозбиральних комбайнів – 1 на 2 підприємства. Враховуючи середній розмір підприємства – 378 га, варто зазначити, що така кількість техніки здатна задовольнити потреби виробників.

Однак, це усереднені дані, більшість новітньої техніки зосереджена в інтегрованих об'єднаннях агропромислових формувань, а малі та середні підприємства потребують суттєвого оновлення машинно-тракторного парку. Протягом 2016 р. відбулося збільшення наявності тракторів на кінець року порівняно з початком року на 4223 шт., або на 3,3 %, при цьому, рівень оновлення тракторів становив лише 7,9 %, відсоток вибуття є незначним – 1,6 %, таким чином, можна говорити про розширене відтворення по цій групі техніки не спостерігається (табл. 4.9). Щодо структури тракторів за потужністю, то найбільше у підприємствах зосереджено тракторів потужністю від 40 до 60 к Вт – 41303 шт., або 31,1 %, переважно це колісні трактори – 123439 шт., або 93 % від кількості на кінець року. Протягом 2016 р. збільшилась наявність вантажних та вантажно-пасажирських автомобілів – на 858 шт., або на 1 %, рівень оновлення при цьому становив 5,2 %. Збільшилась наявність машин для захисту сільськогосподарських культур на 1569 шт., по цій групі техніки один з найвищих рівень оновлення – 11,9 %.

Таблиця 4.9

**Рух сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських
підприємствах протягом 2016 р., шт.**

Види сільськогоспо- дарської техніки	Наяв- ність на початок року	Надійшло протягом року				Вибуло протягом року				Наяв- ність на кінець року
		всьо- го	коєфі- цієнт онов- лення	у т.ч. куп- лено	куп- лено у % до надхо- дження	всього	коєфі- цієнт вибу- ття	у т.ч. спи- сано	списа- но у % до по- чатку року	
Трактори – всього	128463	10466	0,079	7854	75	6243	0,049	2107	1,6	132686
у т.ч. трактори потужністю										
менше 40 кВт	6857	310	0,045	194	62,6	350	0,051	150	2,2	6817
від 40 до 60 кВт	41530	1859	0,045	1087	58,5	2086	0,050	833	2	41303
від 60 до 100 кВт	42034	4242	0,096	3434	81	2026	0,048	618	1,5	44250
100 кВт і більше	38042	4055	0,101	3139	77,4	1781	0,047	506	1,3	40316
З загальної кіль- кості тракторів										
трактори колісні	118767	10269	0,083	7732	75,3	5597	0,047	1785	1,5	123439
трактори гусеничні	9696	197	0,021	122	61,9	646	0,067	322	3,3	9247
Вантажні та вантажно- пасажирські автомобілі	84559	4414	0,052	2607	59,1	3556	0,042	1305	1,5	85417
Причепи та напівпричепи	67022	3824	0,056	2336	61,1	2918	0,044	1275	1,9	67928
Плуги	47334	4031	0,082	3141	77,9	2059	0,043	947	2	49306
Культиватори	69564	5434	0,076	4230	77,8	3339	0,048	1704	2,4	71659
Борони	193168	7388	0,038	5673	76,8	8527	0,044	4429	2,3	192029
Машини для захисту сільсько- господарських культур	18658	2417	0,119	1803	74,6	848	0,045	322	1,7	20227
Сінокосарки	10748	1155	0,102	837	72,5	620	0,058	304	2,8	11283
Жатки валкові	13466	1855	0,128	1567	84,5	844	0,063	405	3	14477
Комбайни і машини										
зернозбиральні	26697	2519	0,092	1984	78,8	1850	0,069	644	2,4	27366
кукурудзо- збиральні	1580	111	0,072	55	49,5	157	0,099	64	4,1	1534
Доїльні уста- новки та апарати	10358	425	0,041	313	73,6	478	0,046	250	2,4	10305
Машини і механізми для приготування кормів	3977	359	0,087	261	72,7	219	0,055	75	1,9	4117
Роздавачі кормів										
для великої рогатої худоби	3499	233	0,067	165	70,8	267	0,076	130	3,7	3465
для свиней	3410	145	0,046	87	60	415	0,122	344	10,1	3140
Транспортери для прибирання гною	16832	601	0,037	480	79,9	1178	0,070	752	4,5	16255

Джерело: [293], розрахунки автора

Що стосується техніки для галузі тваринництва, то кількість доїльних установок та апаратів залишилась майже незмінною і становила на кінець року 10305. Наявність машин і механізмів для приготування кормів збільшилася на 140 шт., або на 3,5 %, рівень оновлення склав 8,7 %. Щодо роздавачів кормів, то суттєвих змін за даною категорією не спостерігається. До 2013 р. спостерігалась позитивна тенденція збільшення енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах (табл. 4.10) та фермерських господарствах (табл. Ш.1 додатку Ш).

Таблиця 4.10

**Енергетичні потужності в сільськогосподарських підприємствах,
2011–2016 рр., на кінець року, тис.кВт**

Види енергетичних потужностей	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % 2011 р.
Енергетичні потужності – всього	36360	41438	41651	39107	31020	32835	90,3
у т. ч. двигуни тракторів	12656	12942	12469	11826	12033	12615	99,7
двигуни комбайнів і самохідних машин	6201	6298	6066	5722	5797	6096	98,3
двигуни автомобілів	12152	12364	12246	10243	10044	10353	85,2
інші механічні двигуни	337	379	326	324	312	351	104,2
електродвигуни і електроустановки	4999	9441	10522	10971	2806	3397	68,0
устаткування для виробництва відновлювальної енергії	2	3	12	13	21	15	750,0
робоча худоба в перерахунку на механічну силу	13	11	10	8	7	8	61,5
Енергетичні потужності в розрахунку на 1 підприємство, кВт	1622	1595	924	898	724	761	46,9

Джерело: [293], розрахунки автора

Сума енергетичних потужностей в сільськогосподарських підприємствах становила у 2013 р. 41651 тис. кВт, що на 5291 тис. кВт, або на 14,6 % більше, ніж у 2011 р. Енергетичні потужності фермерських господарств збільшилися на 6 %. Починаючи з 2014 р. спостерігається зменшення енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах на 9,7 %, разом з тим, у фермерських господарствах даний показник збільшується на 15,6 %. Негативною є тенденція

суттєвого зменшення енергетичних потужностей в розрахунку на одне підприємство – на 53,1 % і фермерське господарство – на 52,7 %. Енергетичні потужності сільськогосподарських підприємств насамперед складають двигуни тракторів, комбайнів та автомобілів. Найбільшу питому вагу в структурі енергетичних потужностей підприємств займають двигуни тракторів – 12615 кВт, або 38,4 % у 2016 р.

За кількістю тракторів лідируючі позиції займає Полтавська область – 10215 шт., також значна їх наявність є у Вінницькій – 9686 шт., Дніпропетровській – 9599 шт., Кіровоградській – 9216 шт., Одеській – 8869 шт., Харківській – 8841 шт. та Київській – 8338 шт. областях. Найменша кількість тракторів знаходяться в Закарпатській, Чернівецькій областях та м. Києві – відповідно 412, 1188 та 1372 шт. Такий розподіл пояснюється рівнем розвитку сільського господарства у відповідних регіонах (рис. 4.19).

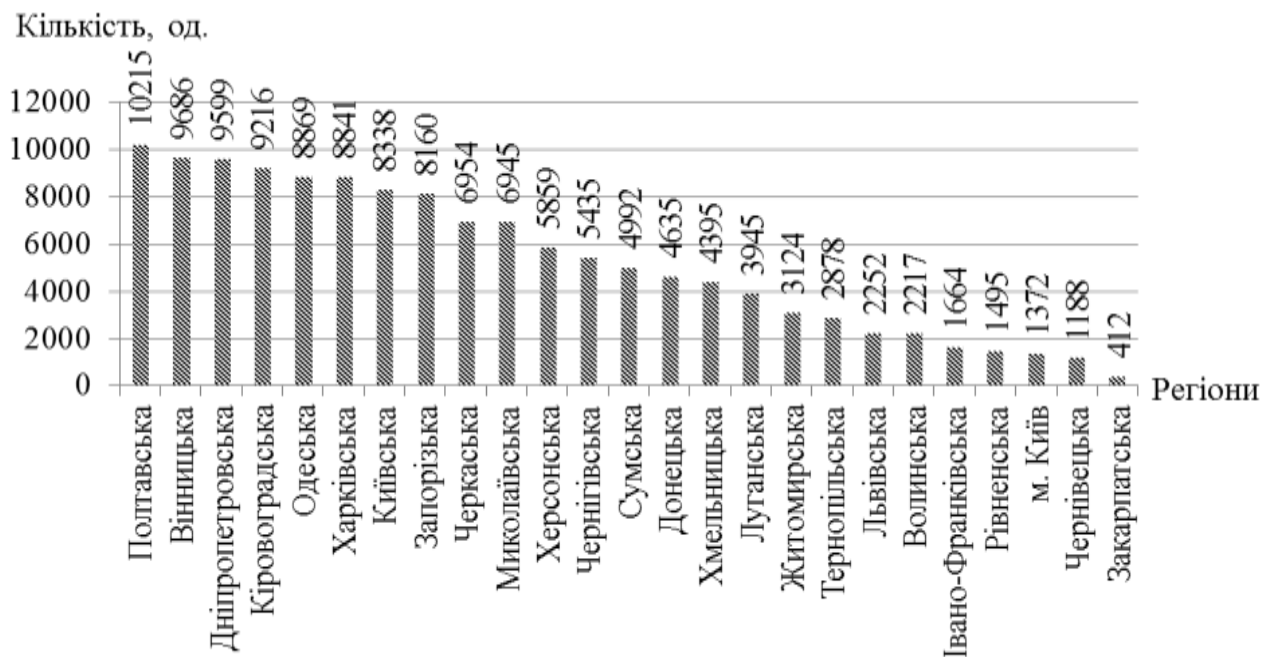

Рис. 4.19. Рейтинг регіонів України за наявністю тракторів у сільськогосподарських підприємствах, 2016 р.

Джерело: [293], розрахунки автора

Лідерами за кількістю зернозбиральних комбайнів (понад 2000 од.) є Запорізька, Кіровоградська, Дніпропетровська області. Для розвитку системи

матеріально-технічного забезпечення суб'єктів агропродовольчого ринку необхідний дієвий організаційно-економічний механізм, його складовими мають бути такі елементи: розвиток національного машинобудування; підвищення рівня інноваційної активності агроформувань; збільшення державної підтримки інвестиційних проектів щодо оновлення матеріально-технічної бази аграрної сфери; розвиток кредитних, лізингових та орендних відносин; створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зі спільного використання техніки; розвиток агросервісних підприємств; удосконалення техніко-технологічних процесів в агроформуваннях.

Ці елементи є взаємодоповнюючими, їх комплексне використання на рівні окремих суб'єктів господарювання та на державному рівні має сприяти удосконаленню системи матеріально-технічного забезпечення суб'єктів агропродовольчого ринку. У той же час, кожен суб'єкт господарювання має право вибору стратегії та оновлення машинно-тракторного парку. Так, наприклад, для малих, зокрема фермерських господарств, доцільною є сільськогосподарська обслуговуюча кооперація зі спільного використання техніки. Для середніх – лізинг чи кредит, для великих підприємств – придбання техніки, кредит чи лізинг. При цьому, рівень матеріально-технічного забезпечення має відповідати технологічним потребам господарюючих суб'єктів, їх рівню інноваційного розвитку, вимогам ринку та конкурентного середовища.

Отже, важливою проблемою ефективного розвитку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу є пошук джерел відтворення основних засобів. Більшість підприємств неспроможні забезпечити потреби в техніці за рахунок власних фінансових ресурсів. Нині найбільш поширеним джерелом відтворення матеріально-технічного забезпечення виступають банківські кредити. Однак, у зв'язку зі складними, недоступними та незрозумілими для більшості суб'єктів господарювання умовами кредитних відносин, зокрема, високими відсотковими ставками, необхідністю представлення даних управлінського обліку поряд з бухгалтерською звітністю,

подвійною заставою та іншими умовами, залучення банківських кредитів для суб'єктів аграрного ринку виявляється досить складним та неефективними. Тому виникає необхідність пошуку альтернативних джерел залучення інвестицій для відтворення основних засобів. У сучасних умовах все більшого поширення набувають орендні відносини, які набувають форми лізингу. Проте сільськогосподарські виробники мало обізнані з умовами лізингових відносин, тому до укладання подібних угод ставляться з недовірою.

Питання лізингових відносин широко досліджені науковцями з різних точок зору. Основні ґрунтовні праці з даної проблематики належать таким науковцям, як Біла І.В. [33], Білоусько Т.Ю. [38], Гнезділова О. М. [85], Ковальчук К.Ф. [199], Косовець Л. [211], Ладюк О.Д. [227], Михайлов А. М. [275], Скоцик В.Є. [619], Стаднік Є.О. [640], Якушева І.Є. [735] та ін. Більшість науковців притримуються думки, що для сільськогосподарських виробників для підвищення рівня технічного забезпечення найкращим механізмом виявляється фінансовий лізинг, однак, його розвитку заважає низка організаційно-економічних чинників. Виникає необхідність проведення поглиблених досліджень питань лізингових відносин в аграрній сфері з метою формування ефективної стратегії підвищення рівня технічного забезпечення аграрної сфери.

Правові основи лізингових відносин в Україні закладені в Господарському кодексі України ст.292 де зазначено, що “лізинг – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів” [89].

В аграрній сфері більшого поширення набув фінансовий лізинг. Згідно Закону України “Про фінансовий лізинг” “за договором фінансового лізингу

лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі)” [403].

Досліджуючи ринок лізингових послуг в Україні, Є.О. Стаднік акцентує увагу на особливостях розвитку фінансового лізингу і зазначає, що “загалом зараз спостерігаються тенденції зростання ринку лізингових послуг в Україні порівняно з кризовими роками, активно вступили в гру не лише лізингові компанії, що частково є дочірніми підприємствами банків, а також й інші суб'єкти, підписавши домовленості з банками на кредитування в обмін на отриманих клієнтів” [640, с. 66]. Розглядаючи сферу фінансового лізингу на ринку сільськогосподарської техніки, Скоцик В.Є. виділяє такі проблеми, які перешкоджають розвитку лізингу в Україні: “недостатній ступінь готовності лізингового законодавства; великий термін амортизації більшої частини техніки; низька платоспроможність існуючих і потенційних лізингоодержувачів, економічна та соціальна нестабільність, які призводять до високих ризиків для лізингу в Україні” [619, с. 258].

Якушева І.Є. стверджує, що “лізинг є особливою фінансовою послугою, яка об'єднує риси орендних, торгівельних, інвестиційних, кредитних операцій, за економічним змістом лізинг є сукупністю відносин між всіма учасниками лізингових послуг з приводу розподілу капіталу, забезпечення розширеного відтворення і ефективності господарювання, лізингові схеми інвестування дають можливість використання механізму прискореної амортизації” [735, с. 399].

Для визначення переваг фінансового лізингу доцільно порівняти дану форму придбання основних засобів з кредитом, підрядом та купівлею техніки. При цьому, варто провести розрахунки основних показників (додаток ІІІ). Використання даних показників дозволить провести комплексну експертизу лізингового проекту, встановити рівень економічної ефективності та розмір сумарного ефекту від проведення конкретної лізингової операції. Розрахунки

можуть виконуватися як на весь термін лізингу, так і на окремі часові інтервали. За допомогою даного методичного підходу можна обґрунтувати беззбитковість лізингу, зокрема розрахувати для сільськогосподарського підприємства доцільність купівлі власного комбайна, взяття його за лізинговою угодою, отримання кредиту та залучення приватних підрядчиків. Для прикладу обрано комбайн марки Дон-Лан-Вектор, вартість якого складає 1099426 грн. Послуги підрядчика зі збирання зернових культур коштують в середньому 500 грн/га. Також підприємство може укласти фінансову лізингову угоду на комбайн цієї марки із ТОВ “Украгрослізинг” з подальшим викупом техніки або укладання кредитного договору з банком, що співпрацює з сільськогосподарськими підприємствами. Сума попереднього лізингового платежу за користування технікою в частині відшкодування її вартості складатиме 10 % вартості комбайна, строк угоди 3 роки. Кредит – 30 %, строк угоди – 5 років.

Провівши відповідні розрахунки можна визначити, що загальна сума лізингових платежів з урахуванням попередньої оплати складатиме 1206207,8 грн, з яких 106781,75 грн становить сума щорічної винагороди лізингодавцю за передану в лізинг техніку з невідшкодованої вартості за три роки, сума платежів за кредитними відсотками разом з попереднім платежем – 1627993,88 грн. Норма амортизації складає 10 %. Витрати на ремонт комбайна і його технічне обслуговування в розрахунку на гектар зібраної площі – 13 грн, вартість паливно-мастильних матеріалів і оплата праці комбайнерів на цю ж площу – відповідно 12,8 і 4,5 грн. Витрати на утримання гаража, де знаходиться комбайн, – 700 грн за рік. Звідси постійні річні витрати на утримання комбайна становитимуть 512711,9 грн, у тому числі амортизація 109942,6 грн, сума лізингових платежів – 402069,27 грн, визначається як середня за три роки. Змінні витрати в розрахунку на гектар зібраної площі становлять 30,3 грн, в тому числі пальне і мастильні матеріали – 12,8, ремонт і технічне обслуговування – 13,0 і оплата праці комбайнерів – 4,5 грн. Отже, обсяг робіт, за якого підприємство досягає беззбиткової роботи техніки, взятої на основі лізингової угоди порівняно з послугами підрядників, становить 995,12 га.

Якщо підприємство купуватиме комбайн власними силами, то постійні річні витрати на утримання комбайна становитимуть 110642,6 грн. Тоді критичний обсяг робіт дорівнював би 235,56 га, як і при кредитуванні. Це означає, що за меншої ніж 235,56 га площі збирання зернових культур підприємству економічно вигідніше брати комбайн на підряд. Із збільшенням цієї площі експлуатація власного комбайна господарству обходитиметься дешевше, ніж найманого. При порівнянні кредиту та лізингу беззаперечно вигіднішим є лізинг, оскільки переплата за лізинговою угодою складає 9,7 %, а за кредитною – 46,4 % (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

**Порівняльна характеристика витрат при укладанні лізингової угоди,
купівлі власного комбайну та кредиту**

Показники	Лізинг	Купівля	Кредит
Змінні витрати, грн/га:	30,3	30,3	30,3
у тому числі витрати на ремонт і технічне обслуговування	13	13	13
вартість паливно-мастильних матеріалів	12,8	12,8	12,8
оплата праці комбайнерів	4,5	4,5	4,5
Постійні витрати, грн	512712	110643	110642,6
Попередній одноразовий платіж, грн	109943	1099426	329827
Відсоток за банківський кредит, %	10	–	30
Всього виплат за відсотками за весь період	106782	–	509877,6
Загальна сума платежів з урахуванням попередньої оплати	1206208	–	1627993,9
Обсяг робіт, за якого підприємство досягає беззбиткової роботи техніки порівняно з підрядним комбайном, га	995,12	235,56	235,56
Переплата, %	9,7	-	46,4

Джерело: розраховано автором

Варто також зазначити, що “лізинг припускає використання податкових та амортизаційних пільг, а саме: взятє за лізингом майно відображається на балансі користувача або лізингодавця по узгодженню між ними; орендна плата відноситься на собівартість продукції, що виробляється і відповідно зменшує прибуток, який підлягає оподаткуванню; застосування прискореної амортизації, яка обчислюється, виходячи із строку контракту, що зменшує оподаткований прибуток та прискорює оновлення матеріально-технічної бази” [85].

“Однією з головних переваг лізингових операцій, крім можливості користування об’єктом лізингу без сплати його вартості є гнучкість лізингових платежів. Лізингові платежі можуть розрізнятися і за складом елементів, які враховуються під час розрахунку, і за методом нарахування платежів, і за способом та періодичністю сплати, і за формою розрахунків, так, за способом сплати розрізняють платежі лінійні (рівними частками), прогресивні (розмірами, що збільшуються), дегресивні (розмірами, що зменшуються), прискорені, сезонні та ін. За періодичністю сплати платежі поділяються на щорічні, піврічні, щоквартальні та щомісячні, а за термінами їх внесення – на такі, що вносяться на початку, в середині та в кінці періоду сплати” [199, с. 12].

Таким чином, агролізинг являє собою перспективну форму залучення інвестицій для оновлення техніко-технологічної бази сільськогосподарських підприємств. Основні переваги лізингу проявляються в гнучких умовах платежів та нижчими процентними ставками, порівняно з банківськими кредитами. Проведені розрахунки показали, що придбання великої техніки, такої, наприклад, як комбайн, в лізинг доцільне для підприємств з розміром понад 1000 га, тому для більшості фермерських господарств, малих за розміром, а також для господарств населення, придбання техніки є не вигідним. Для вирішення цієї проблеми доцільно розглянути особливості кооперування сільськогосподарських товаровиробників для спільного використання техніки. Нині організаційно-економічний механізм їх створення та функціонування залишається недосконалим, тому сільськогосподарські товаровиробники ставляться до такої форми об’єднання з недовірою.

Ця проблема частково розкривається Г.В. Станко, яка стверджує, що “в умовах недостатності фінансових ресурсів у сільськогосподарських товаровиробників доцільним є створення сервісно-ремонтних майстерень на умовах кооперації. Ще одним дієвим механізмом покращення техніко-технологічної бази є розвиток кооперації з використання сільськогосподарської техніки, яка сприятиме зменшенню потреби в техніці та технічному обслуговуванні, скороченню експлуатаційних витрат при виконанні

механізованих технологічних операцій та витрат на виробництво продукції, що зумовить економію фінансових ресурсів аграрних підприємств” [642, с.48].

Заслужують на увагу дослідження П.В. Пивовар, у яких автор акцентує увагу на тому, що “членство в кооперативі дає можливість фермерам використовувати дорогу високоякісну техніку і розподілити інноваційні ризики між членами кооперації, завдання кооперативів полягають у технічній підтримці сільськогосподарських товаровиробників, створенні зв’язків між учасниками аграрного бізнесу, наданні консалтингових послуг своїм членам, проведенні дослідницької роботи, підтримці зв’язків із виробниками” [337, с. 130].

Пріоритетність завдання щодо покращення техніко-технологічної бази суб’єктів агропродовольчого ринку визначається стратегічним курсом держави на підвищення конкурентоспроможності та ефективності агропромислового виробництва та інтеграцією національної аграрної сфери у світовий ринок. Проблеми техніко-технологічного оснащення останнім часом втрачають свою актуальність для великих підприємств, зокрема інтегрованих об’єднань агропромислових формувань. Такі суб’єкти господарювання мають потужну технічну базу, яка постійно оновлюється відповідно до сучасних тенденцій. Але для малих та середніх сільськогосподарських формувань питання матеріально-технічного забезпечення та своєчасного оновлення техніко-технологічної бази постає досить гостро. Значні капіталовкладення в основні засоби для таких підприємств зазвичай окуповуються після амортизаційного періоду, що свідчить про неефективність прямих інвестицій в технічну сферу. Отже, оскільки не кожне сільськогосподарське підприємство може дозволити собі у процесі діяльності придбати нові основні засоби, а зокрема активну частину їх структури (машини, обладнання, транспортні засоби), то одним із шляхів раціонального використання техніки може стати створення кооперативів по її спільному використанню.

Сільськогосподарським підприємствам середніх розмірів та фермерським господарствам доцільно створити машинні та багатофункціональні кооперативи, а також кооперативи з обміну і прокату техніки. Завдяки цьому

сільськогосподарські підприємства, матимуть змогу забезпечити свою діяльність технікою згідно технологічної потреби. Кооперативи із спільного використання техніки дають змогу раціонально використовувати сільськогосподарську техніку, а також зменшити витрати членів кооперативу на придбання основних засобів та виконання механізованих робіт. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив із спільного використання техніки утворюється групою сільськогосподарських товаровиробників на основі авансування ними капіталу у придбання основних засобів з метою подальшого їх спільного використання. Спільне використання техніки є ефективним з точки зору таких аспектів, як зменшення витрат на її придбання, ефективного використання техніки, розподілу організаційних та адміністративних витрат між членами кооперативу (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Складові економічного ефекту від створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу зі спільного використання техніки

Економічний ефект від створення кооперативу зі спільного використання техніки, що проявляється у підвищенні рівня прибутковості	Економічний ефект від створення кооперативу зі спільного використання техніки, що проявляється у зниженні витрат
Виконання агротехнічних робіт в оптимальні строки	Економія грошових ресурсів для придбання техніки
Підвищення ефективності використання та продуктивності техніки	Ефективний розподіл витрат на управління
Збільшення прибутку за рахунок ефекту масштабу виробництва при збільшенні площ сільськогосподарських культур, що обробляються	Зниження витрат на оплату праці найманих працівників
Збільшення прибутку від збільшення коефіцієнту використання техніки, зумовленого черговістю її використання	Оптимізація витрат на переміщення техніки та працівників

Джерело: розраховано автором

При відтворенні техніко-технологічного потенціалу аграрних підприємств доцільно використовувати досвід інших країн, зокрема Франції, Німеччини, Польщі, у яких сільськогосподарські виробники володіють частиною техніки, або ж не є її власниками, при цьому ефективно ведуть свою господарську діяльність за рахунок обслуговуючої кооперації. Для оцінки

ефективності функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із спільного використання техніки доцільним є розрахунок такого показника, як вартість втрат урожаю за рахунок несвоєчасного його збирання. У процесі дослідження ефективності збирання врожаю зернових культур у шести типових фермерських господарствах, середня площа посіву зернових у яких становила 300 га, визначено, що сумарні втрати за рахунок запізнення виконання агротехнічних операцій при збиранні врожаю в оптимальні строки цими підприємствами становили 604,2 тис. грн.

Для мінімізації цих втрат необхідною є оптимізація термінів збирання врожаю, для цього доцільним є придбання зернозбирального комбайну ACROS-580, первісна вартість якого становить 1000 тис. грн, вантажного автомобіля КАМАЗ Террег, вартість якого становить 250 тис. грн на вторинному ринку. Якщо шість фермерських господарств створять сільськогосподарський обслуговуючий кооператив із спільного використання запропонованої техніки продуктивністю 800 т за сезон, то ця техніка окупиться протягом 2 років для кожного підприємства, при цьому, можна розглянути варіант придбання такої кооперативної техніки в лізинг. Отже, можна запропонувати методику оцінки ефективності створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу зі спільного використання техніки. В основу цієї методики доцільно покласти механізм розрахунку втрат від несвоєчасного збирання урожаю за рахунок нестачі техніки, втрати врожаю під час перевезення у зв'язку з неякісною технікою, що необхідно співвіднести з витратами на кооперативне придбання основних засобів:

$$E_{\text{кт}} = Bn_i - Bm \times K_{\text{акі}} + A_i + \sum_{i=1}^m (P_i \times \Delta Y_i + O_i) \times Pp_i + E_{\text{орз}} \quad (4.2)$$

де $E_{\text{кт}}$ – економічний ефект від кооперативного придбання техніки для i -го підприємства, члена СОК зі спільного використання техніки, учасника проекту щодо придбання конкретної техніки для галузі рослинництва, грн;

Bp_i – альтернативна вартість підряду для i -го підприємства;

Bt – вартість техніки, придбаного кооперативом, грн;

K_{aki} – коефіцієнт авансованого капіталу i -того підприємства в проект кооперативного придбання техніки;

A_i – амортизаційні відрахування від використання техніки, визначеного пропорційно виконаним робіт;

Π_i – площа посіву i -ї культури, урожай якої не був зібраний в оптимальні агротехнічні терміни, га;

ΔY_i – втрата врожайності у зв'язку з несвоєчасним збиранням i -ї сільськогосподарської культури, ц/га;

O_i – обсяг i -ї сільськогосподарської продукції, втраченої за рахунок неякісного збирання та перевезення, ц;

Πp_i – прогнозований прибуток від реалізації i -го виду сільськогосподарської продукції;

E_{org} – економічний ефект від оптимізації організаційних витрат, пов'язаних з використанням техніки.

Такий підхід до оцінки ефективності кооперативного використання техніки доцільний для галузі рослинництва. Виробничий процес у тваринництві має інші технологічні операції. Для обґрунтування ефективності кооперативного використання техніки у тваринництві доцільно аналізувати показники продуктивності тварин, а отже і можливості збільшення обсягів виробництва продукції. Наприклад, ввикористання кормозмішувача позитивно впливає на якість годівлі тварин, що сприятиме зростанню продуктивності корів. Крім того, економічний ефект в такому випадку проявлятиметься у вигляді підвищення продуктивності праці за рахунок зростання рівня фондоозброєності праці. Таким чином, економічний ефект від спільного використання техніки у тваринництві можна визначити за таким підходом:

$$E_{kti} = \Delta Ov_i + E_{фон} - Bm \times K_{aki} + A_i + E_{opz} \quad (4.3)$$

де $E_{кт}$ – економічний ефект від кооперативного придбання техніки для i -го підприємства, члена СОК зі спільного використання техніки, учасника проекту щодо придбання конкретної техніки для галузі тваринництва, грн;

$\Delta Oв_i$ – приріст обсягів виробництва i -го виду продукції тваринництва за рахунок використання придбаної техніки, грн;

$В_t$ – вартість техніки, придбаного кооперативом, грн;

K_{aki} – коефіцієнт авансованого капіталу i -того підприємства в проект кооперативного придбання техніки;

Ефоп – економія фонду оплати праці за рахунок вивільнення працівників у зв'язку із заміною ручної праці механізованою, грн;

A_i – амортизаційні відрахування від використання техніки, визначеного пропорційно виконаним робот;

$E_{орг}$ – економічний ефект від оптимізації організаційних витрат, пов'язаних з використанням техніки.

Пропонований підхід до визначення ефективності створення обслуговуючого сільськогосподарського кооперативу зі спільного використання техніки враховує лише основні аспекти впровадження проекту технічного переоснащення виробництва. Використання даної методики є більш доцільним для обґрунтування проектів з терміном окупності 2-3 роки на суму до 10 млн.грн. Для обґрунтування більш масштабних проектів необхідно проводити дисконтування очікуваних витрат і доходів. Крім того, при обґрунтуванні доцільності кооперативного використання техніки доцільно брати до уваги соціально-психологічні аспекти, які мотивують агроформування до спільного використання техніки.

Таким чином, ефективний розвиток сільського господарства значною мірою залежить від технічного забезпечення. В умовах нестачі коштів для своєчасного оновлення технічної бази у більшості малих та середніх сільськогосподарських підприємств виникає необхідність пошуку ефективних організаційно-економічних механізмів підвищення рівня технічного забезпечення суб'єктів господарювання агропромислового комплексу. При цьому, в дієвим організаційно-економічним засобом виступає створення СОК зі спільного використання техніки. Організація такого кооперативу позитивно вплине на результати діяльності кожного члену кооперативу внаслідок появи

можливості виконувати необхідні сільськогосподарські роботи в оптимальні строки. Створення кооперативу передбачає додаткові витрати на управління, переміщенням техніки між господарствами, оплату праці найманих механізаторів, що обслуговують техніку. Однак ці витрати будуть окупуватись за рахунок збільшення обсягів виробництва, досягнутого шляхом підвищення продуктивності сільськогосподарських рослин і тварин в умовах поліпшення техніко-технологічних операцій.

Розвиток агропродовольчого ринку нині характеризується динамізмом, що насамперед пов'язано із необхідністю пристосування до нових умов господарювання, а саме євроінтеграції, необхідності підвищення рівня конкурентоспроможності, провадження інновацій тощо. На фоні позитивних тенденцій, які свідчать про поступовий вихід галузі із затяжної кризи, пов'язаної із реформуванням та реструктуризацією аграрної сфери за період незалежності України, можна простежити низку стримуючих чинників, серед яких – чимала потреба у зовнішніх джерелах фінансування, зокрема кредитних ресурсах. Питання кредитування аграрної сфери є досить актуальним і проблематичним. Кон'юнктура ринку банківських послуг з кредитування аграрної галузі є неврівноваженою, що пов'язано із незбіганням потреб суб'єктів господарювання та пропозицією кредитних установ. Останніми роками на національному аграрному ринку з'являється все більша кількість кредитних установ, які прагнуть співпрацювати з цією сферою. Здебільшого це провідні банки з іноземним капіталом.

У той же час в Україні починає розвиватися кредитна кооперація, однак частка таких установ, які функціонують в аграрній сфері, мінімальна, хоча цей напрям функціонування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є досить перспективним, насамперед, з огляду на позитивну динаміку створення багатофункціональних обслуговуючих кооперативів останніми роками в Україні на тлі державної підтримки та позитивних світових тенденцій.

Питання залучення кредитних ресурсів в аграрну сферу привертають увагу низки науковців, у тому числі проблеми та перспективи розвитку

кредитної кооперації знайшли своє відображення у працях [153, 260, 659]. Науковці доходять до висновку, що існуючий механізм кредитування агроформувань є недосконалим. Поряд з налагодженням співпраці з банківськими установами, доцільною є диверсифікація зовнішніх джерел формування капіталу, зокрема створення кредитних спілок у формі сільсько-господарських обслуговуючих кооперативів. Система їх функціонування та організаційно-правовий режим господарювання нині є недосконалим, а рівень конкурентоспроможності – низьким порівняно із банківськими структурами.

Ефективна діяльність виробників агропромислової продукції можлива лише за умови збалансування ендогенних та екзогенних чинників функціонування, а зокрема, відповідного розвитку об'єктів ринкової інфраструктури, що до своєї системи долучає кредитні установи. Останніми роками значно зростає інтерес банківських установ до аграрної сфери. Все більше банків, формуючи кредитний портфель, спрямовують домінуючу частку грошових коштів на аграрну галузь. За даними Національного Банку України в останні роки спостерігається суттєве зростання попиту на кредити та відповідно обсяги їх видачі. Протягом 2017 р. аграрії отримали кредитів понад 60 млрд. грн, при цьому, збільшується обсяг гривневих кредитів порівняно із доларовими, частка яких становила близько 80 %. Разом з тим, частка аграрних кредитів у портфелі банків не перевищує 10 %, що свідчить про низький рівень розвитку даного напрямку банківської діяльності (рис. 4.20).

У середньому в агропромислових підприємствах у структурі активів частка позикового капіталу становить близько 70 % у 2016 р., для порівняння у 2006 р. цей показник становив лише 30 %. Щодо структури кредитів за термінами, то найбільше видано середньострокових кредитів (1-5 років) – 36 % від загальної суми заборгованості за кредитними договорами, 34 % – це заборгованість за короткостроковими кредитами, решта 30 % складає заборгованість за довгостроковими кредитами понад 5 років. Лідерами серед банків, які кредитують аграрний сектор, є Приватбанк, Райфайзенбанк Аваль, КредіАгроколь, Прокредитбанк, ОТП-банк, Ощадбанк, Укрсоцбанк, ПУМБ.

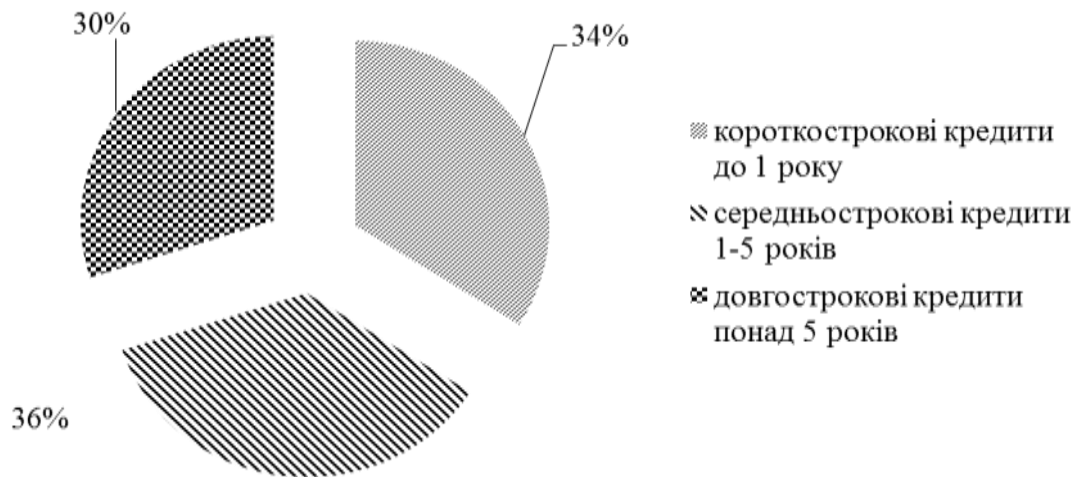

Рис. 4.20. Структура обсягів заборгованості за кредитами за термінами, %

Джерело: узагальнено автором за [56, 785]

Кожен з цих банків має свої унікальні продукти, спрямовані на конкретні сегменти ринку агрокредитування. Разом з тим, усі види кредитів можна моділити на кілька груп (табл. 4.13).

Для прикладу, ПАТ “Креді Агріколь банк” пропонує різні види кредитних послуг для аграріїв, зокрема популярним серед споживачів кредитів є банківський продукт щодо фінансування придбання сільськогосподарської техніки. За умовами даного банку об’єктом кредитування може виступати нове або вживане обладнання та техніка, при цьому, максимальний розмір кредитного ліміту становить 75 % ваартості техніки або обладнання, що кредитується (тобто перший внесок в розмірі 25 % має сплатити кредитуєме підприємство), банк може фінансувати до 90 %, якщо буде ндано додаткове забезпечення. Кредит може бути виданий в національній валюті, євро або доларах США у вигляді строкового кредиту або траншами в рамках невідновлювальної кредитної лінії шляхом перерахування на рахунок постачальника обладнання.

Графік погашення кредиту адаптований до надходжень коштів від реалізації врожаю, одноразова комісія становить 1 % від суми кредиту, річна кредитна ставка в середньому становить 20 %. Вимоги до клієнта такі: сільськогоспо-дарська спеціалізація понад 2 років, стійкий фінансовий стан, ліквідність, платоспроможність, відкриття поточного рахунку в даному банку.

Класифікація агрокредитів, що пропонуються українськими банками

Класифікаційна ознака агрокредитів	Види агрокредитів в межах класифікаційної ознаки
За періодом	короткострокові (до 1 року); довгострокові (понад 1 рік)
За обсягом	малі (до 2 млн. грн), середні (2-8 млн. грн), великі (понад 8 млн. грн)
За призначенням	для купівлі техніки; для придбання оборотних засобів; для капітального будівництва; для інших цілей
За наявністю застави	без застави; застава – майбутній урожай; застава – наявні основні засоби; застава – об'єкт кредитування; аграрні розписки та інші фінансові деривативи
За наявністю поруки	без поруки, з порукою
Залежно від наявності партнерських агропрограми	без партнерських програм; з партнерськими програмами з виробниками техніки; з партнерськими програмами із виробниками та дистриб'юторами насіння, засобів захисту рослин та інших оборотних засобів
Залежно від площі сільськогосподарських угідь	без обмеження площі, зі встановленням мінімальної площі агроформування
За організаційно-правовою формою та юридичним статусом кредитуємого суб'єкта	для фізичних осіб (господарств населення), для фермерських господарств, для сільськогосподарських підприємств, для інтегрованих об'єднань агропромислових формувань
За овердрафтом	без овердрафту, з овердрафтом
За формою видачі	одноразова видача всієї суми, видача кредиту траншами, кредитна лінія з відновлювальним лімітом
За механізмом видачі	готівкові, безготівкові
За графіком погашення	в чітко обумовлені терміни (щомісяця), за графіком, який адаптований до термінів збирання урожаю
За обсягом першого внеску	без першого внеску, з першим внеском до 30 %, з першим внеском понад 50 %
За необхідністю страхування	зі страхуванням, без страхування
За наявністю комісії	без одноразової комісії, з одноразовою комісією

Джерело: узагальнено автором за даними банків – кредиторів аграрного сектору

Кредит є заставним, у якості застави виступає техніка, що береться в кредит, а також у вигляді додаткової застави може бути задіяне наявне майно. Також необхідне страхування в компанії, яка акредитована даним банком. Також популярним є кредитний продукт АТ “ОТП Банк” Агро кредит “Мттевий”. Його особливістю є те, що попереднє рішення про надання даного кредиту приймається за 1 день, а грошові кошти видаються на 9 день, такий кредитний продукт передбачає лояльні підходи до застави – майбутній урожай або фінансова аграрна розписка, частково може бути залучена сільськогосподарська техніка або нерухомість. Відсоткова ставка становить від

18 %, одноразова комісія – 1 %, сума кредитування до 15 млн. грн. Якщо сума кредиту до 2 млн. грн, то застава не потрібна, до 12 млн. грн – аграрна розписка, майбутній урожай в розмірі 150 % від суми кредитного ліміту, а також техніка або нерухомість в розмірі 40 % ліміту, для кредиту до 15 млн. грн – частка застави технікою збільшується до 60 %.

Подібні умови передбачаються і в ніших банках. Отже, в цілому можна зробити висновок, що агрокредити в комерційних банках є досить “дорогими” для аграріїв, при цьому, здебільшого виробники повинні вже володіти майном і мати досвід сільськогосподарської діяльності для отримання банківських кредитів, тобто для нових або малих підприємств такі кредити є майже не доступними. Також недоліком сучасного ринку агрокредитів є поглиблений аналіз всіх показників діяльності підприємства та тривалий період прийняття рішень щодо видачі кредитів, що не завжди є прийнятним для сільгосп-виробників через обмежені строки виконання технологічних операцій.

Перспективною формою розвитку кредитних відносин у сільському господарстві є створення кредитних спілок у формі обслуговуючих кооперативів. Останніми роками відбувається зменшення кількості кредитних спілок та зниження їх активності. Крім того, варто зауважити, що в аграрній сфері кредитна кооперація взагалі є мало розвинутою.

Кількість кредитних спілок в Державному реєстрі фінансових установ України [185] за станом на 30 вересня 2017 р. скоротилася на 124 установи (23,8 %), або в порівнянні з аналогічною датою 2016 р. – до 397, повідомляється на сайті Нацкомісії, що здійснює держрегулювання в сфері ринку фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), за даними регулятора, найбільша кількість кредитних спілок знаходиться в Києві та Київській області (43, або 10,8 % від загальної кількості), Луганській (37, або 9,3 %), Донецькій (30, або 7,6 %) і Харківській (24, або 6 %) областях. Загальний обсяг активів кредитних спілок країни до кінця III кварталу скоротився на 1,3% в порівнянні з тією ж датою 2016 р. – до 2,165 млрд. грн, загальний обсяг капіталу – на 8,5%, до 1 млрд. грн, лідерами за розміром активів є спілки Києва і Київської області (395 млн. грн),

Харківської (216,6 млн. грн), Херсонській (226,1 млн. грн) і Львівській (190,7 млн. грн) областей. Кількість учасників кредитних спілок знизилася на 15 % – до 576300, кількість учасників з діючими кредитними договорами – на 8 %, до 141000, а кількість членів із внесками на депозитних рахунках зросла на 10,6 % – до 22000. За кількістю учасників кредитних спілок лідирують Львівська область (75700), Київ і Київська область (52800), Івано-Франківська (60200) та Закарпатська (46900) області, при цьому, як і раніше, більшість кредитних спілок (171, або 57,8 %) об'єднує незначна кількість учасників – до 1000, а більш ніж третина кредитних спілок (113, або 38,2 %) об'єднує від 1000 до 10000 учасників” [185].

“Загальний обсяг кредитів, наданих учасникам кредитних спілок до 30 вересня 2017 р., склав 1,9 млрд. грн (+ 3,3%), внески членів КС на депозитні рахунки – 904 млн. грн (+ 7,7 %), загальна сума заборгованості по кредитах становить 363,4 млн. грн (-6,8 %); у структурі заборгованості переважають неповернені кредити терміном понад 12 місяців, питома вага яких – 62,5 % (227,3 млн. грн), показник частки простроченої заборгованості у кредитному портфелі кредитних спілок склав 19 %, що на 2,1 в. п. менше, ніж на 30 вересня 2016 р., найбільшим попитом продовжують користуватися споживчі кредити (55,5 % суми кредитів, або 1065 млрд. грн), в тому числі частка кредитів на придбання автотранспорту становить 3,4 %, аудіотехніки, відео- і побутової техніки – 4,8 %, на інші потреби – 91,8 %, на другому місці – кредити на нерухоме майно – 21,2 % (405 млн. грн), найменша частка в загальному обсязі виданих кредитів (3,5 %, або 67,5 млн. грн), як і в попередні періоди, доводиться на кредитування фермерських господарств, найбільш ризиковими виявилися автотранспортні кредити (середній кредит – 36500 грн), при цьому, прострочення понад три місяці мають 39,6 % (14,2 млн. грн), найбільша кількість кредитних спілок – 106 (35,8 %) – надають кредити за середньозваженою ставкою відсотка в межах від 40 % до 50 % річних, половина кредитних спілок (54 %) надають своїм учасникам кредити за ставкою від 30 % до 50 % річних” [185].

Функціонування кредитних спілок у форму сільськогосподарських кооперативів має низку проблем, насамперед пов'язаних з правовими основами. Так, згідно з Законом України “Про кредитні спілки” від 20.12.2001 р. № 2908-III [388] члени кредитної спілки є пайовиками, оскільки вкладають свої внески до цієї організації, ця організація є неприбутковою і покликана задовольняти потреби її членів у кредитних ресурсах на взаємовигідних умовах. Тому з одного боку можна зазначити, що кредитна спілка має кооперативну форму. Однак основна її відмінність від сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є те, що учасниками кредитної спілки є фізичні особи, які позичають кошти, здебільшого, не для розвитку підприємницької діяльності, а для задоволення особистих потреб. На нашу думку, кредитні кооперативи мають створюватись у формі юридичної особи і об'єднувати подібні за розміром, але різні за виробничим напрямом фермерські господарства, а також домогосподарства, які потребують фінансових ресурсів (рис. 4.21).

Отже, пайова участь у кредитному кооперативі різних за галузевою структурою фермерських господарств дасть змогу, наприклад, тваринницьким комплексам отримати позики від партнерів, що опікуються рослинництвом, і навпаки. Функціонування кредитного кооперативу потребує залучення висококваліфікованих фахівців з фінансового менеджменту та контролінгу для забезпечення прозорого механізму формування відсоткової ставки та швидкого реагування на фінансову ринкову кон'юнктуру з метою забезпечення конкурентоспроможності кредитних кооперативів порівняно з банківськими структурами та сприяння розвитку малого й середнього агробізнесу.

У сучасних умовах глобалізації все більшу роль відіграють венчурні підприємства та ангели інвестицій, місія яких інвестування ризикових інноваційних проектів з метою одержання значного економічного ефекту. Тому кредитним СОК доцільною є співпраця з такими фондами з метою забучення коштів в інноваційні проекти, зокрема щодо розвитку органічного виробництва, побудови інноваційних логістичних об'єктів, впровадження інноваційних технологій та купівлі техніки.

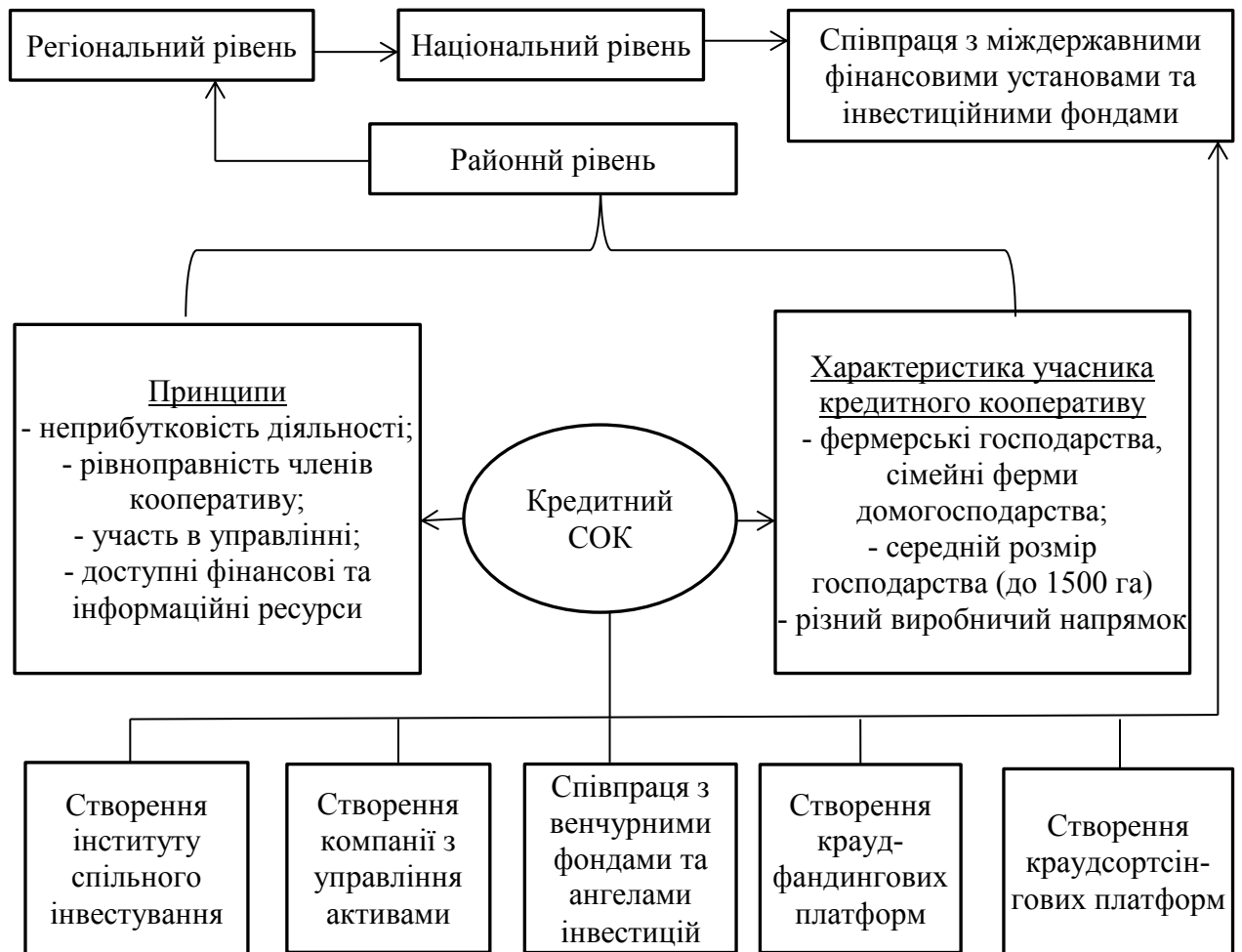

Рис. 4.21. Модель функціонування кредитного сільськогосподарського кооперативу

Джерело: розроблено автором

Таким чином, фінансово-кредитна складова інфраструктури агропродовольчого ринку нині перебуває у стадії розвитку. Останніми роками суттєво зростає попит на кредити, що зумовлено виходом агровиробників з кризи. Кількість кредитних установ, готових співпрацювати з аграрною сферою також зростає. Переважно банки співпрацюють з великими та середніми агрофрмуваннями, термін кредитування становить 1–5 років у середньому під 18-22 %. В основному, кредити використовуються у галузі рослинництва для придбання основних та оборотних засобів. Для фермерських господарств, сімейних ферм, господарств населення перспективним є створення кредитних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за умови удосконалення їх організаційно-правового механізму функціонування.

Висновки до розділу 4

1. В умовах розвитку ринкових відносин спостерігається формування різних організаційних структур, які займають різні ніші на ринкових сегментах. Сукупність господарюючих суб'єктів аграрної (агропромислової) сфери, діяльність яких є взаємопов'язаною і взаємодоповнюючою, характеризується координацією функцій управління, розподілу ресурсів, перерозподілу доходів і прибутків, що створюється з метою узгодження соціально-економічних інтересів, посилення впливу на контрагентів ринку, мінімізації трансакційних витрат, забезпечення ефекту масштабу виробництва та синергічного ефекту формують інтегроване об'єднання аграрних (агропромислових) формувань. Якщо об'єднання здійснюється одночасно в трьох напрямках (вертикальному прямому і зворотному та горизонтальному) і зумовлює синергічну диверсифікацію.

2. Синергічна диверсифікація – це розвиток оптимально обґрунтованої максимальної кількості напрямів діяльності інтегрованого об'єднання, а також джерел ресурсного забезпечення виробничо-комерційної діяльності та напрямів розподілу вихідного продукту, що забезпечує отримання додаткових ефектів від поєднання та підвищення продуктивності всіх складових виробничо-комерційного ланцюга інтегрованого об'єднання, забезпечується синергічна інтеграція агропромислових підприємств.

3. Найбільші інтегровані об'єднання агропромислових підприємств зосереджені в Австралії – перша трійка лідерів за площею сільськогосподарських угідь. Варто звернути увагу на історію створення даних консолідованих підприємств. Більшість з них були створені понад 100 років тому, таким чином, процес їх інтеграції здійснювався на основі еволюційного розвитку. Австралійські об'єднання спеціалізуються на м'ясному напрямку. Російські та Казахстанські агрооб'єднання перевагу віддають рослинництву, їх домінуючим напрямком діяльності є зерновий або олійний.

4. У ТОП-20 найбільших інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств світу входять два українських формування – UkrLandFarming, яке є

багатогалузовим, та ПрАТ “Кернал”, основним напрямком діяльності якого є виробництво олії. В цілому інтегровані об’єднання агропромислових підприємств є диверсифікованими і розвивають різні напрямки діяльності, при цьому, виділяють домінуючу галузь.

5. До 2017 р. абсолютним лідером за розміром було об’єднання підприємств UkrlandFarming з площею 605 тис. га, однак, станом на 1 січня 2018 р., втративши 35 тис. га, підприємство перемістилось на друге місце, поступившись Агрохолдингу “Кернел Групп”. Земельні ресурси не належать підприємствам, згідно законодавства України, на продаж землі встановлено мораторій, тому підприємства їх орендують. У зв’язку з цим, оцінювати ефективність діяльності агроформувань за площею земельного банку не доцільно. За рейтингом виручки від реалізації продукції лідируючу позицію займає компанія “Кернел Групп” з показником 2329,5 млн. дол. США, на другому місці знаходиться СП “Нібулон” – 1946,4 млн. дол. США, на третьому – компанія “Миронівський хлібопродукт”. Ukrlandfarming PLC знаходиться на четвертому місці (937,5 млн. дол. США).

6. Провідну роль у системі агропродовольчого ринку відіграє сільсько-господарська обслуговуюча кооперація. Її розвиток має здійснюватись на основі економіко-мотиваційного механізму, складниками якого є внутрішні мотиви, зовнішні ринкові стимули, більш досконала система ціноутворення, ефективний менеджмент за рахунок високої кваліфікації працівників та справедливий перерозподіл прибутків. Найбільшого поширення в Україні і у світі набули молочарські кооперативи, при цьому, також доцільним є розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації виробників м’ясопродукції.

7. Доцільним є розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації зі спільного використання техніки на основі лізингу, при цьому, обґрунтовано методичний підхід щодо визначення економічного ефекту від спільного використання техніки дрібними сільгоспвиробниками в галузях рослинництва і тваринництва.

8. Розвиток кредитної кооперації має здійснюватись на інноваційній основі, тобто, крім класичних функцій – надання коштів для фінансування діяльності членів кооперативу, кредитний кооператив буде вести діяльність в таких напрямках: створення інституту спільного інвестування, створення компанії з управління активами, співпраця з венчурними фондами та ангелами інвестицій, створення краудфандингових платформ, створення краудсортсінгових платформ.

9. Інфраструктура агропродовольчого ринку охоплює низку допоміжних об'єктів, що забезпечують ефективне функціонування стейкхолдерів ринку. Соціально-економічна інфраструктура агропродовольчого ринку має формуватися в такій ієрархії: “національна економіка – регіон – район”, з метою реформування соціального забезпечення, охорони здоров'я, підтримки незахищених верств населення, подолання наслідків стихійних лих, створення сприятливих умов для реалізації особистісного потенціалу, поліпшення житлово-комунальних умов, екологічної ситуації, транспортного сполучення, що дозволяє розвивати інтегральний підхід розбудови соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку як цілісного процесу, при цьому, вагому роль мають відігравати об'єднані територіальні громади, міжнародні організації, агроформування, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, підприємствами, що займаються ландшафтним дизайном та зеленим туризмом.

Список посилань на літературні джерела

[2, 5, 7, 9, 11, 33, 38, 39, 65, 85, 89, 113, 122, 124, 129, 132, 146, 147, 153, 164, 185, 186, 199, 211, 220, 227, 237, 248, 253, 260, 262, 275, 290, 293, 300, 309, 321, 322, 329, 331, 336, 337, 354, 367, 369, 373, 388, 392, 399, 403, 408, 411, 413, 421, 430, 611, 612, 619, 630, 640, 642, 645, 659, 668, 670, 671, 672, 679, 686, 700, 701, 704, 707, 708, 720, 732, 735, 785].

За розділом 4 опубліковано праці

[442, 445, 451-453, 455, 456, 459, 471, 473, 485-487, 495, 499, 505, 506, 509, 513, 515, 517, 525-527, 529, 533, 536, 539, 541, 545, 548-550, 553, 558, 566, 567, 574, 582, 586, 598, 600, 795].

РОЗДІЛ 5

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

5.1. Розвиток корпоративного управління в інтегрованих агроформуваннях

На ефективність функціонування підприємства впливає значна кількість чинників, одним із яких є організаційно-правова форма господарювання. Для ринкової економіки характерний плюралізм форм власності, тому нині в Україні існують підприємства різних видів. Складним питанням є визначення оптимальної організаційно-правової форми підприємства залежно від галузі функціонування. Особливо проблематично вирішити це питання в аграрному секторі економіки, оскільки дана сфера характеризується значними інтеграційними міжгалузевими зв'язками, спеціалізацією і концентрацією виробництва, підвищеною ризиковістю господарювання тощо.

В Україні і у світі в цілому досить поширеним є механізм створення корпоративних структур насамперед через реєстрацію акціонерних товариств. У національній економіці, так як і для більшості інших країн, така форма власності характерна для значної кількості суб'єктів господарювання і є досить ефективною та конкурентоспроможною. У національному аграрному секторі економіки, порівняно з іншими галузями, акціонерна форма власності зустрічається рідко, особливо в сільському господарстві. Однак, така форма господарювання, як акціонерне товариство або їх об'єднання, має низку переваг, які при ефективній системі корпоративного управління можуть суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності аграрних структур.

Окремим аспектам корпоративного управління приділяють увагу багато науковців, зокрема Галанов В.А., Голда З.К., Гришина О.А. [7], Бурачек І.В., Свіцельська В.В. [48], Вакарчук О.І., Чичун В.А. [58], Грідчина М. [96],

Давиденко Н.М. [103], Іванова А.С., Ковтун С.В., Пігуль Н.Г. [159], Івасів І.Б. [161], Ігнат'єва І. А., Гарафонова О. І. [162], Клемент'єва О.Ю. [191], Кондратьєв В.В., Краснова В.Б. [202], Круглов М.И. [220], Мала Н.Т. [247], Пікуль Н.Г. [341], Супрун Н.А. [656], Фадєєва І.Г. [686], Хитра О.В. [701]. Так, Пікуль Н.Г. акцентує увагу на перевагах корпоративної форми господарювання та проблемах корпоративного управління: “ключовою проблемою у сфері корпоративної власності є проблема корпоративного управління, суть якої полягає у забезпеченні реального захисту прав і законних інтересів усіх учасників акціонерних товариств, передусім акціонерів як співвласників товариства” [341, с. 239].

Івасів І.Б. розглядає корпоративне управління у контексті глобального фінансового регулювання і наголошує на тому, що “глобалізація фінансових ринків зумовлює необхідність існування принаймні мінімальних міжнародних стандартів корпоративного управління для фінансових установ задля зменшення системних ризиків і підвищення стабільності фінансових ринків” [161, с. 312]. Давиденко Н.В. акцентує свої дослідження на фінансових аспектах корпоративного управління і стверджує, що “особливість акціонерного товариства щодо організації управління фінансами полягає у відокремленні функції володіння капіталом (який належить широкому колу юридичних і фізичних осіб – акціонерам) від функції управління, яка переходить до рук фахівців – менеджерів” [103, с. 156]. Бурачек І.В., Свіцельська В.В. зосереджують свої дослідження на питаннях корпоративного контролю в акціонерних товариствах і зазначають, що “під моделлю корпоративного контролю слід розуміти розроблену конструкцію, що відображає ефективний розподіл контролю в акціонерному товаристві між власниками і менеджерами” [48, с. 42]. Однак, не дивлячись на значну кількість праць, присвячених питанням корпоративного управління, малодослідженими залишаються особливості корпоративного управління в агропромисловому комплексі.

Інститут власності – це один з найважливіших елементів ринкової економічної системи, який є поштовхом до формування конкурентного

середовища та збалансованого розвитку. Власність – це не лише форма суспільних відносин, яка виникає у процесі обміну засобами та предметами праці, а і механізм, через який відбувається становлення системи взаємозв'язків, як всередині економічної системи, так і поза нею, структури управління, мотиваційних методів і важелів тощо. Власність поділяється на індивідуальну і колективну, водночас корпоративне підприємство поєднує в собі ці дві форми. Корпорації утворені кількома засновниками шляхом об'єднання їх капіталів. Корпорацією є акціонерне товариство, капітал якого розподілений на акції, що розповсюджуються як всередині підприємства (приватне товариство), так і за його межами (публічне товариство). Станом на 1.01.2017 р. в Україні налічується 15206 акціонерних товариств, з них публічних – 3122, приватних – 4348, решта – 7736 підприємств проходять стадію реорганізації з відкритих і закритих у нові організаційно-правові форми акціонерного типу (рис. 5.1).

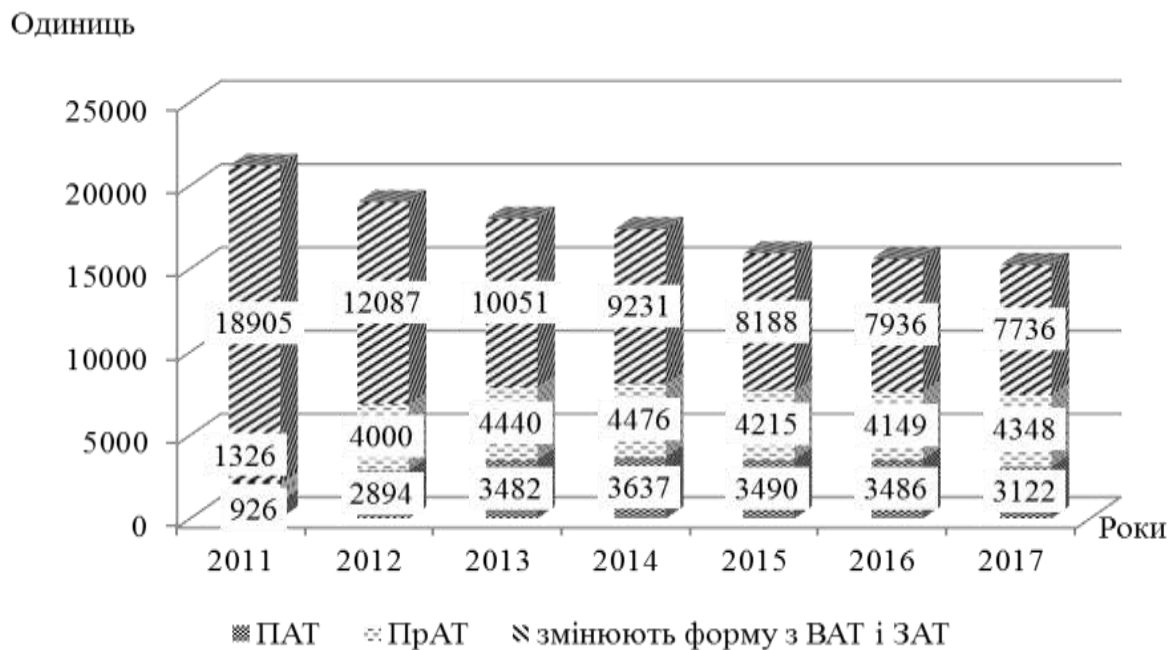

Рис. 5.1. Показники динаміки кількості публічних і приватних акціонерних товариств в Україні, 2011-2017 рр., станом на 1 січня

Джерело: узагальнено автором за [677, 2].

Порівняно з 2011 р. загальна кількість акціонерних товариств зменшилася на 5951, або на 28,1%. При цьому, збільшилась кількість публічних і приватних акціонерних товариств – відповідно на 2196, або у 2,4 рази, та на 3022, або у 2,3

рази. Це збільшення обумовлено реорганізацією відкритих і закритих акціонерних товариств у відповідні форми.

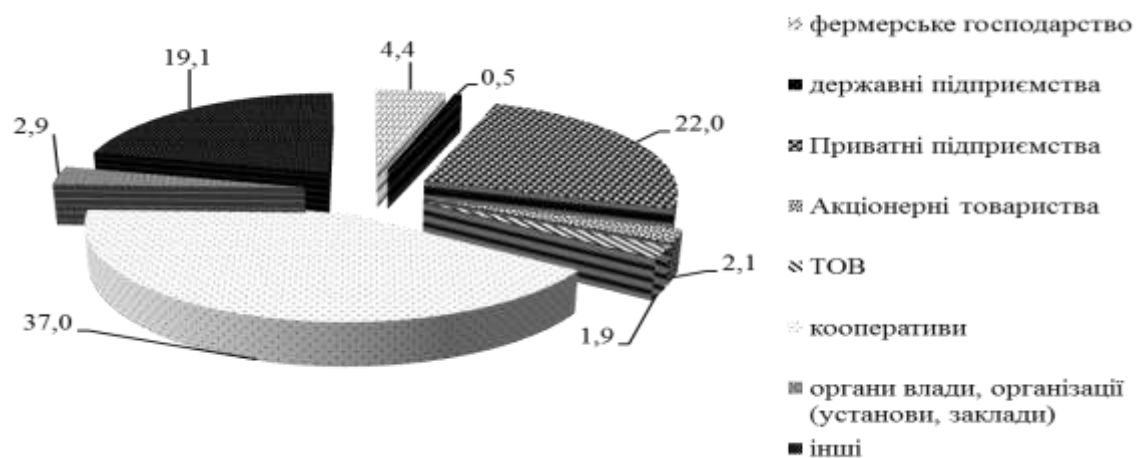
Історично доведено [7, 58, 159], що перші підприємства, які за своєю природою наближені до акціонерних товариств були створені у Стародавньому Римі. Пізніше, у IX-X століттях виникли морські товариства, вслід за ними – сімейні товариства. Перший випуск акцій відбувається голландським об'єднанням Ост-Індської компанії на межі XVI-XVII століть, пізніше виникла Вест-Індська та Гудзонові компанії, які стали найбільшими емітентами акцій, великі акціонерні компанії виникають в Англії та Америці.

Еволюція розвитку акціонерної форми власності в Україні починається з періоду її незалежності та становленням ринкових відносин. Роздержавлення відбувалось за рахунок приватизації, яка проходила в трьох формах – приватизація цілісних майнових комплексів, земельних масивів (але не земель сільськогосподарського призначення), а також ваучерна приватизація. Цей процес дав можливість створити інвестиційне середовище та інститут власності в державі, до якого були залучені майже всі громадяни. Перші спроби створити акціонерні товариства в Україні відбулися у 1988 р. відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР “Про випуск підприємствами й організаціями цінних паперів” від 15 жовтня 1988 р. №1195. Уже в незалежній Україні було прийнято Закон України “Про господарські товариства” від 19 вересня 1991 р., який визнавав офіційний правовий статус акціонерних товариств. Крім того, важливу роль у розвитку акціонерної форми власності Україні здійснювали Закони України “Про власність”, “Про цінні папери і фондову біржу” від 1991 р., “Про приватизацію державного майна” від 4.03.1992 р. [396, 397, 407].

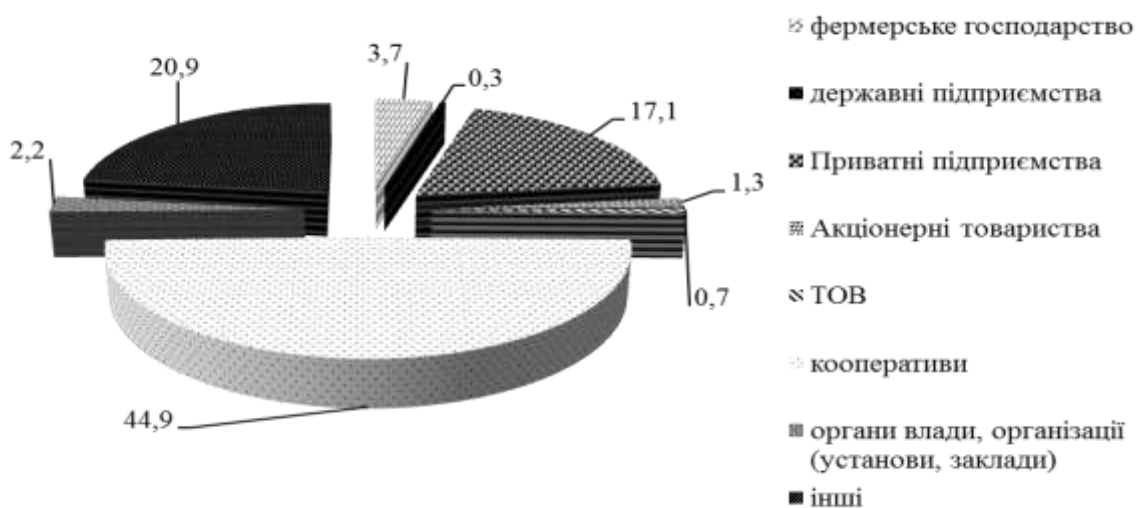
Більшість національних акціонерних товариств були створені штучним шляхом, порушуючи природні принципи їх організації, а саме: не відбувалося первинного нагромадження і об'єднання капіталів, натомість здійснювалася лише передача уже створеного державою майна у приватну власність; ціна акції не була сформована за ринкових принципом, оскільки самого поняття кон'юнктурне ціноутворення ще не існувало ні в теорії, ні в практиці; інститут власності не був створений, оскільки більшість власників акцій були лише

номінальними членами акціонерних товариств, які не брали участі ні в управлінні, ні в розподілі прибутків, ні в інформаційних комунікаціях; відсутність механізмів корпоративного управління.

Як наслідок, нині переваги акціонерних товариств суттєво знівельовані, значна їх кількість трансформується у простіші форми, зокрема в товариства з обмеженою відповідальністю. Частка акціонерних товариств у загальній структурі суб'єктів господарювання становила на 1 січня 2017 р. лише 1,3 %, тоді як у 2011 р. цей показник становив 2,1 %. (рис. 5.2, додаток Ю).

2011 р.

2017 р.

Рис. 5.2. Структура суб'єктів господарювання за основними організаційно-правовими формами в Україні, 2011 р., 2017 р. (на 1.01), %

Джерело: узагальнено автором за [645]

Найбільшу питому вагу займають товариства з обмеженою відповідальністю – 44,9 %, що на 7,9 % більше, ніж у 2011 р. Станом на 1 січня 2017 р. їх кількість становить 532401. Також значну частку складають приватні підприємства – 17,1 %, або 202352 одиниць. Зменшується кількість державних підприємств – з 4750 одиниць (0,5 %) у 2011 р. до 3982 одиниць (0,3 %) у 2017 р., такі тенденції зумовлені приватизацією їх певної кількості, а також ліквідацією банкрутів. Державні управлінські структури та організації утворені у формі юридичних осіб складають 2,2 %. Якщо розглядати сільське господарство, то для даної галузі взагалі мало характерною є корпоративна форма власності. Акціонерні товариства створюються у переробній галузі, зокрема у харчовій. Найбільшу питому вагу у структурі акціонерних товариств харчової промисловості займають: молочна промисловість – 17,4 %, виробництво хліба і хлібобулочних виробів – 15,6 %, виробництво безалкогольних напоїв, у тому числі мінеральних вод – 5 %, м'ясна промисловість – 8,1 %, цукрові заводи – 4,8 %, переробка зерна та виробництво крохмалю – 5,1 %, переробка та консервування овочів та фруктів – 4,2 % (рис. 5.3).

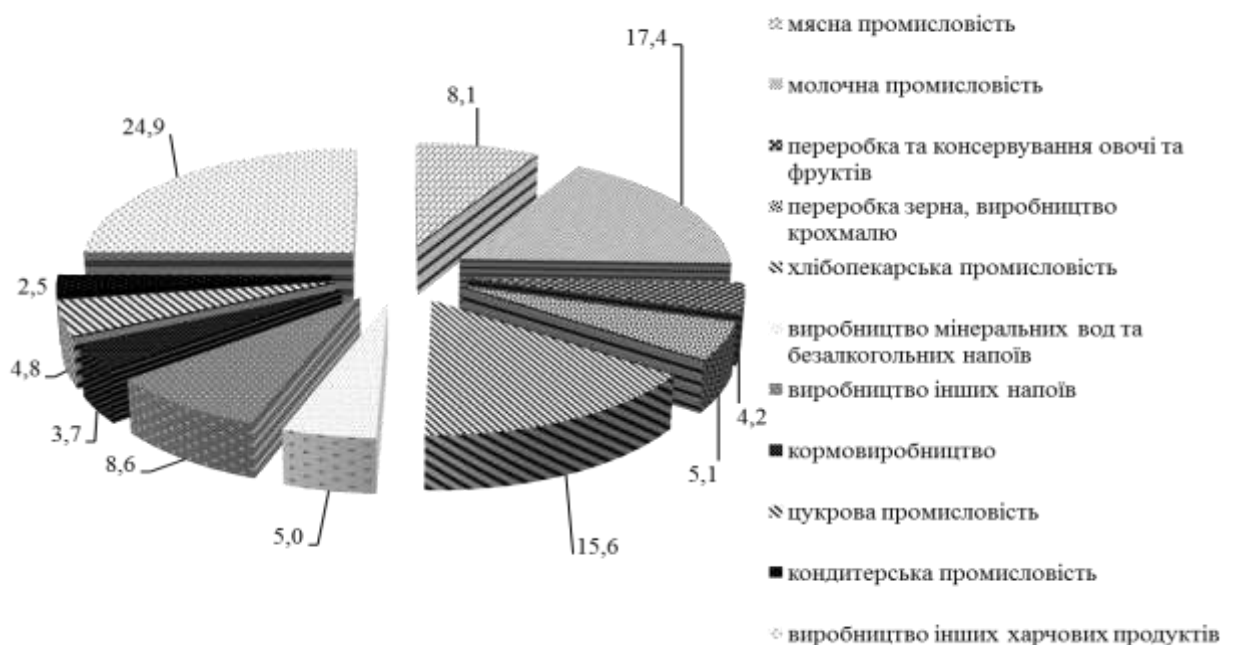

Рис. 5.3. Структура розподілу підприємств харчової промисловості акціонерної форми власності, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за [2, 141, 291, 292, 645].

Найбільш поширеною акціонерна форма власності є серед підприємств харчової промисловості є молокопереробна галузь, більшість підприємств цієї галузі є великими, вони утворені шляхом реорганізації вже існуючих молокозаводів. Причинами незначного поширення корпоративної власності в агропромисловому комплексі і зокрема у сільському господарстві пов'язані з особливостями управління в даному секторі економіки і полягають у такому:

1. Складність створення порівняно з такими формами, як товариство з обмеженою відповідальністю, приватне підприємство і т.п.
2. Значний статутний капітал – 1250 мінімальних заробітних плат.
3. Особливості сільського господарства, що пов'язані із використанням землі як фактора виробництва.
4. Існування пайової власності та недосконалого механізму відносин щодо використання, присвоєння та розпорядження паями.
5. Складність управління корпорацією.
6. Посилений контроль з боку акціонерів, якого немає при створенні іншого господарського суб'єкта.
7. Зростання ролі агрохолдингів та сільськогосподарських кооперативів, які доводять свою конкурентоспроможність на ринку.
8. Небажання оприлюднювати фінансово-економічну інформацію, що передбачено законодавством для публічних акціонерних товариств.

Акціонерна форма власності має низку переваг. Так, Ігнат'єва І.А. виділяє такі переваги: “легкість формування значного за розмірами капіталу; обмеженість ризику акціонера розміром сплачених за акції коштів; стабільність майнової бази акціонерного товариства; необов'язковість персональної участі акціонерів у діяльності акціонерного товариства; можливість залучення до участі у публічних акціонерних товариствах широких верств населення і розподілу прибутку акціонерного товариства між ними; можливість створення в різних сферах та видах економічної діяльності та в усіх секторах економіки – державному, комунальному, приватному, а також створення змішаних акціонерних товариств; використання акціонерних товариств у процесі

роздержавлення і приватизації; можливість здійснення контролю над акціонерними товариствами завдяки володінню контрольним пакетом пакетом акцій, не купуючи всі акції”[162, с.39].

Науковці [159] зазначають, що “основними економічними перевагами цієї організаційно-правової форми є: акумулювання великих сум грошових коштів завдяки реалізації акцій, швидка передача прав власності; акціонери відповідають за їх зобов’язаннями; застосування коштів від продажу акцій на інші потреби корпорації; високоліквідність цінних паперів; розкриття публічної інформації слугує інструментом щодо підвищення рівня інвестиційної привабливості товариств; забезпечення стратегічного підходу довгострокового планування корпорації; необмеженість щодо збільшення капіталу, обсягів та масштабів діяльності акціонерного товариства; публічний характер здійснення господарської діяльності; легка зміна власника цінних паперів за допомогою продажу через фондову біржу без порушення цілісності корпорації” [159].

У працях [191, с. 3; 7, с. 277] представлено досить вдале узагальнення переваг акціонерних товариств: “1) фінансові, які створюють механізм оперативної мобілізації значних за розміром інвестицій та регулярного одержання доходу у формі дивідендів від акцій; 2) економічні, які проявляються в тому, що акціонерний капітал сприяє встановленню гнучкої системи виробничо-господарських зв’язків, опосередкованих перехресним або ланцюговим володінням акціями; 3) соціальні, де акціонування виступає важливою формою роздержавлення власності підприємств будь-яких розмірів, перетворення працівників у власників певної частки їх майна” [7, с. 277].

Разом з тим, науковці акцентують увагу на недоліках функціонування акціонерних товариств. На думку М.Грідчіна, до основних економічних недоліків акціонерної форми господарювання відносить: “додаткові накладні витрати для проведення загальних зборів акціонерів, складання звітності та організацію виплати дивідендів; виникнення конфліктних ситуацій між учасниками корпоративних відносин; виникнення складності в управлінні; зменшення темпів розвитку товариства за значних виплат дивідендів, що

можуть призвести до неплатоспроможності; необхідність встановлення контролю акціонерів за діями керівництва, що може призвести до обмеження ініціативи керівництва та оперативності в управлінні” [96, с. 75].

Вакарчук О.І. Чичун В.А. до негативних рис акціонерних товариств відносять: “складність та тривалість їх створення (особливо публічних); значні вимоги до мінімального розміру статутного капіталу та складність реєстрації його зміни; ігнорування інтересів меншості; відокремлення акціонерів від управління акціонерних товариств з причини можливості формування виконавчого органу з найманих працівників і неов’язковість персональної участі в них акціонерів; складність управління акціонерних товариств і контролю за його виконавчим органом з боку акціонерів, що викликано наявністю системи контролюючих органів; можливість зловживань з боку засновників; тяжіння до монополізму; можливість здійснення контролю над акціонерними товариствами завдяки володінню контрольним пакетом акцій; значний ступінь державного регулювання діяльності товариства” [58].

Певна динаміка у розвитку відбулась з часу прийняття Закону України “Про акціонерні товариства” у 2008 р. [362]. Прийняття даного нормативно-правового акту має важливе значення для розвитку акціонерних товариств, разом з тим, залишається низка невирішених проблем як законодавчого, так і практичного характеру. Цікавою є точка зору О.Ю. Клементьєвої, яка зазначає, що “цей закон є продуктом спільних зусиль: уряду, юристів, українських та міжнародних експертів, незалежних організацій і бізнес-асоціацій; Закон зобов’язує великого власника враховувати інтереси міноритарія і будувати цивілізовані відносини з менеджером підприємства, а рейдера – вгамувати “апетити”; однак залишаються проблемні позиції, які не вирішені цим нормативно-правовим актом: 1) протидія рейдерству та захисту прав власності учасників акціонерних відносин; 2) права та інтереси міноритарних акціонерів, що охороняються законом; 3) недоліки, способи усунення яких не знайшли свого відображення в нормах вказаного нормативно-правового акту” [191, с. 3]. Автор також вважає, що “особливу увагу слід звернути на головні недоліки і

способи їх усунення, а саме: “а) вважаємо за необхідне закріпити у Законі норму, за якою зобов’язати всіх осіб-власників значних пакетів акцій до обов’язкової участі у проведенні загальних зборів акціонерів і викласти в такій редакції; б) закріпити у Законі норму, згідно з якою наглядова рада за умови прибуткової діяльності товариства зобов’язана вносити до порядку денного загальних зборів питання про виплату дивідендів; в) правом вимоги стосовно акціонера наділене АТ, а не його кредитори” [191, с. 4]. Ми підтримуємо вищевикладену точку зору щодо необхідності вдосконалення законодавства у сфері акціонерної форми власності. При цьому, вважаємо за доцільне внести пропозиції щодо створення законодавчих норм для розвитку акціонерних товариств в аграрній сфері.

Розвиток корпоративного управління в агропромисловому секторі економіки має низку переваг, зокрема: широке залучення капіталів; формування інституту власності на селі; стимулювання працівників через їх участь у прибутках; збільшення вартості підприємства; залучення пайовиків у вигляді акціонерів. При цьому механізм корпоративного управління в даній сфері має враховувати особливості галузі та передбачати розподіл функцій чітко до статусу суб’єкта управління (рис. 5.4).

На законодавчому рівні пропонуємо визначити статус підприємств такої організаційно-правової форми, як акціонерне інтегроване об’єднання агропромислових формувань (АІОАПФ) – це диверсифіковані та (або) інтегровані акціонерні товариства, які використовують у своїй діяльності землі сільськогосподарського призначення. Суб’єктів корпоративного управління доцільно поділити на три рівня. Перший рівень не обов’язково передбачає участь даної групи в управлінні, виробничому процесі чи реалізації продукції. Суб’єкти цього рівня по суті є інвесторами, роль яких може бути обмеженою контролем і розподілом прибутків. Важливо те, що до суб’єктів корпоративного управління першого рівня в окремому статусі доцільно віднести власників земельних паїв, які повинні бути наділені додатковим правом голосу при вирішенні стратегічних завдань корпоративного управління.

Рис. 5.4. Структурна модель рівнів корпоративного управління акціонерних інтегрованих об'єднань агропромислових формувань

Джерело: розроблено автором

До суб'єктів корпоративного управління II рівня доцільно віднести працівників підприємства, які беруть безпосередню участь в управлінні, виробництві та реалізації продукції. Вони можуть і не бути акціонерами

товариства (наймані робітники, у тому числі сезонні працівники, практиканти). Така структуризація рівнів корпоративного управління акціонерного інтегрованого об'єднання агропромислових підприємств сприятиме ефективному розмежуванню функцій управління, формуванню дієвого мотиваційного механізму. Важливу роль в корпоративному управлінні АІОАПФ має відігравати держава та об'єднані територіальні громади, які є суб'єктами III рівня. Роль держави зводиться до створення сприятливих умов до розвитку акціонерних форм господарювання та, насамперед, підтримка на початковому етапі реорганізації агроформувань. Найбільш проблематичним і затратним є процес IPO (Initial Public Offering) – первинна публічна пропозиція акцій акціонерного товариства. Даний процес є тривалим і складним, тому важливо чітко окреслити цілі та етапи організації акціонерного товариства (рис. 5.5).

Для стимулювання створення акціонерних інтегрованих об'єднань агропромислових формувань держава має створити пільги щодо реалізації початкових етапів створення даної організаційно-правової форми, а саме:

1. Проведення аудиту, якого вимагає IPO, за державний рахунок.
2. Часткова компенсація витрат на первинне розміщення акцій з визначення пріоритетів (українські фондові біржі).
3. Інформаційна підтримка – створення спеціальних консалтингових центрів, у тому числі і в об'єднаних територіальних громадах.
4. Рекламна підтримка АІОАПФ – розміщення інформації про компанії у спеціальних державних виданнях, урядових порталах тощо для підвищення рейтингів підприємств на фондовому ринку.
5. Внесення законодавчих змін щодо статусу та механізму функціонування акціонерних інтегрованих об'єднань агропромислових формувань.

Заслуговує детального розгляду статус власників паїв в акціонерному товаристві. Згідно розробленої концепції вони мають стати власниками привілейованих акцій. Згідно законодавства України акціонерне товариство може розповсюджувати різні види акцій: іменні та на пред'явника, вітчизняні та іноземні, платні та преміальні, прості (звичайні) та привілейовані.

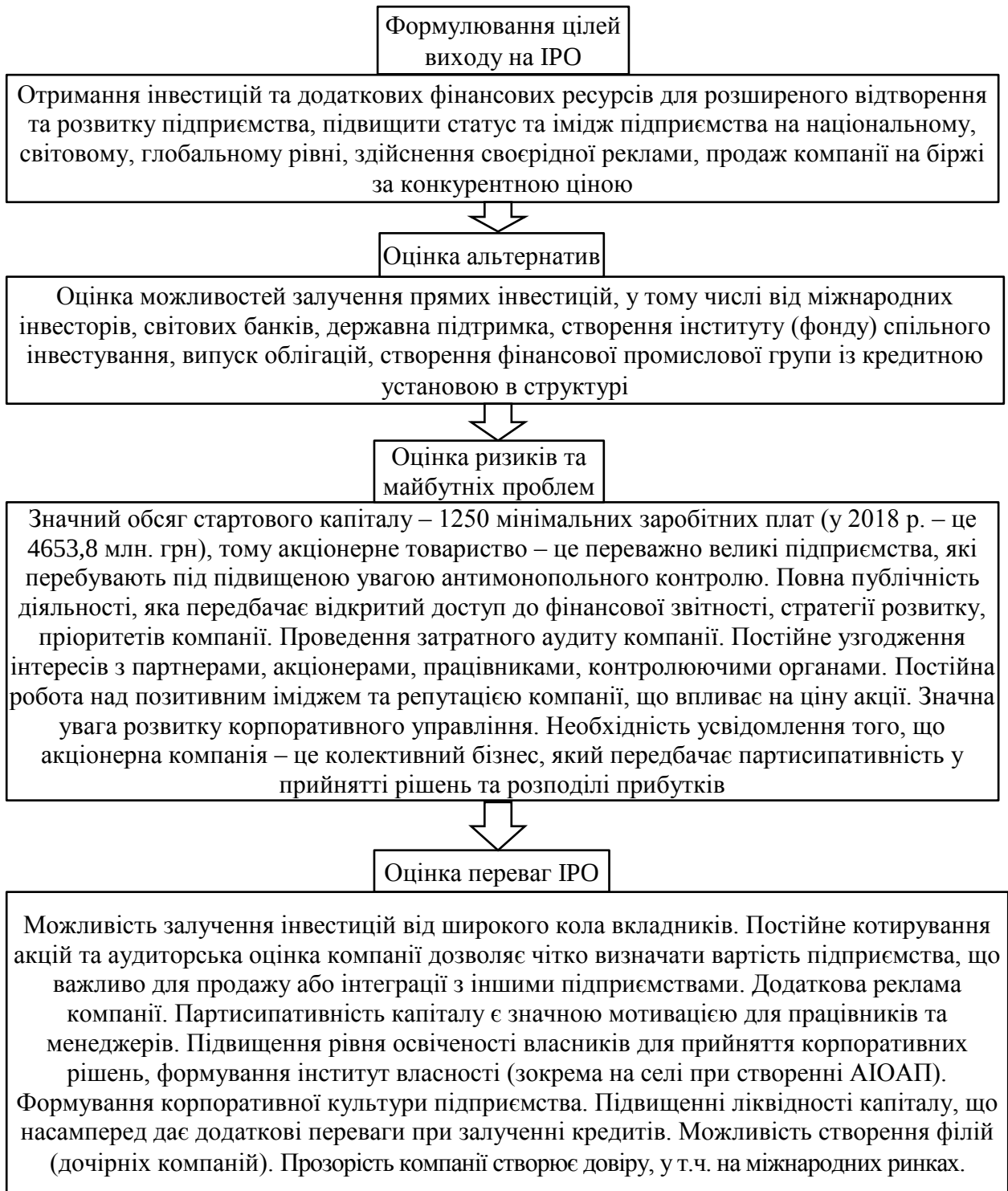

Рис. 5.5. Етапи прийняття управлінського рішення щодо IPO (первинної пропозиції акцій) для акціонерного інтегрованого об'єднання агропромислових формувань

Джерело: розроблено автором

Розглядаючи останню класифікацію (додаток Я), варто звернути увагу на таку ознаку привілейованих акцій, як відсутність права голосу, якщо інше не передбачено в статуті акціонерного товариства, за винятком умов, коли

розглядаються питання, які порушують інтереси власників привілейованих акцій. Тобто основна різниця між простими та привілейованими акціями полягає в обсязі прав на отримання прибутку, що підлягає розподілу, та в доступі до функцій управління. Разом з тим, законодавством передбачена певна свобода власників акціонерного товариства щодо коригування прав власників привілейованих акцій відповідно до статуту. Акціонерне товариство має право випускати різні класи привілейованих акцій. Нині розповсюджені такі їх види: кумулятивні, не кумулятивні, з фіксованим дивідендом, з пайовою участю, з аукціонною ставкою дивіденду, відкличні, ретрективні, конвертовані.

Враховуючи особливості агропромислового виробництва, доцільно сформувавати такий їх клас, як “привілейовані аграрні акції”, володіти якими мають власники земельних паїв. При цьому, необхідно передбачити їх право в управлінні акціонерним товариством. Беручи до уваги те, що акціонерне товариство є інтегрованим об’єднанням агропромислових формувань, яке здебільшого має замкнутий цикл виробництва – “виробництво ресурсів – сільське господарство – переробка – торгівля – інфраструктура”, для визначення номіналу та обсягу дивіденду на привілейовану аграрну акцію необхідна методика визначення внеску конкретного власника паю в кінцевий результат інтегрованого підприємства. Крім того, розвиток акціонерної власності на селі має носити соціориномічний характер, тобто забезпечувати баланс між ринковими важелями, зокрема збільшення прибутків власників капіталів, та соціоекономічними – розвиток соціальної сфери. Таким чином, методологія дивідендної політики для привілейованих аграрних акцій має формуватись за низкою взаємопов’язаних етапів (рис. 5.6).

Згідно пропонованого механізму розвитку АІОАПФ передбачається створення фонду розвитку соціально-економічної інфраструктури в розмірі 10 % від прибутку, отриманого за рахунок використання земель в розрізі об’єднаних територіальних громад. При цьому, важливе значення має контроль за цільовим використанням коштів, який має здійснювати представник АІОАПФ, який буде періодично делегований до ОТГ.

Рис. 5.6. Етапи визначення дивідендів на привілейовані аграрні акції акціонерного інтегрованого об'єднання агропромислових формувань

Джерело: розроблено автором

Для оцінки динаміки розвитку соціально-економічної інфраструктури за рахунок інвестицій АІОАПФ необхідно провести діагностику базового її стану, що має здійснюватись комплексно з головами ОТГ, міст, сіл, селищ, які входять до її складу, та представниками АІОАПФ.

Таким чином, можна сформулювати формулу розрахунку дивідендів для власників привілейованих аграрних акцій:

$$D_{\text{паа}} = \frac{\Phi D_{\text{паа}} - \Phi P_{\text{сеі}}}{K_{\text{паа}}} \times K_{\text{яг}} \quad (5.1)$$

де $D_{\text{паа}}$ – дивіденди по привілейованим аграрним акціям;

$\Phi D_{\text{паа}}$ – фонд АІОАПФ спрямований на виплату дивідендів по привілейованим аграрним акціям;

$\Phi P_{\text{сеі}}$ – фонд розвитку соціально-економічної інфраструктури; кількість власників привілейованих аграрних акцій;

$K_{\text{яг}}$ – коригуючий коефіцієнт якості ґрунтів.

В умовах реорганізації АІОАПФ необхідне удосконалення механізму прийняття управлінських рішень. Управлінське рішення є основою діяльності підприємств будь-якого типу. Механізм управління – це складний процес, що об'єднує низку взаємопов'язаних елементів, принципів і важелів та передбачає цілеспрямовану дію суб'єкта на об'єкт. Саме управлінське рішення є продуктом діяльності керівника, і характеризує при цьому його компетентність, кваліфікованість, вміння передбачити майбутні проблеми, системність і стратегічність мислення. На ефективність управлінського рішення впливає низка чинників – стиль управління та лідерства, особисті риси керівника, його імідж, згуртованість колективу, система комунікацій в середині підприємства та поза ним, механізм розгалуження, структуризації та кодування інформації. Основним елементом в системі прийняття управлінських рішень є структура організації, кількість рівнів управління, норма керованості, механізм участі працівників в управлінні, а також галузеві особливості управління. Таким чином, ефективність управління залежить від організаційно-правової форми підприємства.

Досить складним цей процес є у підприємствах корпоративного типу, оскільки здебільшого це великі за розміром та диверсифіковані підприємства. Кількість і розгалуженість рівнів та ланок управління ускладнює обмін інформацією, впливає на швидкість її обробки, прийняття рішення та адаптації до змін зовнішнього середовища. Особливо складним є питання прийняття управлінського рішення в агроформуваннях корпоративного типу, оскільки корпоратизація в даній сфері все ще перебуває на стадії розвитку.

Проблема прийняття оптимального управлінського рішення досліджена у значній кількості праць [7, 45, 48, 96, 247, 613, 686, 700]. Науковці звертають увагу на психологічні аспекти прийняття управлінських рішень, пропонують їх класифікацію, однак при цьому не враховують особливості практичної діяльності організаційних структур різного типу. Досить глибоко процес прийняття управлінського рішення досліджує Н.Т. Мала, яка звертає увагу на особистісно-психологічні якості керівника і зазначає, що “у функціонуванні системи управління організацією якість управлінського рішення певною мірою залежить від індивідуальних здібностей керівника, його теоретичної та практичної підготовки” [247, с. 350-351]. Сіменко І.В. досліджує якість та структуру процесу прийняття управлінського рішення: “якість управлінського рішення – це сукупність властивостей управлінського рішення, що приймається апаратом управління для досягнення встановлених цілей та задоволення потреби та інтереси власника бізнесу” [613, с. 169]. Отже, управлінське рішення – це результат теоретико-практичної діяльності апарату управління, що має цілеспрямовану дію на об’єкт управління і має на меті покращення його майбутнього становища порівняно з попереднім.

Окремі аспекти прийняття управлінського рішення у структурах корпоративного типу досліджує О.М. Брадул, який розробив концепцію обліково-аналітичної інформації в параметральному управлінні економічними процесами в корпорації. Науковець зазначає, що “в даний час обґрунтовані управлінські рішення – це основа збереження і нарощування капіталу корпорації, збільшення власності та її ефективного використання” [45, с. 30].

Хитра О.В. пропонує синергетично-інформаційну модель прийняття управлінського рішення в міжнародних корпораціях і акцентує увагу на тому, що “традиційні механізми лінійного і системного управління стають непридатними для систем, що перебувають у нерівноважному стані, поблизу точок біфуркації, у разі переростання критичної межі стану рівноваги важливість навіть однієї незначної флуктуації зростає, оскільки вона може бути визначальною при виборі типу аттрактора як майбутнього шляху розвитку системи, в означеному стані заздалегідь запрограмовані управлінські рішення можуть виявитись неефективними, а тому доцільно залучати механізми самоорганізації” [700, с. 135]. Однак, дані дослідження є досить загальними, у них не враховано особливості прийняття управлінського рішення у агроформуваннях корпоративного типу, але специфічні властивості аграрної сфери вносять значні корективи в управлінську діяльність корпорацій. Корпорація – це одна з організаційно-правових форм об’єднань підприємств, яка характеризується поділом капіталу на частки, при цьому власник цієї частки має право на пряме чи опосередковане прийняття господарського рішення. Модель корпоративного управління в агроформуваннях можна побудувати відповідно до функцій менеджменту: планування, мотивація, організація, координація, контроль (рис. 5.7).

Таким чином, зміст управлінського рішення в агроформуванні корпоративного типу залежить від послідовності та ефективності виконання функцій управління на відповідному рівні. Першоосновою прийняття управлінського рішення у підприємстві є виконанні такої функції менеджменту, як планування, яке включає в себе організаційно-правове, економічне, фінансове, стратегічне та маркетингове. Розробка стратегії, обґрунтування обсягів та масштабів діяльності, вибір цільових сегментів діяльності характерне для управління підприємством будь-якої організаційно-правової форми, однак для корпорації цей процес є набагато складнішим, що пов’язано з необхідністю узгодження інтересів різних її учасників. У процесі фінансового планування необхідно визначити статус власників капіталу.

Рис. 5.7. Модель корпоративного управління в акціонерних інтегрованих об'єднаннях агропромислових формувань

Джерело: розроблено автором

В АЮАФ привілейований статус повинні мати саме власники земельних паїв, оскільки земля є головним ресурсом виробництва аграрної продукції. Класично у теорії менеджменту другою функцією вважається організація, однак, на нашу думку, після планування доцільно обґрунтувати саме мотиваційний механізм, оскільки в корпоративних структурах він має значні особливості.

Важливим елементом корпоративного управління є збереження та посилення інституту власності. Особливо актуальною дана теза є саме для сільськогосподарського виробника, який, здаючи в свій пай підприємцю, не бере ніякої участі в управлінні і не відчуває себе власником. При створенні

корпорації, землевласник має виключне право на отримання прибутків і може брати пряму або опосередковану участь в управлінні підприємством. Такий механізм мотивування має не лише фінансовий (матеріальний аспект), а і психологічно-моральний (нематеріальний). Третій рівень управління корпорацією охоплює взаємопов'язані функції організації і координації. Агроформування корпоративного типу – це здебільшого інтегровані диверсифіковані структури дивізіонального або матричного типу, які об'єднують в собі кілька напрямів діяльності, насамперед виробництво, переробку сільськогосподарської продукції та її реалізацію. При корпоративному управлінні створюється низка переваг, які насамперед полягають у заміні зовнішніх ринкових обробок внутрішньогосподарськими на основі трансфертного ціноутворення та перерозподілу трансфертів. При цьому, особливого значення набуває корпоративний механізм розподілу прибутків між підрозділами, конкретними власниками акцій, пайового капіталу і земельного паю (рис. 5.8).

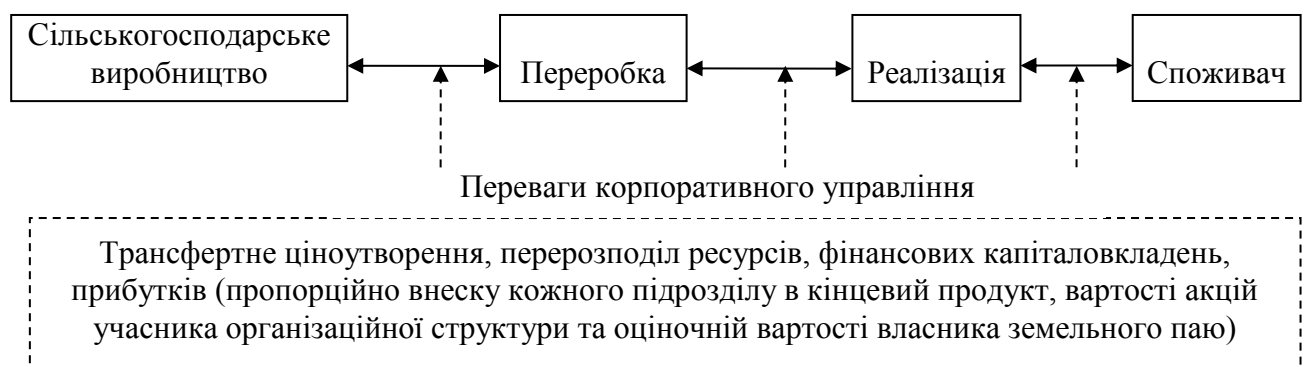

Рис. 5.8. Переваги корпоративного управління при організації виробництва в акціонерних інтегрованих об'єднаннях агропромислових формувань

Джерело: розроблено автором

Заключний рівень управління – це контроль, який направлений на визначення ринкової вартості підприємства та відповідності системи управління фінансами та його фондами нормативно-правовим вимогам до корпоративних структур. Контроль має бути тісно пов'язаний з контролінгом,

який глибоко впроваджений у всі функціональні сфери підприємства та забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку процесів прийняття управлінських рішень. Процес прийняття управлінських рішень в агрофірмуваннях корпоративного типу можна представити у вигляді схеми (рис. 5.9).

Рис. 5.9. Модель механізму прийняття управлінських рішень в акціонерних інтегрованих об’єднаннях агропромислових формувань
Джерело: розроблено автором

Варто зауважити, що за пропонованою схемою мають формуватися саме стратегічні рішення, оскільки, коли мова йде про виконання тактичних та оперативних завдань, які вимагають миттєвої реакції на перманентність зовнішнього середовища, така складна ієрархія проходження управлінських впливів може позначитися на своєчасності та актуальності прийняття рішення.

Отже, основною особливістю прийняття управлінських рішень в агроформування корпоративного типу є врахування інтересів акціонерів, а головне – власників земельних паїв, які при цьому можуть делегувати свої управлінські повноваження. Основним показником ефективного управлінського рішення має стати синергійний ефект, який проявляється в найповнішому і найефективнішому використанню потенціалу кожного окремого елемента корпорації у комплексній взаємодії, результатом якої має стати підвищення рівня конкурентоспроможності агроформування, ринкової вартості акцій та підприємства в цілому. Це, у свою чергу, відобразиться на доході співвласників капіталу корпорації та мотивуватиме їх до подальшого реінвестування отриманих прибутків у розвиток даного агроформування.

5.2. Організаційно-економічні інструменти розвитку ринку органічної агропромислової продукції

Розвиток соціуму, системи економічних відносин, глобалізація та міжнародна інтеграція суттєво змінюють традиційні підходи до виробництва, кон'юнктури ринку, споживання. Для сучасних підприємств характерне всебічне застосування маркетингової орієнтації виробництва, тобто першоосновою виробничо-комерційної діяльності є вивчення потреб споживачів і на цій основі побудова організаційної моделі господарської діяльності підприємства. В останні роки спостерігається зростання культури споживання. Пропаганда здорового способу життя, заняття спортом, збільшення кількості фітнес-центрів, відмова від куріння та вживання алкоголю зумовлюють переорієнтацію значної частини населення на здорове харчування. Дане поняття є комплексним і багатограним, в цілому його можна охарактеризувати як відмову від вживання трансгенних продуктів, обмеження вживання жирів, перевага екологічно чистих продуктів у раціоні харчування, зокрема овочів, плодів і ягід.

У сучасній науковій літературі зустрічається значна кількість праць, у яких розглядаються питання органічного виробництва [9, 25, 191, 212, 262, 431, 656, 686, 720], які відзначають перспективність даного напрямку діяльності, особливо в умовах глобалізації та підвищенням вимог споживачів до продуктів харчування (додаток АА). На наше переконання, органічне виробництво – це система традиційних технологій, яка ґрунтується на природніх властивостях задіяних ресурсів без додаткового втручання штучних стимуляторів, що забезпечує гармонізацію економічних, соціальних та екологічних відносин через виробництво екологічно чистих продуктів харчування за доступною ціною для більшості членів суспільства.

Органічна продукція являє собою екологічно чисту продукцію, виготовлену на основі застосування безвідвальної технології обробітку ґрунту, без використання мінеральних добрив, гербіцидів, пестицидів, генетично модифікованих елементів та інших компонентів, що змінюють природній смак, запах та колір продукту. Виробництво органічної продукції має низку конкурентних переваг як з точки зору підприємств, так і з позиції споживача. Серед них варто виділити такі: висока якість та безпечність продукції, що досягається насамперед за рахунок відсутності залишків пестицидів, отрутохімікатів, генетично модифікованих організмів тощо; позитивний вплив на здоров'я людини; безпечність для навколишнього середовища; позитивний вплив на відтворення природних ресурсів, зокрема родючості ґрунтів; збереження поживних речовин; підвищення якості та безпечності продуктів переробки.

В останні роки органічний рух набуває все більшого поширення. Спостерігається збільшення кількості господарств, що працюють у даному напрямку, а також збільшення площ сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічні культури. В Україні створена Спілка виробників органічних сертифікованих продуктів, діяльність якої спрямована на консолідацію українських сертифікованих виробників органічної продукції для розвитку органічного ринку в Україні [326]. Створено портал “Органік.юа”, на базі якого випускається відповідний журнал та розповсюджується інформація про

органічний рух в Україні та іноземний досвід [167]. Важливу роль у підтримці розвитку органічного виробництва відіграє Міжнародна Федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) – “всесвітня організація, яка покликана об’єднати та допомагати у розвитку органічного руху в усьому світі у всіх своїх проявах”. За визначенням Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) “Органічне сільське господарство – виробнича система, що підтримує здоров’я ґрунтів, екосистем і людей, воно залежить від екологічних процесів, біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, при цьому уникається використання шкідливих ресурсів, які викликають несприятливі наслідки, органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, нововведення та науку з метою покращення стану навколишнього середовища та сприяння розвитку справедливих взаємовідносин і належного рівня життя для всього вищезазначеного” [767].

Ефективний розвиток органічного виробництва можливий за умови відповідної нормативно-правової бази. В Україні вона перебуває лише на стадії розвитку, про це свідчить зокрема те, що Проект Закону України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції” прийнятий лише у першому читанні 30.03. 2018 р. 5448-д, незважаючи на те, що розвиток органічного виробництва здійснюється уже тривалий час і набуває значних масштабів як в Україні, так і у всьому світі.

Даний Проект Закону визначає основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, засади правового регулювання органічного виробництва, обігу органічної продукції та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності центральних органів виконавчої влади, суб’єктів ринку органічної продукції та напрями державної політики у зазначеній сфері [391].

У Законі також дається визначення поняттю “органічне виробництво”: сертифікована діяльність, пов’язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво, підготовка, обробка, змішування та пов’язані з цим процедури,

наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що здійснюється із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, з метою реалізації такої продукції” [391]. Ключовим моментом цього визначення є сертифікація органічного виробництва та обігу органічної продукції, яка “має проводитися з щорічним обов’язковим виїзним інспектуванням органом сертифікації з метою встановлення відповідності процесу виробництва продукції та її обігу вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції” [391]. В Україні ще не створено національних стандартів, тому сертифікація проводиться за міжнародними стандартами, зокрема такими:

1. Постанова Ради ЄС 834/2007 – нормативний документ Європейського Союзу, що містить правила та вимоги до органічного виробництва. Діє на території країн всього ЄС. Це є найпоширеніший стандарт, відповідно до якого проводиться сертифікація органічного виробництва в Україні. Органічні продукти в Європейському Союзі маркуються єдиним логотипом (органічний логотип ЄС – так званий євро-листок), які вказуються на пакованих сертифікованих органічних продуктах разом із інформацією про сертифікаційний орган та походження органічної сировини. У країнах, що не є членами Європейського Союзу застосовується стандарт, що є рівнозначним Постанові Ради ЄС 889/2008 та 834/2009.

2. Національна Органічна Програма (NOP) – національна органічна програма США. Стандарт, відповідно до якого проводиться сертифікація для виробників, які орієнтуються на американський ринок.

3. Японські сільськогосподарські стандарти (JAS) – національні стандарти Японії, відповідно до яких проводиться сертифікація для виробників, які орієнтуються на японський ринок.

4. Стандарти “Біо Свісс” (Bio Suisse) – приватні стандарти швейцарської Асоціації органічних виробників “Біо Свісс”, що є дуже поширеними в Швейцарії, відповідно до них проводиться сертифікація для виробників, спрямованих на швейцарський ринок [358, 326, 328, 767, 830].

Перший український сертифікаційний орган, що здійснює інспекцію та сертифікацію органічного виробництва, ТОВ “Органік стандарт”, був створений в рамках українсько-швейцарського проекту “Органічна сертифікація та розвиток органічного ринку в Україні” в 2007 р. [328]. За умови прийняття Закону України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції” сертифікація української продукції набуде офіційного статусу. Разом з тим, для експорту необхідно, щоб внутрішні стандарти мали вагу на міжнародному ринку. З огляду на неврегульовану ситуацію щодо сертифікації є підґрунтя спрогнозувати необхідність отримання подвійних сертифікатів для розвитку експорту органічної продукції.

Частково питання органічного виробництва регулюються Законами України “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів” від 23.12.1997 р. за № 771/97-ВР [391] та “Про Службу безпеки України” від 25.03.1992 р. за № 2229-XII [400], Постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання продовольчої безпеки” від 05.12.2007 р. за № 1379 [110], наказом Служби безпеки України “Про затвердження Положення про продовольче забезпечення в системі Служби безпеки України на мирний час” від 22.12.2006 р. за № 809 [382].

Варто проаналізувати глобальні проекти, що сприяють розвитку органічного виробництва (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Характеристика міжнародних проектів в Україні у галузі органічного виробництва

Назва проекту	Мета проекту	Цілі і задачі проекту
1	2	3
Проект Агентства міжнародного розвитку США АгроІнвест – це п’ятирічна програма (2011-2016), впровадження якої фінансується за кошти американського народу.	Надання технічної допомоги для прискорення відновлення зростання економіки України і збільшення її внеску у забезпечення глобальної продовольчої безпеки.	- надає підтримку сектору органічного виробництва в Україні шляхом розробки і впровадження законодавства. - підтримує органічний сектор шляхом співпраці з національними галузевими неурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на розвиток органічного виробництва.

Продовж. табл. 5.1

1	2	3
Розвиток органічного ринку в Україні (2012-2016), швейцарсько-український проект. Проект впроваджується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) за підтримки Швейцарської Конфедерації через Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO).	Сприяти посиленню конкурентоспроможності українського органічного сектору та мікро-, малих та середніх підприємств з Українських Карпат.	- підвищити якість та товарообіг сертифікованих органічних сільськогосподарських орних культур від малих та середніх підприємств для експорту, а також молочних продуктів для внутрішнього ринку; - отримання вигоди мікро-, малими та середніми підприємствами Українських Карпат від торговельної марки для регіональної харчової продукції; - підвищити рівень комерційних послуг для органічного сектору; - покращити сприятливе бізнес середовище для розвитку органічного сектору.
Проект “Сприяння економічному розвитку та зайнятості” втілюється в Україні Німецьким товариством міжнародного співробітництва “Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH” за дорученням Федерального Міністерства економічного співробітництва і розвитку Німеччини (BMZ).	Удосконалення інструментів економічного сприяння на регіональному та національному рівнях. Метою даного компоненту проекту є створення стабільних, функціональних, добре налагоджених партнерств в рамках органічного сектору.	Проект надає підтримку заходам, що спрямовані на популяризацію органічних продуктів серед споживачів, просування ідеї органічної продукції у відповідності зі стандартами ЄС серед потенційних виробників.
Забезпечення сталих умов для розвитку органічного харчового ланцюга на основі довіри та прозорості	В рамках співпраці між Посольством Франції в Україні, Французькою Агенцією органічної продукції та Міністерством аграрної політики та продовольства України Франція підтримує виробників органічної продукції та розвиток органічного харчового ланцюга в Україні.	- обмін знаннями та уміннями щодо органічного виробництва для малих та середніх підприємств; - організація навчальної поїздки до Франції з метою вивчення повного ланцюга органічної продукції, включаючи її сертифікацію; - участь у Координаційних зустрічах з міжнародними донорами та учасниками органічного сектору України для підвищення ефективності співробітництва; - поширення буклетів для кращого розуміння ключових механізмів розвитку органічного сектора у Франції; - створення пілотної асоціації виробників та споживачів органічної продукції: органічний споживчий кошик; - підвищення рівня обізнаності про органічні продукти шляхом підтримки організації Всеукраїнського ярмарку органічної продукції та конференції “Розвиток органічного ринку в Україні”.

Джерело: узагальнено автором за даними [830, с. 389-398]

Отже, важливу роль у розвитку органічного руху в Україні має також міжнародна нормативно-правова база та спільні проекти, зокрема: міжнародний

проект “Доступ до глобального органічного ринку” (Global Organic Market Access, GOMA), що формує основи до запровадження єдиних органічних стандартів і вимог сертифікації; Інструкція з оцінки еквівалентності стандартів і технічних регламентів (Equi Tool); Міжнародні вимоги до органічних сертифікаційних організацій (IROCB) [767]. Втім, є і певні гальмівні чинники, зокрема, нерозвинена культура споживання, орієнтація підприємств на короткостроковий прибуток, недосконала цінова політика, неефективна сегментація ринку, неоптимальна структура асортименту органічної продукції та галузеве поєднання. Органічним виробництвом станом на 2016 р. у світі займається 77 % країн, або 178 країн із 230. Найбільше цей напрямок діяльності розвинений в країнах Європи – 48 країн із 49. Щодо країн Азії, то в даному регіоні органічним виробництвом охоплено 83,7 %, або 41 країна.

В Африці та країнах Латинської Америки і Карибського басейну в органічному виробництві задіяно відповідно 71,4 % та 71,7 % країн. У Північній Америці – 3 країни із 5, в Океанії – 13 із 25 країн. Загальна площа сільськогосподарських угідь у 2016 р., яка вважається органічною, у світі складала 57816,8 тис. га, це лише 1,2 % від всієї площі (рис. 5.10).

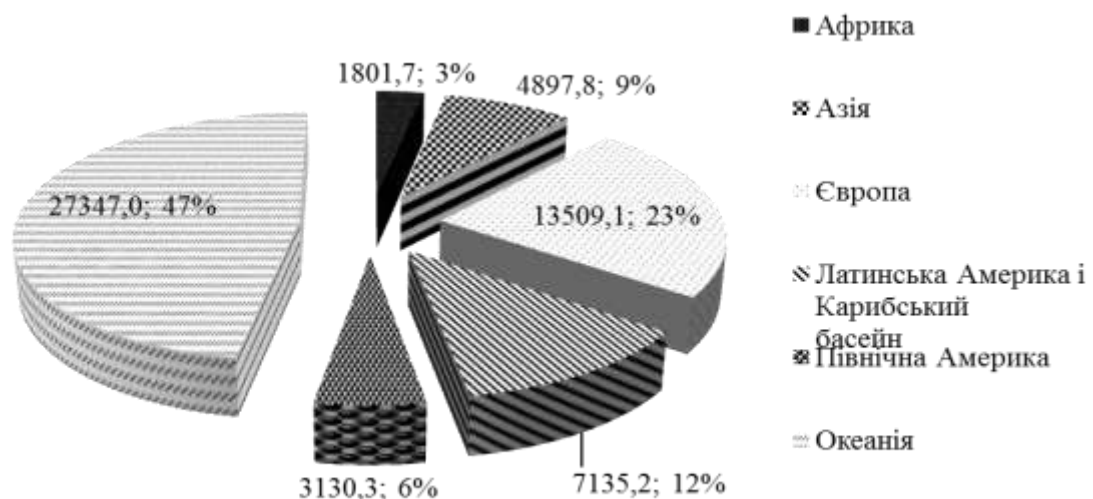

Рис. 5.10. Структура органічних площ в розрізі регіонів світу, 2016 р.

Джерело: узагальнено автором за [767, 791]

Найбільші органічні площі розташовані в Океанії – 27347 тис. га, яка становить 47 % всіх органічних земель, або 6,5 % від загальної площі регіону.

Лідером в цьому регіоні є Австралія. На другому місці за розміром площі органічних земель знаходиться Європа – 13509,1 тис. га (23 % від загальної площі органічних земель та 2,7 % від загальної площі регіону).

В інших регіонах світу площа органічних угідь становить менше одного відсотка загальних земельних ресурсів регіонів. Площа органічних земель Австралії становить 27,1 млн. га – це в 9 разів більше, ніж в Аргентині, яка за площею знаходиться на другому місці з площею 3012 тис. га. Феномен Австралії в плані значних органічних площ пояснюється тим, що значна частина території країни є неосвоєна і застосовується у якості природніх пасовищ, на яких не ведуться будь-які інші види діяльності. Понад 2 млн. га органічних земель мають такі країни, як Китай, США, Іспанія (рис. 5.11).

Площа, тис. га

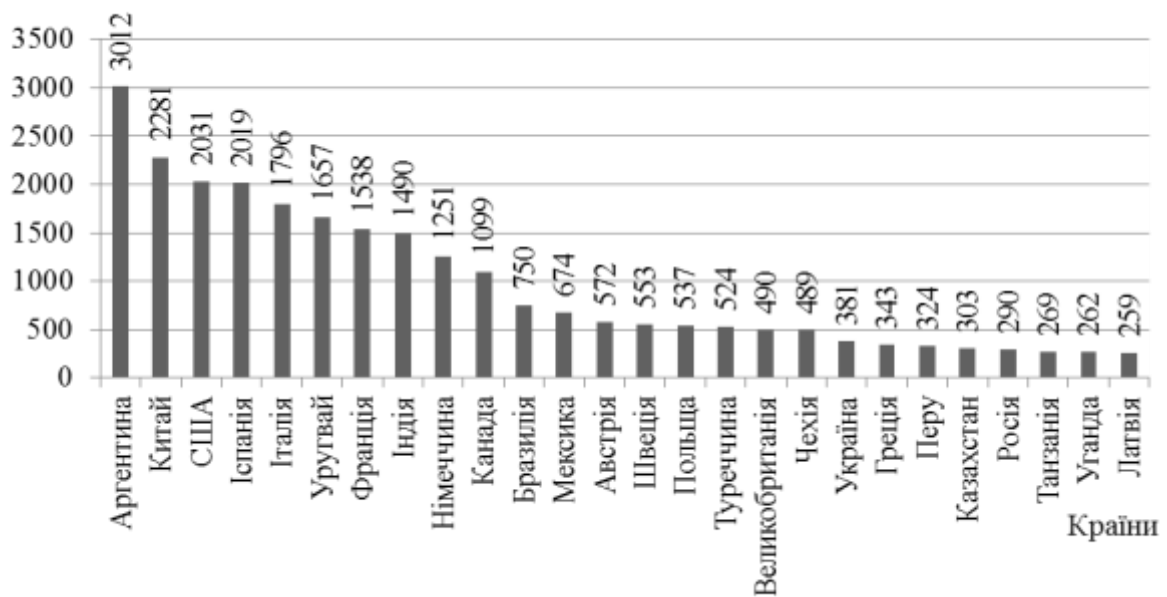

Рис. 5.11. Рейтинг країн з найбільшими площами органічних земель (без Австралії), 2016 р., тис. га

Джерело: узагальнено автором за [767, 791]

Також в ТОП-10 за площею органічних земель входять Італія (1,8 млн. га), Уругвай (1,66 млн. га), Франція (1,5 млн. га), Індія (1,49 млн. га), Німеччина (1,3 млн. га). Україна знаходиться на 20-й позиції з площею органічних угідь 381 тис. га. Щодо питомої ваги сільськогосподарських угідь, на яких ведеться органічне вирощування культур, то найбільше таких земель

має Ліхтенштейн – 37,7 % від усієї площ, Французька Полінезія – 31,3%, Самоа – 22,4 %. Це невеликі країни територіально, для яких сільське господарство не є бюджетоутворюючою складовою, тому в стратегії розвитку даної галузі не є визначальним чинник підвищення продуктивності ресурсів, зокрема земельних, за рахунок інтенсифікації виробництва, у тому числі хімізації. Сільське господарство даних країн насамперед направлене на внутрішнє споживання, що зумовлює значний інтерес до якості продукції. Значна частка органічних сільськогосподарських угідь зосереджена в Європейських високорозвинених країнах – Австрія, Естонія, Швеція, Італія, Латвія – понад 14 %. Щодо Австралії, то не дивлячись на значний обсяг органічних площ, їх частка становить лише 6,7 %.

Розглядаючи динаміку показників площі сільськогосподарських угідь та їх питомої ваги у загальній площі сільськогосподарських угідь світу (рис. 5.12), варто відмітити стрімку тенденції до збільшення площі органічних земель.

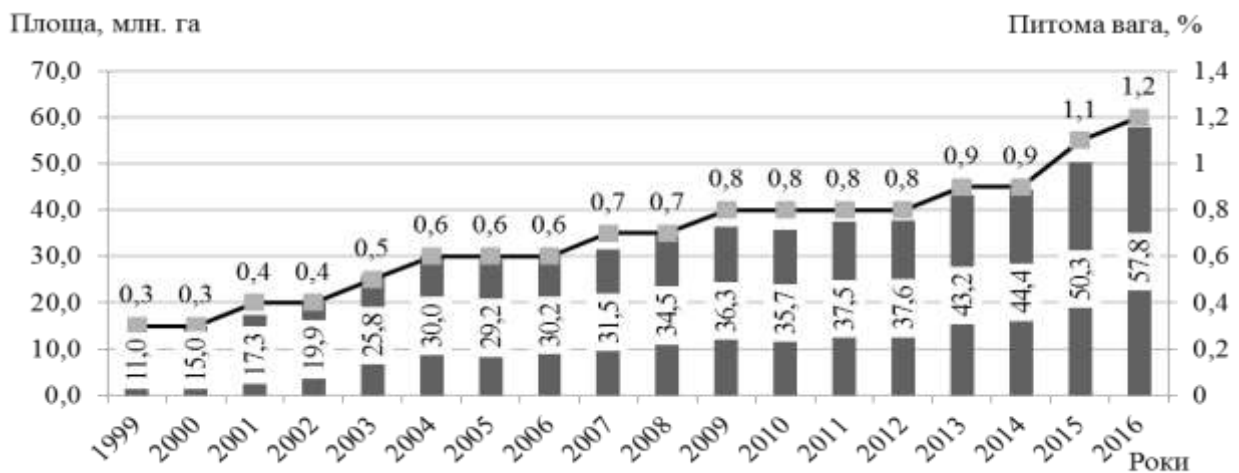

Рис. 5.12. Показники динаміки органічних земель та їх питомої ваги у загальній площі сільськогосподарських угідь у світі, 2016 р.

Джерело: узагальнено автором за [767, 791]

Так, у 1999 р. площа органічних угідь становила лише 11 млн. га у світі, у 2016 р. цей показник становить 57,8 млн. га, тобто за 17 років площа органічних земель збільшилась у 5,3 %. Особливо інтенсивне зростання спостерігається в останні п'ять років, що пов'язано більше із соціальними чинниками і

переорієнтацією культури споживання на принципи здорового харчування. Разом з тим, не дивлячись на суттєве зростання площ органічних земель, їх питома вага залишається незначною – 1,2 %. У структурі органічних сільськогосподарських угідь найбільшу питому вагу у світі займають постійні пасовища – близько 38 млн. га, або 62 %. В основному постійні пасовища розташовані в Австралії. Сільськогосподарські культури рільництва займають площу 10,6 млн. га, що складає 17 %. Багаторічні насадження розміщені на площі 4,5 млн. га, або 7 %. Оцінка структури посівних площ органічних культур рільництва у світі свідчить, що найбільшу площу займають круп'яні культури – 4,1 млн. га, або 40 %. На другому місці знаходяться зелені корми, вирощені на ріллі – 2,8 млн. га, або 27 %. Олійні культури займають площу 1,3 млн. га, або 13 %. Крім того, органічні рілля використовується для вирощування бобових культур, коренеплодів, овочів, текстильних культур, а також лікарських та ароматичних рослин (рис. 5.13).

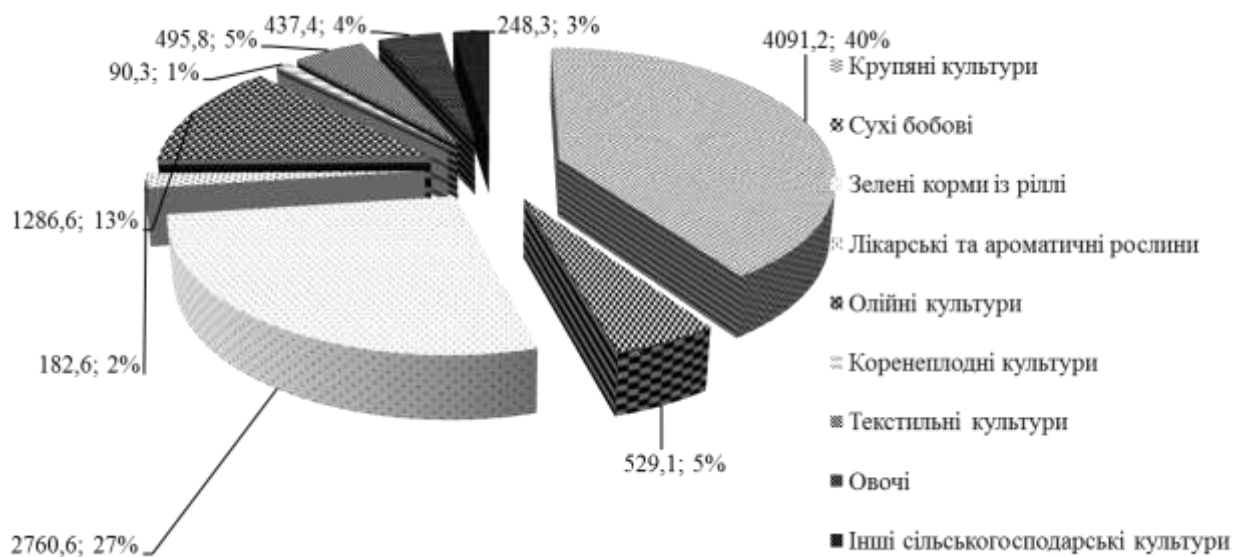

Рис. 5.13. Склад і структура органічних посівних площ у світі, 2016 р., тис. га, %

Джерело: узагальнено автором за [767, 791]

Важливу роль відіграють органічні технології при виробництві продукції тваринництва, зокрема у молочному скотарстві. На екологічну чистоту та інші показники, які дозволяють віднести продукцію до категорії органічної,

насамперед впливає якість кормів. За цим чинником значні переваги мають ті країни, які володіють достатніми за площею пасовищами, сінокосами, сіножатями, а також вирощують кормові культури за органічними технологіями. Лідером за органічним виробництвом молока є Австралія, яка має необхідний природний потенціал для розвитку даної галузі. Крім того, суттєвий розвиток даного органічного напрямку спостерігається в країнах Європи. Обсяги виробництва молока коров'ячого у країнах Європи у 2016 р. становив 4,4 млн. тонн, з них у країнах Європейського Союзу вироблено 4,1 мон. тонн, тоді як у 2007 р. ці показники відповідно становлять 2,5 і 2,4 млн. тонн.

У цілому у світі спостерігається суттєве поживлення торгівлі органічною продукцією. Обсяги продажу органічної продукції збільшилась з 21 млн. дол. у 2001 р. до 89,7 млн. дол. США у 2016 р., або у 4,3 рази (рис. 5.14).

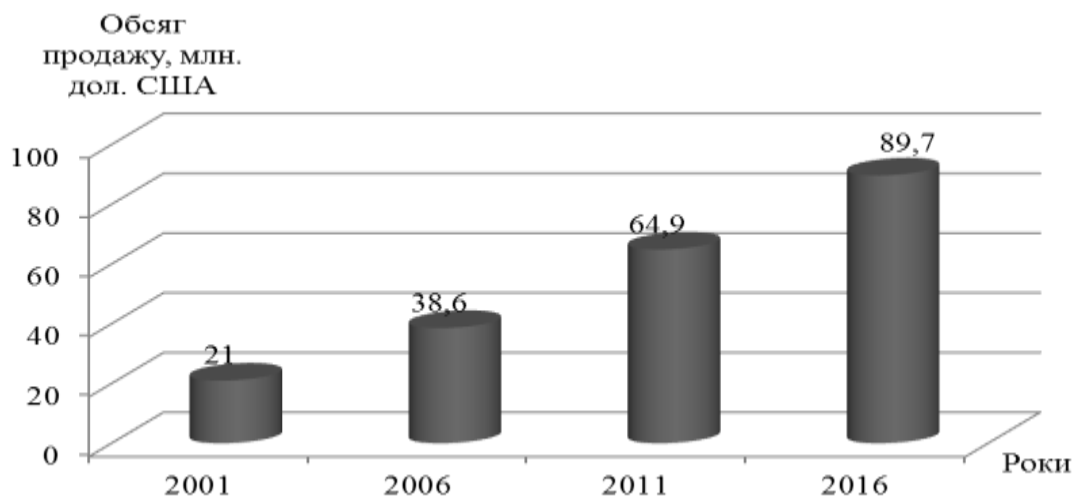

Рис. 5.14. Динаміка показників обсягів продажу органічної продукції у світі, 2001-2016 рр., млн. дол. США

Джерело: узагальнено автором за [767, 791]

У розрізі європейських країн лідером за розміром товарообігу органічної продукції за підсумками 2016 р. є Німеччина – 9,5 млн. євро, та Франція – 6,7 млн. євро. Також високі показники товарообігу досягнуті Італією – 2,6 млн. євро, Великобританією – 2,5 млн. євро, Швейцарією – 2,3 млн. євро, Швецією – 1,9 млн. євро. Україна посідає 24 місце серед країн Європи за обсягами товарообігу органічної продукції з показником 21 млн. євро (рис. 5.15).

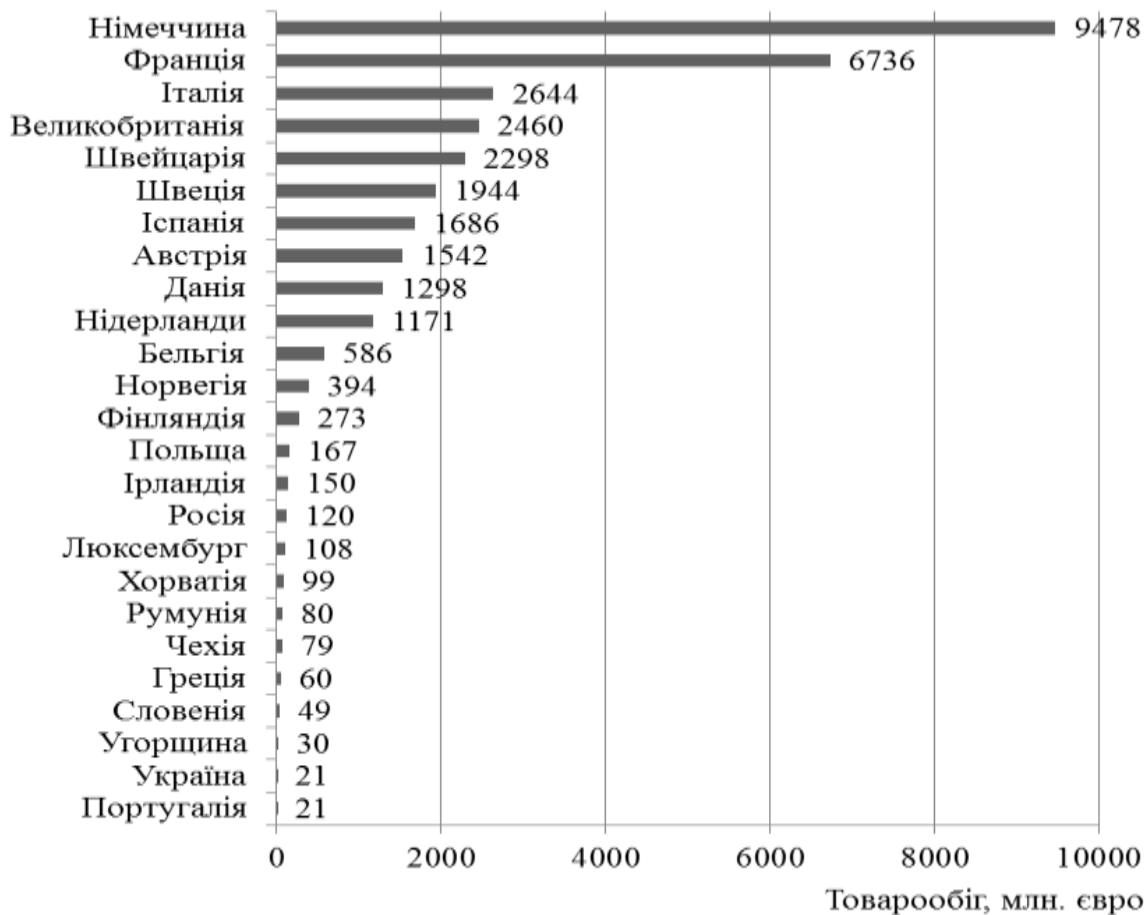

Рис 5.15. Рейтинг країн Європи за показниками товарообігу органічної продукції, 2016 р., млн. євро

Джерело: узагальнено автором за [767, 791]

Позитивним є зростання обсягів виробництва органічної продукції в розрахунку на одну особу. У 2016 р. цей показник становив 40,8 євро на одну особу в цілому по Європі та 60,5 євро на особу у країнах Європейського Союзу. Тоді як у 2000 р. ці показники відповідно становили 13,4 євро та 8,8 євро на одну особу. Такі закономірності свідчать про те, що обсяг виробництва і споживання органічної продукції залежить від рівня розвитку країни. Високий попит на органічну продукцію спостерігається у високорозвинених країнах Європи. Розвиток органічного виробництва в Україні має стрімкі позитивні тенденції. Для ефективного функціонування даного напрямку Україна має необхідний потенціал – значні площі чорноземів, вигідне географічне положення для здійснення міжнародної торгівлі та обміну технологіями, зростаючий попит місцевого населення, а також незадоволений попит країн

Європи і світу, відсутність конкуренції на даному сегменті внутрішнього ринку та низький її рівень на зовнішньому (рис. 5.16).

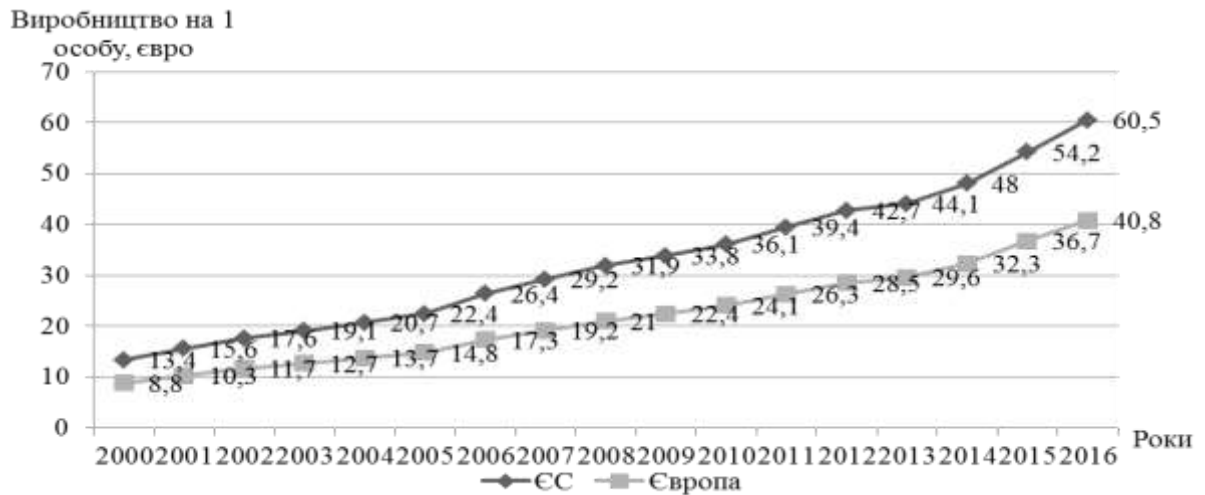

Рис. 5.16. Динаміка показників виробництва органічної продукції на одну особу в Європі, 2000-2016 рр., євро

Джерело: узагальнено автором за [767, 791]

Експорт органічної продукції з України у 2016 р. складав 73 млн. євро, що на 20 млн. євро більше, ніж у 2015 р. Серед основних імпортерів органічної продукції з України – Німеччина, Польща, Британія, Австрія, Італія та Швейцарія. 47% експорту складають зернові, серед іншої продукції – насіння, олійні культури, молочні продукти та мед. У 2016 р. в Україні налічувалося 294 виробника органічної продукції, що на 84 підприємства більше, ніж у 2015 р. У 2012 р. цей показник становив 121, у 2005 р. – 31 підприємство (рис. 5.17).

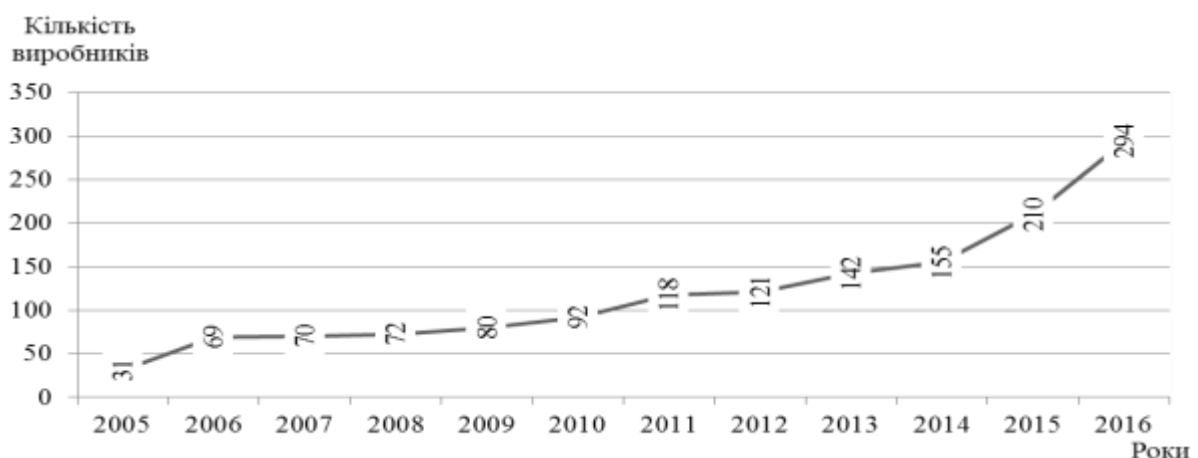

Рис. 5.17. Кількість виробників органічної продукції в Україні, 2005-2016 рр.

Джерело: узагальнено автором за [767, 791]

Лідерами органічного сектору в Україні є ТОВ “Органік Мілк” (ТМ “Organic Milk”) і ТОВ “Старий Порицьк” (ТМ “Старопоріцькое”), які є виробниками молочної продукції. На третьому місці – ТОВ “ЕтноПродукт” (ТМ “ЕтноПродукт”) – м’ясо, молоко, зерно. Четверте місце – ТОВ “Органік оригінал” (ТМ “Екород”) – бакалія, п’яте – “Галекс-Агро” – експортно-орієнтований виробник зерна. Найбільш популярною в Україні також є така органічна продукція: ТОВ “Фабрика бакалійних продуктів”, ТМ Жменька (органічні крупи, борошно, цукор), ТОВ “Органік Оригінал”, ТМ Екород (органічні крупи, борошно, кавуни, дині, олія соняшникова, мед), ТМ ЕтноПродукт (органічне молоко, кефір, сметана, м’ясо, мед), Пан Еко (органічні джеми, сиропи, соки, сухофрукти, м’ясні продукти зі свинини), ТОВ “Велс Органік” (органічні овочі), ТМ Царський садівник (органічні овочі), ТМ Хлібіо (хлібобулочні вироби), ТОВ “Продовольча компанія “Екопродукт” (органічні чаї ТМ “Карпатський чай”), ТОВ “Екохліб-плюс” (органічний хліб), Галка (органічна кава) [677, 6]. За різними даними [6, 677, 767, 830] нині площа сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом в Україні складає 410,8 тис. га, це лише 1,1 % від всієї площі (рис. 5.18).

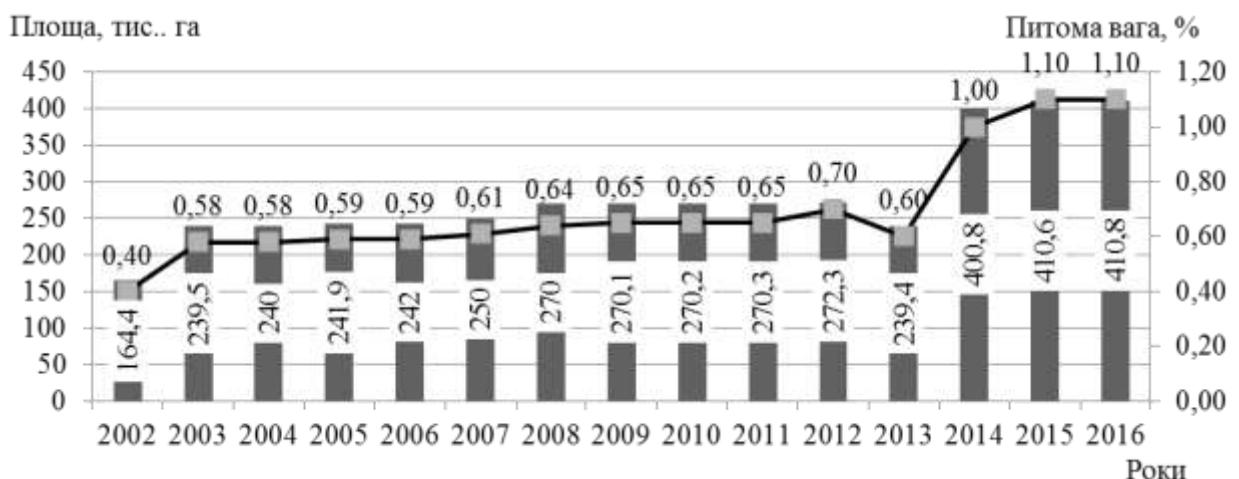

Рис. 5.18. Динаміка показників площ сільськогосподарських угідь, задіяних в органічному виробництві, та їх питомої ваги у загальній площі в Україні, 2002-2016 рр.

Джерело: узагальнено автором за [767, 791].

Потенціал залучення земель під органічне виробництво є значно ширшим. Насправді, обсяги органічних земель в Україні є більшими, ніж зазначені в офіційних джерелах. По-перше, останнє масове обстеження ґрунтів було здійснено у 1995 р. згідно Указу Президента України “Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення” від 02.12.1995 № 1118/95 [401]. З того часу, проводилася лише точкова оцінка ґрунтів підприємствами для власних потреб, тому точна цифра органічних земель в Україні може бути уточнена лише після комплексного обстеження всіх ґрунтів. По-друге, активна інтенсифікації сільського господарства розпочалась лише останнім часом (останні 10-15 років) в більшості випадків великими сільськогосподарськими підприємствами, господарства населення не застосовують активну хімізацію та інші складові інтенсивних технологій при вирощуванні врожаїв, тому площі їх угідь можуть суттєво розширити офіційні дані щодо органічних земель. По-третє, недостатність інформації щодо необхідності сертифікації органічного виробництва виключає певну кількість виробників із числа органічних. Крім того, варто зауважити, що відсутність законодавства щодо сертифікації органічної продукції створює недовіру до продукції з відповідним маркуванням, оскільки чітка процедура контролю за процесом сертифікації відсутня.

Розглядаючи перспективи розвитку органічного виробництва в Україні варто звернути увагу на такий напрямок, як овочі, плоди і ягоди [9, 25, 418, 427, 689]. Виробництво овочів, плодів і ягід – нині не є типовою галуззю для більшості агроструктур. Сільськогосподарські підприємства віддають перевагу вирощуванню зернових та технічних культур, які є високоліквідними та прибутковими. Інфраструктура аграрного ринку в овочевому та плодово-ягідному сегменті є нерозвиненою, канали збуту даної продукції обмежені. Крім того, варто вказати на незбалансованість кон’юнктури в даному ринковому сегменті. Попит на овочі, плоди і ягоди зростає, однак пропозиція даної продукції національного виробництва є недостатньою. В останні роки все більшого попиту набуває органічна продукція, яка не містить генетично

модифікованих організмів, залишків пестицидів, гербіцидів та інших отрутохімікатів. Перехід на органічне виробництво овочів, плодів і ягід потребує значних капіталовкладень, спрямованих насамперед на техніко-технологічну модернізацію. Дискусійним є питання ефективності органічного виробництва овочів, плодів і ягід в агроструктурах різного типу. Актуальним є питання виявлення особливостей розвитку даної галузі у поляризованих господарських структурах – агрохолдингах та господарствах населення.

Оцінка динаміки показників обсягів виробництва овочів, баштанних і плодово-ягідних культур в Україні свідчать про існування стабільних тенденцій у виробництві овочів, баштанних і плодово-ягідних культур. До 2013 р. спостерігались позитивні тенденції щодо збільшення обсягів виробництва цієї продукції, втім в останні роки відбувається певний спад, що насамперед пов'язано з неврахуванням тимчасово окупованих територій. У розрізі галузей сільського господарства доля цього сегменту аграрного ринку незначна, у структурі товарної продукції більшості багатогалузевих аграрних підприємств частка овочів, плодів, ягід складає до 5 %. З огляду на зміну культури споживання продуктів харчування, активізацію виробників органічної продукції, розвиток міжнародної співпраці в даній сфері особливо актуальним стає розвиток органічного виробництва овочів, плодів і ягід в агроформуваннях у більших масштабах. Дана галузь дозволить забезпечити конкурентні переваги національного виробника як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Отже, ринок овочів, плодів і ягід нині зростає, про що свідчить поживавлення попиту на даному сегменті. Втім, даний сектор економіки нині є розбалансованим, взаємозв'язки між його контрагентами нестійкі, інфраструктура нерозвинена. Для виявлення перспектив розвитку органічного виробництва овочів, плодів і ягід в Україні доцільно розглянути загальні тенденції розвитку галузі за категоріями виробників та за видами продукції (табл. 5.2). У 2017 р. порівняно з 2010 р. спостерігається збільшення обсягів виробництва овочів у всіх категоріях господарств, у цілому це збільшення становить 14,3 % і склало у 2017 р. 9286,3 тис. т (без врахування тимчасово окупованої території).

Таблиця 5.2

**Динаміка виробництва овочів у всіх категоріях господарств, 2010-2017 рр.,
станом на 1 січня**

Роки	Овочі		У тому числі										
	усього	з них відкритого грунту	огірки	помідори	капуста	буряки столові	морква столова	цибуля	часник	перець	кабачки	баклажани	гарбузи столові
Усі категорії господарств, тис. т													
2010	8122,4	7746,5	860,1	1824,7	1523,0	742,2	714,6	908,9	157,4	163,6	478,1	79,2	516,9
2011	9832,9	9434,9	965,9	2111,6	2026,1	894,1	864,2	1174,9	171,9	185,1	529,6	89,0	626,9
2012	10017	9592,1	1020,6	2274,1	1922,4	923,5	915,9	1141,3	171,4	189,7	554,9	97,8	587,8
2013	9872,6	9321,3	1044,3	2051,4	2082,5	926,8	930,1	1019,9	185,6	194,1	522,3	96,2	610,8
2013 ¹	9396,2	8890,9	993,3	1954,1	1969,2	884,0	866,7	964,9	175,2	183,4	509,8	87,3	605,1
2014 ¹	9637,5	9156,4	940,9	2147,9	1876,6	897,1	890,7	1108,6	191,1	187,9	531,4	86,9	573,2
2015 ¹	9214,0	8623,5	958,7	2274,4	1677,3	834,6	822,9	956,5	176,5	167,2	496,5	80,0	565,1
2016 ¹	9414,5	8867,8	948,9	2229,7	1682,8	841,9	876,9	1014,6	188,0	193,1	596,1	84,2	613,8
2017 ¹	9286,3	8723,6	896,3	2267,5	1733,2	836,2	839	976,7	185,8	175,1	543,4	74,8	621,3
2017 р. у % до 2010 р.	114,3	112,6	104,2	124,3	113,8	112,7	117,4	107,5	118,0	107,0	113,7	94,4	120,2
Питома вага господарств населення, %													
2010	88,1	89,4	91,0	76,1	92,7	95,3	91,0	84,9	99,9	95,7	92,9	90,3	98,3
2011	84,3	85,2	90,5	70,7	88,5	92,9	87,1	76,8	99,5	94,1	93,9	90,6	98,1
2012	85,7	86,5	92,1	75,6	88,2	93,4	85,9	77,0	99,5	93,6	95,9	92,5	98,6
2013	88,3	88,9	93,3	78,0	91,3	93,6	86,0	84,6	99,3	95,3	95,4	95,0	99,2
2013 ¹	88,1	88,7	93,4	77,3	91,1	93,6	86,3	84,6	99,4	95,0	95,3	94,5	99,2
2014 ¹	86,1	86,6	92,9	72,2	90,2	93,7	86,9	80,3	99,4	94,8	96,1	94,0	99,0
2015 ¹	86,1	86,3	94,2	70,8	91,7	93,8	87,5	84,1	98,7	94,2	97,4	92,5	98,6
2016 ¹	85,9	86,1	95,2	70,3	90,9	92,7	87,0	82,8	99,5	91,7	98,4	90,4	98,9
2017 ¹	85,5	85,7	95,0	67,5	91,5	93,7	88,2	84,0	99,1	92,6	97,8	92,4	98,9
2017 р. до 2010 р., +,-	-2,6	-3,7	4,0	-8,6	-1,2	-1,6	-2,9	-0,8	-0,7	-3,0	4,9	2,1	0,6

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м.Севастополя; за 2014-2015 рр. – також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: узагальнено автором за даними [644]

Більшість овочів вирощується на відкритому ґрунті – 8723,6 тис. т (93,9 %). Обсяг виробництва огірків зріс на 36,2 тис. т (4,2 %), помідорів – на 442,8 тис. т (24,3 %), капусти – на 210,2 тис. т (13,8 %). У виробництві овочів значна роль відводиться господарствам населення. У цілому 85,5 % овочів виробляється населенням. Найбільша питома вага господарств населення у виробництві таких овочевих культур: гарбузи столові – 98,9 %, кабачки – 97,8 %, часник – 99,1 %, а також огірків – 95 %. Аналогічні тенденції простежуються у плодово-ягідній галузі (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Динаміка виробництва плодів і ягід у всіх категоріях господарств, 2010-2017 рр., станом на 1 січня

Роки	Плоди та ягоди – усього	у тому числі			
		зерняткові	кісточкові	горіхоподібні	ягоди
Усі категорії господарств, тис. т					
2010	1746,5	1048,5	492,9	87,5	117,6
2011	1896,3	1118,3	545,9	112,6	119,5
2012	2008,7	1297,7	489,5	97	124,5
2013	2295,3	1391,4	651,5	116	136,4
2013 ¹	2168,3	1312,4	613,2	112,7	130
2014 ¹	1999,1	1251,4	512	102,8	132,9
2015 ¹	2152,8	1360	547,6	115,1	130,1
2016 ¹	2007,3	1261,8	509,8	108	127,7
2017 ¹	2048	1248	564,5	108,7	126,8
2017 р. у % до 2010 р.	117,3	119,0	114,5	124,2	107,8
Питома вага господарств населення, %					
2010	83,6	75,5	95,5	100,0	93,3
2011	84,2	76,4	94,9	100,0	93,7
2012	81,6	73,4	96,7	100,0	93,3
2013	80,6	71,4	94,6	99,9	92,4
2013 ¹	82,8	74,3	95,7	100,0	92,2
2014 ¹	83,4	75,8	96,5	99,7	91,6
2015 ¹	80,9	72,5	95,5	99,6	90,8
2016 ¹	81,5	72,9	97,1	98,9	90,1
2017 ¹	83,7	76,3	96,0	98,8	88,7
2017 р. у % до 2010 р.	0,1	0,8	0,5	-1,2	-4,6

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м.Севастополя; за 2014-2015 рр. – також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: узагальнено автором за даними [644]

Обсяг виробництва плодів і ягід у всіх категоріях господарств протягом 2010-2017 рр. збільшився на 301,5 тис. т, або на 17,3 %, у тому числі виробництво зерняткових збільшилося на 199,5 тис. т, або на 19 %, кісточкових – на 71,6 тис. т (14,5 %), горіхоподібних – на 21,2 тис. т (24,2 %), ягід – на 9,2 тис. т (7,8 %). Більшість продукції виробляється господарствами населення – 83,7 % у 2017 р. Зокрема, у господарствах населення виробляється 76,3 % зерняткових, 96 % кісточкових, 98,8 % горіхоподібних, 88,7 % ягід. Отже, роль господарств населення у виробництві овочів, плодів і ягід досить вагома.

Розглядаючи перспективи розвитку органічного виробництва овочів, плодів і ягід, варто відмітити зростання даного сегменту ринку у світовому

масштабі (додаток АБ). Маючи значний потенціал розвитку даного напрямку, Україна може зайняти вигідну конкурентну позицію на світовому ринку.

Офіційна статистика України не визначає окремо обсяги виробництва органічних овочів, плодів і ягід. Однак, в останні роки значного поширення набули недержавні організації, які ведуть активну діяльність у напрямку розповсюдження інформації, надання підтримки виробникам органічної продукції, а також ведення статистики.

За даними ТОВ “Органік Стандарт” в Україні органічним виробництвом овочів, плодів і ягід займається 43 підприємства, серед них сертифікованими органічними теплицями оснащено 5 підприємств, що вирощують огірки, помідори, перець, цибулю, полуниці [328; 830, с. 399].

З огляду на проведений аналіз тенденцій виробництва овочів, плодів і ягід в Україні, варто відзначити вагому роль господарств населення на даному сегменті ринку. Однак, у сучасних ринкових умовах їх значення як вагомого контрагента нівелюється. У їх діяльності є низка ринкових недоліків, зокрема, відсутність ефектів масштабу виробництва та синергії, хаотичність господарських зв'язків, відсутність належної техніко-технологічної бази, потокового виробництва, недосконалий механізм формування конкурентних переваг. Разом з тим, господарства населення є гнучкими, можуть розвивати різноманітні, у тому числі нетрадиційні, галузі, працювати для соціального ефекту в умовах збиткового виробництва, виконувати роботу понаднормово, освоювати нові технології, дотримуватись культури землеробства, господарства населення здійснюють позитивний вплив на розвиток сільських територій, функціонують на принципах досконалої конкуренції та ефективної економії.

Органічне виробництво овочів, плодів і ягід у господарствах населення має низку переваг порівняно з іншими агроструктурами: порівняно невеликі площі вирощування сільськогосподарських культур, що дозволяє обробляти землю на органічній основі; заміна технологічних процесів із боротьби зі шкідниками та бур'янами власною працею, що є дешевшим; власне споживання виробленої сільськогосподарської продукції, що мотивує до

виращування екологічно чистої органічної продукції; можливість встановлення вищої ціни, яка забезпечить цінову конкурентоспроможність; готовність до навчання та змін; використання кооперативних форм співпраці. Малі форми господарювання, враховуючи їхні конкурентні переваги та соціально-економічне значення, повинні зайняти свою нішу на ринку органічного виробництва овочів, плодів і ягід.

На противагу господарствам населення органічне виробництво овочів, плодів і ягід в інтегрованих об'єднаннях агропромислових формувань характеризується певними стримуючими факторами. По-перше, даний сегмент ринку характеризується високою трудомісткістю, тому максимальна заміна ручної праці механізованою не можлива, що суттєво підвищує витрати. По-друге, основним принципом роботи агрохолдингів є забезпечення ефективності за рахунок масштабу виробництва, а перехід на органічне землеробство – це довготривалий процес, швидке введення в органічний обіг значних земельних площ не можливе, що є непривабливим для даних агроструктур. По-третє, органічний ринок овочів, плодів і ягід нині в Україні є нерозвиненим, тому даний сегмент для ІОАПФ є малопривабливим.

Важливою конкурентною перевагою агрохолдингів на ринку овочів, плодів і ягід є замкнутий цикл виробництва, тобто можливість переробки, зокрема консервування даних продуктів. Так, наприклад, агрохолдинг “Agrofusion” – найбільший в Україні і один з найбільших в Європі виробників томатної пасти. Agrofusion Group заснована в 2007 р. Сергієм Сипко, який раніше був співвласником компанії “Сандора”. Група компаній об'єднує три заводи, 20 тис. га зрошуваних земель і два тепличних комплексу по вирощуванню розсади [6, 767]. “Технологічне обладнання заводу не має аналогів на ринку України з виробничою потужністю 2000 тонн сировини на добу, 750 тис. тонн томатів в сезон, сировинна база – закупівля сировини по регіону 20 %, власна сировина – 80 %, показник урожайності помідорів у “Agrofusion” становить 118 тонн/га, який вищий, ніж у Каліфорнії (113 тонн/га), завдяки використанню технології вирощування безрозсадного томату на

краплинному зрошенні, яка розроблена відділом зрошувальних меліорацій Інституту водних проблем і меліорації НААН, забезпечується така врожайність, її показники досягаються за рахунок оптимізації краплинного зрошення, раціонального внесення розрахункових доз мінеральних добрив разом з поливною водою протягом вегетаційного періоду в поєднанні з оптимальною густотою стояння рослин” [6]. Разом з тим, агрохолдинг “Agrofusion” з 2017 р. відкрив напрямок органічного вирощування помідорів та їх переробки на томатну пасту.

“У 2017 р. Європейський банк реконструкції і розвитку виділив компанії Agrofusion кредит на 15 млн. дол. США для будівництва третього заводу з переробки томатів, потужністю виробництва 34 тис. тонн томатної пасти в рік; компанія орієнтована на експорт – за кордон поставляється до 75% виробленої продукції (29 країн, в тому числі ЄС, Японія, Ізраїль, ОАЕ та інші), у планах компанії вийти на ринки Близького Сходу, Канади, Латинської Америки і Африки, тобто дане підприємство є абсолютним лідером на ринку томатної продукції, основне виробництво здійснюється за інтенсивними технологіями; маючи надлишки грошових коштів від даної галузі, агрохолдингом було відведено частину земель під органічне вирощування томатів, таким чином, виводячи дану органічну продукцію під відомим брендом агрохолдингу, “Agrofusion” отримує синергічний ефект” [6]. Провідними виробниками овочів, баштанних і корене-плодів є такі підприємства, як ТОВ “Західний Буг” – 1070 млн. грн, Уманський тепличний комбінат – 405 млн. грн, ТОВ “Органік Системс” – 368 млн. грн, Комбінат “Тепличний” (367 млн грн), АФ “Роднічок” (347 млн. грн) [677].

Основними перевагами ІОАПФ в органічному сегменті виробництва овочів, плодів і ягід є: наявність надлишкових коштів для розвитку напрямку; можливість відведення частини посівних площ під органічне вирощування сільськогосподарської продукції; використання існуючих каналів збуту і торгової марки для реалізації органічної продукції; можливість створення замкнутого циклу виробництва органічних овочів, плодів і ягід та продуктів їх

переробки. Таким чином, ефективним механізмом розвитку органічного сегменту вирощування овочів, плодів, ягід є поєднання зусиль невеликих виробників із можливостями інтегрованих об'єднань підприємств (рис. 5.19).

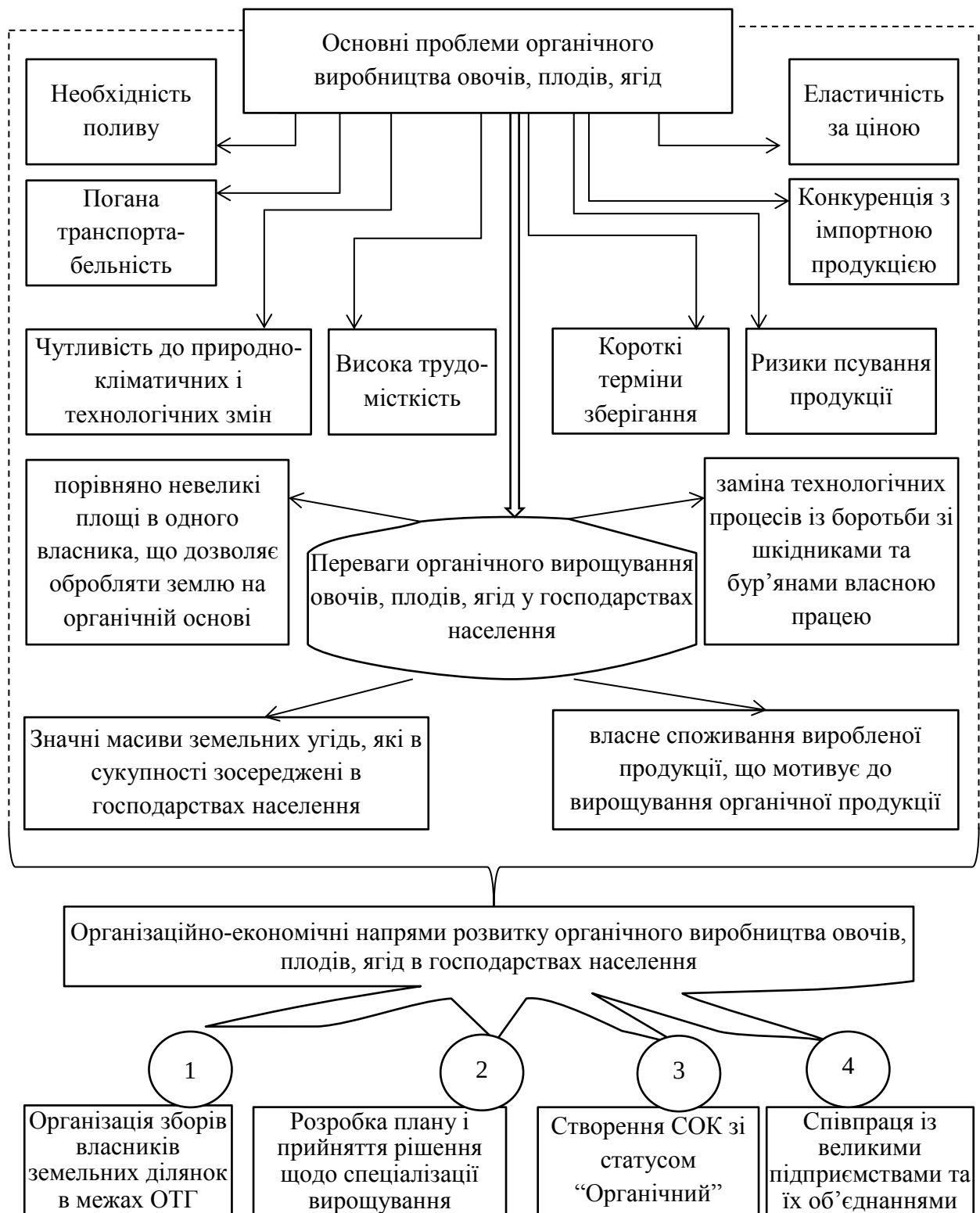

Рис. 5.19. Схема розвитку органічного виробництва овочів, плодів, ягід в господарствах населення

Джерело: розроблено автором

Враховуючи переваги господарств населення у виробництві овочів, плодів, ягід, а також їх зайняту позицію на даному сегменті ринку (частка задіяних площ і обсягів виробництва в середньому складає понад 70 %) доцільно розвивати їх потенціал. Основною передумовою при цьому є ефективна робота в об'єднаних територіальних громадах, першочергова роль яких в даному напрямі має полягати у розповсюдженні інформації та аргументуванні доцільності розвитку даного напрямку сільськогосподарської діяльності.

Одним із найперспективніших сегментів аграрного ринку є органічне виробництво овочів, плодів і ягід, оскільки в останні роки суттєво зростає попит на дану продукцію у зв'язку із зміною споживчих смаків. Даний напрям діяльності нині перебуває на стадії розвитку, про що свідчить несформована інфраструктура, незбалансована кон'юнктура ринку, недосконалий механізм ціноутворення тощо. Основними перспективними контрагентами на ринку органічного виробництва овочів, плодів і ягід є господарства населення, які можуть сформувати конкурентні переваги за рахунок гнучкості, орієнтації на соціальний ефект та значне використання ручної праці, а також інтегровані формування, які мають надлишкові кошти для інвестицій у дану сферу і можуть використовувати наявні ресурси, зв'язки та елементи інфраструктури.

5.3. Управління логістичною компонентою глобалізації агропродовольчого ринку

Функціонування та розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки неможливий без побудови ефективної логістичної системи. Основною метою впровадження логістики на різних управлінських рівнях господарювання є мінімізація трансакційних витрат, які виникають на стадіях постачання, виробництва, збуту продукції. Низку особливостей має агрологістика, що пов'язано зі специфікою агропромислового виробництва.

Крім того, в розрізі галузей аграрного сектору економіки механізми побудови логістичних систем суттєво відрізняються.

Логістика як наука пройшла у своєму розвитку кілька етапів: “І етап – (50-ті роки XX ст.) – виокремлення самостійних, фрагментарних дій у сферах закупівлі (прогнозування попиту, планування потреб, вибір джерел поставки, організація закупівлі, запаси), складування (транспортні маніпуляції, складування, упакування), дистрибуції (обслуговування замовлень споживачів, запаси готових виробів, транспортування, обслуговування клієнтів); II етап – (60-ті роки – початок 70-х років XX ст.) визначається двома основними напрямками: фізична дистрибуція – потрапляння продукту до споживача та управління матеріалами, тобто закупівлі, маніпуляції і складування “на вході” до підприємства; III етап – (кінець 70-х років і 80-ті роки XX ст.) – ітерація логістичних дій в підприємстві; IV етап – (90-ті роки XX ст.) – розвиток логістики на мікро-, мезо-, макро-, євро- та глобальному рівнях” [60, с.76].

У сучасних умовах логістика стала невід’ємною складовою системи управління провідних суб’єктів ринку. Разом з тим, існує низка гальмівних чинників, які обмежують розвиток даної складової менеджменту. Основним причинами повільної інтеграції системи логістики в управління сучасним підприємством, на думку Т.В. Майорової, є такі: “по-перше, це відсутність державного підходу до проблем логістики, що виявляється у відсутності правової юридичної бази, спеціалістів і центрів їх підготовки; по-друге, загальна економічна криза з невирішеними питаннями власності та зниженням обсягів виробництва, інфляція, стагнація гальмують будь-яке починання; по-третє, логістика передбачає комплексний облік витрат, за якого зростання витрат у транспортно-складському господарстві перекривається ефектом, отриманим за межами цієї галузі, разом з тим існуюча система бухгалтерського обліку, методики внутрішньовиробничого госпрозрахунку, що використовуються на практиці, поки не дають змоги повністю оцінювати витрати й результати діяльності підрозділів і служб підприємства; по-четверте, логістичний підхід передбачає кардинальні зміни в структурі підприємства,

перехід до більш гнучких організаційних структур, створення спеціалізованих цехів і служб транспортно-складського господарства; по-п'яте, розвиток ідей логістики гальмується недоліками професійної підготовки кадрів” [238, с 143].

Впровадження логістичних систем на агропродовольчому ринку має низку особливостей. При цьому, варто виділити специфічні стримуючі чинники, які гальмують впровадження логістичних систем в галузі: недосконала система міжгосподарських зв'язків між виробниками, переробними підприємствами, збутовими та заготівельними організаціями в аграрній галузі; специфіка аграрної продукції та вимог до її якості, умов зберігання, транспортування; наявність великих підприємств аграрної галузі та диверсифікованих інтегрованих об'єднань агропромислових формувань, які займають домінуюче положення на ринку і диктують свої умови конкуренції, впливаючи тим самим на товарорух в межах логістичного ланцюга, монополізуючи його; нерозвинуті управлінські та логістичні механізми в системі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації виробників аграрної продукції; значна роль держави в логістичному ланцюзі, яка полягає у здійсненні державних закупівель, формуванні держрезерву аграрної продукції, фінансовому регулюванні.

Отже, логістична система на ринку агропродовольчого ринку (агропродовольча логістична система) – це сегментарна підсистема ринкової логістичної системи, яка охоплює вісім стадій створення агропродовольчої продукції: виробництво кормів, насіння засобів захисту рослин і тварин, добрив; ресурсозабезпечення; виробництво; переробка; заготівля; зберігання; транспортування; збут; взаємопов'язує їх, забезпечує оптимізацію матеріальних та інформаційних потоків між ланками агропродовольчого ланцюга, мінімізацію трансакційних витрат і сприяє підвищенню гнучкості, адаптивності, емерджентності системи менеджменту суб'єктів даного сегменту ринку.

Основною розвитку логістики на агропродовольчому ринку є міжгосподарські зв'язки. На думку О.Н. Бунчикова, О.А. Холодова, Е.В. Бунчикової, “вся діяльність суб'єктів агропродовольчого ринку повинна ґрунтуватися на

взаємній зацікавленості, партнерстві. При цьому, важливе значення, належить економічним відносинам, так як через цей механізм розподіляються доходи між усіма учасниками продовольчого ринку” [46, с. 79]. Класично прийнято структурувати агропромислове виробництво на три сфери: перша сфера – виробництво основних і оборотних засобів для другої і третьої сфер агропромислового комплексу, друга сфера – сільське господарство, третя сфера – переробні та обслуговуючі підприємства. У зв’язку з розвитком ринкових відносин виникає необхідність детальнішої структуризації аграрних сфер.

Наприклад, деякі науковці у якості четвертої сфери підприємства та організації з обслуговування сільського господарства. Макін Г.І. обґрунтував необхідність виділення п’ятої сфери – галузі сфери обігу (оптова та роздрібна торгівля, заготівля продукції) [244, с. 47]. Ми підтримуємо точку зору науковців щодо доцільності зміни підходів до структуризації агропромислового комплексу і вважаємо доцільним виділення четвертої сфери як обслуговуючої, до якої будуть належати транспортні компанії, організації зі складування та зберігання продукції, ремонтні бригади. До п’ятої сфери варто віднести торгівельні і збутові підприємства. При цьому логістичний менеджмент має охоплювати всі п’ять рівнів відносин (рис. 5.20).

Отже, на агропродовольчому ринку впровадження логістичних систем доцільно розглядати з точки зору їх інтеграції в систему менеджменту, а також як механізм модернізації інфраструктури економічної системи.

Логістика на агропродовольчому ринку має охоплює кілька операційних стадій: заготівля сировини, виробництво продукції, переробка, збут, розподіл, складування готової продукції. Відповідно до цього, варто виділити заготівельну, виробничо-продовольчу, розподільчу, транспортну, збутову. Процес формування логістичних систем на агропродовольчому ринку досить складний і може приймати різні форми залежно від організаційно-правового статусу суб’єктів ринку. Розглядаючи агрологістичні системи, доцільно виділити такі їх форми: логістична система інтегрованих об’єднань агропромислових формувань; кооперативна логістична система; незалежна логістична система.

Рис. 5.20. Рівні логістичного менеджменту у системі відносин на агропродовольчому ринку

Джерело: розроблено автором

Такий поділ логістичних систем пов'язаний з формою втрати організаційно-правової незалежності ринкових суб'єктів. Адже є підприємства, які повністю або частково, формально або неформально, втрачають свободу прийняття управлінських рішень та змінюють свою організаційно-правову форму. Зокрема, вертикальна або горизонтальна інтеграція підприємств у формі створення агрохолдингів, концернів, конгломератів передбачає злиття підприємств, тому в таких структурах домінує внутрішня логістична система, оскільки більшість ринкових об'єктів замінюються внутрішньо-господарськими. Така форма інтеграції агроформувань, як створення асоціації, не передбачає юридичну реорганізацію підприємств, однак підприємства, що входять до неї, мають узгоджувати між собою стратегічні дії, тобто

незалежність таких підприємств є частковою. Відповідно до цієї моделі відносин можна віднести сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, члени яких залишаються незалежними, однак їх діяльність обмежується кооперативними зобов'язаннями. Для даних суб'єктів господарювання характерним є рівнозначне поєднання внутрішньої та зовнішньої логістики. Крім інтегрованих підприємств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, на ринку залишаються незалежні підприємства, які не мають тісних інтеграційних та кооперативних зв'язків. Для них характерна зовнішня незалежна логістична система.

Значні особливості має побудова агрологістичних систем у вертикально інтегрованих структурах. Скакаліна Є.В. зазначає, що “реалізація переваг інтеграції можлива в корпораціях тільки при раціональному формуванні їх організаційно-виробничої структури, що враховує як технологічні особливості виробництва продукції, так і зовнішні умови діяльності, велике значення в процесі оптимізації логістичних процесів має інтеграція інформаційних потоків, що дозволяє значно підвищити ефективність використання запасів і бізнесу в цілому, а також сприяє скороченню невизначеності” [614, с. 107].

Кравчук І.А. зазначає, що “обслуговуючі кооперативи в агропродовольчій логістиці є суб'єктами інтеграційних відносин між виробниками сільськогосподарської сировини, переробними підприємствами, іншими учасниками аграрного ринку, їх діяльність спрямована на оптимізацію ланцюга постачання продукції сільського господарства, що дозволяє знижувати трансакційні витрати та економічні ризики постачальників, сприяє підвищенню доходів виробників сільськогосподарської продукції, унеможливорює “диктування умов” переробником виробнику-постачальнику” [215, с. 132]. Більш детально питання побудови агрологістичних систем на основі кооперативній основі розглядає О.П. Величко. Науковець розрізняє корпо-ративну і кооперативну логістику в агробізнесі і зазначає, що “корпоративна агрологістика – це логістика, при якій послідовні етапи постачання, виробництва і розподілу знаходяться в межах одно- чи декількоосібного контролю з метою максимізації корпоративних

фінансових результатів; кооперативна агрологістика – це логістика, при якій послідовні етапи постачання, виробництва і розподілу контролюються через демократичне управління та багатоосібне рівноправне співволодіння, переважно на безприбутковій основі, з метою мінімізації логістичних витрат власників (членів)” [64, с.235].

Підтримуючи підхід О.П. Величка [64] щодо поділу логістики на корпоративну та кооперативну, І.А. Кравчук пропонує розглядати приватно-корпоративну та фермерсько-кооперативну логістику. Науковець зазначає, що “приватно-корпоративна і фермерсько-кооперативна форми аграрного підприємництва є перспективними в умовах розвитку агропродовольчої логістики в Україні, у яких сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи є основними локальними суб’єктами; ефективним чинником формування агропродовольчої логістики є регіональна інтеграція сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, переробників, торговельних мереж (супер-маркетів) та інших суб’єктів ринку продовольства, перевагами регіональних кооперативних центрів агробізнесу вбачаються можливість формування групи аналітично-інформаційного забезпечення з членів кооперативів, професійне здійснення бізнес-планування, юридичного супроводу, здатність до вертикальної інтеграції із різними корпоративними утвореннями в межах та поза межами регіону” [215, с. 135]. “І корпоративні, і кооперативні форми ведення аграрного бізнесу відіграють важливу роль в контролі логістичного ланцюга створення вартості продукції та захисті економічних інтересів; корпоративна і кооперативна логістики АПК мають як спільні, так і відмінні характеристики та особливості і різновиди” [64, с. 234]. Найбільш загальним є поділ логістики на внутрішню і зовнішню, відповідно до якого може бути сформована логістична система на рівні окремого суб’єкта господарювання або за його межами.

“У системі кооперативного та корпоративного агробізнесу суб’єктами внутрішньої логістики є, зокрема, кооперативні чи корпоративні підприємницькі організації, які самостійно формують такі процеси, як

постачання, зберігання, збут, транспортування тощо, а суб'єктами зовнішньої логістики – спеціалізовані кооперативні чи корпоративні підприємства (логістичні оператори), що забезпечують виконання частини або комплексу потокових процесів окремої кооперативної чи корпоративної організації. Внутрішня логістика передбачає обслуговування як виключно власних потокових процесів (замкнута, або обмежена логістика), так і в поєднанні з цим, додаткове використання частини логістичних потужностей підприємства на стороні (інсорсинг); агрологістичний інсорсинг в сільськогосподарському виробничому кооперативі, наприклад, може передбачати тимчасове прийняття для зберігання на власному складі запасів інших власників, на період, коли склад використовується не на повну потужність, при цьому, агрологістичний інсорсинг в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі передбачає використання логістичних потужностей для надання послуг як своїм членам, так і іншим замовникам; агрологістичний субконтрактинг в сільськогосподарській обслуговуючій кооперації – це традиційні послуги з транспортування та зберігання з незначною мірою інтеграції із замовником послуг” [64, с. 235].

Кооперативна логістика формується на базі юридично незалежних підприємств, фермерських господарств та господарств населення, а також інших суб'єктів ринку, які об'єднались у сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Даний напрям побудови агропродовольчих логістичних систем потребує найбільшої уваги, оскільки наразі корпоративна логістика, яка сформована на базі інтегрованих об'єднань агропромислових формувань є досить розвинутою. Ці об'єднання мають у структурі низку об'єктів логістики: систему складів, транспорту, відділи постачання і збуту, логістичні центри тощо.

Малі агроформування (фермерські господарства, сімейні ферми, господарства населення) здебільшого використовують аутсортсінгові логістичні послуги, що не завжди є економічно вигідним. З точки зору синергічного підходу доцільним є створення багатофункціонального сільськогосподарського кооперативу, одним із завдань якого буде логістичне обґрунтування виробничо-комерційної діяльності членів кооперативу. Нині на

національному ринку домінують заготівельні (насамперед молочарські кооперативи), які переважно спеціалізуються на організації збору молока з метою подальшого його продажу переробним підприємствам. При цьому, логістичні функції нівелюються, оскільки здебільшого сільськогосподарський кооператив налагоджує партнерські зв'язки з одним або кількома переробними підприємствами, що обмежує стратегічні альтернативи збуту. Створення логістичних центрів на базі багатофункціональних обслуговуючих кооперативів є необхідним напрямком підвищення конкурентоспроможності учасників СОК. Механізм формування і розвитку агропродовольчих логістичних систем в агроформуваннях має ґрунтуватись на таких важелях управління:

1. Охоплення всіх ланок виробничо-продовольчого ланцюга. Такий підхід може передбачати існування локальних логістичних систем, які об'єднуватимуть окремі стадії чи операції з виробництва аграрної продукції, наприклад, кормовиробництво та відгодівлю. Однак, ці локальні системи мають бути об'єднані в загальну логістичну систему, що сприятиме отриманню ефекту синергії та формуванню ефективної інфраструктурної логістики.

2. Автоматизація та інформатизація логістичних потоків. Механізм формування логістичних систем буде ефективним за умови впровадження сучасних комп'ютерних технологій, навігації, автоматизованих систем контролінгу, що забезпечує оптимізацію всіх операцій та процесів на всіх стадіях виробництва продукції та мінімізацію втрат матеріалів та інформації. Важливого значення, при цьому, набуває побудова ефективних транспортних систем які, крім ресурсозбереження, сприяють збереженню якісних властивостей аграрної продукції, що позитивно відобразатиметься на його реалізаційній ціні.

3. Програмно-цільовий підхід. Такий спосіб формування логістичних систем передбачає прийняття управлінських рішень на основі ув'язування цілей з ресурсними можливостями. При цьому необхідною є розробка комплексу взаємопов'язаних логістичних проектів, що охоплюють всі процеси та операції в ланцюгу “постачання-виробництво-переробка-реалізація-складування”.

4. Альтернативність. Передбачає необхідність розробки кількох варіантів просування матеріальних та інформаційних потоків і вибір оптимального з цих варіантів відповідно до змін умов зовнішнього середовища. Крім того, важливим є механізм обґрунтування альтернативного вибору – побудова власної логістичної системи чи аутсорсінг цих послуг.

Логістика є невід’ємним компонентом розвитку агропродовольчого ринку, оскільки логістична система об’єднує всі концептуальні складові економічно ефективного соціально орієнтованого екологічнобезпечного виробництва аграрної продукції (рис. 5.21).

Основними принципами формування логістичних систем на ринку м’яса і м’ясопродукції є такі: гнучкість та адаптивність логістичної системи; врахування інтеграційних та кооперативних механізмів на даному сегменті ринку; координація всіх елементів логістичної системи; структурування логістичних підсистем залежно від рівня ринкового середовища (мікро-, мезо-, макро-, глобальний рівень); врахування специфіки аграрної продукції; застосування інноваційних підходів. Дані принципи мають дотримуватись у сукупності та доповнювати логістичний механізм агропродовольчої логістики. Ефективність логістичної системи може досягатись за умови співпраці аграрних господарських структур, у тому числі сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та господарств населення, об’єднаних в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, та місцевих органів влади.

Види логістики та напрями побудови логістичних систем виявляються залежно від галузей розвитку та спеціалізації агроформування. Так, у тваринництві варто виділити такі специфічні види логістики: кормовиробнича, відгодівельна, оглядово-ветеринарна, виробничо-переробна. Таким чином, доцільно розглянути класифікацію видів логістики та виявити специфічні класифікаційні ознаки у скотарстві.

Вагомими в галузі логістики є дослідження О.М. Сумця, який досить ґрунтовно аналізує підходи до систематизації та класифікації видів логістичної діяльності підприємств агропромислового комплексу і виділяє кілька її видів:

Рис. 5.21. Модель агропродовольчої логістичної системи
Джерело: розроблено автором

“локалізація виробництва і складів, закупівля необхідних матеріально-технічних ресурсів для забезпечення функціонування підприємства, доставка запасних частин, транспортування і переміщення матеріально-технічних ресурсів, їх складування і управління запасами, вантажопереробка, комплектування і упакування продукції, моніторинг переміщення сільгосппродукції, формування та підтримання зв’язків із постачальниками, посередниками і споживачами, розподіл і обслуговування споживачів на визначених сегментах ринку” [655, с. 162].

У результаті проведеної систематизації та узагальнень науковець виділяє 19 видів логістичної діяльності, що здійснюється в межах логістичної системи виробничих і переробних підприємств агропромислового комплексу, серед яких доцільно звернути увагу на такі види логістики, як функціональна та фазова. Функціональна логістика включає такі операційні процеси, як закупівля, переміщення і транспортування, управління запасами, обслуговування клієнтів, вантажопереробка, доставка запасних частин, моніторинг переміщення, складування, комунікації, упакування, комплектування, локалізація виробництва і складів. Фазова логістика формується залежно від стадії виготовлення продукції (виконання робіт, надання послуг): управління фінансовими й інформаційними потоками, постачання, виробництво, розподіл і збут, повернення, утилізація, знищення. Наукові підходи до класифікації логістики, у тому числі й агропродовольчої, є досить загальними, що ще раз підкреслює доцільність виявлення специфічних класифікаційних ознак залежно від галузі та спеціалізації виробничої діяльності агроформування (табл. 5.4).

На основні узагальнення загальних класифікаційних підходів варто виділити специфічні ознаки у агропродовольчій логістиці. Однією з таких ознак є організаційно-правова форма взаємодії елементів економічної системи. Згідно цієї ознаки можна виділити незалежну логістику, яка формується у підприємствах, які не входять до будь-яких об’єднань агроформувань; логістику ІОАПФ, яка зокрема характерна для агрохолдингів, які мають вертикальний виробничо-продуктовий ланцюг; кооперативну логістику, що формується на базі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Таблиця 5.4

Загальна класифікаційна система агропродовольчої логістики

Класифікаційна ознака	Види логістики	Характеристика
За рівнем формування	Мікрологістика	Формування логістичних систем в межах підприємства
	Мезологістика	Формування логістичних систем в межах регіону
	Макрологістика	Формування логістичних систем в межах держави
	Мегалогістика	Формування логістичних систем на міжнародному рівні
За середовищем здійснення	Внутрішня	Об'єднує одну економічну систему (підприємство, група юридично об'єднаних підприємств)
	Зовнішня	Об'єднує кілька економічних систем
За функціональною основою	Операційна	Охоплює виробничі та невиробничі процеси (закупівля, переміщення і транспортування, вибір технології, виробництво сировини, переробка, реалізація готової продукції, управління запасами, організація сервісу, навантаження, розвантаження, доставка запасних частин, складування, формування комунікацій, упакування, комплектування)
	Постадійна	Об'єднує стадії виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг (укладання контрактів, постачання, виробництво, переробка, розподіл, збут, повернення, формування запасів)
За рівнем охоплення	Загальна	Охоплює всі процеси, операції та стадії економічної системи
	Локальна	Охоплює частину процесів, операцій та стадій економічної системи
За формою здійснення	Власна	Виконується за рахунок власних економічних ресурсів
	Аутсорсингова	Передбачає залучення зовнішніх логістичних послуг

Джерело: розроблено автором

За характером господарських процесів доцільно виділити основну (забезпечує виробництво готової продукції: відгодівельна, виробничо-переробна, розподільча) та допоміжно-обслуговуючу (формується в межах допоміжних та обслуговуючих процесів, що супроводжують і сприяють виготовленню продукції: кормовиробнича, насіннєва, екологічна, оглядово-ветеринарна). За сферою управління варто розглядати інфраструктурну логістику, яка сприяє формуванню допоміжних виробничо-обслуговуючих об'єктів економічної системи; та маркетингово-управлінську, що передбачає інтеграцію в систему менеджменту функцій управління інформаційними та матеріальними потоками з метою маркетингової орієнтації виробництва (табл. 5.5).

Класифікаційна система агропродовольчої логістики за специфічними ознаками

Класифікаційна ознака	Види логістики	Характеристика
За організаційно-правовою формою взаємодії елементів економічної системи	Незалежна логістика	Формується у підприємствах, які не входять до будь-яких об'єднань агроформувань
	Логістика ІОАПФ	Характерна для вертикально інтегрованих структур, зокрема агрохолдингів, які мають вертикальний виробничо-продуктовий ланцюг
	Кооперативна логістика	Формується на базі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, до яких можуть входити різні за розмірами та організаційно-правовими формами суб'єкти господарювання та господарства населення
За характером господарських процесів	Основна	Забезпечує виробництво готової продукції (відгодівельна, виробничо-переробна, розподільча)
	Допоміжно-обслуговуюча	Формується в межах допоміжних та обслуговуючих процесів, що супроводжують та сприяють виготовленню основної продукції (кормовиробнича, насіннева, оглядово-ветеринарна, екологічна)
За сферою управління	Інфраструктурна	Сприяє формуванню допоміжних виробничо-обслуговуючих об'єктів економічної системи
	Маркетингово-управлінська	Передбачає інтеграцію в систему менеджменту функцій управління інформаційними та матеріальними потоками з метою забезпечення маркетингової орієнтації виробництва

Джерело: розроблено автором

Перспективним інноваційним напрямом розвитку транспортної та розподільчої агропродовольчої логістики є авіалогістика. В умовах глобалізації агропродовольчого ринку все більшого значення набуває якість і швидкість доставки вантажів з продовольством на міждержавному та міжконтинентальному рівнях.

Доцільно виділити низку передумов та пріоритетів розвитку авіалогістики на рівні національного агропродовольчого ринку (табл. 5.6).

Таким чином, формування і розвиток логістичних систем на агропродовольчому ринку – це складний процес, який потребує досконалих механізмів. У даній галузі можливе застосування різних видів логістики, зокрема корпоративної, кооперативної, логістики незалежних агроформувань.

**Передумови та пріоритети розвитку авіалогістики на рівні
агропродовольчого ринку**

Форма передумов та пріоритетів розвитку авіалогістики на агропродовольчому ринку	Характеристика блоку
Організаційні	1. Необхідність швидкої доставки окремих груп продовольчих товарів у різні точки світу. 2. Пріоритетний розвиток органічного виробництва агропродовольчої продукції, зокрема овочів, плодів і ягід, які мають обмежені терміни придатності. 3. Ефективний приклад провідних компаній світу, які дозволяють здійснювати замовлення малими та середніми партіями органічних продуктів та забезпечують авіап перевезення цих вантажів (наприклад, іспанська компанія “Фіт а Соллер”, яка забезпечує авіадоставку органічних продуктів, переважно цитрусових, сушених та інших плодів, по Європі з острова Майорка). 4. Можливість створення авіамістечок з розвинутою інфраструктурою, наявними складами та новими робочими місцями 5. Розвиток диверсифікованих комбінованих авіапоставок (поєднання великобагаритних вартісних вантажів із перевезенням продовольства). 6. Менша залежність від погодно-кліматичних умов (зокрема порівняно із морськими перевезеннями), що зменшує затримки в перевезеннях.
Економічні	1. Стратегія відбудови аеропортів України та набуття ними статусу міжнародних (наприклад, аеропорт “Полтава”). 2. Обґрунтовані витрати на авіап перевезення вантажів (середня собівартість однієї години перельоту вантажного літака складає близько 80 тис. грн, при перевезенні 50 т продукції, транспортні авіавитрати складуть 1,6 грн/кг). 3. Уникнення проблем через неякісне дорожнє покриття. 4. Ширші географічні можливості. 5. Стимули для розвитку літакобудування та системи авіації.

Джерело: розроблено автором

Основними важелями економічного управління формуванням і розвитком агропродовольчих логістичних систем мають бути: охоплення всіх ланок виробничо-продовольчого ланцюга, автоматизація та інформаційних логістичних потоків, програмно-цільовий підхід, альтернативність.

Отже, розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки потребує системи методів та важелів управління суб'єктами ринку в нових економічних умовах, зокрема це визначення отримальної форми об'єднань та налагодження взаємозв'язків, екологізація виробництва та розвиток органічного напрямку, підвищення ефективності логістики.

Висновки до розділу 5

1. Організаційно-економічний механізм розвитку корпоративного управління має бути основаним на розвитку акціонерної форми власності, зокрема створенні акціонерних інтегрованих об'єднань агропромислових формувань та включення до числа акціонерів власників земельних паїв з привілейованим статусом; виділенні суб'єктів корпоративного управління трьох рівнів. Для ефективного розвитку АІОАПФ доцільним є удосконалення механізму прийняття управлінського рішення стосовно ІРО (первинної пропозиції акцій), зокрема потребує розвитку механізм визначення дивідендів на привілейовані аграрні акції АІОАПФ.

2. Доведено, що доцільним є створення акціонерних інтегрованих об'єднань агропромислових формувань (АІОАПФ) із включенням до числа акціонерів власників земельних паїв з привілейованим статусом та виділенням суб'єктів корпоративного управління трьох рівнів. Для ефективного розвитку АІОАПФ доцільним є удосконалення механізму прийняття управлінського рішення стосовно ІРО (первинної пропозиції акцій), зокрема надання державної підтримки в таких напрямках: проведення аудиту; часткова компенсація витрат на первинне розміщення акцій; інформаційна підтримка.

3. Національний агропродовольчий ринок розвивається під впливом біфуркаційних тенденцій: певної його монополізації інтегрованими об'єднаннями, з одного боку, та зосередження значної частки виробництва в господарствах населення, з іншого. За допомогою економіко-математичної моделі визначено залежність обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу від діяльності ІОАПФ та господарств населення. Доведено, що малі форми господарювання відіграють провідну роль у розвитку агропродовольчого ринку, особливо на сегменті овочів, плодів і ягід.

4. Органічне виробництво є перспективним сегментом розвитку агропродовольчого ринку. Експорт органічної продукції з України у 2016 р. складав 73 млн. євро, що на 20 млн. євро більше, ніж у 2015 р. Серед основних

імпортерів органічної продукції з України – Німеччина, Польща, Британія, Австрія, Італія та Швейцарія. 47% експорту складають зернові, серед іншої продукції – насіння, олійні культури, молочні продукти та мед. У 2016 р. в Україні налічувалося 294 виробника органічної продукції, що на 84 підприємства більше, ніж у 2015 р. У 2012 р. цей показник становив 121, у 2005 р. – 31 підприємство. Розвиток органічного виробництва овочів, плодів і ягід є найбільш доцільним для господарств населення, поєднуючи зусилля разом із інтегрованими об'єднаннями агропромислових формувань.

5. Невід'ємною складовою управління розвитком агропродовольчого ринку є логістична компонента. Основними принципами формування агрологістичної системи мають бути: гнучкість та адаптивність логістичної системи; врахування інтеграційних та кооперативних механізмів на агропродовольчому сегменті ринку; координація всіх елементів логістичної системи; структурування логістичних підсистем залежно від рівня ринкового середовища (мікро-, мезо-, макро-, глобальний рівень); врахування специфіки аграрної продукції; застосування інноваційних підходів.

6. Класифікація агропродовольчої логістики має здійснюватись за такими загальними ознаками: рівнем формування, середовищем здійснення, функціональною основою, рівнем охоплення, формою здійснення; та специфічними ознаками: організаційно-правовою формою взаємодії елементів економічної системи, характером господарських процесів, сферою управління.

7. Перспективним інноваційним напрямом розвитку транспортної та розподільчої агропродовольчої логістики є авіа логістика, перевагами якої є такі: необхідність швидкої доставки окремих груп продовольчих товарів у різні точки світу; пріоритетний розвиток органічного виробництва агропродовольчої продукції, зокрема овочів, плодів і ягід, які мають обмежені терміни придатності; ефективний приклад провідних компаній світу, які дозволяють здійснювати замовлення малими та середніми партіями органічних продуктів та забезпечують авіаперевезення цих вантажів; стратегія відбудови аеропортів України та набуття ними статусу міжнародних; обґрунтовані витрати на

авіаперевезення вантажів; можливість створення авіамістечок з розвинутою інфраструктурою, наявними складами та новими робочими місцями; уникнення проблем через неякісне дорожнє покриття; розвиток диверсифікованих комбінованих авіапоставок (поєднання великобагаритних вартісних вантажів із перевезенням продовольства); менша залежність від погодно-кліматичних умов (зокрема порівняно із морськими перевезеннями), що зменшує затримки в перевезеннях; ширші географічні можливості; стимули для розвитку літакобудування та системи авіації.

Список посилань на літературні джерела

[1, 2, 7, 9, 25, 45, 46, 48, 58, 60, 64, 96, 103, 110, 141, 159, 161, 162, 167, 191, 202, 212, 215, 220, 238, 244, 247, 262, 291, 292, 326, 328, 341, 358, 362, 382, 391, 396, 397, 400, 407, 418, 427, 431, 613, 614, 6401 644, 645, 655, 656, 677, 686, 689, 700, 701, 720, 767, 791, 830]

За розділом 5 опубліковано праці

[457, 466-470, 474, 476, 482, 483, 488-492, 494, 499, 5000, 510-512, 516, 518, 520, 528, 530, 531, 565, 595, 601, 796].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової проблеми розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. За результатами досліджень сформульовано такі висновки теретико-методологічного та науково-практичного характеру:

1. Розвиток економічних систем у сучасних умовах вимагає нових підходів щодо розуміння основних економічних категорій та явищ. У зв'язку з цим, категорію “ринок” доцільно розглядати з позиції економічної теорії (мікро-, макроекономіка, соціальна економіка, право, державне регулювання економіки), управлінського підходу (управління потенціалом, стратегічне управління, управління виробництвом, міжнародне та екологічне управління), маркетингово-логістичного підходу (маркетинг, логістика, інформаційне забезпечення), підходу з точки зору інтелектуальної власності та бізнесу (інтелектуальна власність, інтелектуальний бізнес, інтелектуальний потенціал). Дана категорія є багатогранною, поєднує в собі різні вектори і являє собою сукупність економічних відносин між ринковими суб'єктами з приводу купівлі-продажу ринкових об'єктів на визначеній території, за певний проміжок часу за умови вільного кон'юнктурного ціноутворення, обмеженого державного регулювання, свободи вибору і вільного розпорядження предметами купівлі-продажу в умовах обмежених ресурсів під впливом глобалізації економіки.

2. Агропродовольчий ринок є провідним базовим сегментом як глобального, так і національного ринків і являє собою сукупність відносин, визначених у часі та просторі з приводу купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки та побічної продукції, що об'єднані в складну ієрархічно упорядковану структуровану систему, яка охоплює підсистеми та сегменти, що можуть бути пов'язаними та непов'язаними між собою. Агропродовольчий ринок поділяється на три основні підсистеми: ринок тваринницько-промислової продукції; ринок рослинницько-промислової продукції; ринок побічної агропродовольчої продукції та продуктів їх переробки, кожен з цих підсистем доцільно класифікувати за специфічними

ознаками, які підкреслюють їх значимість і структуроутворювальну роль у розумінні сутності агропродовольчого ринку. Вектор розвитку, передумови, що здійснюють поштовх до розвитку, сфера охоплення розвитку, рівень розвитку, групи важелів і методів розвитку, результат розвитку формують концептуальну модель розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки.

3. У концептуальному плані ринок описується моделлю, кінцевою метою функціонування якої є задоволення потреб споживачів з найвищою ефективністю для суб'єктів даної моделі, і охоплює ринкову систему, що включає сукупність суб'єктів (агентів, стейкхолдерів), об'єктів та типів ринку – перший рівень відносин; кон'юнктурні відносини, основані на ринковому механізмі, що включає сукупність методів та важелів – другий рівень відносин; відносини, що здійснюються в ринковому середовищі, що поділяється на внутрішньодержавне (мкросередовище) та глобальне (мегасередовище) – третій рівень відносин; при цьому, ринок доцільно розглядати з позиції таких понятійних векторів: ринок як система, середовище, механізм, процес, кон'юнктура, хронологія.

4. Сучасна ситуація в економіці характеризується поглибленням взаємозв'язків між системами, що проявляється в глобалізації, яка передбачає процес зближення стратегій розвитку держав з метою вирішення глобальних проблем та завдань, які стосуються всього людства, її векторами є інтернаціоналізація, міжнародна інтеграція, діяльність ТНК та міжнародних організацій, розвиток інформаційно-комунікаційних систем. Глобалізація економіки характеризує закономірний процес поглиблення зв'язків між національними економіками різних держав для одержання синергічного ефекту в процесі задоволення постійно зростаючого попиту на основі комплексного підходу щодо використання економічних ресурсів, виробництва та продажу продукції, робіт, послуг, забезпечуючи баланс між соціальною, економічною, екологічною та енергетичною системами. Глобальний ринок – система поглиблених економічних відносин між країнами з приводу купівлі-продажу товарів, робіт, послуг, що відбувається на територіях всіх держав-учасників обміну за певний проміжок часу на принципах ринкової економіки, що

забезпечує збалансування економічного розвитку країн-учасників глобального ринкового середовища.

5. Доведено, що розвиток з урахуванням глобалізаційного підходу (глобалізаційний розвиток) являє собою безповоротний, ціленаправлений, закономірний процес інтеграції об'єкта у глобальне середовище, що передбачає зміну стану, рух вперед за межами оболонки об'єкта у всіх його сферах, поштовхом до чого є синергічний ефект взаємодії всіх елементів системи (об'єкта розвитку) під дією прогресивних чинників, розширеного відтворення та відновлення, і включає в себе ріст, зростання і трансформацію структуроутворювальних елементів об'єкта за умови збереження цілісності базових складових системи. Соціально-економічний розвиток доцільно розглядати з позиції системного, синергічного та глобалізаційного підходів, при цьому, основними структуроутворюючими складові категорії "розвиток" є: елементи (рух, зміна, ріст, зростання, трансформація), види розвитку, детермінанти розвитку (прогрес, відтворення, відновлення), результати розвитку (прогрес, регрес, деградація, зростання, ріст, зміна фаз).

6. Методологічний підхід щодо визначення рівня глобалізаційного розвитку країн та виявлення впливу на цей показник рівня розвитку агропродовольчого ринку передбачає розрахунок інтегрального індексу глобалізаційного розвитку (IGD), що включає валовий внутрішній продукт країни за паритетом купівельної спроможності на одну особу; індекс глобалізації; індекс глобальної конкурентоспроможності; глобальний індекс інновацій; індекс економічної свободи, кожен з яких має різну вагомість, визначену на основі експертної оцінки. Даний підхід дозволив побудувати стратегічну карту кластеризації країн світу за IGD та валовою доданою вартістю на одну особу, яка включає одинадцять основних кластерів. Україна входить до кластеру разом з Бельгією, Польщею, Боснією і Герцеговиною, Пакистаном, Німеччиною, які характеризуються досить високими значеннями IGD, ВДВ с/г/особу, при цьому, Україна в цій групі має найвищий показник ВДВ с/г / особу та найнижчий ІПР після Пакистану.

7. Оцінювання глобалізаційного розвитку агропродовольчого ринку доцільно здійснювати за такими етапами: визначення рівня глобалізаційного розвитку країни, місця та рівня розвитку агропродовольчого сегменту ринку у структурі національного ринку та рівня задоволеності споживчих потреб населення, діагностика попиту, пропозиції, стану партнерських зв'язків, оцінка національних стейкхолдерів ринку та потенціалу зовнішньоекономічної діяльності; кожен з цих етапів передбачає застосування сукупності методів для розрахунку сукупності показників, їх оцінювання та діагностики.

8. Діагностування стану і динаміки агропродовольчого ринку доцільно здійснювати на основі нового підходу “збалансована соціальна ринкова економіка”, ґрунтованого на теорії про особливу роль людини в ринковій системі, яка за рахунок власного потенціалу, продуктивності, знань і вмінь та за допомогою ринкових механізмів на основі принципів сталого розвитку забезпечує процеси задоволення власних та суспільних потреб. Запропоновано нові економічні категорії для пояснення практичних явищ у глобалізаційному розвитку агропродовольчого ринку: вимушений попит, досконалий попит, мінімально необхідний попит, дефективна пропозиція, досконала пропозиція, дефект агропродовольчого ринку, які характеризують стан економіки в цілому, рівень забезпеченості базових потреб суспільства у продуктах харчування, культуру споживання, стимули виробників до формування оптимальної пропозиції, рівень розвитку експортно-імпортних операцій.

9. В умовах глобалізації економіки потребує удосконалення трактування економічного закону попиту і пропозиції з позиції збалансованої соціальної ринкової економіки, який передбачає, що на агропродовольчому ринку формується досконала ціна, за якої придбання продуктів харчування не зумовлює погіршення загального фінансового стану суб'єкта попиту та задовольняє запити виробника, для якого рівнозначним є експорт або продаж продукції на внутрішньому ринку;

10. Обґрунтовано, що потреби на продукти харчування зростають до межі раціональної норми споживання, що є обмежуючою кривою для виробника, а не крива виробничих можливостей; якщо остання знаходиться далі кривої

раціонального споживання, то надлишкове виробництво – це обсяг експорту, за допомогою якого можна задовольнити попит в інших країнах, якщо крива виробничих можливостей розміщена зліва внизу відносно кривої раціонального споживання, то необхідний обсяг покривається за рахунок імпорту.

11. Сукупність господарюючих суб'єктів аграрної (агропромислової) сфери, діяльність яких є взаємопов'язаною і взаємодоповнюючою, характеризується координацією функцій управління, розподілу ресурсів, перерозподілу доходів і прибутків, що створюється з метою узгодження соціально-економічних інтересів, посилення впливу на контрагентів ринку, мінімізації трансакційних витрат, забезпечення ефекту масштабу виробництва та синергічного ефекту формують інтегроване об'єднання аграрних (агропромислових) формувань. Якщо об'єднання здійснюється одночасно в трьох напрямках (вертикальному прямому і зворотному та горизонтальному) і зумовлює синергічну диверсифікацію – розвиток оптимально обґрунтованої максимальної кількості напрямів діяльності інтегрованого об'єднання, а також джерел ресурсного забезпечення виробничо-комерційної діяльності та напрямів розподілу вихідного продукту, що забезпечує отримання додаткових ефектів від поєднання та підвищення продуктивності всіх складових виробничо-комерційного ланцюга інтегрованого об'єднання, забезпечується синергічна інтеграція агропромислових підприємств.

12. Важливим напрямком підвищення ефективності функціонування суб'єктів агропродовольчого ринку є сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, розвиток якої має здійснюватись на основі економіко-мотиваційного механізму, складниками якого є внутрішні мотиви, зовнішні ринкові стимули, більш досконала система ціноутворення, ефективний менеджмент за рахунок високої кваліфікації працівників та справедливий перерозподіл прибутків. Доцільним є розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації виробників м'яса і м'ясопродукції, зі спільного використання техніки на основі лізингу, фінансово-кредитного забезпечення

13. Вагоме значення у розвитку агропродовольчого ринку має його інфраструктура, яка охоплює низку допоміжних об'єктів, що забезпечують

ефективне функціонування стейкхолдерів ринку. Соціально-економічна інфраструктура агропродовольчого ринку має формуватися в такій ієрархії: “національна економіка – регіон – район” з метою реформування соціального забезпечення, охорони здоров’я, підтримки незахищених верств населення, подолання наслідків стихійних лих, створення сприятливих умов для реалізації особистісного потенціалу, поліпшення житлово-комунальних умов, екологічної ситуації, транспортного сполучення, що дозволяє розвивати інтегральний підхід розбудови соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку як цілісного процесу, при цьому, вагому роль мають відігравати об’єднані територіальні громади, міжнародні організації, агроформування, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, підприємствами, що займаються ландшафтним дизайном та зеленим туризмом.

14. Доведено, що доцільним є створення акціонерних інтегрованих об’єднань агропромислових формувань (АІОАПФ) із включенням до числа акціонерів власників земельних паїв з привілейованим статусом та виділенням суб’єктів корпоративного управління трьох рівнів. Для ефективного розвитку АІОАПФ доцільним є удосконалення механізму прийняття управлінського рішення стосовно ІРО (первинної пропозиції акцій), зокрема надання державної підтримки в таких напрямках: проведення аудиту; часткова компенсація витрат на первинне розміщення акцій; інформаційна підтримка.

15. В умовах біфуркаційних тенденцій на національному агропродовольчому ринку, а саме: певної його монополізації інтегрованими об’єднаннями агропромислових формувань, з одного боку, та зосередження значної частки виробництва в господарствах населення, з іншого, органічне виробництво є перспективним сегментом розвитку агропродовольчого ринку. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу визначено, що господарства населення відіграють більшу роль у виробництві деяких видів сільськогосподарської продукції, ніж інтегровані об’єднання агропромислових формувань, зокрема у виробництві плодів, ягід, овочів і фруктів. Доведено, що розвиток даного сегменту є найбільш доцільним для господарств населення.

16. Невід'ємною складовою управління розвитком агропродовольчого ринку є логістична компонента. Основними принципами формування агрологістичної системи мають бути: гнучкість та адаптивність логістичної системи; врахування інтеграційних та кооперативних механізмів на агропродовольчому сегменті ринку; координація всіх елементів логістичної системи; структурування логістичних підсистем залежно від рівня ринкового середовища (мікро-, мезо-, макро-, глобальний рівень); врахування специфіки аграрної продукції; застосування інноваційних підходів. Класифікація агропродовольчої логістики має здійснюватись за такими загальними ознаками: рівнем формування, середовищем здійснення, функціональною основою, рівнем охоплення, формою здійснення; та специфічними ознаками: організаційно-правовою формою взаємодії елементів економічної системи, характером господарських процесів, сферою управління. Обґрунтовано інноваційний напрям доставки вантажів на державному, міждержавному та міжконтинентальному рівнях в умовах глобалізації агропродовольчого ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О.А. Соціальна інфраструктура як один з напрямів реалізації соціально-державного маркетингу. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах “Грані”*. 2010. № 2 (70). С. 124-129.
2. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ) – (Stock market infrastructure development agency of Ukraine(SMIDA). web-site. URL: <https://smida.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2018).
3. Аграрне інформаційне агентство. web-site. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-tovariv-agrarnogo-eksportu-z-ukraini-u-2017> (дата звернення: 12.02.2018)
4. Аграрний маркетинг. За ред. П.І. Островського. К.: Центр навчальної літератури. 2006. С. 34–35.
5. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформаційно-аналітичний збірник. Вип. 5 / за ред. П.Т. Саблука та ін. К.: ІАЕ УААН. 2002. С. 433.
6. Агрохолдинг “Agrofusion” – найбільший в Україні і один з найбільших в Європі виробників томатної пасти / Херсонська правда. 2013. веб-сайт. URL: Режим доступу: <http://pravda.ks.ua> (дата звернення: 12.02.2018).
7. Акционерное дело: учебник / В.А. Галанов, З.К. Голда, О.А. Гришина и др.; под ред. В.А.Галанова. М.: Финансы и статистика, 2003. 544 с.
8. Альтернативна енергетика в Україні URL: <http://moesonce.com/ukraine/bilshe-alternativnoi-energetiki-v-ukraini.html>
9. Амеліна Ю.С. Модель формування оптимального асортименту органічної овочево-ягідної продукції закритого ґрунту. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1 (7). С. 14-20.
10. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році”. К. : НІСД, 2017. 928 с.
11. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник 2-ге вид., доп. і перероблене. К. : КНЕУ, 2002. 624 с.

12. Артиш В.І. Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічно чистої продукції в сільському господарстві України. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2006. № 102. С. 242-247.
13. Афанасьев И.В., Рогожин В.Д., Рудика В.И. Управление развитием предприятия : монография. Харьков : ИНЖЕК, 2003. 184 с.
14. Бабаев О.И. Совершенствование управления вертикально интегрированными структурами (на примере пищевой промышленности): автореф. дис. к.э.н.: спец 08.00.05. М. 2007. 20 с.
15. Бакум М.М. Напрями та інструменти управління ефективністю виробництва зерна. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. Вип. 112. Харків: ХНТУСГ. 2011. С. 23-34.
16. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. Державний комітет статистики України. 50 с.
17. Батуріна М., Луков В. Ринок: сутність, основні поняття і структура. К. 2005. 384 с.
18. Бачуріна І.В. Сутність поняття “аграрний ринок”. *Економіка АПК*. 2009. № 9. С. 108–111.
19. Башнянин Г.И. Экономические системы: монография. Т. 4 Львов: Лига-Пресс, 2013. 508 с.
20. Башнянин Г.І. Генеза ринкової економіки (політекономія, макро-, мікроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси банку, інвестиції, біржова діяльність): терміни, поняття, персоналії). За ред. Г.І. Башнянина, В.С. Іфтемінчука. К. : Магнолія плюс, 2004. 688 с.
21. Башнянин Г.І. Економічні системи: монографія: Т. 4. Львів : Ліга-Прес, 2013. 508 с.
22. Башнянин Г.І. Загальна економічна теорія; Спеціальна економічна теорія Ч.1; Ч.2. / Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. К.: Ніка-Центр; Ельга, 2002. 527 с.
23. Бевентер Э., Фон Хампе Й. Основные знания по рыночной экономике в восьми лекциях / пер. с нем. В. П. Гутника. М. : Республика. 1993. 176 с.

24. Безверхий К.В. Дотація як ефективна форма державної аграрної політики щодо розвитку селянських господарств в Україні. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2011. Вип. 3 (21), част. 2. С.68-72.
25. Безус Р.М. Формування організаційно-економічних засад розвитку виробництва органічної продукції / Дис... доктора. екон. наук : 08.00.04; Житомирський національний агроекологічний університет. Житомир : ЖНАУ, 2015. 499 с.
26. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева и В. Седелькина. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
27. Белей С.І. До проблем розвитку сільських територій. Сталій розвиток економіки. 2011. № 2. С. 111-115.
28. Белей С.І. До проблем розвитку сільських територій. Сталій розвиток економіки. 2011. № 2. С. 111-115.
29. Белопольский Н.Г. Энвайроника – наука о развитии и совершенствовании общества и мира. Донецк; Мариуполь : ИЭП НАН Украины, 1997. 331 с.
30. Береговий В. Проблеми продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 71–78.
31. Березін О.В. Продовольчий ринок України. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2008. 184 с.
32. Бернар И., Колли Ж-К Толковый экономический и финансовый словарь : франц., русская, англ., немецкая, испанская терминология : в 2-х т. / пер. с фр. М. : Международные отношения, 1996. Т. 1. 784 с.
33. Біла І.В. Оцінка ефективності використання фінансового лізингу в сучасних умовах на Україні. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. Донецк: ДонНУ, 2007. № 4. С. 1480-1484.
34. Білан Л.В., Гуцуляк Ю.В. Шляхи енергозбереження в сільському господарстві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і*

природокористування України: Техніка та енергетика АПК. К., 2011. Вип. 166, Ч. 4. С. 254-259.

35. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І., Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка, Макроекономіка). К.: Центр учбової літератури, 2009. 688 с.

36. Білоброва Т.О. Циклічність як важлива характеристика розвитку ринку нерухомості. *Вісник Донецького університету. Сер. В: економіка і право*. 2008. Вип. 1. С. 213-219.

37. Білорус О., Власов В. Глобалістика – нова синтетична наука. *Вісник НАН України*. 2010. № 3. С. 17-26.

38. Білоусько Т.Ю. Проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності. *Вісник НТУ “ХПІ”*. 2013. № 52 (1025). С. 7-12.

39. Білоусько Я.К. Відтворення і оновлення машинно-тракторного парку аграрної сфери. *Агроінком*. 2013. № 3. С. 52-54.

40. Біологічний захист рослин в органічному землеробстві / В.Г. Мироненко, Л.П. Ющенко. *Науковий вісник НУБІП України*. 2009. Вип. 134. Ч.3. С. 33–38.

41. Бобловський О.Ю. Міжкультурна взаємодія в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2012. № 995. С. 49-53.

42. Бобловський О.Ю. Ринкова природа міжкультурної взаємодії. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. Праць*. Нац. пед. унт ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. К.: Видво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 61. (№ 6). С. 436439.

43. Богатирьов І. О. Ефективність розвитку підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. № 8. С. 79.

44. Бондар О.В. Функціонування механізму ціноутворення на продукцію галузі рослинництва в умовах невизначеності та ризику. *Економіка та управління АПК*. 2015. № 1. С. 9-11.

45. Брадул О.М. Концепція обліково-аналітичної інформації в параметральному управлінні економічними процесами корпорацій. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 4 (54). С. 30-33.
46. Бунчиков О.А. Холодов О.А., Бунчикова Е.В. Сущность и особенности экономических отношений в АПК. *Вестник аграрной науки Дона*. 2009. № 1. С. 79-83.
47. Бураковська Н. Соціальна стратегія розвитку торговельного підприємства. *Матеріали Інтернет конференції "Соціум. Наука. Культура" (вересень 2011)*. веб-сайт. URL: <http://intkonf.org/burakovska-n-sotsialna-strategiya-rozvitku-torgovelnogo-pidpriemstva>. (дата звернення: 12.02.2018).
48. Бурачек І.В., Свіцельська В.В. Моделі корпоративного контролю в акціонерних товариствах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2012. № 1. С. 42-45.
49. Бурачек І.В., Свіцельська В.В. Моделі корпоративного контролю в акціонерних товариствах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2012. № 1. С. 42-45.
50. Бурденко І.М. Сутність ринку похідних фінансових інструментів та його структура. *Вісник Хмельницького національного університету* 2011. № 5. Т. 2. С. 225-229.
51. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики: пер. с фр. / общ. ред. пер. и послесл. Н. А. Шматко. Санкт-Петербург : Алетей; М. : Институт экспериментальной социологии, 2005. 576 с.
52. Буряк П. Ю. Інтегровані корпоративні структури в підприємстві України. *Фінанси України*. 2003. № 9. С. 50-61.
53. Буряк П.Ю., Татарин Н.Б. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні. *Фінанси підприємств*. 2006. № 6. С. 114-120.
54. Буряк Р.І. Сталий розвиток аграрних підприємств: методологія дослідження. *Агроінком*. 2013. № 1-3. С. 88-92.
55. Бухтеев Н.И. Методологические аспекты изучения глобализации. веб-сайт. URL: <http://www.zinoviev.ru/ru/conference/bukhteev.html> (дата звернення: 3.03.2018).

56. Бюлетені Національного Банку України. веб-сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2018).
57. В Україні два мільйони вегетаріанців, – опитування. веб-сайт. URL: https://zik.ua/news/2017/10/23/v_ukraini_dva_milyony_vegetariantsiv___opytuvanny_a_1191465 (дата звернення: 12.02.2018).
58. Вакарчук О.І., Чичун В.А. Особливості акціонерних товариств в Україні веб-сайт. URL: <http://intkonf.org/vakarchuk-oi-chichun-va-osoblivosti-aktsionernih-tovaristv-vukrayini/> (дата звернення: 15.03.2018).
59. Варченко О.М., Даниленко А.С. Складові економічного механізму сталого розвитку сільського господарства. *Економіка та управління АПК: Збірник наукових праць*. Білоцерк. нац. аграр. ун-т. Біла Церква, 2012. Вип. 8 (95). С. 5-10.
60. Васелевський М. Економіка логістичних систем : монографія / за наук. ред. Є. Крикавського та С. Кубіва. Львів : В-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. 596 с.
61. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2003. 504 с.
62. Введение в рыночную экономику : учеб. пособие для студ. экон. спец. высш. учеб. Заведений. под. ред. А. Я. Лившица, И. Н. Никулиной. М. : Высшая шк., 1994. 447 с.
63. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т.В. Ковальова. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.
64. Величко О.П. Корпоративна і кооперативна логістика в агробізнесі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 1. С.233-238.
65. Види диверсифікації діяльності підприємства / Стратегія підприємства веб-сайт. URL.: <http://gufer.net/srategy/901-vidi-diversifikacyi-dyialnost-pdpriyemstva.html> (дата звернення: 12.02.2018).
66. Виробництво промислової продукції за видами в Україні за 2016 рік: Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск І. С. Петренко. 2017. Державна служба статистики України. 194 с.

67. Вільна енциклопедія (Вікіпедія). веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 19.03.2018).
68. Вірченко В., Кузьменко А. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Економіка”*. 2009. 110. С. 34-36.
69. Вовк В.А. Формування соціальної політики підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.09.01; Харк. нац. екон. ун-т. Харків, 2005. 21 с.
70. Волкова О.В. Ринок праці: К. : Цент учбової літератури, 2007. 624 с.
71. Ворона П. В. Вплив процесів світової глобалізації на формування тенденцій розвитку місцевого самоврядування. *Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. Х. : Вид-во “ДокНаукДерж Упр”, 2011. № 3 (7). С. 39–47.*
72. Габор В.С. Організаційно-економічний механізм поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві. *Інноваційна економіка*. 2013. №7(45). С. 31-33.
73. Гайдучкий П.І. Формування та розвиток аграрного ринку. *Економіка АПК*. 2004. № 3. С. 4-15.
74. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій. К. : АДЕФ-Україна, 2010. 572 с.
75. Гапоненко А.Л., Панкрухин А.П. Стратегическое управление: учеб. Для вузов, обучающихся по специальности 061100 “Менеджмент организаций”. 2-е изд., стер. М.: Издательство ОМЕГА-Л, 2006. 464 с.
76. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. Философия духа: в 14 томах. Т.3. М. : Госиздат. полит. Литературы. 1956. 374 с.
77. Геєць В., Філіпенко А.С., Будкін В.С. Ринкова трансформація в Україні: здобутки, труднощі, уроки. Україна і світове господарство на межі тисячоліть К. Либідь, 2002. С.15.
78. Гелд Д., Мак Грю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації: Політика, економіка і культура / пер. з англ. В. Курганський і В. Сікора. К.: Фенікс, 2003. С. 37.

79. Гелюх О.В. Методи та важелі державного регулювання соціально-економічних процесів в агропромисловій сфері. *Економіка: реалії часу*. 2011. – № 1. С.135-138.
80. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону : монографія Луцьк : ЛНТУ, 2002. 248 с.
81. Герелес А.В. Сутність агропромислової інтеграції, її організаційні форми та соціально-економічне значення. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 1. С. 72-76.
82. Герштейн Е.Ф. Дифференциация и интеграция в промышленности: теория и практика развития: дис. ... д.э.н.: спец. 08.00.05 Минск, 1993. 313 с.
83. Глобализация взгляд с периферии / отв. ред. С. Хоменко. К. : Агентство гуманитарных технологий. 2002. С. 7.
84. Глобалистика: Энциклопедия / гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. Центр науч. и прикладных программ “Диалог”. Москва : Радуга, 2003. 1328 с.
85. Гнезділова О. М. Удосконалення обліку лізингових платежів. веб-сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2018).
86. Головня О.М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз та можливостей. *Економіка і держава*. 2010. № 6. 9 с.
87. Горбатенко В. Римський клуб і організація трансдисциплінарних проектів з довгострокового прогнозування глобальних проблем. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 52-64.
88. Горлачук М.А. Особливості продовольчого маркетингу і прогнозування агропродовольчого ринку регіону. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 1 (6). Т. 1. Полтава: ПДДА. 2013. С. 115-118.
89. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 19.03.2018).

90. Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду / Б. Й. Пасхавер, О. М. Онищенко, Л. В. Молдаван [та ін.] / Редколегія: Б. Й. Пасхавер (відп. ред.) [та ін.]. К., 2001. 351 с.
91. Гостева І. С. Поняття та види інтегрованих підприємств. веб-сайт. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2008_20/gosteva.pdf (дата звернення: 12.03.2018).
92. Григор'єв О.Ю. Бояр В.В., Малахова І.В. Глобальна економіка та Україна. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 776. С. 364-369.
93. Гриценко М.П. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: створення і діяльність. К., КОАДС, 2005. 68 с.
94. Гриценко М.П., Малік М.Й., Пулім В.А. Сільськогосподарськ кооперація: проблеми, шлях. *Економіка АПК*. 2007. № 1. С. 51-58.
95. Грицик В.М. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу на інтеграційній основі. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. Вип. 3. Т. 1. С. 74-79.
96. Грідчіна М. Управління фінансами акціонерних товариств : навч. посібн. К. : А.С.К., 2005. 384 с.
97. Грунин О.А., Грунин С.О. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2002. 160 с.
98. Губар О.М. Філософія: інтерактивний курс лекцій: К.: Центр учбової літератури, 2007 416 с.
99. Гулевич О.І. Інтегровані структури: відповідність нормам світової господарської практики. *Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки*. 2014. С. 351-352. веб-сайт. URI: <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/659> (дата звернення: 12.03.2018).
100. Гурська І.С. Розвиток регіонального ринку молока і молочної продукції. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і*

природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес, 2013. Вип. 181(1). С. 31–38.

101. Гуторов О.І., Соколова А.М. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація України: стан та перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки*. 2014. № 3. С. 21-29.

102. Гуцул Т.А., Рогач С.М. Розвиток та регулювання ринку молока та молокопродукції в Україні. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. Вип. 112. Харків: ХНТУСГ, 2011. С. 192–198.

103. Давиденко Н.М. Фінансові аспекти корпоративного управління *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Науковий збірник*. 2008. № 4. Т. 1. С. 156-165.

104. Данилишин Б.М., Куценко В.І. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні. К. : РВПС України НАН України, 1999. 122 с.

105. Данкевич А. Є. Організаційно-економічні засади розвитку агрохолдингів. *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 139-147.

106. Даценко Н.М. Продовольчий ринок: маркетинговий аспект. *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9(1). С. 318-323.

107. Державна підтримка сільського господарства: урядові програми 2018. веб-сайт. URL: <http://dotacii.minagro.gov.ua/ua> (дата звернення: 12.02.2018).

108. Державна підтримка сільського господарства: урядові програми 2018. веб-сайт. URL: <https://agronews.ua/node/90474> (дата звернення: 12.02.2018).

109. Державний класифікатор України. Класифікатор відходів ДК 005-96. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://www.uazakon.com/big/text78/pg1.htm> (дата звернення: 1.03. 2017).

110. Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379. База даних “Законодавство України” / ВР

України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> (дата звернення: 10.02.2018).

111. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова Кабінету Міністрів України № 413 від 7.06.2017 р. База даних “Законодавство України” / Кабінет Міністрів України <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (дата звернення: 12.02.2018).

112. Деєва К.А. Поняття та сутність розвитку підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 202. С. 25-28.

113. Джолдыбаева С. Влияние диверсификации на процессы управления предприятиями. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 10 (136). С. 390-399.

114. Дзюбенко Н.О. Соціально-економічне прогнозування розвитку продовольчого ринку України: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів. 2016. 259 с.

115. Діброва А.Д., Діброва Л.В. Ефективність дотацій виробникам продукції тваринництва в Україні. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2010. Вип. 154, част. 1. С. 95-102.

116. Добрянська Н.А. Галузь тваринництва: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення. *Вісник Львівського національного аграрного університету: Економіка АПК*, 2010. № 17(2). С. 404–408.

117. Довгань О.М. Кооперація – об’єктивна передумова переходу до ринку. Інноваційна економіка: *Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2011. № 6. С. 74-77.

118. Долан Эдвин Дж., Линдсей Д.Е. Микроэкономика / под. общ. ред. Б.С. Лисовика, В.В. Лукашевича. СПб. : АО “Санкт-Петербург оркестр”, 1994. 448 с.

119. Драгун Н.П., Карпенко Е.М. Конкурентоспособность перерабатывающих предприятий АПК: экономическая сущность и механизм управления. Гомель, 2009. 247 с.

120. Драчева Е.Л., Либман А. М. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2001. № 4. С. 38-53.

121. ДСТУ 2195-99 (ГОСТ 17.9.0.2-99) Державний стандарт України. Охорона природи. Поводження з відходами. Технічний паспорт відходу. веб-сайт. URL: <http://metrology.com.ua/download/dstu-gost-gost-r/60-dstu/535-dstu-2195-99> (дата звернення: 4.03.2018).

122. Дубініна М.В. Особисті господарства як форма реалізації економічних інтересів селян. *Проблеми нових форм власності та господарювання: кол. монографія у 2 т. / за ред. П. Саблука, В. Амбросова, Г. Мазнева*. Т. 1. К. : ІАЕ, 2001. 452 с.

123. Дудар Т.Г., Дудар В.Т. Формування маркетингу відносин суб'єктів агропродовольчого ринку на шляху подальшої євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2016. Вип. 1(2). С. 134-141.

124. Дьоміна В.В. Порівняння засобів та призначення диверсифікації та комбінування виробництва. *Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр.* Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Даля, 2011. № 2(38). С. 101-107.

125. Дяченко Т.А. Теоретико-методичні засади оцінки конкурентного середовища та конкурентної позиції підприємства на ринку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 4. С. 203-208.

126. Екологія та соціальний захист: програма сталого розвитку України. Римський клуб. веб-сайт. URL: http://www.esz.org.ua/?page_id=1195 (дата звернення: 4.03.2018).

127. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва). / В.І. Бойко, Є.М. Лебідь, В.С. Рибка та ін. ; за ред. В.І. Бойка. К. : ННЦ ІАЕ, 2008. 400 с.

128. Економічна енциклопедія у 3-х томах Т. 1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. Видавничий центр “Академія”, 2002. С. 264-265.

129. Економічна енциклопедія: В 3 т. / Заг. ред. С.В. Мочерний. К.: Академія. 2002. Т.3. 952 с.
130. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1 / гол. ред. Б.Д. Гаврилишин. Редкол. ... С.В. Мочерний (відпов. ред.) та ін. К.: Академія, 2000. 864 с.
131. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій; за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. Т. 2. 568 с.
132. Економічний словник веб-сайт. URL: <http://abc.informbureau.com> (дата звернення: 17.03.2018).
133. Енергозбереження. Методи визначення економічної ефективності заходів по енергозбереженню : ДСТУ 2155-93. [Чинний від 01.01.95]. К. : Держстандарт України.
134. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015-2020 роки web-site. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025> (дата звернення: 12.02.2018).
135. Єфремов С.О. Ідентифікація контексту предметної галузі інноваційного розвитку підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2010. № 11 (153). Ч. 2. С. 182-189.
136. Журавка О.С. Економічний зміст понять, що характеризують страховий ринок та його структуру *Вісник Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)*. 2009. № 3(6). С. 208-212.
137. Заболотній В.М. Розвиток агропромислової інтеграції на регіональному рівні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02. К., 2006. 24 с.
138. Забродська Л.Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії: навч. посібник для студ. екон. спец. Харків: Консул, 2004. 208 с.
139. Завальнюк К. С. Теоретичні засади інтеграційних процесів в АПК. *Формування ринкової економіки*. 2015. № 33. С. 120-128.

140. Загальні вимоги до організації та проведення енергетичного аудиту: наказ НАЕР від 20.05.2010 р. № 56. веб-сайт. URL: <http://saee.gov.ua/documents/laws/Nakaz-56.doc> (дата звернення: 4.03.2018).

141. Загальнодоступна інформаційна база даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів. веб-сайт. URL: <https://stockmarket.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

142. Загарій В. Міжнародні стратегічні альянси: тенденції та перспективи розвитку в Україні. *Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського нац. університету культури і мистецтв. Число 2*. К.: КНУКіМ, 2014. С. 345-349.

143. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. 3-тє вид., доп. та перероб. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 844 с.

144. Задоя А.А., Петруня Ю.Е. Основы экономической теории. М. : Рыбари, 2000. 479 с.

145. Запасна Л.С. Економічна сутність розвитку. *Проблеми матеріальної культури. Економічні науки*. 2007. № 2. С. 32–37.

146. Захарін С.В. Економічна диверсифікація як інноваційна технологія управління розвитком компанії. *Проблеми науки*. 2012. № 6. С. 34-38.

147. Захарчук О.В. Інвестиційне та матеріально-технічне забезпечення аграрних підприємств. Презентація досліджень ННЦ ІАЕ НААН України 2018 р.

148. Звягінцева О. Б. Продовольчий ринок: маркетинговий аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Фінанси і кредит”*. 2010. № 1. С. 25-29.

149. Згуровський М.З. У вирі глобалізації: виклики і можливості. *Дзеркало тижня*. 2001. №45. С. 24-27.

150. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Видання друге: доповнене і перероблене. К.: Логос, 2001. 380 с.

151. Зіновчук В.В., Молдаван Л. В., Моссаковский В. Б. та ін. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації: навч. посібник/ за ред. В.В. Зіновчука. К.: Вища освіта, 2001. 464 с.
152. Зінченко Н.В. Особливості інтеграційних процесів в АПК. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 221. С. 45-47.
153. Зінченко Т.В. Формування фінансових ресурсів як джерело підвищення конкурентноздатності сільськогосподарського виробництва. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2012. Вип. 4 (52). С. 76–82.
154. Зінчук Т.О. Кон'юнктура європейського аграрного ринку: тенденції та перспективи для України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 2(4). С. 96-105.
155. Зось-Кіор М.В. Управління земельними ресурсами аграрного сектора економіки України в контексті глобалізації. Дис...д-ра ек. наук спец. 08.00.03. Запоріжжя. Класичний приватний університет. 2016. 530 с.
156. Ивановская И.В., Карпенко Е.М. Механизм ценообразования на рынке с ограниченной конкуренцией. Гомель, 2010. 160 с.
157. Ильина З.М., Мирочичкая И.В. Рынки сельскохозяйственного сырья и продовольствия. Минск : БГСУ, 2001. 226 с.
158. Инвестиции в повышение энергоэффективности. *Экономические известия*. 2008. № 80 (843). С. 10.
159. Иванова А.С., Ковтун С.В., Пігуль Н.Г. Особливості становлення та розвитку акціонерних товариств в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 256-261.
160. Іванух Р.А., Дусановський С.Л., Білан Є.М. Аграрна економіка і ринок. Тернопіль, Збруч, 2003. 305 с.
161. Івасів І.Б. Корпоративне управління у фінансових інститутах у структурі глобального фінансового регулювання. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр.* 2011. № 31. С. 312-321.
162. Ігнат'єва І. А., Гарафонова О. І. Корпоративне управління : підруч. К. : ЦУЛ, 2013. Книга. 600 с.

163. Ільїн В.В., Кулагін Ю.І. Людини і світ: навчальний посібник. К.: Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2003. 283 с.
164. Ініціатива Міністерства аграрної політики та продовольства України “Рідне село” 2012 р. web-site. URL: <http://civic.kmu.gov.ua> (дата звернення: 12.10.2017).
165. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки: монографія / Шубравська О.В., Молдован Л.В., Пасхавер Б.Й. та ін.; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. К., 2012. 496 с.
166. Іноземцев М.М. Конкурентоспроможність продукції рослинництва та її еколого-економічне забезпечення. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, 22 квітня 2016 р..* Х.: Вид-во “НТМТ”. С. 533-537.
167. Інформаційний портал “Органік”. web-site. URL: www.organik.ua (дата звернення: 12.02.2018).
168. Кайряк О.Р., Гамуга О.Б. Світовий ринок. *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси.* 2012. Вип. 9(2). С. 9-13.
169. Калініченко Л.Л. Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності функціонування. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2011. № 34. С. 393-396.
170. Камінська А.І. Формування та розвиток ринку круп’яних культур : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр “Ін-т аграр. економіки”. К. 2016. 227 с.
171. Капліна А.С. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств готельного господарства : дис...канд. екон. наук спец. 08.00.04. Полтава : ВНЗ “Укоопспілки”, 2016. 247 с.
172. Карнап Р. Философские основания физики. Введение в философию науки. М. : Прогресс, 1971. 390 с.
173. Карпенко Н.В. Господарські зв’язки в інфраструктурному комплексі продовольчого ринку України Полтава : РВВ ПУСКУ, 2004. 122 с.

174. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. Под научн. ред. О.И. Шкаратана. М.: ГУ-ВШЭ. 2000. 608 с.
175. Кваша С.М., Власов В.І., Духницький Б.В., Кривенко Н.В. Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 11.
176. Кваша С.М., Григор'єв С.О. Сутність та особливості аграрного ринку. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2016. Т.21. Вип. 8 (50). С.56-59.
177. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу [пер. с англ.]. К. : АУБ, 1999. 189 с.
178. Кирилюк Є.М. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем : монографія. К. : КНЕУ, 2013. 571 с.
179. Кирилюк Є.М. Аграрний ринок як економічна категорія: сутнісні ознаки й особливості. *Агросвіт*. 2011. № 12. С. 2–10.
180. Кирилюк Є.М. Теоретичні проблеми розвитку інфраструктури аграрного ринку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2007. спецвипуск 22 (ч. 1). С. 22-27.
181. Кирилюк Є.М., Прощаликіна А.М. Методологія синергетики в дослідженні процесів трансформації економічних систем. *Механізм регулювання економіки*. 2012. № 1. С. 87-94.
182. Кирилюк О.Ф. Державне регулювання якості і безпечності продукції птахівництва в умовах глобалізації продовольчих ринків. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2013. Вип. 3. С. 61-68.
183. Кирилюк О.Ф. Теоретичні аспекти формування попиту і пропозиції на продовольчому ринку України. *Біоресурси і природокористування*. 2012. Т. 4, № 3–4. С. 126–134.
184. Киричок О.Ю. Конкурентоспроможність продукції рослинництва: еколого-економічне забезпечення. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. Вип. 112. Харків: ХНТУСГ. 2011. С. 287-294.

185. Кількість кредитних спілок в Україні. веб-сайт. URL: <https://mind.ua/news/20179304-kilkist-kreditnih-spilok-v-ukrayini-skorotilasya-na-238-nackomfinposlug> (дата звернення: 12.03.2018).

186. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні за видами за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України / Аграрний сектор України. веб-сайт. URL: <http://agroua.net/news> (дата звернення: 12.03.2018).

187. Кільченко М.І. Основи синергетики. *Студентський вісник національного університету водного господарства та природокористування*. 2015. Випуск 2 (4). С. 243-247.

188. Кінаш І.П. Сутність та зміст поняття “соціальна інфраструктура” *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 2. Т. 1. С. 202-204.

189. Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД-2010). веб-сайт. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/10/KVED10_10.html (дата звернення: 4.03.2018).

190. Клейнер Б. Г. Эволюция институциональных систем. М.: Наука, 2009. 240 с.

191. Клементьєва О.Ю. Становлення акціонерних товариств як найбільш розвинутої форми підприємницької діяльності та їх розвиток в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. С. 1-6.

192. Клімова І.О. Ринок сільськогосподарської продукції: особливості розвитку та проблемні питання формування інфраструктури. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики*. 2011. № 8. С. 138-147.

193. Клочан В.В. Сталий розвиток та концентрація виробництва сільськогосподарських підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки*. ХНТУСГ. Х. 2013. Вип. 137. С. 117-125.

194. Ключевич М.М. Принципи захисту рослин від хвороб при виробництві органічної продукції. *Карантин та інтегрований захист рослин. Перспективи розвитку в ХХІ столітті : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф.*, 19–20 листоп. 2015 р. К.: НУБіП України, 2015. С. 201–203.

195. Князева Е.Н. Одиссея научного разума: синергетическое видение научного прогресса. М.: ИФРАН, 1995. 228 с.
196. Коваленко О.В., Лисенко Л.В. Підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 1. С. 65-72.
197. Коваленко Ю.С. Аграрний ринок України: організація та управління К. : ІАЕ УААН, 1998. 108 с.
198. Коваленко О.В. Інноваційна система розвитку харчової промисловості України. Дис... .. доктора. ек. наук : спец. 08.00.03. К. : Інститут продовольчих ресурсів НААН України, 2015. 468 с.
199. Ковальчук К.Ф., Савчук К.М., Вишнякова Т. В. Методологія вибору ефективного виду лізингової угоди основними учасниками: монографія Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2007. 117 с.
200. Козаченко Г. В., Шульженко Л. Є. Стратегічні альянси: проблемні аспекти створення. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2012. № 1 (26). С. 123-126.
201. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П. Економічна безпека підприємств: сутність і передумови формування. *Теорія та практика управління у трансформаційний період: Зб. наук. праць*. Донецьк : ІЕП НАН України, 2001. Т. 3. С. 3-7. 5.
202. Кондратьев В.В., Краснова В.Б. Реструктуризация управления компанией: 17-модульная программа для менеджеров “Управление развитием организации” Модуль 6. Москва : ИНФРА-М, 2000. 240 с.
203. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.:ЮНИТИ, 2000. 98 с.
204. Конт О. Курс положительной философии: в 6 т. С.-Пб.: Посредник, 1900. Т. 1. 163 с.
205. Концепція державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року: Програми розвитку АПК Міністерства аграрної політики та продовольства України. веб-сайт. URL: http://minagro.gov.ua/apk_ (дата звернення: 12.02.2018).

206. Кооперація / Зерно.org.ua. веб-сайт. URL: <http://www.zerno.org.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

207. Коростышевская Е.М. Научно-производственная интеграция: политико-экономическое исследование: автореф. дис. д.э.н.: спец. 08.00.01. СПб., 1999. 310 с.

208. Коротков Э.М. Концепция менеджмента. М.: Дека, 1997. 304 с.

209. Корсакова О.С. Визначення економіко-правової сутності й інституційної структури промислово-фінансової групи. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Випуск 7 (2). С. 73-78.

210. Корягіна А.Д. Оцінка ефективності використання персоналу сільськогосподарських кооперативів. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2011. № 1 (28). Т. 2. С. 56-65.

211. Косовець Л. Облік основних засобів. *Головбух*. 2008. № 35. С. 24-31.

212. Котикова О.І., Юрченко Ю.І. Фактори ціноутворення на органічну продукцію в Україні. Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир: Вид-во “Полісся”, 2015. С. 52-56.

213. Котлер Ф. Основы маркетинга / Пер. с англ. В.Б. Бобровой. СПб., АО “КОРУНА”, 2004. 698 с.

214. Кошелев А.Н. Краткий курс по истории экономических учений : учеб. пособие. М. : Окей-книга, 2008. 156 с.

215. Кравчук І.А. Роль обслуговуючих кооперативів в агропродовольчій логістиці. *Кооперативні читання: 2014 : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 27–29 берез. 2014 р.* Житомир : ЖНАЕУ, 2014. С. 132–136.

216. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, и др; Сост. Э.М. Коржева, Н.Ф. Наумова. Политиздат. 1989. С. 234.

217. Кредити на село. Які банки готові кредитувати аграріїв? / Світ агротехнологій / Аналітика. веб-сайт. URL: <http://svitagro.com> (дата звернення: 12.03.2018).

218. Кривов'язюк І.В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи : системно-аналітичний підхід : монографія. Луцьк : ЛНТУ, 2012. 392 с.

219. Кривончак О.В. Сутність аграрного ринку і його раціональна побудова. *Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2011. № 5. С. 235–239.

220. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией: учебник для вузов М.: Русская Деловая Литература. 1998. 768 с.

221. Крутько М.А. Питання теоретичних аспектів розвитку інтеграції та кооперації в АПК України. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії* 2011. Вип. 3. Т. 1. С. 151-154.

222. Крылатых Э.Н. Крылатых Э.Н. Теоретико-методические основы изучения современной агроэкономической интеграции. *Рыночная интеграция в агропромышленном секторе: тенденции, проблемы, государственное регулирование*. М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова: “Энциклопедия российских деревень”, 2010. С. 3-6.

223. Кузьміна Т.Л., Позднякова С.В. Соціальна політика підприємства як елемент забезпечення соціально-економічного розвитку підприємства. *Матеріали 9-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених “Економіка і маркетинг в ХХІ сторіччі”*. Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2008. С.162-164.

224. Кулішов В.В. Особливості світової глобалізації в сучасних умовах. *Держава та регіони: Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 2 (71). С. 21-24.

225. Куценко А.О. Основи правового регулювання ринку м'ясо-молочної продукції в Європейському союзі. *Вісник національної академії України імені Ярослава Мудрого Серія: економіка та право*. 2011. № 3 (6). С. 225-234.

226. Куцик В.І., Гатала О.В. Інтеграційні форми бізнес-структур та їх ефективне функціонування. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 16. С. 73-75.

227. Ладюк О.Д. Розвиток лізингу в Україні: переваги і недоліки. *Фінанси, учёт, банки*. 2008. № 14. С. 59-65.

228. Лазур П.Ю., Медведев В. Політична економія. К. : Вид-во “Ніка-Центр Ельга”, 2000. 527 с.

229. Лапін А.В. Інформаційне забезпечення вертикальної інтеграції підприємств аграрного сектора / дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Жит. Нац. агроек. Ун-т. Ж. 2016. 195 с.

230. Левківська У. М., Швець Г. Б. Формування та функціонування інтегрованих структур в агробізнесі. *Формування ринкової економіки*. 2015. № 33. С. 234-242.

231. Ленін В.І. Тези до II конгресу Комуністичного Інтернаціоналу. *Повне збір. творів*. К.: Політвидав України, 1974. Т. 41. С. 151–201.

232. Леонтьев В. Теории, исследования, факты и политика : экономические эссе. Москва : Политиздат, 1990. 415 с.

233. Лихопій В.І. Актуальні проблеми та перспективи розвитку тваринництва в Україні. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2. Т. 3. Економічні науки*. Полтава: ПДАА, 2011. С. 325–328.

234. Лосев А.Ф. История античной философии в конспектном изложении. 3-е изд. М. : ЧеРо, 2005. С. 62-71.

235. Лук'нчук С. Зупиніться! В Україні слід негайно припинити будівництво сонячних електростанцій по чинному зеленому тарифу. веб-сайт. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79056/Zupynitsa_V_Ukrajini_slid_negajno_prypynyty_budivnyctvo (дата звернення: 4.03.2018).

236. Лукашевич В.М. Глобалистика: 3-е издание, переработанное и дополненное. Львов: “Новий Світ – 2000”, 2006. 540 с.

237. Луценко О.А. Проблеми формування матеріально-технічного забезпечення АПК. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2013. № 1 (1). С. 311-316.

238. Майорова Т.В. *Інвестиційна діяльність*. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 376 с.

239. Майстро С.В., Майстро Р.Г. Особливості розвитку національної економіки в умовах глобалізації. *Вісник НТУ “ХПІ”: Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2009. № 36. Т. 1. С. 76-82.

240. Макаренко П.М. Інтеграція як фактор підвищення економічної

ефективності сільського господарства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. Вип. 3. Т. 1. С. 3-8.

241. Макаренко П.М., Зоря О.П., Баранова В.О. Напрями розвитку тваринництва в Полтавській області. *Наукові праці ПДАА*. 2011. № 2. С. 3–6.

242. Макаренко Ю.П. Аграрний ринок та його вплив на ефективність виробництва малих форм господарювання. *Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України “Кримський агротехнологічний університет”*: Економічні науки. 2012. Вип. 141. С. 173-181.

243. Макаренко П.М., Сень О.В. Теоретичні аспекти сутності ринку та його видів. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА. 2012. Вип. 1 (4). Т. 2. С. 3–21.

244. Макин Г.И. Система управления агропромышленным комплексом в переходный период. М.: АгриПресс, 1998. 214 с.

245. Макин Г.И. Система управления агропромышленным комплексом в переходный период. М.: АгриПресс, 1998. 214 с.

246. Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю ; пер. с англ. Е. С. Иванова [и др.]. М. : Республика, 1992. 399 с.

247. Мала Н.Т. Мистецтво прийняття управлінського рішення. *Науковий вісник НТЛУ України*. 2010. Вип. 20.14. С. 345-351.

248. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2010. № 12. С. 106-111.

249. Малік М.Й. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 97-103

250. Малік М.Й. Теоретичні засади функціонування обслуговуючих кооперативів в аграрній сфері економіки. Презентація досліджень ННЦ ІАЕ НААН України 2018 р.

251. Малік М.Й., Зіновчук В.В. Кооперативні відносини в аграрному секторі. *Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення* / За ред. П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина. К., 1996. 374 с.

252. Малік М.Й., Лузан Ю.Я. Проблемні питання розвитку кооперацій та інтеграційних відносин в АПК. *Економіка АПК*. 2010. №3. С. 3-14.

253. Малікова І.Ю. Ефективність діяльності господарств сільських жителів. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02.; Сум. нац. аграр. ун-т. – Суми, 2006. 19 с.

254. Маркс К., Энгельс Ф. Из ранних произведений. М. : Политиздат, 1956. 689 с.

255. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии. М.: Политиздат, 1971. 64 с.

256. Мармуль Л.О. Соціальні аспекти формування цін на сільськогосподарську продукцію у регіонах України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 2 (02). С. 92-97.

257. Мартиненко В.П. Антикризова система життєзабезпечення на рівні окремого підприємства. *Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі*. Х.: Харківський державний університет харчування та торгівлі. 2002. Вип.2. С. 240-246.

258. Мартиненко В.Ф. Формування стратегічних альянсів: сучасні тенденції глобалізації процесу інвестування виробництва. *Теорія та практика державного управління*. 2008. Вип. 3. С. 187-195. веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2008_3_29 (дата звернення: 12.11.2017).

259. Маршалл А. Основы экономической науки. / Пер. с англ. В.И. Бомкин [и др.] ; предисл. Д. М. Кейнс. М. : Эксмо, 2007. 832 с.

260. Масін В.М. Правове забезпечення розвитку кредитних кооперативів у формі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СГОК). *Вісник Одеського національного університету*. 2009. Вип. 9. Том. 14. С. 103–108.

261. Маслеченков Ю.С. Технология и организация работы банка: теория и практика. М.: Дека, 1998. 432 с.
262. Маслов С. Крестьянское хозяйство. Очерк экономики мелкого земледелия. Четв. Изд. М., 1920. 272 с.
263. Матвеєнко В.К. Економічна глобалізація та регіональна інтеграція – дві форми інтернаціоналізації світового господарства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. випуск 4 (51). С. 282-287.
264. Матеріали тренінгу для представників громадських організацій “Написання проектів” / Всеукраїнська громадська організація “Коаліція прав захисту інвалідів та осіб з інтелектуальною недостатністю” веб-сайт. URL: www.inteldisability-coalition.kiev.ua/training/1.doc (дата звернення: 10.02.2018).
265. Матішак Ю.І. Сутність поняття “економічна безпека” як однієї зі складових забезпечення розвитку підприємства. *Економіка і організація управління*. 2014. Вип. 3-4. С. 172-177
266. Махмудов Х.З. Формування попиту і стимулювання збуту на ринку продукції рослинництва. *Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: глобальні виклики та перспективи розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Полтава, 29 жовтня 2013 р.)*. Полтава: ПДАА, 2013. С. 77-80.
267. Машлякевич А.О. Обґрунтування шляхів і заходів удосконалення системи аграрного лізингу. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 229. С. 10-13.
268. Медоуз Д., Рандерз Й. Пределы роста. 30 лет спустя / пер. с англ. М.: Академкнига, 2008. 342 с.
269. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М., Кириленко І.Г. Економічна теорія на межі тисячоліть : навч. посібник для студ. неекон. спец. вищих навч. закл. К. : ІАЕ УААН, 2003. 748 с.
270. Мельник В.О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.06.

“Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право” К. : НУБіП, 2018. 222 с.

271. Мельничук О.І. Розвиток агропродовольчого ринку України: маркетинговий аспект. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 4. С. 128-132.

272. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення). *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 13-22.

273. Минина Е.Л. Экологическое сельское хозяйство: проблемы становления и правового регулирования. Международно-правовое и национальное регулирование экологической сферы общества: сб. статей сост. Ю.С. Шемшученко, С.А. Боголюбов. М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ. 2011. С. 231-241.

274. Митний кодекс України: Кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** (дата звернення: 12.02.2018).

275. Михайлов А. М. Оновлення основних засобів у аграрних підприємствах на основі впровадження технологічної політики. *Вісник ХНАУ*. Х.: ХНАУ. 2009. Вип. 6. С. 159-167.

276. Міняйленко І.В. Просторовий розвиток регіону: еволюція сучасних уявлень щодо сутності категорії. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. веб-сайт. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2518> (дата звернення: 12.11.2017).

277. Мірзоева Т.В. Агрохолдинги України в умовах сьогодення. *Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2012. № 8 (34). С. 90-93.

278. Моголова М.М., Білоусько Я.К., Підлісецький Г.М. Матеріально-технічне забезпечення аграрної галузі. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 61-67.

279. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: підручник / В. М Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, В. В Іванов, Н. А. Дубровіна, А. В. Ставицький. Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2005. 396 с.

280. Мозгова Л.О. Впровадження корпоративної соціальної відповідальності в Україні. Руснаука : *Економічні науки*. 2011. веб-сайт. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Economics/10_84639.doc.htm (дата звернення: 12.02.2018).

281. Молдаван Л., Карасик О. Участь підприємств АПК у формуванні сільськогоспо-дарських обслуговуючих кооперативів. К.: Проект NACIS, 2001.

282. Мороз С.І. Розробка логістичної моделі управління витратами в м'ясному тваринництві засобами Microsoft Projekt. *Агросвіт*. 2009. № 3. С. 28-31.

283. Мостенська Т.Л. Основи маркетингу. К. Кондор, 2005. 240 с.

284. Мостенська Т.Л. Формалізація процесу розвитку інтеграційної взаємодії. веб-сайт. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14586/1/1.pdf> (дата звернення: 19.03.2018).

285. Мочерний С.В., Довбенко М.В. *Економічна теорія*: Підручник. К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. 856 с. веб-сайт. URL: http://pidruchniki.ws/ekonomika/rinok_ekonomichna_sistema#500 (дата звернення: 4.03.2018).

286. Муллер М.В. Формування інноваційного розвитку м'ясопереробних підприємств дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04; Полт. Держ. Аграр. Академія. Полтава. 2016. 217 с.

287. Мюрдаль Г. Современные проблемы “третьего мира”. М. : Прогресс, 1972. 531 с.

288. Мязіна Н.Б. Доцільність сегментування глобального ринку сільсько-господарської продукції. *Формування ринкової економіки*. 2010. № 24. С. 336-344.

289. Найбільші агрохолдинги України 2016 р. / AgriSurvey. веб-сайт. URL: <http://www.agrisurvey.com.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

290. Наumenко В.О., Наumenко І.В. Оцінка сучасного стану забезпеченості сільськогосподарських підприємств Харківської області матеріально-технічними ресурсами. *Вісник Харківського національного*

аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки . 2013. № 6. С. 139-145.

291. Національна асоціація цукровиків України “Укрцукор”. web-site. URL: <http://ukrsugar.com> (дата звернення: 12.02.2018).

292. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. web-site. URL: <https://www.nssmc.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

293. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2016 р.: Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України / відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. К. 2017. 42 с.

294. Нестерчук Ю.О. Вертикальна інтеграція у системі стратегічних цілей аграрної політики держави. *Актуальні проблеми економіки АПК*. 2009 р. веб-сайт. URL: <http://lib.udau.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 14.09.2017).

295. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві. Умань: Видавець “Сочінський”, 2009. 372 с.

296. Нечаєва І.А. Оцінка синергетичного ефекту від створення вертикально-інтегрованих структур. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2012. № 1 (26). С. 166-171.

297. Ніколенко Ю.В. Основи економічної теорії: 3-тє вид. К. ЦУЛ, 2003. 540 с. веб-сайт. URL <http://www.ebk.net.ua/Book/OsnEkTeor/Oet06-09/5601.htm> (дата звернення: 6.03.2018).

298. Ніценко В.С. Теоретичні засади функціонування вертикально-інтегрованих структур в агропромисловому комплексі. *Економіка АПК*. 2014. №2. С. 63—69

299. Ніценко В.С. Напрями і механізми удосконалення управління вертикально-інтегрованими структурами агропродовольчої сфери. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка і менеджмент”*. 2014. випуск 8 (61). С. 59-66.

300. Ніценко В.С. Стратегічні напрями впливу розвитку вертикально-інтегрованих підприємств агропродовольчої сфери на економічний простір.

Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. 2014. № 7. С. 130-147.

301. Новакова О.И., Мерзликина Г.С. Экономическое развитие предприятия : монография. ВолгГТУ. Волгоград : РПК “Политехник”, 2004. 208 с.

302. Новоселов А. С. Рыночная инфраструктура региона: Проблемы формирования и развития : монография. РАН. Сиб. отд-ние. ИЭиОПП. Новосибирск : ЭКОР, 1996. 288 с.

303. Ноздрева Р. Б. Стратегические альянсы в международном бизнесе. *Менеджмент в России и за рубежом.* 2002. № 6. веб-сайт. URL:: <http://www.mevriz.ru/articles/2002/6/1011.html> (дата звернення: 19.03.2018).

304. Норт Д, Інституції, інституційні зміни та функціонування еконмоїки. К.: Основи. 2000. 198 с.

305. Носко В.Л. Стан і розвиток органічного виробництва в Україні. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: біологія, біотехнологія, екологія.* 2015. № 214. С. 212-216.

306. Носов С. Интеграция инвестиционных ресурсов в структуре стратегического альянса. Вопросы экономики. 2002. № 1. С. 140-154.

307. Нуреев Р. М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики: учебное пособие М. : ИНФРА, 2001. 240 с.

308. Овчинникова М.В. Синергетичний підхід як методологічна основа дослідження системи підготовки майбутніх учителів математики до науково-дослідницької діяльності. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія.* 2013. Вип. 39(2). С. 263-271.

309. Огановский Н.П. Закономерность аграрной эволюции. М., “Задруга”, 1917. 561 с.

310. Ожегов С. И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М. : Азбуковник, 1998. 944 с.

311. Ожелевська Т.С. Місце кооперативного руху у соціально-економічному розвитку сільських територій. *Науковий вісник Національного*

університету біоресурсів і природокористування України. 2011. № 163. Ч. 2. С. 67-72.

312. Онищенко А. М. Оптимальное планирование отраслевой структуры сельхозпредприятий. К. : Урожай, 1982. 258 с.

313. Опалько В.В. Нерівність в умовах сталого розвитку. *Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції. Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції. 20-22 вересня 2017 р.* Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. 2017. С. 153-158.

314. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наукова доповідь / за заг.ред. акад. НААН П.Т. Саблука. К. : ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.

315. Основи економічної теорії / за ред. В.О. Білика, П.Т. Саблука. К. : Інститут аграрної економіки, 1999. 467 с.

316. Основи економічної теорії : посібник / за ред. С.В. Мочерного. К. : Видавничий центр “Академія”, 1998. 464 с.

317. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підручник для студ. екон. спец. вищ. закладів освіти / відп. ред. Г.Н. Климко. 4-те вид., перероб. і доп. К. : Знання-Прес, 2002. 615 с.

318. Основи стійкого розвитку : навч. посіб. / за заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельник. Суми : ВТД “Університетська книга”, 2005. 654 с.

319. Основні показники сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості в 2017 році. Державна служба статистики України / за ред. Н.С. Власенка. К., 2017. 80 с.

320. Основні принципи, методика та проблеми складання консолідованої фінансової звітності за МСФЗ. “Вісник МСФЗ” в Україні №17, 04 серпня 2015. веб-сайт. URL: <https://product.ligazakon.ua/osnovni-principi-metodika-ta-problemi-skladannya-konsolidovano%D1%97-finansovo%D1%97-zvitnosti-za-msfz/> (дата звернення: 19.02.2018).

321. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості за 2016 р. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики. К. 2017. 80 с.

322. Островский В.Б., Самсонов В.Б., Беккер И.М. и др. Личное подсобное хозяйство в условиях агропромышленной интеграции. М. : Наука, 1988. 160 с.

323. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. веб-сайт. URL: <http://sfs.gov.ua/> (дата звернення: 19.03.2018).

324. Офіційний сайт Європейської Комісії. веб-сайт. URL: http://ec.europa.eu/taxation_customs/ (дата звернення: 19.03.2018).

325. Офіційний сайт компанії “Цетус”. веб-сайт. URL: http://pvsolar.com.ua/privatni-ses/?gclid=Cj0KCQjwyvXPBRD-ARIsAJeQeoGjSspZe91HaagmNo7rBmDGweynfnmv1UEPii65krDQsMeJTPRziTAaAs8kEALw_wcB (дата звернення: 4.03.2018).

326. Офіційний сайт Спільки виробників органічних сертифікованих продуктів. веб-сайт. URL: www.organicukraine.org.ua (дата звернення: 12.02.2018).

327. Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу (EUROSTAT). веб-сайт. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> (дата звернення: 19.03.2018).

328. Офіційний сайт ТОВ “Органік стандарт”. веб-сайт. URL: www.organicstandard.com.ua (дата звернення: 12.02.2018).

329. Офіційний сайт ВГО “Союз учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України”. веб-сайт. URL: <http://www.coop-union.org.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

330. Павленчик А.О. Формування та функціонування ринку сільськогосподарської продукції : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04. Львів. нац. аграр. ун-т. Л., 2008. 20 с.

331. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація України: теорія і практика: Монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 347 с.

332. Паппэ Я.Ш. Финансово-промышленные группы и конгломераты в экономике и политике современной России. М.: ЦПТ. 1997. С. 175-185.
333. Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні. К.: Юнівест Медіа, 2012. 831 с.
334. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. К.: Лібра, 2002. 72 с.
335. Перспективы биотоплива. веб-сайт. URL : http://www.cleandex.ru/articles/2010/12/24/prospects_for_biofuels (дата звернення: 4.03.2018).
336. Пехов В.А. Сутність підприємництва та особливості його розвитку в аграрній сфері України/ Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 3 (27). С. 33-38.
337. Пивовар П.В. Функціонування кооперативів зі спільного використання сільськогосподарської техніки: досвід Франції. *Економіка АПК*. 2012. № 8. С. 130–134.
338. Пилипенко А. А. Конкурентна стратегія й формування системи стратегічного управління розвитком інтегрованої структури бізнесу. Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. 2008. № 82. С. 84-91.
339. Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишенська І., Маслюківська О. Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / За ред. В. Підліснюк К.: Видавництво СПД “Ковальчук”, 2005. С. 88.
340. Підлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.10. Донецьк, 2003. 20 с.
341. Пікуль Н.Г. Актуальні питання розвитку корпоративного управління в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр.* 2012. № 34. С. 239-247.
342. Пілявський В.І. Агропромислова інтеграція: види та організаційно-правові форми. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2. Т. 1. Економічні науки. Полтава: ПДАА, 2011. С. 207-214.

343. Пістун М.Д. Аграрно-територіальні і аграрно-промислові комплекси Житомирської області / Відп. ред. канд. геогр. наук М.Д. Пістун. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1972. 326 с.
344. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів: навч. посібник. К.: Либідь, 1997. 198 с.
345. Погорєлов Ю. С. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства : монографія Харків : АдвАтм, 2010. 352 с.
346. Погорєлов Ю. С. Розвиток підприємства: поняття та види. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 10. С. 51–59.
347. Погребняк Л.В. Особливості та проблеми розвитку ринкової інфраструктури. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2010. № 1 (9). С. 138-142.
348. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 12.02.2018).
349. Подухович Ю.П. Регулювання виробництва і переробки м'яса в Україні. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2011. Вип. 168(2). Ч. 2. С. 108–112.
350. Політична економія: підручник / В.Г.Федоренко, О.М. Діденко, М.М. Руженський [та ін.]; за науковою ред. д.е.н. проф. В.Г. Федоренка. К.: Алерта, 2008. 487 с.
351. Полозенко Д. В. Глобалізація економіки та фінансова стабільність в Україні. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 5–11.
352. Пономаренко В. С., Пушкар О. І., Тридід О. М. Стратегічне управління розвитком підприємства : навч. посібн. Харків : ХДЕУ, 2002. С. 62.
353. Пономеренко С.П. Регулятори росту рослин – нанотехнології біологізації землеробства. *Посібник українського хлібороба*. 2016. № 1. С. 11–13.
354. Попов О. Теоретико-методологічні та концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму корпоративного управління : монографія. Х. : ФОП Александрова К.М. ; ВД “ІНЖЕК”, 2009. 360 с.

355. Попова О.Л. Економічний механізм сталого розвитку аграрної сфери: Автореф. дис... д-ра. екон. наук: 08.00.03. Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. К. 2009. 40 с.

356. Поппер К. Открытое общество и его враги: у 2 т. М., 1992. Т. 2. 432 с.

357. Порядок денний на XXI століття: Програма дій ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Самміт “Планета Земля”, 1992 р.); пер. з англ. [2-ге вид.]. К.: Інтелсфера, 2000. 360 с.

358. Постанова ЄС 834/2007. веб-сайт. URL: <http://www.organic-standard.com.ua/ua/services/standards> (дата звернення: 12.02.2018).

359. Потапова Н.А. Синергетичний розвиток складних економічних систем. *Проблеми економіки та управління: Вісник НУ “Львівська політехніка”*. 2012. № 725. С. 180-186.

360. Пригожин И. Философия нестабильности. *Вопросы философии*. 1991. № 6. С. 45– 57.

361. Притула Х.М. Аналіз зовнішніх факторів розвитку сільських територій. *Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць*. Львів : РВВ НЛТУ України. 2011. Вип. 21.10. С. 124.–131.

362. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 12.02.2018).

363. Про антимонопольний комітет України: Закон України № 3659-111 від 26.11.1993 р. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення: 12.02.2018).

364. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. База даних “Законодавство України” / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas> (дата звернення: 12.02.2018).

365. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 № 425-VII – База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (дата звернення: 12.02.2018)

366. Про відходи: Закон України № 187/98-вр. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 4.03.2018).

367. Про внесення змін до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”: Закон України від 20.11.2012 р. № 5459-17. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 11.03.2018)

368. Про внесення змін до Закону України “Про теплопостачання” щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел енергії: Проект Закону України № 4334. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58568 (дата звернення: 19.03.2018).

369. Про внесення змін до Закону України “Про фермерське господарство” щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31.03.2016 № 1067-VIII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> (дата звернення: 12.02.2018).

370. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році: Закон України від 07.12.2017 № 2245-VIII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-19> (дата звернення: 12.02.2018).

371. Про внесення зміни до статті 1 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” (щодо уточнення терміну “сільськогосподарський товаровиробник”): Закон України від 29.06.2004

№ 1929-VI. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/2090-14> (дата звернення: 24.03.2018).

372. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (дата звернення: 12.02.2018).

373. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 року №1877-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення 4.03.2018).

374. Про електроенергетику: Закон України. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 9.03.2018).

375. Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти на підприємствах житлово-комунального господарства : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 14.12.2007 р. № 218. веб-сайт. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_bu/pg_gwcqsa/index.htm (дата звернення: 14.03.2018).

376. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF> (дата звернення: 11.02.2018).

377. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656. База даних “Законодавство України” / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2018).

378. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. База даних “Законодавство України” / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 24.03.2018).

379. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії: Наказ Міністерства охорони здоров’я України від 03.09.2017 р. № 1073, зареєстрований Міністерством юстиції 02 жовтня 2017 р. за № 1206/31074. База даних “Законодавство України” / Міністерство охорони здоров’я України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17> (дата звернення: 19.03.2018).

380. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії: Наказ Міністерства охорони здоров’я України від 18.11.1999 року № 272, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02 грудня 1999 року за № 834/4127. База даних “Законодавство України” / Міністерство охорони здоров’я України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99> (дата звернення: 1.03.2018).

381. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров’я України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267. База даних “Законодавство України” / Міністерство охорони здоров’я України: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF> (дата звернення: 1.03.2018).

382. Про затвердження Положення про продовольче забезпечення в системі Служби безпеки України на мирний час: наказ Служби безпеки України від 22.12.2006 р. за № 809. База даних “Законодавство України” / Служба безпеки України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0062-07> (дата звернення: 12.02.2018).

383. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України №275-р від 3 квітня 2017 р. База даних “Законодавство України” / Кабінет Міністрів України. URL:

<http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442> (дата звернення: 12.02.2018).

384. Про затвердження Форми проектної пропозиції, Інструкції щодо заповнення Форми проектної пропозиції, Форми бізнес-плану інвестиційного проекту та Порядку проведення експертної оцінки проектної пропозиції : Наказ Міністерства економіки України від 22.06.2010 р. № 714. веб-сайт. URL: <http://me.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish> (дата звернення: 9.03.2018).

385. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України № 237/96-ВР від 07.06.96. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.02.2018).

386. Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210-III від 11.01.2001. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 12.02.2018).

387. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 року №959-XII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 12.02.2018).

388. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III. [База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://www.zakon.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

389. Про Митний тариф України: Закон України від 19.09.2013 № 584-VII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/584-18> (дата звернення: 12.02.2018).

390. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. за № 771/97-ВР. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.02.2018).

391. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: проект закону номер реєстрації № 5448 від 24.11.2016. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 (дата звернення: 12.02.2018).

392. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 № 742-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (дата звернення: 12.02.2018).

393. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 р. № 3116-XII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3116-12> (дата звернення: 12.02.2018).

394. Про племінну справу у тваринництві: Закон України від 15.12.1993 р. № 3691-XII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3691-12> (дата звернення: 12.02.2018).

395. Про податок на додану вартість: Закон України від 03.04.1997 № 168/97-ВР. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.02.2018).

396. Про приватизацію державного і комунального майна. Закон України від 18.01.2018 № 2269-VIII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2269-19/page> (дата звернення: 12.02.2018).

397. Про приватизацію державного майна. Закон України від 04.03.1992 № 2163-XII (втратив чинність) База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-12> (дата звернення: 12.02.2018).

398. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення: 1.03.2018).

399. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 11.02.2018).

400. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. за № 2229-XII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 12.02.2018).

401. Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення: Указ Президента України від 02.12.1995 № 1118/95 База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1118/95> (дата звернення: 12.02.2018).

402. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення: 12.02.2018).

403. Про фінансовий лізин: Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97- ВР. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2018).

404. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р. №3528-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3528-15> (дата звернення: 24.03.2018).

405. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (дата звернення: 12.02.2018).

406. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 12.02.2018).

407. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України від 18.06.1991 № 1201-XII (втратив чинність). База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1201-12> (дата звернення: 12.02.2018).

408. Програма розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на 2013-2020 рр. / Союз сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: www.coop-union.org.ua (дата звернення: 15.02.2018).

409. Програма фінансування альтернативної енергетики в Україні (USELF). веб-сайт. URL: <http://www.uself.com.ua/index.php?L=2> (дата звернення: 19.03.2018).
410. Программа кредитования НЕФКО “Энергозбережение”. веб-сайт. URL: <http://www.nefco.org/sites/nefco.viestinta.org/files> (дата звернення: 9.03.2018).
411. Прокопа І.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута. К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України. 2011. 240 с.
412. Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села : формування нового механізму розвитку. К. : Ін-т економіки НАН України, 1996. 172 с.
413. Прокопишак К.В., Біттер О.А., Кушнір Л.А., Козак Т.Р. Соціально-економічна суть особистих господарств населення. *Вісник Львівського політехнічного національного університету*. 2001. С. 493–499.
414. Протасова Н.Г. Синергетичний підхід до управління інноваційними процесами у післядипломній освіті. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Зб. наук. праць. К.: Логос, 2000. С. 281–282.
415. Раєвнєва О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. Харків, 2006. 496 с.
416. Райхенбах Т.М. Перспективи використання відновлюваних джерел енергії в Україні. *Вісник Львівського національного аграрного університету: Економіка АПК*. 2012. № 19(1). С. 276-287.
417. Ревенко Д. С., Лыба В. А., Мошкина И. К. Метод диагностики устойчивости функционирования предприятия в условиях макроэкономической нестабильности. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. Вип. 3. Х., 2013. С. 34-43.
418. Ревенко Л.С. Потенциал и перспективы сотрудничества России и ЕС в сфере производства и оборота органического производства. *Актуальные вопросы сотрудничества России и ЕС: сборник научных статей* / под общ. Ред. Н.Г. Адамчук. М. : МГИМО-Университет, 2013. С.93-114.
419. Регіональні програми розвитку агропромислового комплексу: Програми розвитку АПК Міністерства аграрної політики та продовольства

України. веб-сайт. URL: <http://minagro.gov.ua/apk> (дата звернення: 10.03.2018).

420. Регіони України. Статистичний збірник за 2016 р. Державна служба статистики. За редакцією І. Є. Вернера. 2017. Частина І. 323 с.

421. Регіони України. Статистичний збірник за 2016 р. Державна служба статистики. За редакцією І. Є. Вернера. 2017. Частина ІІ. 687 с.

422. Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005-2015 роки, затверджені Міністерством охорони здоров'я України. База даних "Законодавство України" / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/27338/response/51411/attach/3/SCAN%20114762...pdf> дата звернення: 1.03.2018).

423. Рекуненко І.І., Коробка Р.В. Роль та місце інфраструктури ринку в ринковій економіці. *Вісник Української академії банківської справи : Збірник наукових праць*. 2011. № 2 (31). С. 49-52.

424. Ринок лізингу: Офіційні дані Українського об'єднання лізингодавців. веб-сайт. URL: <http://www.uul.com.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

425. Рогоза М.Є., Вергал К.Ю. Сутність і ознаки інтегрованих структур: теоретичний аспект. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. 2015. № 2. С. 17-22. веб-сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2015_2_4 (дата звернення: 19.03.2018).

426. Ростой В. В. Стадии экономического роста. Нью-Йорк, 1981. 485 с.

427. Руда Н.С. Продовольча безпека та значення плодоовочівництва в її забезпеченні. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 105-109.

428. Рульєв В.А., Лобанов М.І., Григор'єв С.М. Роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на ринку аграрної продукції. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету (економічні науки)*. 2009. № 6. С. 7-14.

429. Русан В. М. Ніколюк О.В., Лівінський А. І. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрного виробництва. *Фінансові дослідження*. 2017. № 1. С. 180-185.

430. Русан В.М., Собкевич О.В., Юрченко А.Д. Організаційно-економічні інструменти державної аграрної політики в Україні: аналіт. доп. К. : Вид-во НІСД, 2012. 88 с.

431. Руснак А.В. Соціально-економічні проблеми розвитку сільських територій. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. Вип. 2, Том. 2. С. 229-333.

432. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси у трьох томах. Інститут аграрної економіки, 2001. Т.2: Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення 484 с.

433. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення). *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 3-13.

434. Салій О.М. Функціональне призначення та основні завдання соціальної інфраструктури. *Наука і Економіка*. 2010. № 2. С. 215–218.

435. Самойлик Ю. В. Оцінка чинників впливу на агреговані фінансові показники розвитку країн. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Миколаїв; 20-21 листопада 2017 р.* Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 64-66.

436. Самойлик Ю. В. Развитие как элемент цикла деловой активности экономики. *Инновационное развитие экономики: предпринимательство, образование, наука : сб. науч. ст. / редкол.: Т.В. Борздова (отв. ред.) [и др.]*. Минск : ГИУСТ БГУ, 2017. С. 140-142.

437. Самойлик Ю.В. Концептуальна сутність і структура агропродовольчого ринку. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. 2016. Vol. 2. №о. 4. pp. 161–173. веб-сайт. URL: www.are-journal.com (дата звернення: 19.03.2018).

438. Самойлик Ю.В. Types of markets in the global environment. *Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку: Зб. матеріалів II*

Всеукр. Наук.-практ. конференції. К. : КНЕУ, 2017. С. 12-14.

439. Самойлик Ю.В. Аграрний сектор як джерело сировини для альтернативної енергетики. *Innovative technology and intensification development of national production: materials of III Intern. scient.-pract. confer.*, October 20–21, 2016. Р. 1. Ternopil : Krok, 2016. Р. 102-104.

440. Самойлик Ю.В. Агропродовольчий ринок в умовах економічних змін: суть і класифікація. *Управління соціально-економічним розвитком в умовах змін: монографія* / [заг. ред. д. держ. упр., професора Т.М. Лозинської]: Полтавська державна аграрна академія. Полтава : ФОП Гаража М.Ф., ТОВ Сімон, 2017. С. 9-20.

441. Самойлик Ю.В. Алгоритм оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Матеріали Всеукраїнської конференції “Європейські інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи ” (11 жовтня 2011 р.)*. Херсон : Херсонський державний університет, 2011. С. 77.

442. Самойлик Ю.В. Аспекти економічної диверсифікації в системі ринкових відносин. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (5) Т. 3. 2014. С. 276-280.

443. Самойлик Ю.В. Багатовекторність глобалізації економіки в сучасних ринкових умовах. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 22 грудня 2016 р. У 2 ч. Ч. 2*. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Х.: ХНАУ, 2016. С. 270-274.

444. Самойлик Ю.В. Визначення сутності ринку: політекономічний підхід. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (5) Т. 3. 2012. С. 276-280.

445. Самойлик Ю.В. Виробничі тенденції розвитку інтегрованих формувань харчової промисловості України. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2015 р. (м. Полтава, 18-19 травня 2016 року)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2016. С. 238-241.

446. Самойлик Ю.В. Волошина О.А. Перспективи виходу українського товаровиробника на європейський ринок . *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки” 12-13 квітня 2016 р. м. Дніпропетровськ. Частина 3: Секція 3. 2016. С. 402-407.*

447. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації економіки на реалізацію концепції сталого розвитку. *Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (08 жовтня 2016 р).* / відп. ред. І.Б. Садовська. Ч. 1. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2016. С. 188-190.

448. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на аграрний сектор економіки. *Сучасний стан і перспективи розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення підприємств агропромислового виробництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 листопада 2017 р., Харк. нац. аграр. ун-т. Харків: ХНАУ, 2017. 342 с.*

449. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на економічний розвиток України. *Економічний розвиток: теорія, методологія, управління: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Наукові статті та доповіді. Будапешт-Прага-Київ, 2016. С. 228-236.*

450. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на енергетичну безпеку аграрного сектору економіки. *Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції: зб. наук. Праць міжнар. наук.-практ. конф. 28 жовтня 2016 р. (ПДАТУ, м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2016. С. 266-268.*

451. Самойлик Ю.В. Вплив діяльності агрохолдингів на сільськогосподарську кооперацію. *Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації (12-13 травня 2015 р.)* Львів. Львівський національний аграрний університет С. 308-310.

452. Самойлик Ю.В. Господарства населення у ринковому середовищі: роль і перспективи розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № .4. С. 244-250.*

453. Самойлик Ю.В. Господарства населення: тенденції розвитку в нових економічних умовах. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку: матеріали 3-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф.* / упоряд. Федорова Т.В., Боліла С.Ю. Херсон., ХДАУ. 2018. С. 205-207.

454. Самойлик Ю.В. Державне дотаційне регулювання розвитку тваринництва. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького: Економічні науки. Львів, 2012. Т.17. № 2 (51). Ч.2. С.208 - 213.*

455. Самойлик Ю.В. Державне регулювання сільськогосподарської кооперації. *Кооперативні читання : 2015 рік: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 3 квітня 2015 р.).* Житомир: вид-во “Житомирський національний агроекологічний університет”, 2015. С. 21-25

456. Самойлик Ю.В. Детермінанти економічної диверсифікації. *Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції “Напрями економічного розвитку, управління та регулювання в АПК” (м. Полтава, 15 квітня 2014 року).* Полтава : РВВ ПДАА, 2014. С. 41-44

457. Самойлик Ю.В. Економіко-логістичне обґрунтування стратегії сировинного забезпечення підприємства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ, 2011. № 113. С. 300 - 306.*

458. Самойлик Ю.В. Економічна безпека в системі розвитку агропродовольчого ринку. *Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 11-12 травня 2017 р.* Дніпро : ННІЕ, 2017. С. 198-200.

459. Самойлик Ю.В. Економічний механізм удосконалення стратегії договірних відносин у м'ясопродуктовому підкомплексі. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького: Економічні науки. Львів, 2011. Т.13. № 1 (47), Ч.2 .С.217 - 222.*

460. Самойлик Ю.В. Економічний механізм формування стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки: Житомир, Житомирський державний технологічний університет*, 2010. № 3 (53). С. 94-99.

461. Самойлик Ю.В. Енергетична потужність аграрного сектору економіки: проблеми та перспективи. *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 жовтня 2016 р.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 19-22.

462. Самойлик Ю.В. Енергозбереження як пріоритет забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи : матеріали VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 27-28 жовтня 2016 р. : В 2 т.* Том 2. Дніпропетровськ : Видавничо-поліграфічний центр “Гарант СВ”, 2016. С. 8-11.

463. Самойлик Ю.В. Етапи входження України у сучасний глобалізаційний простір. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики. Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Полтава, 1 грудня 2016 року).* Полтава, 2016. С. 126-129.

464. Самойлик Ю.В. Ефективність управління розвитком м'ясної галузі та шляхи її підвищення. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія.* 2015. № № 11 (231). С. 187-196.

465. Самойлик Ю.В. Європейський досвід державного регулювання розвитку ринку м'яса і м'ясопродукції. *Економіка та управління підприємствами регіонів України в контексті європейської інтеграції: колективна монографія. за заг. ред. В.Я. Чевганової.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 99-107.

466. Самойлик Ю.В. Єкель Г.В. Особливості запровадження органічних технологій вирощування сільськогосподарських культур. *Органічне*

виробництво і продовольча безпека. Житомир. Видавець О.О. Євенок, 2018. С. 47-52.

467. Самойлик Ю.В. Єсель Г.В. Пріоритети органічного виробництва агропродовольчої продукції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку” Мелітополь-Кирилівка, Україна. 2018 р. С. 197-199.

468. Самойлик Ю.В. Засади ефективного розвитку матеріально-технічної бази АПК. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України: матеріали Міжн.наук.-практ. конф. молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів (19 листопада 2014 р.)* / відп. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. С. 156-158.

469. Самойлик Ю.В. Инфраструктура и услуги банковского сектора на аграрном рынке Украины и республики Молдовы. *Инновационное развитие Республики Молдова: национальные задачи и мировые тенденции: Материалы международной научно-практической конференции (7-8 ноября 2013 г., Комратский государственный университет)*. Комрат: А&V “POLIGRAF”. С. 33-38.

470. Самойлик Ю.В. Інноваційний маркетинг як пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств. *Європейський вибір України: завдання та пріоритети: Матеріали Міжвузівської науково-практичної Інтернет-конференції, 19 травня 2015 року*. Полтава: ПолтНТУ, 2015. С. 281-283.

471. Самойлик Ю.В. Інституціональні основи кооперації та інтеграції виробників м'ясної продукції. *Інноваційна економіка. 2013 . № 9 [47]. С. 32-38.*

472. Самойлик Ю.В. Історико-концептуальний генезис категорії “розвиток”. *Тези 69-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 1. (Полтава, 19 квітня – 19 травня 2017 р.)*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 313-315.

473. Самойлик Ю.В. Історичний досвід функціонування господарств населення в різних економічних умовах. *Матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної*

аграрної академії (м. Полтава, 13-14 травня 2015 року). Т. 1. Полтава : РВВ ПДАА, 2015. С. 183-185.

474. Самойлик Ю.В. Класифікація логістичних систем у м'ясній галузі. *Транскордонне співробітництво: ключові ідеї та перспективи: Матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 травня 2016 р. Чернівці (Україна) – Сучава (Румунія) – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. С. 137-139.*

475. Самойлик Ю.В. Кластерний ABC-XYZ-аналіз як метод формування стратегії збуту продукції підприємства. *Економіка і управління: НАПКС. 2012. № 3. С.80 - 85.*

476. Самойлик Ю.В. Кон'юнктура фінансово-кредитного ринку в АПК. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу за результатами науково-дослідної діяльності у 2013 році. Полтава : ПДАА, 2014. С.79-81.*

477. Самойлик Ю.В. Конкурентоспроможність суб'єктів ринку м'яса та м'ясопродукції: теорія, методологія, практика. Конкурентоспроможність підприємств в умовах ринкової економіки: Том 3: Галузеві особливості конкурентоспроможності в умовах глобалізації: монографія / [Ю.В. Самойлик, Т.Л. Мостенська, В.Я. Омельченко, О.О. Красноручський, Ю.В. Ушкаренко, Н.С. Скопенко та ін.]; за заг. ред. О.В. Захарченка, М.А. Зайця, В.С. Ніценка. Одеса: 2015. С. 168-225.

478. Самойлик Ю.В. Концептуальна модель ринку. Економіка підприємства: проблеми теорії та практики: *Матеріали науково-теоретичного семінару викладачів кафедри (Полтава 12 листопада 2014 р.). Полтава: РВВ ПДАА. 2014. С. 18-20.*

479. Самойлик Ю.В. Концептуальна сутність агропродовольчого ринку в нових економічних умовах. *Актуальні проблеми управління та економічного розвитку в умовах інформатизації суспільства: Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 20 грудня 2016 р.). Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва ДУТ. Київ: Державний університет телекомунікацій, Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва, 2016. С. 114-116.*

480. Самойлик Ю.В. Концептуальні основи екологічного менеджменту аграрних підприємств. *Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання: Збірник тез доповідей третьої науково-практичної конференції з міжнародною участю (22 листопада 2013 р.)* Харків: Академія Внутрішніх Військ МВС України. С. 210-212.

481. Самойлик Ю.В. Концептуальні особливості управління розвитком агропродовольчого ринку в умовах глобалізації. *Імплементация інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу: I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 22 березня 2018 р. / редкол. : О.І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. Х. : ХДУХТ, 2018. С.392-394.*

482. Самойлик Ю.В. Концептуальні підходи до формування логістичних систем на ринку м'яса та м'ясопродукції. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. Журнал. Серія "Економіка і менеджмент". № 4 (63). С. 97-103.*

483. Самойлик Ю.В. Концептуальні підходи щодо визначення сутності категорії "логістична система". *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 28 жовтня 2015 р.* Тернопіль: ВПЦ "Економічна думка", 2015. С. 218-221.

484. Самойлик Ю.В. Концептуальные парадигмы глобализации мировой экономики. *Buletinul Științific al Universității de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul ediție semestrială seria: Științe economice.* 2016. № 2. С. 87-99.

485. Самойлик Ю.В. Кооперативи та агрохолдинги: концептуальні порівняння організаційних механізмів. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету: Науково-теоретичний збірник (економічні науки).* 2013. № 1-2 (№37). Т.2. С. 20-28.

486. Самойлик Ю.В. Кооперація як передумова ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації економіки. *Наукові праці ПДАА.* 2014. № 2 (9). С. 280-290.

487. Самойлик Ю.В. Корпоративні аспекти функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Кооперативні читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 27-29 березня 2014 р.)* Житомир: Вид-во “Житомирський національний агроекологічний університет”, 2014. С. 60-65.

488. Самойлик Ю.В. Лізинг як напрям антикризового управління матеріально-технічним забезпеченням підприємства. *Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання: Збірник тез доповідей Четвертої науково-практичної конференції (м. Харків, 27 листопада 2014 р., Національна академія Національної гвардії України).* Х. РВВ НАНГУ. 2014. С. 216-219.

489. Самойлик Ю.В. Логістична компонента сталого розвитку м'ясної галузі. *Сталий людський розвиток місцевих громад : наукові праці ВНЗ-партнерів Проекту ЄС/ПРООН “Місцевий розвиток, орієнтований на громаду”: колективна монографія / укладачі: М.А. Лепський, І.В. Дударєва, за заг. ред. М.А. Лепського.* 2015. С. 259-267.

490. Самойлик Ю.В. М'ясопродуктова логістична система: сутність та механізм формування. *Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 червня 2015 р.). / відп. ред. І.Б. Садовська.* Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2015. С. 204-206.

491. Самойлик Ю.В. Маркетинговий менеджмент в агрокорпораціях. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Маркетингове забезпечення ринку продовольства” (23-24 квітня 2013 р.).* Полтава: РВ ПДАА, 2013. С. 36-38.

492. Самойлик Ю.В. Матеріально-технічне забезпечення АПК: тенденції, механізми, перспективи. *Економіка і регіон. 2014. № 4 (47). С. 35-41.*

493. Самойлик Ю.В. Методичні підходи до оцінки стратегічного потенціалу конкурентоспроможності підприємства. *Економіка АПК. 2012. № 3. С. 72-78.*

494. Самойлик Ю.В. Методологічний підхід щодо оцінки та формування корпоративної культури підприємства. *Корпоративна культура організації XXI століття – 2012 : стан і перспективи розвитку : збірник наукових праць*. Краматорськ : ДДМА, 2012. С. 80 - 86.

495. Самойлик Ю.В. Методологія оцінки ефективності обслуговуючої кооперації на аграрному ринку. *Економіка Крима. 2013. № 2. С. 43-47*.

496. Самойлик Ю.В. Механізм державної підтримки агрострахування. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції “Розвиток економіки України на інноваційній основі” (12-15 червня 2012 р.)*. Мелітополь: ТДАТУ, 2012. С.62 - 64.

497. Самойлик Ю.В. Механізм державної фінансової підтримки розвитку ринку продукції тваринництва. *Трансформація управлінської парадигми в аграрному секторі економіки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава 30-31 жовтня 2012 року)*. Полтава: ПДАА, 2012. С.30-32.

498. Самойлик Ю.В. Механізм підвищення енергоефективності виробництва продукції в аграрному секторі економіки. *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього: колективна монографія / за заг. ред. В.Я. Чевганової*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 34-46.

499. Самойлик Ю.В. Механізм прийняття управлінських рішень щодо агропромислової інтеграції підприємств. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Формування та розвиток інтеграційних процесів в АПК”*. Полтава, ПДАА, 2011. С. 86 – 88.

500. Самойлик Ю.В. Механізм прийняття управлінського рішення в агроформуваннях корпоративного типу. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. журнал. Серія “Економіка і менеджмент”*: Суми : СНАУ, 2012. № 11 (54). С. 112-117.

501. Самойлик Ю.В. Механізм реалізації державних програм підтримки розвитку м'ясної галузі в умовах децентралізації. *Управління інноваційним розвитком територій : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м.*

Дніпропетровськ, 30 жовт. – 30 листоп. 2015 р. / за заг. ред. Ю. П. Шарова. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2015. С. 227-231.

502. Самойлик Ю.В. Механізм стимулювання внутрішнього попиту на м'ясну продукцію. *Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 червня 2013 р., Одеський державний аграрний університет)*. Одеса : ОДАУ. 2013 р. С. 152-153.

503. Самойлик Ю.В. Механізм структуризації стратегічного потенціалу конкурентоспроможності підприємства. *Технологічний аудит та резерви виробництва: Харків: ПП “Технологічний центр”. 2011. № 2 (2). С. 32-36.*

504. Самойлик Ю.В. Механізм формування і розвитку логістичних систем скотарства в агроформуваннях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса. МГУ. № 11. С. 84-89.*

505. Самойлик Ю.В. Місце агрохолдингів на ринку м'яса та м'ясопродукції. Розвиток національної економіки: теорія і практика: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 3-4 квітня 2015 року, проведеної на базі ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, м. Івано-Франківськ. Тернопіль: Крок. 2015. Ч.2. С. 338-339.*

506. Самойлик Ю.В. Напрями реструктуризації сучасних підприємств. *Тези 68-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 1. (Полтава, 19 квітня – 13 травня 2016 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 303-305.*

507. Самойлик Ю.В. Науменко В.С. Факторна модель взаємоз'язку прибутку та ресурсного потенціалу підприємства. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (заочна форма) “Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору”*. Полтава: ПДАА, 27 березня 2018 р. С. 203-206.

508. Самойлик Ю.В. Оптимізація виробничої стратегії м'ясопереробних підприємств. *Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України:*

Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (17-18 травня 2011 р.). Полтава: РВВ ПДАА, 2011. С. 151 - 153.

509. Самойлик Ю.В. Організаційно-економічний механізм реструктуризації інтегрованих формувань харчової промисловості. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Вип. 2 (11). Економічні науки.* Полтава : ПДАА. 2015. С. 235-242.

510. Самойлик Ю.В. Організаційно-економічні переваги агролізингу при обґрунтуванні стратегії матеріально-технічного забезпечення підприємства. *Економика Крыма. 2014. № 2 (47). С. 56-61.*

511. Самойлик Ю.В. Органічне виробництво – головна конкурентна перевага господарств населення на аграрному ринку . Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир: Вид-во “Полісся”, 2015. С. 207-210.

512. Самойлик Ю.В. Органічне виробництво овочів, плодів, ягід: тенденції і перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного аграрного університету. 2015. № 5. С. 261-270.*

513. Самойлик Ю.В. Основні форми агропромислової інтеграції в сучасних умовах. *Матеріали V Всеукраїнської наукової web-конференції молодих вчених “Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах» (6 березня 2014 р.).* Сімферополь. 2014. С. 96-97.

514. Самойлик Ю.В. Особенности отношений в системе мясного рынка. *Аграрная экономика : ежемесячный научный журнал. Республика Беларусь: Минск. 2015. № 5. С. 62-70.*

515. Самойлик Ю.В. Особливості виробництва та реалізації м'яса та м'ясопродукції у вертикально інтегрованих структурах. *Формування ринкової економіки: Збірник наукових праць: Проблеми управління у великотоварних агро-промислових формуваннях. К. : КНЕУ. 2015. № 33. С. 376-386.*

516. Самойлик Ю.В. Особливості корпоративного управління в агропромисловому комплексі. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (6). Т. 1. 2013. С. 235-240.*

517. Самойлик Ю.В. Особливості маркетингової діяльності господарств населення. *Маркетингове забезпечення продуктового ринку. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 19-20 травня 2015 р.)*. Полтава: ПДАА, 2015. С. 82-84.

518. Самойлик Ю.В. Особливості органічного виробництва овочів, плодів і ягід в агроструктурах різного типу. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. журнал. Серія "Економіка і менеджмент"*. Суми : СНАУ, 2016. № 4 (68). С. 112-119.

519. Самойлик Ю.В. Особливості споживання продукції рослинництва в регіональному розрізі. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2017 році (м. Полтава, 16-17 травня 2018 року)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. С. 91-93.

520. Самойлик Ю.В. Особливості створення агрологістичних систем на м'ясному сегменті ринку. *Матеріали VII Міжнародної науково-практична конференції: "Стратегія інноваційного розвитку економіки:бізнес, наука, освіта" (29 вересня-2 жовтня 2015 р. м. Харків, НТУ "ХПІ")*. Х. 2015. С. 45-47.

521. Самойлик Ю.В. Особливості управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств у глобальному середовищі. *Економіка та організація управління*. 2016. № 3. С. 245–253.

522. Самойлик Ю.В. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської промисловості. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2 (5). Т. 3. 2015. № 1. С. 235-245.*

523. Самойлик Ю.В. Особливості формування рослинницько-промислової підсистеми агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2016 р. (м. Полтава, 17-18 травня 2017 р.)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2017. С. 103-105.

524. Самойлик Ю.В. Особливості функціонування ринку м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2011 р. (травень 2012 р.)*. Полтава: РВВ ПДАА, 2012. С. 110-112.

525. Самойлик Ю.В. Отраслевые особенности развития рыночных отношений в АПК. *Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 25 годовщине Комратского государственного университета 4 февраля 2016 г. "Наука, Образование, Культура", "Știință, Educație, Cultură" / Том 1 "Экономические науки, сельское хозяйство и перерабатывающая промышленность, право и политические науки, психолого-педагогические науки, информационные технологии, математика и физика" / под. Общ. Ред. Л.В. Федотовой*. Комрат: Комратский государственный университет. 2016. С. 97-99.

526. Самойлик Ю.В. Оцінка ефективності стратегії агропромислової інтеграції підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Вип. 2. Т. 2. Економічні науки*. Полтава : ПДАА. 2011. С. 233 - 239.

527. Самойлик Ю.В. Переваги малого бізнесу на рику м'яса і м'ясопродукції. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми та стратегічні напрями розвитку національної економіки", присвяченої 20-річчю факультету "Економіки та бізнесу" / За ред. С.В. Кармана*. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська міська типографія, 2013. С. 67-69.

528. Самойлик Ю.В. Переваги та недоліки органічного виробництва. *Теорія та практика менеджменту: реалії і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської наук.- практи. інтернет конф. / Упоряд. Боліла С.Ю., Федорова Т.В.* Херсон., ХДАУ.- 29.06..2016: тези доповідей. 2016. С. 165-168.

529. Самойлик Ю.В. Передумови інноваційного розвитку господарств населення. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2015 р.: інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери економіки : матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25-28 травня 2015 р)*. Львів : ЛНАУ, 2015. С. 137-140.

530. Самойлик Ю.В. Передумови органічного виробництва м'яса та м'ясопродукції в Україні. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир: Полісся, 2013. С. 190-193.

531. Самойлик Ю.В. Передумови становлення агрологістики на ринку м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми інвестування та формування інвестиційного клімату в АПК" (29-30 жовтня 2015 р., Полтава, ПДАА)*. Полтава. 2015. С. 23-25.

532. Самойлик Ю.В. Перспективи виробництва альтернативних видів енергії в сільському господарстві. *Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Херсон, 10-11 листопада 2016 р. / Упоряд. К. Мельникова*. Херсон, вид-во ПП Вишемирський В.С., 2016. С. 92-94.

533. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку кредитних обслуговуючих кооперативів на ринку м'ясної продукції. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Економіка, аграрний менеджмент, бізнес"*. 2013. Вип.181, ч.5. С. 95-103.

534. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку ринку м'яса за рахунок внутрішнього потенціалу. *Науковий вісник Херсонського державного університету: серія "Економічні науки"*. 2014. Вип. 9, част. 6. С. 35-41.

535. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку ринку тваринницько-промислової продукції в Полтавському регіоні. *Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах: монографія*. Симферополь: ООО "ДиАйПи", 2012. С. 130-151.

536. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації зі спільного використання техніки. *Аграрна наука – освіта – виробництво: сучасний стан, проблеми та перспективи інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю Миколаївського національного аграрного університету, 12-14 листопада 2014 р., м. Миколаїв / Миколаїв : МНАУ, 2014. С. 19-21.*

537. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку хутрового звірництва України в нових економічних умовах. *Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, регіону, країни: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 13 – 14 травня 2014 р.* Ч.І. Полтава: ПолтНТУ, 2014. С. 352-354.

538. Самойлик Ю.В. Перспективы развития международных отношений в мясной отрасли между странами СНГ. *Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость: Материалы VII Международной научно-практической конференции (Минск, 25-26 сентября 2014 г.) : в 2 т.* Минск : БГЭУ, 2014. Т. 1. С. 115-116.

539. Самойлик Ю.В. Підприємство – основний суб’єкт та генератор ефективної розбудови соціальної інфраструктури. *Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи: колективна монографія / за заг. ред. професора В.І. Аранчій.* Полтава: ТОВ “НВП “Укрпром-торгсервіс”, 2013 р. С. 33-43.

540. Самойлик Ю.В. Потенціал національного ринку м’яса та м’ясо-продукції. *Актуальні питання економічних наук. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13-14 березня 2015 року).* У 2-х частинах. Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2015. Ч. 1. С. 21-25.

541. Самойлик Ю.В., Прач В.С. Хімічна промисловість: значення для аграрної сфери і тенденції розвитку. Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 листопада 2017 року). Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. С. 238-243.

542. Самойлик Ю.В., Приходько Д.В. Методологія визначення рентабельності як основа оцінювання стратегії управління конкурентоспроможністю. *Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 листопада 2017 р.).* Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. С. 214-216.

543. Самойлик Ю.В. Пріоритети розвитку альтернативної енергетики в Україні в контексті світових тенденцій. *Розробка та вдосконалення енергетичних систем з урахуванням наявного потенціалу альтернативних джерел енергії : колективна монографія / за ред. О.О. Горба, Т.О. Чайки, І.О. Яснолоб. Полтава : ФОП Петренко І. М., 2017. С. 68-77.*

544. Самойлик Ю.В. Пріоритетні напрями підвищення ефективності виробництва м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України" (17–18 листопада 2015 р., м. Житомир, ЖНАУ). Житомир. 2015. С. 56-58.*

545. Самойлик Ю.В. Проблеми функціонування господарств населення в якості суб'єктів підприємництва на аграрному ринку. *Формування стратегії розвитку та управління підприємствами АПК в ринкових умовах: Матеріали всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Полтава, 29 квітня 2015 року). Полтава : РВВ ПДАА, 2015. С. 18-21.*

546. Самойлик Ю.В. Регіональні тенденції споживання продукції тваринництва: соціально-економічний аспект. *"Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення": матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2018. С. 248-250.*

547. Самойлик Ю.В. Ринок як об'єкт і суб'єкт управління. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 28-29 листопада 2013 р. : В 2 т. Том 2. Дніпропетровськ : Видавничо-поліграфічний центр "Гарант СВ", 2013. С. 89-91.*

548. Самойлик Ю.В. Розвиток кооперації на рику м'яса та м'ясопродукції. *Кооперативні читання: 2013 рік: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 4-6 квітня 2013 р.). Житомир: Вид-во "Житомирський національний агроекологічний університет", 2013. С.197-202.*

549. Самойлик Ю.В. Розвиток матеріально-технічної бази аграрного сектору в нових економічних умовах. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 27 жовтня 2016 р.* Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2016. С. 124-127.

550. Самойлик Ю.В. Розвиток сільських територій як пріоритет соціально-економічної стратегії держави. *Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка.* 2012. № 4 (35). С. 140 - 145.

551. Самойлик Ю.В. Розвиток: соціально-економічна сутність та класифікація його видів. *Вісник Черкаського університету, Серія: Економічні науки.* 2017. № 2. С. 49-56.

552. Самойлик Ю.В. Роль зовнішньої торгівлі у забезпеченні продовольчої безпеки. Тези 70-ої ювілейної наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 1. (Полтава, 23 квітня – 18 травня 2018 р.) Полтава: ПолтНТУ, 2018. С. 317-318.

553. Самойлик Ю.В. Роль суб'єктів аграрного ринку у формуванні соціально-економічної інфраструктури. *Перспективи суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України: виклики XXI століття: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті засновника Міжнародного науково-технічного університету ак. Ю.М. Бугая та двадцятій річниці створення МНТУ.* Полтава: ПІБ МНТУ. 2013. С. 78-83.

554. Самойлик Ю.В. Рослинницько-промислова підсистема агропродовольчого ринку: характеристика та класифікація. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії.* Вип. 2 (13). Полтава : ПДАА. 2016. С. 235-242.

555. Самойлик Ю.В. Рынок продукции животноводства как основная подсистема агропродовольственного рынка. *Аграрная Экономика.* 2017. № 10. С. 56-63.

556. Самойлик Ю.В. Синонімічний ряд категорії – розвиток та його трансформація в сучасних економічних умовах. *Актуальні проблеми соціально-*

економічних систем в умовах трансформаційної економіки: Збірник наукових статей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 – 14 квітня 2017 р.). Частина 1. Дніпро: НМетАУ, 2017. С. 232-235.

557. Самойлик Ю.В. Системний аспект в обґрунтуванні категорії “розвиток”. *Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 19-20 квітня 2017 р.* Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2017. С. 161-164.

558. Самойлик Ю.В. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як організаційно-економічний засіб підвищення рівня технічного забезпечення АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка і менеджмент”.* Суми : СНАУ, 2014. № 8 (61). С. 112-117.

559. Самойлик Ю.В. Сільськогосподарське виробництво в умовах глобалізації економіки. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 26-27 жовтня 2017 р. : В 3 т. Том 3.* Дніпропетровськ : Видавничо-поліграфічний центр “Гарант СВ”, 2017. С. 117-119.

560. Самойлик Ю.В. Социально-экономические и экологические проблемы развития мясной отрасли в Украине. *Современные энерго- и ресурсосберегающие, экологически устойчивые технологии и системы сельскохозяйственного производства : сборник научных трудов / под ред. Н.В. Бышова.* Вып. 12. Рязань: ФГБОУ ВО РГАТУ, 2016. С. 345-347.

561. Самойлик Ю.В. Соціальні критерії оцінювання результативності агропродовольчої сфери. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції “Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку” (29-30 березня 2018 року).* К. КНЕУ. 2018. С. 145-147.

562. Самойлик Ю.В. Соціально-економічна сутність ринку в умовах глобалізації. *Соціально-економічні аспекти розвитку економіки підприємства: монографія / під заг. О.Б. Чернеги, Донецька нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Кривий Ріг. ФОП Залозний В.В., 2017. С. 191-209.*

563. Самойлик Ю.В. Соціально-економічні критерії прийняття рішень щодо розвитку зовнішньої торгівлі. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 14-15 березня 2018 року. Львів: ЛНАУ, 2018. С. 361-364.*

564. Самойлик Ю.В. Сталий розвиток і екологічне тваринництво: механізм формування та розвитку. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Природне агровиробництво в Україні: проблеми становлення, перспективи розвитку" (Дніпропетровськ, 22-23 жовтня 2015 р.). Дніпропетровськ: ДДАЕУ. 2015. С. 45-47.*

565. Самойлик Ю.В. Стратегічна модель системи управління збутом продукції підприємств харчової промисловості. *Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2012 р.). Полтава: РВВ ПДАА, 2012. С. 76 - 77.*

566. Самойлик Ю.В. Стратегічні аспекти забезпечення соціальної безпеки підприємницької діяльності. *Матеріали науково-практичної конференції "Напрями забезпечення безпеки підприємницької діяльності" (квітень 2012 р.). ПІБ МНТУ, 2012. С. 18-20.*

567. Самойлик Ю.В. Стратегічні напрями соціальної політики підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. 2011. № 4 (49), частина II. С. 198-203.*

568. Самойлик Ю.В. Стратегія розробки соціального проекту. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2010 р. (26-27 квітня 2011 р.). Полтава: РВВ ПДАА, 2011. С. 108-109.*

569. Самойлик Ю.В. Структуризация агропродовольственного рынка. *Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții "Știință, educație, cultură", conferința științifico-practică internațională (2017; Комрат). Știință, educație, cultură : Conferința științifico-practică internațională = Наука, образование, культура: Международная научно-практическая конференция, посвященная 26-ой годовщине Комратского государственного университета, 10 февраля 2017 года: сборник тезисов: [în 2 vol.] / науч. ком.: Захария С. К., Раковчена Т. И. Комрат: Комратский государственный*

университет, 2017 (Тірогр. “А & V Poligraf”). Том 1: Экономические науки. Сельское хозяйство и перерабатывающая промышленность. Право и политические науки. Психолого-Педагогические науки. Информационные технологии, математика и физика / сост.: Т. И. Раковчена, Т. Г. Великова. 2017. С. 78-80.

570. Самойлик Ю.В. Сутність ринку як системи та середовища. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції “Управління соціально-економічним розвитком держави, регіону, підприємства”*: збірник наукових праць. (1 листопада – 1 грудня 2014) Полтава: ПНТУ ім. Ю. Кондратюка, видавець ФОП Мирон І.А., 2014. С. 184-187.

571. Самойлик Ю.В. Сутність стратегічного потенціалу підприємства. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, підприємство, регіон, держава (6-7 жовтня 2011 р.)*. Полтава : ВНЗ Укоопспілки “ПУЕТ”, 2011. С. 315-317.

572. Самойлик Ю.В. Тенденції виробництва м'яса у країнах СНД у сучасних динамічних умовах. *Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи: зб. Наук. Праць за матеріалами II Міжнародної наук.-практ. конф., Секція 2. “Економіка та управління підприємствами і галузями агропродовольчого комплексу”, 11 листопада 2014 р.* Інститут продовольчих ресурсів НААН України. К. : ННЦ ІАЕ. 2014. С. 165-168.

573. Самойлик Ю.В. Тенденції інноваційної активності країн: глобальний вимір. *Сучасні тенденції розвитку обліку, оподаткування, аналізу і аудиту* : зб. матеріалів Міжнар. наук. Інтернет-конф., 17 листоп. 2017 р. Київ: КНЕУ, 2017. С. 224-226.

574. Самойлик Ю.В. Теоретико-методологічне обґрунтування механізму агрострахування підприємств. *Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку* : *Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, 4-5 квітня 2012 р.* Харк. Нац. Аграрний університет. Харків: ХНАУ, 2012. С. 218 - 222.

575. Самойлик Ю.В. Теоретико-методологічні основи економіко-правового регулювання ринку м'яса та м'ясопродукції в Україні. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. 2012. Випуск 20, Том 2. С. 260 - 264.*

576. Самойлик Ю.В. Теоретичні основи розвитку соціальної ринкової економіки. *Матеріали науково-теоретичного семінару викладачів кафедри економіки підприємства "Організаційно-економічні засади ефективного розвитку суб'єктів господарювання в аграрній сфері".* Полтава: ПДАА, 2014. С. 45-48.

577. Самойлик Ю.В. Типологія сучасних ринків. *Формування і розвиток ринку продукції АПК. Матеріали всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Полтава, 28 березня 2013 р.).* Полтава: РВ ПДАА, 2013. С. 17-20.

578. Самойлик Ю.В. Удосконалення науково-концептуальних підходів щодо класифікації видів соціально-економічного розвитку. *Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції. Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції. 20-22 вересня 2017 року, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького / Відп. редактор І.І. Кукурудза.* Черкаси : Вертикаль, видавець Кандич С.Г., 2017. С. 174-178.

579. Самойлик Ю.В. Управління внутрішнім потенціалом агропродовольчого ринку в умовах пріоритетності зовнішньої торгівлі. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики": збірник наукових праць.* Полтава: ПП "Астроя", 2018. С. 195-198.

580. Самойлик Ю.В. Управління міграційними процесами в умовах євроінтеграції. *Формування сучасної моделі управління та підвищення якості менеджменту в системі вищої освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.* Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2018. С. 33-35.

581. Самойлик Ю.В. Управлінські парадигми глобалізації економіки. *Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні*

аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції науковців, аспірантів та студентів 10 листопада 2016 р. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 267-269.

582. Самойлик Ю.В. Федін Д.В. Синергічна інтеграція та диверсифікація в інтегрованих об'єднаннях агропромислових підприємств. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 15 травня 2018 р. Ч. 1.* Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2018. С. 389-390.

583. Самойлик Ю.В. Характеристика видов социально-экономического развития в условиях глобализации. *Современные достижения науки и пути инновационного восхождения экономики региона, страны: международная научно-практическая конференция (18 мая 2017, Комрат)* /гл. ред. Д.М. Пармакли Комрат: Комратский государственный университет (Молдова). 2017. С. 142-148.

584. Самойлик Ю.В. Характеристика структуроутворювальних елементів соціально-економічного розвитку. *Сучасні механізми забезпечення соціально-економічної безпеки на макро- та макрорівнях : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції.* Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2017. С. 90-92.

585. Самойлик Ю.В. Цифровий маркетинг у м'ясній галузі. *Маркетинг і цифрові технології: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції 29-30 травня 2014.* Одеса: ТЕС, 2014. С. 167-170.

586. Самойлик Ю.В. Экономическая диверсификация: сущность и виды. *Conferința națională cu participare internațională: Strategii și politici de management în economia contemporană (ediția a III-a).* 28-29 martie 2014. Chișinău, 2014. p. 125-127.

587. Самойлик Ю.В., Волошина О.А. Конкурентоспроможність продукції вітчизняних підприємств в контексті європейської інтеграції. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. № 9. С. 413-418.

588. Самойлик Ю.В., Волошина О.А., Миргородська А.О. Проблема конкурентоспроможності української продукції на ринку ЄС. *Економічний форум. № 1. Січень 2016. Луцьк: ЛуцькНТУ, 2016. С. 47-53.*

589. Самойлик Ю.В., Волошина О.А. Галузеві маркетингові пріоритети в умовах євроінтеграції. *Маркетингове забезпечення продуктового ринку. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 24-25 травня 2015 року).* Полтава: ПДАА, 2016. С. 81-83

590. Самойлик Ю.В., Вязовська О.О. Теоретико-методологічні основи формування ресурсного потенціалу підприємства. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2012 р. (травень 2013 р.).* Полтава: РВВ ПДАА, 2012. С. 108-110.

591. Самойлик Ю.В., Голос А.Е. Математичне моделювання як основний метод прогнозування. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції докторантів, молодих учених та студентів, м. Харків, 28 квітня 2017 року.* Харків: ФОП Панов А.М., 2017. С. 493-498).

592. Самойлик Ю.В., Гуменна О.В., Матукова Г.І., Сікора Д.Л. та ін. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління підприємствами: теорія, методологія, практика: колективна монографія. Національний університет “Києво-Могилянська академія”. К. Національний університет “Києво-Могилянська академія”, 2015. 534 с.

593. Самойлик Ю.В., Коваленко М.В. Коучинг как инновационный метод кадрового менеджмента в аграрной сфере. *Актуальные проблемы формирования кадрового потенциала для инновационного развития АПК : материалы 4-й Международной научно-практической конференции (Минск, 5–6 октября 2017 г.) / редкол.: Н. Н. Романюк [и др.].* Минск, БГАТУ, 2017. С. 331-336.

594. Самойлик Ю.В., Курманов Є.К. Оптимізація витрат як механізм забезпечення цінової конкурентоспроможності продукції. *Матеріали Всеукраїнської студентської Інтернет-конференції “Економіка та управління*

підприємствами регіонів України в контексті європейської інтеграції” (14-15 жовтня 2015 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2015. С. 97-99.

595. Самойлик Ю.В., Проскура В.М. Міжнародний маркетинг в умовах глобалізації економіки. *Національна економіка в умовах глобалізації: тенденції, проблеми та перспективи: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 23 листопада 2016 року.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. Т. II. С. 154-155.

596. Самойлик Ю.В., Ржепішевська В.В. Інструментарій управління розвитком інноваційних технологій на виробничому підприємстві. *Сучасна глобальна регіоналістика і суб'єкти економіки: напрями впливу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16 травня 2017 р.).* МГУ, 2017. С. 29-33.

597. Самойлик Ю.В., Ржепішевська В.В. Синергетика в управлінні розвитком соціально-економічних систем. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку: матеріали 2-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф. /* упоряд. Федорова Т.В., Боліла С.Ю. Херсон., ХДАУ. 2017. С. 210-212.

598. Самойлик Ю.В., Сукач О.О. Агрострахування як інструмент управління ризиками в сільському господарстві. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки): Мелітополь. 2012. № 2 (18), том. 1. С.345 - 354.*

599. Самойлик Ю.В., Ушакова Ю.С. Проблеми та перспективи розвитку міжнародного маркетингу в умовах глобалізації. *Пріоритети розвитку міжнародної економічної діяльності країни в умовах глобалізації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, 23 листопада 2017 року.* Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 297-299.

600. Самойлик Ю.В., Шашло Н.В. Регіональна політика як основа ефективного місцевого розвитку, орієнтованого на громаду. *Місцевий розвиток за участі громади Міжнародного Проекту ЄС/ПРООН: Колективна монографія. Том 4: Регіональні аспекти та сталий розвиток міст /* за заг.ред. к.пол.н. Г.І.Мелеганіч, д.е.н. Ю.М. Петрушенко. К: ВАІТЕ, 2016. С. 198-209.

601. Самойлик Ю.В., Шашло Н.В., Чи Дэфу. Органическое производство: мировые тенденции, проблемы и перспективы. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2013. Том 6. № 1. С. 27-36.

602. Сардак С.Е. Глобальна регуляторна система розвитку людських ресурсів: автореф. дис... дра ек. наук: 08.00.02.; ДНУ ім. О. Гончара. Д., 2013. 36 с.

603. Саркісов А. Особливості розвитку агропромислової інтеграції в ринкових умовах. *Часопис соціально-економічної географії*. 2014. Вип. 17. С. 149-153.

604. Саркісов А.Ю. Суспільно-географічні аспекти дослідження територіальної організації АПК. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Геологія. Географія. Екологія*. 2015. Вип. 43. С. 159-163.

605. Світлична А.В., Михайлова О.С., Ковбаса О.О. Значення інтеграційних процесів в організаційному розвитку підприємств АПК. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип.2. Т.2. Економічні науки. Полтава: ПДАА. 2011. С. 253-257.

606. Світова економіка. веб-сайт. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_економіка (дата звернення 4.03.2018).

607. Селезнёв В.В. Основы рыночной экономики Украины: Власть. Право. Предпринимательство. Финансы. Налоги. Маркетинг. Менеджмент. Торговля. Реклама. Преступность : учеб. пособие К.: А.С.К., 1999. 544 с.

608. Сердюк Т.М. Концепція продовольчого маркетингу в контексті розвитку агробізнесу. *Вісник Сумського нац. аграрн. ун-ту. Серія "Економіка і менеджмент"* 2011. Вип. 6/2. С. 96-100.

609. Система національних рахунків: Паритет купівельної спроможності. веб-сайт. URL: <http://library.if.ua/book/115/7751.html> (дата звернення: 19.01.2018).

610. Сіденко В. Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 18-31.

611. Сільське господарство України 2016 р.: Статистичний збірник / Державна служба статистики України / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. К., 2017. 246 с.

612. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 12.02.2018).

613. Сіменко І.В. Якість процесу прийняття управлінських рішень: визначення етапів та послідовність аналітичних процедур. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського*. 2011. № 4. С. 169-177.

614. Скакалина Е.В. Структура логистической компоненты ERP-системы агрохолдинга. *Вестник Полтавской государственной аграрной академии*. 2014. № 1. С. 106-108.

615. Скопенко Н. С. Вертикальна інтеграція як фактор підвищення ефективності діяльності підприємств харчової промисловості. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2011. № 30. С. 356-364.

616. Скопенко Н.С. Особливості інтеграційних процесів в АПК України. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 198-207.

617. Скопенко Н.С. Сучасні тенденції кооперації та інтеграції в АПК. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури Збірник наукових праць: Випуск 25*. К: НАУ, 2010. С. 197-204.

618. Скопенко Н.С. Формування та розвиток інтегрованих об'єднань в АПК України: монографія. К.: НУХТ, 2012. 266 с.

619. Скоцик В.Є. Лізинг як джерело оновлення парку техніки сільсько-господарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6 (44). С. 258-261.

620. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств: навчальний посібник. 3-є вид., доп. і перероб. К. : ЦУЛ, 2002. 460 с
621. Словарь сочетаемости слов русского языка / под ред. П.И. Денисова, В. В. Морковкина. 2-е изд., испр. М. : Рус. Яз., 1983. 688 с.
622. Словник економічних термінів веб-сайт. URL: <http://epi.cc.ua/slovar-ekonomicheskikh-terminov249.html> (дата звернення: 9.03.2018).
623. Смагін В.Л. Економічна сутність фінансового ринку в сучасній системі ринкових відносин. *Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. / ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана” ; редкол.: О.О. Беляєв (відп. ред.) [та ін.]. К. : КНЕУ, 2008. Вип. 20. С. 54–61.*
624. Смагін В.Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки : монографія. К. : КНЕУ, 2008. 232 с.
625. Смирнов Э.А. Основы теории организации: Учебное пособие для вузов. М.: ЮНИТИ, 2000. 375 с.
626. Смірнова К.В., Богдан М.І. Економічний цикл та його сутність. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ*. 2016. Том. 1. № 8. С. 199-203.
627. Смоленюк А.П. Обслуговуюча сільськогосподарська кооперація: теорія і практика. *Інноваційна економіка*: 2012. № 8. С. 64-69.
628. Советский энциклопедический словарь. М. : Советская энциклопедия, 1980. 1109 с.
629. Современная философия: Словарь хрестоматия. Ростов– на–Дону, Феникс. 1995. 511 с.
630. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева М.: Инфра-М, 1996. 496 с.
631. Сокирник І. В. Система стратегічного управління в інтегрованих корпоративних структурах. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3(3). С. 160-167.
632. Соколова М.И. Корпоративная стратегия и корпоративное управление. Управление корпоративными финансами. 2006. № 4.

633. Солдатенко Л.В. Деякі аспекти правового регулювання реалізації м'яса на ринках. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Право. – 2011. – Випуск 165 (2). С.114-119.

634. Соловьев В. А. Основы рыночного хозяйства. М. : Междунар. отношения, 1992. 125 с.

635. Сорокин П. А. Система социологии. М.: Астрель, 2008. 1003 с.

636. Социологическая энциклопедия в двух томах / за ред. Г.Ю. Семичіна. М.: Мысль, 2003. Т. I. 1027 с.

637. Спенсер Г. Гипотеза развития. Опыты научные, политические и философские: пер. с англ.; под. ред. Н.А. Рубакина. Мн.: Современный литератор, 1988. 148 с.

638. Спенсер Г. Основные начала. СПб., 1897. 466 с.

639. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2016 році : стат. збірник / відп. за вип. А. О. Фризоренко. К. : Державна служба статистики України, 2017. 187 с.

640. Стаднік Є.О. Аналіз сучасного стану ринку лізингу в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 6 (144). С. 60-66.

641. Станісевич С.А. Потенціал виробництва біогазу в Україні. *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 жовтня 2016 р.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 80-82.

642. Станко Г.В. Механізм покращення техніко-технологічної бази агропідприємств Буковини. *Інноваційна економіка*: 2013. № 10. С. 46-51.

643. Старченко А.Ю. Конкурентоспроможність продукції рослинництва як визначальний фактор ефективності виробництва. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія “Економіка, аграрний менеджмент, бізнес”*. Вип. 168. Ч. 2 : К. : НУБПУ, 2011. С. 167-171.

644. Статистичний збірник “Рослинництво України – 2017” / Державна служба статистики України / відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. К: 2018. 222 с.

645. Статистичний щорічник України за 2016 р. Державна служба статистики України. За редакцією І. Є. Вернера. К. 2017. 611 с.

646. Статистичні дані FAOSTAT. веб-сайт. URL: <http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/FB/FBS/E> (дата звернення: 12.02.2018).

647. Статут Спілки сільськогосподарських кооперативів України. К., 1998. С. 5–6.

648. Стегній О.В. Агропромислова інтеграція: сутність, поняття, класифікація організаційно-правових форм. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Х., 2012. т.Вип. 126: Економічні науки. С.284-291.

649. Степанова О.В. Організаційно-економічні основи соціально відповідального управління промисловими підприємствами: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04; Сумський нац. Аграрний ун-т. Суми, 2008. 19 с.

650. Стерник Г.М. Циклы на рынке недвижимости. веб-сайт. URL: <http://realtymarket.ru/metodi-eskie-materiali/Sternik-G.M.-Cikli-na-rinke-nedviji-mosti-.html> (дата звернення: 19.01.2018).

651. Стратегічне управління інноваційною діяльністю як основа економічної безпеки національної економіки : монографія / М.В. Гаман, О.І. Даций, М.Х. Корецький та ін. Донецьк : ТОВ “Юго-Восток”, 2008. 281 с.

652. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. К. : ННЦ ІАЕ, 2012. 182 с.

653. Стратегія розвитку аграрного сектору “3+5” / Міністерство аграрної політики та продовольства України веб-сайт. URL: <http://minagro.gov.ua/node/21439> (дата звернення: 12.02.2018).

654. Страшинська Л.В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні: монографія / За ред. Б.М. Данилишина. К.: Профі, 2008. 532 с.

655. Сумець О.М. Систематизація видів логістичної діяльності підприємств агропромислового комплексу. Економічний форум. 2014. № 2. С. 157-163.

656. Супрун Н.А. З історії акціонерного підприємництва в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). *Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наук. праць*. Дніпропетровськ, 2003. вип.176. С.11-16.

657. Тараймович І.В., Сай В.А. Агропромислова інтеграція як засіб підвищення економічної ефективності льняного підкомплексу. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету: Серія: Технічні науки*. 2012. № 10 т. 2 (59). С. 80-83.

658. Тенюх З.І. Державні холдинги як перспективні форми управління стратегічними підприємствами. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Економіка*. 2010. Вип. 29. С. 286-290.

659. Тимошенко С. Державна підтримка галузі тваринництва. Вісник Міністерства доходів і зборів України. 2012. № 20. веб-сайт. URL: <http://www.visnuk.com.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

660. Тимчак В. С. Ефективність інновацій комплексного використання відходів харчової промисловості : дис...канд. екон. наук : 08.00.03; Житомир. нац. агрокол. ун-т. - Житомир, 2017. 227 с.

661. Титарчук І.М. Аналіз та оцінка ефективності державної підтримки сільського господарства. Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2011. № 1. С. 197-201.

662. Тіхонова, Н.О. Основні тенденції ринку м'яса та м'ясопродуктів України. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. К., НУХТ, 2001. Вип. 37, 38. С. 287–294

663. Ткаленко Г. Агробізнес сьогодні “Біопрепарати в боротьбі зі шкідниками”. веб-сайт. URL: Режим доступу: www.agro-business.com.ua (дата звернення: 12.02.2018).

664. Ткач К.І. Теоретичні засади поняття “розвиток підприємства”. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 26. С. 109-113.

665. Тойнби А. Дж. Цивілізація перед судом історії: збірник: пер. с англ. М. : Рольф, 2002. 592 с.

666. Томілін О.О. Обслуговуюча кооперація – один із проявів вертикальної інтеграції при міжгалузевій взаємодії. *Інноваційна економіка*. 2012. № 36. С. 39-43.

667. Топ 100 латифундистов України / Национальный агропортал латифундистов. веб-сайт. URL: <http://latifundist.com> (дата звернення: 4.02.2018).

668. Топ-200. Рейтинг агрокомпаний Украины. веб-сайт. URL: <http://delo.ua> (дата звернення: 12.02.2018).

669. Топіха І.Н., Шаповал Т.П. Напрями і пріоритети розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2010. Вип. 1 (52). Том. 1. С. 31-36.

670. Трегобчук В. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми. *Економіка України*. 2006. №2. С. 4-12.

671. Тредіт В.Є. Управління матеріально-технічним забезпеченням сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки*. 2013. № 3. С. 3-7.

672. Туган-Барановський М.І., Дерев'янкін Т.І. Політична економія: Популярний курс. К.: Наукова думка, 1994. 296 с.

673. Тужик К.Л. Управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04; Нац. універ. біорес. та природокор. України. К. 2016. 231 с.

674. Тяжкороб І.В. Інноваційно-інвестиційні проекти енергозбереження в системі стратегічних планів розвитку регіону. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2015. Вип. 2. С. 251-259.

675. У Дубаї почалося будівництво найбільшої у світі сонячної електростанції. веб-сайт. URL: <https://ukr.media/business/322570> (дата звернення: 18.03.2018).

676. Украинская советская энциклопедия. / Ред. кол.: О.К. Антонов, Б.М. Бабий, Ф.С. Бабичев и др. К.: УСЭ, 1980. Т.4. 560 с.

677. Україна в 10-ці світових виробників органічних зернових і олійних веб-сайт. URL: <http://propozitsiya.com/ua/ukrayina-v-10-ci-svitovyh-vyrobnykiv-organichnyh-zernovyh-i-oliynyh> (дата звернення: 12.02.2018).

678. Україна на шляху до енергетичної ефективності / за ред. М. Коваленка, М. В. Рапцуна, О. О. Єрохіна. К. : Агентство з раціонального використання енергії та екології, 1977. С. 205.

679. Українська фондова біржа. веб-сайт. URL: <http://ukrse.com.ua> (дата звернення: 10.03.2018).

680. Український клуб аграрного бізнесу. веб-сайт. URL: <http://ucab.ua> (дата звернення: 12.02.2018)

681. Ульяновченко Ю.О. Стратегічний аналіз конкурентних позицій аграрної сфери України та регіональні особливості їх формування. *Державне будівництво*. 2014. № 2. С. 1-14.

682. Уманців Ю. Корпоративні структури у системі економічних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 3. С. 13-25.

683. Усик Ю.А. Циклічність розвитку економіки – виклики для. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*. 2015. № 2(12). Том 3. С. 78-84.

684. Устік Т.В. Ринок як середовище реалізації конкурентних стратегій сільськогосподарських підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. Випуск 6 (57). Суми. 2013. С. 52-57.

685. Ушкаренко Ю.В., Грек В.І. Кооперація фермерських господарство на Херсонщині. *Тваринництво України*. 2011. № 8. С. 39-42.

686. Фадєєва І.Г. Синергетичний підхід у координуванні роботи підсистем нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 2. С. 6-11.

687. Федорченко В. К., Лук'янова Л. Г., Мініч І. М. Аналіз стану та проведення сертифікації туристських та готельних послуг в Україні: узагальнення та розробка рекомендацій. *Наук. записки КІТЕП*. К. : Знання України, 2002. Вип. 2. С. 140– 150.

688. Федулова Л. І. Інституційні особливості сучасної корпорації. *Наукові праці ДонНТУ*. 2006. Вип. 103–2. С. 130–136.
689. Фесенко А.М. Органічне виробництво: європейські і українські підходи. *Вісник Харківського університету сільського господарства ім. П.Василенка*. 2015. Вип. 156. С. 243-250.
690. Философская энциклопедия. Т.4 “Наука–логики” – Сигети. Гл. ред. Ф.В. Константинов. М.: “Советская энциклопедия”, 1967. 592 с.
691. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 6–е изд., перераб. и доп. М.: Политиздат, 1991. 560 с.
692. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. М.: Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с. С. 561.
693. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / колл. авт.; под. общ. ред. А. Г. Грязновой. Москва : Финансы и статистика, 2002. 1168 с.
694. Финансы. Толковый словарь. 2-е изд. М.: “ИНФРА-М”, Издательство “Весь Мир”. Брайен Батлер, Брайен Джонсон, Грэм Сидуэл и др. Общая редакция: д.э.н. Осадчая И.М.. 2000. веб-сайт. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/33812 (дата звернення: 19.01.2018).
695. Фінансовий клуб. веб-сайт. URL: <https://finclub.net> (дата звернення: 12.03.2018).
696. Фокіна І.В. Інституціональна база ринкової інфраструктури. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4 (21). С. 68-70.
697. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практ. посіб. / В. М.Алексійчук, В. Я.Амбросов, І. Ф.Баланюк та ін.; за ред. П.Т. Саблука. К.: ІАЕ УААН, 2000. 556 с.
698. Хадарцев О.В. Методичний інструментарій формування політики енергоефективності в Україні / *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 жовтня 2016 р.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 59-61.

699. Хакен, Г. Синергетика / под ред. Ю.Л. Климонтовича, С.М. Осовца. М.: Мир, 1980. 404 с.
700. Хитра О.В. Прийняття управлінських рішень у міжнародних корпораціях: синергетичний підхід. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 2. Т. 1. С. 131-135.
701. Хитра О.В. Синергічна орієнтація стратегій міжнародної корпорації. Бізнес Інформ. 2012. №5. С. 261–265.
702. Хомин І. П., Кривий З. І. Ціновий механізм регулювання розвитку аграрного ринку України (теорія і практика). *Наукові праці ПДАА. Серія: економічні науки*. 2013. Вип. 1 (6), Том. 1 С. 302-308.
703. Цикличность в недвижимости: фундаментальный принцип развития рынка. *Commercial Property*. 2005. № 8 (24). С. 32-39
704. Цимбал С.В. Стратегії диверсифікованого розвитку підприємств автомобільного транспорту. Міжвузівський збірник “Наукові нотатки”. Луцьк. 2012. Вип. 36. С. 272-276.
705. Чайківський І.А. Механізми забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2014. № 6 [55]. С. 108-114.
706. Чаянов А. В. Краткий курс кооперации (Репринт 1925 года). М.: Книжн. палата, 1989.
707. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / Ред. Л.И. Абалкин. М. : Экономика, 1989. 492 с.
708. Черевко Г., Крупич О., Крупич Р. Сучасні тенденції у формуванні матеріально-технічної бази сільського господарства України. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер. : Економіка АПК*. 2013. № 20(1). С. 461-471.
709. Черевко Г.В., Горбонос Ф.В., Черевко Д.Г. Кооперація як шлях підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Вісник Львівської комерційної академії*. 2009. № 8. С. 271-282.

710. Чершнев Ю. В. Динамічна модель циклічного розвитку економіки. *Формування ринкової економіки*. 2011. № 25. С. 415-423.
711. Чикуркова А.Д., Деренко О.М. Ринок праці. Кам'янець-Подільський. 2002. 92 с.
712. Чмельова О.С., Дергачова А.К., Агропромислова інтеграція як концептуальний напрям розвитку аграрних підприємств в Україні. *Вісник НТУ "ХПІ"*. 2014. № 64 (1106). С. 20-25.
713. Чорна Н. Розвиток інтеграційних процесів як необхідна умова підвищення ефективності агробізнесу. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 9. Ч. 1. С. 379-382.
714. Шатілова О.В., Москвін Б.Ю. Поняття, структура та функції ринку корпоративного контролю. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 424-431.
715. Шведчиков О. А. Термінологічний аналіз основних понять системи розвитку підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2010. № 11 (153). Ч. 2. С. 177-182.
716. Шевченко Т.Г., Мелай О.Ю. Оцінювання формування пропозиції на ринку молока та молочної продукції. *Держава та регіони, серія: Економіка та підприємство*. 2010. № 3. С. 191–196.
717. Шевчук В.Я. Про концепцію переходу України до сталого розвитку. *Проблеми сталого розвитку України: зб. наук. праць*. К.: БМТ, 2001. С. 42-55.
718. Шибунько В.В. Обґрунтування перспективних параметрів розвитку регіонального ринку м'яса / В.В. Шибунько, С.В. Васильчак, О.Р. Жидяк // *Науковий вісник НЛТУ України*, 2010. – Вип. 20(13). – С. 147–151
719. Шимановська-Діанич Л.М. Управління розвитком персоналу організації : теорія і практика : монографія Полтава : ПУЕТ. 2012. 462 с.
720. Шкварчук Л. О., Коваленко К.С. Управление диверсификацией товаропотоков через проекты. *Проблемы экономики и менеджмента*. 2013. № 10. С. 3-11.

721. Шкуратов О.І. Розвиток органічного сільського господарства в системі забезпечення екологічної безпеки агросфери. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 11-13.

722. Шнипко О.С. Економічні важелі посилення конкурентоспроможності економіки України: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. К., 2002. 19 с.

723. Шпенглер, О. Закат Европы. М. : Наука, 1993. 592 с.

724. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку [Текст] : монографія. К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2009. 480 с.

725. Шпикуляк О.Г., Прутська О.О. Інституційна безпека економічних агентів і ринковий механізм. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 5. С. 80-93.

726. Шпичак О.М. Економіко-організаційні неузгодженості взаємовідносин у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 82-93.

727. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень. *Економіка України*. 2005. № 1. С. 36-42.

728. Шумпетер Й.А. История экономического анализа. СПб.: Экономическая школа. 2001. 1664 с.

729. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, відсотка та економічного циклу/ пер. з англ. В. Старка. К.: Києво-Могилянська академія, 2011. 242 с.

730. Що бюджет-2018 готує для аграріїв? / УкрАгроКонсалт. Веб-сайт. URL: <http://www.ukragroconsult.com/uk/news/scho-byudzheth-2018-gotuie-dlya-agrariyiv>.

731. Юшкевич О.О. Сталий розвиток сільськогосподарських підприємств: екологічний аспект. *Економіка Крима*. 2011. №2 (35) С.11.

732. Яворська Т.І., Франчук І.Б. Трансформація особистих селянських господарств у підприємницькі структури. *Збірник наукових праць Таврійського*

державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 3 (27). С. 48-52.

733. Якімець В.В. Роль кооперування у створенні доданої вартості. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2012. № 2 (18). Т. 3. С. 360-369.

734. Якубенко С.С. Україна і глобалізаційний простір / Матеріали III Міжнародної наукової інтернет-конференції “Інновації та традиції в сучасній науковій думці”. веб-сайт. URL: <http://intkonf.org/yakubenko-ss-ukrayina-i-globalizatsiyniy-prostir> (дата звернення: 9.03.2018).

735. Якушева І.Є. Розвиток лізингових послуг як інструмент інвестування аграрного сектора. *Таврійський державний технологічний університет*. 2013. № 1 (51). С. 397-403.

736. Яценко Н.М., Михайлюк С.О. Регіональна економічна безпека у контексті національної економічної безпеки. *Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія: економічна*. Випуск 37. Донецьк : ДонНТУ, 2001. С. 78-82.

737. Яценко О.М. Методологічні засади глобалізації, її фактори і детермінанти. *Економіка АПК*. 2011. № 11. С. 144-152.

738. Agriculture, value added. web-site. URL: <https://data.worldbank.org/indicator> (дата звернення: 12.02.2018).

739. Ahmet Ali Koç Chapter 14. Market strategies of the agro-food firms: the Turkish experience, in CIHEAM, MediTERRA. Presses de Sciences Po (P.F.N.S.P.) “Annuaire”. 2012. pp. 283-303.

740. Australian trade commission (austrade). *Knowing and growing the exporter community*. Austrade: Canberra. web-site. URL: <https://www.austrade.gov.au/.../Knowing-Growing-Report.pdf> (дата звернення: 12.02.2018).

741. Beventer E. and Fon Hampe J. Basic knowledge of the market economy in eight lectures: 1993. P. 176.

742. Biggs T., Shah M. K. African SMES, networks, and Manufacturing Performance. *Journal of Banking and Finance*. 2006. № 30(11). pp. 3043-3066.

743. Boddewyn J, Toyne B., & Martínez Z. The meanings of “international management”, *Management International Review*. 2004. № 44(2), pp. 195-212.

744. Bradshaw C.J.A., Brook B.W. Human population reduction is not a quick fix for environmental problems. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2014. № 111(46), pp. 16610-16615.

745. Burns T.R., DeVillé P. Socio-economics: the Approach of Social Systems Theory in a Forty Year Perspective, *Economics and Sociology*. 2017. Vol. 10. № 2. pp. 11-20.

746. BusinessDictionary. веб-сайт. URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/market.html> (дата звернення: 9.03.2018).

747. Chenery H., Bruno M. Development Alternatives in an Open Economy: The Case of Israel. *Economic Journal*. 1962. Vol. 72. pp. 33–45.

748. Corina S.M. Globalization – An Anthropological Approach. *Procedia – Social and Behavioral Science*. 2014. 149. pp. 542-546.

749. Countries of the world (territory, population, GDP). web-site. URL: <https://seosait.com/state-world-2016-territory-population-gdp> (дата звернення: 17.01.2018).

750. Dibrova, A., Dibrova, L., Dibrova, M. Priority directions of development of export agrofood productions of Ukraine. International Scientific Days 2016. *The Agri-Food Value Chain: Challenges for Natural Resources Management and Society*. 2016. pp. 39-46.

751. Dicken P. *Global shift – transforming the world economy*. (3rd ed.). London: Paul Chapman. 1998.

752. Dorzhieva E. V., Dugina E. L. The Formation of Agro-food Clusters as a Competitiveness Growth Factor. *International Journal of Economics and Financial*. 2015. Issues, 5(Special Issue), pp. 238-247.

753. Doz Y. Government policies and global industries. In M. Porter (Ed.). *Competition in global industries*. 1986. Boston: Harvard Business School.

754. Duhinets, G., & Tronko, V. Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and EU (DCFTA): Realities and Prospects. *Ekonomichnyi*

chasopys-XXI (Economic Annals-XXI). 2015. 155(11-12). pp. 10-13. web-site. URL: [http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0002\(02\)010.pdf](http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0002(02)010.pdf) (дата звернення: 11.03.2018).

755. Esposito Guerrero B. J. Politics, Globalization, and Food Crisis Discourse. Economics Discussion Papers: Kiel Institute for the World Economy. 2010. № 22. веб-сайт. URL: <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2010-22> (дата звернення: 19.03.2018).

756. Federico G. How much do we know about market integration in Europe? *The Economic History Review*. 2012. № 65(2). pp. 470-497.

757. Fernandez F., Blanko M. Modelling the Economic Impacts of Climate Change on Global and European Agriculture. Review of Economic Structural Approaches. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*. 2015. № 9. pp. 1–53.

758. Fitzova, H., & Zidek, L. Impact of Trade on Economic Growth in the Czech and Slovak Republics. *Economics and Sociology*. 2015. № 8(2), pp. 36-50.

759. Global Innovation Index 2009–10 / ed. S. Dutta, INSEAD. The Business School of The World, 2010. 456 p. web-site. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2009-2010-Report.pdf> (дата звернення: 12.02.2018).

760. Global Innovation Index 2011 / ed. S. Dutta, INSEAD. The Business School of The World, 2011. 381 p. web-site. URL: https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2011_Report.pdf (дата звернення: 12.02.2018).

761. Global Innovation Index 2012 / ed. S. Dutta, INSEAD. The Business School of The World, 2012. 440 p. web-site. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2012-Report.pdf> (дата звернення: 12.02.2018).

762. Global Innovation Index 2013 / ed. S. Dutta, INSEAD. The Business School of The World, 2013. 417 p. web-site. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/economics/gii/gii_2013.pdf (дата звернення: 12.02.2018).

763. Global Innovation Index 2014 / ed. S. Dutta, INSEAD. The Business School of The World, 2014. 429 p. web-site. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2014-v5.pdf> (дата звернення: 12.02.2018).

764. Global Innovation Index 2015 / ed.S. Dutta, INSEAD. The Business School of The World, 2015. 453 p. web-site. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2015-v5.pdf> (дата звернення: 12.02.2018).

765. Global Innovation Index 2016 / ed. S. Dutta, INSEAD. The Business School of The World, 2016. 451 p. web-site. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016.pdf (дата звернення: 12.02.2018).

766. Global Innovation Index 2017 / ed.S. Dutta, INSEAD. The Business School of The World, 2017. 463 p. web-site. URL: <https://www.globalinnovationindex.org> (дата звернення: 12.02.2018).

767. Global Organic Market Access (GOMA). A project of FAO, IFOAM and UNCTAD. web-site. URL: <http://www.goma-organic.org/about/project> (дата звернення: 15.03.2018).

768. Globalization. Stanford Encyclopedia of Philosophy. веб-сайт. URL: <http://plato.stanford.edu/en-tres/globalization/>

769. Guedes, A. L., Faria. A. Globalization and International Management: In Search of an Interdisciplinary Approach, *Brazilian Administration Review*. 2007. May/August, v. 4. № 2, part. 2, pp. 20-39.

770. Hill, Charles W. L. *International Business: Competing in the Global Marketplace*. New York: McGrawHill/Irwin, 2009. 588 p.

771. House R., Javidan M., Dorfman P. Project GLOBE: An introduction. *Applied Psychology: An International Review*. 2001. № 50(4). pp. 489-505.

772. Hrehová D., Svitačová E., Bednár M. The influence of the shadow economy on the socio-economic development of Ukraine. *Perspectives – journal on economic issues*. 2017. № 1. pp. 127-135.

773. Index of Economic Freedom 2012. 483 p. web-site. URL: <https://www.heritage.org> (дата звернення: 12.02.2018).

774. Index of Economic Freedom 2013. 512 p. web-site. URL: <https://www.heritage.org> (дата звернення: 12.02.2018).

775. Index of Economic Freedom 2014. 502 p. web-site. URL: <https://www.heritage.org> (дата звернення: 12.02.2018).

776. Index of Economic Freedom 2015. 508 p. web-site. URL: <https://www.heritage.org> (дата звернення: 12.02.2018).
777. Index of Economic Freedom 2016. 500 p. web-site. URL: <https://www.heritage.org> (дата звернення: 12.02.2018).
778. Index of Economic Freedom 2017. 492 p. web-site. URL: <https://www.heritage.org> (дата звернення: 12.02.2018).
779. International trade statistics web-site. URL: (дата звернення: 12.02.2018).
780. Jordan N. Boody G., Broussard W., Glover J. D. et. al. Sustainable Development of the Agricultural Bio-Economy. *Science: Policyforum*. 2007. № 15. P. 1570-1571.
781. KOF Globalisation Index. web-site. URL: <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (дата звернення: 19.03.2018).
782. Lee H.-W. Locus of control, socialization, and organizational identification. *Management Decision*. 2013. № 51(5), pp. 1047-1055.
783. Leonidou, L. C., Palihawadana, D., & Theodosiou, M. National Export-Promotion Programs as Drivers of Organizational Resources and Capabilities: Effects on Strategy, Competitive Advantage, and Performance. *Journal of International Marketing*. 2011. 19(2), pp. 1-29.
784. Lewis W. A. Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*. 1954. pp. 400–449.
785. Major agribusiness website. <https://latifundist.com/rating> (дата звернення: 1.03.2018).
786. Markina, I., S'omych, M., Diachkov, D. The influence of the shadow economy on the socio-economic development of Ukraine. *Perspectives – journal on economic issues*. 2017. № 1. pp. 37-49.
787. Mazurek J., Mielcová I. Is consumer confidence index a suitable predictor of future economic growth? an evidence from the USA, *Economie and management : Economie*, 2017. № 20. pp. 30-45.

788. Mbekeani K.K. Infrastructure, trade expansion and regional integration: Global experience and lessons for Africa. *Journal of African Economies*. 2010. № 19 (suppl 1). pp. 88-113.

789. Mitchelmore S., Rowley J. Entrepreneurial competencies: a literature review and development agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. 2010. № 16(2). pp. 92-111.

790. Moroz S., Nagyova L., Bilan Yu., Horska E., & Polakova Z. The current state and prospects of trade relations between Ukraine and the European Union: the Visegrad vector. *Economic Annals-XXI*. 2017. № 163(1-2(1)). pp. 14-21.

791. Organic World. web-site. URL:: <http://www.organic-world.net/statistics-data-sources.html> (дата звернення: 12.02.2018).

792. Putten I.E. van, Kulmala S., Thévaud O., Dowling N., Hamon K.G., Hutton T., Pascoe S. Theories and behavioural drivers underlying fleet dynamics models. *Fish and Fisheries*. 2011. № 13(2). pp. 216-235.

793. Rosenstein Rodan P. N. Problems of Initialization of Eastern and Southeastern Europe. *The Economic Journal*. 2000. Vol. 53. Issue 210/211. pp. 202–211.

794. Rostou V. V. Theorists of Economic Growth from David Hume to the Present. New York, 1990. 376 p.

795. Samoilyk I.V. Socio-economic infrastructure of agricultural market. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). Мелітополь. 2013. № 2 (22). том. 1. С. 25-32.

796. Samoilyk I.V., Berezina L.M., Sosnovska O.O. Problems and prospects of logistics in market of meat and meat products. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie*. 2016. № 21. S.26-36.

797. Samoilyk Iu. Description basic subsystems of agricultural markets. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 11 травня 2017 р. Ч. 1*. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. С. 128-130.

798. Samoilyk Iu. Development indicators of agricultural sector in the world. *Mechanisms of interaction between competitiveness and innovation in modern international economic relations: collective monograph* / edited by M. Bezpartochnyi, in 4 Vol. / ISMA University. Riga: "Landmark" SIA, 2017. Vol.4. pp. 128-137.

799. Samoilyk Iu. Impact of global factors on the formation conjuncture of agri-food market. *Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 березня 2017 року)*. Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. С. 12-15.

800. Samoilyk Iu. Improvement of scientific conceptual paradigms of market development in conditions of economic globalization. *Технологічний аудит та резерви виробництва* 2017. № 2/5(34). С. 60-65.

801. Samoilyk Iu. Industry features of structuring of agricultural markets. *Formation of modern social, economic and organizational mechanisms development of entities agrarian business: collective monograph*. / edited by M. Bezpartochnyi / ISMA University. – Riga: "Landmark" SIA, 2017. 180 p.

802. Samoilyk Iu. Strategic estimations and vectors of Ukraine's social and economic development in the conditions of european integration and the world partnership monograph / edited by V. Yatsenko. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom. 2017. pp. 308-318.

803. Samoilyk Iu. The structure of the market system and the peculiarities of its formation in the agro food sector. *Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК : сборник научных статей 9-й Международной научно-практической конференции, Минск, 25–26 мая 2017 г.* / редкол.: Г. И. Гануш [и др.]. Минск : БГАТУ, 2017. С. 467-471.

804. Samoilyk Iu., V. Bilan Yu. V., Nitsenko V. S., Conceptual modeling of agri-food market development under economy's globalization. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 54-61.

805. Samoilyk Iu., Zos-Kior M., Kuksa I., & Storoška M. Methodology for assessing globalisation development of countries. *Economic Annals-XXI*. 2017. Volume 168, Issue 11-12. pp. 4-8.

806. Samoilyk Iu.V. Diagnostics of macroeconomic financial and socio-economic trends. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Полтава, 1 грудня 2017 року)*. Полтава, 2017. С. 126-128.

807. Samoilyk Iu.V. Globalization approach to the agri-food market development. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 25 жовтня 2017 р. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва*. Харків: ХНАУ. 2017. 320 с.

808. Samoilyk Iu.V. Synergetic patterns of development management. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р., ПНТУ. Ч. 1*. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. С. 203-205.

809. Samoilyk Iu.V. Synergy effect on the space agri-food market development. *Децентралізація влади в Україні: виклики та можливості для громад міст обласного значення : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. 01 лист. 2017 р., (ПДАА, м. Полтава)*. Полтава : Вид-во, 2017. 214 с.

810. Samoilyk Iu.V., Sedláková I. Globalizations trends of Ukraine socio-economic development. *Perspectives – journal on economic issues*. 2017. № 4. PP. 18-27.

811. Samoilyk Yu.V. Socio-economic cycles under conditions globalization . *Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 листопада 2017 року)*. Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА. 2017. С. 16-18.

812. Sardak S., Bilka O., & Simakhova A. Potential of economy socialisation in the context of globalization. *Economic Annals-XXI*. 2017. № 164(3-4). C. 4-8.

813. Shatilova O.V. and Moskvina B.Yu. (2014). "The concept, structure and function of the market for corporate control". *Problemy ekonomiky*. 2014. № 4. pp. 424-431.

814. Skavronska, I. V. Creative Industries in Ukraine: Analysis and Prospects of the Development, Economics and Sociology. 2017. Vol. 10, № 2, P. 87-106.

815. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. № 1. pp. 65–94.

816. Šoltés, M. Vzťah speed certifikátov a inverznej vertical ratio call back spread opčnej stratégie, *Economie and management : Finance*, 2010. № 2, P.119-124.

817. Sorrells K. Intercultural Communication. Globalization and Social Justice. California State University, Northridge. 2013.

818. Soskin O. I. Model of national capitalism: sustainability and adaptability to any challenges (Austrian case). *Aktualni problemy ekonomiki (Actual Problems of Economics)*. 2012. № 132(6). pp. 16-29.

819. Strashyn's'ka L.V. and Danylyshyn, B.M. The development strategy of the food market in Ukraine: monograph. Profi. Kyev. Ukraine: 2008. p. 532.

820. The deep and comprehensive free trade area. web-site. URL: <http://dcfta.md> (дата звернення: 19.03.2018).

821. The Global Competitiveness Report 2013–2014. 569 p. web-site. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-2014> (дата звернення: 12.02.2018).

822. The Global Competitiveness Report 2014–2015. 565 p. web-site. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf (дата звернення: 12.02.2018).

823. The Global Competitiveness Report 2015–2016. 403 p. web-site. URL: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf (дата звернення: 12.02.2018).

824. The Global Competitiveness Report 2016–2017. 400 p. web-site. URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (дата звернення: 12.02.2018).

825. The Global Competitiveness Report 2017–2018. 393 p. web-site. URL: [http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitiveness Report2017%E2%80%932018.pdf](http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf) (дата звернення: 19.03.2018).

826. The global risks report 2017. web-site. URL: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf (дата звернення: 12.02.2018).

827. The global risks report 2018 web-site. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2018> (дата звернення: 12.02.2018).

828. The International Civil Aviation Organization (ICAO). web-site. URL: <https://www.icao.int/about-icao/Pages/default.aspx>. (дата звернення 1.02.2018).

829. U.S. department of agriculture. web-site. URL: <https://www.usda.gov> (дата звернення: 12.02.2018).

830. Ukrainian Organic Business Directory / Органік Бізнес-довідник України – 2014. – 406 с. веб-сайт. URL: www.ukraine.fibl.org/index.php?id=ua-publications (дата звернення: 12.02.2018).

831. Ukrstat / Economic Statistics / Economic activities / Agriculture, forestry and fishing households-households. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. web-site. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.03.2018).

832. Understanding The WTO. What We Stand For. web-site. URL: https://www.COT.org/english/theCOT_e/whatis_e/what_stand_for_e.htm (дата звернення: 12.02.2018).

833. Urban Ing. Jiří. New requirements on control of organic farming in the eu need help from agricultural research and testing. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир: Вид-во “Полісся”, 2015. С. 5-10.

834. Wier M. The character of demand in mature organic food markets: Great Britain and Denmark compared. *Food Policy*. 2008. vol. 3. № 5. pp. 406–421.

835. Working for the few. Political capture and economic inequality. web-site. URL: <https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/bp-working-for-few-political-capture-economic-inequality-200114-en.pdf> (дата звернення: 12.02.2018).

836. World bank data web-site. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 19.03.2018).

837. World economic forum web-site. URL: <http://www3.weforum.org> (дата звернення: 21.10.2017).

838. Wu W., Yanga P., Tanga H., Zhoua Q., Chena Zh., Shibasakic R. A Method for Spatially Explicit Assessment of Potential Risks of Food Insecurity. *International Conference on Agricultural Risk and Food Security 2010: Agriculture and Agricultural Science Procedia*. 2010. Volume 1. P. 323-333.

Додатки

Додаток А

Сучасні концептуальні підходи щодо трактування категорії “ринок”

Таблиця А.1

Характеристика сучасних концептуальних підходів щодо трактування категорії “ринок”

Автори	Сутність концепції
1	2
Бізнес-словник	Ринок – це фактичне або номінальне місце, де сили попиту і пропозиції діють, і де покупці і продавці взаємодіють (прямо або через посередників) для торгівлі товарами, послугами, або контракти або інструменти, за гроші або бартер [746].
Звягінцева О.Б.	Економічна сутність ринку полягає у тому, що він є категорією обміну, організованого за законами товарного виробництва й обігу; є сукупністю відносин товарного і грошового обміну [148, с. 25].
Лазур П.Ю.	Ринок – це керована виробниками і покупцями соціально-економічна система, яка функціонує в умовах правової держави з метою забезпечення якості життя людей, що відповідає постійно зростаючим світовим стандартам [228, с. 347].
Макаренко П.М., Сень О.В.	В організаційному та історичному плані: ринок – це публічне місце у тому чи іншому населеному пункті, простір (зона, територія), де товари виставляються на продаж і відбуваються їх купівля-продаж або укладаються угоди між суб'єктами ринку. З позицій суспільного виробництва ринок – це сфера обігу в загальній структурі виробництва, сфера реалізації вироблених товарів, сукупність актів купівлі-продажу, посередницька форма діяльності. З точки зору суб'єктів і об'єктів ринок є сукупністю економічних відносин різних суб'єктів товарного господарства з приводу обміну продуктами праці або діяльності [243, с. 5].
Котлер Ф.	Ринок – це сукупність економічних відносин з приводу купівлі та продажу товарів [213, с. 18]
Задоя А.О., Петруня Ю.Є.	Ринок – це спосіб взаємодії економічних суб'єктів, в основі якого лежить цінова система та конкуренція [144, с. 276]
Журавка О.С.	Під ринком розуміють певні економічні відносини з приводу купівлі-продажу, а також систему інститутів, які організують відношення обміну [136 с. 209]
Смагін В.Л.	Ринок можна трактувати як складне багатофункціональне комплексне поняття, що включає цілісну систему взаємодії та взаємозв'язку ринкових суб'єктів, через яку ідентифікується певний механізм господарювання [623, с. 75]. Будучи складовим елементом процесу відтворення ринок охоплює сферу обігу, яка опосередковує виробництво і обумовлений ним розподіл, з одного боку, і споживання, з іншого. Завдяки ринку задовольняються платоспроможні потреби економічних суб'єктів безпосередньо через куплю-продаж товарів. При цьому кожний товаровиробник визнає на ринку наскільки його праця потрібна суспільству, якою мірою вона включена в систему суспільного поділу праці [624, с. 55]
Бурденко І.М.	Ринку характерні такі основні ознаки: певна сукупність економічних відносин між його суб'єктами, обов'язково відбувається процес купівлі-продажу, наявність взаємозв'язку між попитом і пропозицією, вирішальне значення ціни, регулювання впливу на економіку в цілому та діяльність суб'єктів. ринку, наявність конкуренції, забезпечення неперервності процесу суспільного відтворення, взаємозв'язок між різними рівнями ринків. Досліджуючи економічну сутність ринку похідних інструментів необхідно ураховувати ці характеристики [50, с. 225]

1	2
Мельник Л.Ю., Макаренко П.М., Кириленко І.Г.	В організаційному та історичному плані ринок – це публічне місце у тому чи іншому населеному пункті, простір (зона, територія), де товари виставляються на продаж і відбуваються їх купівля-продаж або укладаються угоди між суб'єктами ринку; з позицій суспільного виробництва – це сфера обігу в загальній структурі виробництва, сфера реалізації вироблених товарів, сукупність актів купівлі-продажу, посередницька форма діяльності; з точки зору суб'єктів і об'єктів ринок є сукупністю економічних відносин різних суб'єктів товарного господарства з приводу обміну продуктами праці або діяльності [269, с. 451]
Гаврилишин Б.	Наукове трактування ринку зумовлює визначення цієї категорії, з однієї сторони, як системи економічних відносин щодо обміну товарів і послуг, а з іншої сторони, як категорії фізичного характеру (безпосереднє місце купівлі-продажу товарів і послуг, що здійснюється учасниками ринку). Ринок – це передусім сукупність економічних відносин між фізичними і юридичними особами (промисловими, аграрними, торговельними компаніями, корпораціями, банками, у т.ч. ТНК і ТНБ), а також між державами і наднаціональними органами, міжнародними фінансово-кредитними інститутами з організації та купівлі-продажу різноманітних товарів і послуг відповідно до законів товарного виробництва [130, с. 235]
Устік Т.В.	Ринок – керована виробниками і покупцями соціально-економічну систему, що функціонує в умовах правової держави з метою забезпечення якості життя людей, що відповідає постійно зростаючим світовим стандартам [684, с. 52]
Камінська А.І.	По-перше, ринок – це будь-яке місце, на якому продавці й покупці особисто зустрічаються. Перші – пропонують товари та послуги, а другі – пред'являють на них попит, торгуються і виторговують прийнятні для обох сторін ціни; по-друге, в узагальненому розумінні ринок є вся сукупність процесів торгівлі, актів купівлі-продажу незалежно від того, де вони відбуваються. У такому вигляді ринок характеризується багатьма екстериторіальними ознаками, такими, як вид товарів, що продаються, обсяг продажів і покупок (ємність ринку), спосіб торгівлі, рівень цін (дорогий, дешевий). Тут ринок розуміється вже як торгівля в широкому значенні слова, як ринковий процес з'єднання продавця із покупцем; по-третє, ринок представляє собою систему економічних відносин між людьми, підприємствами, державами, що спирається перш за все на принцип, згідно якого все в світі продається та купується, обмінюється на вільній основі, але із дотриманням правил платності. Іншими словами, ринок – це економічні відносини, які засновані на ринкових законах та принципах [170, с. 14]
Шатілова О.В., Москвін Б.Ю.	Ринок як самодостатній, автоматично діючий, саморегульований механізм – це абстракція, що певною мірою відображала реалії в економіці країни наприкінці минулого століття [714, с. 427]

Джерело: узагальнено автором

Додаток Б
Класифікації ринків рослинницько-промислової продукції

Таблиця Б.1

**Специфічні класифікаційні ознаки ринків
рослинницько-промислової продукції**

Класифікаційна ознака	Типи ринків	Основні об'єкти рослинницько-промислової підсистеми агропродовольчого ринку
1	2	3
Традиційність продукції	традиційні	- ринок зерна, круп, борошна, хлібопродуктів; - ринок продукції бобових культур; - ринок цукрових буряків, цукру; - ринок соняшнику, інших олійних культур, олії; - ринок продукції технічних культур; - ринок продукції кормових культур; - ринок овочів, плодів, ягід; - ринок картоплі та ін.
	нетрадиційні	- ринок квітів; - ринок лікарських рослин; - ринок грибів; - ринок рису; - ринок чечевиці та ін.
Галузь	зерно-виробництво	- ринок зерна пшениці (озимої, ярої); - ринок зерна кукурудзи; - ринок ячменю; - ринок продукції інших зернових (жито, овес, сорго, просо)
	виробництво бобів	- ринок гороху; ринок квасолі; ринок сої та ін.
	виробництво технічних культур	- ринок цукрових буряків; - ринок соняшнику; - ринок ріпаку; - ринок льону; - ринок тютюну;
	овочівництво	- ринок овочів закритого ґрунту; - ринок овочів відкритого ґрунту (помідорів, огірків, перцю, капусти, моркви, буряків столових, цибулі, часнику та ін.);
	баштанництво	- ринок кабачків, баклажанів; - ринок гарбузів; - ринок динь та кавунів та ін.
	плодівництво	- ринок кісточкових (слива, вишня, черешня, абрикоса тощо); - ринок зерняткових (яблуко, груша, айва та ін.); - ринок горіхоподібних
	ягідництво	- ринок суниці, полуниці; - ринок малини; - ринок смородини; - ринок агрусу та ін.
	картоплярство	- ринок картоплі
	переробка	- ринок круп; - ринок борошна; - ринок хліба та хлібопродуктів; - ринок олії; - ринок цукру; - ринок консервованих овочів, плодів, ягід; - ринок винопереробної продукції; - ринок крохмале-патокової продукції; - ринок спирто-бродильної продукції; - ринок тютюну.
	інші галузі	- ринок продукції нетрадиційних галузей рослинництва та продуктів її переробки.

1	2	3
Сфера (рівень)	I сфера (рівень)	- продукція, отримана від галузі рослинництва
	II сфера (рівень)	- продукти переробки
Масштаб охоплення	глобальні	Усі види ринків продукції тваринництва та продуктів її переробки
	національні	
	міжрегіональні	
	регіональні	
Вид продукції	локальні	
	основна	- зерно; крупи; борошно; насіння соняшнику; олія; соя; ріпак; овочі; плоди; ягоди та ін.
	додаткова	- солома; - жом; - патока; - гичка; - м'яса; - висівки та ін.
Структура	прості	Ринки, на яких реалізується один вид продукції (зерно, соняшник, цукрові буряки, овочі, плоди, ягоди та ін.).
	складні	Ринки, на яких реалізується кілька видів продукції (зерно, крупи, борошно; соняшник, олія; цукрові буряки, цукор, гичка, м'яса та ін.).
Сегментність	односегментні	Ринки, продукція яких реалізується на одному сегменті (нетрадиційна рослинницько-промислова продукція)
	багато-сегментні	Ринки, продукція яких реалізується на кількох сегментах (вся продукція традиційних рослинницько-промислових галузей – може реалізовуватись населенню, переробним підприємствам, посередникам, через біржі та ін.).
Тривалість товаро-обороту	зі швидким оборотом	Ринок продуктів переробки рослинницької сировини
	із середнім оборотом	Ринок продукції рослинництва закритого ґрунту
	з тривалим оборотом	Вся продукція рослинництва
Рівень розвитку	розвинені	Ринок зерна пшениці, кукурудзи, соняшнику та продуктів їх переробки
	нерозвинені	Ринок вівса, ячменю, ріпаку, ринки нетрадиційної та додаткової продукції
Сезонність виробництва	з можливістю виробництва продукції лише один раз на рік (в сезон)	Вся продукція рослинництва, крім рослин закритого ґрунту
	З можливістю виробництва продукції протягом року	овочі закритого ґрунту, продукти переробки продукції рослинництва

Джерело: розроблено автором

Додаток В

**Види економічної діяльності в межах групи С “Переробна промисловість”
Розділу 10 “Виробництво харчових продуктів” згідно КВЕД-2010**

Таблиця В.1

**Характеристика видів економічної діяльності в межах групи С “Переробна промисловість” Розділу 10 “Виробництво харчових продуктів”
згідно КВЕД-2010**

Групи та класи	Назва та характеристика видів економічної діяльності
Група 10.1	Виробництво м'яса та м'ясних продуктів
Клас 10.11	Виробництво м'яса
Клас 10.12	Виробництво м'яса свійської птиці
Клас 10.13	Виробництво м'ясних продуктів
Група 10.2	Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків
Клас 10.20	
Група 10.3	Перероблення та консервування фруктів і овочів
Клас 10.31	Перероблення та консервування картоплі
Клас 10.32	Виробництво фруктових і овочевих соків
Клас 10.39	Інші види перероблення та консервування фруктів і овочів
Група 10.4	Виробництво олії та тваринних жирів (ця група включає виробництво неочищених і очищених рослинних і тваринних олії та жирів, крім витоплювання або очищення свинячого сала та інших їстівних жирів тваринного походження)
Клас 10.41	Виробництво олії та тваринних жирів
Клас 10.42	Виробництво маргарину і подібних харчових жирів
Група 10.5	Виробництво молочних продуктів
Клас 10.51	Перероблення молока, виробництво масла та сиру
Клас 10.52	Виробництво морозива
Група 10.6	Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів і крохмальних продуктів
Клас 10.61	Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості
Клас 10.62	Виробництво крохмалів і крохмальних продуктів
10.7	Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів Ця група включає виготовлення хлібобулочних виробів, макаронів, локшини та подібних виробів.
10.71	Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання
10.72	Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання
10.73	Виробництво макаронних виробів і подібних борошняних виробів
10.8	Виробництво інших харчових продуктів Ця група включає виробництво цукру та цукрових кондитерських виробів, готової їжі та страв, кави, чаю, спецій, а також швидкопсувних і специфічних харчових продуктів.
10.81	Виробництво цукру
10.82	Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів
10.83	Виробництво чаю та кави
10.84	Виробництво прянощів і приправ
10.85	Виробництво готової їжі та страв
10.86	Виробництво дитячого харчування та дієтичних харчових продуктів
10.89	Виробництво інших харчових продуктів, н.в.і.у.
10.9	Виробництво готових кормів для тварин
10.91	Виробництво готових кормів для тварин, що утримуються на фермах
10.92	Виробництво готових кормів для домашніх тварин

Джерело: узагальнено автором за [189]

Додаток Г

Характеристика концептуальних парадигм щодо сутності категорії “глобалізація”

Таблиця Г.1

Групування концептуальних парадигм щодо сутності глобалізації

Автор	Сутність концепції
1	2
Як синонім до поняття “інтернаціоналізація”	
Білорус О., Власов В. [37, с. 18]	Глобалізація — це універсалізація всіх сфер громадського життя, що зумовила нову стадію інтернаціоналізації господарського життя, злам національних кордонів, розвиток світових ринків товарів, послуг, фінансів, праці, інформації, тобто апофеоз усесвітньої ринкової економіки
Кулішов В.В. [224, с. 21-22]	Термін “глобалізація” нерідко використовується як синонім інтернаціоналізації господарського життя і вrostання національних економік у світогосподарську систему або як еквівалент лібералізації міжнародної торгівлі й інвестування, або навіть як інший вираз процесу інтеграції національних господарств. Інтернаціоналізація господарського, політичного, культурного та інших аспектів життя суспільних організмів, що функціонують як національно-державні макроструктури, – найбільш загальне поняття наростаючої взаємодії між такими організаціями (країнами), тобто міжнаціонального спілкування на його різних історичних стадіях – від перших проявів міжнародного поділу праці до сучасної складної й багаторівневої системи міжнародних зв’язків і взаємозалежностей та в найрізноманітніших його просторових масштабах – від двостороннього до регіонального й глобального рівнів. Отже, інтернаціоналізація економічного розвитку зумовлена зростанням рівня взаємопов’язаності та взаємозумовленості окремих національних економічних систем. Глобалізація – це просторова характеристика інтернаціоналізації господарського життя на тому історичному етапі, коли вона прийняла всесвітні масштаби, тобто в другій половині ХХ ст. і особливо в останні десятиріччя. Таке кількісне розширення ареалу інтернаціоналізації до гранично можливих масштабів додало їй нову якість. Великі суб’єкти господарського життя перетворилися на гравців глобального масштабу, принципово змінилося співвідношення ендогенних і екзогенних чинників розвитку національних суспільних організмів, змінилася роль держав як організаційно-політичних інструментів, що забезпечують функціонування таких організмів
Пересада А.А. [334, с. 3]	Поширенням визначенням глобалізації є ототожнення її з вищою стадією інтернаціоналізації. Під нею розуміють сукупність таких процесів і явищ, як трансграничні потоки товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і переміщення людей між країнами, перевагу орієнтації на світовий ринок у торгівлі, інвестуванні й інших трансакціях (на рівні фірм), територіальну й інституціональну інтеграцію ринків тощо. Переважно це стосується потоків капіталу й інформації
Грязнова А. Г. [693, с. 223]	Глобалізація світової економіки – новітня стадія інтернаціоналізації господарської діяльності, формування єдиного глобального світового господарства

1	2
З точки зору міжнародної інтеграції	
Боблов-ський О.Ю. [41, с. 50]	Сучасний характер міжкультурної взаємодії відображає зростання інтеграції соціально-економічного життя, коли тісний зв'язок ринків, валют і корпоративних організацій задають цілі і форми соціальних, культурних і політичних контактів. Інтеграція ущільнює взаємодію різних локальних практик, що приводить до опрацювання єдиного символічного поля культурних комунікацій. Окрім юридичної сторони діяльності корпорацій, що має професійне наповнення і організує внутрішню діяльність такого міжкультурного економічного об'єднання, корпорація репрезентує через свої товари і послуги певний стиль життя. Державно-національні локальності також втрачають внутрішню гомогенність. Потреба у відмові від етнічної гомогенності для більшості країн пов'язана з зацікавленістю у трудовій міграції, приході іноземних інвесторів, отриманні доступу до глобальної світової системи виробництва та розподілу товарів і послуг, потоків фінансів і робочої сили.
Гелд Д., Мак Грю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. [78, с. 37]	Глобалізація означає розширення, поглиблення і прискорення світової взаємозв'язаності
Гальчин-ський А. С. [74, с. 317]	глобалізація – це перехід від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку, зміст якого у посиленні єдності, системної цілісності світового господарства на основі ринкової парадигми та поглиблення планетарних інтеграційних процесів
Бек У [26, с. 28]	Глобалізація – феномен виникнення єдиного загально планетного фінансового, інформаційного і виробничо-технологічного господарства... Пізнане на досвіді знищення меж повсякденної діяльності в різних сферах господарювання, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і громадянського суспільства
Полозенко Д. В. [351, с. 10]	Глобалізація – це об'єктивний процес, основу якого становлять міжнародний поділ праці, міграція капіталу, людських і виробничих ресурсів між країнами світу.
Ототожнення з діяльністю транснаціональних корпорацій та міжнародних організацій	
Сіденко В. [610, с. 21]	Глобальний рівень формується ТНК, глобальними міжнародними економічними організаціями, міжнародними неурядовими організаціями та професійними співтовариствами. Його діяльність спрямовано на забезпечення формування й функціонування глобальних секторів і галузей економіки. Найскладнішими у вказаній ієрархічній структурі є взаємовідносини держав і ТНК, які, на відміну від міжнародних регулюючих організацій і об'єднань, є досить автономними у своїй поведінці. При цьому реальна влада ТНК ґрунтується не тільки на транснаціоналізованій власності, але й на широко розгалуженій системі міжфірмових взаємовідносин, які дозволяють у міжнародному (глобальному) масштабі здійснювати координацію і контроль господарських операцій усередині географічно розосереджених міжнародних виробничих систем. Остання обставина практично не враховується офіційною статистикою, що спричиняє серйозну недооцінку реальної могутності ТНК, а також їх впливу на економічне зростання і розвиток

1	2
Сардак С.Е. [602, с. 4]	Маючи власні погляди щодо рушійних сил, етапів та особливо проявів глобалізації, дослідники акцентують увагу на її структурованості та формалізованості внаслідок національних політик економічної лібералізації і відкритості, законодавчо-правової та інституціональної гармонізації, що проводяться переважно під егідою впливових міжнародних організацій – ООН, ЕКОСОР, ПРООН, МОП, МОМ, СОТ, МВФ, Світового Банку та ін. Насамперед йдеться про становлення глобальної економічної системи, в межах якої на сьогодні можна ідентифікувати відповідні суб'єкти, сфери, механізми функціонування та інструменти регулювання
Матвеєнко В.К. [263, с. 283]	В умовах глобалізації національні і загальносвітові економічні відносини зазнають суттєвих змін. Останніми десятиліттями світове господарство перетворилось у єдину площину для розміщення продуктивних сил транснаціональних корпорацій. Їх підприємницька стратегія зміщується з національного на наднаціональний рівень. Світова економіка поступово стає сильнішою та впливовішою ніж національні господарства.
Лукашевич В.М. [236, с. 54]	Якщо на початку XX сторіччя існувало всього 37 міжнародних державних організацій (МГО) і 17 міжнародних недержавних організацій (МНГО), то станом на 2000 р. було вже 6743 МГО, 47098 МНГО. Крім того, різко збільшилося число міжнародних регуляторних угод, які змінюють ситуативне середовище в державах. Наприклад, з 1976 р. по 1995 р. укладено більше 1600 міжнародних угод, з яких 100 - стосуються створення міжнародних організацій
Розвиток інформаційно-комунікаційних систем	
Шнипко О.С. [722, с. 9-10]	глобалізація – це комплексний процес, який охоплює паралельно три основних процеси: зменшення перешкод для економічної, політичної та культурної взаємодії країн і народів; тенденцію до утворення більш гомогенного економічного, політичного та культурного просторів; утворення структур глобальної керованості. Водночас за результатами аналізу наголошується, що глобалізація тісно пов'язана із становленням постіндустріального суспільства, в якому вирішальну роль відіграє розвиток не просто сектора послуг, а в першу чергу секторів, пов'язаних із всеосяжною інформатизацією суспільства та продукуванням знань (економіки, що ґрунтується на знаннях). Саме цей тип економічної організації, позбавлений жорсткої географічної локалізації факторів виробництва, за своїм змістом є таким, що не визнає вузьких національних рамок і об'єктивно потребує глобального економічного простору. З огляду на зазначене, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) включено до складу найпріоритетніших інноваційних контурів XXI ст., а інформаційна складова перетворилася чи не найважливіший чинник посилення конкурентоспроможності
Головня О. М. [86, с. 9]	Глобалізація полягає у залученні все більшої кількості суб'єктів у міжнародний обмін продукцією і послугами. При цьому ринок керує основними суб'єктами міжнародних ринкових відносин, які приймають рішення стосовно основної частини світового виробництва і торгівлі. Глобалізація зумовлена становленням нового технологічного способу виробництва, тобто поширення інформаційно-телекомунікаційних технологій. Поширення і використання таких технологій, зростання комп'ютеризації країни, мобільного зв'язку, ролі й значення Інтернету в Україні є реалізацією одного з корінних процесів постіндустріального розвитку

1	2
Кастельс М. [174, с. 51]	Професор соціології Каліфорнійського університету (США) М. Кастельс визначив глобалізацію як “нову капіталістичну економіку”, перерахувавши як основні її характеристики такі: інформація, знання й інформаційні технології, що є головними джерелами зростання продуктивності та конкурентоспроможності; ця нова економіка організовується переважно через мережеву структуру менеджменту, виробництва і поділу, а не окремих фірм, як раніше, і вона є глобальною
Ворона П.В. [71, с. 39]	Світова глобалізація – це якісно нове явище на нинішньому етапі розвитку людства, що тісно пов’язане як з колосальним накопиченням капіталу окремими компаніями та країнами, що супроводжується переростанням цього капіталу в наднаціональний та його домінуванням над економіками багатьох країн і їх політичними можливостями, а з іншого боку, створенням світовою матеріальною культурою деяких нових технологій, продуктів споживання і послуг, стає глобально затребуваним і в той же час ці науково-технічні надбання об’єднують світ. До них можна віднести Інтернет-технології та послуги, космічні технології, мобільний зв’язок, швидкісний транспорт, деякі медичні препарати та технології, продукти харчування й багато іншого.
Згуровський М.З. [149, с. 51]	Глобалізація – об’єктивне явище, яке не залежить від волі окремих людей, а її процеси нарастають і розповсюджуються із дедалі більшою швидкістю, маючи під собою економічну основу. У світовому масштабі глобалізація означає більше, ніж потоки грошей, технологій, товарів і послуг. Це – зростаюча взаємозалежність населення Землі, це процес, що об’єднує не лише економіки країн, але і їх культури, інформаційні сфери, технології та уніфікує процеси управління. У такому розумінні глобалізація приводить до нового явища, яке можна визначити як віртуальне звуження світової цивілізації або більш направлено зорієнтований її розвиток. За рахунок комп’ютерних мереж, засобів зв’язку, швидкісного транспорту, громадяни найвіддаленіших країн, не відчувають територіального розмежування, а споживаючи ті ж самі продукти і товари, користуючись одними й тими ж технологіями та послугами, набувають подібних звичок і елементів культури
Мазур И.И., Чумаков А.Н. [84, с. 181]	Глобалізація – злиття національних економік у єдину, загальносвітову систему, засновану на швидкому переміщенні капіталу, нової інформаційної відкритості світу, технологічної революції, прихильності розвинутих індустріальних країн лібералізації руху товарів і капіталу, комунікаційному зближенні, планетарній науковій революції
Зось-Кіор М.В. [155, с. 44]	Глобалізація – вища стадія суспільних відносин, заснованих на лібералізації та мережевому принципі організації, в умовах єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору

Джерело: узагальнено автором

Додаток Д

Регіональні програми розвитку агропромислового комплексу

Таблиця Д.1

Характеристика регіональних програми розвитку агропромислового комплексу

Назва регіону	Назва регіональної програми розвитку АПК	Затвердження регіональної програми
1	2	3
Волинська область	Комплексна програма розвитку галузі агропромислового комплексу Волинської області на 2016 – 2020 роки	Затверджена рішенням сесії Волинської обласної ради від 10.03.2016 № 3/23 (зі змінами)
	Обласна цільова програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі “Власний дім” на 2012-2017 роки	Затверджена рішенням сесії Волинської обласної ради від 04.11.2011 № 7/5 (зі змінами)
Дніпропетровська область	Програма підтримки агропромислового комплексу Дніпропетровської області у 2017 – 2021 роках	Рішення обласної ради від 02 грудня 2016 року № 120-7/VII
Житомирська область	Програма розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2016- 2020 роки	Рішення обласної ради від 21.07.2016 № 284 Рішення обласної ради від 21.07.2016 № 349
Запорізька область	Регіональна програма розвитку галузі вівчарства в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області на 2015- 2019 роки	Затверджена рішенням обласної ради від 28.05.2015 № 15
	Регіональна програма розвитку галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області на 2014-2018 рр.	Затверджена рішенням обласної ради від 20.03.2014 №20
	Цільова регіональна програма “Сільське подвір’я”	Затверджена рішенням обласної ради від 27.11.98 № 7
	Регіональна програма “МАЛА ПЕКАРНЯ” на 2013-2017 роки	Затверджено рішенням сесії обласної ради від 28.03.2013 № 25
Івано-Франківська область	Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області на 2016-2020 роки	Затверджена рішенням сесії обласної ради від 16.10.2015 року № 1830-39/2015
Київська область	Програма “Заходи з проведення лабораторно-діагностичних, лікувально-профілактичних робіт, утримання ветеринарних лікарень та ветеринарних лабораторій на 2017 рік”	Затверджена рішенням сесії Київської обласної ради від 26.12.2016 № 242-11-VII
	Програма “Збереження та раціонального відтворення родючості ґрунтів еродованих орних земель у Київській області на 2017 – 2021 роки”	Затверджена рішенням сесії Київської обласної ради від 19.05.2017 № 281-14-VII
	Регіональна комплексна програма розвитку лісового (муніципального) фонду Київської області на період до 2022 року	Затверджена рішенням сесії Київської обласної ради від 19.05.2017 № 282-14-VII
	Програма “Розвиток садівництва в Київській області на період 2013-2017 роки”	Затверджена рішенням сесії Київської обласної ради від 16.05.2013 № 592-32-IV

Продовж. табл. Д.1

1	2	3
Кіровоградська область	Обласна програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі "Власний дім" на 2016 – 2020 роки	рішення сесії обласної ради від 25.03.2016 року № 49
	Обласна програма цивільного захисту Кіровоградської області на 2016-2020 роки (по напрямку проведення заходів і робіт щодо ліквідації та профілактики карантинних хвороб та відшкодування майнової шкоди (збитків), завданої особам запровадження карантину (карантинних обмежень) тварин (у разі необхідності)	рішення сесії обласної ради від 25.12.2015 року № 13
	Програма земельних відносин у Кіровоградській області на 2016-2020 роки (в частині використання коштів обласного бюджету, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва)	рішення сесії обласної ради від 16.06.2016 року № 129 (зі змінами)
Луганська область	Програма розвитку та підтримки агропромислового розвитку Луганської області на 2017-2020 роки	Затверджена розпорядженням голови обласної державної адміністрації – керівника обласної військово-цивільної адміністрації
Львівська область	Комплексна програми підтримки та розвитку агропромислового виробництва Львівської області на 2016-2020 роки	Затверджена Рішенням Львівської обласної ради від 01.03.2016 №106 із змінами від 31.05.2016 №165, 25.10.2016 №267 та 07.03.2017 №374;
Миколаївська область	Цільова регіональна програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі та поліпшення житло-побутових умов сільського населення "Власний дім" на 2012-2017 роки	затверджена рішенням Миколаївської обласної ради від 26 червня 2012 року № 16
Полтавська область	Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року	Затверджена рішенням 1 засідання сьомої сесії обласної ради від 29.04.2016 № 94
Рівненська область	Програма забезпечення проведення протиепізоотичних заходів у Рівненській області на 2015-2017 роки	Затверджена рішенням Рівненської обласної ради від 21.01.2015 № 1421
	Обласна цільова програма індивідуального житлового будівництва у сільській місцевості "Власний дім" на 2016-2020 роки	Затверджена рішенням Рівненської обласної ради від 25.12.2015 № 19
	Програма розвитку туризму в Рівненській області на 2016-2020 роки	Затверджена рішенням Рівненської обласної ради від 11.03.2016 № 117

Продовж. табл. Д.1

1	2	3
	Програма підтримки фермерських господарств Рівненської області на 2016-2020 роки	Затверджена рішенням Рівненської обласної ради від 09.07.2015 № 356
	Регіональна програма розвитку земельних відносин у Рівненській області на 2016-2020 рр.	Затверджена рішенням Рівненської обласної ради від 11.03.2016 № 112
Сумська область	Програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Сумської області на період до 2020 року	Затверджена рішенням облради від 07.10.2016 р.
Харківська область	Обласна програма індивідуального житлового будівництва на селі “Власний дім” на 2016- 2017 роки	Затверджена рішенням сесії обласної ради від 14.04.2016 р. № 102-VII
	Програма розвитку овочівництва, картоплярства та переробної галузі в Харківській області на період до 2020 року	Затверджена рішенням сесії обласної ради від 01.03.2012 р. № 354-VI
Херсонська область	Розвиток логістичних центрів для потреб малих фермерських господарств та кооперативів	Затверджені рішенням Херсонської обласної ради від 31 березня 2016 року № 78
	Забезпечення умов для розбудови переробної промисловості	
	Сприяння розбудові сертифікаційного центру для сільськогосподарських підприємств Херсонської області	
	Сприяння створенню та розвитку сімейних фермерських господарств	
	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	
	Розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	
	Хімічна меліорація ґрунтів.	
Хмельницька область	Програма розвитку агропромислового комплексу Хмельницької області на 2017-2021 роки	Затверджена рішенням сесії Хмельницької обласної ради від 23 березня 2017 року №19- 11/2017
Донецька область	Програма економічного і соціального розвитку Донецької області на 2017 рік	Затверджена розпорядженням Голови облдержадміністрації від 23.02.2017 р. № 172
Черкаська область	Програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у Черкаській області на період до 2020 року: - Проект “Створення регіонального навчально-практичного Центру розвитку багатофункціональних кооперативів” - Підтримка діючих та подальше створення нових кооперативів з вирощування горіхів	Затверджена рішенням сесії обласної ради від 24.04.2015 № 39-4/VI
	Програма розвитку рибного господарства водойм Черкаської області на 2014 – 2020 роки (Зариблення Кременчуцького водосховища)	Затверджена рішенням сесії обласної ради від 30.01.2014 № 28-3/VI

Продовж. табл. Д.1

1	2	3
Чернівецька область	Комплексна програма “Власний дім” на 2016- 2020 роки	від 15.03.16 №24-4/16 (зі змінами від 22.12.16 № 272-10/16)
	Програма економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2017 рік	від 24.03.2017р.№6-12/17
	Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва у Чернівецькій області на 2017-2018 роки	від 24.03.2017р. №8-12/17
Чернігівська область	Програма фінансової підтримки органічного виробництва на 2016-2021 роки в Чернігівській області	рішення двадцять четвертої сесії обласної ради шостого скликання від 29.04.2015
	Програма передачі нетелей багатодітним сім'ям, які проживають у сільській місцевості Чернігівської області на 2016-2020 роки	рішення третьої сесії обласної ради сьомого скликання від 27.01.2016 № 4-3/VII
	Програма сервісного зооветеринарного обслуговування поголів'я худоби в господарствах населення Чернігівської області на 2013-2017 роки	рішення тринадцятої сесії обласної ради шостого скликання від 18.06.2013
	Програма підтримки особистих селянських господарств Чернігівської області на 2016- 2020 роки	рішення Чернігівської обласної ради від 27.01.2016 №5-3/VII
	Програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Чернігівської області на 2017-2021 роки	рішення сьомої сесії обласної ради сьомого скликання від 20.12.2016 № 5-7/VII
	Програма підтримки індивідуального житлового будівництва та розвитку особистого селянського господарства «Власний дім» на 2016-2020 роки	рішення двадцять восьмої сесії обласної ради шостого скликання від 10.09.2015
	Програма використання та охорони земель Чернігівської області на 2011-2020 роки	рішення двадцять четвертої сесії обласної ради шостого скликання від 25.03.2011
	Програма вирощування молодняку гусей на м'ясо особистими селянськими та фермерськими господарствами Борзнянського району на 2017-2020 роки	рішення сьомої сесії Борзнянської районної ради сьомого скликання від 27.10.2016 №112-VII/VII

Джерело: [419]

Додаток Е

Сутність категорії “агропромислова інтеграція”

Таблиця Е.1

**Концептуальні підходи щодо визначення сутності категорії
“агропромислова інтеграція”**

Автори	Сутність концепції
1	2
Андрійчук В.Г. [11, с. 555] Завальнюк К.С. [139, с. 121]	Агропромислова інтеграція – організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов’язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання
Пасхавер Б. Й., Онищенко О. М., Молдаван Л. В. [90, с.124]	Агропромислова інтеграція – закономірне, економічно обґрунтоване і соціально необхідне явище. Це результат еволюційної дії ряду чинників, пов’язаних з НТР, посиленням суспільного поділу і кооперації праці
Габор В.С. [72, с. 31]	Агропромислова інтеграція – складний процес технологічного, економічного та організаційного з’єднання взаємозалежних етапів виробництва, які включають вирощування продукції, її переробку, транспортування та реалізацію споживачам
Герелес А.В. [81, с.74]	Агропромислова інтеграція в широкому сенсі означає розвиток виробничих і економічних зв’язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов’язані між собою, технологічно й об’єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини.
Нестерчук Ю.О. [295, с. 29]	Агропромислова інтеграція – цілеспрямований процес зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв’язків і відносин прямих та опосередкованих учасників агропромислового відтворювального процесу
Зінченко Н.В. [152, с. 45]	Економічна сутність процесу формування агропромислових інтегрованих структур полягає в об’єднанні на взаємовигідній основі підприємств з метою організації замкнених виробничих циклів, які включають маркетингові дослідження ринків; фінансове, матеріально-технічне та інтелектуальне забезпечення виробництва; систему заходів по підвищенню родючості ґрунтів; ефективне виробництво сільськогосподарської сировини і її глибоку переробку, реалізацію продовольчої продукції, яка має ринковий попит.
Саблук П.Т. [432, с. 181]	Агропромислова інтеграція охоплює широке коло різноманітних економічних явищ та процесів зближення, пристосування, узгодження діяльності й навіть об’єднання підприємств з метою стабілізації ринкового середовища і підвищення на цій основі результатів господарювання
Оніщенко А.М. [312, с. 75]	Агропромислова інтеграція – органічне поєднання виробництва та переробки сільськогосподарської продукції у визначених організаційно-виробничих фірмах – агропромислових підприємствах, комбінатах та об’єднаннях

1	2
Стегній О.В. [648, с. 284]	Агропромислова інтеграція – явище, яке виникло як прояв прагнення до монополізації, а також як відповідь на певні вимоги часу, насамперед, пов'язані з необхідністю реалізації масштабних і дорогих проектів, з ускладненням виробництва, переробки, зберігання сільськогосподарської продукції. Інтегровані організаційно-правові форми існують, діють, розвиваються, змінюють межі і значно впливають на стан економічних відносин в Україні. За своєю суттю інтегровані організаційно-правові форми утворилися внаслідок об'єднання підприємств або організацій.
Василенко В.О. [61, с.121]	Агропромислова інтеграція – це форма територіально-виробничого комбінування та об'єднання в єдине ціле технологічно та економічно пов'язаних між собою сільгосптоваровиробників і промислових формувань (що здійснюють переробку вирощеної сировини), а на більш високому рівні розвитку – і торговельних та інших обслуговуючих структур – з метою одержання синергетичного ефекту. Забезпечення ефективного функціонування всіх її учасників за рахунок раціонального інвестування й одержання готової конкурентоспроможної продукції.
Ніценко В.С. [298, с.64]	Агропромислову інтеграцію слід розглядати як на макрорівні, так і на 532ол.532ку532нь. На макрорівні агропромислова інтеграція виступає як сукупність галузей і організацій, що беруть участь у виробництві, заготівлі, переробці, зберіганні і транспортуванні продукції сільського господарства і доведення її до кінцевого споживача. Агропромислова інтеграція на макрорівні представляє агропромисловий комплекс країни, покликаний забезпечувати об'єднання галузей промисловості, сільського господарства, заготівлі та торгівлі готової продукції в єдине ціле в конкретному регіоні.
Крилатих Е.М. [222, с. 3]	Агроекономічна інтеграція – сукупність процесів вирівнювання, зближення і злиття суб'єктів ринкової діяльності в агропродовольчій системі з метою підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки країни».
Чмельова О.С., Дергачова А.К., [712, с. 21]	Агропромислова інтеграція – це об'єднання потенціалу та менеджменту суб'єктів господарювання аграрного сектору з метою сприяння розвитку національної економіки та її ефективній інтеграції у світовий економічний простір.
Пістун М.Д. [343, с. 17; 344, с. 26]	агропромислова інтеграція – це «специфічна форма територіально-виробничого, міжгалузевого і внутрішньогалузевого комбінування підприємств різних галузей, органічно пов'язаних технологічними, організаційними та соціальними відносинами».
Заболотній В.М. [137, с. 4]	агропромислова інтеграція являє собою діалектичний процес, метою якого є доведення зв'язків (синтезу) між підприємствами усіх сфер АПК до взаємовигідних в організаційному, виробничо-технологічному, економічному і соціальному плані [5].
Саркісов А.Ю [603, с. 149]	Характерною ознакою агропромислової інтеграції є втягування у процес підприємств та організацій різних форм власності та галузевої приналежності. В основі агропромислової інтеграції лежить економічна доцільність об'єднання зусиль підприємств різних галузей для досягнення єдиної економічної мети – повноцінне виробництво товарної сільськогосподарської продукції.

Джерело: узагальнено автором

Додаток Є

Організаційно-правові форми об'єднань підприємств

Таблиця Є.1

Організаційно-правові форми об'єднань підприємств за Господарським кодексом України

Види об'єднань	Характеристика
Асоціація	договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств – учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.
Корпорація	договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації
Консорціум	тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність
Концерн	статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну

Примітка: державні і комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо).

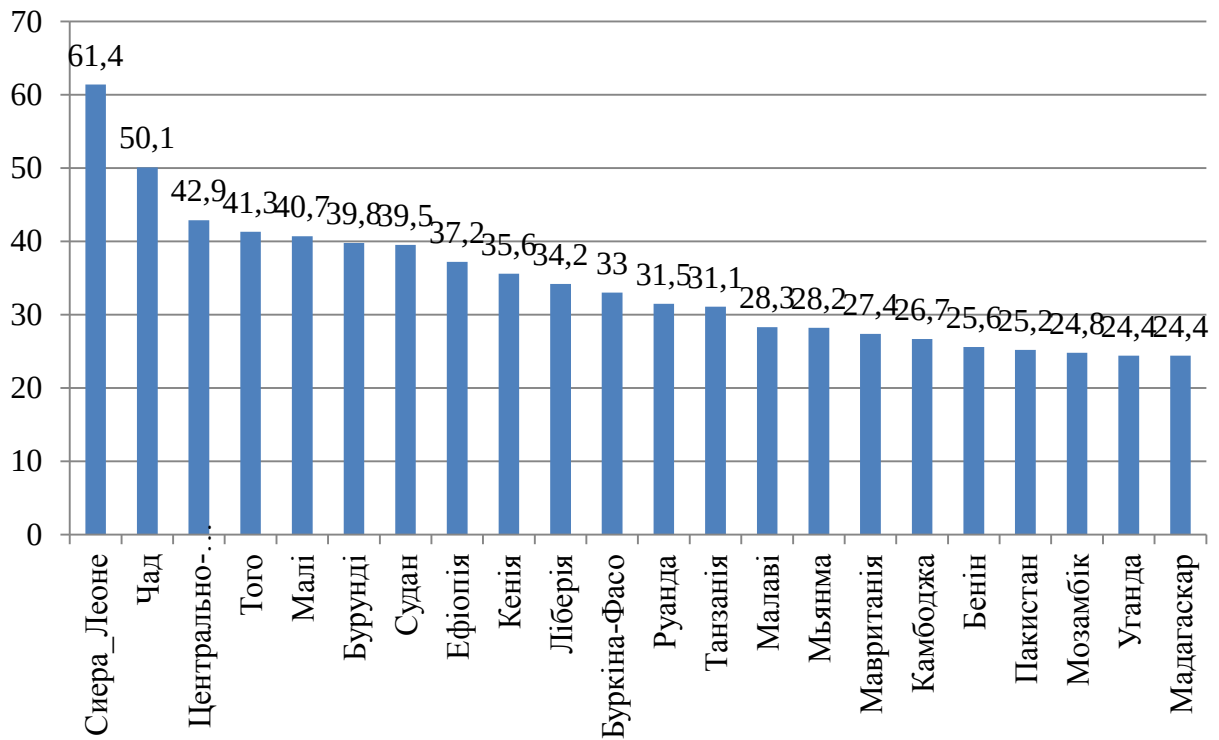
Джерело: узагальнено автором за [89]

Додаток Ж

Ретинг країн за часткою сільського господарства у доданій вартості

Таблиця Ж.1

Ретинг країн з найбільшою часткою сільського господарства у доданій вартості, 2016 р., %

Джерело: побудовано автором за [829]

Додаток 3
Глобальний індекс конкурентоспроможності України

Таблиця 3.1

**Динаміка основних розгорнутих показників глобального індексу
конкурентоспроможності України, 2014-2018 рр.**

Скалові індексу глобальної конкуренто- спроможності	Періоди				Відхилення рейтингів, 2017- 2018 рр. від 2015- 2016 рр.	
	2014- 2015 рр. (144 країн)	2015- 2016 рр. (140 країн)	2016- 2017 рр. (138 країн)	2017- 2018 рр. (137 країн)	абсо- лютне, +,-	відносне, %
	Місце в рейтингу					
1	2	3	4	5	6	7
Загальний індекс глобальної конкуренто- спроможності	76	79	85	81	5	6,6
Основні вимоги	87	101	102	96	9	10,3
Інституції	130	130	129	118	-12	-9,2
Державні установи	131	130	132	117	-14	-10,7
право власності	135	131	130	128	-7	-5,2
етика і корупція	120	107	109	106	-14	-11,7
зловживання впливом	131	125	127	129	-2	-1,5
безпека	124	132	123	106	-18	-14,5
Приватні установи	120	110	123	109	-11	-9,2
корпоративна етика	98	76	106	102	4	4,1
підзвітність	127	130	130	111	-16	-12,6
Інфраструктура	68	69	75	78	10	14,7
Транспортна інфраструктура	88	91	91	87	-1	-1,1
якість інфраструктури в цілому	75	82	88	88	13	17,3
якість доріг	139	132	134	130	-9	-6,5
якість залізничної інфраструктури	25	28	34	37	12	48,0
якість портової інфраструктури	107	108	96	93	-14	-13,1
якість інфраструктури повітряного транспорту	99	97	103	92	-7	-7,1
Електрика і телефонна інфраструктура	51	54	62	68	17	33,3
якість постачання електроенергії	69	75	86	85	16	23,2
кількість абонентів мобільного 535ол.535ку на 100 жителів	33	32	26	37	4	12,1

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7
кількість абонентів фіксованого 536ол.536ку на 100 жителів	45	44	47	51	6	13,3
Макроекономічне середовище	105	134	128	121	16	15,2
Баланс державного бюджету, % від ВВП	99	104	25	53	-46	-46,5
Валові національні заощадження, % від ВВП	134	124	99	88	-46	-34,3
Інфляція, зміна за рік у %	75	134	136	129	54	72,0
Державний борг, % від ВВП	66	110	113	112	46	69,7
Охорона здоров'я та початкова освіта	43	45	54	53	10	23,3
Охорона здоров'я	82	82	83	84	2	2,4
рівень захворюваності на туберкульоз на 100000 жителів	90	88	91	92	2	2,2
поширеність ВІЛ, % дорослого населення	106	104	111	104	-2	-1,9
дитяча смертність на 1000 новонароджених	54	53	51	50	-4	-7,4
очікувана тривалість життя	88	87	92	92	4	4,5
Початкова освіта	32	34	50	43	11	34,4
якість початкової освіти	40	45	51	42	2	5,0
зарахування до початкової освіти	31	33	57	62	31	100,0
Підсилювачі продуктивності	67	65	74	70	3	4,5
Вища освіта і професійна підготовка	40	34	33	35	-5	-12,5
Частка освіти	14	14	11	16	2	14,3
зарахування до закладів середньої освіти	41	39	53	51	10	24,4
зарахування до закладів вищої освіти	13	14	11	16	3	23,1
Якість освіти	65	46	46	49	-16	-24,6
якість освітньої системи	72	54	6	56	-16	-22,2
якість математичної та природничої освіти	30	38	27	27	-3	-10,0
якість шкіл менеджменту	88	87	93	88	0	0,0
доступ до Інтернету в школах	67	44	35	44	-23	-34,3
Навчання за місцем роботи	88	74	85	79	-9	-10,2
доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів	84	78	77	68	-16	-19,0
ступінь підготовки персоналу	92	74	94	88	-4	-4,3
Ефективність ринку товарів	112	106	108	101	-11	-9,8
Конкуренція	125	122	118	109	-16	-12,8
Якість умов попиту	70	68	83	81	11	15,7
Ефективність ринку праці	80	56	73	86	6	7,5

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7
Гнучкість	89	66	73	94	5	5,6
гнучкість визначення заробітної плати	77	71	81	126	49	63,6
вплив оподаткування на стимули до роботи	135	121	124	124	-11	-8,1
Використання талантів	70	58	69	80	10	14,3
здатність країни утримувати таланти	132	114	127	129	-3	-2,3
здатність країни залучати таланти	130	97	93	106	-24	-18,5
Розвиток фінансового ринку	107	121	130	120	13	12,1
Ефективність	109	113	124	118	9	8,3
доступність фінансових послуг	123	123	116	120	-3	-2,4
фінансування через місцевий ринок капіталу	108	118	127	114	6	5,6
простота доступу до кредитів	87	87	112	103	16	18,4
наявність венчурного капіталу	97	102	123	118	21	21,6
Надійність і довіра	100	120	128	123	23	23,0
стабільність банків	138	140	138	135	-3	-2,2
регулювання фондових бірж	127	135	137	134	7	5,5
Технологічна готовність	85	86	85	81	-4	-4,7
Технологічні запозичення	114	103	97	111	-3	-2,6
наявність новітніх технологій	113	96	93	107	-6	-5,3
освоєння технологій на рівні підприємств	100	100	74	84	-16	-16,0
прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	127	117	115	118	-9	-7,1
Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій	69	80	78	74	5	7,2
інтернет користувачі, % населення	82	80	80	81	-1	-1,2
абоненти фіксованого широкосмугового Інтернету на 100 жителів	68	72	64	63	-5	-7,4
пропускна здатність Інтернету, кб/с на одного користувача	50	64	68	54	4	8,0
активні абоненти мобільного широкосмугового Інтернету на 100 жителів	107	121	130	115	8	7,5
Розмір ринку	38	45	47	47	9	23,7
Розмір внутрішнього ринку	37	46	48	48	11	29,7
Розмір іноземного ринку	38	39	38	39	1	2,6

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7
Інновації та фактори вдосконалення	92	72	73	77	-15	-16,3
Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій	69	80	78	74	5	7,2
Відповідність бізнесу сучасним вимогам	99	91	98	90	-9	-9,1
Чисельність місцевих постачальників	80	61	62	63	-17	-21,3
Якість місцевих постачальників	83	80	79	67	-16	-19,3
Стан розвитку кластерів	128	124	125	108	-20	-15,6
Ширина ланцюга створення вартості	79	70	97	94	15	19,0
Управління міжнародним розповсюдженням	82	86	91	95	13	15,9
Модернізація виробничого процесу	95	68	71	72	-23	-24,2
Межі маркетингу	79	81	80	74	-5	-6,3
Інновації	81	54	52	61	-20	-24,7
Здатність до інновацій	82	52	49	51	-31	-37,8
Якість науково-дослідних інститутів	67	43	50	60	-7	-10,4
Витрати компаній на дослідження і розробки	66	54	68	76	10	15,2
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці	74	74	57	73	-1	-1,4
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	123	98	82	96	-27	-22,0
Наявність вчених та інженерів	48	29	29	25	-23	-47,9

Джерело: узагальнено автором [821, 822, 823, 824, 825]

Додаток И
Рейтинг країн за глобальним інноваційним індексом
(GII – The Global Innovation Index)

Таблиця И.1

Рейтинг країн за глобальним інноваційним індексом
(GII – The Global Innovation Index, 2014-2017 pp.)

Країни	2014		2015		2016		2017	
Швейцарія	64,78	1	68,3	1	66,28	1	67,69	1
Швеція	62,29	3	62,4	3	63,57	2	63,82	2
Великобританія	62,37	2	62,42	2	61,93	3	60,89	5
США	60,09	6	60,1	5	61,4	4	61,4	4
Фінляндія	60,67	4	59,97	6	59,9	5	58,49	8
Сінгапур	59,24	7	59,36	7	59,16	6	58,69	7
Ірландія	56,67	11	59,13	8	59,03	7	58,13	10
Данія	57,52	8	57,7	10	58,45	8	58,7	6
Нідерланди	60,59	5	61,58	4	58,29	9	63,36	3
Німеччина	56,02	13	57,05	12	57,94	10	58,39	9
Південня Корея	55,27	16	56,26	14	57,15	11	57,7	11
Люксембург	56,86	9	59,02	9	57,11	12	56,4	12
Ісландія	54,05	19	57,02	13	55,99	13	55,76	13
Гонконг	56,82	10	57,23	11	55,69	14	53,88	16
Канада	56,13	12	55,73	16	54,71	15	53,65	18
Японія	52,41	21	53,97	19	54,52	16	54,72	14
Нова Зеландія	54,52	18	55,92	15	54,23	17	52,87	21
Франція	52,18	22	53,59	21	54,04	18	54,18	15
Австралія	55,01	17	55,22	17	53,07	19	51,83	23
Австрія	53,41	20	54,07	18	52,65	20	53,1	20
Ізраїль	55,46	15	53,54	22	52,28	21	53,88	17
Норвегія	55,59	14	53,8	20	52,01	22	53,14	19
Бельгія	51,69	23	50,91	25	51,97	23	49,85	27
Естонія	51,54	24	52,81	23	51,73	24	50,93	25
Китай	46,57	29	47,47	29	50,57	25	52,54	22
Мальта	50,44	25	50,48	26	50,44	26	50,6	26
Чехія	50,22	26	51,32	24	49,4	27	50,98	24
Іспанія	49,27	27	49,07	27	49,19	28	48,81	28
Італія	45,65	31	46,4	31	47,17	29	46,96	29
Португалія	45,63	32	46,61	30	46,45	30	46,05	31
Кіпр	45,82	30	43,51	34	45,97	31	46,84	30
Словенія	47,23	28	48,49	28	45,97	32	45,8	32
Угорщина	44,61	35	43	35	44,71	33	41,74	39
Латвія	44,81	34	45,51	33	44,33	34	44,61	33
Малайзія	45,6	33	45,98	32	43,36	35	42,72	37
Литва	41	39	42,26	38	41,76	36	41,17	40
Словаччина	41,89	37	42,99	36	41,7	37	43,43	34
Болгарія	40,74	44	42,16	39	41,42	38	42,84	36
Польща	40,64	45	40,16	46	40,22	39	41,99	38
Греція	38,95	50	40,28	45	39,75	40	38,85	44
ОАЕ	43,25	36	40,06	47	39,35	41	43,24	35
Туреччина	38,2	54	37,81	58	39,03	42	38,9	43
Росія	39,14	49	39,32	48	38,5	43	38,76	45
Чілі	40,64	46	41,2	42	38,41	44	38,7	46
Коста Ріка	37,3	57	38,59	51	38,4	45	37,09	53
Україна	36,26	63	36,45	64	35,72	56	37,62	50

Джерело: узагальнено автором [759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766]

Додаток І

Валова додана вартість сільського господарства за регіонами світу, 1995-2016 рр., млн. дол. США

Таблиця І.І

Валова додана вартість сільського господарства за регіонами світу
у фактичних цінах, 1995-2016 рр., млн. дол. США

Регіони світу	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Світ в цілому	1180803,0	1125125,5	1509697,3	2571049,7	2978546,7	3075855,2	3282276,0	3333716,5	3174669,9	3177208,8
Країни з низьким і середнім рівнем доходу	655668,0	674115,5	981736,8	1960687,4	2277649,8	2396906,2	2551729,0	2638601,8	2562730,9	2573102,8
Країни із середніми доходами	626039,0	640442,2	935718,0	1874002,0	2180846,3	2286513,8	2437329,1	2517773,4	2445592,3	2456485,7
Країни з доходом вище середнього	374063,8	372623,5	558548,3	1097644,1	1312932,9	1401419,8	1514762,5	1555546,3	1494471,7	1473124,9
Країни Східної Азії і Тихоокеанські країни	388768,9	375920,1	484884,1	964741,3	1158128,7	1263123,0	1344111,4	1386687,0	1389659,2	1378177,1
Країни з доходом нижче середнього доходу	251579,4	267628,7	376856,1	776033,3	866480,4	882853,4	919557,9	959278,9	948546,5	980433,4
Країни з високим доходом	548020,9	454076,3	528725,8	607828,1	698379,1	677010,6	728598,7	691691,0	606164,6	
Країни Південної Азії	118006,0	138135,9	187190,8	365741,0	405711,2	399226,5	413494,0	440308,0	446664,9	469064,3
Європа та Центральна Азія	315146,6	240059,3	341506,5	428413,6	487069,0	463293,6	494143,8	481533,2	405751,2	386826,9
Африка південніше Сахари	58278,9	63509,0	113548,4	226446,0	243040,0	273213,8	288126,7	304154,6	287902,1	282786,5
Країни Латинської Америки і Карибського басейну	117263,6	111824,9	137843,4	254489,4	293683,2	283758,3	299841,6	300968,0	253481,6	269363,2
Європейський Союз	225541,1	171426,5	222709,3	246643,0	276485,9	255490,7	275751,9	267743,2	222658,4	215178,5
Північна Америка	0,0	134281,7	169516,8	191884,9	234290,5	224347,4	262231,3	239827,7	209104,2	
Найменш розвинені країни за класифікацією ООН	54349,9	61664,8	81177,9	153636,4	168840,0	187933,1	195069,3	207281,3	208713,3	219558,5
Близький Схід і Північна Африка	53989,9	63080,7	76779,4	139094,9	154874,4	170323,4	181557,9	178035,4	177619,1	177347,5
Арабський світ	44474,1	55236,8	66773,5	116478,3	129678,2	138902,0	151820,7	158325,7	160142,0	166742,9
Країни із значним боргом (бідні країни)	41009,4	43737,5	63658,9	116299,7	127728,8	146578,1	154009,6	160349,9	158285,2	165479,5
Малі держави	6528,0	6328,9	8344,1	10875,0	12209,7	12206,4	12109,7	12310,7	11765,9	11654,4

Джерело: узагальнено автором за [836]

Таблиця І.2

**Валова додана вартість сільського господарства за регіонами світу
у постійних цінах 2010 р., 1995-2016 рр., млн. дол. США**

Назва країни	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Світ	1698755,7	1961109,1	2249079,4	2571049,7	2659028,1	2688311,5	2821203,0	2888688,8	2949174,7	3000094,8
Країни із середніми доходами	1154005,3	1323228,9	1585862,1	1874002,0	1957599,6	2005359,9	2096189,6	2152415,9	2211240,2	2260390,1
Країни з доходом вище середнього	699224,6	794826,1	944547,3	1097644,1	1148265,6	1171045,2	1223595,9	1262549,4	1301302,1	1319741,8
Східній Азії і Тихоокеанському	617015,8	715992,9	816673,3	964741,3	1002233,6	1039276,3	1071856,5	1106390,2	1132274,5	1159138,6
Країни з високим доходом	0,0	576666,6	590693,1	607828,1	610388,7	587322,1	627290,9	634262,9	633107,8	0,0
Європа та Центральна Азія	363645,1	391976,0	413282,6	428413,6	450734,3	435744,5	452741,1	464476,8	470462,5	468448,2
Південна Азія	226355,6	267595,3	303084,5	365741,0	382138,9	389976,4	409137,9	411097,7	415330,8	432011,5
Країни Латинської Америки і Карибського басейну	169041,7	190101,7	224830,9	254489,4	261970,6	258594,9	273525,8	281254,3	291153,4	285208,6
Південь від Сахари	109107,8	132662,1	182000,5	226446,0	233195,6	247246,9	254716,4	265358,3	273924,1	281561,3
Африка південніше Сахари	109107,8	132662,1	182000,5	226446,0	233195,6	247246,9	254716,4	265358,3	273924,1	281561,3
Європейський Союз	222791,8	243765,3	244521,3	246643,0	253204,7	238758,3	247434,1	255547,9	252310,4	249472,1
Північна Америка	0,0	156978,1	185726,2	191884,9	183547,5	170692,3	203426,9	201351,5	206886,2	0,0
Найменш розвинених країн за класифікацією ООН	87435,8	105595,2	126243,5	153636,4	157056,1	166601,9	170554,3	175474,3	180143,3	185120,5
Близький Схід і Північна Африка	89850,6	103291,8	126781,8	139094,9	145196,4	147634,0	156367,5	159791,4	159374,3	163114,7
Країни із значним боргом (бідні країни)	71336,3	85430,8	97707,9	116299,7	119670,4	127477,4	131006,0	135597,5	140011,3	143791,3
Арабський світ	71884,6	86467,4	101691,1	116478,3	123552,6	127976,4	135517,1	136462,7	136825,1	140712,5
Країни з низьким рівнем доходів	54649,0	64000,2	73428,2	89309,3	90914,1	96083,3	97764,9	102431,4	105757,3	107837,9
Центральної Європа та Балтія	37429,1	34487,3	41642,6	39070,0	41822,4	36763,2	41482,6	43802,8	40902,1	42638,2
Малі держави	9686,7	10254,0	10553,0	10875,0	11227,4	11464,2	11547,1	11941,7	12256,8	0,0

Джерело: узагальнено автором за [836]

Додаток Й

Валова додана вартість сільського господарства за країнами світу

Таблиця Й.1

Валова додана вартість сільського господарства за провідними виробниками світу у фактичних цінах, 1995-2016 рр., млн. дол. США

Країни	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Питома вага, 2015 р., %	2016 р.
1	2	3	4	5	6	7
Світ	3075855,2	3282276,0	3333716,5	3174669,9	100,00	3177208,8
Китай	806398,6	893009,8	949694,0	977311,9	30,78	958246,7
Індія	307872,5	318398,6	338376,8	335784,3	10,58	353620,3
США	194255,0	230399,0	210715,0	183721,0	5,79	-
Індонезія	122755,7	121883,1	118805,8	116192,3	3,66	125410,0
Нігерія	100419,9	106899,9	113644,4	99253,1	3,13	84908,7
Бразилія	102757,2	111446,1	106236,7	77025,2	2,43	84610,8
Пакистан	53201,9	55104,3	58022,4	64701,9	2,04	67478,2
Туреччина	67757,7	63930,6	61559,1	59244,9	1,87	52326,1
Росія	68720,6	74175,6	73013,4	55921,1	1,76	54791,6
Японія	70828,0	56928,8	51174,8	46408,7	1,46	-
Іран	45868,5	45814,4	38900,4	41250,7	1,30	-
Мексика	40495,9	42707,9	43573,0	39107,7	1,23	37713,0
Франція	43785,5	41003,3	44038,3	37546,3	1,18	32515,3
Єгипет	31493,0	32536,2	34640,1	37431,4	1,18	39595,9
Італія	40727,4	44630,9	41761,2	36995,7	1,17	34918,0
Таїланд	45747,1	47606,8	40953,3	34824,8	1,10	33919,5
В'єтнам	29950,8	30757,6	32956,7	32835,9	1,03	33066,2
Австралія	35188,7	36288,1	32739,4	32097,5	1,01	29355,0
Канада	30051,4	31790,7	-	-	-	-
Судан	22579,1	24331,3	26166,3	30525,1	0,96	36456,1
Філіппіни	29595,2	30588,3	32246,2	30039,2	0,95	29428,1
Аргентина	31567,3	33413,6	35330,3	29635,9	0,93	34779,2
Бангладеш	21573,7	23238,4	26540,7	28838,5	0,91	31099,0
Корея	27319,9	27800,3	29972,9	28830,8	0,91	28153,0
Іспанія	30861,1	34188,0	31257,8	27731,1	0,87	28790,9
Малайзія	30795,8	29461,4	29997,9	25042,4	0,79	25622,4
Ефіопія	19200,1	19649,9	21422,1	23243,9	0,73	24854,0
Кенія	13193,0	14570,0	16865,4	19362,2	0,61	22996,5
Німеччина	24910,9	31872,4	27113,1	19243,4	0,61	19838,8
Алжир	18335,9	20663,2	21984,6	19230,8	0,61	18589,9
Колумбія	21398,6	21270,5	21419,9	17613,8	0,55	18410,5
Саудівська Аравія	15303,5	16107,5	16843,7	17137,9	0,54	17320,5
М'янма	18271,9	17759,5	18249,3	16744,9	0,53	19015,1
Великобританія	15754,0	17342,0	18096,9	16613,1	0,52	14228,3
Перу	12956,1	13415,0	13658,7	13355,1	0,42	-
Танзанія	12149,6	13826,9	13887,0	13230,3	0,42	13567,3
Марокко	12115,8	14303,5	12824,0	12871,9	0,41	11668,1
Нідерланди	13137,7	14868,0	14588,8	12160,9	0,38	12310,4
Узбекистан	9146,1	10052,9	10783,8	11115,4	0,35	10807,9

Продовж. табл. Й.1

1	2	3	4	5	6	7
Україна	13738,6	16106,3	13556,7	10977,8	0,35	10848,6
Польща	13331,0	15066,0	14245,8	10513,3	0,33	10012,0
Чилі	8827,8	9414,6	10224,4	9550,7	0,30	9714,4
Еквадор	7598,8	8342,2	9229,3	9379,8	0,30	9408,5
Казахстан	8919,7	10656,9	9586,3	8685,7	0,27	6060,3
Ірак	8991,0	11188,0	11493,1	8531,1	0,27	8574,5
Румунія	8012,5	10337,7	9425,7	7381,4	0,23	7270,3
Греція	7954,1	7693,1	7752,2	7082,1	0,22	6827,8
Гана	9281,7	10353,6	7931,0	7026,3	0,22	7468,2
Конго	5998,0	6313,5	6675,6	7025,8	0,22	7031,5
Гватемала	5317,9	5726,0	6283,5	6683,5	0,21	7185,0
ПАР	8598,3	7691,4	7640,2	6606,2	0,21	6418,1
Кот-д'Івуар	6092,9	6560,7	7446,4	6587,6	0,21	6888,0
Шрі-Ланка	5097,9	5697,6	6353,8	6586,2	0,21	6117,9
Уганда	6136,2	6305,5	6897,8	6573,3	0,21	5774,2
Непал	6248,9	6077,1	6054,3	6267,7	0,20	6224,2
Норвегія	5747,0	6875,9	7191,3	6235,7	0,20	8088,7
Камерун	5668,8	6252,4	6529,7	5957,4	0,19	-
Швеція	7141,5	7097,1	6822,0	5779,5	0,18	5859,5
Чад	6790,0	6480,8	7051,3	5516,3	0,17	4654,5
Фінляндія	6055,6	6933,5	6546,1	4927,6	0,16	5042,9
Малі	4742,4	4865,7	5368,3	4872,2	0,15	5194,7
Камбоджа	4711,0	4811,3	4822,3	4797,7	0,15	4952,7
Парагвай	4015,9	5661,1	5725,4	4742,0	0,15	4973,4
Швейцарія	4401,5	4771,0	5108,7	4422,4	0,14	-
Австрія	5563,9	5475,7	5351,6	4331,3	0,14	4357,5
Угорщина	4916,0	5208,5	5512,7	4218,0	0,13	4767,9
Чеська Республіка	4872,7	5033,3	5141,3	4198,1	0,13	4262,7
Туніс	4091,9	4145,7	4286,5	4167,9	0,13	-
Португалія	4126,6	4702,9	4658,8	4052,7	0,13	3995,1
Афганістан	4855,6	4595,5	4537,5	4048,4	0,13	4081,9
Домініканська Республіка	3261,5	3138,4	3321,7	3661,8	0,12	4021,0
Ємен	2987,2	3179,6	3380,2	3580,8	0,11	2902,1
Білорусь	5340,9	5142,7	5755,8	3547,2	0,11	3244,7
Мозамбік	3667,4	3857,6	3858,7	3395,3	0,11	2483,8
Болівія	2657,6	3055,8	3213,9	3379,1	0,11	3771,7
Буркіна-Фасо	3515,5	3783,2	3953,0	3357,0	0,11	3558,4
Куба	2816,0	3028,0	3176,0	3342,2	0,11	-
Туркменістан	2989,5	3321,8	3610,5	3329,4	0,10	-
Азербайджан	3542,6	3897,8	3966,6	3278,6	0,10	2111,7
Уругвай	4163,6	4381,7	3855,1	3266,5	0,10	3153,5
Данія	5413,4	4473,9	4826,0	3215,9	0,10	3616,5
Бельгія	3906,0	3583,6	3403,1	3044,4	0,10	3069,6
Своначина	3021,0	3564,8	3986,7	2884,2	0,09	3052,5
Карибський малі держави	2587,6	2657,0	2689,0	2832,5	0,09	2530,3

Джерело: узагальнено автором за [836]

Додаток К

Інтегральний індекс глобального розвитку провідних країн світу, 2016 р.

Таблиця К.1

Інтегральний індекс глобалізаційного розвитку та його складових провідних країн світу, 2016 р.

Складові ІПГР	Показник	Бенчмаркер	Країна-бенчмаркер	Коефіцієнт бенчмаркінгу	Оцінка	Зважена оцінка	Інтегральний показник ГР	Відсоткове значення ІПГР
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	8162	127870	Катар	0,064	5,000	0,333	0,021	6,4
Індекс глобалізації	70,24	91,7	Нідерланди	0,766	1,000	0,067	0,051	76,6
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,1	5,86	Швейцарія	0,700	3,000	0,200	0,140	70,0
Глобальний індекс інновацій	37,62	67,69	Швейцарія	0,556	2,000	0,133	0,074	55,6
Індекс економічної свободи	48,1	89,8	Гонконг	0,536	4,000	0,267	0,143	
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,429	42,9
Швейцарія								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	58698	127870	Катар	0,459	5,000	0,333	0,153	45,9
Індекс глобалізації	87,01	91,7	Нідерланди	0,949	1,000	0,067	0,063	94,9
Індекс глобальної конкурентоспроможності	5,86	5,86	Швейцарія	1,000	3,000	0,200	0,200	100,0
Глобальний індекс інновацій	67,69	67,69	Швейцарія	1,000	2,000	0,133	0,133	100,0
Індекс економічної свободи	89,8	89,8	Гонконг	1,000	4,000	0,267	0,267	100,0
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,816	81,6
Японія								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	38858	127870	Катар	0,304	5,000	0,333	0,101	30,4
Індекс глобалізації	72,26	91,7	Нідерланди	0,788	1,000	0,067	0,053	78,8
Індекс глобальної конкурентоспроможності	5,49	5,86	Швейцарія	0,937	3,000	0,200	0,187	93,7
Глобальний індекс інновацій	54,72	67,69	Швейцарія	0,808	2,000	0,133	0,108	80,8
Індекс економічної свободи	69,6	89,8	Гонконг	0,775	4,000	0,267	0,207	77,5
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,656	65,6

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Китай								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	15404	127870	Катар	0,120	5,000	0,333	0,040	12,0
Індекс глобалізації	62,02	91,7	Нідерланди	0,676	1,000	0,067	0,045	67,6
Індекс глобальної конкурентоспроможності	5	5,86	Швейцарія	0,853	3,000	0,200	0,171	85,3
Глобальний індекс інновацій	52,54	67,69	Швейцарія	0,776	2,000	0,133	0,103	77,6
Індекс економічної свободи	52	89,8	Гонконг	0,579	4,000	0,267	0,154	57,9
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,514	51,4
Угорщина								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	27101	127870	Катар	0,212	5,000	0,333	0,071	21,2
Індекс глобалізації	85,78	91,7	Нідерланди	0,935	1,000	0,067	0,062	93,5
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,33	5,86	Швейцарія	0,739	3,000	0,200	0,148	73,9
Глобальний індекс інновацій	41,74	67,69	Швейцарія	0,617	2,000	0,133	0,082	61,7
Індекс економічної свободи	66,6	89,8	Гонконг	0,742	4,000	0,267	0,198	74,2
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,561	56,1
Латвія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	26024	127870	Катар	0,204	5,000	0,333	0,068	20,4
Індекс глобалізації	77,47	91,7	Нідерланди	0,845	1,000	0,067	0,056	84,5
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,1	5,86	Швейцарія	0,700	3,000	0,200	0,140	70,0
Глобальний індекс інновацій	44,61	67,69	Швейцарія	0,659	2,000	0,133	0,088	65,9
Індекс економічної свободи	65,8	89,8	Гонконг	0,733	4,000	0,267	0,195	73,3
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,547	54,7
Таїланд								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	16911	127870	Катар	0,132	5,000	0,333	0,044	13,2
Індекс глобалізації	70,76	91,7	Нідерланди	0,772	1,000	0,067	0,051	77,2
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,72	5,86	Швейцарія	0,805	3,000	0,200	0,161	80,5
Глобальний індекс інновацій	37,57	67,69	Швейцарія	0,555	2,000	0,133	0,074	55,5
Індекс економічної свободи	64,7	89,8	Гонконг	0,720	4,000	0,267	0,192	72,0
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,523	52,3

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Естонія								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	29408	127870	Катар	0,230	5,000	0,333	0,077	23,0
Індекс глобалізації	78,46	91,7	Нідерланди	0,856	1,000	0,067	0,057	85,6
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,85	5,86	Швейцарія	0,828	3,000	0,200	0,166	82,8
Глобальний індекс інновацій	50,93	67,69	Швейцарія	0,752	2,000	0,133	0,100	75,2
Індекс економічної свободи	75,2	89,8	Гонконг	0,837	4,000	0,267	0,223	83,7
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,623	62,3
Франція								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	40943	127870	Катар	0,320	5,000	0,333	0,107	32,0
Індекс глобалізації	82,61	91,7	Нідерланди	0,901	1,000	0,067	0,060	90,1
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,18	5,86	Швейцарія	0,884	3,000	0,200	0,177	88,4
Глобальний індекс інновацій	54,18	67,69	Швейцарія	0,800	2,000	0,133	0,107	80,0
Індекс економічної свободи	64,6	89,8	Гонконг	0,719	4,000	0,267	0,192	71,9
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,642	64,2
Білорусь								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	17397	127870	Катар	0,136	5,000	0,333	0,045	13,6
Індекс глобалізації	70,24	91,7	Нідерланди	0,766	1,000	0,067	0,051	76,6
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,1	5,86	Швейцарія	0,700	3,000	0,200	0,140	70,0
Глобальний індекс інновацій	29,98	67,69	Швейцарія	0,443	2,000	0,133	0,059	44,3
Індекс економічної свободи	47,9	89,8	Гонконг	0,533	4,000	0,267	0,142	53,3
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,438	43,8
Чорногорія								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	17068	127870	Катар	0,133	5,000	0,333	0,044	13,3
Індекс глобалізації	65,37	91,7	Нідерланди	0,713	1,000	0,067	0,048	71,3
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,15	5,86	Швейцарія	0,708	3,000	0,200	0,142	70,8
Глобальний індекс інновацій	38,07	67,69	Швейцарія	0,562	2,000	0,133	0,075	56,2
Індекс економічної свободи	62,5	89,8	Гонконг	0,696	4,000	0,267	0,186	69,6
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,494	49,4

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Італія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	35811	127870	Катар	0,280	5,000	0,333	0,093	28,0
Індекс глобалізації	79,59	91,7	Нідерланди	0,868	1,000	0,067	0,058	86,8
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,54	5,86	Швейцарія	0,775	3,000	0,200	0,155	77,5
Глобальний індекс інновацій	46,96	67,69	Швейцарія	0,694	2,000	0,133	0,093	69,4
Індекс економічної свободи	60,3	89,8	Гонконг	0,671	4,000	0,267	0,179	67,1
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,578	57,8
Австрія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	47438	127870	Катар	0,371	5,000	0,333	0,124	37,1
Індекс глобалізації	89,83	91,7	Нідерланди	0,980	1,000	0,067	0,065	98,0
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,25	5,86	Швейцарія	0,896	3,000	0,200	0,179	89,6
Глобальний індекс інновацій	53,1	67,69	Швейцарія	0,784	2,000	0,133	0,105	78,4
Індекс економічної свободи	71,9	89,8	Гонконг	0,801	4,000	0,267	0,214	80,1
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,686	68,6
Аргентина								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	20039	127870	Катар	0,157	5,000	0,333	0,052	15,7
Індекс глобалізації	58,54	91,7	Нідерланди	0,638	1,000	0,067	0,043	63,8
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	3,95	5,86	Швейцарія	0,674	3,000	0,200	0,135	67,4
Глобальний індекс інновацій	32	67,69	Швейцарія	0,473	2,000	0,133	0,063	47,3
Індекс економічної свободи	51,7	89,8	Гонконг	0,576	4,000	0,267	0,154	57,6
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,446	44,6
Словаччина								
ВВП за PKS на одну особу, 547ол..	30626	127870	Катар	0,240	5,000	0,333	0,080	24,0
Індекс глобалізації	83,62	91,7	Нідерланди	0,912	1,000	0,067	0,061	91,2
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,33	5,86	Швейцарія	0,739	3,000	0,200	0,148	73,9
Глобальний індекс інновацій	43,43	67,69	Швейцарія	0,642	2,000	0,133	0,086	64,2
Індекс економічної свободи	69,5	89,8	Гонконг	0,774	4,000	0,267	0,206	77,4
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,580	58,0

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Канада								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	45943	127870	Катар	0,359	5,000	0,333	0,120	35,9
Індекс глобалізації	85,67	91,7	Нідерланди	0,934	1,000	0,067	0,062	93,4
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,35	5,86	Швейцарія	0,913	3,000	0,200	0,183	91,3
Глобальний індекс інновацій	53,65	67,69	Швейцарія	0,793	2,000	0,133	0,106	79,3
Індекс економічної свободи	80,8	89,8	Гонконг	0,900	4,000	0,267	0,240	90,0
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,710	71,0
Іспанія								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	35760	127870	Катар	0,280	5,000	0,333	0,093	28,0
Індекс глобалізації	83,73	91,7	Нідерланди	0,913	1,000	0,067	0,061	91,3
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,7	5,86	Швейцарія	0,802	3,000	0,200	0,160	80,2
Глобальний індекс інновацій	37,62	67,69	Швейцарія	0,556	2,000	0,133	0,074	55,6
Індекс економічної свободи	70,2	89,8	Гонконг	0,782	4,000	0,267	0,208	78,2
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,597	59,7
Швеція								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	49977	127870	Катар	0,391	5,000	0,333	0,130	39,1
Індекс глобалізації	85,92	91,7	Нідерланди	0,937	1,000	0,067	0,062	93,7
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,52	5,86	Швейцарія	0,942	3,000	0,200	0,188	94,2
Глобальний індекс інновацій	63,82	67,69	Швейцарія	0,943	2,000	0,133	0,126	94,3
Індекс економічної свободи	71,9	89,8	Гонконг	0,801	4,000	0,267	0,214	80,1
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,720	72,0
Данія								
ВВП за ПКС на одну особу, 548ол..	46094	127870	Катар	0,360	5,000	0,333	0,120	36,0
Індекс глобалізації	86,44	91,7	Нідерланди	0,943	1,000	0,067	0,063	94,3
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,39	5,86	Швейцарія	0,920	3,000	0,200	0,184	92,0
Глобальний індекс інновацій	58,7	67,69	Швейцарія	0,867	2,000	0,133	0,116	86,7
Індекс економічної свободи	78,6	89,8	Гонконг	0,875	4,000	0,267	0,233	87,5
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,716	71,6

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Греція								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	26754	127870	Катар	0,209	5,000	0,333	0,070	20,9
Індекс глобалізації	80,4	91,7	Нідерланди	0,877	1,000	0,067	0,058	87,7
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,02	5,86	Швейцарія	0,686	3,000	0,200	0,137	68,6
Глобальний індекс інновацій	38,85	67,69	Швейцарія	0,574	2,000	0,133	0,077	57,4
Індекс економічної свободи	60,3	89,8	Гонконг	0,671	4,000	0,267	0,179	67,1
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,521	52,1
Албанія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	11260	127870	Катар	0,088	5,000	0,333	0,029	8,8
Індекс глобалізації	60,65	91,7	Нідерланди	0,661	1,000	0,067	0,044	66,1
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,18	5,86	Швейцарія	0,713	3,000	0,200	0,143	71,3
Глобальний індекс інновацій	28,86	67,69	Швейцарія	0,426	2,000	0,133	0,057	42,6
Індекс економічної свободи	64	89,8	Гонконг	0,713	4,000	0,267	0,190	71,3
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,463	46,3
Нідерланди								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	50712	127870	Катар	0,397	5,000	0,333	0,132	39,7
Індекс глобалізації	91,7	91,7	Нідерланди	1,000	1,000	0,067	0,067	100,0
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,66	5,86	Швейцарія	0,966	3,000	0,200	0,193	96,6
Глобальний індекс інновацій	63,36	67,69	Швейцарія	0,936	2,000	0,133	0,125	93,6
Індекс економічної свободи	74,7	89,8	Гонконг	0,832	4,000	0,267	0,222	83,2
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,739	73,9
Туреччина								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	21149	127870	Катар	0,165	5,000	0,333	0,055	16,5
Індекс глобалізації	71,33	91,7	Нідерланди	0,778	1,000	0,067	0,052	77,8
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,42	5,86	Швейцарія	0,754	3,000	0,200	0,151	75,4
Глобальний індекс інновацій	38,9	67,69	Швейцарія	0,575	2,000	0,133	0,077	57,5
Індекс економічної свободи	64,2	89,8	Гонконг	0,715	4,000	0,267	0,191	71,5
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,525	52,5

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австралія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	48880	127870	Катар	0,382	5,000	0,333	0,127	38,2
Індекс глобалізації	81,93	91,7	Нідерланди	0,893	1,000	0,067	0,060	89,3
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,19	5,86	Швейцарія	0,886	3,000	0,200	0,177	88,6
Глобальний індекс інновацій	51,83	67,69	Швейцарія	0,766	2,000	0,133	0,102	76,6
Індекс економічної свободи	82,5	89,8	Гонконг	0,919	4,000	0,267	0,245	91,9
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,711	71,1
Фінляндія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	41784	127870	Катар	0,327	5,000	0,333	0,109	32,7
Індекс глобалізації	85,47	91,7	Нідерланди	0,932	1,000	0,067	0,062	93,2
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,49	5,86	Швейцарія	0,937	3,000	0,200	0,187	93,7
Глобальний індекс інновацій	58,49	67,69	Швейцарія	0,864	2,000	0,133	0,115	86,4
Індекс економічної свободи	74	89,8	Гонконг	0,824	4,000	0,267	0,220	82,4
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,693	69,3
Румунія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	22319	127870	Катар	0,175	5,000	0,333	0,058	17,5
Індекс глобалізації	75,09	91,7	Нідерланди	0,819	1,000	0,067	0,055	81,9
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,28	5,86	Швейцарія	0,730	3,000	0,200	0,146	73,0
Глобальний індекс інновацій	39,16	67,69	Швейцарія	0,579	2,000	0,133	0,077	57,9
Індекс економічної свободи	64,7	89,8	Гонконг	0,720	4,000	0,267	0,192	72,0
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,528	52,8
США								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	57065	127870	Катар	0,446	5,000	0,333	0,149	44,6
Індекс глобалізації	75,71	91,7	Нідерланди	0,826	1,000	0,067	0,055	82,6
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,85	5,86	Швейцарія	0,998	3,000	0,200	0,200	99,8
Глобальний індекс інновацій	61,4	67,69	Швейцарія	0,907	2,000	0,133	0,121	90,7
Індекс економічної свободи	77,8	89,8	Гонконг	0,866	4,000	0,267	0,231	86,6
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,755	75,5

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бразилія								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	15151	127870	Катар	0,118	5,000	0,333	0,039	11,8
Індекс глобалізації	61,4	91,7	Нідерланди	0,670	1,000	0,067	0,045	67,0
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,14	5,86	Швейцарія	0,706	3,000	0,200	0,141	70,6
Глобальний індекс інновацій	33,1	67,69	Швейцарія	0,489	2,000	0,133	0,065	48,9
Індекс економічної свободи	56,8	89,8	Гонконг	0,633	4,000	0,267	0,169	63,3
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,459	45,9
Казахстан								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	25950	127870	Катар	0,203	5,000	0,333	0,068	20,3
Індекс глобалізації	56,08	91,7	Нідерланди	0,612	1,000	0,067	0,041	61,2
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,35	5,86	Швейцарія	0,742	3,000	0,200	0,148	74,2
Глобальний індекс інновацій	31,5	67,69	Швейцарія	0,465	2,000	0,133	0,062	46,5
Індекс економічної свободи	62,1	89,8	Гонконг	0,692	4,000	0,267	0,184	69,2
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,503	50,3
Словенія								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	30987	127870	Катар	0,242	5,000	0,333	0,081	24,2
Індекс глобалізації	76,24	91,7	Нідерланди	0,831	1,000	0,067	0,055	83,1
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,48	5,86	Швейцарія	0,765	3,000	0,200	0,153	76,5
Глобальний індекс інновацій	45,8	67,69	Швейцарія	0,677	2,000	0,133	0,090	67,7
Індекс економічної свободи	64,6	89,8	Гонконг	0,719	4,000	0,267	0,192	71,9
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,571	57,1
Сербія								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	14338	127870	Катар	0,112	5,000	0,333	0,037	11,2
Індекс глобалізації	69,49	91,7	Нідерланди	0,758	1,000	0,067	0,051	75,8
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,14	5,86	Швейцарія	0,706	3,000	0,200	0,141	70,6
Глобальний індекс інновацій	35,34	67,69	Швейцарія	0,522	2,000	0,133	0,070	52,2
Індекс економічної свободи	58	89,8	Гонконг	0,646	4,000	0,267	0,172	64,6
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,471	47,1

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Литва								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	30065	127870	Катар	0,235	5,000	0,333	0,078	23,5
Індекс глобалізації	77,47	91,7	Нідерланди	0,845	1,000	0,067	0,056	84,5
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,58	5,86	Швейцарія	0,782	3,000	0,200	0,156	78,2
Глобальний індекс інновацій	41,17	67,69	Швейцарія	0,608	2,000	0,133	0,081	60,8
Індекс економічної свободи	71,3	89,8	Гонконг	0,794	4,000	0,267	0,212	79,4
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,584	58,4
Хорватія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	22487	127870	Катар	0,176	5,000	0,333	0,059	17,6
Індекс глобалізації	75,59	91,7	Нідерланди	0,824	1,000	0,067	0,055	82,4
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,19	5,86	Швейцарія	0,715	3,000	0,200	0,143	71,5
Глобальний індекс інновацій	39,8	67,69	Швейцарія	0,588	2,000	0,133	0,078	58,8
Індекс економічної свободи	61,1	89,8	Гонконг	0,680	4,000	0,267	0,181	68,0
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,516	51,6
Португалія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	28670	127870	Катар	0,224	5,000	0,333	0,075	22,4
Індекс глобалізації	85,08	91,7	Нідерланди	0,928	1,000	0,067	0,062	92,8
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,57	5,86	Швейцарія	0,780	3,000	0,200	0,156	78,0
Глобальний індекс інновацій	46,05	67,69	Швейцарія	0,680	2,000	0,133	0,091	68,0
Індекс економічної свободи	64	89,8	Гонконг	0,713	4,000	0,267	0,190	71,3
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,573	57,3
Росія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	25112	127870	Катар	0,196	5,000	0,333	0,065	19,6
Індекс глобалізації	68,25	91,7	Нідерланди	0,744	1,000	0,067	0,050	74,4
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,64	5,86	Швейцарія	0,792	3,000	0,200	0,158	79,2
Глобальний індекс інновацій	38,76	67,69	Швейцарія	0,573	2,000	0,133	0,076	57,3
Індекс економічної свободи	50,5	89,8	Гонконг	0,562	4,000	0,267	0,150	56,2
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,500	50,0

Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чехія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	33186	127870	Катар	0,260	5,000	0,333	0,087	26,0
Індекс глобалізації	83,6	91,7	Нідерланди	0,912	1,000	0,067	0,061	91,2
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,77	5,86	Швейцарія	0,814	3,000	0,200	0,163	81,4
Глобальний індекс інновацій	50,98	67,69	Швейцарія	0,753	2,000	0,133	0,100	75,3
Індекс економічної свободи	70,4	89,8	Гонконг	0,784	4,000	0,267	0,209	78,4
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,620	62,0
Бельгія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	44578	127870	Катар	0,349	5,000	0,333	0,116	34,9
Індекс глобалізації	91,75	91,7	Нідерланди	1,001	1,000	0,067	0,067	100,1
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,23	5,86	Швейцарія	0,892	3,000	0,200	0,178	89,2
Глобальний індекс інновацій	49,85	67,69	Швейцарія	0,736	2,000	0,133	0,098	73,6
Індекс економічної свободи	70,2	89,8	Гонконг	0,782	4,000	0,267	0,208	78,2
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,668	66,8
Болгарія								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	20029	127870	Катар	0,157	5,000	0,333	0,052	15,7
Індекс глобалізації	77,16	91,7	Нідерланди	0,841	1,000	0,067	0,056	84,1
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,46	5,86	Швейцарія	0,761	3,000	0,200	0,152	76,1
Глобальний індекс інновацій	42,84	67,69	Швейцарія	0,633	2,000	0,133	0,084	63,3
Індекс економічної свободи	64,9	89,8	Гонконг	0,723	4,000	0,267	0,193	72,3
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,538	53,8
Польща								
ВВП за PKS на одну особу, дол.	27349	127870	Катар	0,214	5,000	0,333	0,071	21,4
Індекс глобалізації	79,9	91,7	Нідерланди	0,871	1,000	0,067	0,058	87,1
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,59	5,86	Швейцарія	0,783	3,000	0,200	0,157	78,3
Глобальний індекс інновацій	41,99	67,69	Швейцарія	0,620	2,000	0,133	0,083	62,0
Індекс економічної свободи	64,1	89,8	Гонконг	0,714	4,000	0,267	0,190	71,4
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,559	55,9

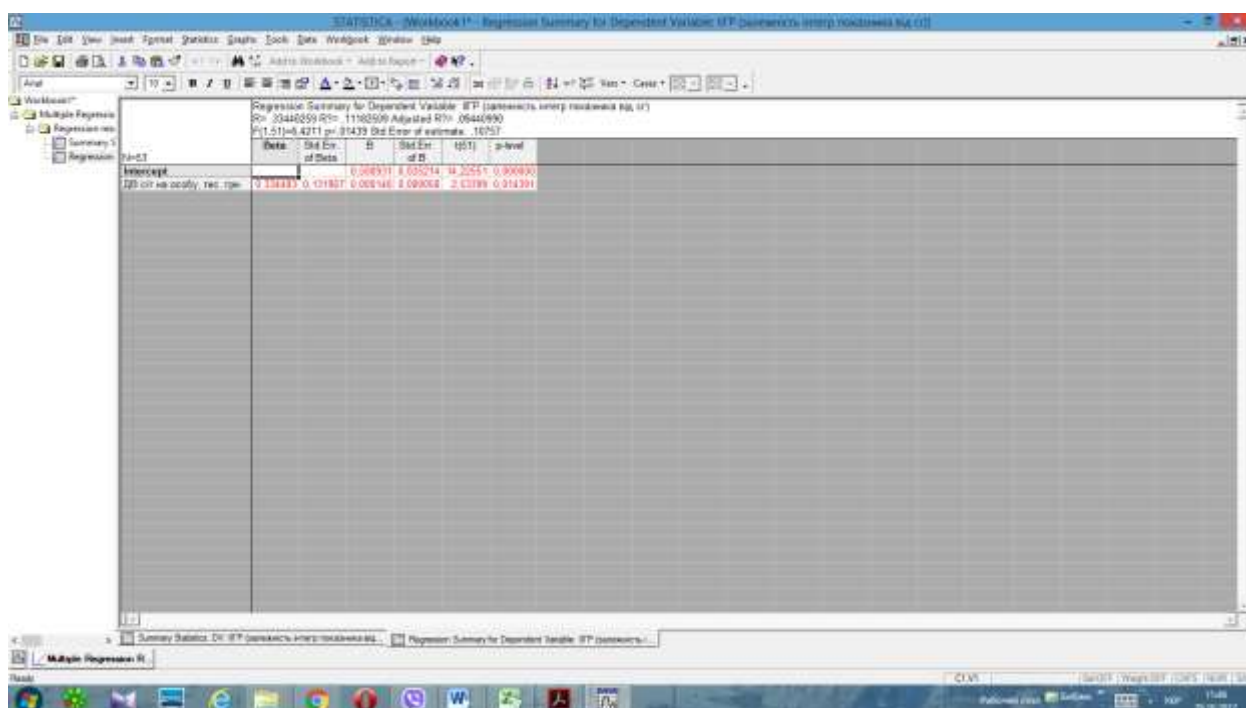
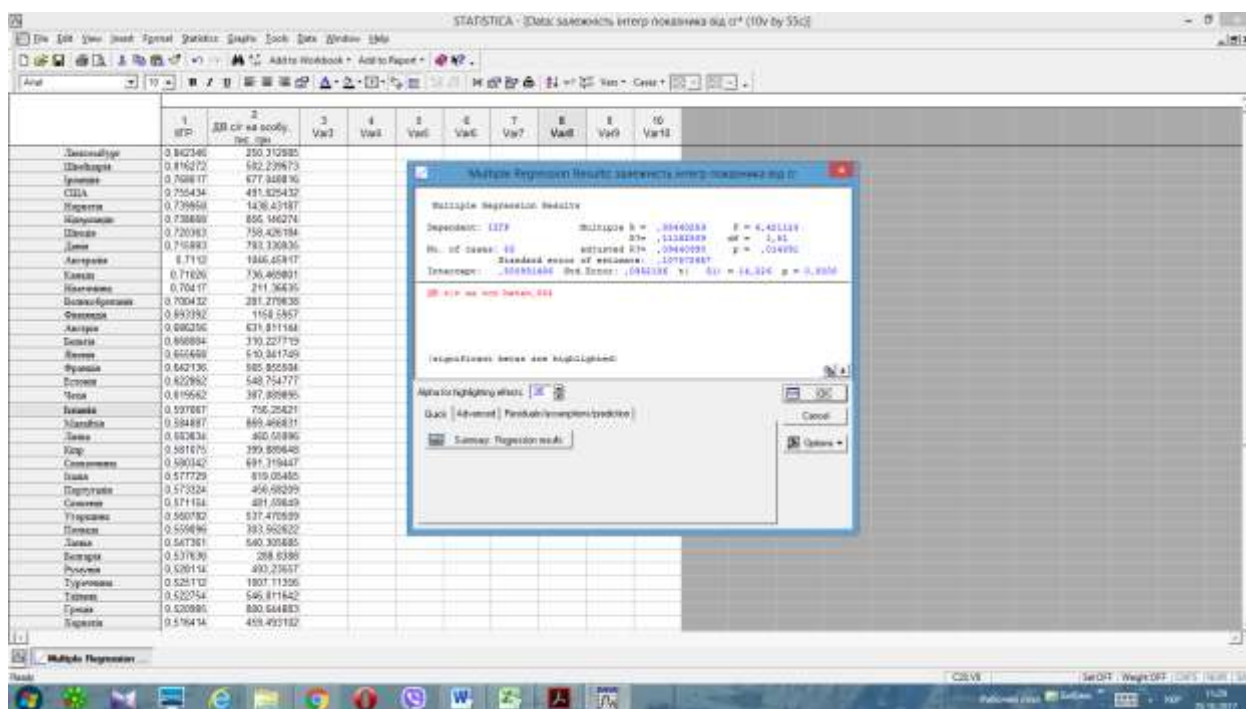
Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Німеччина								
ВВП за ПКС на одну особу, дол.	48422	127870	Катар	0,379	5,000	0,333	0,126	37,9
Індекс глобалізації	78,24	91,7	Нідерланди	0,853	1,000	0,067	0,057	85,3
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,65	5,86	Швейцарія	0,964	3,000	0,200	0,193	96,4
Глобальний індекс інновацій	58,39	67,69	Швейцарія	0,863	2,000	0,133	0,115	86,3
Індекс економічної свободи	71,8	89,8	Гонконг	0,800	4,000	0,267	0,213	80,0
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,704	70,4
Великобританія								
ВВП за ПКС на одну особу, 554ол..	42816	127870	Катар	0,335	5,000	0,333	0,112	33,5
Індекс глобалізації	81,97	91,7	Нідерланди	0,894	1,000	0,067	0,060	89,4
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,51	5,86	Швейцарія	0,940	3,000	0,200	0,188	94,0
Глобальний індекс інновацій	60,89	67,69	Швейцарія	0,900	2,000	0,133	0,120	90,0
Індекс економічної свободи	74,5	89,8	Гонконг	0,830	4,000	0,267	0,221	83,0
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,700	70,0
Індія								
ВВП за ПКС на одну особу, 554ол..	6657	127870	Катар	0,052	5,000	0,333	0,017	5,2
Індекс глобалізації	52,38	91,7	Нідерланди	0,571	1,000	0,067	0,038	57,1
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	4,59	5,86	Швейцарія	0,783	3,000	0,200	0,157	78,3
Глобальний індекс інновацій	35,47	67,69	Швейцарія	0,524	2,000	0,133	0,070	52,4
Індекс економічної свободи	54,6	89,8	Гонконг	0,608	4,000	0,267	0,162	60,8
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,444	44,4
Люксембург								
ВВП за ПКС на одну особу, 554ол..	101937	127870	Катар	0,797	5,000	0,333	0,266	79,7
Індекс глобалізації	83,55	91,7	Нідерланди	0,911	1,000	0,067	0,061	91,1
Індекс глобальної конкуренто-спроможності	5,23	5,86	Швейцарія	0,892	3,000	0,200	0,178	89,2
Глобальний індекс інновацій	56,4	67,69	Швейцарія	0,833	2,000	0,133	0,111	83,3
Індекс економічної свободи	76,2	89,8	Гонконг	0,849	4,000	0,267	0,226	84,9
Всього	-	-	-	-	15,000	1,000	0,842	84,2

Джерело: розраховано автором

Додаток Л

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності ПГР від валової доданої вартості сільського господарства на одну особу в розрізі країн світу, 2016 р.

Продовження додатку Л

STATISTICA - Workbook1 - Summary Statistics: DV: ВР (залежність інтер показника від Х)

Multiple Regression

Summary Statistics: DV: ВР (залежність інтер показника від Х)

Statistic	Value
Multiple R	0.74421
Multiple R ²	0.55382
Adjusted R ²	0.59410
F(1,5)	6.42122
p	0.014291
Std. Ev. of Estimate	0.107172

STATISTICA - Workbook1 - Predicted & Residual Values (залежність інтер показника від Х)

Predicted & Residual Values (залежність інтер показника від Х)

Dependent variable: ВР

Case No.	Observed	Predicted	Residual	Standard Residual	Standard Error	Std. Ev.	Mahalanobis Distance	Deleted Residual	Cook's Distance
1	0.827122	0.577044	0.250078	-1.13358	0.233217	0.232969	1.37726	0.15062	0.191721
2	0.916272	0.574433	0.341839	-0.15824	0.24014	0.15069	0.03330	0.240680	0.01038
3	0.798817	0.608916	0.189881	0.47854	0.18732	0.19419	0.22930	0.172618	0.02962
4	0.704434	0.572880	0.131554	0.23833	0.18703	0.15291	0.06738	0.180274	0.02938
5	0.799588	0.714442	0.085146	0.42623	0.26508	0.05324	11.73908	0.077759	0.01062
6	0.738469	0.582205	0.156264	0.17811	0.18426	0.02696	0.37136	0.117754	0.02757
7	0.720363	0.611825	0.108538	0.70319	0.08004	0.09034	0.62876	0.115965	0.01872
8	0.715893	0.617834	0.098059	0.50872	0.19195	0.02055	0.86253	0.102587	0.01825
9	0.711290	0.604876	0.106414	0.50871	0.19195	0.02055	0.86253	0.102587	0.01825
10	0.710260	0.608712	0.101548	0.70809	0.19195	0.02055	0.86253	0.102587	0.01825
11	0.704170	0.521864	0.182306	1.32436	0.18516	0.04671	1.75391	0.181872	0.05172
12	0.706432	0.542296	0.164136	1.02360	0.17196	0.01677	1.11825	0.160971	0.04726
13	0.695392	0.688176	0.007216	0.23188	0.22379	0.03520	0.34477	0.024748	0.00348
14	0.686266	0.593396	0.092870	0.30340	0.18324	0.01464	0.08006	0.094817	0.00807
15	0.680894	0.546323	0.134571	0.94161	0.17162	0.02087	0.88863	0.120267	0.00474
16	0.655488	0.575575	0.080093	0.16883	0.14805	0.01488	0.02823	0.081679	0.00596
17	0.642136	0.583743	0.058393	0.08805	0.14805	0.01488	0.00231	0.090619	0.00208
18	0.627862	0.591340	0.036522	-0.07816	0.14805	0.01488	0.00033	0.042421	0.00148
19	0.615662	0.507581	0.108081	0.64434	0.17618	0.01726	0.41479	0.063691	0.00409
20	0.597867	0.611808	-0.013941	0.78310	0.13517	0.00880	0.01652	-0.01081	0.00229
21	0.584887	0.628176	-0.043289	1.22348	0.14241	0.02348	1.45891	0.045455	0.00424
22	0.603834	0.588333	0.015501	0.30360	0.14619	0.01070	0.12931	0.010039	0.00221
23	0.581875	0.595454	-0.013579	-0.29449	0.28086	0.01723	0.26341	0.021198	0.00544
24	0.588342	0.602104	-0.013762	0.55579	0.28086	0.01723	0.26341	0.021198	0.00544
25	0.577729	0.591529	-0.013800	-0.25401	0.12828	0.01024	0.06452	-0.016883	0.00172
26	0.573223	0.567766	0.005457	0.24811	0.14570	0.01579	0.14834	0.005689	0.00018
27	0.571154	0.571411	-0.000257	-0.27818	0.08238	0.01038	0.00736	-0.000262	0.00008
28	0.565762	0.579589	-0.013827	-0.08184	0.17403	0.01488	0.00362	-0.019179	0.00361
29	0.555896	0.545357	0.010539	0.46742	0.12772	0.00664	0.03585	0.014265	0.00324
30	0.547361	0.588804	-0.041443	-0.25836	0.14736	0.01038	0.00209	-0.032272	0.00003
31	0.537636	0.543202	-0.005566	-0.02442	0.15175	0.02125	1.04843	-0.005193	0.00007
32	0.526194	0.573116	-0.046922	-0.23310	0.14833	0.01038	0.06473	-0.045915	0.00314
33	0.525112	0.648320	-0.123208	-1.10638	0.14538	0.03080	0.06488	-0.123039	0.00267
34	0.521754	0.588936	-0.067182	-0.25588	0.14731	0.01038	0.00995	-0.055322	0.00291
35	0.520585	0.618104	-0.097519	-0.36734	0.14538	0.03080	0.01032	-0.100786	0.01014
36	0.516474	0.588177	-0.071703	-0.36373	0.14538	0.03080	0.01032	-0.052095	0.00268

Джерело: розраховано автором

Додаток М

Кластерний аналіз провідних країн світу за показниками ПГР та валовою доданою вартістю сільського господарства на одну особу, 2016 р.

STATISTICA - [Workbook3 - Euclidean distances (залежність інтер показника від cr)]

File Edit View Insert Format Statistics Graphs Tools Data Workbook Window Help

Print Add to Workbook Add to Report

Arial

Case No.	Люксембург	Швейцарія	Ірландія	США	Норвегія	Нідерланди	Швеція	Данія	Австралія	Канада	Німеччина	Великобританія	Фінляндія	Австрія	Бельгія	Японія	Франція	Естонія	Чехія	Іспанія	Малайзія	Литва
Люксембург	0	257	477	241	1138	605	508	545	738	495	39	31	850	351	64	268	315	298	147	508	619	21
Швейцарія	257	0	175	0	185	179	81	116	369	59	486	396	474	45	367	167	111	128	290	79	192	21
Ірландія	477	175	0	185	0	179	81	116	369	59	486	396	474	45	367	167	111	128	290	79	192	21
США	241	0	185	0	0	365	267	302	555	245	280	210	659	140	181	16	74	57	105	265	378	3
Норвегія	1138	185	0	0	0	592	690	645	347	702	1777	1157	291	107	1126	476	673	690	1051	657	569	47
Нідерланди	605	179	365	302	0	0	99	63	190	120	645	190	120	224	294	246	296	307	469	100	13	39
Швеція	545	116	302	280	645	99	0	35	288	22	547	477	392	127	448	248	103	210	371	2	111	20
Данія	39	486	22	210	1777	63	35	0	495	29	835	512	384	182	483	283	443	242	426	37	76	93
Австралія	738	369	59	486	347	190	288	253	0	310	835	765	194	415	736	536	481	498	659	290	177	58
Канада	495	280	210	280	1777	120	253	0	310	0	525	425	414	105	426	226	171	198	349	20	123	41
Німеччина	39	486	22	210	1777	63	35	0	495	29	835	512	384	182	483	283	443	242	426	37	76	93
Великобританія	31	221	396	210	1157	477	512	705	455	70	0	0	869	351	29	226	354	237	176	545	658	14
Фінляндія	900	648	474	659	288	294	392	357	104	414	939	869	0	519	840	641	585	692	764	394	281	69
Австрія	381	130	45	140	807	224	127	162	415	105	420	351	519	0	322	122	66	83	245	124	238	17
Бельгія	60	192	367	181	1128	546	448	483	736	426	99	29	840	322	0	200	256	239	77	446	559	15
Японія	268	111	167	74	105	468	448	483	736	426	99	29	840	322	0	200	256	239	77	446	559	15
Франція	147	290	79	265	378	100	123	41	192	21	585	657	569	47	56	0	17	179	180	304	10	4
Естонія	298	47	128	57	890	307	218	245	498	188	337	267	862	83	238	39	17	0	162	208	321	8
Чехія	137	115	290	185	1051	469	371	406	659	349	116	196	764	245	77	123	179	182	0	369	482	7
Іспанія	508	254	79	265	882	100	2	37	290	20	545	475	394	124	446	246	190	208	369	0	113	29
Малайзія	619	367	132	378	699	113	311	127	122	122	939	869	691	429	329	329	304	243	484	113	40	40
Литва	21	41	42	41	970	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369
Кор	150	102	249	92	1019	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369
Словенія	441	189	14	200	747	185	67	102	355	45	480	410	459	60	381	181	125	143	304	85	178	23
Пана	369	117	58	127	819	237	139	174	427	117	408	338	552	13	309	109	53	70	232	137	250	15
Домінікан	409	40	195	70	864	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369
Словенія	41	51	195	70	864	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369	369
Угорщина	287	35	140	46	961	319	221	256	509	199	326	256	613	94	227	27	28	11	150	519	332	7
Польща	83	199	373	188	1135	563	455	490	743	433	92	22	847	326	7	206	262	245	84	453	566	15
Латвія	290	38	137	49	898	316	218	253	506	196	329	259	810	92	236	30	26	8	153	216	329	8
Болгарія	39	213	388	283	1150	567	470	504	758	448	77	8	862	343	21	221	277	280	88	467	581	17
Румунія	243	9	184	2	945	363	265	300	553	243	282	212	857	139	183	17	73	56	106	263	376	3
Туреччина	757	585	330	515	431	151	249	214	38	271	796	726	143	375	697	497	441	458	620	251	138	54
Тайланд	296	45	130	55	882	309	212	247	500	190	335	266	884	85	237	37	19	2	160	209	323	8
Греція	550	258	124	369	838	56	42	7	246	84	589	519	350	169	499	291	235	252	414	44	69	34
Хорватія	209	43	218	32	979	397	299	334	587	277	248	178	691	172	149	51	106	88	72	297	410	7
Китай	281	28	146	40	987	325	227	262	515	205	320	250	819	100	221	21	34	17	144	225	336	7
Казахстан	233	19	194	8	955	373	275	310	583	253	272	282	967	148	173	27	82	85	96	273	386	2
Росія	193	59	233	48	995	413	315	350	803	293	232	162	787	188	133	86	122	185	56	313	426	1
Грузія	27	225	480	214	1161	579	481	516	789	459	86	4	873	355	33	233	289	271	110	479	592	18
Чорногорія	360	108	86	119	828	246	148	183	436	126	399	329	540	21	300	101	45	62	224	146	259	15
Вірменія	534	282	107	292	854	72	26	9	262	48	573	593	387	152	474	274	218	235	397	28	85	32
Азербайджан	178	124	299	119	1061	410	383	435	889	359	101	181	889	258	88	132	188	141	8	378	492	8
Сербія	555	307	132	29	970	397	299	334	587	277	248	178	691	172	149	51	106	88	72	297	410	7
Албанія	555	307	132	29	970	397	299	334	587	277	248	178	691	172	149	51	106	88	72	297	410	7
Бразилія	235	17	192	7	953	371	273	308	561	251	274	284	886	147	175	25	81	84	98	271	384	2
Аргентина	435	183	9	194	753	171	73	108	361	51	474	484	485	54	375	176	120	137	288	71	184	22
Індія	12	240	414	229	1170	583	496	531	784	474	51	19	888	369	48	247	303	286	124	494	607	19
Боснія і Герцеговіна	57	195	370	185	1132	549	452	486	740	430	96	26	844	325	3	203	259	242	80	449	563	15
Молдова	69	257	308	175	1162	595	498	542	717	474	108	18	892	415	41	241	289	242	118	487	607	12
Узбекистан	119	371	546	360	1367	725	627	662	915	605	80	150	1019	500	179	379	436	417	256	625	738	32
Пакистан	18	270	444	259	1206	623	526	561	814	504	21	49	918	399	78	277	333	316	154	524	637	22

Tree Diagram for 53 Cases

Joining Results: none

For Help, press F1

C1.V29 53.25129 CAPS NUM 3241

Рабочий стол Билас 15:44 29.10.2017

Продовження додатку М

STATISTICA - [Workbook3 - Euclidean distances (залежність інтерп показника від cr)]

File Edit View Insert Format Statistics Graphs Tools Data Workbook Window Help

Add to Workbook Add to Report

Arial B B I U A

Продовження додатку М

STATISTICA - [Workbook3 - Euclidean distances (залежність інтер показника від cr)]

File Edit View Insert Format Statistics Graphs Tools Data Workbook Window Help

Add to Workbook Add to Report

Anal

Case No. Euclidean distances (залежність інтер показника від cr)

	Туреччина	Таїланд	Греція	Хорватія	Китай	Казахстан	Росія	Грузія	Чорногорія	Вірменія	Азербайджан	Сербія	Албанія	Бразилія	Аргентина	Індія	Боснія і Герцоговина	Молдова	Україна	Таджикистан	Пакистан
Лівійський	252	298	550	269	281	233	193	27	388	529	198	210	589	235	435	12	57	18	88	119	211
Північна	485	85	298	2	2	16	59	28	280	194	194	10	383	248	183	248	196	233	183	317	211
Влада	330	130	124	218	146	194	233	400	66	197	289	214	132	192	9	414	370	408	358	546	444
США	515	55	309	32	49	8	48	214	118	292	114	29	317	7	194	229	185	222	173	560	259
Росія	431	102	108	979	107	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105
Нідерланди	151	309	56	397	325	373	413	579	246	72	478	393	47	371	171	593	549	567	623	725	623
Іран	414	414	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42
Австрія	39	500	246	567	515	563	653	169	436	263	869	584	257	581	381	784	740	777	727	915	814
Канада	471	190	64	277	202	253	293	429	128	46	329	274	73	251	51	474	430	467	417	605	504
Нідерланди	796	335	486	246	333	386	446	596	186	96	186	186	186	186	186	186	186	186	186	186	186
Великобританія	728	266	519	178	258	545	162	4	359	503	97	181	528	284	404	19	86	15	108	150	84
Фінляндія	143	604	350	691	619	667	707	673	540	367	773	688	341	696	465	888	844	881	632	1019	918
Австрія	375	85	169	172	106	148	188	355	21	152	254	169	177	147	54	369	325	362	313	400	399
Бельгія	697	237	490	149	221	173	133	33	300	474	68	153	499	175	375	48	3	41	8	179	278
Німець	497	27	291	51	51	101	27	35	101	274	132	47	259	63	176	247	203	241	191	338	278
Франція	441	19	235	186	34	82	132	289	45	218	186	103	543	81	120	303	259	247	435	333	333
Естонія	450	2	282	89	17	65	195	271	82	235	171	86	260	84	137	286	242	279	230	417	316
Чехія	620	160	414	72	144	96	56	110	224	397	9	76	422	90	298	124	80	118	68	256	154
Іспанія	251	208	44	297	225	273	313	479	146	28	378	294	53	271	71	494	448	487	437	625	524
Малайзія	239	327	340	810	326	386	429	184	429	30	404	404	30	364	136	697	662	697	124	130	130
ІТВА	607	88	340	810	326	386	429	184	429	30	404	404	30	364	136	697	662	697	124	130	130
ІТВА	607	88	340	810	326	386	429	184	429	30	404	404	30	364	136	697	662	697	124	130	130
Словаччина	316	145	109	232	160	208	248	414	81	165	231	158	118	206	6	425	384	422	372	560	459
Німеччина	386	72	162	160	68	136	175	342	81	165	231	158	118	206	6	425	384	422	372	560	459
Ізраїль	350	36	344	2	11	27	11	119	101	274	132	47	259	63	176	247	203	241	191	338	278
Словенія	528	65	310	22	58	2	38	164	139	382	164	69	308	48	254	219	175	175	183	220	220
Угорщина	470	9	263	78	6	54	94	260	73	247	160	75	272	52	148	275	231	268	218	406	305
Польща	704	243	497	158	228	180	140	26	307	480	74	159	506	181	382	41	3	34	15	172	71
Латвія	467	7	260	81	9	57	97	263	70	244	162	78	269	55	145	278	233	271	221	409	308
Болгарія	718	258	512	171	243	195	155	12	322	495	89	174	520	196	397	26	18	19	30	158	56
Румунія	514	54	307	34	36	10	50	216	117	291	115	30	316	8	192	231	186	224	174	362	261
Туреччина	0	460	206	548	476	524	564	730	386	223	629	544	198	522	322	744	700	728	688	876	774
Таїланд	480	0	254	87	15	63	103	270	64	237	169	84	262	82	139	284	240	277	228	415	314
Греція	206	254	0	341	269	317	357	523	190	17	423	338	8	316	115	538	494	531	482	669	568
Хорватія	548	87	341	0	72	24	16	182	151	324	82	3	350	26	226	197	153	190	140	328	227
Китай	476	15	269	72	0	48	88	254	79	253	153	69	278	46	154	269	224	262	212	400	299
Казахстан	524	63	317	24	48	0	40	266	127	301	106	21	326	2	202	221	177	214	164	352	251
Росія	564	103	357	16	88	40	0	166	167	340	66	19	366	41	242	181	137	174	125	312	211
Грузія	730	270	523	182	254	206	166	0	335	567	101	185	532	268	408	15	30	8	42	146	45
Чорногорія	396	84	190	151	79	127	167	333	0	173	233	148	199	126	75	348	394	341	292	419	218
Вірменія	223	237	17	324	253	301	340	567	173	0	466	321	25	299	98	521	477	515	465	651	351
Азербайджан	679	161	471	302	151	186	86	161	233	466	0	85	431	107	308	115	171	188	139	231	345
Сербія	544	84	338	3	69	21	19	185	148	321	85	0	346	22	223	200	156	193	144	231	210
Албанія	198	262	8	350	278	326	366	532	199	25	431	346	0	324	124	546	502	540	490	678	576
Бразилія	422	62	316	26	48	2	41	208	136	299	167	22	324	0	201	222	178	216	166	224	212
Аргентина	322	138	115	226	154	202	242	458	75	98	308	225	124	261	0	423	379	416	367	524	423
Індія	744	284	538	197	269	221	181	15	348	521	115	200	546	222	423	0	44	7	56	131	30
Боснія і Герцоговина	700	340	464	153	254	177	137	30	304	477	71	158	502	198	376	44	0	37	12	176	73
Молдова	710	377	511	183	285	214	142	48	341	515	109	183	508	196	416	56	37	0	56	177	73
Україна	608	528	250	190	278	214	142	48	292	468	109	183	508	196	416	56	37	0	56	177	73
Таджикистан	876	415	669	328	400	352	312	146	479	653	247	331	678	354	554	131	176	138	188	0	101
Пакистан	774	314	568	227	299	251	211	45	378	551	145	230	576	262	453	30	74	37	88	101	0

Tree Diagram for 53 Cases Tree Diagram for 53 Cases Euclidean distances (залежність інтер показника від cr)

Joining Results: зале...

For Help, press F1

C25.V43 241.171 CAPS | NUM | ЗАП

Робочий стол Библия 15:46 29.10.2017

Джерело: розраховано автором

Додаток Н

Показники обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в розрізі країн світу, 2012-2016 рр.

Таблиця Н.1

Обсяги виробництва зерна в розрізі країн світу, 2012-2016 рр., млн. тонн

Регіони та країни світу	Виробництво			Імпорт			Експорт		
	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Азія	1105	1118,1	1125,8	178,8	203,3	191,6	61,2	55	55,7
Бангладеш	37,8	39	38,9	3,9	5,3	5,4	-	-	-
Китай	487,1	508,5	500,4	29,2	38,9	28,3	0,9	0,8	0,8
Індія	242,6	228,9	244,8	0,1	0,6	1,3	20,5	12	13
Індонезія	63,1	65,4	64,5	11,5	14,1	13,6	0,1	0,4	0,4
Іран	15,4	17,2	18,3	13,8	11,9	9,8	-	0,2	0,2
Ірак	4,4	4,3	4,2	4,8	4,2	4,4	-	-	-
Японія	8,9	8,8	8,9	24,2	23,4	24,3	0,3	0,2	0,2
Казахстан	15,5	17,8	18,7	0,3	0,2	0,2	7,4	7,6	7,7
Південна Корея	4,4	4,6	4,5	14,3	15	14,9	0,1	0,1	0,1
М'янма	18,6	18,4	18,8	0,3	0,4	0,3	1,9	2,2	2,1
Пакистан	36,3	37,4	37,9	0,5	0,4	0,4	4,7	5	5,4
Філіппіни	19,7	23,8	19,7	5,9	6,6	6,7	-	-	-
Саудівська Аравія	1	0,4	0,4	15,8	18,4	18,6	-	-	-
Тайланд	28,8	23,8	24,9	2,9	5,1	4,6	9,6	10,3	9,7
Туреччина	34,2	38,2	34,5	6,8	6	7,6	3,2	4,8	4,5
В'єтнам	33,8	34,7	34,1	6,3	11,2	10,9	8,4	7,6	7,7
Африка	166	168,2	160	78,6	91,4	94,5	9,8	8,6	7,4
Алжир	4,4	4,1	3,4	11,7	13,6	13,2			
Єгипет	20,4	19,9	20,2	17,4	20,9	20,6	0,4	0,4	0,4
Ефіопія	21,6	23,1	23,3	1,3	2,8	2,3	2,2	2,5	2,1
Марокко	7,4	11,7	9,9	6,4	7,4	8,8	0,2	0,2	0,1
Нігерія	21	22,1	6,6	7,5	7	7,2	0,7	0,7	0,7
ПАР	15,8	12,6	9,9	2,8	5,7	6,9	2,3	1	0,8
Судан	5,3	3,4	6,6	2,8	2,8	2,9	0,2	-	-
Центральна Америка	41	40,3	43,2	25,9	32,2	31	1,7	2,1	1,9
Мексика	34,5	34,6	36,5	15,1	20,3	19,7	1,5	1,9	1,7
Південна Америка	169,7	186,1	171,1	28,6	28,7	30,1	59,3	76,4	63,6
Аргентина	48,8	54,7	63,3	0,1	0,1	0,1	27,1	31,2	36,6
Бразилія	93,7	102,2	81,1	8,6	8,2	9,3	25,6	37,7	20,8
Чилі	3,5	3,8	3,7	2,5	2,7	2,8	0,1	0,1	0,1
Колумбія	2,9	3	3,3	6,6	7,6	7	0,1	0,1	0,1
Перу	4,2	4,4	4,3	4,5	4,8	4,8	-	-	-
Венесуелла	3,1	2,5	2,5	4,6	3,8	4,7	-	0,1	0,1

Продовж. табл. Н.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Північна Америка	464,8	482,5	527,6	10,3	9,5	10	99,5	107	115
Канада	56,5	53,3	55,2	1,6	2,3	2,3	26,6	26,7	25,8
США	408,2	429,2	472,3	8,8	7,2	7,8	72,8	80,3	89,2
Європа	474,2	497,1	498,3	23,7	27,3	25,8	96,3	123	115,5
Європейський Союз	305	312,2	301,5	19	22,5	21,1	39	46,9	36,6
Росія	87,1	102,1	110,4	1,1	1,1	0,9	24	33,6	38,8
Сербія	8,4	8,3	8,3	0,1	0,1	0,1	2,3	2,5	2,8
Україна	57,5	59,9	62,6	0,2	0,2	0,2	30,2	39,2	36,6
Океанія	37,7	38,4	43	1,6	1,7	1,8	25,8	22	25,7
Австралія	36,8	37,5	42,1	0,2	0,2	0,2	25,8	22	25,7
Світ	2458,4	2530,7	2569	347,6	394,1	384,8	353,6	394,1	384,8
Країни, що розвиваються	1426,1	1457,6	1446,4	274,7	315,7	305,7	121,1	132,2	119
Розвинуті країни	1032,3	1073,1	1122,6	72,8	78,4	79,1	232,4	261,8	265,8
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	426,1	413,8	432,9	51,3	57,6	58,5	27,2	18,6	19,2
Найменш розвинені країни	164,2	165	168,6	30	34,3	34,7	9,4	9,6	8,9

Джерело: узагальнено автором за [646, 836]

Таблиця Н.2

Обсяги виробництва молока в розрізі країн світу, 2012-2016 рр., млн. тонн

Регіони та країни світу	Виробництво			Імпорт			Експорт		
	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Азія	296515	317174	326945	37746	39597	39808	6572	6304	6273
Китай	41861	42601	43108	11701	10731	11943	106	75	74
Індія	138811	153032	160377	130	93	98	762	259	244
Індонезія	1384	1450	1490	2550	2548	2515	101	101	101
Іран	7628	7800	7870	482	469	459	447	467	483
Японія	7491	7375	7340	1758	2011	1940	5	7	8
Південна Корея	2141	2200	2193	875	977	936	19	21	20
Малайзія	86	86	86	1877	2296	2120	516	720	617
Пакистан	38944	41000	42000	429	461	445	78	64	64
Філіпіни	20	23	23	1676	1654	1787	120	149	183
Саудівська Аравія	2344	2400	2440	2770	2954	2988	1451	1363	1390
Сінгапур				1785	1756	1560	622	609	592
Тайланд	1081	1300	1340	1444	1583	1437	203	197	219
Туреччина	18477	20517	20927	192	227	226	502	469	473
Африка	45834	46191	46121	9204	10399	9703	1094	1152	1135
Алжир	3079	3400	3420	2621	3057	2706	3	3	3

Продовж. табл. Н.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Єгипет	5896	5940	5970	1539	1606	1591	499	465	456
Кенія	4954	4880	4980	43	90	93	17	10	11
Південна Африканська Республіка	3406	3420	3250	232	307	283	251	379	373
Судан	7543	7500	7470	202	256	269	-	-	-
Туніс	1168	1200	1220	99	95	87	59	45	40
Центральна Америка	16795	17168	17461	4794	5561	5700	663	732	760
Коста Ріка	1060	1125	1145	52	68	63	167	146	145
Мексика	11147	11570	11830	2964	3327	3504	162	205	222
Південна Америка	68901	70145	66104	3684	3733	3597	4559	4325	4193
Аргентина	11508	11552	10000	83	14	16	2413	2017	1974
Бразилія	34363	35203	33443	931	934	1155	190	380	211
Колумбія	6480	6600	6400	183	231	315	24	49	49
Уругвай	2134	2074	1836	19	27	27	1298	1375	1452
Венесуелла	2626	2600	2200	1631	1614	1046	-	-	-
Північна Америка	100365	103163	105029	2170	2668	2839	10307	9871	9489
Канада	8498	8682	8685	607	649	630	480	520	535
США	91866	94480	96343	1549	2005	2194	9825	9349	8952
Європа	214799	222414	223624	6844	5308	5645	23447	26731	27267
Європейський Союз	155233	163600	165700	107	171	192	16317	18429	18824
Росія	30924	30550	30085	1443	1347	1362	204	290	299
Білорусь	6701	7047	7175	4360	3034	3329	4103	4822	4985
Україна	11440	10984	10369	184	33	39	852	904	880
Океанія	30247	32449	31958	856	1060	1115	21810	22953	23223
Австралія	10002	10470	10325	589	706	747	3620	3643	3659
Нова Зеландія	20174	21909	21563	81	151	164	18187	19307	19561
Світ	773456	808705	817243	65298	68326	68406	68453	72069	72339
Країни, що розвиваються	395651	417470	423371	52815	56412	56007	12580	12080	11932
Розвинуті країни	377805	391235	393872	12483	11914	12400	55873	59989	60407
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	187769	202424	209941	7110	8134	7968	1444	978	1012
Найменш розвинені країни	32336	32545	32522	3300	3797	3728	191	155	158
Австралія	10002	10470	10325	589	706	747	3620	3643	3659
Нова Зеландія	20174	21909	21563	81	151	164	18187	19307	19561
Світ	773456	808705	817243	65298	68326	68406	68453	72069	72339
Країни, що розвиваються	395651	417470	423371	52815	56412	56007	12580	12080	11932
Розвинуті країни	377805	391235	393872	12483	11914	12400	55873	59989	60407
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	187769	202424	209941	7110	8134	7968	1444	978	1012
Найменш розвинені країни	32336	32545	32522	3300	3797	3728	191	155	158

Джерело: узагальнено автором за [646, 836]

Таблиця Н.3

Обсяги виробництва олійних культур в розрізі країн світу, 2012-2016 рр.,

МЛН. ТОНН

Регіони та країни світу	Виробництво			Імпорт			Експорт		
	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.
Азія	134,6	124	132	100,1	120,4	122,3	2,8	2,9	3,1
Китай	60,2	56,8	57	76,9	91,3	92,8	1,1	1,3	0,9
Індія	36,9	31,6	36,9	0,2	0,3	0,3	0,8	0,8	1,1
Індонезія	11	11,1	12,1	2,3	2,6	2,5	0,1	0,1	0,1
Іран	0,7	0,7	0,7	0,8	1,9	2	0,1	0,1	0,1
Японія	0,3	0,3	0,3	5,7	5,7	5,5	-	-	-
Південна Корея	0,2	0,2	0,2	1,5	1,6	1,7	-	-	-
Малайзія	5	4,7	5,2	0,7	0,8	0,9	-	-	0,2
Пакистан	5,3	4	4,7	1,4	2,8	3	-	-	-
Тайланд	0,7	0,7	0,7	2,2	2,6	2,7	-	-	-
Туреччина	3,1	3,1	3,2	2,7	3,2	3,4	0,1	0,1	0,1
Африка	17,4	18,2	17,9	3,8	3,6	4,6	0,7	0,6	0,7
Нігерія	5,1	5	5				0,1		0,1
Центральна Америка	1,7	1,8	1,8	6,3	6,3	6,1	0,2	0,2	0,2
Мексика	1,3	1,3	1,3	5,6	5,6	5,4	-	-	-
Південна Америка	167	177	183	1,8	3	2,9	64,9	75,2	77,2
Аргентина	59,1	61,8	60,5	0,1	0,4	0,7	9,7	11,8	11,4
Бразилія	91,4	98,7	105,3	0,4	0,7	0,3	46,6	55,4	57,3
Парагвай	8,9	10	9,6	-	-	-	4,9	5	5,4
Уругвай	3,5	2,6	3,2	-	-	-	3,2	2,5	2,8
Північна Америка	126,6	142,6	150	3,1	2	2,3	58	69,6	70,1
Канада	23,2	26	25,2	0,6	0,5	0,6	13,1	15,9	14,9
США	103,4	116,6	124,8	2,5	1,5	1,7	44,9	53,8	55,2
Європа	62,2	66,1	66,7	20,3	21,5	21,6	5,8	5,9	5,7
Європейський Союз	32	32,4	31,2	18	18,7	19,1	1,1	0,9	1
Росія	12,7	13,7	14,8	1,7	2	1,8	0,4	0,5	0,6
Україна	15,1	17,8	18,5	-	-	-	3,7	3,9	3,6
Океанія	5,5	4,3	5,4	-	-	-	3,5	2,4	2,8
Австралія	5,1	3,9	5	-	-	-	3,4	2,3	2,7
Світ	515,1	534,1	556,9	135,5	156,8	159,8	135,9	156,8	159,8
Країни, що розвиваються	320,8	321,1	334,8	105,7	126,8	129,6	68,7	79	81,3
Розвинуті країни	194,3	213	222,1	29,8	30,1	30,2	67,1	77,8	78,6
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	55,7	50,6	55,8	1,7	2,6	2,6	1,5	1,6	1,9
Найменш розвинені країни	10,7	10,9	10,8	0,8	1,5	1,6	0,5	0,5	0,5

Джерело: узагальнено автором за [646, 836]

Таблиця Н.4

Обсяги виробництва м'яса в розрізі країн світу, 2012-2016 рр., тис. ум. тонн

Регіони і країни світу	Виробництво		Імпорт		Експорт	
	2015 р.	2016 р.	2015 р.	2016 р.	2015 р.	2016 р.
Азія	134573	132999	15736	16914	4203	4153
Китай	86782	84581	4314	5012	609	553
Індія	6532	6745	1	1	1709	1685
Індонезія	3429	3459	86	92	5	5
Іран	2694	2726	101	1334	67	85
Японія	3248	3259	3158	3332	14	14
Південна Корея	2429	2472	1124	1200	42	44
Малайзія	1681	1688	336	346	61	62
Пакистан	3161	3218	29	30	69	70
Філіппіни	3214	3259	402	458	12	10
Саудівська Аравія	926	959	1196	1202	93	103
Сінгапур	120	121	348	354	34	33
Тайланд	2832	2869	35	29	952	992
Туреччина	3238	3248	23	10	371	324
В'єтнам	4400	4439	1826	1879	26	32
Африка	17310	17319	2804	2822	295	253
Алжир	755	762	89	84	2	2
Ангола	264	259	438	368		
Єгипет	2088	2108	385	395	13	13
Нігерія	1494	1503	4	4	1	1
ПАР	2886	2868	556	663	207	165
Центральна Америка	9165	9357	3071	3155	520	546
Куба	313	317	263	253		
Мексика	6456	6634	1992	2062	298	328
Південна Америка	42863	43209	794	891	8133	8816
Аргентина	5138	5196	19	23	451	425
Бразилія	26885	27244	67	62	6616	7277
Чилі	1460	1475	378	482	329	330
Колумбія	2531	2520	131	127	15	21
Уругвай	675	681	48	53	356	364
Венесуелла	2034	1918	46	35	1	
Північна Америка	47931	49329	3053	2874	8513	8775
Канада	4450	4568	782	750	1723	1848
США	43481	44760	2259	2112	6789	6927
Європа	61025	616233	3183	3293	4882	5627
Європейський Союз	46795	47187	1452	1519	261	305
Росія	9039	9123	1235	1275	4155	4803
Білорусь	1129	1149	37	35	155	193
Україна	2403	2393	72	80	219	240
Океанія	6349	5985	486	476	3242	2934
Австралія	4483	4185	256	249	2208	1939
Нова Зеландія	1356	1291	78	73	1031	991
Світ	319216	319821	29128	30425	29787	31103
Країни, що розвиваються	200470	199428	19309	20513	13131	13747
Розвинуті країни	118747	120393	9818	9912	16656	17356
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	19351	19578	1328	1317	1868	1840
Найменш розвинені країни	9882	9889	1353	1243	24	25

Джерело: узагальнено автором за [646, 836]

Додаток О
Площі сільськогосподарських угідь у країнах світу

Таблиця О.1

Площі сільськогосподарських угідь у країнах світу, 1995-2014 рр., км²

Назва країни	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Світ	49148810	49426062	49284838	48631069	48833659	48798860	48937696	100,6
Китай	5228330	5220030	5174330	5145500	5145530	5145530	5145530	100,0
США	4201390	4143990	4117840	4084262	4087065	4058417	4082046,9	99,9
Австралія	4633480	4555000	4451490	3985800	4054740	3966153	4062690	101,9
Бразилія	2584720	2614060	2724326	2734630	2756070	2788081	2825890	103,3
Росія	2164000	2171620	2156800	2139520	2143500	2168400	2177218,2	101,8
Казахстан	2171865	2153933	2122860	2171618	2170121	2169941	2169920	99,9
Індія	1809450	1809750	1801260	1795730	1796420	1796120	1796000	100,0
Аргентина	1280450	1285100	1377975	1474810	1492540	1491990	1487000	100,8
Монголія	1184690	1304700	1134494	1135880	1133958	1133099	1129365	99,4
Мексика	1061950	1063300	1065700	1067050	1067050	1067050	1067050	100,0
Нігерія	684000	713000	727000	700000	720000	708000	708000	101,1
Судан	1296440	1315750	1352200	1000192	682071,6	681945,6	681861,6	68,2
Канада	679940	676130	675690	632686	654460	653510	652560	103,1
Ангола	575000	573000	575900	583900	589900	591900	591900	101,4
Індонезія	429780	471770	518460	556000	565000	570000	570000	102,5
Мозамбік	478800	481500	492500	499500	499500	499500	499500	100,0
Чад	484500	486300	495300	495350	499350	499350	499350	100,8
Іран	642080	628840	476310	465394	462458	461000	459532	98,7
Колумбія	445130	448590	425570	425030	426176	448156	449134	105,7
Нігер	360000	370000	429650	439820	447820	447820	447820	101,8
Сомалі	440560	440670	443770	441280	440250	441250	441250	100,0
Алжир	396490	400210	412110	413740	413981,9	414316,4	414310	100,1
Мадагаскар	364800	405000	408930	413950	414150	414150	414150	100,0
Україна	418530	414060	413040	412670	412970	412750	412720	100,0
Малі	354190	386000	403920	410510	416510	412010	412010	100,4
Мавританія	397600	397500	396610	397110	396610	397110	397110	100,0
Танзанія	332000	340000	353600	374500	397000	396500	396500	105,9
Намібія	388200	388200	388200	388090	388090	388090	388090	100,0
Туреччина	394930	404790	412230	390120	384070	384230	385610	98,8
Афганістан	377530	377530	379100	379100	379100	379100	379100	100,0
Болівія	366000	371430	369620	375160	375960	376280	377045	100,5
Ефіопія	305000	306620	335910	356830	364880	362590	362590	101,6
Пакистан	360260	366980	359650	352420	360630	362800	362520	102,9
Туркменістан	355000	355000	348800	340000	338380	338380	338380	99,5
Марокко	307490	306520	299890	299883	304030	305915	305915	102,0
Франція	301502	298074	293904	289263	288448	287737	287665	99,4
Південний Судан	-	-	-	-	285332	285332	285332	-
Кенія	272180	266710	270020	273200	277300	276300	276300	101,1
Узбекистан	276450	273250	267400	266700	267500	267700	267700	100,4
Іспанія	297190	297660	291640	275450	269420	267332	265780	96,5
Конго	258000	256000	255500	257650	262000	262000	262000	101,7

Продовж. табл. О.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ботсвана	259460	259510	258415	258610	258870	258790	260010	100,5
Перу	218890	231240	232360	240230	243320	243690	243306	101,3
Замбія	214580	224980	227620	234360	238360	237360	238360	101,7
Ємен	237360	236690	235230	235790	235500	235460	235460	99,9
Таїланд	212100	198340	196100	210600	218600	221100	221100	105,0
Парагвай	164580	203250	199400	212300	215000	216850	218850	103,1
Венесуела	216200	216350	215950	216000	216000	216000	216000	100,0
Кот-девуар	198000	196000	202000	206000	206000	206000	206000	100,0
Велико- британія	173790	169640	169560	172240	171820	172502	172320	100,0
Німеччина	173430	170680	170310	167000	166640	166970	167250	100,1
Зімбабве	138600	150600	161000	162000	162000	162000	162000	100,0
Чилі	153300	151100	158850	157430	157550	157810	157612	100,1
Гана	131000	144300	151000	156200	157000	157000	157000	100,5
Лівія	155150	154500	153850	153510	153550	153550	153500	100,0
Гвінея	140240	134890	141210	143000	144000	145000	145000	101,4
Уругвай	149380	149580	148320	144330	142300	144630	144496	100,1
Польща	186220	184130	159060	144490	145290	144100	144240	99,8
Уганда	121220	125120	132620	142650	144650	144150	144150	101,1
Сирія	137890	137110	138280	139080	139210	139210	139210	100,1
Румунія	147970	148570	141800	141560	137330	139050	138300	97,7
Італія	153330	156370	147360	143278	137290	136300	131620	91,9
М'янма	104500	108120	112630	125260	125490	125870	126450	101,0
Філіппіни	110150	112340	113550	121000	124300	124400	124400	102,8
Буркіна-Фасо	94500	97700	109700	120800	121000	123000	121000	100,2
Нова Зеландія	149750	154130	117120	114080	112094	111060	111160	97,4
В'єтнам	70790	87800	100541	107601	107933	108528	108737	101,1
Конго	105200	105400	105470	105760	106020	106270	106270	100,5
Киргизія	104390	107140	107450	106119	105913	105567	105571	99,5
Туніс	93480	95510	98240	100380	99220	99430	100730	100,3
Камерун	91600	91600	92130	97000	97500	97500	97500	100,5
Ірак	91000	83000	93900	82200	85685	92350	92690	112,8
Бангладеш	93740	94000	93110	92410	91200	91080	90990	98,5
Сенегал	88150	90270	87760	94580	89650	88680	88680	93,8
Білорусь	93390	92520	89490	88980	87960	87260	86320	97,0
Греція	91640	85290	83550	81940	81460	82060	81750	99,8
Малайзія	70517	70213	71426	74660	77350	78390	78390	105,0
Еритрея	74070	75300	75220	75920	75920	75920	75920	100,0
Куба	66840	65540	66370	64612	64056	63423	62789,1	97,2
Малаві	42800	47300	51800	56850	57350	57900	57900	101,8
Еквадор	81080	80660	75000	74977	75069	75130	56017	74,7
Камбоджа	45700	47700	53560	54550	54550	54550	54550	100,0
Угорщина	61790	58540	58630	53430	53380	53400	53460	100,1
Габону	51600	51600	51600	51600	51600	51600	51600	100,0
ЦАР	50100	51490	52150	50800	50800	50800	50800	100,0
Нікарагуа	45530	51410	53060	50260	51030	50650	50650	100,8
Болгарія	61640	55820	52650	50520	51230	49950	49770	98,5
Азербайджан	44891	47404	47586	47668	47683	47698	47697	100,1
Гаджикистан	45820	45730	46720	47557	47490	47500	47450	99,8
Японія	54430	52580	46920	45930	45490	45370	45190	98,4

Продовж. табл. О.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ірландія	43890	44120	43020	45680	45330	44770	44660	97,8
Чехія	42800	42800	42600	42340	42250	42190	42160	99,6
Непал	41918	42491	42020	41260	41210	41210	41210	99,9
Сьєрра-Леоне	28100	28100	38120,2	39303,8	38366,5	39486,5	39490	100,5
Того	33000	36300	32500	36650	38500	38200	38200	104,2
Гватемала	45120	44650	45620	39620,8	38091,6	37207	37938	95,8
Бенін	25200	31950	35200	34400	37000	37500	37500	109,0
Єгипет	32830	32910	35230	36710	36960	37610	37450	102,0
Португалія	39240	38300	38210	36541,7	36644,1	37164,8	37016	101,3
Сербія				35216	34626	34912	35064	99,6
Гондурас	34800	29350	31500	32300	32350	32350	32350	100,2
Швеція	32670	31530	32160	30850	30486	30479	30327	98,3
Литва	34100	34180	28370	27723	28422	28914	29524	106,5
Шрі-Ланка	23260	23500	25100	26200	26900	27400	27400	104,6
Австрія	29811	29402	28568	27792	27352	27164	27142	97,7
Ліберія	25000	26100	26150	26600	27100	27000	27000	101,5
Корея	26500	25500	26000	26800	26300	26300	26300	98,1
Данія	27260	26470	27070	26260	26240	26090	26290	100,1
Грузія	30480	30000	25200	24800	24650	25514	25574	103,1
Карибські малі держави	26500	25977	25167	25096	25058	25178	25228	100,5
Молдова	25560	25440	24990	24650	24600	24610	24580	99,7
Лаоська НДР	17000	18060	19850	22200	22990	23350	23690	106,7
Домініканська Республіка	25760	25150	24170	23970	23520	23520	23520	98,1
Лесото	23240	23340	23270	23260	22853	22521	22773	97,9
Фінляндія	22440	22180	22738	22919	22851	22585	22671	98,9
Панама	21320	22300	22300	22663,9	22570	22570	22570	99,6
Боснія і Герцеговина	21750	21300	21570	21440	21560	21580	21620	100,8
Бурунді	20370	18670	18190	18330	19330	20330	20330	110,9
Словаччина	24460	24400	19410	19447	19274	19285	19246	99,0
Ісландія	18990	18890	18820	18740	18722	18722	18722	99,9
Латвія	18320	15880	17340	18050	18410	18770	18720	103,7
Гаїті	15900	16900	16700	18700	17700	18400	18400	98,4
Нідерланди	19640	19560	19377	18723	18417	18476	18391	98,2
Коста-Ріка	20480	18400	18050	18190	18120	18115	18111	99,6
Руанда	14850	16700	17829	18039,2	18157,3	18425	18095	100,3
Корея	20480	19730	18810	17730	17880	17687	17483	98,6
Джибутія	14510	16010	17010	17016	17020	17020	17020	100,0
Вірменія	12440	13230	16050	17350	16830	16821	16810,9	96,9
Гвіана	17340	17080	16780	16780	16780	16800	16800	100,1
Гвінея-Бісау	14860	16280	16100	16300	16300	16300	16300	100,0
Сальвадор	14550	15000	15650	15350	15720	15820	16020	104,4
Швейцарія	15821	15660	15500	15346	15287	15257	15227	99,2
Хорватія	23320	11690	12110	13338	13310	15673	15088	113,1

Джерело: узагальнено автором [738]

Додаток П

Індекси достатності споживання продуктів харчування на одну особу

Таблиця П.1

Індекси достатності споживання продуктів харчування на одну особу до
раціональної норми споживання, 1995-2016 рр.

Види продукції	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2015 р., +,-
М'ясо і м'ясопродукти	0,850	0,488	0,410	0,650	0,680	0,701	0,676	0,636	0,643	-0,1
Молоко і молокопродукти	0,982	0,642	0,524	0,543	0,566	0,581	0,586	0,552	0,551	0,0
Яйця, штук	0,938	0,590	0,572	1,000	1,059	1,066	1,069	0,966	0,921	-0,1
Хліб і хлібопродукти	1,396	1,267	1,237	1,102	1,083	1,073	1,074	1,022	1,000	-0,1
Картопля	1,056	1,000	1,092	1,040	1,131	1,092	1,137	1,109	1,127	0,0
Овочі й баштанні	0,936	0,882	0,925	1,305	1,485	1,485	1,484	1,462	1,488	0,0
Плоди, ягоди, виноград	0,522	0,367	0,326	0,533	0,592	0,626	0,581	0,566	0,552	-0,1
Риба і рибопродукти	0,900	0,180	0,420	0,725	0,680	0,730	0,555	0,430	0,480	-0,3
Цукор	1,316	0,842	0,968	0,976	0,989	0,976	0,955	0,939	0,876	-0,1
Олія	0,923	0,631	0,723	1,138	1,000	1,023	1,008	0,946	0,900	-0,1

Джерело: розраховано автором за [66, 16, 422]

Таблиця П.1

Індекси достатності споживання продуктів харчування на одну особу до
мінімальної норми споживання 2016 р., 1995-2016 рр.

Види продукції	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2015 р., +,-
М'ясо і м'ясопродукти	1,310	0,751	0,632	1,002	1,048	1,081	1,042	0,981	0,990	-0,1
Молоко і молокопродукти	1,139	0,745	0,608	0,630	0,656	0,674	0,680	0,641	0,639	0,0
Яйця, штук	1,236	0,777	0,755	1,318	1,395	1,405	1,409	1,273	1,214	-0,2
Хліб і хлібопродукти	1,489	1,352	1,319	1,175	1,155	1,145	1,146	1,090	1,067	-0,1
Картопля	1,379	1,305	1,425	1,357	1,476	1,425	1,484	1,447	1,472	0,0
Овочі й баштанні	0,936	0,882	0,925	1,305	1,485	1,485	1,484	1,462	1,488	0,0
Плоди, ягоди, виноград	0,552	0,387	0,344	0,563	0,626	0,661	0,614	0,597	0,583	-0,1
Риба і рибопродукти	1,314	0,263	0,613	1,058	0,993	1,066	0,810	0,628	0,701	-0,4
Цукор	1,634	1,046	1,203	1,212	1,229	1,212	1,186	1,167	1,088	-0,1
Олія	1,481	1,012	1,160	1,827	1,605	1,642	1,617	1,519	1,444	-0,2

Джерело: розраховано автором за [66, 16, 376]

Додаток Р

Показники динаміки виробництва харчових продуктів, напоїв

Таблиця Р.1

Показники динаміки виробництва харчових продуктів, напоїв в Україні,
2012-2016 рр.

Види продукції	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2012 р.
1	2	3	4	5	6	7
М'ясо великої рогатої худоби свіже чи охолоджене, тис. т	61,8	62,8	55,9	50,7	60,9	98,5
М'ясо великої рогатої худоби заморожене, тис.т	16,2	25,4	17,4	20,7	15,2	93,8
М'ясо свиней свіже чи охолоджене, тис.т	191	222	257	255	264	138,2
М'ясо свиней заморожене, тис.т	13,3	10,6	14,5	15,7	12,2	91,7
М'ясо свійської птиці свіже чи охолоджене, тис.т	691	778	710	713	753	109,0
М'ясо свійської птиці заморожене, тис.т	75,5	139	159	181	248	328,5
Вироби ковбасні, тис.т	294	294	267	236	239	81,3
Продукти готові та консервовані з м'яса чи субпродуктів свійської птиці, тис.т	2,6	2,7	3,6	5	3,5	134,6
Продукти готові та консервовані зі свинини, тис.т	2	2	2,5	2	2,8	140,0
Продукти готові та консервовані з м'яса чи субпродуктів великої рогатої худоби (крім виробів ковбасних та подібних продуктів, гомогенізованих продуктів, виробів з печінки та страв готових), тис.т	3,1	3,8	7	9,5	5,8	187,1
Соки фруктові та овочеві (крім сумішей), тис.т	452	463	440	264	243	53,8
Суміші соків фруктових та овочевих, тис.т	309	286	246	201	203	65,7
Овочі консервовані натуральні, тис.т	125	118	144	145	143	114,4
Джеми, желе фруктові, пюре та пасти фруктові чи горіхові, тис.т	65,1	66,5	59,1	47,1	51	78,3
Олія соняшникова нерафінована та її фракції (крім хімічно модифікованих), тис.т	3804	3403	4401	3716	4412	116,0
Маргарин і жири харчові подібні, тис.т	328	283	271	192	187	57,0

Продовж. табл. Р.1

1	2	3	4	5	6	7
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлене, пептизоване), тис.т	912	972	1117	972	961	105,4
Молоко та вершки, жирністю більше 6%, неконцентровані та непідсолоджені, тис.т	36,1	51,5	68,2	61,8	64,5	178,7
Масло вершкове, тис.т	88,6	94,3	114	102	103	116,3
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; включаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), тис.т	79	83,7	74,7	67,8	70,1	88,7
Сири сичужні та плавлені, тис.т	168	165	130	124	113	67,3
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, тис.т	489	522	473	426	426	87,1
Борошно, тис.т	2605	2565	2358	2211	2085	80,0
Крупи, тис.т	365	367	350	358	373	102,2
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання, тис.т	1686	1561	1357	1232	1160	68,8
Печиво солодке і вафлі, тис.т	392	388	299	249	249	63,5
Вироби макаронні, локшина та вироби борошняні подібні, тис.т	106	102	103	89,5	85,3	80,5
Цукор білий кристалічний буряковий, тис. т	2143	1262	2053	1459	1997	93,2
Шоколад та готові харчові продукти, що містять какао (крім какао-порошку підсолодженого), у пакуваннях масою менше 2 кг, тис. т	341	331	235	183	171	50,1
Вироби кондитерські цукрові (у тому числі шоколад білий), що не містять какао, тис.т	218	202	186	190	182	83,5
Спреди та суміші жирові, що містять масову частку загального жиру від 50% до 85%, у тому числі молочного жиру в жировій фазі не менше ніж 25%, тис.т	54,9	53,9	52,5	36,3	29	52,8
Води натуральні мінеральні негазовані, млн.дал	37,6	40,4	36	36	43,5	115,7
Води натуральні мінеральні газовані, млн.дал	97,1	88,6	82,6	72,8	73	75,2
Напої безалкогольні, млн.дал	144	126	116	110	118	81,9

Джерело: узагальнено автором за [66]

Додаток С

**Показники динаміки самозабезпеченості України основними видами
продуктів харчування, 2000-2016 рр.**

Таблиця С.1

**Показники динаміки самозабезпеченості України молоком і
молокопродуктами, 2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	12658	11249	11378	11488	11133	10615	10382	-1106,0
Зміна запасів на кінець року	-394	-11	90	-45	85	-41	28	73,0
Імпорт	50	273	410	548	357	78	105	-443,0
Усього ресурсів	13102	11533	11698	12081	11405	10734	10459	-1622,0
Експорт	1100	956	820	769	527	464	434	-335,0
Витрачено на корм	2203	1099	1072	1252	1153	1097	1069	-183,0
Втрати	10	8	9	10	14	15	14	4,0
Фонд споживання	9789	9470	9797	10050	9581	8995	8942	-1108,0
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	105,5	106,4	104,6	101,6	103,6	105,0	103,6	2,0
Частка експорту від виробництва, %	8,7	8,5	7,2	6,7	4,7	4,4	4,2	-2,5
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	0,4	2,4	3,5	4,5	3,1	0,7	1,0	-3,5
Зовнішньоторгівельний баланс, %	8,3	6,1	3,7	2,2	1,6	3,6	3,2	1,0
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,524	0,543	0,566	0,581	0,586	0,552	0,551	0,0
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	0,608	0,630	0,656	0,674	0,680	0,641	0,639	0,0

Джерело: розраховано автором за [16, 66]

**Показники динаміки самозабезпеченості України яйцями,
2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	508	985	1104	1133	1131	969	872	-261
Зміна запасів на кінець року	2	9	7	0	0	-4	0	0
Імпорт	2	7	4	5	7	11	5	0
Усього ресурсів	508	983	1101	1138	1138	984	877	-261
Експорт	0	75	82	105	147	126	112	7
Витрачено на корм та інкубацію	36	125	172	180	163	136	95	-85
Втрати	1	16	37	40	37	21	11	-29
Фонд споживання	471	767	810	813	771	694	659	-154
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	100,0	108,5	108,3	109,7	116,5	113,9	114,0	4,3
Частка експорту від виробництва, %	0,0	7,6	7,4	9,3	13,0	13,0	12,8	3,6
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	0,4	0,7	0,4	0,4	0,6	1,1	0,6	0,1
Зовнішньоторгівельний баланс, %	-0,4	6,9	7,1	8,8	12,4	11,9	12,3	3,4
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,572	1,000	1,059	1,066	1,069	0,966	0,921	-0,145
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	0,755	1,318	1,395	1,405	1,409	1,273	1,214	-0,191

Джерело: розраховано автором за [16, 66]

**Показники динаміки самозабезпеченості України зерновими і
зернобобовими (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на
зерно), 2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	24459	39271	46216	63051	63859	60126	66088	3037,0
Зміна запасів на кінець року	1329	-2054	-10052	6933	2977	-3204	2130	-4803,0
Імпорт	1010	175	228	242	263	190	240	-2,0
Усього ресурсів	24140	41500	56496	56360	61145	63520	64198	7838,0
Експорт	1330	14239	27798	27836	33423	38338	41451	13615,0
Витрачено на посів	3597	3222	2953	2890	2883	2597	2330	-560,0
Витрачено на корм	11056	14787	16147	16183	15678	14189	12278	-3905,0
Втрати	309	794	1491	1506	1593	1400	1350	-156,0
Переробка на нехарчові цілі	100	1650	1454	1367	1281	1089	1044	-323,0
Витрачено зерна для споживання	7748	6808	6653	6578	6224	5897	5745	-833,0
Фонд споживання хлібних продуктів	6141	5106	4990	4933	4668	4423	4309	-624,0
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	84,5	121,3	137,2	188,5	197,5	203,2	244,3	55,8
Частка експорту від виробництва, %	5,4	36,3	60,1	44,1	52,3	63,8	62,7	18,6
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	4,2	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	-0,1
Зовнішньоторгівельний баланс, %	1,3	35,8	59,7	43,7	51,9	63,5	62,3	18,6
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	1,237	1,102	1,083	1,073	1,074	1,022	1,000	-0,1
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	1,319	1,175	1,155	1,145	1,146	1,090	1,067	-0,1

Джерело: розраховано автором за [16, 66]

**Показники динаміки самозабезпеченості України картоплею,
2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	19838	18705	23250	22259	23693	20839	21751	-508,0
Зміна запасів на кінець року	2951	-410	-370	-641	1211	-937	374	1015,0
Імпорт	11	30	23	23	40	17	27	4,0
Усього ресурсів	16898	19145	23643	22923	22522	21793	21404	-1519,0
Експорт	1	8	7	16	17	15	5	-11,0
Витрачено на корм	4872	5606	7434	7377	6970	6538	6769	-608,0
Витрачено на посадку	5145	4897	5873	5660	5600	5416	5490	-170,0
Втрати та переробка на нехарчові цілі	220	2720	3935	3709	3824	3799	3174	-535,0
Фонд споживання	6660	5914	6394	6161	6061	5892	5966	-195,0
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	117,4	97,7	98,4	97,2	105,5	96,3	101,6	4,5
Частка експорту від виробництва, %	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0
Зовнішньоторгівельний баланс, %	-0,1	-0,1	-0,1	0,0	-0,1	0,0	-0,1	-0,1
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання, %	1,092	1,040	1,131	1,092	1,137	1,109	1,127	0,0
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р., %	1,425	1,357	1,476	1,425	1,484	1,447	1,472	0,0

Джерело: розраховано автором за [16, 66]

Таблиця С.5

**Показники динаміки самозабезпеченості України плодами, ягодами і
виноградом (включаючи консервовану та сушену продукцію в
перерахунку на свіжу), 2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	1966	2154	2465	2871	2435	2539	2385	-486
Зміна запасів на кінець року	201	10	8	105	-55	31	24	-81
Імпорт	179	1130	1171	1172	856	588	732	-440
Усього ресурсів	1944	3274	3628	3938	3346	3096	3093	-845
Експорт	88	353	351	392	350	324	283	-109
Витрачено на корм та втрати	81	170	210	277	231	218	213	-64
Переробка на вино	336	548	635	709	491	355	478	-231
Фонд споживання	1439	2203	2432	2560	2249	2179	2119	-441
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	105,9	73,7	75,2	81,0	82,0	92,3	84,9	3,9
Частка експорту від виробництва, %	4,5	16,4	14,2	13,7	14,4	12,8	11,9	-1,8
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	9,2	34,5	32,3	29,8	25,6	19,0	23,7	-6,1
Зовнішньоторгівельний баланс, %	-4,7	-18,1	-18,0	-16,1	-11,2	-6,2	-11,8	4,3
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,326	0,533	0,592	0,626	0,581	0,566	0,552	-0,074
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	0,344	0,563	0,626	0,661	0,614	0,597	0,583	-0,078

Джерело: розраховано автором за [16, 66]

Таблиця С.6

**Показники динаміки самозабезпеченості України овочами і баштанними
(включаючи консервовану та сушену продукцію в перерахунку на свіжу),
2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	6195	8873	10815	10668	10323	9792	9998	-670
Зміна запасів на кінець року	201	-22	458	-13	183	-213	73	86
Імпорт	29	311	213	237	225	95	136	-101
Усього ресурсів	6023	9206	10570	10918	10365	10100	10061	-857
Експорт	30	335	346	379	294	212	224	-155
Витрачено на корм	728	1337	1568	1747	1620	1564	1548	-199
Витрачено на посадку	86	118	127	130	117	110	110	-20
Втрати та переробка на нехарчові цілі	177	835	1077	1231	1223	1203	1195	-36
Фонд споживання	5002	6581	7452	7431	7019	6890	6984	-447
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	103,4	100,0	105,8	101,2	103,4	100,3	101,6	0,4
Частка експорту від виробництва, %	0,5	3,8	3,2	3,6	2,8	2,2	2,2	-1,3
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	0,5	3,4	2,0	2,2	2,2	0,9	1,4	-0,8
Зовнішньоторгівельний баланс, %	0,0	0,4	1,2	1,4	0,7	1,2	0,9	-0,5
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,925	1,305	1,485	1,485	1,484	1,462	1,488	0,0
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	0,925	1,305	1,485	1,485	1,484	1,462	1,488	0,0

Джерело: розраховано автором за [16, 66]

**Показники динаміки самозабезпеченості України цукром,
2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво цукру – всього	2139	1805	2143	1263	2053	1459	2021	758
у тому числі бурякового	1900	1546	2143	1263	2053	1459	1997	734
тростинного	239	259	0	0	0	0	24	24
Зміна запасів на кінець року	247	32	161	-680	331	-463	27	707
Імпорт	177	90	10	11	7	4	5	-6
Усього ресурсів	2069	1863	1992	1954	1729	1926	1999	45
Експорт	154	65	174	163	40	153	505	342
Витрачено на корм та втрати	120	94	105	105	80	105	74	-31
Фонд споживання	1795	1704	1713	1686	1559	1528	1420	-266
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	111,7	100,4	117,9	70,5	125,3	89,3	135,3	64,8
Частка експорту від виробництва, %	7,2	3,6	8,1	12,9	1,9	10,5	25,0	12,1
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	8,6	4,8	0,5	0,6	0,4	0,2	0,3	-0,3
Зовнішньоторгівельний баланс, %	-1,4	-1,2	7,6	12,3	1,5	10,3	24,7	12,4
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,968	0,976	0,989	0,976	0,955	0,939	0,876	-0,1
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	1,203	1,212	1,229	1,212	1,186	1,167	1,088	-0,1

Джерело: розраховано автором за [16, 66]

**Показники динаміки самозабезпеченості України олією,
2000-2016 рр., тис. тонн**

Показники	Роки							2016 р. до 2013 р., +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво олій рослинних – усього	1437	3101	4067	3712	4926	4581	5409	1697,0
Зміна запасів на кінець року	114	-151	-75	10	-35	-71	2	-8,0
Імпорт	264	319	231	296	223	160	219	-77,0
у тому числі пальмова	204	280	172	238	175	136	194	-44,0
кокосова	27	32	27	29	20	10	13	-16,0
Усього ресурсів	1587	3571	4373	3998	5184	4812	5626	1628,0
Експорт	900	2850	3742	3353	4578	4253	5104	1751,0
у тому числі соняшникова	852	2701	3614	3209	4342	3939	4842	1633,0
соєва	8	46	58	82	122	154	153	71,0
Втрати, витрати на нехарчові цілі	52	41	40	41	35	33	25	-16,0
Фонд споживання	635	680	591	604	561	525	497	-107,0
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	209,2	430,1	644,5	575,5	826,5	821,0	1036,2	460,7
Частка експорту від виробництва, %	62,6	91,9	92,0	90,3	92,9	92,8	94,4	4,0
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	16,6	0,9	0,6	0,7	0,4	0,2	0,2	-0,5
Зовнішньоторгівельний баланс, %	46,0	91,0	91,4	89,6	92,5	92,6	94,1	4,5
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,723	1,138	1,000	1,023	1,008	0,946	0,900	-0,1
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	1,160	1,827	1,605	1,642	1,617	1,519	1,444	-0,2

Джерело: розраховано автором за [16, 66]

Додаток Т
Підходи до трактування категорії “диверсифікація”

Таблиця Т.1

Концептуальні підходи до трактування категорії “диверсифікація”

Автор	Сутність концепції
Мочерний С.В. [129, с. 164]	диверсифікація – це процес розширення номенклатури продукції окремих фірм та об'єднань, існує у двох основних формах: розширення асортименту товарів, організації випуску нових видів продукції в межах “власної” галузі та виходу за межі основного виду діяльності, проникнення в нові галузі та сфери господарства
Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. [630, с. 128]	диверсифікація – це загальна ділова практика, спрямована на розширення номенклатури товарів та послуг та (або) географічної території, щоб зменшити ризик та знизити залежність від циклічності бізнесу
Джолдибаєва С. [113, с. 390]	диверсифікація виробництва – одна з найскладніших форм розвитку концентрації діяльності, яка означає одночасне розвиток не – пов'язаних один з одним видів виробництв і послуг, розширення номенклатури та асортименту виробленої продукції в рамках однієї компанії, концерну, підприємства фірми. Диверсифікація виробництва виражає процес розширення активності підприємства, яке використовує власні нагромадження не тільки для підтримки і розвитку основного бізнесу, а й для направлення їх на освоєння нових видів продукції, створення нових виробництв та надання різноманітних послуг. У результаті диверсифікації виробництва підприємства перетворюються на складні багатоцільові комплекси, що включають виробництва, часто випускають продукцію і надають послуги абсолютно різного призначення і характеру
Шкварчук Л.О., Коваленко К.С. [720, с. 3]	диверсифікація товаропотоків – це розширення та різноманіття руху товарів на всіх стадіях мережевої структури ланцюга поставок, включаючи кінцевого споживача з метою збільшення економічної вигоди від діяльності
Круглов М.І. [220, с. 325]	Диверсифікація діяльності досягається: включенням до складу компанії підприємств (організацій) різної предметної і технологічної спеціалізації; комбінуванням спеціалізованих виробництв у рамках підприємств-комбінатів; наданням гнучкості технологічним системам і оргструктурам, а також фахівцям і менеджерам (що створює можливість маневрування видами діяльності); розвитком різних видів діяльності на базі передової технології, якою володіє компанія
Цимбал С.В. [704, с. 272]	диверсифікація – така концепція, якій не можна дати однозначне визначення... Диверсифікація дає можливість підприємствам “триматися на плаву” при складній економічній кон'юнктурі за рахунок випуску різноманітних асортиментів продукції та послуг: збитки від нерентабельних виробів (тимчасово, особливо по новим) перекриваються прибутком від інших видів продукції чи послуг. Цей процес стосується насамперед переходу на нові технології, ринки і галузі, до яких раніше підприємство не мало ніякого відношення; крім того, сама продукція (послуги) підприємства повинні бути також зовсім новою, і причому завжди необхідні нові фінансові інвестиції. Диверсифікація пов'язана з розмаїтістю застосування продуктів (послуг), що випускає підприємство, і робить ефективність його функціонування в цілому незалежним від життєвого циклу окремого продукту, вирішуючи не стільки завдання виживання компанії, скільки забезпечення стійкого поступального зростання. Якщо товари чи послуги підприємства мають дуже вузьке застосування, то воно є спеціалізованим; якщо вони знаходять різноманітне застосування, то це – диверсифіковане підприємство
Андрійчук В.Г. [11, с. 580]	Диверсифікація – урізноманітнення видів діяльності підприємства у виробничій, фінансовій та маркетингових сферах

Джерело: узагальнено автором

Додаток У

Класифікація видів економічної диверсифікації

Таблиця У.1

Характеристика видів економічної диверсифікації

Класифікаційна ознака	Види диверсифікації	Характеристика особливостей диверсифікації		
		на рівні держави	на рівні регіону	на рівні підприємства
1	2	3	4	5
За функціональною сферою впливу	Фінансово-інвестиційна	Формування бюджетної системи, розподіл коштів між різними галузями та регіонами, координація діяльності кредитних установ, валютне регулювання	Формування обласних та місцевих бюджетів, розподіл коштів між економічними сферами на регіональному рівні	Розподіл фінансових ресурсів (прибутку, інвестицій, позик, кредитів, статутних чи пайових внесків) між підрозділами підприємства
	Галузева	Розвиток різних напрямків діяльності		
		Розвиток, підтримка, реструктуризація галузей, галузевих комплексів, продуктових підкомплексів, кластерів та інших вертикальних та горизонтальних інтегрованих галузевих структур, виділення пріоритетних галузей		Розвиток на базі підприємства пов'язаних або не пов'язаних між собою напрямів діяльності, формування інтегрованих структур
	Організаційна	Формування інтегрованих комплексів, розвиток системи альтернативних поставок, розподілу та збуту продукції, диференціація цін		
		Визначення оптимальних розмірів і масштабів діяльності галузевих комплексів та окремих галузей, побудова розгалуженої організаційної структури управління, регулювання експорту та імпорту	Розгалуження ринкової інфраструктури відповідно до регіональних потреб	Пошук оптимальних методів організації виробництва, праці, управління
За рівнем спорідненості	Центрована	базується на використанні додаткових можливостей основного економічного напрямку. Тобто існуючий економічний напрямок (виробництво продукції, фінансова, організаційна діяльність) залишається у центрі економічної системи, а новий напрямок виникає, виходячи з тих можливостей, які потенційно є в основній сфері		
	Горизонтальна	передбачає пошук можливостей зростання на існуючому ринку за рахунок нового напрямку економічної діяльності, що потребує нового, відмінного від існуючого, ресурсного забезпечення, нової технології, відмінної від використовуваної, при цьому новий напрямок має бути орієнтований на вже наявні можливості економічної системи і бути супутнім до основного напрямку діяльності або бути орієнтованим на споживача основного товару		
	Конгломеративна	розширення за рахунок розвитку не пов'язаних між собою напрямків діяльності, що потребують різних стратегій, технологій, ресурсного забезпечення тощо.		

Продовж. табл. У.1

1	2	3	4	5
За формою інтеграції	Вертикально інтегрована	Побудова продуктових комплексів, формування міжрегіональних та регіональних кластерів		Об'єднання підприємств різних рівнів: “виробництво – переробка – реалізація”, створення агрофірм, агропромислових комбінатів
		Створення асоціацій, холдингів, фінансово-промислових груп, конгломератів, консорціумів, корпорацій		
	Горизонтально інтегрована	Об'єднання та укрупнення однорівневих напрямків діяльності		Об'єднання підприємств, що виробляють однорідну або однорівневу продукцію
За типом економічного розвитку	Екстерн-сивна (географічна)	Розширення географічного ринку, збільшення масштабів функціонування, що досягається за рахунок кількісних показників		
	Інтенсивна	Розширення внутрішнього спектра діяльності, пошук додаткових можливостей, не змінюючи географічні межі та масштаби функціонування, що досягається за рахунок кількісних показників		
За середовищем здійснення	Внутрішня	Створення внутрішніх умов для ефективного розвитку кількох напрямків діяльності, підвищення рівня використання економічного потенціалу		
	Зовнішня	Придбання нових технологій, інтеграція з іншими спорідненими або неспорідненими		
За періодом	Постійна	Передбачає довготерміновий, стратегічний розвиток новостворених напрямків діяльності		
	Тимчасова	Передбачає реорганізацію після досягнення мети в короткотерміновому періоді або під впливом перманентності зовнішнього середовища		

Джерело: розроблено автором

Додаток Ф
**Динаміка землекористування інтегрованих об'єднань агропромислових
 формувань**

Таблиця Ф.1

**Показники динаміки землекористування інтегрованих об'єднань
 агропромислових формувань, станом на 1.01.2018 р.**

Назва інтегрованого об'єднання	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. до 2012 р., %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
UkrLandFarming	532	670	670	654	605	605	570	107,1
“Агропросперис” (New Century Holding)	400	400	400	430	430	430	430	107,5
“Кернел Групп”	369	405	405	390	385	602,5	604,5	163,8
Мрія Агрохолдинг	295	295	320	180	185	185	165	55,9
Агроіндустріальний холдинг “Миронівський хлібопродукт”	280	315	320	360	370	370	370	132,1
“Українські аграрні інвестиції” (UAI)	260	260	261	261	220	-	-	x
Астарта-Київ	245	245	245	245	250	250	250	102,0
ТОВ “Укрпромінвест- Агро”	-	-	-	120	122	122	122	x
HarvEast	220	204	197	97	97	97	97	44,1
Агротон	209	160	151	108	151	151	122	58,4
Sintal Agriculture	150	150	150	150	82,6	82,6	82,6	55,1
Valinor	123	-	-	-	-	-	-	x
Індустріальна молочна компанія	123	139	137	97	137	137	137	111,4
“Приват-АгроХолдинг”	120	120	116	100	100	100	100	83,3
AgroGeneration	52	120	120	120	120	120	120	230,8
ТОВ “Аграрні системні технології”	-	-	-	-	100	50	50	x
ТД “Украгропром”	107	107	107	107	107	107	107	100,0
Агрохолдинг 2012	-	-	-	-	116	116	116	x
СП “Південна Аграрно- Експортна Компанія”	-	-	-	-	81	81	81	x
Дружба-Нова	102	-	-	-	-	-	-	x
Агрейн	100	100	130	100	127	127	110	110,0
ТОВ “Лотуре-Агро”	100	100	82	82	-	-	-	x
Agrokultura	98,6	65	69	-	-	-	-	x
Tas Agro	-	-	-	88	88	88	88	x
БК “Подолля”	96	96	96	96	-	-	-	x
ТОВ “Укрзернопром Агро”	94	94	-	-	-	-	-	x
KSG Agro	92	91,4	94	33	33	33	33	35,9
BB Agro	85	85	62	62	20	20	20	23,5

Продовж. табл. Ф.1

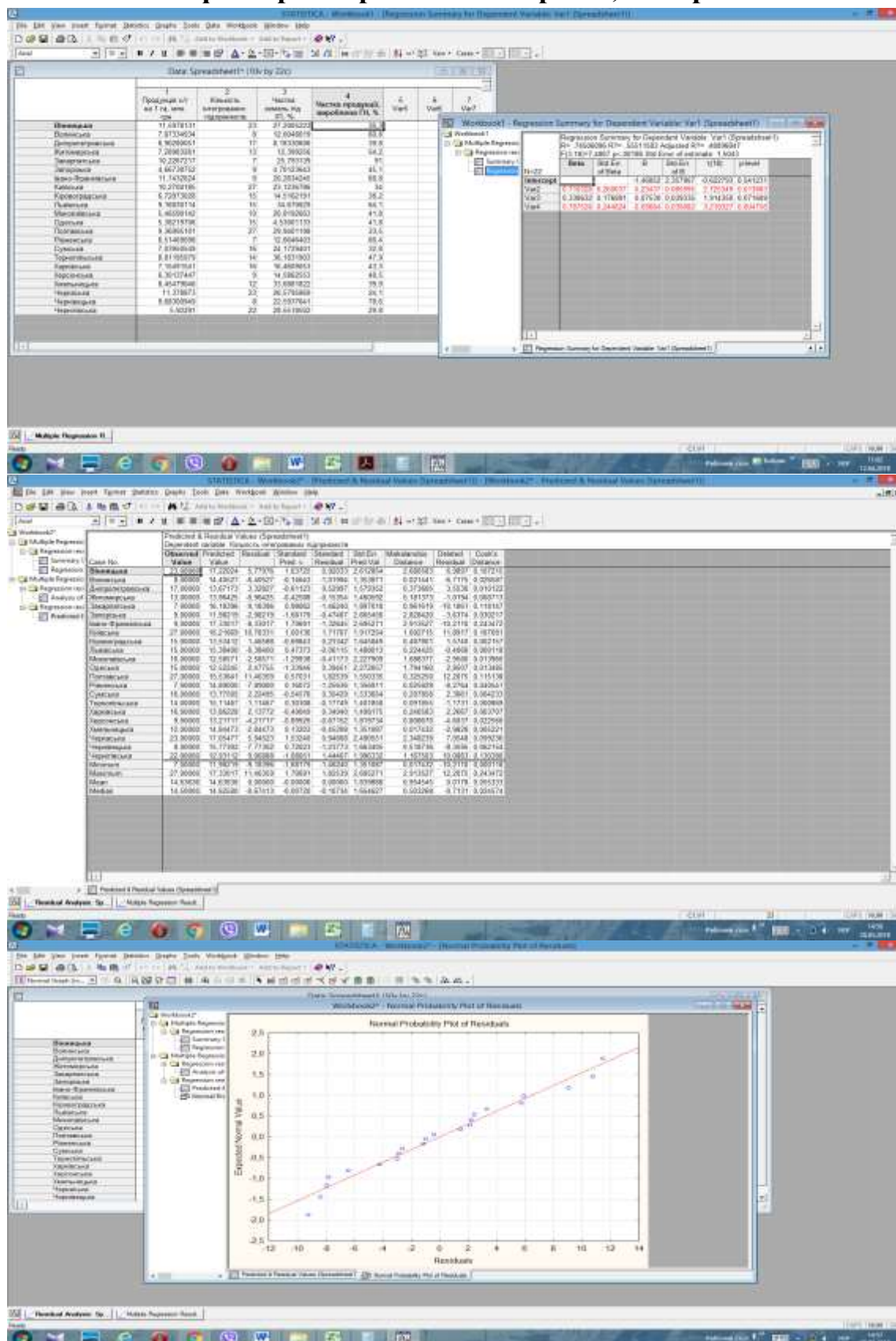
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Glencore	80	70	70	70	70	-	-	x
СП “НИБУЛОН”	79	79	82	82,5	82,5	82,5	82,5	104,4
ПрАТ “Сварог Вест Груп”	78	78	80	80	80	80	80	102,6
Harmelia	75		-	-	-	-	-	x
Sagro	65	65	-	-	-	-	-	x
LNZ Group (Лебединський семенний завод)	-	-	52	52	60	60	60	x
Агрохолдинг “Донецксталь”	64	64	52	52	-	-	-	x
Група компаній “УкрАгроКом і Гермес-Трейдинг”	64	64	75	75	75	75	75	117,2
Агрофірма “Шахтер”	62	62	62	62	-	-	-	x
Група компаній “Біоленд”	60	60	60	60	20	20	20	33,3
Компанія “Панда”	59	59	59	59	59	59	59	100,0
Компанія “Агро-Регіон”	58	58	35	35	35	35	35	60,3
ТОВ “Світанок”	55	60	48	48	80	80	80	145,5
Agromino	55	55	50	50	47	47	47	85,5
ТОВ “Фарм Форвард”	-	-	-	-	54	54	54	x
Український Аграрний Холдинг	-	-	-	-	51	51	51	x
Холдинг “Інсеко”	52	-	-	-	-	-	-	x
Dnipro Agro Group	-	-	-	-	50,3	50,3	50,3	x
Агро-Експрес-Сервіс	28	28	28	28	28	50	50	178,6
ПрАТ “Технологічна Аграрна Компанія Об'єднана” (ТАКО)	50	95	105	105	-	-	-	x
Агропромисловий холдинг “Росток-Холдинг”	50	50	60	60	60	60	60	120,0
Холдинг “Агротрейд”	48,8	59,2	61	61	70	70	70	143,4
Агрікор Холдинг	47,5	47,5	47	47	40	40	40	84,2
ТОВ “Баришівська зернова компанія”	45	50	50	50	51	51	51	113,3
Вінницька агро-промислова група	-	-	50	50	50	-	-	x
ТОВ “Агро Інвест Україна”	40	40	40	40	41	40	40	100,0
ТОВ “Бета-Агро-Інвест”	38,4	38,4	39	28	28	28	28	72,9
ТОВ “Сади Донбаса”	38	38	-	-	-	-	-	x
ТОВ “Агропродсервіс”	37	37	37	40	40	40	40	108,1

Продовж. табл. Ф.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Агрофірма Галс Агро	35	35	40	40	35	35	35	100,0
ТОВ “Україна-2001”	-	-	-	-	41	41	41	х
“Комплекс Агромарс”	35	35	35	35	35	35	35	100,0
Агропромислова компанія “Успіх”	-	35	35	35	30	30	30	х
Агрооб’єднання “Чиста криниця”	34	34	50	50	50	50	50	147,1
“Аграрна технологічна компанія” (АТК)	32	32	32	32	32	32	32	100,0
Компанія “Земля і Воля”	32	32	32	32	32,5	32,5	32,5	101,6
ПрАТ “АПК-Інвест”	32	32	32	32	41	41	41	128,1
ТОВ “АПК “Докучаєвські чорноземи”	30	30	30	30	30	12	12	40,0
ТОВ “Vitagro”	30	30	40	60	64,5	64,5	64,5	215,0
Cygnnet Agrocompany	30	30	36	36	24,2	24,2	24,2	80,7
ТОВ “Тагрон”	15	32	31	-	-	-	-	х
Continental Farmers Group	21	29	33	33	32	42	42	200,0
Разом за цими підприємствами	5907,3	5864,5	5800	5529,5	5545,6	5386,1	5287,1	89,5
Інші інтегровані підприємства із земельним банком понад 7 тис. га	666,2	684,6	807	822	1136,2	1270,2	1282,5	192,5
Всього за інтегрованими підприємствами	6573,5	6549,1	6607	6351,5	6681,8	6656,3	6569,6	99,9
Загальна площа сільськогосподарських угідь	21570,6	21914,2	21760	21529,8	19970,9	19821,2	19814,4	91,9
Частка земельного банку у володінні інтегрованих підприємств, %	30,5	29,9	30,4	29,5	33,5	33,6	33,2	108,8

Джерело: узагальнено і розраховано автором за даними підприємств та [668]

Додаток Х **Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності обсягів виробництва продукції сільського господарства на 1 га, млн. грн від факторів за регіонами України, 2016 р.**

Джерело: розраховано автором

Додаток Ц

Продукція сільського господарства за категоріями господарств, млн. грн

Таблиця Ц.1

Показники обсягів та структури виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарств, 2010-2016 рр.

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Господарства усіх категорій, млн. грн							
Продукція сільського господарства	187526,1	225381,8	216589,8	246109,4	251427,2	239467,3	254640,5
продукція рослинництва	120591,4	157561,9	145843,6	172131,2	177707,9	168439	185052,1
продукція тваринництва	66934,7	67819,9	70746,2	73978,2	73719,3	71028,3	69588,4
Сільськогосподарські підприємства							
Продукція сільського господарства, млн. грн	90792	117110,9	110071,7	133683,1	139058,4	131918,6	145119
продукція рослинництва, %	53,8	56,8	55,2	58,8	59,4	59,1	61,3
продукція тваринництва, %	38,7	40,6	41,9	43,8	45,5	45,5	45,6
у т.ч. фермерські господарства							
Продукція сільського господарства, млн. грн	11726,1	15858,2	13906,5	18903,4	19188,8	18909,3	22101,4
продукція рослинництва, %	8,8	9,3	8,7	10,2	10,0	10,4	11,2
продукція тваринництва, %	1,7	1,7	1,8	1,9	1,8	1,9	2,0
Господарства населення							
Продукція сільського господарства, млн. грн	96734,1	108270,9	106518,1	112426,3	112368,8	107548,7	109521,5
продукція рослинництва, %	46,2	43,2	44,8	41,2	40,6	40,9	38,7
продукція тваринництва, %	61,3	59,4	58,1	56,2	54,5	54,5	54,4

Джерело: узагальнено автором на основі [321, 611]

Додаток Ч

Світові тенденції розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації

Таблиця Ч.1

Обсяги діяльності кооперативів у провідних країнах світу, 2016 р., %

Країна	Зерно і зернопродукти	Молоко і молокопродукти	М'ясо і м'ясопродукти	Ресурсне постачання
Швеція	75	80	60	99
Данія	...	90	92	...
Фінляндія	...	92	75	50
Нідерланди	45	35	85	82
Франція	70	50	...	23
Німеччина	55	30	60	57
Канада	45	63	20	59
США	32	43	20	86

Джерело: [248]

Таблиця Ч.2

Найбільші молочарські кооперативи Європи (станом на 2015 р.)

Назва	Країна	Оборот, млн. євро
Friesland	Голландія	8,160
Arla Foods	Швеція	6,209
Kerry	Ірландія	4,700 (2008 р.)
SODIAAL	Франція	2,486
Nordmilch	Німеччина	1,862
Glanbia	Ірландія	1,830
Irish Dairy Board	Ірландія	1,823

Джерело: [248]

Таблиця Ч.3

Товарообіг найбільших багатифункціональних кооперативів Європи (станом на 2015 р.)

Назва	Країна	Оборот, млрд. євро
Terrena	Франція	3,900
Coopagri Bretagne	Франція	1,950
Agrial	Франція	1,910
UNICORA	Франція	1,312
Cecab	Франція	1,300
Euralis	Франція	1,289
Aveve	Бельгія	0,883 (2009 р.)
Aveve	Нідерланди	0,653

Джерело: [248]

Додаток Ш
**Потужності у фермерських господарствах,
 2011–2016 рр., на кінець року, тис.кВт**

Таблиця Ш.1

**Енергетичні потужності у фермерських господарствах,
 2011–2016 рр., на кінець року, тис.кВт**

Види енергетичних потужностей	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % 2011 р.
Енергетичні потужності – всього	5858	6106	6209	6193	6556	6774	115,6
у т. ч. двигуни тракторів	2627	2766	2799	2818	3023	3146	119,8
двигуни комбайнів і самохідних машин	1356	1448	1450	1491	1596	1717	126,6
двигуни автомобілів	1656	1672	1740	1545	1714	1682	101,6
інші механічні двигуни	26	30	32	38	34	35	134,6
електродвигуни і електроустановки	192	188	186	299	187	192	100,0
устаткування для виробництва відновлювальної енергії	0	1	1	1	1	1	-
робоча худоба в перерахунку на механічну силу	1	1	1	1	1	1	100,0
Енергетичні потужності в розрахунку на 1 підприємство, кВт	446	474	189	192	204	211	47,3

Джерело: [39], розрахунки автора

Додаток Щ

Методичний підхід щодо оцінки ефективності лізингу

Таблиця Щ.1

Методичний підхід до оцінки ефективності агролізингу

Методика оцінки економічної ефективності лізингу	Розрахунок	Умовні позначення
Порівняння загальної вартості лізингу з покупкою: вартість придбання майна на умовах кредиту (B_k); вартість придбання майна на умовах лізингу (B_l)	$B_k = B_m + \frac{P_1}{T_1} - T_2$	B_k – вартість майна; P_1 – платежі по відсоткам; T_1 – податок з доходу; T_2 – податковий кредит на прискорену амортизацію.
	$B_l = \frac{P_1 - \frac{K_2 + D}{t}}{T_3} + B_{лз}$	P_1 – щорічні платежі по лізинговому договору; K_2 – податковий кредит на інвестиції; D – знижки; t – строк дії лізингового договору; T_3 – податок з доходу; $B_{лз}$ – залишкова вартість предмету лізингу.
Ставка фінансового лізингу	$I_r = \frac{A + P_1}{\frac{1}{2} \cdot (B_i - B_{лз})}$	A – сума, яка відшкодовує вартість лізингового майна за період лізингу; B_i – початкова вартість майна.
Визначення суми лізингових платежів із врахуванням та без страховки і витрат (L_n)	$L_n = B_v + K + P_k + C + I,$ $S = B_v + K + P_k$	B_v – сума, яка відшкодовує вартість лізингового майна за період лізингу; K – комісійна винагорода лізингодавцю; P_k – плата лізингодавцю за кредитні ресурси, використані для придбання лізингового майна; C – сума, що виплачується лізингодавцю за страхування майна; I – інші витрати лізингодавця передбачені контрактом.
Визначення розміру лізингових платежів на основі формули анuitетів, що виражає взаємозалежну дію на їх величину всіх умов лізингової угоди (L_n)	$L_n = B_0 \times \frac{L_{np}}{1 - (1 + L_{np})^{-T}} \times T$	B_0 – вартість лізингового майна; L_{np} – ставка лізингового відсотка у розрахунку на тривалість періоду платежів; T – періодичність лізингових платежів (кількість в рік); T – термін договору.
Розрахунок платежів по лізингу, що базується на групуванні поточних витрат ($ЧД$)	$ЧД = П_q + A + B$	$П_q$ – чистий прибуток лізингодавця; A – амортизаційні відрахування; B – виплати по кредиту.
Обсяг робіт, за якого підприємство досягає беззбиткової роботи власної техніки порівняно з послугами підрядників ($Ор$)	$Ор = П_v / В_{п-З_v}$	$П_v$ – постійні витрати на утримання техніки протягом року, $В_{п-З_v}$ – вартість підряду техніки за одиницю роботи, $З_v$ – змінні витрати на утримання техніки в розрахунку на одиницю роботи,

Джерело: узагальнено та доповнено автором за даними [211, 275]

Додаток Ю

Динаміка кількості суб'єктів господарювання за основними організаційно-правовими формами в Україні за ЄДРПОУ

Таблиця Ю.1

Динаміка кількості суб'єктів господарювання за основними організаційно-правовими формами в Україні за ЄДРПОУ та їх структури, 2011-2017 рр.

Види підприємств	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. від 2011 р.	
								абсолютне, +,-	відносне, %
Кількість суб'єктів господарювання за ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами									
Усього юридичних осіб	1012993	1043595	1067599	1100278	1072945	1121347	1185071	172078	17,0
у т.ч.									
Фермерське господарство	45070	44573	44672	44778	43137	43743	44409	-661	-1,5
Державні підприємства	4750	4612	4519	4395	4042	4019	3982	-768	-16,2
Приватне підприємство	223159	221259	217934	217209	201917	201788	202352	-20807	-9,3
Акціонерні товариства	21157	18981	17973	17344	15893	15571	15206	-5951	-28,1
ПАТ	926	2894	3482	3637	3490	3486	3122	2196	237,1
ПрАТ	1326	4000	4440	4476	4215	4149	4348	3022	227,9
змінюють форму з ВАТ і ЗАТ	18905	12087	10051	9231	8188	7936	7736	-11169	-59,1
ТОВ	374752	399361	420817	448537	453931	488205	532401	157649	42,1
Кооперативи	29275	28675	28435	28649	24868	25763	26460	-2815	-9,6
органи влади, організації установи	104941	106439	106936	105959	101777	102218	101277	-3664	-3,5
інші	193482	205326	212859	220458	215529	228488	247760	54278	28,1
Питома вага організаційно-правових форм суб'єктів господарювання за ЄДРПОУ за, %									
Усього юридичних осіб	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0	X
Фермерське господарство	4,4	4,3	4,2	4,1	4,0	3,9	3,7	-0,7	X
Державні підприємства	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	-0,1	X
Приватні підприємства	22,0	21,2	20,4	19,7	18,8	18,0	17,1	-5,0	X
Акціонерні товариства	2,1	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4	1,3	-0,8	X
ПАТ	0,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	X
ПрАТ	0,1	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	X
ТОВ	37,0	1,2	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	-36,3	x
Кооперативи	2,9	38,3	39,4	40,8	42,3	43,5	44,9	42,0	
органи влади, організації, установи	10,4	2,7	2,7	2,6	2,3	2,3	2,2	-8,1	x
інші	19,1	19,7	19,9	20,0	20,1	20,4	20,9	1,8	

Джерело: узагальнено автором за [645]

Додаток Я
Характеристика простих і привілейованих акцій

Таблиця Я.1

Порівняльні критерії простих та привілейованих акцій в Україні

Критерії порівняння	Прості акції	Привілейовані акції
Зміст цінного паперу	Титул власності	Титул власності. Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 25%.
Емітент	Акціонерне товариство	Акціонерне товариство
Право голосу	Дають право голосу	Не дають право голосу, якщо інше не передбачено в статуті АТ. Власник привілейованої акції отримує право голосу при розгляді питань, які порушують його інтереси
Право дивіденду	Право на отримання нефіксованого заздалегідь дивіденду	Право на отримання фіксованого дивіденду. Дивіденд може визначатися не лише до номінальної вартості привілейованої акції, але і як процент від чистого прибутку АТ або відносно інших економічних показників
Порядок виплати дивідендів	Після виплати по привілейованих акціях (в останню чергу)	Перед виплатою дивідендів по простих акціях (після виплати процентів по облігаціях)
Право на майно після ліквідації	Право на майно після задоволення вимог всіх кредиторів та власників привілейованих акцій	Право на майно після задоволення вимог всіх кредиторів, у т.ч. власників облігацій
Переважне право придбання акцій нових емісій до їх публічного розміщення	Забезпечується	На розсуд емітента
Право на участь у керівних органах АТ	Забезпечується	Забезпечується при порушенні прав власника привілейованих акцій
Право на отримання інформації про АТ	Забезпечується	Забезпечується

Джерело: узагальнено автором за [191, 363]

Додаток АА

Концептуальні підходи щодо сутності органічного виробництва

Таблиця АА.1

Характеристика концептуальних розвитку органічного виробництва

Автор	Сутність концепції
Фесенко А.М. [689, с. 243].	органічне виробництво – це система організації діяльності, яка б мінімізувала використання штучних, не властивих природі речовин і технологій, давала змогу отримати продукцію з максимально природними властивостями і сам процес виробництва не порушував екологічної рівноваги
Шкуратов О.І. [721, с. 11]	концепція органічного сільського господарства полягає в тому, щоб якомога точніше повторити “виробництво” в природних агроєкосистемах, спираючись на екологічні процеси, біорізноманіття та, адаптовано до економічних умов, поєднати в собі традиції, інновації і досягнення науки на благо навколишнього природного середовища та поліпшення якості життя всіх учасників
Носко В.Л. [305, с. 213]	органічне виробництво – цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів виробництва, які відповідають якісним вимогам до продуктів харчування”
Мельник В.О. [270, с.231].	у юридичній науці екологічне сільське господарство розглядається, як “організація виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції з використанням переважно натуральних, природних технологій вирощування рослин та тварин”
Постанова ЄС 834/2007 [358]	Органічне виробництво – це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження
Урбан Ю. [833, с. 5].	органічне сільське господарство стало невід’ємною частиною спільної сільськогосподарської політики ЄС. З 1992 р. починається правове регулювання розвитку органічного виробництва, що забезпечує отримання субсидій для фермерів і забезпечення їх підтримки (по-перше, прийняття постанови 2092/91, а потім Постанова Ради ЄС № 834/2007), які включали в себе перелік препаратів, які дозволені при виробництві органічної продукції
В. Артиш [12, с.243].	пропонує такі критерії: продукція виготовлена з нешкідливих матеріалів, не містить у собі речовин, які негативно впливають на здоров’я людини; при виготовленні продукції застосовуються технології з мінімальним негативним впливом на навколишнє природне середовище; виробники й постачальники несуть повну відповідальність за безпеку використання продукції не лише у сфері споживання, але й щодо впливу на довкілля; пакувальні матеріали для продукції є нешкідливими, їх можна повторно переробляти, використовувати та безпечно утилізувати
О.І. Котикова і Ю.І. Юрченко [212, с. 52].	підвищення ролі ціноутворення на органічну продукцію визначається досить високим рівнем інфляції, високою ціною на сировину органічного походження, підвищенням конкуренції в умовах Євроінтеграції та зниженням купівельної спроможності покупців”
Р.М. Безус [25, с. 24].	будучи самодостатніми, органічні землероби покращують землі і будують модель незалежності виробництва харчових продуктів від дорогих зовнішніх матеріалів
Л.С. Ревенко [418, с. 101]	органічний сектор – це індустрія, причому висока, а сегрегація товаропотоків досягається за рахунок розвиненого законодавства та інфраструктури, які забезпечують його виконання”

Джерело: узагальнено автором

Додаток АБ

Світові тенденції органічного виробництва овочів, плодів і ягід

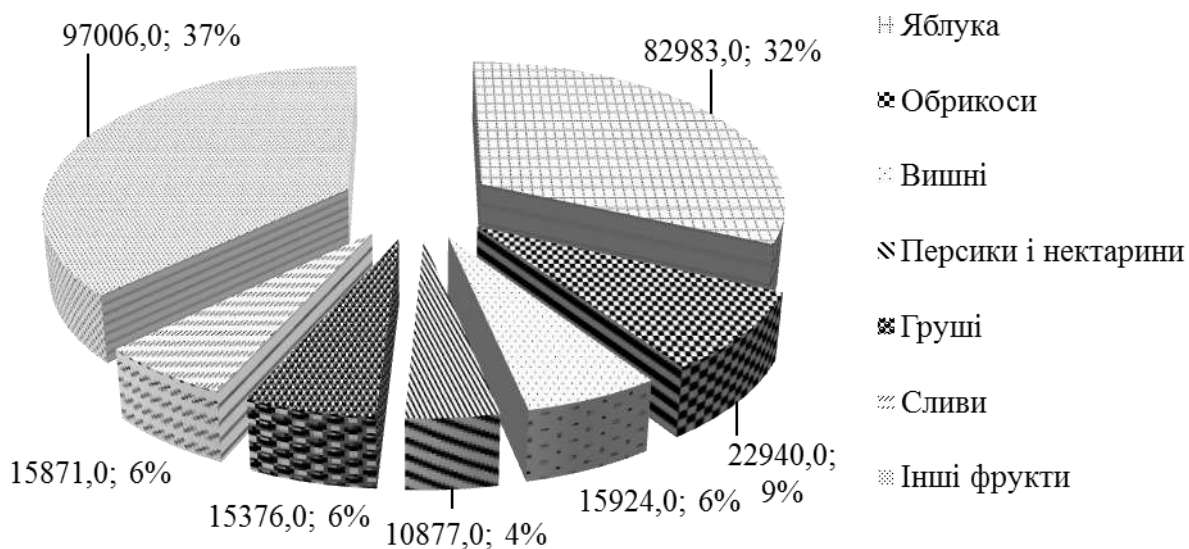

Рис. АБ.1. Склад (га) та структура (%) площі вирощування органічних плодів і ягід у світі, 2016 р.

Джерело: узагальнено автором за [791]

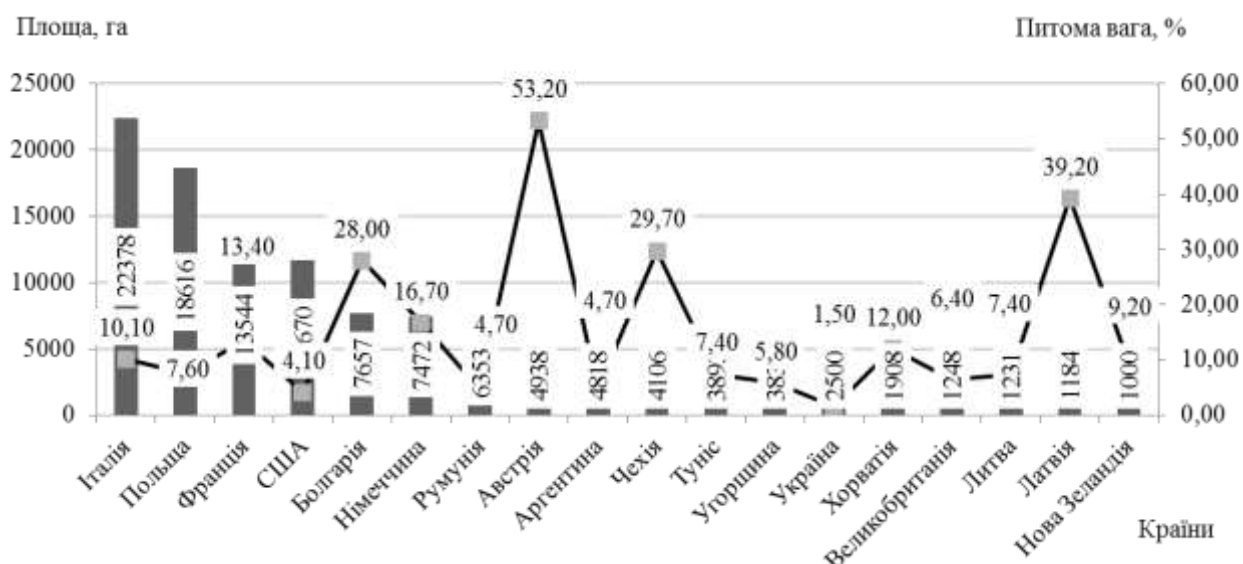

Рис. АБ.2. Динаміка площ (га) та їх питомої ваги (%) вирощування органічних фруктів помірного клімату в розрізі провідних країн, 2016 р.

Джерело: узагальнено автором за [791]

Продовження додатку АБ

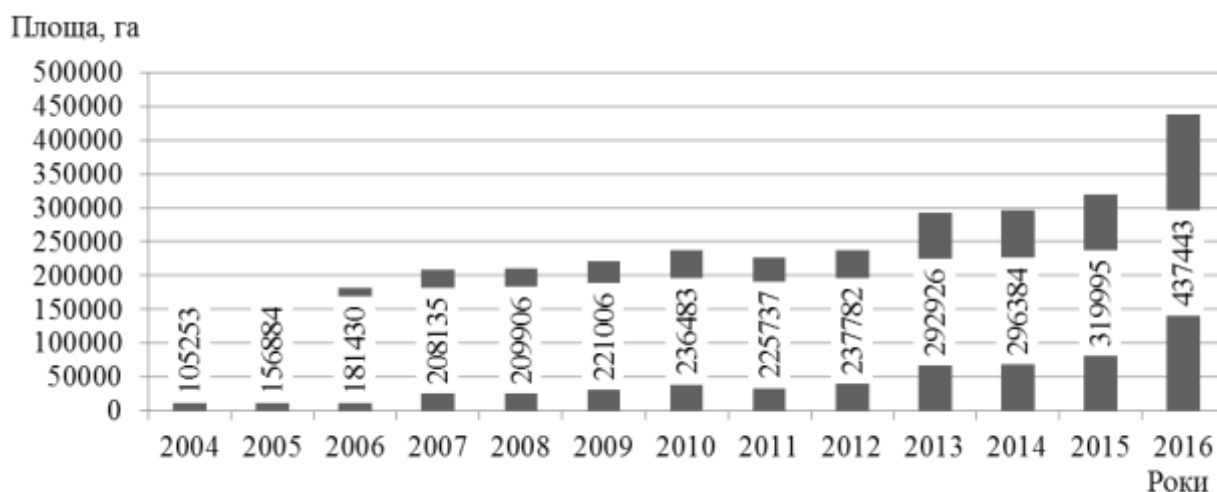

Рис. АБ.3. Динаміка площ вирощування органічних овочів у світі, 2016 р., га
Джерело: узагальнено автором за [791]

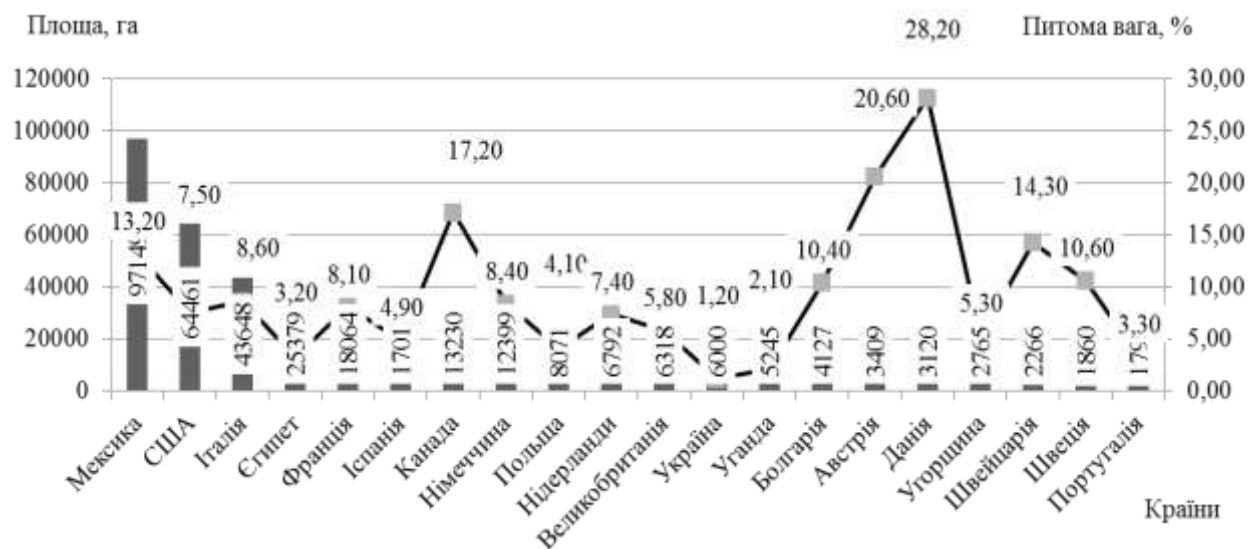

Рис. АБ.4 Динаміка площ (га) та їх питомої ваги (%) вирощування органічних овочів в розрізі провідних країн, 2016 р.
Джерело: узагальнено автором за [791]

Додаток АВ

Список публікацій здобувача

Праці, у яких опубліковані наукові результати дисертації:

Монографії

1. Самойлик Ю.В. Агропродовольчий ринок: розвиток в умовах глобалізаційних викликів економіки: монографія. Полтава, 2018. 494 с. (28,72 друк. арк.)
2. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку ринку тваринницько-промислової продукції в Полтавському регіоні. *Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах: монографія*. Симферополь: ООО “ДиАйПи”, 2012. С. 130-151. (0,92 друк. арк.)
3. Самойлик Ю.В. Підприємство – основний суб’єкт та генератор ефективної розбудови соціальної інфраструктури. *Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи: колективна монографія* / за заг. ред. професора В.І. Аранчій. Полтава: ТОВ “НВП “Укрпром-торгсервіс”, 2013 р. С. 33-43. (0,61 друк. арк.)
4. **Самойлик Ю.В.,** Гуменна О.В., Матукова Г.І., Сікора Д.Л. та ін. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління підприємствами: теорія, методологія, практика: колективна монографія. Національний університет “Києво-Могилянська академія”. К. Національний університет “Києво-Могилянська академія”, 2015. 534 с. (22,25/1,34 друк. арк.) (*особистий внесок – обґрунтування особливостей управління в аграрній сфері*).
5. Самойлик Ю.В. Конкурентоспроможність суб’єктів ринку м’яса та м’ясопродукції: теорія, методологія, практика. *Конкурентоспроможність підприємств в умовах ринкової економіки: Том 3: Галузеві особливості конкурентоспроможності в умовах глобалізації: монографія* / [Ю.В. Самойлик, Т.Л. Мостенська, В.Я. Омельченко, О.О. Красноручий, Ю.В. Ушкаренко, Н.С. Скопенко та ін.]; за заг. ред. О.В. Захарченка, М.А. Зайця, В.С. Ніценка. Одеса: 2015. С. 168-225. (2,63 друк. арк.)

6. **Самойлик Ю.В.** Логістична компонента сталого розвитку м'ясної галузі. *Сталий людський розвиток місцевих громад : наукові праці ВНЗ-партнерів Проекту ЄС/ПРООН “Місцевий розвиток, орієнтований на громаду”*: колективна монографія / укладачі: М.А. Лепський, І.В. Дударєва, за заг. ред. М.А. Лепського. 2015. С. 259-267. (0,81 друк. арк.)

7. **Самойлик Ю.В.** Європейський досвід державного регулювання розвитку ринку м'яса і м'ясопродукції. *Економіка та управління підприємствами регіонів України в контексті європейської інтеграції [Колективна монографія]* за заг. ред. В.Я. Чевганової. Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 99-107. (0,57 друк. арк.).

8. **Самойлик Ю.В., Шашло Н.В.** Регіональна політика як основа ефективного місцевого розвитку, орієнтованого на громаду. *Місцевий розвиток за участі громади Міжнародного Проекту ЄС/ПРООН: Колективна монографія. Том 4: Регіональні аспекти та сталий розвиток міст* / за заг.ред. к.пол.н. Г.І.Мелеганич, д.е.н. Ю.М. Петрушенко. К: ВАІТЕ, 2016. С. 198-209. (0,67/0,4 друк. арк.) (особистий внесок – дослідження тенденцій розвитку сільських територій).

9. **Samoilyk Iu.** Development indicators of agricultural sector in the world. *Mechanisms of interaction between competitiveness and innovation in modern international economic relations: collective monograph* / edited by M.Bezpartochnyi, in 4 Vol. / ISMA University. Riga: “Landmark“ SIA, 2017. Vol.4. pp. 128-137. (0,64 друк. арк.).

10. **Samoilyk Iu.** Industry features of structuring of agricultural markets. *Formation of modern social, economic and organizational mechanisms development of entities agrarian business: collective monograph.* / edited by M. Bezpartochnyi / ISMA University. – Riga: “Landmark” SIA, 2017. 180 p. (8,2/0,57 друк. арк.).

11. **Samoilyk Iu.** Strategic estimations and vectors of Ukraine's social and economic development in the conditions of european integration and the world partnership monograph / edited by V. Yatsenko. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom. 2017. pp. 308-318. (0,59 друк. арк.).

12. Самойлик Ю.В. Агропродовольчий ринок в умовах економічних змін: суть і класифікація. *Управління соціально-економічним розвитком в умовах змін: монографія* / [заг. ред. д. держ. упр., професора Т.М. Лозинської]: Полтавська державна аграрна академія. Полтава : ФОП Гаража М.Ф., ТОВ Сімон, 2017. С. 9-20. (0,61 друк. арк.).

13. Самойлик Ю.В. Механізм підвищення енергоефективності виробництва продукції в аграрному секторі економіки. *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього: колективна монографія* / за заг. ред. В.Я. Чевганової. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 34-46. (0,72 друк. арк.).

14. Самойлик Ю.В. Соціально-економічна сутність ринку в умовах глобалізації. *Соціально-економічні аспекти розвитку економіки підприємства: монографія* / під заг. ред. д.е.н., проф. О.Б. Чернеги, Донец.нац.ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Кривий Ріг. ФОП Залозний В.В., 2017. С. 191-209. (1,23 друк. арк.).

15. Самойлик Ю.В. Пріоритети розвитку альтернативної енергетики в Україні в контексті світових тенденцій. *Розробка та вдосконалення енергетичних систем з урахуванням наявного потенціалу альтернативних джерел енергії : колективна монографія* / за ред. О.О. Горба, Т.О. Чайки, І. О. Яснолоб. Полтава : ФОП Петренко І. М., 2017 С. 68-77. (0,53 друк. арк.).

**Статті, опубліковані у закордонних виданнях та виданнях України,
включених до наукометричних баз**

16. Самойлик Ю.В. Економічний механізм формування стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки: Житомир, Житомирський державний технологічний університет*, 2010. № 3 (53). С. 94-99. (0,53 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, DOAJ, Google Scholar*).

17. Самойлик Ю.В. Механізм структуризації стратегічного потенціалу конкурентоспроможності підприємства. *Технологічний аудит та резерви виробництва: Харків: ПП "Технологічний центр". 2011. № 2 (2). С. 32-36.*

(0,61 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, DOAJ, Google Scholar, EBSCO Publishing, CiteFactor, Ulrichsweb, OpenAire, BASE, ResearchBib, WorldCat та ін.*).

18. Самойлик Ю.В. Методичні підходи до оцінки стратегічного потенціалу конкурентоспроможності підприємства. *Економіка АПК*. 2012. № 3. С. 72-78. (0,58 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, OAJI, Google Scholar, EBSCO HOST, CiteFactor, Ulrichsweb, OpenAire, BASE, E-Library, GIF та ін.*).

19. Самойлик Ю.В. Механізм прийняття управлінського рішення в агроформуваннях корпоративного типу. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. журнал. Серія “Економіка і менеджмент”*: Суми : СНАУ, 2012. № 11 (54). С. 112-117. (0,55 друк. арк.) (включено до: *РІНЦ*).

20. Самойлик Ю.В. Інституціональні основи кооперації та інтеграції виробників м'ясної продукції. *Інноваційна економіка*. 2013 . № 9 [47]. С. 32-38. (0,56 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, РІНЦ*).

21. Самойлик Ю.В. Концептуальні підходи до формування логістичних систем на ринку м'яса та м'ясопродукції. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. Журнал. Серія “Економіка і менеджмент”*. 2013. № 4 (63). С. 97-103. (0,52 друк. арк.) (включено до: *РІНЦ*).

22. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку кредитних обслуговуючих кооперативів на ринку м'ясної продукції. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія “Економіка, аграрний менеджмент, бізнес”*. 2013. Вип.181, ч.5. С. 95-103. 0,58 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, DOAJ, Google Scholar, EBSCO HOST, SIS, Ulrichsweb, MIAR, BASE, E-Library, USJ та ін.*).

23. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку ринку м'яса за рахунок внутрішнього потенціалу. *Науковий вісник Херсонського державного університету: серія “Економічні науки”*. 2014. Вип. 9, част. 6. С. 35-41. (0,52 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus, Google Scholar*).

24. Самойлик Ю.В. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як організаційно-економічний засіб підвищення рівня технічного забезпечення АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія*

“Економіка і менеджмент”. Суми : СНАУ, 2014. № 8 (61). С. 112-117. (0,53 друк. арк.) (включено до: РІНЦ).

25. Самойлик Ю.В. Ефективність управління розвитком м'ясної галузі та шляхи її підвищення. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія*. 2015. № 11 (231). С. 187-196. (0,61 друк. арк.) (включено до: РІНЦ, Google Scholar, Social Science Open Access Repository та ін.).

26. Самойлик Ю.В. Господарства населення у ринковому середовищі: роль і перспективи розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 244-250. (0,51 друк. арк.) (включено до: Index Copernicus).

27. Самойлик Ю.В. Механізм формування і розвитку логістичних систем скотарства в агроформуваннях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса. МГУ*. 2015. № 11. С. 84-89. (0,54 друк. арк.) (включено до: Index Copernicus, Google Scholar).

28. Самойлик Ю.В. Особенности отношений в системе мясного рынка. *Аграрная экономика : ежемесячный научный журнал. Республика Беларусь: Минск*. 2015. № 5. С. 62-70. (0,55 друк. арк.) (закордонний журнал, Білорусія).

29. Самойлик Ю. Концептуальна сутність і структура агропродовольчого ринку. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. 2016. Vol. 2. №. 4. pp. 161–173. URL: www.are-journal.com.

30. Самойлик Ю.В. Особливості органічного виробництва овочів, плодів і ягід в агроструктурах різного типу. *Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. журнал. Серія “Економіка і менеджмент”*. Суми : СНАУ, 2016. № 4 (68). С. 112-119. (0,50 друк. арк.) (включено до: РІНЦ).

31. **Самойлик Ю.В.,** Волошина О.А. Конкурентоспроможність продукції вітчизняних підприємств в контексті європейської інтеграції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 413-418. (0,54/34 друк. арк.) (включено до: Index Copernicus). (особистий внесок – розробка рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності).

32. **Самойлик Ю.В.,** Волошина О.А., Миргородська А.О. Проблема

конкурентоспроможності української продукції на ринку ЄС. *Економічний форум*. № 1. Січень 2016. Луцьк: ЛуцькНТУ, 2016. С. 47-53. (0,55/24 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus*, *Google Scholar*, *PIHЦ*, *Ulrichsweb*). (особистий внесок – обґрунтування проблем конкурентоспроможності української продукції).

33. **Samoilyk I.V.**, Berezina L.M., Sosnovska O.O. Problems and prospects of logistics in market of meat and meat products. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie*. 2016. № 21. S.26-36. (0,61/0,43 друк. арк.) особистий внесок – виявлення особливостей розвитку логістики у м'ясній галузі). (закордонний журнал, Польща).

34. **Samoilyk Iu.** Improvement of scientific conceptual paradigms of market development in conditions of economic globalization. *Технологічний аудит та резерви виробництва* 2017. № 2/5(34). С. 60-65. (0,62 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus*, *DOAJ*, *Google Scholar*, *EBSCO Publishing*, *CiteFactor*, *Ulrichsweb*, *OpenAire*, *BASE*, *E-Library*, *ResearchBib*, *WorldCat*).

35. **Самойлик Ю.В.**, Шашло Н.В., Чи Дэфу. Органическое производство: мировые тенденции, проблемы и перспективы. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2016. Том 6. № 1. С. 27-36. 0,62/0,35 друк. арк.) (особистий внесок – дослідження світових тенденцій розвитку ринку органічної продукції). (закордонний журнал, Росія, *PIHЦ*).

36. **Samoilyk Iu.**, V. Bilan Yu. V., Nitsenko V. S., Conceptual modeling of agri-food market development under economy's globalization. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 54-61. (0,52/0,27 друк. арк.) (особистий внесок – побудова концептуальної моделі розвитку агропродовольчого ринку). (включено до: *ESCI* у **Web of Science** (*Thomson Reuters*), *Міжнародний центр періодичних видань* (*ISSN International Centre*), *Ulrichsweb™ Global Serials Directory*, *Google Scholar*, *PIHЦ*, *Index Copernicus* та ін.).

37. **Samoilyk Iu.**, Zos-Kior M., Kuksa I., & Storoška M. Methodology for assessing globalisation development of countries. *Economic Annals-XXI*. 2017. Volume 168, Issue 11-12. pp. 4-8. (0,50/0,20 друк. арк.) (особистий внесок – розробка методики оцінки рівня глобалізаційного розвитку агропродовольчого

ринку).(включено до: **Scopus**, *Index Copernicus*, *EBSCOhost*, *Ulrich's Periodicals Directory*, *Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.)*, *INFOBASE INDEX*, *PIHЦ*, *The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences*, (*ERIH PLUS*) та ін..

38. **Samoilyk Iu.V.**, Sedláková I. Globalizations trends of Ukraine socio-economic development. *Perspectives – journal on economic issues*. 2017. № 4. PP. 18-27. (0,58/0,36 друк. арк.) (особистий внесок – дослідження показників соціально-економічного розвитку України у порівнянні з іншими країнами). (закордонний журнал, Словаччина).

39. Самойлик Ю.В. Розвиток: соціально-економічна сутність та класифікація його видів. *Вісник Черкаського університету, Серія: Економічні науки*. 2017. № 2. С. 49-56. (0,52 друк. арк.) (включено до: *Index Copernicus*, *Google Scholar*).

40. Самойлик Ю.В. Рынок продукции животноводства как основная под.-система агропродовольственного рынка. *Аграрная Экономика*. 2017. № 10. С. 56-63. (0,51 друк. арк.) (закордонне видання, Білорусія).

Статті, опубліковані у фахових виданнях України

41. Самойлик Ю.В. Економіко-логістичне обґрунтування стратегії сировинного забезпечення підприємства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. Харків: ХНТУСГ, 2011. № 113. С. 300 - 306.

42. Самойлик Ю.В. Економічний механізм удосконалення стратегії договірних відносин у м'ясопродуктовому підкомплексі. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та ботехнологій ім. С.З. Гжицького: Економічні науки*. Львів, 2011. Т.13. № 1 (47), Ч.2 .С.217 - 222.

43. Самойлик Ю.В. Оцінка ефективності стратегії агропромислової інтеграції підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Вип. 2. Т. 2. Економічні науки*. Полтава : ПДАА. 2011. С. 233-239.

44. Самойлик Ю.В. Визначення сутності ринку: політекономічний підхід. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (5) Т. 3. 2012. С. 276-280.

45. Самойлик Ю.В. Державне дотаційне регулювання розвитку тваринництва. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького: Економічні науки*. Львів, 2012. Т.17. № 2 (51). Ч.2. С.208 - 213.

46. Самойлик Ю.В. Розвиток сільських територій як пріоритет соціально-економічної стратегії держави. *Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка*. 2012. № 4 (35). С. 140 - 145.

47. Самойлик Ю.В. Кластерний ABC-XYZ-аналіз як метод формування стратегії збуту продукції підприємства. *Економіка і управління: НАПКС*. 2012. № 3. С.80 - 85.

48. **Самойлик Ю.В.,** Сукач О.О. Агрострахування як інструмент управління ризиками в сільському господарстві. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки): Мелітополь. 2012. № 2 (18), том. 1. С.345-354. (0,50/0,20 друк. арк.) (особистий внесок – дослідження ринку страхових послуг)*.

49. Самойлик Ю.В. Теоретико-методологічні основи економіко-правового регулювання ринку м'яса та м'ясопродукції в Україні. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2012. Випуск 20, Том 2. С. 260 - 264.

50. Samoilyk I.V. Socio-economic infrastructure of agricultural market. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). Мелітополь. 2013. № 2 (22). том. 1. С. 25-32.*

51. Самойлик Ю.В. Методологія оцінки ефективності обслуговуючої кооперації на аграрному ринку. *Економіка Крима*. 2013. № 2. С. 43-47.

52. Самойлик Ю.В. Кооперативи та агрохолдинги: концептуальні порівняння організаційних механізмів. *Вісник Житомирського національного*

агроекологічного університету: Науково-теоретичний збірник (економічні науки). 2013. № 1-2 (№37). Т.2. С. 20-28.

53. Самойлик Ю.В. Особливості корпоративного управління в агропромисловому комплексі. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (6). Т. 1. 2013. С. 235-240.*

54. Самойлик Ю.В. Аспекти економічної диверсифікації в системі ринкових відносин. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2 (5) Т. 3. 2014. С. 276-280.*

55. Самойлик Ю.В. Кооперація як передумова ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації економіки. *Наукові праці ПДАА. 2014. № 2 (9). С. 280-290.*

56. Самойлик Ю.В. Організаційно-економічні переваги агролізингу при обґрунтуванні стратегії матеріально-технічного забезпечення підприємства. *Економіка Крима. 2014. № 2 (47). С. 56-61.*

57. Самойлик Ю.В. Матеріально-технічне забезпечення АПК: тенденції, механізми, перспективи. *Економіка і регіон. 2014. № 4 (47). С. 35-41.*

58. Самойлик Ю.В. Організаційно-економічний механізм реструктуризації інтегрованих формувань харчової промисловості *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Вип. 2 (11). Економічні науки. Полтава : ПДАА. 2015. С. 235-242.*

59. Самойлик Ю.В. Органічне виробництво овочів, плодів, ягід: тенденції і перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного аграрного університету. 2015. № 5. С. 261-270.*

60. Самойлик Ю.В. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської промисловості. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2 (5). Т. 3. 2015. № 1. С. 235-245.*

61. Самойлик Ю.В. Особливості виробництва та реалізації м'яса та м'ясопродукції у вертикально інтегрованих структурах. *Формування ринкової економіки: Збірник наукових праць: Проблеми управління у великотоварних агропромислових формуваннях. К. : КНЕУ. 2015. № 33. С. 376-386.*

62. Самойлик Ю.В. Особливості управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств у глобальному середовищі. *Економіка та організація управління*. 2016. № 3. С. 245–253.

63. Самойлик Ю.В. Рослинницько-промислова підсистема агропродовольчого ринку: характеристика та класифікація. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (13). Полтава : ПДАА. 2016. С. 235-242.

Інші закордонні видання

64. Самойлик Ю.В. Инфраструктура и услуги банковского сектора на аграрном рынке Украины и республики Молдовы. *Инновационное развитие Республики Молдова: национальные задачи и мировые тенденции: Материалы международной научно-практической конференции (7-8 ноября 2013 г., Комратский государственный университет)*. Комрат: А&V “POLIGRAF”. С. 33-38.

65. Самойлик Ю.В. Экономическая диверсификация: сущность и виды. *Conferința națională cu participare internațională: Strategii și politici de management în economia contemporană (ediția a III-a)*. 28-29 martie 2014. Chișinău, 2014. p. 125-127.

66. Самойлик Ю.В. Перспективы развития международных отношений в мясной отрасли между странами СНГ. *Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость: Материалы VII Международной научно-практической конференции (Минск, 25-26 сентября 2014 г.) : в 2 т.* Минск : БГЭУ, 2014. Т. 1. С. 115-116.

67. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на економічний розвиток України. *Економічний розвиток: теорія, методологія, управління: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Наукові статті та доповіді*. Будапешт-Прага-Київ, 2016. С. 228-236.

68. Самойлик Ю.В. Класифікація логістичних систем у м'ясній галузі. *Транскордонне співробітництво: ключові ідеї та перспективи: Матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 травня 2016 р. Чернівці (Україна) – Сучава (Румунія)) – Чернівці: Чернівецький національний університет*, 2016. С. 137-139.

69. Самойлик Ю.В. Концептуальные парадигмы глобализации мировой экономики. *Buletinul Științific al Universității de Stat “Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul ediție semestrială seria: Științe economice*. 2016. № 2. С. 87-99.

70. Самойлик Ю.В. Отраслевые особенности развития рыночных отношений в АПК. *Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 25 годовщине Комратского государственного университета 4 февраля 2016 г. “Наука, Образование, Культура», “Știință, Educație, Cultură” / Том 1 “Экономические науки, сельское хозяйство и перерабатывающая промышленность, право и политические науки, психолого-педагогические науки, информационные технологии, математика и физика” / под. Общ. Ред. Л.В. Федотовой. Комрат: Комратский государственный университет. 2016. С. 97-99.*

71. Самойлик Ю.В. Структуризация агропродовольственного рынка. *Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții “Știință, educație, cultură”, conferința științifico-practică internațională (2017; Комрат). Știință, educație, cultură : Conferința științifico-practică internațională = Наука, образование, культура: Международная научно-практическая конференция, посвященная 26-ой годовщине Комратского государственного университета, 10 февраля 2017 года: сборник тезисов: [în 2 vol.] / науч. ком.: Захария С. К., Раковчена Т. И. Комрат: Комратский государственный университет, 2017 (Tipogr. “A & V Poligraf”). Том 1: Экономические науки. Сельское хозяйство и перерабатывающая промышленность. Право и политические науки. Психолого-Педагогические науки. Информационные технологии, математика и физика / сост.: Т. И. Раковчена, Т. Г. Великова. 2017. С. 78-80.*

72. Самойлик Ю.В. Характеристика видов социально-экономического развития в условиях глобализации. *Современные достижения науки и пути инновационного восхождения экономики региона, страны: международная научно-практическая конференция (18 мая 2017, Комрат) /гл. ред. Д.М. Пармакли Комрат: Комратский государственный университет (Молдова). 2017. С. 142-148.*

73. Samoilyk Iu. The structure of the market system and the peculiarities of its formation in the agro food sector. *Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК : сборник научных статей 9-й Международной научно-практической конференции, Минск, 25–26 мая 2017 г.* / редкол.: Г. И. Гануш [и др.]. Минск : БГАТУ, 2017. С. 467-471.

74. **Самойлик Ю.В.,** Коваленко М.В. Коучинг как инновационный метод кадрового менеджмента в аграрной сфере. *Актуальные проблемы формирования кадрового потенциала для инновационного развития АПК : материалы 4-й Международной научно-практической конференции (Минск, 5–6 октября 2017 г.)* / редкол.: Н. Н. Романюк [и др.]. Минск, БГАТУ, 2017. С. 331-336. (0,4/0,2 друк. арк.) (особистий внесок – обґрунтування особливостей кадрового менеджменту в аграрній сфері).

75. Самойлик Ю. В. Развитие как элемент цикла деловой активности экономики. *Инновационное развитие экономики: предпринимательство, образование, наука : сб. науч. ст.* / редкол.: Т.В. Борздова (отв. ред.) [и др.]. Минск : ГИУСТ БГУ, 2017. С. 140-142.

Інші видання

76. Самойлик Ю.В. Стратегічні напрями соціальної політики підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. 2011. № 4 (49), частина II.* С. 198-203.

77. Самойлик Ю.В. Стратегія розробки соціального проекту. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2010 р. (26-27 квітня 2011 р.).* Полтава: РВВ ПДАА, 2011. С. 108-109.

78. Самойлик Ю.В. Оптимізація виробничої стратегії м'ясопереробних підприємств. *Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (17-18 травня 2011 р.).* Полтава: РВВ ПДАА, 2011. С. 151 - 153.

79. Самойлик Ю.В. Сутність стратегічного потенціалу підприємства. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство,*

підприємство, регіон, держава (6-7 жовтня 2011 р.). Полтава : ВНЗ Укоопспілки “ПУЕТ”, 2011. С. 315-317.

80. Самойлик Ю.В. Алгоритм оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Матеріали Всеукраїнської конференції “Європейські інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи ” (11 жовтня 2011 р.)*. Херсон : Херсонський державний університет, 2011. С. 77.

81. Самойлик Ю.В. Механізм прийняття управлінських рішень щодо агропромислової інтеграції підприємств. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Формування та розвиток інтеграційних процесів в АПК”*. Полтава, ПДАА, 2011. С. 86 – 88.

82. Самойлик Ю.В. Методологічний підхід щодо оцінки та формування корпоративної культури підприємства. *Корпоративна культура організації XXI століття – 2012 : стан і перспективи розвитку : збірник наукових праць*. Краматорськ : ДДМА, 2012. С. 80 - 86.

83. Самойлик Ю.В. Механізм державної підтримки агрострахування. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції “Розвиток економіки України на інноваційній основі” (12-15 червня 2012 р.)*. Мелітополь: ТДАТУ, 2012. С.62 - 64.

84. Самойлик Ю.В. Механізм державної фінансової підтримки розвитку ринку продукції тваринництва. *Трансформація управлінської парадигми в аграрному секторі економіки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава 30-31 жовтня 2012 року)*. Полтава: ПДАА, 2012. С.30-32.

85. Самойлик Ю.В. Стратегічна модель системи управління збутом продукції підприємств харчової промисловості. *Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2012 р.)*. Полтава: РВВ ПДАА, 2012. С. 76 - 77.

86. Самойлик Ю.В. Стратегічні аспекти забезпечення соціальної безпеки підприємницької діяльності. *Матеріали науково-практичної конференції “Напрями забезпечення безпеки підприємницької діяльності”*

(квітень 2012 р.). ПІБ МНТУ, 2012. С. 18-20.

87. Самойлик Ю.В. Типологія сучасних ринків. *Формування і розвиток ринку продукції АПК. Матеріали всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Полтава, 28 березня 2013 р.)*. Полтава: РВ ПДАА, 2013. С. 17-20.

88. Самойлик Ю.В. Теоретико-методологічне обґрунтування механізму агрострахування підприємств. *Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах сталого розвитку : Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, 4-5 квітня 2012 р.* Харк. Нац. Аграрний університет. Харків: ХНАУ, 2012. С. 218 - 222.

89. Самойлик Ю.В. Особливості функціонування ринку м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2011 р. (травень 2012 р.)*. Полтава: РВВ ПДАА, 2012. С. 110-112.

90. Самойлик Ю.В. Розвиток кооперації на рику м'яса та м'ясопродукції. *Кооперативні читання: 2013 рік: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 4-6 квітня 2013 р.)*. Житомир: Вид-во "Житомирський національний агроекологічний університет", 2013. С.197-202.

91. Самойлик Ю.В. Маркетинговий менеджмент в агрокорпораціях. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції "Маркетингове забезпечення ринку продовольства" (23-24 квітня 2013 р.)*. Полтава: РВ ПДАА, 2013. С. 36-38.

92. Самойлик Ю.В. Передумови органічного виробництва м'яса та м'ясопродукції в Україні. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир: Полісся, 2013. С. 190-193.

93. **Самойлик Ю.В.,** Вязовська О.О. Теоретико-методологічні основи формування ресурсного потенціалу підприємства. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу по результатах дослідницької роботи за 2012 р. (травень 2013 р.)*. Полтава: РВВ ПДАА, 2013. С. 108-110. (особистий внесок – розробка моделі структуризації ресурсного потенціалу).

94. Самойлик Ю.В. Механізм стимулювання внутрішнього попиту на м'ясну продукцію. *Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 червня 2013 р., Одеський державний аграрний університет)*. Одеса : ОДАУ. 2013 р. С. 152-153.

95. Самойлик Ю.В. Переваги малого бізнесу на рику м'яса і м'ясо-продукції. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми та стратегічні напрями розвитку національної економіки", присвяченої 20-річчю факультету "Економіки та бізнесу" / За ред. С.В. Кармана. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська міська типографія, 2013. С. 67-69.*

96. Самойлик Ю.В. Концептуальні основи екологічного менеджменту аграрних підприємств. *Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання: Збірник тез доповідей третьої науково-практичної конференції з міжнародною участю (22 листопада 2013 р.) Харків: Академія Внутрішніх Військ МВС України. 2013. С. 210-212.*

97. Самойлик Ю.В. Ринок як об'єкт і суб'єкт управління. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 28-29 листопада 2013 р. : В 2 т. Том 2. Дніпропетровськ : Видавничо-поліграфічний центр "Гарант СВ", 2013. С. 89-91.*

98. Самойлик Ю.В. Роль суб'єктів аграрного ринку у формуванні соціально-економічної інфраструктури. *Перспективи суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України: виклики XXI століття: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті засновника Міжнародного науково-технічного університету ак. Ю.М. Бугая та двадцятій річниці створення МНТУ. Полтава: ПІБ МНТУ. 2013. С. 78-83.*

99. Самойлик Ю.В. Основні форми агропромислової інтеграції в

сучасних умовах. *Матеріали V Всеукраїнської наукової web-конференції молодих вчених “Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах» (6 березня 2014 р.)*. Сімферополь. 2014. С. 96-97.

100. Самойлик Ю.В. Корпоративні аспекти функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Кооперативні читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 27-29 березня 2014 р.)* Житомир: Вид-во “Житомирський національний агроекологічний університет”, 2014. С. 60-65.

101. Самойлик Ю.В. Кон’юнктура фінансово-кредитного ринку в АПК. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу за результатами науково-дослідної діяльності у 2013 році*. Полтава : ПДАА, 2014. С.79-81.

102. Самойлик Ю.В. Детермінанти економічної диверсифікації. *Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції “Напрями економічного розвитку, управління та регулювання в АПК” (м. Полтава, 15 квітня 2014 року)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2014. С. 41-44.

103. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку хутрового звірництва України в нових економічних умовах. *Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, регіону, країни: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 13 – 14 травня 2014 р.* Ч.І. Полтава: ПолтНТУ, 2014. С. 352-354.

104. Самойлик Ю.В. Цифровий маркетинг у м’ясній галузі. *Маркетинг і цифрові технології: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції 29-30 травня 2014*. Одеса: ТЕС, 2014. С. 167-170.

105. Самойлик Ю.В. Тенденції виробництва м’яса у країнах СНД у сучасних динамічних умовах. *Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи: зб. Наук. Праць за матеріалами II Міжнародної наук.-практ. конф., Секція 2. “Економіка та управління підприємствами і галузями агропродовольчого комплексу”, 11 листопада 2014 р.* Інститут продовольчих ресурсів НААН України. К. : ННЦ ІАЕ. 2014. С. 165-168.

106. Самойлик Ю.В. Концептуальна модель ринку. Економіка

підприємства: проблеми теорії та практики: *Матеріали науково-теоретичного семінару викладачів кафедри (Полтава 12 листопада 2014 р.)*. Полтава: РВВ ПДАА. 2014. С. 18-20.

107. Самойлик Ю.В. Перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації зі спільного використання техніки. *Аграрна наука – освіта – виробництво: сучасний стан, проблеми та перспективи інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю Миколаївського національного аграрного університету, 12-14 листопада 2014 р., м. Миколаїв / Міністерство аграрної політики та продовольства України; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2014. С. 19-21.*

108. Самойлик Ю.В. Засади ефективного розвитку матеріально-технічної бази АПК. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України: матеріали Міжн.наук.-практ. конф. молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів (19 листопада 2014 р.) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. С. 156-158.*

109. Самойлик Ю.В. Лізинг як напрям антикризового управління матеріально-технічним забезпеченням підприємства. *Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання: Збірник тез доповідей Четвертої науково-практичної конференції (м. Харків, 27 листопада 2014 р., Національна академія Національної гвардії України). Х. РВВ НАНГУ. 2014. С. 216-219.*

110. Самойлик Ю.В. Сутність ринку як системи та середовища. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції “Управління соціально-економічним розвитком держави, регіону, підприємства”: збірник наукових праць. (1 листопада – 1 грудня 2014) Полтава: ПНТУ ім. Ю. Кондратюка, видавець ФОП Мирон І.А., 2014. С. 184-187.*

111. Самойлик Ю.В. Теоретичні основи розвитку соціальної ринкової економіки. *Матеріали науково-теоретичного семінару викладачів кафедри економіки підприємства “Організаційно-економічні засади ефективного розвитку*

суб'єктів господарювання в аграрній сфері". Полтава: ПДАА, 2014. С. 45-48.

112. Самойлик Ю.В. Потенціал національного ринку м'яса та м'ясопродукції. *Актуальні питання економічних наук. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13-14 березня 2015 року). У 2-х частинах.* Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2015. Ч. 1. С. 21-25.

113. Самойлик Ю.В. Органічне виробництво – головна конкурентна перевага господарств населення на аграрному ринку Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир: Вид-во "Полісся", 2015. С. 207-210.

114. Самойлик Ю.В. Державне регулювання сільськогосподарської кооперації. *Кооперативні читання : 2015 рік: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 3 квітня 2015 р.).* Житомир: вид-во "Житомирський національний агроекологічний університет", 2015. С. 21-25.

115. Самойлик Ю.В. Місце агрохолдингів на ринку м'яса та м'ясопродукції. Розвиток національної економіки: теорія і практика: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 3-4 квітня 2015 року, проведеної на базі ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", м. Івано-Франківськ.* Тернопіль: Крок. 2015. Ч.2. С. 338-339.

116. Самойлик Ю.В. Проблеми функціонування господарств населення в якості суб'єктів підприємництва на аграрному ринку. *Формування стратегії розвитку та управління підприємствами АПК в ринкових умовах: Матеріали всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Полтава, 29 квітня 2015 року).* Полтава : РВВ ПДАА, 2015. С. 18-21.

117. Самойлик Ю.В. Вплив діяльності агрохолдингів на сільськогосподарську кооперацію. *Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації (12-13 травня 2015 р.)* Львів. Львівський національний аграрний університет С. 308-310.

118. Самойлик Ю.В. Історичний досвід функціонування господарств населення в різних економічних умовах. *Матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної*

аграрної академії (м. Полтава, 13-14 травня 2015 року). Т. 1. Полтава : РВВ ПДАА, 2015. С. 183-185.

119. Самойлик Ю.В. Інноваційний маркетинг як пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств. *Європейський вибір України: завдання та пріоритети: Матеріали Міжвузівської науково-практичної Інтернет-конференції, 19 травня 2015 року*. Полтава: ПолтНТУ, 2015. С. 281-283.

120. Самойлик Ю.В. Особливості маркетингової діяльності господарств населення. *Маркетингове забезпечення продуктового ринку. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 19-20 травня 2015 р.)*. Полтава: ПДАА, 2015. С. 82-84.

121. **Самойлик Ю.В.,** Волошина О.А. Галузеві маркетингові пріоритети в умовах євроінтеграції. *Маркетингове забезпечення продуктового ринку. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 24-25 травня 2015 року)*. Полтава: ПДАА, 2015. С. 81-83. (особистий внесок – дослідження особливостей маркетингу в агросфері).

122. Самойлик Ю.В. Передумови інноваційного розвитку господарств населення. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2015 р.: інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери економіки : матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25-28 травня 2015 р)*. Львів : ЛНАУ, 2015. С. 137-140.

123. Самойлик Ю.В. М'ясопродуктова логістична система: сутність та механізм формування. *Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 червня 2015 р).* / відп. ред. І.Б. Садовська. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2015. С. 204-206.

124. Самойлик Ю.В. Особливості створення агрологістичних систем на м'ясному сегменті ринку. *Матеріали VII Міжнародної науково-практична конференції: “Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта” (29 вересня – 2 жовтня – 2015 р. м. Харків, НТУ «ХПИ»)*. Х. 2015. С. 45-47.

125. **Самойлик Ю.В.,** Курманов Є.К. Оптимізація витрат як механізм забезпечення цінової конкурентоспроможності продукції. *Матеріали Всеукраїнської студентської Інтернет-конференції “Економіка та управління підприємствами регіонів України в контексті європейської інтеграції”* (14-15 жовтня 2015 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2015. С. 97-99. (особистий внесок – обґрунтування оптимальної структури витрат).

126. Самойлик Ю.В. Сталий розвиток і екологічне тваринництво: механізм формування та розвитку. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Природне агровиробництво в Україні: проблеми становлення, перспективи розвитку”* (Дніпропетровськ, 22–23 жовтня 2015 р.). Дніпропетровськ: ДДАЕУ. 2015. С. 45-47.

127. Самойлик Ю.В. Концептуальні підходи щодо визначення сутності категорії “логістична система”. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного бізнесу України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 28 жовтня 2015 р.* Тернопіль: ВПЦ “Економічна думка”, 2015. С. 218-221.

128. Самойлик Ю.В. Передумови становлення агрологістики на ринку м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми інвестування та формування інвестиційного клімату в АПК”* (29-30 жовтня 2015 р., Полтава, ПДАА). Полтава. 2015. С. 23-25.

129. Самойлик Ю.В. Механізм реалізації державних програм підтримки розвитку м'ясної галузі в умовах децентралізації. *Управління інноваційним розвитком територій : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Дніпропетровськ, 30 жовт. – 30 листоп. 2015 р. / за заг. ред. Ю. П. Шарова. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2015. С. 227-231.*

130. Самойлик Ю.В. Пріоритетні напрями підвищення ефективності виробництва м'яса та м'ясопродукції. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України”* (17–18 листопада 2015 р., м. Житомир, ЖНАУ). Житомир. 2015. С. 56-58.

131. Самойлик Ю.В. Волошина О.А. Перспективи виходу українського товаровиробника на європейський ринок. *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки” 12-13 квітня 2016 р. м. Дніпропетровськ. Частина 3: Секція 3. 2016. С. 402-407.*

132. Самойлик Ю.В. Виробничі тенденції розвитку інтегрованих формувань харчової промисловості України. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2015 році (м. Полтава, 18-19 травня 2016 р.).* Полтава: РВВ ПДАА, 2016. С. 238-241.

133. Самойлик Ю.В. Напрями реструктуризації сучасних підприємств. *Тези 68-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 1. (Полтава, 19 квітня – 13 травня 2016 р.).* Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 303-305.

134. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації економіки на реалізацію концепції сталого розвитку. *Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (08 жовтня 2016 р.).* / відп. ред. І.Б. Садовська. Ч. 1. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2016. С. 188-190.

135. Самойлик Ю.В. Енергетична потужність аграрного сектору економіки: проблеми та перспективи. *Енергоефективність економіки: проблеми сьогодення та майбутнього: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 жовтня 2016 р.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. С. 19-22.

136. Самойлик Ю.В. Аграрний сектор як джерело сировини для альтернативної енергетики. *Innovative technology and intensification development of national production: materials of III Intern. scient.-pract. confer., October 20–21, 2016. P. 1. Ternopil : Krok, 2016. P. 102-104.*

137. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на енергетичну безпеку аграрного сектору економіки. *Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції: зб. наук. Праць міжнар. наук.-практ. конф. 28 жовтня 2016 р.*

(ПДАТУ, м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2016. С. 266-268).

138. Самойлик Ю.В. Енергозбереження як пріоритет забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи : матеріали VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 27-28 жовтня 2016 р. : В 2 т. Том 2.* Дніпропетровськ : Видавничо-поліграфічний центр "Гарант СВ", 2016. С. 8-11.

139. Самойлик Ю.В. Переваги та недоліки органічного виробництва. *Теорія та практика менеджменту: реалії і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської наук.- практ. інтернет конф. / Упоряд. Боліла С.Ю., Федорова Т.В.* Херсон., ХДАУ. 29.06.2016: тези доповідей. 2016. С. 165-168.

140. Самойлик Ю.В. Розвиток матеріально-технічної бази аграрного сектору в нових економічних умовах. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 27 жовтня 2016 р. Ч. 1.* Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2016. С. 124-127.

141. Самойлик Ю.В. Социально-экономические и экологические проблемы развития мясной отрасли в Украине. *Современные энерго- и ресурсосберегающие, экологически устойчивые технологии и системы сельскохозяйственного производства : сборник научных трудов / под ред. Н.В. Бышова.* Вып. 12. Рязань: ФГБОУ ВО РГАТУ, 2016. С. 345-347.

142. Самойлик Ю.В. Управлінські парадигми глобалізації економіки. *Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції науковців, аспірантів та студентів 10 листопада 2016 р.* Кам'янець-Подільський, 2016. С. 267-269.

143. Самойлик Ю.В. Перспективи виробництва альтернативних видів енергії в сільському господарстві. *Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Херсон, 10-11*

листопада 2016 р. / Упоряд. К. Мельникова. Херсон, вид-во ПП Вишемирський В.С., 2016. С. 92-94.

144. **Самойлик Ю.В.**, Проскура В.М. Міжнародний маркетинг в умовах глобалізації економіки. *Національна економіка в умовах глобалізації: тенденції, проблеми та перспективи: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 23 листопада 2016 року*. Полтава: ПолтНТУ, 2016. Т. II. С. 154-155. (особистий внесок – дослідження міжнародних тенденцій розвитку маркетингу).

145. Самойлик Ю.В. Концептуальна сутність агропродовольчого ринку в нових економічних умовах. *Актуальні проблеми управління та економічного розвитку в умовах інформатизації суспільства: Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 20 грудня 2016 р.)*. Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва ДУТ. Київ: Державний університет телекомунікацій, Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва, 2016. С. 114-116).

146. Самойлик Ю.В. Етапи входження України у сучасний глобалізаційний простір. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики. Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Полтава, 1 грудня 2016 року)*. Полтава, 2016. С. 126-129.

147. Самойлик Ю.В. Багатовекторність глобалізації економіки в сучасних ринкових умовах. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 22 грудня 2016 р. У 2 ч. Ч. 2*. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Х.: ХНАУ, 2016. С. 270-274.

148. Самойлик Ю.В. Концептуальні особливості управління розвитком агропродовольчого ринку в умовах глобалізації. *Імплементация інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу: I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 22 березня 2018 р. / редкол. : О. І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. Х. : ХДУХТ, 2018. С.392-394.*

149. Samoilyk Iu. Impact of global factors on the formation conjuncture of agri-food market. *Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 березня 2017 року)*. Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. С. 12-15.

150. Самойлик Ю.В. Синонімічний ряд категорії “розвиток” та його трансформація в сучасних економічних умовах. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: Збірник наукових статей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 – 14 квітня 2017 р.)*. Частина 1. Дніпро: НМетАУ, 2017. С. 232-235.

151. Самойлик Ю.В. Системний аспект в обґрунтуванні категорії “розвиток”. *Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 19-20 квітня 2017 р.* Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2017. С. 161-164.

152. **Самойлик Ю.В.**, **Голос А.Е.** Математичне моделювання як основний метод прогнозування. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції докторантів, молодих учених та студентів, м. Харків, 28 квітня 2017 року*. Харків: ФОП Панов А.М., 2017. С. 493-498. (особистий внесок – узагальнення положень про методи прогнозування).

153. Самойлик Ю.В. Історико-концептуальний генезис категорії “розвиток”. *Тези 69-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 1. (Полтава, 19 квітня – 19 травня 2017 р.)*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 313-315.

154. Самойлик Ю.В. Економічна безпека в системі розвитку агропродовольчого ринку. *Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 11-12 травня 2017 р.* Дніпро : ННІЕ, 2017. С. 198-200.

155. **Самойлик Ю.В.** Особливості формування рослинницько-промислової підсистеми агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2016 році (м. Полтава, 17-18 травня 2017 року).* Полтава : РВВ ПДАА, 2017. С. 103-105.

156. **Samoilyk Iu.** Description basic subsystems of agricultural markets. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 11 травня 2017 р. Ч. 1.* Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. С. 128-130.

157. **Самойлик Ю.В.,** Ржепішевська В.В. Інструментарій управління розвитком інноваційних технологій на виробничому підприємстві. *Сучасна глобальна регіоналістика і суб'єкти економіки: напрями впливу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16 травня 2017 р.).* МГУ, 2017. С. 29-33. (особистий внесок – обґрунтування сутності інноваційного розвитку).

158. **Самойлик Ю.В.,** Ржепішевська В.В. Синергетика в управлінні розвитком соціально-економічних систем. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку: матеріали 2-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф. / упоряд. Федорова Т.В., Боліла С.Ю.* Херсон., ХДАУ. 2017. С. 210-212. (особистий внесок – дослідження сутності ефекту синергії).

159. **Самойлик Ю.В.** Удосконалення науково-концептуальних підходів щодо класифікації видів соціально-економічного розвитку. *Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції. Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції. 20-22 вересня 2017 року, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького / Відп. редактор І.І. Кукурудза.* Черкаси : Вертикаль, видавець Кандич С.Г., 2017. С. 174-178.

160. **Samoilyk Iu.V.** Globalization approach to the agri-food market development. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів : матеріали II Міжнар.*

наук.-практ. конф., 25 жовтня 2017 р. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, 2017. 320 с.

161. Samoilyk Iu.V. Synergetic patterns of development management. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р.*, ПНТУ. Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. С. 203-205.

162. Самойлик Ю. В. Оцінка чинників впливу на агреговані фінансові показники розвитку країн. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Миколаїв; 20-21 листопада 2017 р.* Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 64-66.

163. Samoilyk Yu.V. Socio-economic cycles under conditions globalization. *Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 листопада 2017 року).* Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. С. 16-18.

164. Samoilyk Iu.V. Synergy effect on the space agri-food market development. *Децентралізація влади в Україні: виклики та можливості для громад міст обласного значення : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. 01 лист. 2017 р.*, (ПДАА, м. Полтава). Полтава : Вид-во, 2017. 214 с.

165. Самойлик Ю.В. Вплив глобалізації на аграрний сектор економіки. *Сучасний стан і перспективи розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення підприємств агропромислового виробництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 листопада 2017 р.*, Харк. нац. аграр. ун-т. Харків: ХНАУ, 2017. 342 с.

166. Самойлик Ю.В. Types of markets in the global environment. *Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку: Зб. матеріалів II Всеукр. Наук.-практ. конференції.* К. : КНЕУ, 2017. С. 12-14.

167. Самойлик Ю.В. Сільськогосподарське виробництво в умовах глобалізації економіки. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 26-27 жовтня 2017 р.* : В 3 т. Том 3. Дніпропетровськ : Видавничо-поліграфічний центр "Гарант СВ", 2017. С. 117-119.

168. Самойлик Ю.В. Тенденції інноваційної активності країн: глобальний вимір. *Сучасні тенденції розвитку обліку, оподаткування, аналізу і аудиту* : зб. матеріалів Міжнар. наук. Інтернет-конф., 17 листоп. 2017 р. Київ: КНЕУ, 2017. С. 224-226.

169. Самойлик Ю.В. Характеристика структуроутворювальних елементів соціально-економічного розвитку. *Сучасні механізми забезпечення соціально-економічної безпеки на макро- та макрорівнях* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2017. С. 90-92.

170. Самойлик Ю.В., Ушакова Ю.С. Проблеми та перспективи розвитку міжнародного маркетингу в умовах глобалізації. *Пріоритети розвитку міжнародної економічної діяльності країни в умовах глобалізації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, 23 листопада 2017 року*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 297-299.

171. Samoilyk Iu.V. Diagnostics of macroeconomic financial and socio-economic trends. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Полтава, 1 грудня 2017 року)*. Полтава, 2017. С. 126-128.

172. Самойлик Ю.В. Господарства населення: тенденції розвитку в нових економічних умовах. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку: матеріали 3-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф.* / упоряд. Федорова Т.В., Боліла С.Ю. Херсон., ХДАУ. 2018. С. 310-313.

173. Самойлик Ю.В. Єскель Г.В. Особливості запровадження органічних технологій вирощування сільськогосподарських культур. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир. Видавець О.О. Євенок, 2018. С. 47-52.

174. Самойлик Ю.В. Єскель Г.В. Пріоритети органічного виробництва агропродовольчої продукції. *Матеріали міжнародної науково-практичної*

конференції “Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку” Мелітополь-Кирилівка, Україна. 2018 р. С. 197-199.

175. Самойлик Ю.В. Науменко В.С. Факторна модель взаємозв'язку прибутку та ресурсного потенціалу підприємства. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (заочна форма) “Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору”*. Полтава: ПДАА, 27 березня 2018 р. С. 203-206.

176. Самойлик Ю.В. Особливості споживання продукції рослинництва в регіональному розрізі. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2017 році (м. Полтава, 16-17 травня 2018 року)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. С. 52-54.

177. Самойлик Ю.В. Регіональні тенденції споживання продукції тваринництва: соціально-економічний аспект. “Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення”, матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2018. С. 248-250.

178. Самойлик Ю.В. Роль зовнішньої торгівлі у забезпеченні продовольчої безпеки. Тези 70-ої ювілейної наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 1. (Полтава, 23 квітня – 18 травня 2018 р.) Полтава: ПолтНТУ, 2018. С. 317-318.

179. Самойлик Ю.В. Соціальні критерії оцінювання результативності агропродовольчої сфери. Матеріали *III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції “Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку”* (29-30 березня 2018 року). К. КНЕУ. 2018. С. 145-147.

180. Самойлик Ю.В. Соціально-економічні критерії прийняття рішень щодо розвитку зовнішньої торгівлі. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 14-15 березня 2018 року*. Львів: ЛНАУ, 2018. С. 361-364.

181. Самойлик Ю.В. Управління внутрішнім потенціалом агропродовольчого ринку в умовах пріоритетності зовнішньої торгівлі. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики”: збірник наукових праць. Полтава: ПП “Астроя”, 2018. С. 195-198.

182. Самойлик Ю.В. Управління міграційними процесами в умовах євроінтеграції. *Формування сучасної моделі управління та підвищення якості менеджменту в системі вищої освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2018. С. 33-35.

183. Самойлик Ю.В. Федін Д.В. Синергічна інтеграція та диверсифікація в інтегрованих об'єднаннях агропромислових підприємств. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 15 травня 2018 р. Ч. 1*. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2018. С. 389-390.

Довідки про впровадження

**МІНІСТЕРСТВО
АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА
ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ**

Мінагрополітики

вул. Хрещатик, 24, м. Київ, 01001

тел. 226-25-39, факс 278-76-02

web: www.minagro.gov.ua

код ЄДРПОУ 37471967

e-mail: info@minagro.gov.ua

**MINISTRY
OF AGRARIAN POLICY AND
FOOD OF UKRAINE**

Minagropolicy

24, Khreshchatyk str., Kyiv 01001

tel. +380-44/226-25-39

fax +380-44/278-76-02

web: www.minagro.gov.ua

e-mail: info@minagro.gov.ua

15.06.2018 № 32-18-15/15610

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Самойлик Юлії Василівни**

Міністерство аграрної політики та продовольства України розглянуло матеріали дисертаційного дослідження Самойлик Ю.В. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук щодо обґрунтування напрямів і механізмів розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки та повідомляє, що вони представляють науковий інтерес і практичне значення.

Зокрема, в рамках реалізації Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року доцільним до використання є авторський підхід щодо визначення рівня глобалізаційного розвитку України та впливу на цей показник агропродовольчого ринку. Департаментом будуть використані підходи щодо удосконалення системи управління діяльністю інтегрованих об'єднань агропромислових формувань, які є провідними стейкхолдерами агропродовольчого ринку, на основі залучення власників земельних ресурсів до участі в прибутках об'єднання. Також будуть прийняті до уваги пропозиції щодо розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та органічного виробництва для обґрунтування проектів нормативно-правових актів, що регламентують розвиток агропродовольчого ринку.

Заступник Міністра

В. Шеремета

**ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

вул. Мішенка, 2, м. Полтава, 36011, тел.: (+38 0532) 60-76-06, 60-31-10 тел./ факс: (+38 0532) 56-92-53,
E-mail: gol_apc@adm-pl.gov.ua Web: http://apk.adm-pl.gov.ua Код ЄДРПОУ 00732619

01.06.2018 № 01.17/39

на № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду із
захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора
економічних наук

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Самойлик Юлії Василівни,
докторанта Полтавської державної аграрної академії, к.е.н., доцента

Результати наукового дослідження Самойлик Юлії Василівни прийняті до впровадження Департаментом агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації при розробці і виконання Стратегії розвитку Полтавської області до 2020 року, Програми розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року, Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки, Концепції розвитку сільських територій.

Внесок докторанта полягає в розробці механізмів розвитку різних категорій господарств у стратегічному періоді. Зокрема, обґрунтовано моделі кооперації агровиробників, виявлено пріоритети розвитку особистих селянських господарств, у тому числі в напрямі органічного виробництва. Вагомими є пропозиції щодо розвитку соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку.

Директор
Департаменту агропромислового
розвитку Полтавської обласної
державної адміністрації

Фролов С.О.

**ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ
ПОЛТАВСЬКА РАЙОННА РАДА**

36011, м. Полтава, вул. Шевченка, 5 тел. (0532) 56-93-19, факс (05322) 7-34-63
E-mail: info@poltrayrada.gov.ua, Код ЄДРПОУ 21049708

В.В. Л.Л.

№ *403*

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду із
захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора
економічних наук

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

САМОЙЛИК Юлії Василівни

Отримані результати досліджень докторанта Самоїлик Юлії Василівни мають важливе наукове та практичне значення. Полтавською районною радою прийняті до впровадження пропозиції щодо врегулювання діяльності інтегрованих об'єднань агропромислових формувань шляхом розвитку корпоративного управління, удосконалення механізмів функціонування аграрних підприємств акціонерної форми власності.

Корисними для обґрунтування пріоритетів розвитку Полтавського району є авторські розробки щодо розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема, овочів, плодів, ягід. Також прийнятий до використання методологічний підхід, який адаптовано до районного рівня, щодо визначення взаємозв'язків між глобалізаційним розвитком та розвитком агропродовольчого ринку.

Системний характер мають пропозиції щодо розвитку інфраструктури ринку та логістичних систем, які також прийняті до впровадження Полтавською районною радою.

Голова
Полтавської районної ради,
кандидат наук з державного
управління

Кононенко М.М.

**ПОЛТАВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІДДІЛ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ,
ЕКОНОМІКИ ТА ТОРГІВЛІ**

вул. Шевченка, 5, м. Полтава, 36011; тел./факс (05322) 7-34-96, (0532) 56-07-69,
E-mail: polt_rda@adm-pl.gov.ua, Код ЄДРПОУ 04057505

У спеціалізовану вчену раду із
захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора
економічних наук

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Самойлик Юлії Василівни

Видана Самойлик Ю.В. про те, що результати докторської дисертаційної роботи мають вагоме наукове і практичне значення і прийняті до впровадження Відділом агропромислового розвитку, економіки та торгівлі Полтавської районної державної адміністрації для обґрунтування розвитку малого та середнього підприємництва на території району.

Зокрема, використовуються пропозиції щодо розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та органічного виробництва, а саме: механізми мотивування фермерських господарств та особистих підсобних господарств щодо створення СОК, особливо зі статусом органічних, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зі спільного використання техніки та кредитних кооперативів.

Начальник
відділу агропромислового розвитку,
економіки та торгівлі
Полтавської районної
державної адміністрації

Олефір О.О.

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
СЕЛЯНСЬКЕ (ФЕРМЕРСЬКЕ) ГОСПОДАРСТВО
«САД»

38442, ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ, РЕШЕТИЛІВСЬКИЙ РАЙОН, С.ПОТІЧОК

Від 30.04.2018 № 01/59

У спеціалізовану вчену раду із
захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора
економічних наук

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Самойлик Юлії Василівни,

докторанта Полтавської державної аграрної академії, к.е.н., доцента

Результати наукового дослідження Самойлик Юлії Василівни мають
вагоме наукове та практичне значення, оскільки дозволяють вирішити важливу
проблему щодо розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації
економіки.

Селянським (фермерським) господарством «САД» розглянуто матеріали
дисертації і прийнято до впровадження розробки щодо створення
сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу виробників м'яса та
м'ясної продукції, а також зі спільного використання техніки. Корисними є
рекомендації щодо розвитку органічного напрямку виробництва, що дає змогу
зайняти господарству вигідну конкурентну позицію на агропродовольчому
ринку.

Голова
С(Ф)Г «САД»
Решетилівського району
Полтавської області

Пономаренко М.Г.

**ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ГРОМАДСЬКА
ОРГАНІЗАЦІЯ "АСОЦІАЦІЯ ФЕРМЕРІВ
ТА ПРИВАТНИХ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ ВІДРОДЖЕННЯ
ПОЛТАВЩИНИ"**

УКРАЇНА 36011, м. Полтава, вул. Міщенка, 2, к.69,

Р/р 260007546

АБ "Полтава - банк" МФО 331489

ЗКПО 36293376

17.05.18 № 1-87
На № від

У спеціалізовану вчену раду із
захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора
економічних наук

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
САМОЙЛИК Юлії Василівни

Результати наукових досліджень докторанта Самойлик Юлії Василівни в напрямі розвитку агропродовольчого ринку мають важливе наукове та практичне значення. Для Полтавської обласної громадської організації «Асоціація фермерів і приватних землевласників відродження Полтавщини» доцільними до впровадження є рекомендації щодо розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації фермерських господарств та особистих підсобних господарств.

Зокрема, викликають інтерес пропозиції щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зі спільного використання техніки, а також кредитних кооперативів. Також заслуговують на увагу пропозиції щодо розвитку органічного виробництва, передусім у господарствах малих форм. Прийняті до впровадження також розробки щодо розвитку логістики та соціально-економічної інфраструктури сільських територій.

Голова Асоціації

В.Бурлака

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
"ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ"

03127, Київ, вул. Героїв Оборони, 10
тел. (044) 258-43-21, 258-48-21
факс (044) 526-05-65

IAE

NATIONAL SCIENTIFIC CENTRE
"INSTITUTE OF AGRARIAN ECONOMICS"

10, Geroiv Oborony Str., Kyiv, 03127
tel. (044) 258-43-21, 258-48-21
fax (044) 526-05-65

від "23" 04 2018 № 05/195

У спеціалізовану вчену раду із
захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора
економічних наук

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
На здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Самойлик Юлії Василівни

Результати дисертаційної роботи Самойлик Ю.В. були розглянуті науковцями ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН України та визнані такими, що мають вагоме теоретико-методологічне та практичне значення.

Заслужують на увагу розробки автора щодо комплексної оцінки впливу глобалізації економіки на агропродовольчий ринок. Даний методологічний підхід буде використаний для формування прогнозів розвитку агропродовольчого ринку в нових економічних умовах.

Доцільним до впровадження у стратегічні програми ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН України є рекомендації докторанта щодо розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, механізму спільного використання техніки та перерозподілу доходів, отриманих за посередництвом кооперативу; а також пропозиції щодо створення акціонерних інтегрованих агропромислових об'єднань та включення до числа акціонерів власників земельних паїв з привілейованим статусом.

Директор
ННЦ "Інститут аграрної економіки"
НААН України
доктор економічних наук, професор,
академік НААН України

Душенко Ю.О.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

вул. Г. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdaa@pdaa.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

06.06.2018 № 01-11/85

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду із
захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора
економічних наук

ДОВІДКА

Про впровадження і використання у навчальному процесі результатів
наукових досліджень **Самойлик Юлії Василівни**

Результати наукових досліджень, проведених Самойлик Юлією Василівною на кафедрі економіки підприємства, використовуються у навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії при викладанні дисциплін “Стратегія підприємства”, “Економіка”, “Соціальна економіка”, “Аграрна політика та біоекономіка”, “Стратегічні напрями розвитку аграрної галузі і підприємств”, для здобувачів вищої освіти спеціальностей “Економіка”, “Менеджмент”, “Маркетинг”, “Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва” ступенів вищої освіти бакалавр, магістр, доктор філософії. Результати дисертаційної роботи викладені у відповідних навчально-методичних рекомендаціях щодо вивчення даних навчальних дисциплін, зокрема в опорних конспектах лекцій, мультимедійних презентаціях до них, методичних рекомендаціях для проведення практичних занять та самостійної роботи, робочих програмах, збірниках ситуаційних завдань, кейсів, а також розроблено прикладні завдання для виконання за допомогою комп’ютерної техніки.

Окремі положення наукових досліджень Самойлик Ю.В. прийняті до уваги при підготовці Програми державної атестації та методичних рекомендацій щодо виконання магістерської дипломної роботи здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей.

Ректор
Полтавської державної аграрної академії,
професор

Аранчій В.І.

Division of Applied Social Sciences
College of Agriculture, Food and Natural Resources
University of Missouri-Columbia
Agricultural and Applied Economics Department

226A Mumford Hall - Columbia, MO 65211-7040
Phone: 573-882-9717 – Cell: 573-356-0243
Email: Meyersw@missouri.edu Web: <http://www.fapri.missouri.edu>

In the specialized scientific council for the defense of theses for gaining a doctor's degree
In Economic Sciences

CERTIFICATE

About the implementation of the dissertation research results by Iuliia Samoiluk
for gaining the degree of Doctor of Economics

Results of dissertation research by Iuliia Samoiluk were considered by myself and other scientist colleagues of the College of Agriculture, Food and Natural Resources. These scientific results have a scientific interest and practical significance.

The dissertation has been devoted to questions of development of the agri-food market under the conditions of economic globalization. The author has given a comparison of the development levels of this market segment in different countries. The comparison technique used by the author is quite interesting. This technique can be used by other scientists to conduct research.

Iulia Samoiluk has paid much attention to research on agricultural cooperation. The United States has a long history of successful functioning of farm cooperatives. These cooperatives function effectively. The author has observed the US experience of cooperation in her work. This has allowed her to formulate her own concept for the development of agricultural cooperation in Ukraine. At the same time, the author's suggestions on the development of crowdsourcing and crowdfunding are useful for implementation in the scientific directions of the college activities.

In general, the dissertation results are useful for the understanding of the dynamics of the agri-food market development in the world and in particular Ukraine.

Sincerely yours,

William H. Meyers
Emeritus Professor of Agricultural and Applied Economics
Food and Agricultural Policy Research Institute

05/18/18

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»
КРИВОРІЗЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

проспект Полтавний, 64, м. Кривий Ріг, 50000, телефон: (0564) 90-15-12
e-mail: kei@kei.edu.ua, kei@kei.edu.ua, ідентифікаційний код 40783970

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT
«KYIV NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
NAMED AFTER VADYM HETMAN»
KRYVYI RIH ECONOMIC INSTITUTE

Poshtovyj Prospekt, 64, Kryvyi Rih, 50000, tel / fax (0564) 90-15-12
e-mail: kei@kei.edu.ua, kei@kei.edu.ua, identification code 40783970

04.02.2018 № 01/01-597

від/from _____ на/on № _____

До спеціалізованої вченої ради
Д 44.887.01 Полтавської
державної аграрної академії

ДОВІДКА
про впровадження і використання у освітньому процесі результатів
наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента
Самойлик Юлії Василівни

Матеріали дисертаційного дослідження кандидата економічних наук, доцента Самойлик Юлії Василівни «Агропродовольчий ринок: розвиток в умовах глобалізаційних викликів економіки» у частині імплементація засобів глобалізаційного розвитку в агроформуваннях різного типу, побудови ефективних логістичних систем було прийнято до практичного використання в освітньому процесі під час викладання дисциплін «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», «Інноваційний менеджмент», «Логістика», «Адміністративний менеджмент».

В.о. директора, д.е.н., професор
Криворізького економічного інституту
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

С.В. Гушко